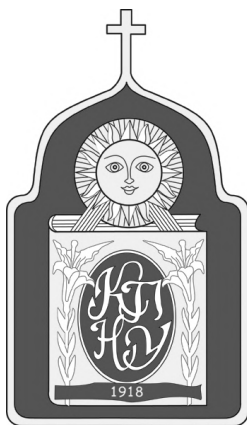

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

**ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ
СТУДЕНТІВ ТА МАГІСТРАНТІВ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА**

Випуск 12

Кам'янець-Подільський
2018

УДК 378.4(082)

ББК 74.58я431

З-41

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ № 14714-3685 ПР від 12.12.2008 р.

Друкується згідно з рішенням вченої ради Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, протокол № 4 від 26 квітня 2018 року.

Рецензенти:

Атаманчук П. С., доктор педагогічних наук, професор;
Завальнюк О. М., доктор історичних наук, професор;
Кеба О. В., доктор філологічних наук, професор;
Любінська Л. Г., доктор біологічних наук, професор;
Онуфрієва Л. А., кандидат психологічних наук, доцент;
Теплінський Ю. В., доктор фізико-математичних наук, професор;
Яцишина І. В., доктор економічних наук, професор.

Редакційна колегія:

Котлов С. А., доктор історичних наук, професор (*голова*);
Конет І. М., доктор фізико-математичних наук, професор (*відповідальний редактор*);
Білик Р. М., кандидат педагогічних наук, доцент (*відповідальний секретар*);
Бахмат Н. В., доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри;
Боднар А. О., кандидат педагогічних наук, старший викладач;
Боднарчук Т. Л., кандидат економічних наук, старший викладач;
Гаврилова Н. С., кандидат психологічних наук, доцент;
Газін В. В., кандидат історичних наук, доцент;
Джурбій Т. О., кандидат філологічних наук, старший викладач;
Ніколаєв О. М., доктор педагогічних наук, доцент;
Тарасенко М. О., кандидат біологічних наук, доцент;
Шулик П. Л., кандидат філологічних наук, доцент.

Збірник наукових праць студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. — Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2018. — Випуск 12. — 224 с.

У збірнику вміщено кращі доповіді та наукові повідомлення студентів і магістрантів університету, виголошені на звітній науковій конференції за підсумками науково-дослідної роботи у 2017-2018 навчальному році.

УДК 378.4(082)
ББК 74.58я431

УДК 338.488.2:640.43:005.591.6

А. Бараненко, студентка 2 курсу економічного факультету

ІННОВАЦІЇ У РЕСТОРАННОМУ БІЗНЕСІ

У даній статті охарактеризовано та проаналізовано основні інноваційні аспекти ресторанного бізнесу в туристичній інфраструктурі, з'ясовано оптимальні підходи до їх впровадження з метою зростання конкурентоспроможності на ринку туристичних послуг та в ресторанній справі безпосередньо.

Ключові слова: інновації, інноваційні технології, ресторанне господарство, конкурентоспроможність, кейтеринг.

Прогрес будь-якої країни відбувається за рахунок розвитку науки. Саме впровадження інноваційних технологій та ідей призводить до економічного зростання, розвитку малого бізнесу, і, відповідно, до фінансової стабільності. Провідне місце серед найбільш стрімко розвинених секторів ринку послуг надається саме ресторанному бізнесу, який є випереджаючим у динаміці свого зростання порівняно з багатьма іншими галузями народного господарства. Цей напрям діяльності вимагає серйозного осмислення світового досвіду та пильної уваги до перспектив його використання на світовому ринку. У зв'язку з цим надзвичайно важливим стає визначення ролі і значення даного виду бізнесу в сучасній економіці, визначення динаміки його розвитку, порівняння тенденцій становлення цього бізнесу в різних регіонах світу з метою внесення нового в специфіку розвитку інновацій ринку ресторанних послуг.

Згідно Закону України «Про інноваційну діяльність», «інновації – це новотворені (застосовані, і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери» [1]. Таке трактування сутності інновацій пов'язане лише із засобами виробництва або технологічними процесами, що є необхідною але недостатньою умовою, яка повинна спрямовувати весь інвестиційний потік ресурсів у галузі народного господарства з його ефективним використанням.

Основними причинами вивчення та введення інновацій у підприємства ресторанного господарства є: посилення конкурентоспроможності та намагання одержати на ринку конкурентні переваги та максимізувати прибуток; зростання попиту споживачів; забезпечення престижу підприємства та швидке вирішення проблем, що можуть виникнути на підприємстві; вивчення наукових новинок та їх впровадження у виробничий процес з метою поліпшення результатів діяльності підприємства [2].

Інновації як результат інноваційної діяльності, з одного боку, повинні бути орієнтовані на краще, більш повне задоволення потреб споживачів, а з іншого – на отримання певного економічного ефекту у вигляді прибутку для підприємств, що ініціюють їх розробку і впровадження [2]. На сьогодні до основних інноваційних процесів, що активно використовуються у ресторанному бізнесі, відносять:

- 1) **використання можливостей мережі Інтернет** допомагає кожному бажаною забронювати столик в Інтернеті. В on-line-замовленні вказують усі деталі (час, кількість персон, передзамовлення тощо), а також залишають свої контакти. Завдяки цьому замовнику на телефон надійде sms-сповіщення або йому зателефонують з ресторану особисто для підтвердження заявки. Популярними з надання подібних послуг є сервіси Stolik.ua, EatSMART.ua;
- 2) **наявність Wi-Fi** – це одним із найголовніших критеріїв сучасної молоді при виборі закладу харчування або відпочинку. З вільним доступом до мережі Інтернет під

час очікування замовлення можна переглянути новини, поспілкуватися з друзями у соціальних мережах, послухати музику;

- 3) **QR-коди і наявність електронного меню** – вдалий маркетинговий хід, завдяки якому привертається увага відвідувачів. Зайшовши на сайт закладу, потенційні клієнти можуть переглянути on-line-меню, де вказані всі позиції, що є в наявності у ресторані чи кафе. Це зручний спосіб, що спрощує процес вибору і замовлення страв безпосередньо на місці або через доставку [3];
- 4) **меню на вітринах та при вході в ресторан** дозволяє відвідувачам самостійно ознайомитися з переліком страв і не відволікати офіціантів від роботи;
- 5) **аудіо-візуальні дисплеї** стали не лише оригінальним способом привернення уваги клієнтів, але й вдалим дизайнерським рішенням. Технологічно оновлений інтер'єр гарантує зацікавленість відвідувачів. Дисплеї можуть транслювати музичні кліпи, новини, а також використовуватися як екрани для доступу до Інтернету. Відповідно на них можна встановити програми з доступом до карт, схем транспортних маршрутів тощо. Однією з найвідоміших мереж по встановленню дисплеїв у світі є «Digital Signage», їх послугами активно користуються мережа готелів Van Der Valk у Нідерландах, готель «Дель Коронадо» у Каліфорнії та ін. [3].

До технічних новинок можна віднести наявність вмонтованих у ресторанах розеток до різних гаджетів. Нові види смартфонів швидко втрачають заряд і можливість його підживити є необхідністю для багатьох відвідувачів. Також це зручно для ділових людей, яким потрібно багато працювати за планшетним ПК чи ноутбуком. Подібні нововведення у закладах харчування дають змогу вести справи поза межами офісів.

Окрім технологічних і технічних нововведень дуже важливими є організаційні та продуктові новинки:

1. **Креативна подача страв.** Звичайно, креатив завжди вітається і тому, щоб якнайповніше здивувати своїх клієнтів, кухарі вигадують нові способи оформлення замовлень. Цей підхід, безперечно, є оригінальним і дієвим у задоволенні потреб споживачів.
2. **Оригінальна концепція закладу.** Заклади харчування намагаються якомога ефективніше привертати увагу клієнтів сучасними креативними концепціями оформлення інтер'єру свого закладу. Це стосується не лише кухні, але й дизайну, і тематики. Модною тенденцією є концепція «open kitchen», коли відвідувачі мають змогу спостерігати за процесами, які відбуваються безпосередньо на кухні. Попитом користуються тематичні ресторани та кафе зі специфічним дизайном та нетрадиційними підходами до обслуговування [5].
3. **Акцент на еко-продукції.** Стала популярною тенденція закупки продукції для ресторанів та кафе з фермерських угідь, у людей, які активно займаються вирощуван-

ням овочів, фруктів, доглядом за тваринами, рибальством. Більшість рестораторів роблять спробу повністю перейти на еко-продукцію, яка коштує, звичайно, дорожче, але має набагато вищу якість.

4. **Кейтеринг.** Останнім часом зростає кількість різноманітних виїзних церемоній, проведення заходів на свіжому повітрі. Забезпеченням страв займаються загалом спеціалізовані кейтерингові агенції. Проте деякі ресторани теж включають кейтеринг до переліку послуг. Такий маркетинговий хід приваблює нових відвідувачів та розширює можливості самого закладу харчування [4].

Підсумовуючи вище викладене, хочеться зазначити, що впровадження інноваційних технологій у ресторанному господарстві сприяє збільшенню кількості відвідувачів, розширенню асортименту продукції та способів її подачі, а також пошуку нових оригінальних рішень ведення бізнесу, які підвищують конкурентоспроможність закладів харчування. Отже, із удосконаленням технологій сфера обслуговування зможе вийти на новий рівень сервісу.

УДК 316.485

Л. А. Бойко, магістрантка економічного факультету

УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИМИ КОНФЛІКТАМИ ТА СПОСОБИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

В науковій статті схарактеризовано управлінський підхід до вирішення соціально-трудомих відносин в організації. Проаналізовано процесуальну модель конфлікту, зазначено чинники вирішення конфлікту. Описано застосування в управлінні структурних методів і міжособових способів вирішення соціально-трудомих конфліктів.

Ключові слова: конфлікти в організації, соціально-трудомих відносини процес розгортання конфлікту, методи та способи вирішення конфліктів.

Управлінські відносини – одна з найскладніших сфер соціальних відносин. Складаються вони у будь-якої соціальної групи і організації. Управління як один з найбільш складних видів соціальних відносин пов'язане з безліччю проблем і протиріч, які створюють передумови для конфліктів у цій сфері. Конфлікти як частина життя виникають у суспільстві між індивідами, організованими групами, інтереси яких протилежні. Уява про те, що конфліктів потрібно уникати, не повинна бути властива менеджменту. Такий погляд на проблему конфліктів тільки заважає займати правильну позицію при управлінні організацією.

Управління конфліктами є однією з основних напрямків вивчення конфліктології, так як вивчає саме середовище виникнення та розвитку конфлікту. Розгляд проблеми, пов'язаної з управлінням конфліктами та недопущенням негативних наслідків їх впливу досліджується у працях Л.М. Герасіної, Н.В. Грішиної, Т.В. Дуткевич, Л.М. Смельяненко, М.І. Панова, М.В. Примуш та інших науковців. Автори визначають різні аспекти конфліктів та конфліктних ситуацій, а саме: конфлікти, що виникають під час ведення переговорів, психологічні аспекти конфліктів в управлінській діяльності, теоретичні засади управління конфліктами тощо.

Особливості запобігання конфліктних ситуацій в організації, зниження конфліктного потенціалу спільноти, тобто вплив управлінськими засобами на процеси спільної діяльності людей розглядалися Г.В. Жаворонкова, О.В. Кузниченко, П.Д. Пилипенко, О.І. Процевським, В.Г. Ротань, Б.С. Сличинським, В.М. Толкуновою, Н.М. Хуторян та інших дослідників.

Розглядаючи історію розвитку конфлікту, першочерговою вважалася точка зору, згідно з якою конфлікти в організації – річ небажана (доктрина школи Вебера), їх необхідно уникати, а якщо вони все ж так з'являються, то гасити на ранній стадії, не даючи змоги розвиватися. Вважали, що добрі взаємовідносини в організації можуть запобігти появі конфлікту. У трактуванні Л. Козера, конфлікт – це боротьба за цінності та претензії на певний статус, владу і ресурси. З точки зору іншого американського автора К. Боулінга, конфлікт – це усвідомлені суперечності і зіткнення інтересів [3].

Однак сучасна школа менеджменту дійшла висновку, що конфлікт, відіграє і позитивну роль – сприяє рухові організації вперед і визначає фактори, що заважають цьому процесові. На сучасному етапі термін конфлікт можна визначи-

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про інноваційну діяльність»: прийнятий 4 лип. 2002 року № 40-IV // Голос України. 2002. №144. 9 серп. С. 10.
2. Іжевський В.В. Економічна суть інноваційної діяльності підприємств торгівлі та ресторанного господарства. URL: <http://intkonf.org/izhevskiy-vv-ekonomichna-sut-innovatsiynoyi-diyalnosti-pidpriemstv-torgivli-ta-restorannogo-gospodarstva>.
3. Бутенко А.Ю. Інновації у ресторанному бізнесі. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/butenko.htm.
4. Інноваційні розробки у фінансовій сфері та засобів інформатизації, що сприяють розвитку ресторанного господарства. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2009_25/homyak.

This article describes and analyzes the main innovative aspects of restaurant business in the tourist infrastructure, finds the optimal approaches to their implementation in order to increase competitiveness in the market of tourist services and in the restaurant business directly.

Keywords: innovations, innovative technologies, restaurant economy, competitiveness, catering.

Отримано: 27.04.2018

ти як джерело творчої енергії, якою слід управляти, тобто спрямовувати її у бажане русло. Подолання конфліктів веде до оздоровлення колективу, подальшого його розвитку.

Джерелом будь-якого конфлікту, в тому числі і пов'язаного з управлінням, є суперечності, які при певних умовах переростають в конфлікт. Кожному виду і типу конфлікту притаманні свої протиріччя, об'єктивність яких обумовлена структурою і змістом соціальної взаємодії, його специфікою та умовами, в яких воно відбувається. При цьому варто розглянути процесуальну модель конфлікту, що виявляє його динаміку через послідовність зміни стадій і етапів, які характеризують процес розгортання конфлікту від виникнення конфліктної ситуації до вирішення конфлікту (див. рис. 1).

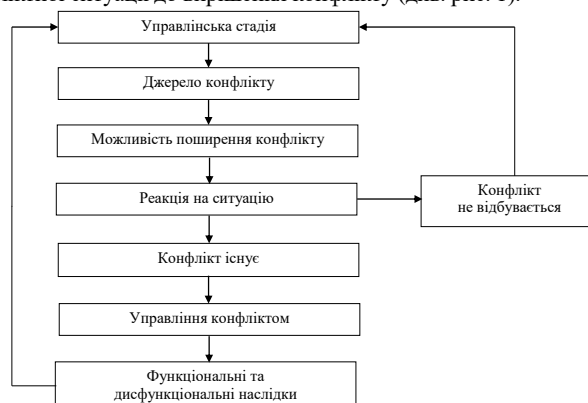

Рис. 1. Модель конфлікту як процес

Представлена модель перебігу конфлікту вказує на існування одного чи багатьох джерел конфлікту, що збільшує можливість виникнення конфліктних ситуацій у процесі управління. Але при можливості виникнення конфлікту, сторони можуть відреагувати так, щоб надалі не ускладнювати ситуацію. Іноді працівники в організації розуміють, що потенціальні вигоди участі у конфлікті не варті витрат, однак у більшості випадків індивід буде реагувати так, щоб не дати іншому домогтися бажаної цілі. Також ефективність управління конфліктом виявляє функціональні або дисфункціональні наслідки, що в свою чергу вплине на можливість наступних конфліктів.

Загалом існуючі в управлінні способи вирішення конфліктних ситуацій розподіляються на дві категорії: структурні та міжособові [1, с.397].

До арсеналу *структурних методів* належать:

- роз'яснення вимог до змісту роботи (делегування окремих особам чи структурним підрозділам чітко окреслених повноважень для виконання покладених функцій і ознайомлення з відповідальністю за їх виконання, оперативне доведення максимуму наявної корисної інформації з цього питання);
- принцип використання ієрархії (звернення до керівника) при вирішенні конфліктних ситуацій. Ієрархія визначає порядок взаємодії та підпорядкованість, регулює інформаційні потоки і вказує на те, яка особа відповідальна за ухвалення конкретного управлінського рішення підпорядкування цілей підрозділів загальноорганізаційним цілям. Загальна мета організації, якій підпорядковується решта цілей підрозділів, змушує всі ланки, формальні та неформальні групи і окремих осіб сприяти її досягненню вплив на поведінку через систему винагород.

Міжособові способи вирішення конфліктів зводяться до п'яти варіантів типу поведінки, що їх має обрати конкретна людина при появі перших симптомів конфліктної ситуації – загострення досі прихованих суперечностей чи втручання сторонніх сил, які зміщують акценти у розстановці сил. Це, зокрема:

- ухилення – мається на увазі, що людина (група людей, підприємство, складова соціуму), передбачаючи наперед загострення ситуації прагне уникати дій, які провокують інцидент. Така роль пасивного спостерігача притаманна особам, які не зацікавлені у змінах, прагнуть уникнути загострення суперечностей;
- згладжування – тип поведінки, який має багато спільного з попереднім. При цьому не помічаються ознаки майбутнього конфлікту, йде активна профілактика його вияву, ліквідовуються чи завуальовуються суперечності сторін;
- примус – контроль над ситуацією і регулювання її розвитку. При небажаному напрямі розвитку конфлікту, особа, яка наділена владою і повноваженнями втручається і силовими методами впливає на ситуацію, спрямовує конфлікт у бажане русло;
- компроміс – тимчасове чи нейтральне вирішення проблеми, що умовно задовільняє всі сторони, які беруть участь у конфлікті. Суперники (опоненти) йдуть на взаємні уступки, частково приймають точку зору іншої сторони або ж відкладають вирішення питання на майбутнє, залишаючи його відкритим;
- вирішення конфлікту – найбільш бажаний і радикальний шлях розвитку ситуації. Сторони детально ознайо-

муються з аргументацією як «за», так і «проти», йдуть на взаємні уступки, вузлові питання вирішують колективним ухваленням рішень.

Якщо варто попрацювати над вирішенням проблеми, не ухиляючись від конфлікту і поступаючись в чомусь один одному та наполягаючи на власному варіанті рішення, то належить діяти шляхом проведення переговорів чи конструктивних суперечок. Конструктивна суперечка як свідомо організоване з'ясування протилежних точок зору сприяє вирішенню конфліктних ситуацій у міжособистісних відносинах. Методика її проведення досить проста і може бути використана у ділових й особистих сферах. Вона дозволяє активно розвивати психологічну структуру взаємних відносин.

Отже, конфлікт може бути функціональним і вести до підвищення ефективності організації. Або він може бути дисфункціональним і призводить до зниження особистої задоволеності, групового співробітництва та ефективності організації. Роль конфлікту, в основному, залежить від того, наскільки ефективно їм управляють. Щоб управляти конфліктом, необхідно знати причини його виникнення, можливі наслідки для того, щоб вибрати найбільш ефективний засіб його дозволу. Тому, сукупність усіх представлених способів і методів забезпечує збереження нормальних ділових відносин, зміцнює взаємну повагу та довіру, створює в організації атмосферу співробітництва, тим самим сприяє запобіганню деструктивних конфліктів і формуванню стійкого морально-психологічного клімату, здатного надійно протистояти будь-яким негативним проявам.

Список використаних джерел:

1. Дон Гелпрігел, Джон В. Слокум-молодший, Ричард В. Вудмен, Н. Сью Бренінг. Організаційна поведінка / пер. з англ. І. Тарасюк, М. Зарицька, Н. Гайдукевич. Київ, 2001. 726 с.
2. Ємельяненко Л.М., Петюх В.М., Торгова Л.В., Гриненко А.М. Конфліктологія. Київ, 2003. 315 с.
3. Жаворонкова Г.В., Скібіцький О.М., Сівашенко Т.В., Туз О.І. Управління конфліктами. Київ, 2010. 172 с.
4. Ішмуратов А.Т. Конфлікт і згода. Київ, 2010. 192 с.

The author determined management approach to address the social and labor relations in the organization in the scientific article. The process model of conflict and factors of conflict resolution are analyzed. The usage in the management of structural methods and ways to solve interpersonal social and labor conflicts are described in the article.

Key words: conflicts in the organization of social and labor relations process of conflict, methods and ways of solving conflicts.

Отримано: 9.04.2018

УДК 659.1.012.12

Ю. О. Бойчук, студентка 5 курсу економічного факультету

ОСОБЛИВОСТІ РЕКЛАМИ В ЕЛЕКТРОННІЙ ТОРГІВЛІ

У даній статті досліджено суть Інтернет-реклами, здійснено аналіз засобів Інтернет-маркетингу та обґрунтовано необхідність їх застосування у діяльність підприємств.

Ключові слова: реклама, електронна торгівля, Інтернет-маркетинг.

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі економіка перебуває на стадії інформатизації, тому використання засобів Інтернет-реклами набуває все більш широкого застосування. З кожним роком підприємства та організації потребують створення сайтів у мережі Інтернет з метою збільшення цільової аудиторії. Проте банальна наявність сайту не гарантує збільшення кількості споживачів, тому для досягнення цієї мети потрібно раціонально та ефективно використовувати різні інструменти Інтернет-реклами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий вклад у дослідження особливостей Інтернет-реклами здійснили як іноземні, так і вітчизняні науковці. Зокрема, аналізована тема спостерігається у працях О.М. Брика, Х. Джейкобса, Є.Ю. Кононова, Т.В. Меркулова, С.І. Парінова,

Б. Халлагіна, Д. Шаха та інших. Однак у працях зазначених дослідників незначна увага приділена вивченню особливостей Інтернет-реклами під час просування товарів чи послуг фірми, які обумовлюють актуальність та доцільність проведення досліджень у даному напрямку.

Мета. Дослідження особливостей рекламної діяльності у електронній торгівлі.

Виклад основного матеріалу. Інтернет – специфічне інтерактивне середовище, в якому можна повно і ефективно представити об'єкт реклами – товар чи послугу будь-якого підприємства для конкретної цільової аудиторії, яка найбільшою мірою цікавить рекламодавця та оцінити результат рекламної кампанії.

За оцінками експертів, ринок електронної комерції зростає: за рік товарообіг фізичних товарів і послуг в електронній торгівлі зріс на 30% і зараз становить принаймні 50 млрд грн. У 2018 році темпи зростання зберуться і товарообіг фізичних товарів і послуг в електронній торгівлі складе 65 млрд грн. [1]. Тому доцільність використання реклами набуває з кожним роком все більшої актуальності, оскільки просування товарів та послуг багатьох торговельних підприємств здійснюється не тільки за допомогою таких традиційних засобів реклами, як телебачення, радіо, газети тощо, а й шляхом активного застосування можливостей Інтернету, ефективність якого, за оцінками дослідників, з роками підвищується. Це зумовлено великою кількістю користувачів Інтернету, яка має тенденцію до постійного зростання.

Взаємодія Інтернету з його користувачами дає змогу рекламодавцю залучити цільову аудиторію до діалогу шляхом участі у опитуваннях, підписки на новини, врахування пропозицій від споживачів щодо товарного асортименту, а також можливість дізнатись, яка саме інформація цікавить споживача.

Наявність веб-сайту покращує імідж торговельних підприємств, компаній, організацій, полегшує інформування клієнтів та ЗМІ про інноваційні зміни. За результатами досліджень, 8 з 10 користувачів звертаються до послуг Інтернету з метою вивчення асортименту та властивостей товару, аби потім придбати їх офлайн, тобто клієнт у будь-який зручний для нього час може отримати на сайті необхідну інформацію [2].

На сьогоднішній день просування товарів і послуг, підтримання високого іміджу все частіше пов'язують з популяризацією їхніх сайтів в Інтернеті. Саме тому, з метою приваблення на свій сайт якомога більшої кількості відвідувачів, підприємства можна рекомендувати застосовувати не один, а комбінацію декількох засобів Інтернет-маркетингу (рис. 1).

Рис. 1. Різновиди засобів Інтернет-маркетингу, якими користуються сучасні підприємства

Сформовано автором на основі використаних джерел: [3-5].

Найпопулярнішим на сьогодні засобом є E-mail маркетинг. За допомогою електронної пошти персонал підприємства може не тільки листуватися з постійними покупцями, а й залучати до співпраці нових, оперативно доводити ту чи іншу інформацію до ЗМІ. При вмілому використанні E-mail розсилки можуть дати ефективний результат просування фірми.

Інший засіб Інтернет-маркетингу – банерна реклама. Банер – це рекламний носій у вигляді графічного файлу, що розміщують на веб-сторінці з гіперпосиланням на іншу веб-сторінку, яка рекламується, тобто містить посилання на рекламодавця та його продукцію або послугу [5, с.52]. Сюди відносяться статичні банери, тизери, відеоролики.

Достатньо простою процедурою є реєстрація Web-сайта у каталогах. При цьому слід врахувати, що сайт має бути включений у найбільш підходящий за тематикою розділ.

За своєю суттю рейтинги подібні до каталогів, але посилання в їхніх розділах відсортовані за кількістю відвідувачів, обрахованих лічильниками, які попередньо встановлені на сторінках сайту. Відповідно, чим більше осіб відвідують сайт, тим вища його позиція у рейтингу, що дає змогу привабити до нього додатковий притік користувачів [5, с.55].

Висновки. На сучасному етапі просування товарів і послуг багатьох підприємств здійснюється не тільки за допомогою таких традиційних засобів реклами, а й шляхом активного використання можливостей Інтернету, ефективність якого з роками підвищується. Можна припустити, що через декілька років звичні для нас засоби реклами відійдуть на задній план чи навіть зовсім зникнуть. Розвиток сучасної техніки та мережі Інтернет сприяють проникненню реклами у найвіддаленіші куточки, роблячи її вседоступною.

Список використаних джерел:

1. Електронна комерція-2018: що купуватимуть онлайн наступного року? 24 канал: веб-сайт. URL: https://24tv.ua/ukrayina_tag1119.
2. Александрова Н., Сорокина Е., Филоненко И. Выставочный менеджмент. Технологии организации и рекламного информационного сопровождения выставок и конференций: учеб. пособ. РНВШУ АНХ. Ростов н/Д, 2006. 240 с.
3. Лучшие инструменты интернет-маркетинга. Агентство интернет-маркетинга. URL: <https://sales-generator.ru/blog/instrumenty-internet-marketinga>.
4. 7 самых эффективных инструментов интернет-маркетинга. О бизнесе и конверсии. URL: <https://callbackhunter.com/blog/instrumenty-internet-marketinga>.
5. Пятницкая Г. Просування товарів і торговельних послуг засобами Інтернет-реклами. Товари і ринки. 2011. №1. С. 49-59.

In this article the essence of Internet advertising is explored, the Internet marketing analysis has been carried out and the necessity of their application in the activity of enterprises has been substantiated.

Key words: advertising, e-commerce, internet marketing.

Отримано: 16.04.2018

УДК 338.65.012.32

Є. В. Гончар, магістрант економічного факультету

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТОКІВ В УПРАВЛІНСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті описуються шляхи оптимізації інформаційних потоків в управлінській діяльності.

Ключові слова: оптимізація, інформація, управління, діяльність, економіка, виробництво.

Постановка проблеми. Однією з найбільш характерних особливостей управлінської діяльності, є істотна залежність її ефективності від наявності у суб'єкта управління необхідної для його раціонального здійснення інформації. Всяка управлінська система має притаманну їй організацію інформатизаційних зв'язків, що забезпечує реалізацію функціонального призначення. При відсутності інформаційних зв'язків жодна управлінська система не в змозі забезпечити безперервний рух процесу виробництва. Обмін інформацією здійснюється як по лінії управління по вертикалі, так і через зв'язок, що існує між працівниками управління, по горизонталі.

Результати дослідження. Водночас, організація інформаційних зв'язків є невід'ємною складовою частиною організації управління, тому що будь-яке управлінське рішення є базою для побудови інформаційних зв'язків, відповідно вибраній організації управління. Основи організації інформацій-

них зв'язків закладаються і безпосередньо обдумуються за змістом завдань, що стоять перед управлінням.

Всяке управління передбачає дію на об'єкт, здійснювану шляхом видачі управлінських команд, розроблених на основі аналізу інформаційних характеристик ситуації. Відсутність інформації позбавляє керівника можливості свідомих і аргументованих дій, оскільки вона служить вихідним матеріалом для теоретичної і практичної діяльності людини. Не володіючи кожного моменту інформацією про стан окремих структурних підрозділів, про їх взаємозв'язок, неможливо забезпечити раціональне функціонування усього підприємства. До того ж відсутність надійної інформації слугує однією з передумов необґрунтованих рішень і дій. Об'єктивна потреба в інформації відображається, як правило, в свідомості працівників, яким доручається вирішення управлінського завдання. Це, з однієї сторони, пов'язано з

прогалинами і неповнотою знань про об'єкт, а з іншої – з особистим досвідом і здібностями працівників.

Стосовно окремих управлінських завдань потреба в інформації нерідко може бути повністю усвідомлена лише в процесі самого рішення. Це стосується, наприклад, інформації, яка необхідна для розкриття можливості збуту на зовнішніх ринках і закріплення на них. В інформацію, необхідну для управлінської розробки таких проблем (тобто підготовки рішень), об'єктивно входить інформація про попит на ринку умови конкурентної боротьби, інформація про умови платежів, валютні курси та тенденції їх змін. Мова йде про максимальну можливу узгодженість, якщо важлива складова суб'єктивної і об'єктивної потреби в інформації, оскільки для управління вирішальне значення має тільки суб'єктивна, тобто встановлена, потреба в інформації. Частина об'єктивної потреби в інформації невстановлена і відповідна інформація не зібрана. Це може мати негативні наслідки для управлінського процесу.

Насамперед потрібно звернути увагу на сукупність до основних вимог, які потрібно пред'явити до інформації, і задоволення цих вимог сприятиме суттєвому підвищенню якості управління та забезпечить досягнення бажаного результату системи управління в цілому. Адже потрібно не просто інформація а потрібно інформація з чітко встановленим напрямком, з високими якісними характеристиками та в встановлений час, оскільки інформаційні ресурси можуть бути причиною ряду неадекватних прийнятих рішень через низьку якість, перенасиченість, застарілість, неможливість опрацювання інформації тощо. Тому для інформаційних потоків повинно ставитись ряд вимог: реалістичність, змістовність, цінність, якість тощо.

Змістовність інформації характеризується міра відображення її змістом дійсного стану об'єкта управління або ж сутності та характеру їхнього функціонування. Ця міра має бути достатньою для прийняття і обґрунтування раціональних управлінських рішень. Це означає наявність у складі отриманої інформації значень усіх істотних параметрів, сукупність яких цілком і повністю визначає стан об'єкта управління та характер процесів, що відбуваються в ньому. Варто водночас зазначити, що забезпечення повноти не повинно приводити до інформаційної надмірності, тобто «забруднення» інформації не використовуваними для управління даними (так званими шумами).

Вірогідність інформації характеризує міру відповідності її змісту справжньому стану об'єкта. Вона має формуватись на підставі об'єктивних даних і забезпечувати прийняття таких управлінських рішень, які найбільш адекватні ситуації, що склалась і потребує управлінського впливу. Саме від вірогідності отриманої інформації істотною мірою залежить можливість прийняття і реалізації тих рішень, які здатні належним чином розв'язати проблеми, що виникли.

Оперативність інформації характеризує своєчасність її надходження, яка, з одного боку, дає дійсне уявлення про оперативний стан об'єкта управління у відповідний момент часу чи за певний його проміжок, а з іншого, дозволяє своєчасно здійснити таке втручання у процес його функціонування, яке б усувало можливість небажаного розвитку ситуації та повертало процеси в об'єкті до заданих меж.

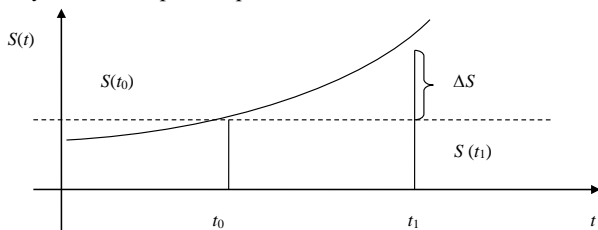

Рис. 1. Вплив своєчасності інформації на прийняття рішень

Наприклад, стан об'єкта управління в момент часу то характеризується значенням $S(t_0)$ певного узагальненого параметру $S(t)$. Якщо ж інформація про цей стан надходить керівникові із затримкою, тобто тільки у момент t_1 то вона вже не відбиватиме дійсного стану об'єкта, який фактично характеризуватиметься вже величиною $S(t_1)$ узагальненого параметру, тобто відрізнятиметься від отриманої інформації на величину $\Delta S = S(t_1) - S(t_0)$. Іншими словами, несвоєчасно отримана інформація здатна спотворювати уявлення про дійсний стан об'єкта і не сприяє формуванню у суб'єкта управління найбільш адекватного ситуації управлінського рішення.

Цінність інформації полягає у можливості визначення за її допомогою принципово нових відомостей про об'єкт управління чи появи нових, раніше неочікуваних напрямів розвитку відповідної соціальної системи. Іншими словами, отримана суб'єктом управління інформація набуває особливої цінності для нього, коли вона дозволяє визначити точки біфуркації та спрогнозувати можливі наслідки вибору того чи іншого варіанту дій.

Корисність інформації вважається її властивість допомогти керівникові обрати найбільш доцільний варіант управлінського рішення чи дії в умовах можливості альтернативного вибору.

Висновки. Розглянуті аспекти взаємозв'язку інформації та управління не тільки свідчать про істотну взаємобумовленість цих феноменів, а й ставлять специфічні питання щодо сучасного розуміння професіоналізму керівника, який здатний забезпечити інформацією з усіма наведеними вище параметрами, адже для цього потрібно ряд навиків, вміння, хисту. На сьогоднішній день склалася дещо хибна думка про управлінську працю як таку. Вважається, що управлінський процес може здійснювати людина без особливих на те навиків, але з певним так би мовити талантом. А в сьогоднішній швидкий, динамічний та основне інформаційний час, потрібні знання і знання в галузі управління, технології та процесі управлінської діяльності. Сучасний керівник це особистість, яка здатна оперувати великими інформаційними потоками, і на базі них приймати рішення, які будуть слугувати запорукою існування а саме головне розвитку підприємства. І одного вродженого таланту тут недостатньо, потрібний постійний, всебічний, глибокий навчальний процес. Щоб вміти оперувати інформаційними процесами як запорукою розвитку ефективного менеджменту. Зокрема, йдеться про необхідність інформаційної культури та її формування в процесі професійної підготовки майбутніх керівників-лідерів.

Список використаних джерел:

1. Василенко В.О. Антикризове управління підприємством : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2003. 428 с.
2. Дерлоу Дес Ключові управлінські рішення. Технологія прийняття рішень. Київ : Наукова думка, 2001. 242 с.
3. Завадський Й.С. Менеджмент: Management. 2-е вид. Київ : Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1998. Т. 1. 542 с.
4. Кремень В.Г., Пазиніч С.М., Порномарьов О.С. Філософія управління : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Знання України, 2007. 360 с.
5. Твердохліб М.Г. Інформаційне забезпечення менеджменту : навч. посібник. 2-ге вид., доп. та перероб. Київ : КНЕУ, 2002. 224 с.

The article describes ways of optimizing information flows in management activities.

Key words: optimization, information, management, activity, economy, production.

Отримано: 26.04.2018

ХАРАКТЕРИСТИКА КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто теоретичні аспекти формування кадрового потенціалу, обґрунтовано термін «кадровий потенціал підприємства та проаналізовано кадровий потенціал на прикладі конкретного підприємства.

Ключові слова: персонал, кадри підприємства, трудові ресурси підприємства, кадровий потенціал.

Постановка проблеми. Успіх підприємства на ринку значною мірою залежить від ефективності управління його персоналом, який, використовуючи свої знання, вміння та навички, забезпечує реалізацію виробничих, маркетингових, фінансових та інших цілей компанії. Таким чином, індивідуальні здібності окремих працівників формують результати діяльності організації в цілому і є запорукою її розвитку. В таких умовах проблема грамотного використання і розвитку людських ресурсів набуває першочергової ваги. Досягти цього можна шляхом впровадження комплексного підходу до управління кадровим потенціалом підприємства. З огляду на це, актуальності набуває дослідження сутності кадрового потенціалу та його ролі у забезпеченні конкурентоспроможності організації. Головним фактором і джерелом розвитку у виробничій і підприємницькій діяльності будь-якої організації чи галузі виробництва є кадри: їх рівень кваліфікації, освіти, підготовки, досвіду і майстерності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кадровим питанням присвятили свої дослідження багато вітчизняних і зарубіжних вчених: О.А. Бугуцький, В.П. Галушко, О.Д. Гудзинський, Г. Десслер, П. Друкер, Д. Дункан, Г. Емерсон, М.Й. Малік, Г.В. Осовська, А.В. Попов, І.Ф. Степаненко, В.К. Тарасов, Ф.У. Тейлор, В.В. Травін, А. Файоль, А.В. Шерда, С.В. Шекшня, В.В. Юрчишин та інші.

Метою нашої роботи є з'ясування сутності кадрового потенціалу та його аналіз на конкретному підприємстві.

Виклад основного матеріалу. Існують суттєві відмінності щодо трактування таких понять: «кадри», «персонал» і «трудова ресурси». Поняття «трудова ресурси підприємства» характеризує його потенційну робочу силу, «персонал» – це особовий склад працюючих за наймом, постійних, тимчасових кваліфікованих і некваліфікованих працівників. Під категорією «кадри підприємства» розуміють основний (штатний), як правило, кваліфікований склад працівників.

Кадровий потенціал підприємства – це загальна (кількісна та якісна) характеристика персоналу як одного з видів ресурсів, пов'язана з виконанням покладених на нього функцій і досягненням цілей перспективного розвитку підприємства; це наявні та потенційні можливості працівників як цілісної системи (колективу), які використовуються і можуть бути використані в певний момент часу.

Отже, кадровий потенціал у реальному вигляді може бути представлений можливостями працівників, якістю їх професійно-кваліфікаційної підготовки, трудовими, особистісними, психологічними і фізіологічними якостями, а також, щонайбільш важливо, творчими здібностями.

Шляхи підвищення ефективного використання кадрового потенціалу підприємства призведуть до зростання продуктивності праці, обсягу продукції та інших економічних показників. Для того, щоб визначити шляхи підвищення ефективного використання кадрового потенціалу потрібно мати детальну характеристику персоналу, проаналізувати кожного із працівників та відповідність кваліфікації до посади та інше.

Кадровий потенціал ТОВ «Кам'янець-Подільський комбінат будівельних матеріалів» – це сукупність працівників різних професійно-кваліфікаційних груп, зайнятих виготовленням продукції та виконанням робіт, що належать до середньоспискового складу працівників. Персонал підприємства – це сукупність постійних працівників, що отримали необхідну професійну підготовку та мають досвід практичної діяльності.

Для того, щоб краще охарактеризувати персонал підприємства, розглянемо склад та структуру персоналу підприємства у табл. 1.

Таблиця 1

Склад та структура персоналу
ТОВ «Кам'янець-Подільський комбінат
будівельних матеріалів» за 2014-2016 роки

Показники	2014 р.		2015 р.		2016 р.		Відхилення 2016 р. до 2014 р., %	
	осіб	пито- ма вага, %	осіб	пито- ма вага, %	осіб	пи- то- ма ва- га, %	%	Пунк- тів стру- ктури
Середньоспискова чисельність персоналу	79	100	73	100	73	100	-7,6	x
в т.ч.:								
- управлінський персонал	19	24,1	22	30,1	21	28,8	+10,5	+4,7
- виробничий персонал	60	75,9	51	69,9	52	71,2	-13,3	-4,7

Проаналізувавши дані таблиці 1, можна стверджувати, що за досліджуваний період спостерігається тенденція до скорочення чисельності штатних працівників підприємства. Зокрема, чисельність працівників за 2016 р. скоротилась на 6 осіб порівняно з 2014 роком, що складає 7,6%. Суттєве зменшення кількості виробничого персоналу відбулось за 3 роки, так у 2016 році їх чисельність становила 52 особи, що на 13,3% менше рівня 2014 року. Щодо управлінського персоналу ситуація протилежна, проте динаміка зростання у 2016 році дещо нижча, зокрема: 10,5% або 2 особи. У 2014 році питома вага управлінців складала 24,1% всіх працівників, а в 2016 році – 28,8%. Дана тенденція вказує на збільшення накладних витрат виробництва, що знижує результативність господарської діяльності підприємства.

Розглянемо склад та структуру персоналу за категоріями (табл. 2).

Таблиця 2

Склад та структура персоналу за категоріями
ТОВ «Кам'янець-Подільський комбінат
будівельних матеріалів» за 2014-2016 роки

Показники	2014р.		2015р.		2016р.		Відхилення 2016 р. до 2014 р.,	
	осіб	пи- тома вага, %	осіб	пи- тома вага, %	осіб	пи- то- ма вага, %	%	пунк- тів струк- тури
Середньоспискова чисельність персоналу	79	100	73	100	73	100	-7,6	x
в т.ч.:								
- керівники	7	8,9	7	9,6	7	9,6	-	+0,7
- спеціалісти	15	19,0	12	16,4	13	17,8	-13,3	-1,2
- службовці	3	3,7	2	2,8	2	2,7	-33,3	-1,0
-виробничий персонал	54	68,4	52	71,2	51	69,9	-5,6	+1,5
основний	50	63,3	49	67,1	48	65,8	-4	+2,5
допоміжний	4	5,1	3	4,1	3	4,1	-25	-1

Дані таблиці свідчать про тенденцію скорочення чисельності управлінського персоналу та робітників за період дослідження. У структурі персоналу найбільшу частку займає основний виробничий персонал. Зокрема, його величина у 2016 році сягнула 65,8%, що на 4 пункти нижче рівня 2014 року. Аналогічна тенденція спостерігається щодо допоміжного виробничого персоналу, їх чисельність скоротилась на 1 особу за період дослідження, що складає 25%.

У структурі працівників частка керівників – 9,6%. Питома вага спеціалістів зменшилась на 1,2% і склала у звітному році 17,8%. Частка службовців складає 2,7%, що на 1 пункт менше рівня 2014 року.

За характером функцій, що виконуються, персонал підприємства поділяється здебільшого на чотири категорії: керівники, спеціалісти, службовці, робітники (рис. 1).

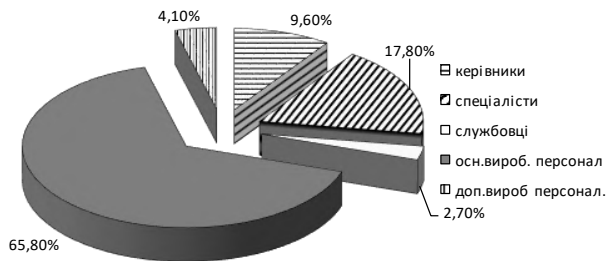

Рис. 1. Структура персоналу ТОВ «Кам'янець-Подільський комбінат будівельних матеріалів» за категоріями у 2016 році

Так, на комбінаті загальна чисельність працюючих у 2016 році становила 79 осіб, з них основного виробничого персоналу 48 чол., допоміжного виробничого персоналу – 3, спеціалістів – 13, керівників – 7, службовців – 2 особи.

Вікова структура суттєво впливає на рівень працездатності та продуктивності праці працівників підприємства. Розглянемо вікову структуру персоналу (табл. 3).

Таблиця 3

Вікова структура персоналу
ТОВ «Кам'янець-Подільський комбінат
будівельних матеріалів» за 2014-2016 роки

Показники	2014 р.		2015 р.		2016 р.		Відхилення 2016 р. до 2014 р.	
	осіб	питома вага, %	осіб	питома вага, %	осіб	питома вага, %	%	пунктів структури
Всього працівників	79	100	73	100	73	100	-7,6	x
з них: до 30 років	5	6,4	3	4,1	3	4,1	-40	-2,3
31-45 років	10	12,6	8	11,0	9	12,4	-10	-0,2
46-55 років	60	75,9	60	82,2	58	79,4	-3,3	+3,5
старші 56 років	4	5,1	2	2,7	3	4,1	-25	-1

УДК 338.486.025.3

М. Дяконюк, студентка 2 курсу економічного факультету

СУТНІСТЬ ЛІЦЕНЗУВАННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена дослідженню особливостей ліцензування туристичних закладів.

Ключові слова: заклади, ліцензування, туризм.

На сьогодні туризм є однією з головних галузей світового господарства, що найдинамічніше розвивається. Він активно впливає на рівень життя людей, організацію їх праці і відпочинку, економічний та соціальний розвиток суспільства в цілому. Тому такий спосіб правового регулювання в галузі туризму як ліцензування набуває важливого значення на сучасному етапі розвитку в Україні. Згідно Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» ліцензування – це засіб державного регулювання провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, спрямований на забезпечення реалізації єдиної державної політики у сфері ліцензування, захист економічних і соціальних інтересів держави, суспільства та окремих споживачів [1].

Ліцензування туристичної діяльності здійснюється з метою створення рівних можливостей суб'єктам туристської діяльності на ринку туристських послуг і забезпечення захисту прав і законних інтересів держави і споживачів цих послуг, покращення рівня туристського обслуговування.

Дані таблиці свідчать, що найбільшу частку у структурі працівників займають люди старші середнього віку (79,4%) і середнього віку (12,4%), що вказує на цілеспрямованість підприємства у використанні трудових ресурсів працездатного віку. За досліджуваний період питома вага працівників у віці 30 років скоротилась на 40% і водночас частка людей передпенсійного віку зменшилась на 25% і становить 4,1%.

Отже, в ході дослідження з'ясовано, що кадровий потенціал підприємства – це сукупність потенційних здібностей і можливостей кадрів підприємства, які використовуються або можуть бути використані в певний момент часу, щоб забезпечити виконання завдань перспективного розвитку підприємства. Аналіз кадрового потенціалу на ТОВ «Кам'янець-Подільський комбінат будівельних матеріалів» протягом 2016 року показав скорочення чисельності штатних працівників, крім управлінського персоналу. У структурі персоналу найбільшу частку займає основний виробничий персонал. Також спостерігається зменшення питомої ваги спеціалістів та службовців. Стосовно вікової структури то здійснений аналіз показав, що на підприємстві переважають працівники старше та середнього віку, це говорить про те, що керівництво орієнтується на досвідчених, перевірених працівників для забезпечення стабільного розвитку підприємства.

Список використаних джерел:

1. Безсмертна В.В. Стратегія управління кадровим потенціалом підприємства. *Економіка и управление* : науко-практический журнал. 2007. №3. С. 48-53.
2. Берглезова Т.В. Проблемы управления процессами формирования и использования кадрового потенциала предприятия. *Проблемы предпринимательства в экономике России*. 2005. №8. С. 75-80.
3. Білорус Т.В. Стратегічне управління кадровим потенціалом підприємства : монографія. Ірпінь, 2007. 172 с.
4. Виханский О.С. Стратегическое управление : [учебник для вузов]. Москва : Гардарика, 1998. 296 с.
5. Володина Н. Модель компетенций – это не сложно. *Кадровик*. 2007. №6. С. 26-29. URL: <http://kadrovik.ru>.
6. Данюк В.М., Колот А.М. Управление трудовыми ресурсами. Київ, 2005. 78 с.

In the article the theoretical aspects of personnel potential formation are considered, the term the personnel potential of the enterprise is substantiated and the personnel potential is analyzed on the example of a concrete enterprise.

Key words: personnel, personnel of the enterprise, labor resources of the enterprise, personnel potential.

Отримано: 10.04.2017

екскурсії, екскурсійні бюро, бюро по прийому туристів, туристичні оператори, готелі, мотелі, кемпінги, туристські комплекси і бази, інші юридичні особи незалежно від форми власності і фізичні особи, які здійснюють туристичну діяльність, передбачену їх статутами або положеннями.

Суб'єкт туристичної діяльності при організації іноземного, внутрішнього, зарубіжного туризму та екскурсійної діяльності, повинен дотримуватись певних вимог. Серед ліцензійних вимог слід виділити наступні:

- туристичний оператор має право здійснювати виключно туристичну діяльність;
- угода про туристичне обслуговування може бути укладена в письмовій або електронній формі;
- обов'язковим є ведення певної статистичної звітності;
- керівник підприємства (філії, підрозділу) повинен володіти вищою освітою та стажем роботи в галузі надання туристичних послуг від 3-х років або ж профільною вищою освітою. Крім того, мінімум 30% співробітників повинні відповідати тим самим вимогам. Ліцензія на туроператорську діяльність надається Державним агентством з туризму та курортів.

Основні функції органу ліцензування у сфері туризму:

- оформлення та видача ліцензій на туроператорську діяльність (за 2017 рік було видано 109 ліцензій, платежі до бюджету за отримання ліцензії склали 184,380 тис. гривень);
- формування та ведення Ліцензійного реєстру суб'єктів туроператорської діяльності;
- здійснення у межах своєї компетенції контролю за додержанням ліцензіатами Ліцензійних умов;
- затвердження спільно з уповноваженим органом критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження туроператорської діяльності, що підлягає ліцензуванню, та визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю);
- затвердження уніфіковані форми актів та інших документів, що складаються за результатами проведення планового (позапланового) заходу державного нагляду (контролю)

щодо додержання суб'єктом господарювання Ліцензійних умов провадження туроператорської діяльності;

- анулювання ліцензій (за поданням СБУ на підставі акта про документальне підтвердження встановлення факту контролю (вирішального впливу) за діяльністю ліцензіата осіб інших держав, що здійснюють збройну агресію проти України, анульовано 7 ліцензій).

Фінансування органу ліцензування здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України або місцевого бюджету. В останній час на підприємницьку діяльність у сфері туризму мають вплив неринкові фактори, а також форс-мажорні обставини такі як війни, теракти, природні та техногенні катастрофи, епідемії, страйки тощо. Усе це обумовлює високі споживчі ризики у сфері туризму, необхідність оперативної взаємодії турфірм і органів державного управління, а також використання спеціальних механізмів захисту як прав споживачів-туристів, так і фірм-партнерів по бізнесу.

Отже, ліцензування туристичної діяльності регулює та підвищує якість надання туристичних послуг, забезпечення захисту прав і інтересів громадян, сприяє охороні навколишнього середовища, зростанню рівня обслуговування.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» редакція від 28.09.2017 року». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/222-19>.
2. Максименко С.В. Туристська діяльність: міжнародно-правові аспекти. Москва : Латстар, 2007. 250 с.
3. Пуцентейло П.Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 344 с.
4. Звіт «Про діяльність Міністерства економічного розвитку за 2017 рік». URL: <http://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=ZvitiProDialnist>.

The article is devoted to research of licensing of tourist establishments.

Key words: institutions, licensing, tourism.

Отримано: 25.04.2018

УДК 331.2

І. А. Капустинська, студентка 4 курсу економічного факультету

КАДРОВА ПОЛІТИКА В ОРГАНІЗАЦІЯХ

У статті розглянуто сутність кадрової політики та її основну мету. Виділено та охарактеризовано основні типи кадрової політики організації. Визначено основні завдання та різновиди кадрової політики. Сформульовано особливості проведення кадрової політики в сучасних умовах.

Ключові слова: кадрова політика, організація, кадровий потенціал, колектив.

Постановка проблеми. Досвід роботи сучасних організацій свідчить про те, що їх головною конкурентною перевагою є унікальний кадровий потенціал. Досить високий рівень корпоративної культури робить організацію привабливою для талановитих працівників та утримує їх, а результати їх праці, своєю чергою, створюють відповідну репутацію, привертають нових споживачів та висококваліфікованих співробітників. Головним завданням сучасних організацій є сприяння зростанню професійної компетенції робітників та розвитку їх навичок і вмінь, тому актуальним виявляється вивчення особливостей формування кадрової політики.

Аналіз досліджень і публікацій у яких започатковано вирішення проблеми. Питання кадрової політики продовжують активно досліджуватись вітчизняними та зарубіжними науковцями. Вагомий внесок у вивчення цієї проблематики зробили такі вчені: Балабанова Л.В., Данюк В.М., Одогова Ю.Г., Пошерстник Н.В., Філіппова Т.І., Щокіна Г.В., Щербак В.Г., Яковенко О.М. та багато інших.

Метою статті є дослідження кадрової політики в організаціях.

Виклад основного матеріалу. Кадрова політика – це система роботи з персоналом, що об'єднує різні форми діяльності й має на меті створення згуртованого й відпові-

дального високопродуктивного колективу для реалізації можливостей організації адекватно реагувати на зміни в зовнішньому і внутрішньому середовищах [4].

В широкому розумінні кадрова політика – це система усвідомлених та обґрунтованих правил і норм, які приводять людські ресурси у відповідність зі стратегією фірми. У вузькому розумінні – це сукупність конкретних правил і побажань у взаємовідносинах працівників і організацій.

Основна мета кадрової політики – це своєчасне забезпечення оптимального балансу процесів комплектування, збереження персоналу, його розвитку відповідно до потреб організації, вимог діючого законодавства та стану ринку праці.

Відповідно до загальних вимог кадрова політика має бути:

- узгодженою зі стратегією розвитку організації;
- достатньо гнучкою;
- економічно обґрунтованою, виходити з реальних фінансових можливостей організації.

Вона має забезпечити індивідуальний підхід до своїх працівників. Таким чином принципами кадрової політики є:

- демократизм управління, від якого залежить готовність до співробітництва;

- розуміння окремих людей та їхніх потреб;
- справедливість дотримання рівності й послідовності [3].

Вирізняють такі типи кадрової політики: пасивна, реактивна, превентивна, активна.

У разі пасивної кадрової політики керівництво не має чіткої програми дій стосовно персоналу. Кадрова політика зводиться до ліквідації негативних наслідків. Відсутні прогноз кадрової потреби в способах оцінки праці та персоналу й діагностика кадрової ситуації в цілому.

За реактивної політики – кадрові служби мають засоби діагностики наявної ситуації, здійснюють контроль за ознаками негативного стану в роботі з персоналом і причинами розвитку можливої кризи.

Для превентивної політики характерно, що кадрова служба має як засоби діагностики, так і засоби прогнозування кадрової ситуації. У програмі розвитку організацій наявні короткострокові і довгострокові прогнози потреби в кадрах, а також сформульовані завдання з розвитку персоналу. Недолік полягає в тому, що керівництво не володіє засобами впливу на кадрову ситуацію.

Активна кадрова політика ґрунтується на тому, що керівництво має не лише прогноз, а й засоби впливу на ситуацію.

За ступенем відкритості формування кадрового складу в організації виділяють два типи кадрової політики – відкриту і закриту.

Відкрита кадрова політика характеризується тим, що організація прозора для співробітників на будь-якому рівні при прийнятті як на низову так і на керівну посади. Приймають на роботу спеціалістів високої кваліфікації на основі конкурсного відбору. Цей тип кадрової політики характерний для організацій, які ведуть конкурентну політику, зорієнтовану на швидке зростання обсягів виробництва і завоювання передових позицій на зовнішньому ринку.

Закрита кадрова політика організації характеризується тим, що вона зорієнтована на просування на вищі посади тільки своїх працівників. Цей тип кадрової політики використовується в умовах дефіциту кадрових ресурсів [2].

Під кадровою політикою організації розуміється система правил, відповідно до якої діють люди, що входять в організацію.

Кадрова політика має за головну мету забезпечення сьогодні та в майбутньому кожної посади і робочого місця персоналом належної кваліфікації.

Основними завданнями кадрової політики є:

- своєчасне забезпечення організації персоналом певної якості і кількості відповідно до стратегії розвитку організації;
- створення умов реалізації, передбачених трудовим законодавством прав та обов'язків громадян;
- формування і підтримка ефективної роботи організації;
- кадрове планування, тобто визначення поточної або перспективної потреби організації в персоналі відповідних професійно-кваліфікаційних категорій;
- розробка заходів щодо залучення та відбору персоналу;
- запобігання плинності кадрів і аналіз причин цього явища;
- створення постійно діючої системи професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів;
- здійснення систематичної атестації персоналу та забезпечення просування у службовій діяльності;
- створення резерву для заміщення посад більш високого рівня внесення в кількісний та якісний склад робочої сили оперативних змін, яких вимагає упровадження новітніх технологічних процесів тощо [1].

Основні різновиди кадрової політики:

- політика добору кадрів;
- політика професійного навчання;
- політика оплати праці;
- політика формування кадрових процедур;
- політика соціальних відносин.

Сучасний підхід до кадрової політики – це створення системи управління кадрами, що базується в основному не на адміністративних методах, а на економічних стимулах і соці-

альних гарантіях, орієнтованих на зближення інтересів працівника з інтересами організації в досягненні високої продуктивності праці, підвищенні ефективності виробництва, одержанні організацією найкращих економічних результатів.

Кадрова політика сучасних організацій повинна забезпечити:

- організаційну інтеграцію – вище керівництво і лінійні керівники приймають розроблену та добре скоординовану стратегію управління людськими ресурсами як «свою власну» і реалізують її у своїй оперативній роботі, тісно взаємодіючи з функціональними службами;
- високий рівень відповідальності всіх працівників, під яким розуміють як ідентифікацію з базовими цінностями організації, так і наполегливу реалізацію визначених цілей у практичній роботі;
- функціональність – варіантність функціональних завдань, що передбачає відмову від традиційного, жорсткого розмежування різних видів робіт, а також використання різноманітних форм трудових контрактів (повна, часткова і погодинна зайнятість);
- структурність – адаптація до безперервного навчання, організаційних змін, гнучкість організаційно-кадрового потенціалу, висока якість роботи та її результатів, умов праці (робоче середовище, зміст роботи, задоволеність працівників).

За своїм складом кадрова політика має таке коло проблем:

- цілеспрямоване, планомірне та збалансоване формування та підготовка кваліфікованих робітників, постійне підвищення їх професійної майстерності, всебічна освіта та постійне виховання кадрів;
- розподіл та перерозподіл робітників за сферами зайнятості, регіонам країни та видам професійної діяльності;
- раціональне використання кадрів, моральне та матеріальне стимулювання їх діяльності, розвиток спеціальних умінь, формування задоволеності працею, контроль діяльності кадрів, формування та розвиток комплексної системи керування людськими ресурсами.

Під час формування кадрової політики враховуються чинники, які властиві зовнішньому і внутрішньому середовищу організації. Тому загальні вимоги до кадрової політики в сучасних умовах зводяться до такого:

- Кадрова політика повинна бути тісно пов'язана зі стратегією розвитку організації.
- Кадрова політика повинна бути достатньо гнучкою.

Оскільки формування кваліфікованої робочої сили пов'язане з певними витратами для організації, кадрова політика повинна бути економічно обґрунтованою, тобто виходити з її реальних фінансових можливостей.

Кадрова політика повинна забезпечити індивідуальний підхід до своїх працівників [5].

Висновки. Кадрова політика – це набір основних принципів, які здійснюються кадровою службою організації. Вона є стратегічною лінією поведінки в роботі з персоналом. Це створення організацією трудового колективу, який найкращим чином сприяв би суміщенню цілей організації і його працівників. Кадрова політика має на меті створення згуртованої, відповідальної, високорозвинутої і високопродуктивної робочої сили. Вона повинна збільшувати можливості організації, реагувати на вимоги ринку в найближчому майбутньому.

За нових умов господарювання кадрова політика має спрямовуватися на формування такої системи роботи з персоналом, що орієнтується на отримання не лише економічного, а й соціального ефекту за умови дотримання чинного законодавства, нормативних актів та урядових рішень.

Список використаних джерел:

1. Балабанова Л.В., Сардак О.В. Управління персоналом : навч. посіб. Київ : ВД «Професіонал», 2006. 512 с.
2. Данюк В.М., Колота А.М. Управління персоналом : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2013. 666 с.
3. Савченко В.А. Управління розвитком персоналу : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2009. 351 с.

4. Стрельбицький П.А., Парок О.В., Парок Л.А. Управління персоналом. Конспект лекцій : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин Я.І., 2015. 180 с.
5. Філіпова Т.І. Система підвищення кваліфікації кадрів, як складова кадрової політики. Одеса : ОРІДУ УАДУ, 2009. С. 79-88.

In this article they cast light on personnel policy in different organization and its main aims. Here you can also find the

characterization and differentiation of personnel policy in organizations, its important tasks and specifications of development in modern society.

Key words: personnel policy, organization, human resources, collective.

Отримано: 23.04.2018

УДК 346.2

О. А. Качковський, магістрант економічного факультету

ПОНЯТТЯ І ОСОБЛИВОСТІ ЛІКВІДАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ

У статті описується зміст поняття ліквідації, визначення особливостей ліквідації як способу припинення діяльності підприємств.

Ключові слова: ліквідація, підприємство, поняття, особливість, економіка, підприємство.

Метою статті є з'ясування змісту поняття ліквідації, визначення особливостей ліквідації як способу припинення юридичних осіб.

У цивільному законодавстві України немає визначення поняття «ліквідація юридичної особи», хоча особливості ліквідації встановлені ледь не для усіх видів та організаційно-правових форм юридичних осіб. Однак у ст. 37 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [1] закріплене поняття ліквідації як однієї із судових процедур, що застосовуються до юридичної особи, стосовно якої порушено справу про банкрутство.

Під ліквідацією у цьому Законі розуміється припинення діяльності суб'єкта підприємницької діяльності, визнаного господарським судом банкрутом, з метою здійснення заходів щодо задоволення в порядку цього Закону вимог кредиторів шляхом продажу його майна. На думку О. Титової під ліквідацією необхідно розуміти припинення діяльності юридичної особи без переходу прав та обов'язків у порядку правонаступництва до інших осіб, крім випадків, спеціально обумовлених законодавством [2, с.14]. Дещо схоже визначення ліквідації запропоновано П. Поваром: «Ліквідація суб'єкта господарювання – це припинення його існування як суб'єкта права за встановленою законодавством процедурою без настання універсального правонаступництва» [3, с.6]. Ліквідацію юридичної особи як систему встановлених законодавством дій, спрямованих на припинення юридичної особи без правонаступництва розглядає О. Скоропис [4, с.14]. Інколи ліквідацію розуміють як регламентовану законом процедуру, результатом якої є припинення діяльності юридичної особи [5].

Водночас М. Фесюра вважає, що ліквідація – це припинення підприємства, установи, організації, які є суб'єктами господарювання, що відбувається на законних підставах, в порядку та черговості задоволення вимог кредиторів, відповідно до вимог державного законодавства України [6, с.313]. У законодавстві країн Європейського Союзу під ліквідаційними процедурами розуміють колективні процедури, які започатковуються і контролюються адміністративними або судовими органами держави з метою реалізації активів під наглядом цих органів, зокрема якщо процедури закінчуються компромісною угодою боржника з кредитором або іншим подібним засобом [7].

Аналізуючи зазначені визначення, доходимо висновку, що більшість авторів акцентує на головній відмінності реорганізації від ліквідації, а саме відсутності правонаступництва. Однак вважаємо за необхідне наголосити на тому, що під час ліквідації теж можливе правонаступництво, але відмінне від правонаступництва у процесі реорганізації. Відтак відповідно до ч. 3 ст. 83 Закону України «Про господарські товариства» [8] кошти (майно), які залишилися після задоволення вимог кредиторів, розподіляються між вкладниками для повернення їм їхніх вкладів, а решта – між повними учасниками пропорційно їх часті у статутному капіталі. Згідно зі ст. 89 Закону України «Про акціонерні товариства» [9] у сьому, восьмому і дев'ятому чергу задовольняються виплати ліквідної вартості привілейованих акцій, виплати за простими акціями, які підлягають обов'язковому викупу, решта майна – розподіляється між

іншими власниками простих акцій, пропорційно до належної їм кількості таких акцій. Звідси висновок, що правонаступництво може бути під час ліквідації юридичної особи.

Однак, по-перше, правонаступництво у разі ліквідації суб'єкта господарювання відбувається лише за наявності майна, яке залишилося після задоволення вимог усіх кредиторів у встановленому законом порядку. По-друге, правонаступниками у цьому разі виступають засновники, тобто фізичні і юридичні особи (зокрема фізичні особи без статусу підприємців), крім передбачених законом винятків. Такий виняток, до прикладу, встановлено Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [10].

Висновки. Вважаємо, що під ліквідацією потрібно розуміти припинення юридичної особи у встановленому законом порядку, без утворення нових суб'єктів господарювання або приєднання до вже існуючих в порядку правонаступництва. Таке визначення терміну «ліквідація юридичної особи» вказує на основну відмінність цього способу припинення юридичних осіб від реорганізації.

Список використаних джерел:

1. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14 травня 1992 р. (в редакції Закону від 22 грудня 2011 р.). Відомості Верховної Ради України. 1992. №31. Ст. 440 (з подальшими змінами та доповненнями).
2. Титова О.В. Захист майнових інтересів учасників процесу ліквідації на підприємствах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право». Донецьк : Інститут економіко-правових досліджень НАН України, 2006. 20 с.
3. Повар П.О. Правове регулювання ліквідації підприємств в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право». Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2009. 18 с.
4. Скоропис О.М. Цивільно-правове регулювання ліквідації юридичних осіб : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Київ : Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва, 2010. 20 с.
5. Пригуза П., Пригуза А. Звернення без цінності: чи слід іти до суду при ліквідації, якщо в боржника немає майна? *Закон і бізнес*. 2014. №9. URL: <http://zib.com.ua/ua>.
6. Фесюра М. Ліквідація, реорганізація, банкрутство підприємства, установи, організації в сучасний період: поняття та юридична сутність. *Публічне право*. 2013. №1. С. 310-317.
7. Про реорганізацію та ліквідацію кредитних установ: Директива 2001/24/ЄС Європейського Парламенту та Ради. URL: www.rada.gov.ua.
8. Про господарські товариства: Закон України від 19 вересня 1991 р. (в редакції від 27 квітня 2007 р.). Відомості Верховної Ради України. 2007. №33. Ст. 440 (з подальшими змінами та доповненнями).
9. Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 р. *Урядовий кур'єр*. 2008. №202 (з подальшими змінами та доповненнями).
10. Про благодійницьку діяльність та благодійні організації: Закон України від 05 липня 2012 р. Відомості Верховної Ради України. 2013. №25. Ст. 252 (з подальшими змінами та доповненнями).

The article describes the content of the concept of liquidation, the definition of the features of liquidation as a way to terminate the activities of enterprises.

Key words: liquidation, enterprise, concept, feature, economy, enterprise.

Отримано: 13.04.2018

УДК 373.5.015.3:005.32

Т. П. Маковська, студентка 2 курсу економічного факультету

ВПЛИВ МОТИВІВ ТА СТИМУЛІВ ПРИ УПРАВЛІННІ НАВЧАЛЬНИМ ПРОЦЕСОМ УЧНІВ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті визначено сутність активізації навчальної діяльності, поняття мотивації та стимулювання. Схарактеризовано мотиваційний цикл за етапами його виконання, проаналізовано класифікацію методів стимулювання й мотивації навчання, які спрямовані на формування внутрішнього та зовнішнього спонукань до діяльності.

Ключові слова: активізація навчальної діяльності, мотиви, стимули мотивування, стимулювання, мотиваційний цикл.

Відомо, що досягнення успіху у навчальній діяльності не можливо забезпечити лише за рахунок прагнень педагога, спрямованих на передачу знань учням. Вагому роль у процесі навчання відіграють власні ставлення учнів до своєї діяльності. Успіх будь-якої діяльності залежить від власного бажання самостверджуватися, досягати високих результатів, самореалізувати себе у житті, йти до поставлених цілей. Саме за рахунок правильної мотивації та стимулювання можна досягти бажаного результату у навчальному процесі. Адже чим більше стимулів та мотивів, чим більше чинників спонукають особу до діяльності, тим більших успіхів вона може досягти.

Численні дослідження проведені з питань мотивів та стимулів навчальної діяльності. Актуальні питання, пов'язані з визначенням поняття «мотивація» та «стимулювання», стимулюванням навчальної діяльності, мотивацією навчання учнів різного шкільного віку, мотивами та стимулами як важливим чинником забезпечення високих досягнень у навчанні є широко представленими у дослідженнях вітчизняних вчених, таких як М. Альберт, Ш. Амонашвілі, Ю. Бабанський, В.М. Вергасов, Ю.А. Григор'єва, О. Киричук, А.М. Колот, А. Маркова, М. Матюхіна, М.Х. Маскон, З.П. Румянцева, О.Я. Савченко, М.І. Садовий, В.А. Сухомлинський, Е.А. Уткін, С.М. Хівренко, Т.М. Шамова, Г. Щукіна та ін.

Для того щоб педагог вмів правильно стимулювати учня до навчання, потрібно спершу забезпечити активізацію усіх якостей та особливостей учня.

Активізація навчальної діяльності реально виявляється в забезпеченні умов, за яких активізується психічна сфера учня, насамперед – його пізнавальні процеси (увага, відчуття, сприйняття, пам'ять, мислення) [4, с.101]. В.М. Вергасов запропонував дидактичні прийоми, за допомогою яких можна добитися такої активізації.

Існує велика кількість визначень поняття мотивації, що розкривають його сутність з різних аспектів. Мотивація в загальному розумінні – це сукупність рушійних сил, що стимулюють людину до виконання певних дій [1, с.25-28]; залежно від поведінки людини – це процес свідомого вибору нею того чи іншого типу дій, що визначаються комплексним впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. Мотивація – це процес спонукування себе та інших до діяльності для досягнення особистих цілей або цілей організації [3]. Коли виникає необхідність, яка спонукає людину до діяльності, саме тоді й виникає активність особистості [2, с.25].

Стимулом ми називаємо зовнішнє спонукування до діяльності. Стимулювання у навчанні є чинником діяльності лише того, хто навчається. На протигагу цьому, мотивацією є спонукування себе та інших до діяльності, тобто її забезпечення може здійснювати не лише учень, але й сам педагог може цілеспрямовано активізувати того, хто навчається. Стимулювання у навчанні є чинником діяльності лише того, хто навчається. Але стимул лише тоді стає реальною рушійною силою, коли він перетворюється на мотив, тобто на внутрішнє спонукування до діяльності. Водночас це внутрішнє спонукування виникає не тільки під впливом зовнішніх стимулів, але й унаслідок потреб самої особистості, її попереднього досвіду, бажань та інтересів [4, с.132].

Процес мотивації, як і процес навчання взагалі, є циклічним.

Мотиваційний цикл утворюється системою всіх заходів щодо управління мотиваційними процесами. Повноцінний мотиваційний цикл складається з таких етапів [4, с.115]:

Вступно-мотиваційного (викликання похідної мотивації). Методи: комунікативна атака – це метод швидкого включення, мобілізації, зацікавлення аудиторії у процесі навчання; доведення та переконування; навіювання – цей метод полягає в опосередкованому формуванні думки про необхідність навчання через апеляцію до підсвідомості учнів.

Підтримувального (підтримка та підсилення мотивів, що виникли). Методи: долання перешкод – створення спеціальних умов виконання завдань; делегування – залучення учнів до управління процесом навчання.

Завершального. Метод закріплення позитивного враження – спосіб мотивації й стимулювання подальшої самостійної роботи учнів, підтримки їхнього позитивного враження від заняття, теми, дисципліни, викладача.

Мотиви при здійсненні навчального процесу відіграють вагомую роль, оскільки є рушійною силою учнів до засвоєння та здобуття знань, вмінь та навичок. Тому варто знати класифікацію мотивів, щоб обрати правильний вектор для мотивування тих, хто навчається.

Розрізняють три види мотивів: соціальні, пізнавальні, особистісні. Прикладом **соціальних** мотивів можуть бути: відповідальність, розуміння соціальної значущості навчання, ствердження своєї позиції у класі чи групі, підвищення власного соціального статусу, отримання певної винагороди за свої старання та зусилля. До **пізнавальних** мотивів ми відносимо здобуття знань, бажання бути більш ґрунтованим, засвоєння конкретних навчальних дисциплін, задоволення від самого процесу навчання, бажання зробити власний вклад у навчальний процес. **Особистісні** мотиви охоплюють здобуття додаткових знань, намагання бути схожим на взірця, прагнення досягти успіху в різних видах діяльності, бажання змінити власні якості, прагнення економії коштів або отримання прибутку, орієнтація на високу оцінку. Саме усі ці мотиви можуть сприяти розвитку здібностей та сприяти продуктивному навчанню учнів старшого шкільного віку. Необхідно лише визначити їх для себе і діяти задля досягнення власного успіху.

Все ж таки, однієї мотивації може бути недостатньо у деяких ситуаціях. Тоді варто згадати і про зовнішні спонування, тобто про стимули.

Класифікацію стимулів дає В.М. Вергасов, який вирізняє такі їх види [4, с.133-135]:

- **збуджувальні:** стимул *довіри*, коли особистість може висловлювати свою думку вільно, робити самостійні висновки, здійснювати навчальні дії, створюється загальний позитивний емоційний настрій, з'являється довіра до педагога; стимул *інтересу* є важливим чинником створення умов для активізації пізнавальної діяльності, зниження стомлюваності учнів, поліпшення механізмів мислення, сприйняття, поведінки і водночас підвищення рівня знань; стимул *пріоритету* полягає у наданні можливості учневі проявити себе краще за інших, його використання також забезпечує істотну активізацію навчальної діяльності; стимул *важливості* полягає у підкресленні, акцентуванні педагогом важливості події, формули, висновку тощо; стимул *професії* має підкреслити значення навчальної інформації для майбутньої професійної діяльності. Цей стимул одночасно збуджує інтерес до знань, тобто посилюється активізація навчання.
- **динамічні** (час, швидкість): стимул часу і швидкості полягає у формуванні в учнів відповідального ставлен-

ня до часу. Активізуючи дії учнів, педагог має за можливості обмежувати їх у часі.

- **загрозливі** (контроль, оцінка, відповідальність, складність): стимул *контролю* – створення загрозливої ситуації (непередбаченість проведення контрольної роботи, вибір питання, білета тощо), яка стимулює систематичну роботу над навчальним матеріалом і виховує волю, але систематичне використання цього стимулу може викликати негативні емоції; стимул *оцінки* полягає у заохоченні оцінкою; стимул *відповідальності* створюється відповідальним ставленням до навчання взагалі, а також покладанням деяких обов'язків на учнів у процесі навчання в малих групах (почергово доручається учням формулювати проблему, приймати рішення, аналізувати одержані результати); стимул *важкості* є надзвичайно важливим, але застосовувати його педагог має у процесі індивідуальної роботи з учнями. У цьому разі активність слабого учня стимулюється посиленням для нього нескладним завданням, а сильного – завданням більшої складності.
- **організаційні**: позбавлення стипендії, виключення з навчального закладу.

Таким чином, у процесі організації навчання замало використовувати лише прийоми та методи активізації пізнавальної діяльності, необхідно створювати умови, за яких учень починає виявляти свою активність і тоді у нього з'являється власна мотивація навчання, яку можна зробити більш ефективною, підкріпивши її стимулами. Задля вмілого та ефективного управління навчальним процесом педагог має вміти керува-

ти процесами мотивації та стимулювання тих, хто навчається, правильно обирати методи мотивації та стимулювання в залежності від особистісних характеристик особистості, оскільки позитивне внутрішнє та зовнішнє спонукання до навчання є першоосновою успіху. Отже, правильне оперування процесами мотивації та стимулювання приведуть до високих результатів і забезпечать ефективний розвиток особистості, реалізація її якостей у бажаному напрямі.

Список використаних джерел:

1. Вихонский О.С., Наумов А.И. Менеджмент: человек, стратегия, организация, процесс : учебник. Москва, 1995. 308 с.
2. Лозова В.І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів. 2-е вид., доп. Харків : ОВС, 2000. 175 с.
3. Мескон М.Х., Альберт М, Хедоури Ф. Основы менеджмента. Москва : Дело, 1992. 702 с.
4. Психологія діяльності та навчальний менеджмент : навч. посіб. / М.В. Артюшина, Л.М. Журавська, Л.А. Колесніченко та ін. ; за заг. ред. М.В. Артюшеної. Київ : КНЕУ, 2008. 336 с.

The article envisages the essence of educational activity, the concept of motivation and stimulation. The motivational cycle with the stages of its implementation is characterized. The classification of stimulation methods and motivation of training, which are aimed at forming internal and external motives to the activity are analyzed.

Key words: activation of educational activity, motives, stimulus, motivation, stimulation, motivational cycle.

Отримано: 20.04.2018

УДК 640.432:642.6«20»

О. І. Маслюк, студентка 2 курсу економічного факультету

ОФІЦІАНТ ХХІ СТОЛІТТЯ. ЯКИЙ ВІН?

Актуальність питання про манери поведінки офіціантів є важливим за рахунок прагнення закладів до досконалості. Адже, перше що бачить клієнт, коли заходить у ресторан – це усмішка людини, яка називає себе «офіціантом». Студенти, які часто працюють в закладах ресторанного господарства також зацікавлені в цьому, адже матеріальна винагорода (чайові) прямо залежать від якості їх обслуговування і манер поведінки.

Ключові слова: офіціант, ресторанне господарство, клієнт, імідж.

Ніщо не стоїть на місці. Світ розвивається шаленими темпами, тому або ти слідуєш за цим, або залишаєшся на місці, що в такому випадку означає «застій». Це особливо помітно у готельно-ресторанній сфері. За рахунок великої конкуренції, яка присутня у будь-якому великому місті, не говорячи уже про обласні центри, щоб залишатися цікавим і улюбленим закладом постійних і потенційних клієнтів потрібно постійно працювати: з однієї сторони створити свій стиль і не зраджувати йому, не виходити за його рамки, але при цьому постійно вдосконалюватись, впроваджувати новизну, тобто потурбуватись про утворення позитивного іміджу закладу і дотримуватись його, постійно підігриваючи [1].

У ресторанному господарстві імідж формується під впливом деяких факторів, якість яких клієнти безпосередньо відчують на собі або ж почули про це з різноманітних джерел. До створення іміджу належать такі складові: екстер'єр, інтер'єр, зручність, різноманітність страв і напоїв, співвідношення їх ціни і якості, чистота, атмосфера, можливість дозвілля, відповідність до концепції і, звичайно, якість і швидкість обслуговування.

Особливу увагу хочемо приділити саме посереднику між закладом і гостем – офіціанту. Який він повинен бути у наш час? Головним завданням якого є створення потрібної атмосфери і не заважати (офіціант-невидимка), чи людина яка є обличчям закладу, яка закарбовується в пам'яті і нікого не залишає байдужим (офіціант-друг)? До кого гість захоче повернутися? Яка стратегія є вірною? [2].

Звичайно, обирати щось одне для всіх закладів було б нерозумно, але дослідити це питання і визначити, що переважає все ж вважаємо потрібно. Два типи обслуговування мають як свої мінуси так і плюси. Офіціант-невидимка забезпечує невимушену атмосферу, роблячи все швидко, чітко, непомітно. Він не заважає розмовам, не відволікає увагу. Такий працівник не закарбовується в пам'яті, зате створює атмосферу

спокою. Офіціант підходить з ледь помітною усмішкою, говорить чітко завченими фразами. Офіціант-друг нікого не залишає байдужим. Він викликає або симпатію, або апатію в свою сторону завдяки щирій, широкій усмішці і невимушені манері прийому замовлень. Такий працівник дозволяє собі пожартувати в тему, поводить себе невимушено, активно, дружелюбно. З радістю продовжує розмову з клієнтами, якщо у нього є час і гості наполягають. Заклад, у якому працює такий офіціант залишає враження дружньої атмосфери, в якій людина, яка прийшла сама на обід не відчувається самотньою [3].

Для дослідження цього питання обрано місто Кам'янець-Подільський у Хмельницькій області. Саме воно є фіналістом конкурсу Молодіжна столиця України-2018, місто студентів, відома туристична локація серед українських і закордонних туристів. До уваги брались заклади із середніми цінами, розраховані на середньостатистичну молодь.

Таким чином, з опитування в якому брало участь сто молодих людей з Кам'янця-Подільського, віком 17-25 років, у ставовому співвідношенні 65%-35% (дівчата-хлопці) випливає, що не дивлячись на дружню атмосферу у закладах з комунікабельним офіціантом-другом більшість людей відчують дискомфорт. 67,5% людей вважають, що офіціант не повинен виходити за рамки загальноприйнятих правил обслуговування. Звичайно, дивлячись на те, що прикладів закладів з «дружелюбним» офіціантом у Кам'янці-Подільському надзвичайно мало можна припустити, що молодь просто не готова до цього.

Підсумовуючи, можемо підкреслити, що офіційна манера поведінки офіціантів існує уже давно і перевірена роками, тобто вона в будь-якому випадку виграшна. Для закладів, які прагнуть позитивно виділитись, які розраховані на меншість можна спробувати взяти на роботу усміхнених, харизматичних, комунікабельних осіб, які б і створювали атмосферу душевності, які б ставали другом кожному гостю, а гість у свою

чергу ставав би вже постійним клієнтом [4]. Однак тоді уся концепція закладу повинна відповідати манерам офіціантів.

Список використаних джерел:

1. Бороновский В.А. Официант-бармен. Ростов на Д., 2002. 35 с.
2. Заречкая И.И. Этикет и мораль общества. *Школа и производство*. 2001. №4. 14 с.
3. Вершицкая Л.Н. Энциклопедия этикета. *Техника молодёжи* 1998. №5. 48 с.
4. Блохина С.Л. Как принимать гостей и вести себя за столом. *Школа и производство* 1994. №2. 20 с.

УДК 339(477)

А. С. Матковська, магистрант економічного факультету

АУТСОРСИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

У статті проаналізовані тенденції розвитку аутсорсингу в галузі управління персоналом як зовнішньої функції управління підприємством, досліджено переваги його використання.

Ключові слова: аутсорсинг, аутстафінг, управління персоналом, підприємство.

Постановка проблеми. Багато компаній у своїй діяльності зустрічаються з ситуаціями, коли колектив перевантажений, приймати до штату нового співробітника нерентабельно, а робота повинна бути виконана професійно й вчасно. У такому випадку може допомогти аутсорсинг (аутстафінг) персоналу. Аутсорсинг персоналу надає підприємству можливість посилити свої конкурентні переваги на ринку на основі підвищення ефективності бізнес-процесів та якості продуктів і послуг. Якщо українські виробники хочуть стати рівноправними учасниками ринкових відносин, то вони повинні оволодіти знаннями і розумінням переваг, що здатний принести аутсорсинг персоналу в підвищення ефективності їх функціонування. Досвід західних компаній свідчить про те, що співпрацювати з компаніями, які надають послуги аутсорсингу в галузі управління персоналом, вигідно тоді, коли є намір всю свою увагу зосередити виключно на профільних функціях, які приносять прибуток.

Аналіз літературних джерел. Проблеми сутності, завдань та ефективності аутсорсингу досліджували ряд вітчизняних та іноземних економістів, зокрема, Б.А. Анікин, І.Л. Рудал, Н.І. Чухрай, А.Г. Загородній, Г.О. Партин, О.П. Зозульов, О.М. Микало, А.Ю. Жданов. Однак, незважаючи на досить значну кількість праць, питання «аутсорсинг персоналу» все ще залишається недостатньо висвітленим в економічній літературі.

Серед останніх досліджень та публікацій з аутсорсингу в сфері управління персоналом варто виділити роботи Бражник К., Вербицька К., Голуб В., Лисак А., Осейко М., Хлебнікова Д. та ін.

Формування мети статті. Метою дослідження є дослідження тенденцій розвитку аутсорсингу в галузі управління персоналом підприємства.

Виклад основного матеріалу. Аутсорсинг у сфері управління персоналом – це форма господарських взаємовідносин між замовником та виконавцем, при яких замовник концентрується на основних видах діяльності, а функцію управління персоналом і відповідальність за її ефективність передає професійному виконавцю (аутсорсеру), який спеціалізується на управлінні персоналом і володіє відповідним досвідом, знаннями, технічними засобами, на довгостроковій контрактній основі, з метою підвищення якості, зниження витрат, зменшення часу виконання HR-процесів і отримання конкурентних переваг [3].

Аутсорсинг (аутстафінг) персоналу сьогодні не дуже поширений в Україні, і його термінологія поки що не усталена, тому на практиці застосовують кілька назв цього процесу. Одними з найпоширеніших є:

Лізинг персоналу – оренда персоналу на довгостроковій основі. Компанія-наймач оплачує тільки послуги агентства-лізингодавця, не пов'язуючи себе зі співробітником юридичними відносинами. Спеціаліст знаходиться у штаті компанії-лізингодавця.

The urgency of the question of the manner of behavior of the waiters is important, due to the desire of the institutions to perfection. The first thing that sees a customer when he comes to a restaurant is a funny person who calls himself a «waiter». Students who often work at public catering establishments are also interested in this, since material remuneration (typical) depends directly on the quality of their service and behavior.

Key words: waiter, restaurant economy, client, image.

Отримано: 20.04.2018

Temporary staffing – набір персоналу на короткостроковий період (зазвичай до трьох місяців). Найчастіше ця послуга затребувана у разі проведення маркетингових заходів або виконання невеликих проектів. Спеціалістів підбирає рекрутингове агентство, воно ж відповідає за співробітника.

Аутстафінг персоналу – аутсорсингова компанія приймає у свій штат вже працюючого в клієнтській компанії спеціаліста. При цьому відповідальність несуть обидві сторони, а формальну роботу (оформлення трудової книжки, відрухування податків і т.д.) бере на себе аутсорсингова компанія.

До основних форм аутсорсингу персоналу належить аутстафінг (виведення персоналу зі штату), аутплейсмент (працевлаштування звільнених працівників) та лізинг персоналу (довгострокова оренда працівників) [1].

Організація, що займається аутсорсингом персоналу повинна брати на себе всі етапи пошуку необхідних фахівців, працевлаштування у своєму штаті і підбору для конкретних бізнес-завдань замовника, зокрема:

- пошук та відбір фахівців;
- наймання працівників та укладення трудового договору;
- розрахунок заробітної плати, а також податкових платежів;
- проведення навчання, атестацій;
- кадрове адміністрування;
- управління та контроль [2].

Кадровий аутсорсинг персоналу є одним з найбільш ефективних інструментів управління. Його використовують як засіб для підвищення фінансової потужності підприємства та його конкурентоспроможності, оскільки аутсорсинг персоналу дозволяє значно скоротити як загальні витрати підприємства-замовника аутсорсингових послуг, так і зменшити трудомісткість та витрати на функціонування кадрової служби. При цьому, основною вигодою, яку отримує підприємство-замовник є оптимальне поєднання «якість – витрати – час».

Основними причинами, які спонукають підприємства звертатися до послуг організацій, що займаються аутсорсингом можуть бути:

- існуюче обмеження за кількістю штатних працівників;
- необхідність залучення додаткових працівників для виконання одноразового спецпроекту;
- необхідність заміни персоналу, тимчасово відсутнього з різних причин (відпустки, хвороба, декретна відпустка і т.д.);
- сезонна активація виробничих процесів;
- зниження ризику наймання працівників низької кваліфікації [4].

Основними вигодами від використання аутсорсингу персоналу, які очікують отримати підприємства-замовники, є:

- зосередження усіх зусиль підприємства-замовника на першочергових завданнях і функціях основної справи (основного виду діяльності), яка, як правило, є максимально прибутковою;

- максимальна оптимізація витрат на облік кадрів, діловодство та оплату праці (підприємство-замовник не платить заробітну плату співробітникам, не платить за них ні податок з доходів фізичних осіб, ні соціальні збори, а лише раз на місяць платить аутсорсинговій компанії за надані послуги);
- відмова від найму співробітників, послуги яких не потрібні постійно;
- гнучкість в управлінні персоналом;
- зниження навантаження на керівників підприємства-замовника та працівників кадрової служби;
- перекладання можливих ризиків, що пов'язані з працівниками, на постачальника послуги, тобто аутсорсингову компанію [5].

З метою оптимізації фінансових результатів діяльності, підприємствам доцільно використовувати аутсорсинг персоналу як інструмент удосконалення управління кадровим потенціалом та спосіб підвищення конкурентоспроможності бізнес-структури в умовах розвитку ринкових відносин.

Висновки. В Україні аутсорсинг в галузі управління персоналом підприємства ще перебуває на початковій стадії свого розвитку, оскільки окремі елементи діяльності компаній-аутсорсерів тільки почали з'являтися на вітчизняному ринку. Проте досвід використання аутсорсингу у розвинених ринкових економіках провідних держав світу свідчить про його економічну ефективність і доцільність реалізації такого інструментарію в управлінській діяльності українських підприємств.

У нинішніх економічних умовах необхідним для розвитку та використання аутсорсингу персоналу в Україні є проведення таких заходів:

- зацікавити найманих працівників, які в межах цілей та завдань компанії будуть займатися тим, що їм цікаво, оскільки інтерес до роботи – гарантія її ефективності;
- важливо враховувати психологічні тонкощі, які є в нові аутсорсингу, насамперед – це інформування пер-

соналу про його проведення та переваги для компанії і самих працівників;

- приділити увагу тим людям, в яких компанія зацікавлена та делікатно повідомити тих, з якими потрібно розлучитися, а також продумати компенсаційний пакет для цієї категорії працівників та ін.;
- при виборі постачальника потрібно провести моніторинг ринку, перевірити репутацію;
- обов'язково диверсифікувати ризики шляхом вибору декількох постачальників та удосконалити законодавчу базу, яка б захищала інтереси вітчизняних підприємницьких структур.

Список використаних джерел:

1. Жарінова А.Г. Модель оцінки доцільності аутсорсингу знань у процесі розвитку персоналу. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2011. №9. С. 209-213.
2. Зозульов О. Аутсорсинг як інструмент підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств в умовах глобалізації. *Економіка України*. 2009. №8. С. 16-24.
3. Карлін М.І. Можливості застосування лізингу персоналу і аутсорсингу в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2011. №1. С. 96-102.
4. Чумаченко М. Аутсорсинг у системі реалій глобалізації: рецензія. *Економіка України*. 2011. №2. С. 86-88.
5. Шмиголь Н.М. Аутсорсинг як метод оптимізації діяльності суб'єкта господарювання. *Держава та регіони*. 2010. №4. С. 194-197.

The article analyzes the tendencies of outsourcing development in the field of personnel management as an external management function of an enterprise, and examines the advantages of its use.

Key words: outsourcing, outstaffing, personnel management, enterprise.

Отримано: 17.04.2018

УДК 331.5

А. І. Мельник, магістрант економічного факультету

МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ

У статті розглянуто міграційні процеси та потоки та їх вплив на стан функціонування ринку праці України.

Ключові слова: міграція, зайнятість, ринок праці.

Постановка проблеми. Питання міграції населення є досить актуальними на сучасному етапі розвитку України. Адже міграція як економічне явище є одним із факторів формування суспільства, що безпосередньо впливає на його становлення та функціонування. Сьогодні трудова міграція стала одним з головних чинників соціально-економічних трансформацій і розвитку всіх регіонів України. Важливість дослідження міграційних тенденцій у нашій країні обумовлена підвищенням інтенсивності міграційних потоків, поширенням на всі регіони держави, що, у свою чергу, призводить до загострення проблем, пов'язаних з явищем трудової міграції. Тому така тенденція і спонукає досліджувати особливості та проблематику трудової міграції в Україні, особливо, якщо врахувати, що кожен 35-й житель планети є мігрантом.

Нині Україна на європейському ринку праці переважно виступає як держава-експортер робочої сили, хоча відмічається тенденція до зростання числа іноземних громадян, які працюють в Україні. Як стверджують окремі науковці, чисельність останніх приблизно в 10 разів менша, ніж українців, які працюють за кордоном. Міжнародні економічні відносини на сучасному етапі розвитку світового господарства характеризуються значним поглибленням взаємозалежності усіх держав світу. Посилення процесів глобалізації, зростання ролі транснаціональних корпорацій, а також розширення міжнародної інвестиційної діяльності спричинили істотну активізацію міграції трудових ресурсів. Сьогодні міжнародна міграція являє собою невід'ємну частину процесу розвитку світового господарства.

Формування мети статті. Аналіз сучасного стану міграційних процесів в Україні та їх зв'язок і вплив на зайнятість населення України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні системні дослідження з проблеми міграцій населення наведені у працях таких вітчизняних науковців, як С. Пирожков, О. Малиновська, О. Хомра, О. Позняк, Е. Лібанова, Й. Гілецький, А. Гайдучкний, Л. Аза. Серед праць молодих українських учених можна виділити праці: О. Краузе, О. Ровенчак, І. Майданік, І. Лапшиної. Серед дослідників ближнього зарубіжжя заслуговують на увагу праці вчених: А. Сухова, С. Триканової, С. Бондиревої, Д. Колесова. Існують численні розробки провідних зарубіжних дослідників щодо проблем міжнародної трудової міграції: Р. Сталкера, Дж. Е. Смарта, М. В. Асіса та ін.

Виклад основного матеріалу. Впродовж усієї історії людства міграція відіграє визначну роль у суспільному розвитку. Вона є необхідною умовою кількісного та якісного економічного зростання, механізмом досягнення відповідності між попитом та пропозицією на робочу силу. Процес міграцій вчені відносять до числа найскладніших для дослідження демоекономічних процесів.

Міграція (від лат. *migratio* – переселення) – це переміщення людей, що пов'язане із зміною постійного місця проживання з метою пошуку роботи, кращих умов життя, уникнення від переслідувань, що призводить до механічного приросту населення.

До основних міграційних потоків, які впливають на зайнятість населення України і регіонів, відносяться:

- маятникова трудова міграція. Як правило, в ній беруть участь жителі приміських територій, що входять в агломерацію і здійснюють щоденні трудові маятникові міграції;
- міжрегіональна міграція відображає рух населення з одного регіону в інший у межах України. При цьому територіальний рух людських ресурсів може відбуватися у формі як трудової міграції (без зміни постійного місця проживання), так і безповоротної міграції (на постійне місце проживання);
- міграція робочої сили за межі країни (зовнішня міграція). Зовнішні мігранти можуть переїжджати як на постійне місце проживання, так і з метою здійснення тимчасової трудової діяльності (іноземна робоча сила).

Названі вище потоки мігрантів є вагомим чинником структури пропозиції робочої сили в регіонах та Україні в цілому.

Трудова міграція в останні роки стала одним з найбільших викликів для нашої країни. Втомившись від відсутності реформ і очікування кращих економічних умов в Україні, мільйони співгромадян намагаються поліпшити свій фінансовий стан і реалізувати кар'єрні очікування в інших країнах.

Головна причина, що підштовхує до виїзду за кордон – бажання отримати більш цікаву і високооплачувану роботу, ніж у себе на батьківщині. Також Україна не може запропонувати своїм громадянам привабливі економічні умови для підприємництва. Поки ці проблеми не будуть вирішені, наша країна продовжить залишатися експортером трудових ресурсів, а відтік робочих рук і мізків триватиме.

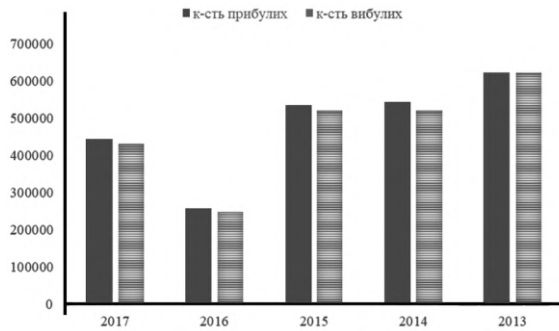

Рис. 1. Динаміка міграційних процесів в Україні

За даними Держстату (рис. 1), на кінець 2017 року в Україні кількість вибулих становило 430 тис. люд., що в 2 рази більше ніж у 2016 році.

Пошуки роботи для представників багатьох професій можуть тривати роками. Часто необхідних вакансій просто нема. Чим менший населений пункт, у якому живе людина, тим складніше їй знайти прийнятну роботу, не кажучи про пошук місця роботи з найкращою зарплатнею та умовами праці.

Статистика показує (рис. 2), що у селах рівень безробіття ще вищий – 10,4% або майже 600 тис осіб працездатного населення. Ті, що знайшли роботу, навряд чи насолоджуються плодами своєї праці. Статистика Мінфіну показує, що середня зарплата в Україні становить 5 406 грн або близько 190 євро.

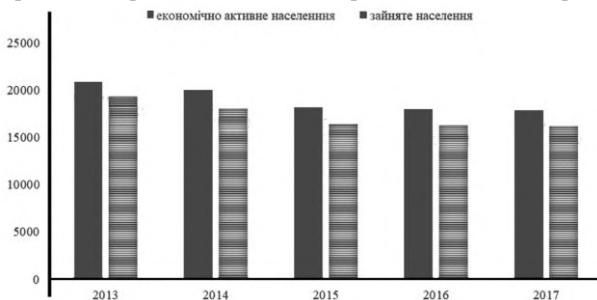

Рис. 2. Динаміка показників ринку праці

При цьому середня зарплата вираховується середнім арифметичним. Це означає, що існують люди, які заробляють набагато менше. Таких, за даними Держстату, чимало. Майже 500 тис осіб в Україні отримують зарплату, меншу за мінімальну. Ще 1,9 млн осіб заробляють 1147-1500 грн.

Тимчасом рівень зарплат в сусідніх країнах значно перевершує наш. У Румунії середня зарплата становить 395 євро, в Угорщині – 497 євро, у Чехії – 702 євро, у Словаччині – 745 євро, у Польщі – 750 євро. Зростаючі економіки вимагають приросту робочої сили, і нестачі робочих місць там не спостерігається.

Працездатне населення цих країн часто виїжджає ще далі на захід – у Німеччину, Францію, Великобританію. Цим країнам вдається підтримувати економічне зростання в тому числі і завдяки робочій силі із сусідніх країн, що не входять в ЄС, і величезна частина трудових мігрантів приїжджає саме з України.

Розчаровуючись у роботі на батьківщині, багато працездатних українців цілеспрямовано шукають роботу за кордоном, де виконують роботу, яка не вимагає високих кваліфікацій. Там можна заробляти в два-три рази більше, ніж в Україні отримує людина з вищою освітою.

Показники міграції вражають і жахають. Наприклад, Угорщина збирається розширити кількість вакансій для трудових мігрантів на 50 тис. Чехія, де вже працює 220 тис українців, збирається створити ще 140 тис вакансій.

Проте головним імпортером українських працівників, безсумнівно, є Польща. Якщо у 2015 році тут працювало близько мільйона українців, то у 2016 році для українських робітників було відкрито ще 900 тис робочих віз, і ще мільйон Союз підприємців і роботодавців Польщі збирається видати у 2017 році.

Не варто забувати: йдеться тільки про офіційно влаштованих співвітчизників, хоча далеко не всі трудові мігранти заробляють в Польщі та інших країнах ЄС легально.

Українська міграція в Польщу стала настільки масовою, що там зняли комедійний серіал про нелегку долю українських робітниць, які приїхали до Варшави на заробіток. Серіал став одним з найпопулярніших шоу на польському телебаченні.

Тимчасом Союз підприємців Польщі відзначає, що зростання кількості мігрантів з України принесло польському бюджету майже 2 млрд євро за рік – сума, яка більш ніж удвічі перевищує третій транш Україні від МВФ.

Основними напрямками регулювання процесів трудової міграції українців за кордон та іноземців в Україні мають стати такі:

- виробити державну політику щодо регулювання трудової міграції українців за кордон та іноземців в Україну;
- удосконалити нормативно-правову базу щодо соціального захисту українських трудових мігрантів;
- створити економічні умови для зниження темпів трудової міграції українців за кордон та їх повернення на Батьківщину;
- пом'якшити вплив глобалізаційних процесів на ринок праці України.

Висновки. Трудова міграція в Україні та в регіоні зокрема відображає загальні та типові для більшості держав головні причини, які пов'язані, насамперед, із високим рівнем безробіття, низьким рівнем заробітної плати, незатребуваністю фаху на батьківщині, зникненням деяких галузей виробництва або значним їх скороченням, економічною нерозвиненістю окремих регіонів тощо. Основною передумовою для зменшення міграційних процесів в Україні у цілому є стабілізація соціально-економічних процесів та підвищення рівня працевлаштування. Важливим напрямом міграційної політики має стати політика щодо створення умов для зворотної міграції українських трудових мігрантів. Основним чинником зворотної міграції в країну та припинення міграційних утрат є: створення сприятливих умов ведення бізнесу, державної підтримки у розв'язанні житлової проблеми, особливо для молоді, у створенні нових робочих місць та зростанні життєвого рівня населення, забезпечення кращих економічних умов та гідних соціальних стандартів.

Список використаних джерел:

1. Субоч К.П. Населення України. Трудова еміграція в Україні. Київ. 2016. 233 с.

2. Україні слід рахувати мігрантів. URL: <http://tsn.ua/ukrayi-na/ukrayini-slid-rahuvatimigrantiv.html>.
3. Бойко Р.В. Українським мігрантам поставили діагноз – остра жажда самореалізації. *Міграція*. 2014. Вип. 2 (144). С. 16.
4. Звіт із світової міграція у 2016 році Майбутнє міграції: Розбудова дієвості заради змін (основні положення). Представництво МОМ в Україні. URL: www.iom.org.ua.
5. Рибак І.С. В ЕС снова взяли за трудовых мигрантов. *Міграція*. 2014. Вип. 2 (144). С. 20.
6. Державна служба статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua.

The article deals with migration processes and flows and their influence on the state of functioning of the labor market of Ukraine.

Key words: migration, employment, labor market.

Отримано: 11.04.2018

УДК 331.101.3

О. М. Москаль, студентка 4 курсу економічного факультету

СУЧАСНІ МЕТОДИ І ТЕХНОЛОГІЇ НЕМАТЕРІАЛЬНОГО МОТИВУВАННЯ ПЕРСОНАЛУ

У статті проаналізовано сучасний стан нематеріального мотивування праці на підприємствах, а також досліджено їх вплив на продуктивність працівників.

Ключові слова: мотивація, нематеріальна мотивація, персонал, система мотивування.

Постановка проблеми. Формування соціально-орієнтованої ринкової економіки в Україні потребує нових методологічних підходів до проблеми повнішого використання людського фактора шляхом активізації діяльності працівників, створення дієвих мотивів і стимулів у механізмі господарювання. Недостатня мотивація в сучасних умовах часто стає обмежувальним фактором, що не дає змоги підприємствам промисловості реалізувати свої потенційні можливості, на практиці призводить до масового відчуження людей від результатів трудової діяльності, зниження суспільної активності виконавців, інертності більшості працівників. Складна фінансова ситуація що склалася у даний час обмежила можливості матеріального стимулювання співробітників. В зв'язку з цим актуальним питанням є розробка ефективної системи мотивування персоналу на базі методів його нематеріального мотивування.

Аналіз досліджень і публікацій. Багатогранність і складність проблем мотивації персоналу знайшли відображення у наукових працях таких вітчизняних вчених, як А. Афонін, Д. Богиня, О. Грیشнова, В. Данюк, Г. Дмитренко, А. Колот, Н. Мазур, І. Петрова, М. Семікіна, А. Тибінь, Л. Червінська та ін. Однак, недостатньо дослідженими є питання, що стосуються використання нематеріальних методів стимулювання праці.

Метою статті є аналіз сучасних методів нематеріальної мотивації працівників, можливості і доцільності їх застосування як важливого фактора підвищення продуктивності праці.

Виклад основного матеріалу. Сучасні підприємства зацікавлені в тому, щоб у складі персоналу все більше місце займали працівники з аналітичними здібностями, схильні до пошуку нового у сфері своєї діяльності. Одним з факторів успіху є впровадження нових методів мотивації. Діяльність підприємства априорі не може бути успішною, якщо її персонал безпосередньо не зацікавлений у досягненні високих виробничих результатів і не налаштований на продуктивну працю. Лише 19% підприємств регулярно проводять заходи, направлені на підтримку персоналу та членів їх родин. При цьому 43% підприємств роблять це епізодично, а ще 38% лише зараз планують впровадження подібних ініціатив.

За оцінкою спеціалістів в області менеджменту персоналу, нині в країнах з розвинутою економікою не більше 45% найманих працівників у структурі мотивів першість віддають досягненню матеріальної винагороди. При цьому за останні роки частка тих, хто віддає перевагу нематеріальним мотивам, різко зростає.

Мотивація праці – це процес спонукування працівників до праці, який передбачає використання мотивів поведінки людини для задоволення своїх потреб через трудову діяльність [3].

На жаль, в Україні, що володіє визнанням у світі кадровим й інтелектуальним потенціалом, підприємства недостатньо використовують інструменти, пов'язані з підвищенням мотивації працівників, роблячи основний акцент на маніпулюванні зарплатою: підвищуючи або знижуючи її залежно від успіхів структури на ринку [4]. Але все ж постійне збільшення рівня оплати праці не сприяє збільшенню трудової активності,

а навпаки з часом персонал звикає до такого роду мотивації. Рекомендується використовувати підвищення оплати праці як короткостроковий метод мотивації. Тому останнім часом керівники почали опановувати нематеріальні методи мотивації.

Нематеріальна мотивація – це процес спрямований на немонетарне заохочення та формування корпоративного духу працівників, що сприяє підвищенню зацікавленості персоналу в якості своєї роботи. Нематеріальні блага узагальнено можна охарактеризувати як поліпшення умов роботи на підприємстві, що створює в працівника мотивацію до певних позитивних дій, певну позитивну поведінку, але, природно, лише у випадках, якщо поліпшення роботи у свідомості працівників відповідає їх уявленням про те, якими мають бути робочі місця, режими праці і відпочинку, участь працівників в управлінні виробництвом, відносини між працівниками в колективі і багато чого іншого, що приносить працівнику блага в нематеріальній формі. Оскільки поліпшення умов роботи на підприємстві потребує проведення організаційних, технічних, психологічно-фізіологічних, соціально-економічних, суспільних заходів, то системи нематеріального стимулювання нерозривно пов'язані з цими заходами.

Дієва система мотивування працівників вітчизняних промислових підприємств повинна базуватися на таких принципах: сприйняття працівника як особистості, повага до нього, його потреб та інтересів; створення безпечних, комфортних умов праці; створення умов та надання однакових можливостей для професійного просування працівників; застосування об'єктивних критеріїв оцінки працівника; забезпечення відповідності винагороди працівника результатам його праці; справедливий розподіл доходів, участь працівників у прибутках; залучення працівників до управління виробництвом; забезпечення моральної та соціальної захищеності трудового колективу.

Розумна мотивація відчутно підвищує продуктивність праці і робітник починає працювати набагато краще. Організації, працівники яких працюють краще, в цілому показують вищу здатність до виживання в кризових умовах, а зміна ставлення працівників до праці підвищує прибутковість компанії.

Існують багато шляхів, що дозволяють мотивувати персонал та стимулювати його роботу без вкладення значних грошових коштів. Охарактеризуємо найбільш популярні з них:

Цікава робота. Завдання та робота, рутинні для керівника, можуть стати досить цікавими для підлеглих. Якщо працівники успішно виконують такі завдання, їх необхідно заохотити, надавши їм додаткових повноважень, передавши деякі з обов'язків керівника, або доручивши нові проекти. Такий метод нематеріального стимулювання допоможе працівникам само реалізуватися та розвивати свої професійні навички.

Публічне визнання – публічна демонстрація вдячності за зусилля працівників.

Вільний час – можливість надавати працівнику вільний час для відпочинку від роботи, щоб він мав змогу зайнятися своїми особистими справами, то він повернеться відпочивши і ефективність його праці значно зростає.

Інформація – керівництву організації рекомендовано ділитися з працівниками інформацією щодо функціонування всієї організації, які у неї перспективи та пріоритети. Таке ставлення показує працівникам, що їх цінують як спеціалістів і що їх думка важлива для організації.

Зворотний зв'язок – працівники повинні знати, наскільки цінується робота кожного з них на своєму робочому місці. Така інформація, як правило, примушує працівників працювати краще – для того, щоб підтвердити свій високий статус, або для того, щоб досягти його.

Залучення працівників до процесу прийняття рішень, особливо до тих, які стосуються безпосередньо самих працівників. Це показує працівникам, що їх точку зору уважають, що приводить до підвищення самооцінки підлеглих і примушує їх творчо мислити в процесі прийняття рішень.

Незалежність – більшість працівників високо цінує свободу у виборі способу виконання своєї роботи, і якщо вони відчувають таку свободу, то зможуть принести фірмі додаткові нестандартні ідеї і проявити високу ініціативу у вирішенні складних проблем.

Гнучкість – персонал будь-якої фірми високо цінує можливість гнучкого графіку роботи, який дає змогу працівникам обирати той графік робочого часу, в якому ефективність їх праці є максимальною. Відносно новим методом їх стимулювання в цьому напрямку є впровадження в організаціях телекомп'ютеринга та телероботи.

Підвищення відповідальності – по своїй суті кожен працівник здатен самовдосконалюватися на своєму робочому місці. Він прагне підвищити свій професіоналізм з метою просування по службі. В такому випадку підвищення відповідальності демонструє працівникам, що їх цінують та їм довіряють, що стимулює їх до кращої праці, ініціативності та вироблення нових ідей [5].

Розробивши систему мотивації, спрямовану на задоволення потреб працівників підприємства відповідно до того, що вони вважають важливим, можна створити сприятливі умови для досягнення цілей організації. Виходячи з того, що об'єктом стимулювання є працівники різних категорій, треба брати до уваги відмінність їх стимулювання. Система нематеріального стимулювання повинна бути різною не тільки для працівників різних рівнів, але й урахувати соціальний статус, вік, стать працівника, а також його психологічні особливості [2]. Так, для молодих працівників важливі кар'єра, життєвий успіх. У працівників передпенсійного віку сильними мотивами підвищення продуктивності праці є визнання їх авторитету, цінності, незамінності для фірми тощо. Для індивідів, чие фінансове становище доволі благополучне, моральні мотиви можуть бути значно вагомішими, ніж матеріальні. Такі працівники надають великого значення і змісту роботи, отримують задоволення від самого процесу роботи і від досягнутого результату. Скрутне фінансове становище деколи зумовлює переважання матеріальних мотивів над моральними. Тому

уміння розрізняти потреби працівників є основою формування у них активної трудової поведінки та досягнення підприємством основної мети – максимізації прибутку.

Отже, система мотивації не буде достатньо ефективною, якщо вона базуватиметься лише на фінансових стимулах і не включатиме нематеріальні складові. Зрозуміло, що для кожного працівника існує індивідуальна схема, адже на різних людей діють різні стимули і для цього потрібно враховувати безліч аспектів, починаючи з особливостей характеру працівників і закінчуючи їх прагненням професійного самовираження, та використання нематеріальних методів мотивації працівникам дасть змогу не лише підвищити ефективність їх роботи, але й зведе до мінімуму матеріальну складову мотивування, що є особливо актуальним для нашої країни.

Сьогодні, в умовах обмеженості фінансових ресурсів на національних підприємствах, коли досить важко встановити високу заробітну платню, особливу увагу можна зосередити саме на нестандартних методах стимулювання праці, складаючи гнучку систему мотивування для працівників, ефективно поєднуючи стандартні та нестандартні мотиваційні заходи. При застосуванні нематеріальних стимулів необхідно звертати увагу на культурні, ментальні та психологічні особливості працівників для пошуку найефективнішого методу мотивації на конкретному підприємстві. Особливого значення це питання набуває в умовах переходу до ринкової економіки. В Україні, яка володіє кадровим і інтелектуальним потенціалом, актуальним є перехід до методів управління персоналом, пов'язаних з підвищенням моральної мотивації працівників.

Список використаних джерел:

1. Азарова А.О., Ковальчук О.А. Дослідження множини чинників нематеріальної мотивації на підприємстві. *Економічний простір*. 2010. №5. С. 53-58.
2. Грیشнова О.А. Економіка праці та соціально-трудова відносина: підручник. Київ: Знання, 2004. 535 с.
3. Рульєв В.А., Гуткевич С.О., Мостенська Т.Л. Управління персоналом: навчальний посібник. Київ: Кондор, 2012. 310 с.
4. Славогородська О.Ю. Мотивація персоналу на підприємстві до підвищення компетентності як інструмент забезпечення конкурентоспроможності підприємств. *Проблеми науки*. 2010. №1. С. 94.
5. Тузилкіна О.В. Підвищення вагомості нематеріальних чинників мотивації праці у формуванні людського капіталу сучасного підприємства в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. №9. С. 37-41.

In the article a current state of non-financial labor motivation in industrial plants was analyzed and studied their impact on employee productivity.

Key words: motivation, non-material motivation, personnel, motivation system.

Отримано: 28.04.2018

УДК 35.075.5:364.013(477)

В. І. Нагірняк, магістрант економічного факультету

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

Стаття присвячена дослідженню історичних аспектів соціального страхування та тенденцій становлення розвитку системи соціального страхування.

Ключові слова: соціальне страхування, страховий стаж, соціальні ризики, страховик, страхувальник, страховий внесок, право на соціальне страхування.

Постановка проблеми. Для кращого розуміння ідеї соціального страхування, доцільно розглянути історичні аспекти виникнення в Європі та його розвиток на території України.

Аналіз досліджень та публікацій. Ця проблема свідчить про те, що система соціального страхування пройшла досить довгий шлях до теперішнього його трактування. Враховуючи вище викладене питання еволюція соціального страхування є особливо актуальними напрямком наукового дослідження. Серед існуючих науковців варто виділити дослідження таких як А.В. Базилко, О.В. Боков, І.О. Гуменюк, С.О. Кропельницька, Б.В. Надточій, П.Д. Пилипенко, Т.В. Солоджук, В.В. Собченко, І.С. Ярошенко та інші.

Метою статті є дослідження історичних особливостей розвитку та реформування соціального страхування виходячи з характерних для неї етапів становлення еволюційних змін.

Результати дослідження. Аналізуючи наукову літературу можна зробити висновок, що, на сьогодні серед науковців не існує єдиного підходу до визначення поняття соціального страхування. Зокрема, Б.В. Надточій визначає соціальне страхування як соціальну систему, що ставить за мету створення загальнонаціональної організації взаємодопомоги обов'язкового характеру, яка зможе діяти з найвищою ефективністю лише у тому разі, якщо вона буде всеосяжною як з

точки зору охоплення нею населення, так і з точки зору покриття ризиків [1]. С.О. Кропельницька, Т.В. Солоджук визначають соціальне страхування вже не як соціальну систему, а просто як систему заходів щодо матеріального забезпечення населення в старості, на випадок захворювання чи втрати працездатності в працездатному віці, на випадок безробіття, підтримки материнства й дитинства, охорони здоров'я громадян, при виході на пенсію [2].

Враховуючи вище викладені підходи до визначення поняття соціального страхування, важко недооцінити його значення у суспільстві, оскільки соціальне страхування вирішує ряд важливих завдань: формує грошові фонди, з яких покриваються витрати, пов'язані з утриманням непрацездатних чи осіб, що не беруть участь у трудовому процесі; забезпечує необхідну кількість та структуру трудових ресурсів, а також їхній розподіл відповідно до об'єктивних потреб розвитку суспільства; скорочує розрив у рівні матеріального забезпечення непрацюючих і працюючих членів суспільства; домагається вирівнювання життєвого рівня різних соціальних груп населення, не зайнятих в трудовому процесі [3].

В Європі найбільший вплив на розвиток системи соціального страхування зробив канцлер Німеччини Отто фон Бісмарк, який в 1883-1889 роках чи не вперше в світі в законодавчому порядку запровадив систему соціального страхування: Закон про страхування на випадок хвороби (1883), Закон про страхування від нещасних випадків на виробництві (1884), Закон про страхування на випадок старості та інвалідності (1889) [2]. Зокрема, О.В. Боков, зазначає, що використовуючи зарубіжний досвід, Росія та Україна вже в роки створення моделі Бісмарка мали значний національний досвід соціального страхування і йшли власним шляхом його розвитку. Скасування кріпацтва в Російській імперії та подальші реформи надали поштовх бурхливому розвитку економіки у другій половині XIX ст. У цей період одним із найважливіших індустріальних районів стає Україна. Швидке зростання кількості робітників та його страйкова боротьба призвели до виникнення низки проблем пов'язаних між собою, які був змушений вирішувати уряд. Серед цих проблем не на останньому місці стояло і соціальне страхування працівників. Початком розвитку соціального страхування в Російській імперії вважають Закон «Про обов'язковий заклад допоміжного товариства на казенних гірничих заводах» (1861 р.). Згідно із вказаним законом членами товариства могли бути працівники, внески яких обсягом 2-3% акумуляувалися у страховій касі. Страховий фонд також формувався із внесків роботодавців в обсягах, пропорційних сумах, поповнюваним працівниками [4].

Із кінця 80-х рр. XIX ст. соціальне страхування поширюється на Південну Україну. Зокрема, на підприємствах Одеси розпочалося добровільне страхування працівників у приватних загальнострахових товариствах від ризиків здоров'ю через нещасні випадки на виробництві. Для середніх підприємств така форма страхування була найприйнятнішою в економічному плані. Відшкодування втрат здоров'ю внаслідок травм чи професійного захворювання, було вигідніше виплачувати через систему добровільного комерційного страхування, ніж витрачати власні кошти. На малих і великих підприємствах приватне страхування не набуло помітного масштабу: на перших – через дефіцит фінансових ресурсів, на других – навпаки, перевага надавалася компенсаційним виплатами за рахунок підприємства. У зв'язку з економічною невідповідністю приватної форми страхування її функціональна роль перейшла до нових форм, організованих на основі власного добровільного взаємного страхування, а не на комерційній основі.

У 1889 р. утворилося «Одеське товариство взаємного страхування фабрикантів і ремісників від нещасного випадку з їхніми робітниками і службовцями». Усі страхові надходження підприємці витрачали на потреби застрахованих. Приблизно 80% коштів спрямовувалося на страхові виплати, а решта на лікування й медичну експертизу щодо непрацездатності застрахованих від професійних ризиків [5]. У 1903 р. було прийнято Закон «Про відповідальність підприємців за нещасні випадки з працівниками», який започаткував страхування працівників на випадок травм і захворювань. Однак в цей період системою соціального страхування ще не було охоплено інші види страхових ризиків. Крім того, соці-

альне страхування від нещасних випадків та на випадок хвороби ще не поширювалось на численні галузі економіки – залізничний чи морський транспорт, будівництво, сільське господарство тощо. Разом із тим прогресивним моментом прийнятих законодавчих актів було те, що вони замінили індивідуальну відповідальність підприємств за заподіяну шкоду тобто цивільно-правову форму відповідальності на принцип соціального страхування [4].

Наступною віхою історичного розвитку соціального страхування на території України стала поява обов'язкового соціального страхування. Так, страховим законодавством Російської імперії прийнятим у 1912 р. і доповненим у 1917 р., передбачалося обов'язкове страхування на випадок хвороби, пологів і трудового каліцтва, яке здійснювалося лікарняними касами, що займалися питаннями страхування по хворобі і пологам, та товариствами страховок, що здійснювали страхування по трудових каліцтвах. Дещо пізніше було прийнято низку актів, які встановлювали окремі види соціального страхування працівників і службовців. Зокрема, 11 грудня 1917 р. вперше у світі приймається Положення про страхування на випадок безробіття, яке розповсюджувалося на всіх робітників і службовців, за виключення осіб, заробіток яких перевищував тримісячний середній заробіток у даній місцевості, а 15 листопада 1921 р. підписується Декрет Ради народних комісаріатів «Про соціальне страхування осіб, зайнятих найманою працею».

Підсумовуючи особливості становлення соціального страхування в радянський період слід відмітити, що соціальне страхування як важлива складова системи соціального забезпечення, передбачало, що всі підприємства та установи в обов'язковому порядку сплачували за робітників і службовців, що у них працювали, страхові внески, тобто мало місце обов'язкове соціальне страхування [6].

На сьогодні, соціальне страхування є організаційно-правовою формою соціального забезпечення, що підтверджується не лише національними нормативно-правовими актами, а й міжнародними. Зокрема, Конвенція Міжнародної організації праці «Про мінімальні норми соціального забезпечення» № 102 від 28.06.1952 р. говорить про можливість закріплення права на забезпечення у формі страхування [7]. На відміну від інших організаційно-правових форм соціального страхування передбачає попередню участь осіб у формуванні та управлінні коштами соціального забезпечення. При цьому головними рисами, що визначають особливість соціального страхування є умова про неможливість існування інших систем, що встановлюють підвищений рівень соціального забезпечення за однакових програм страхування та наявність превентивного аспекту соціального захисту. Саме ці ознаки стали вагомими чинниками розвитку системи соціального страхування та появи його форм. Багаторічний досвід держав із соціально орієнтованою економікою свідчить про широкое використання двох форм соціального страхування: обов'язкової та добровільної.

Висновки. Таким чином, соціальне страхування пройшло досить довгий шлях свого розвитку і становлення. Звичайно, на перших етапах соціальне страхування не охоплювало повністю всіх соціальних ризиків, які існували на той час, але вже відтіснило принцип індивідуальної (цивільно-правової) відповідальності роботодавців за шкоду заподіяну здоров'ю особи під час виконання нею своїх трудових обов'язків. Важливим етапом становлення і розвитку соціального страхування стало також впровадження обов'язкового соціального страхування. На сьогодні, одним із пріоритетних завдань розвитку соціального страхування є впровадження добровільного соціального страхування, яке закріплене на законодавчому рівні.

Список використаних джерел:

1. Надточій Б.В. Соціальне страхування чи соціальне забезпечення? Погляд з позицій системи прав, установ та принципів. *Україна: аспекти праці*. 2003. №1. С. 31-37.
2. Кропельницька С.О., Солоджук Т.В. Соціальне страхування [текст] : навч. посіб. вид. 2-ге перероб. і доп. Київ : ЦУЛ, 2013. 336 с.
3. Надточій Б.В. Соціальне страхування у контексті історії. *Соціальний захист*. 2003. №2-3. С. 20-33.
4. Боков О.В. Особливості становлення та розвитку соціального страхування в Європі у другій половині XIX – на по-

чатку XX ст. *Теорія та практика державного управління*. 2008. Вип. 3 (22). С. 287-293.

5. Пилипенко П.Д. Проблеми теорії трудового права. Львів, 1999. 192 с.
6. Собченко В.В. Історико-національні етапи розвитку соціального захисту населення. *Теорія та практика державного управління*. 2011. Вип. 4 (35). С. 216-229.
7. Ковенція Міжнародної організації праці про мінімальні норми соціального забезпечення № 120 від 28.06.1952 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_011.

The article investigates the social security as a major organizational and legal form of social security, the formation and development trends of the social insurance system, held the distinction of social insurance (mandatory and voluntary forms) from personal civil security.

Key words: social insurance, the insurance period, social risks, the insurer, policyholder, premium, the right to social security.

Отримано: 23.04.2018

УДК 338.48«20»

Т. Ю. Родимюк, студентка 2 курсу економічного факультету

ПАРАДИГМА ТУРИЗМУ XXI СТОЛІТТЯ

У статті розглянуто актуальне питання парадигми туризму як глобального цивілізаційного явища XXI століття.

Ключові слова: мобільність, туристифікація простору, концепт, сталий туризм, «м'який туризм».

Індустрія туризму зазнає помітного впливу таких сил, як соціальна диференціація суспільства, інформаційні технології, зміна клімату. Туризм отримує «нове народження», тобто відбувається формування парадигми сфери дозвілля, відпочинку та розваг. Імперативні компоненти – мобільність, туристифікація простору, екологізація, соціологізація, гуманізація і технологізація – характеризують туризм як одну з найважливіших складових споживчих моделей сучасного суспільства.

Мобільність – концепт нової туристичної парадигми. Турист XXI століття долає найскладніші географічні перешкоди, отримуючи доступ до соціокультурного досвіду різних країн і народів. В останні десятиріччя XX ст., коли просторові горизонти значно розширилися, з'являється глобалістська свідомість [1, с.443]. Своєрідними символами мобільності стають мобільні телефони, мережа Інтернет, а також більш високий рівень культури, обізнаності й інформованості людства. Реалії постіндустріалізму продукують формування нового типу особистості, для якої у якості першочергових пріоритетів постають можливості самореалізації та накопичення інтелектуального і творчого потенціалу.

Туристифікація простору. 924 мільйони чоловік – така кількість туристів подорожувала світом у 2008 році, за даними UNWTO. За прогнозами цієї організації, у туристичні подорожі до 2020 р. буде включено понад 1,6 млрд. чоловік. З точки зору туристичних координат – географії, історії, культури, інфраструктури – кожне місце на планеті підлягає своєрідній ідентифікації. Дослідник у сфері туризму Джон Уррі вважає, що сьогодні «туристична рефлексія» контролює кожну, навіть маловиразну, земельну ділянку, щоб перетворити її на новий туристичний маршрут у новому глобальному порядку [2]. Таким чином, туристифікація набуває всеохоплюючого масштабу. Її втіленням є нескінченне відкриття нових аеропортів, закладів харчування і розміщення, супермаркетів і витворів індустрії розваг – казино, атракціонів, тематичних парків.

Концепція сталого розвитку туризму – нова філософія подорожування. Проблеми, з якими зіштовхується світова туристична індустрія, змушують шукати нові шляхи їх розв'язання. Останнім часом отримала поширення концепція сталого туризму. Принципи сталого розвитку для сфери туризму було сформульовано UNWTO ще 1988 року. Згідно з UNWTO, сталий туризм – напрямок розвитку туризму, що дозволяє не тільки задовольняти потреби туристів зараз, але й зберігати цю можливість у майбутньому. Передбачається управління всіма ресурсами у такий спосіб, щоб економічні, соціальні й естетичні потреби задовольнялися з підтримкою культурної та екологічної цілісності, без завдання шкоди біологічному різноманіттю. Принципи сталості в туризмі зводяться до екологічної, культурної, економічної сталості, а також сталості для місцевих співтовариств. Це означає, що всі туристичні компанії мають здійснювати запропоновані заходи для досягнення довгострокового стійкого розвитку. Чималий внесок у реалізацію принципів сталого розвитку в туристичну індустрію робить Рада Європи.

Екологічний імператив. Сьогодні в усьому світі відбувається екологізація туристичного бізнесу, яка пов'язана з

усвідомленням суспільством реальності втрати природного та історико-культурного різноманіття. Продукуються нові форми організації туристичного дозвілля, з'являються терміни, що характеризують такі види відпочинку, як: природний, екологічний, сільський, зелений, пригодницький, етнографічний, археологічний, історико-культурний, освітній, фестивальний. Усі вони відображають тенденцію дбайливого ставлення до навколишнього середовища. Суттєвою тенденцією екологізації туристичної практики є розширення туристичного простору на сільську місцевість, що сприяє живленню народної культури, традиційних ремесел.

«М'який туризм» як споживча модель постіндустріалізму. Вважається, що основні риси постіндустріалізму у сучасному світі втілюють здебільшого провідні країни Європи. До пріоритетів «м'якого туризму» ввійшли й важливі цінності постіндустріального суспільства. Окрім дбайливого ставлення до природи, самобутньої культури і традицій місцевого населення, успішного бізнесу, його лейтмотивом стала орієнтація на самореалізацію та саморозвиток під час подорожі.

Одним із найактивніших сегментів ринку туристичних послуг, за даними UNWTO, є індустрія релігійних подорожей, що містить неабиякі потенційні можливості для подальшого розвитку. Приблизно 90% жителів Землі пов'язані з релігією (до 29 найпоширеніших світових релігій належать: буддизм, християнство, іслам). Всупереч багатьом прогнозам про неминуче відмирання релігії під впливом науково-технічного прогресу, з останньої чверті XX ст. й дотепер у світі спостерігається небувалий «релігійний ренесанс», тобто збільшується кількість релігійних організацій різних напрямків і кількість людей, які вважають себе віруючими. У відповідь на зростаючий попит на релігійний туризм та кількість організацій, що надають подібні послуги, для його організації було створено Всесвітню релігійну асоціацію туризму [3, с. 20-21].

В умовах зростаючої економічної взаємозалежності світу невід'ємною складовою виробничого процесу є діловий туризм. Увагу акцентовано здебільшого на тому, що ділові туристи звертають більше уваги не на рутину, а на те, що робить поїздку незабутньою, підвищує працездатність і дозволяє мінімізувати, або і зовсім уникнути, виснажливості подорожі [4].

Незважаючи на те, що поняття «діловий туризм» за міжнародними мірками є відносно нове, його невпинне поширення демонструє високі темпи розвитку і відкриває перед багатьма країнами, у тому числі й перед Україною, чималі перспективи. Цьому об'єктивно сприяє стрімкий розвиток світової економіки, що продукує зростання кількості виставок, конференцій та інших заходів з високим рівнем обслуговування. Прибутки від розвитку ділового туризму, що вже давно обчислюються мільярдами доларів, спричиняють загострення конкуренції серед організаторів ділових заходів і стимулюють появу нових форм та методів організації і проведення ділових заходів. Сьогодні оборот світового ринку ділового туризму експерти оцінюють у 450 млрд. доларів [5].

Перехід туризму в новий технологічний простір стає однією з найважливіших ознак формування інноваційної парадигми його розвитку. Технологізація стає запорукою майбут-

ного розвитку туризму, впливаючи як на туристичну індустрію – туроператорський сектор, сферу перевезень, готельний та ресторанный бізнес, так і на самого туриста. Можна стверджувати, що революцію в туристичній сфері здійснив Інтернет. Створені за допомогою нього технології туристичного сервісу, включаючи онлайн-бронювання та електронний продаж послуг, дозволяють у віртуальному режимі відвідати будь-яке місце планети і ретельно спланувати подорож. Кожне поважаюче себе підприємство, що пов'язане із наданням або продажем туристичних послуг, має власний веб-сайт, де можна візуально оцінити переваги того чи іншого готельного номера, з'ясувати й погодити увесь спектр пропонованих послуг, включаючи меню в ресторані.

Слід зауважити, що індустрія гостинності вступила на шлях, основу якого становить ексклюзивність і винятковість [6, с.41]. Розвиток мережі не-великих готелів з ексклюзивними дизайнерськими рішеннями, що поєднують міжнародні стандарти якості та специфіку національної культури, вписується у парадигму туризму XXI ст.

Підсумувавши вищесказане, я хочу наголосити на тому, що парадигма туризму XXI ст. відповідає цінностям постіндустріального суспільства. Однак, як і сучасний світ, так і туризм ще не здійснили остаточного переходу на сходінку постіндустріалізму. Тому принципи сталого розвитку поки що поступово спалахують у темряві нещадної експлуатації туристичних ресурсів, нерозумінні можливостей, які відкриває пе-

ред людиною нова філософія туристичних практик. Іскри нової туристичної парадигми, що все яскравіше спалахують у вигляді окремих обміркованих управлінських рішень та усвідомленої організації власного дозвілля, несуть із собою добробут для людини та конкурентоспроможність для держави.

Список використаних джерел:

1. Савельєва І.М., Полетаєв А.В. Знання о прошлом: теория и история : в 2 т. М. : Наука, 2006. Т. 1. Конструирование прошлого. 632 с.
2. Urri J. Globalising the Tourist Gaze. URL: <http://www.comp.lancs.ac.uk/sociologi/papers/Urri-Globalisingthe-Tourist-Gaze.pdf>.
3. Наковалова О. \$ 18 миллиардов долларов индустрии духовного туризма. *Украинский туризм*. 2007. №1. С. 20-21.
4. Розвиток ділового туризму в Україні. URL: <http://design.caba-re.com/interview/1355>.
5. Международный Work Shop в «АЗИМУТЕ»: «Деловой туризм и все вокруг него». URL: <http://next-stop.ru/about.html>.
6. Павлов К. Туристическая астрономия: выход отелей из звездной системы. *Турбизнес*. 2008. №6. С. 40-41.

The article deals with the actual problem of the paradigm of tourism as a global phenomenon of civilization of the 21st century.

Key words: mobility, space tourism, concept, sustainable tourism, «soft tourism».

Отримано: 13.04.2018

УДК 338.488.2:640.433

Л. М. Рудзік, студентки 3 курсу економічного факультету

ФАСТ-ФУД І ЗДОРОВЕ ХАРЧУВАННЯ

Тема, взята для дослідницької роботи, актуальна, так як сьогодні ресторанне харчування перетворилося в галузь індустрії, засновану на передових промислових технологіях. Високий темп сучасного життя і високий рівень соціальної активності роблять мільйони людей «користувачами» цієї галузі індустрії. Така ситуація, безумовно, вступає в протиріччя з уявленнями про здоровий спосіб життя, які диктує сучасна медицина.

Ключові слова: фаст-фуд, здорове харчування, здорові продукти, здоровий спосіб життя.

Постановка проблеми. В наші дні медики все частіше говорять про шкоду фаст-фуду і його згубний вплив на організм людини. Однак відвідувачів в місцях швидкого харчування не стає менше. Тому я вирішили з'ясувати, чому фаст-фуд так приваблює людей, і особливо підлітків. Швидка їжа давно стала невід'ємною частиною побуту сучасної людини. Протягом десяти років і Україна так швидко засвоїла цей «здобуток» західної цивілізації, що чимало громадян вже й не уявляють собі життя без гамбургера, хот-дога чи фрі.

Сучасне суспільство у великій мірі покладається на швидке харчування. Однак, ми ще не зрозуміли той факт, що існують проблеми, які пов'язані із споживанням фаст-фуду, що впливають на здоров'я.

Фаст-фуд виник в Америці в часи бурхливого економічного росту: у людей просто забракло часу на приготування їжі вдома. В українців така залежність скоріше психологічна. Ми хочемо спробувати щось нове, не задумуючись про можливий негативний вплив такої їжі. «Ми є те, що ми їмо. Ми хочемо отримувати задоволення, але не віємо поважати своє тіло» [1].

Медики давно й наполегливо застерігають від регулярного споживання швидкої їжі. Посилювачі смаку і замінники в таких стравах викликають звикання і бажання їсти щораз більше, що призводить до ожиріння. Небезпека полягає в тому, що для фаст-фуду використовуються рафіновані продукти. «В людини виникає апатія, в'ялість, депресія, яку вона нерідко намагається розважити... додатковими порціями їжі», – [2] розповідає лікар Оксана Петраш. Особливо небезпечно вживати так звані «джанк-фуд» (junk-food – з англ. «їжа-сміття»). Це відомі всім хот-доги, гамбургери, фрі, чіпси. І ожиріння – це ще найменше зло, яке може спіткати охочих до такої їжі.

За висновками вчених, фанати чіпсів, бургерів, картоплі-фрі і хот-догів майже приречені на онкологічний хвороби. Їх спричиняють канцерогени, які в таких стравах є у великій кількості. Зокрема, канцероген акриламід, якого в чіпсах у 500 разів більше за норму, вражає нервову систе-

му, спричиняє мутації клітин і викликає злоякісні пухлини в черевній порожнині. В картоплі-фрі й бургерах кількість акриламіду в 100 разів вища від норми [3].

Серед наслідків фаст-фуду – порушення моторики кишківника, гастрит, холецистит і коліт. Вживання кебабів (шаурми) бодай двічі на тиждень підвищує ризик серцевих захворювань.

Недавно американський журнал «Time» склав рейтинг найкалорійніших страв, які пропонують фаст-фуди в ресторанах швидкого харчування. Так, добова норма людини – дві тисячі калорій, однак деякі страви фаст-фудного меню в єдиному екземплярі перевищують її. Загроза – не тільки в кількості кілокалорій, але й у високому вмісті жиру і натрію.

Дослідження українських фахівців виявили, що в одному хот-догу міститься багато шкідливих насичених жирів і солі. Сосиски у хот-догах, як правило, містять значно більше сої і крохмалю, ніж м'яса. Харчова хімія забезпечує страві смак, колір і консистенцію. Фосфати, затримуючи воду, збільшують об'єм сосиски. А консерванти дозволяють їх довго зберігати. Сосиска, приготована на грилі, містить канцерогени.

Британські вчені також довели, що фаст-фуд веде ще й до отупіння. Так, діти, які вживають гамбургери, картоплю-фрі та інші продукти швидкого харчування частіше трьох разів на тиждень, отримують нижчі оцінки порівняно з однолітками, які споживають домашню здорову їжу.

У дослідженні вчених Великої Британії взяли участь більше 5500 дітей молодшого шкільного віку. Згідно з результатами, у деяких прихильників фаст-фуду оцінки були нижчі порівняно з середнім балом на 16%. До речі, у Британії обмежено телерекламу фаст-фуду.

Тобто сучасна людина часто не може уникнути великої кількості готової їжі і фаст-фуду в своєму раціоні, а здоровий спосіб життя неможливий без здорового збалансованого харчування. За твердженням медиків, від якості медичного обслуговування в країні залежить тільки приблизно 10-15 відсотків здоров'я населення. Ще стільки ж залежить від спадкових

факторів, екології. Але більше ніж на половину здоров'я людини залежить від способу життя, який вона веде. Статистика підтверджує: здоров'я людини в її руках.

Для здорового життя нашому організму необхідно повноцінне харчування. Нам щоденно потрібні вода, оскільки наші клітини здебільшого складаються з рідини; білки, мінеральні речовини – це будівельний матеріал для клітин і тканин; жири, вуглеводи – джерела енергії; вітаміни, мікроелементи – завдяки їм, відбувається обмін речовин. Ці поживні речовини повинні надходити в певних кількостях. Ще древні мудреці стверджували щодо їжі: все, що ми їмо – це ліки або отрута, в залежності від кількості.

Збалансоване харчування передбачає розумне, раціональне харчування, коли людина їсть не будь-що і як попало, а здорову їжу в потрібних кількостях, в потрібний час. Це запорука здоров'я, гарного самопочуття. Правильне харчування дозволяє попередити розвиток багатьох захворювань.

Рекомендації про здорове харчування студентів.

Ось уже кілька років у їдальнях заборонено продавати чіпси, гамбургери, цукерки, газованої води з високим вмістом цукру, пиріжки. Все це внесено в чорний список. Рекомендовані сирки, йогурти, пудинги, молочні десерти, сири, соки, печиво.

Студенти повинні отримувати в їдальнях свіжі овочеві салати, каші, супи, гарячі м'ясні та рибні страви. Для боротьби проти епідемії ожиріння серед студентів необхідно на мій погляд стимулювати здорове харчування і фізичну активність, а саме:

- забезпечити більш широкий доступ до здорових продуктів харчування в університетах.
- забезпечувати, щоб медичні служби навчальних закладів сприяли зміцненню здоров'я і благополуччя студентів, а також запобігали, зменшували, контролювали і лікували важливі проблеми або порушення здоров'я і направляли їх до відповідних фахівців.
- ввести щоденні різноманітні заняття фізичною культурою з урахуванням максимальної кількості потреб, інтересів і здібностей студентів;
- заохочувати фізичну активність студентів.

УДК 658.81

Д. Ткачук, студент 4 курсу економічного факультету

ЗБУТОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА: СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ

Висвітлено сутність збутової діяльності підприємства, визначено її важливість в господарській діяльності промислових підприємств. Проаналізовано динаміку виробленої та реалізованої продукції підприємства, рентабельність товарної продукції, окреслено шляхи удосконалення збутової політики підприємства.

Ключові слова: збутова діяльність, збут, рентабельність, товарна продукція, виробництво, реалізація.

Актуальність теми дослідження. В сучасних умовах розвитку економіки основним фактором «виживання» виробничих підприємств є ефективна збутова політика та її цілеспрямований розвиток. Це відбувається внаслідок значного загострення конкуренції на ринках збуту, зростання витрат діяльності, підвищення вимог споживачів до якісного обслуговування. У зв'язку з цим все більш актуальними стають питання якості та ефективності функціонування збутової системи підприємства. Успіх на ринку від продажу того чи іншого товару залежить не стільки від виробничих і фінансових можливостей фірм, скільки від планування збутової діяльності підприємства [1].

Аналіз останніх досліджень. Проблеми, пов'язані з формуванням ефективної системи управління збутовою діяльністю підприємств, є об'єктом досліджень учених у галузі економіки, маркетингу, підприємництва та ін. Над теоретичними і практичними аспектами збутової політики десятиліттями працювало багато зарубіжних учених, серед яких І. Ансофф, Г. Армстронг, Ф. Котлер, П. Дойль та вітчизняних, до яких, зокрема, належать Л.В. Балабанова, В.М. Бондаренко, С.С. Гаркавенко, В.І. Крамаренко, Т.О. Примак, Я.С. Янишин та інші.

Мета та завдання статті. Метою роботи є розгляд теоретичних засад і прикладних аспектів аналізу збутової діяль-

Висновки. Медики констатують значне погіршення стану здоров'я молоді, відмічаючи стомлюваність і депресивні стани. Все це (поряд з іншими факторами) – наслідок зневажливого ставлення до харчування в сім'ї, в навчальних закладах, в суспільстві в цілому. Цю ситуацію може виправити тільки перехід до правильного здорового харчування і до здорового способу життя. Дуже важливо, щоб правильне ставлення до харчування і здорового способу життя формувалося з раннього дитячого віку в сім'ї, в школі, в вузах.

Якби всі ті кошти, які витрачаються на агресивну рекламу пива та енергетичних напоїв витратити на пропаганду здорового раціонального харчування та здорового способу життя, ми б були самої здоровою нацією – у нас все для цього є. А здорове харчування – це просто натуральні і корисні для здоров'я продукти, то, що їли наші діди і прадіди. У нас є вибір! Так що, все залежить від нашого розуміння, що є правильне харчування і прагнення до здорового життя. Кожна людина сама несе відповідальність за своє здоров'я.

Список використаних джерел:

1. Тейлор А. Смачна, але некорисна їжа. URL: http://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2013/07/130710_food_guilty_pleasures_ms.
2. Котешева І.А. Здоровий спосіб життя довголіття. Москва : РІПОЛ класик, 2008.
3. Дзюбинська М. Чим небезпечний фаст-фуд. URL: <http://smiua.net/statyi/3182-fast-fud-bystraya-eda-medlennaya-smert.html>.
4. Сїзенберг А. та ін. Фаст-фуд: пер. с англ. Мінск : Валев, 2001.
5. Фаст-фуд і діти. URL: <http://organic.ua/uk/events/ukevents-1050-fast-fud-i-dity>.

The topic, taken for research work, is relevant, since today the public nutrition has become a branch of industry based on advanced industrial technologies. The high pace of modern life and the high level of social activity make millions of people «users» of this industry. This situation, of course, contradicts the notion of a healthy lifestyle dictated by modern medicine.

Key words: fast food, healthy eating, healthy foods, healthy lifestyle.

Отримано: 24.04.2018

ності підприємства для підвищення ефективності його збутової політики. Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: дослідити важливість збутової діяльності та її пріоритетність у підвищенні ділової активності підприємства; розглянути систему показників виробничо-збутової діяльності та здійснити їх економічну інтерпретацію.

Результати дослідження. Необхідність підвищення ефективності збутових процесів та оперативного реагування управлінців щодо змін умов реалізації продукції на ринку пояснює постійну зацікавленість вітчизняних підприємців у вдосконаленні процесу реалізації продукції як важливої функціональної складової діяльності підприємств [2]. Виробнича і збутова політика підприємства формуються, як правило, різними службами і підрозділами підприємства під дією різних факторів. Для кожного окремого підприємства ці поняття мають індивідуальне наповнення залежно від галузевої приналежності та масштабів діяльності.

Ритмічна, успішна діяльність підприємства передбачає, що загалом за не дуже короткі для підприємства проміжки часу (квартал) обсяги виробництва і реалізації збігаються. Однак, у межах цих періодів ситуація може бути іншою: динаміка виробництва і реалізації відрізняється. Наприклад, за умови виробництва нової продукції, коли для ринку і споживачів товар є маловідомим, обсяги виробництва можуть суттєво

перевищувати його реалізацію. Із зростанням попиту темпи зростання виручки можуть дорівнювати до темпів зростання обсягів виробництва. У цьому випадку, щоб уникнути хибних висновків, слід брати до уваги особливості життєвого циклу продукції, яку виробляє підприємство.

Протилежною динаміка виробництва і реалізації може бути тільки випадково і протягом коротких проміжків часу, адже падіння виробництва при збільшенні реалізації дуже швидко призведе до зниження реалізації також, оскільки реалізовувати буде нічого. Зниження реалізації негативно вплине на виробництво через нестачу оборотних засобів. Тому далекосяжних наслідків така інверсія не має. Виробництво майже ніколи не відстає від реалізації. Показником відповідності темпів виробництва і реалізації може слугувати коефіцієнт реалізації, що є співвідношенням обсягів реалізованої і виробленої продукції за відповідний період часу. Що ближче значення цього коефіцієнта до одиниці, і що стійкішою є така відповідність, то більш синхронною і ритмічною є діяльність виробничої і збутової підсистем підприємства. Невідповідність у темпах зміни різних показників виробництва і реалізації дає можливість виявити певні проблеми у діяльності окремих служб, а саме:

- якщо темпи зростання валової продукції вищі за темпи зростання виробленої (товарної) продукції, то це свідчить про зростання обсягів незавершеного виробництва;
- якщо темпи зростання виробленої (товарної) продукції вищі за темпи зростання реалізованої продукції, то це є ознакою зростання залишків нереалізованої або готової продукції на складах і сповільнення оборотності оборотних активів підприємства.

Для того, щоб з'ясувати причини зміни основних показників господарської діяльності, необхідно дослідити, як здійснювалося виробництво і реалізація продукції (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка виробленої та реалізованої продукції підприємства

Показники	2016 р.	2017 р.	Зміна	
			±	%
1. Обсяги виробленої продукції в діючих цінах, тис. грн.	10371,3	12335	+1963,7	118,9
2. Реалізація без ПДВ, тис. грн.	10727,3	11707,6	+980,3	109,1
3. Валовий прибуток (збиток), тис. грн.	-467,8	-1005	-537,2	215,2
4. Чистий прибуток (збиток), тис. грн.	-21260	-22343,2	-1083,2	105

Джерело: розраховано автором за даними звітності підприємства.

Як показують дані таблиці 1, за аналізований період відбувалося зростання обсягів продажу та виробництва продукції підприємства. Однак, темпи збитковості від реалізації продукції є дещо вищими, ніж темпи зростання виробленої продукції, що свідчить про велику кредиторську заборгованість, а відтак – про негативну динаміку збуту продукції підприємства.

Обсяг продажу безпосередньо впливає на інші сторони діяльності – собівартість і рентабельність продукції, фінансовий стан та конкурентоспроможність підприємства. Крім того, реалізацією завершується кругообіг засобів підприємства. Кошти, які надійшли від продажу продукції, використовуються ним для придбання сировини і матеріалів, виплати заробітної плати і здійснення інших витрат [3]. Тому в сучасних умовах надзвичайно важливим є налагодження ефективної системи аналізу реалізаційних процесів на підприємстві. Динаміку показника рентабельності това-

рної продукції досліджуваного підприємства наведено на рис. 1.

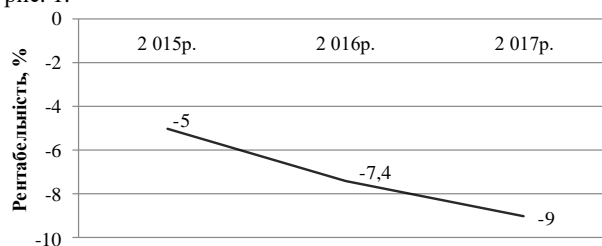

Рис. 1. Динаміка рентабельності товарної продукції підприємства, %

Джерело: розраховано автором за даними звітності підприємства.

За аналізований період констатуємо спад рентабельності. Так, значення показника за 2015 р. складало (-) 5%, за 2016 р. – (-) 7,4%, а за 2017 р. – вже (-) 9%. Тому можна зробити висновок, що підприємство є нерентабельним і йому потрібна санація (модернізація обладнання, вихід на нові ринки збуту тощо). При збереженні таких негативних тенденцій підприємство може стати перед необхідністю ліквідації.

Висновки. Підприємство має перспективи у майбутньому, якщо виконає ряд умов: 1) модернізує своє виробництво (більш автоматизує його на зразок європейського); 2) знайде нові ринки збуту продукції (наприклад, країни ЄС, адже продукція, яку підприємство випускає зараз, не поступається європейським аналогам, це: амортизатори, лебідки і т.д.); 3) підвищить свою дохідність і скоротить кредиторську заборгованість.

Проводячи аналіз було визначено, що підприємство нерентабельне, використовує устаткування радянських часів, яке давно потрібно модернізувати і виходити на новий рівень. Хоч підприємство є великим і може виробляти велику кількість продукції, але воно працює в пів сили, бо не має достатньої кількості замовлень, а отже, збутова політика у крайній незадовільному стані. Правильна організація управління збутовою політикою і своєчасне запровадження збутових стратегій можуть забезпечити підприємству міцну позицію на ринку й активізувати його ринкову діяльність в умовах жорсткої конкуренції [4].

Список використаних джерел:

1. Янишин Я.С., Кашуба Ю.П. Удосконалення організації управління збутом продукції в агропідприємстві. *Економіка АПК*. 2013. №9. С. 67-70.
2. Балабанова Л.В., Мітрохіна Ю.П. Стратегічне маркетингове управління збутом підприємств : підручник. Дон. ДУЕТ. 2009. 245 с.
3. Бондаренко В.М., Тягунова З.О. Основні напрямки вдосконалення збутової політики підприємств. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/4308/1/основні%20напрямки%20вдосконалення%20збут.pdf>.
4. Бондаренко И.В. Современный маркетинг : учеб. пособие. Донецк : Юго-Восток. 2002. 354 с.

The essence of sales activity of the enterprise is highlighted, its importance in the economic activity of industrial enterprises is determined. The dynamics of manufactured and sold products of the enterprise, profitability of commodity products are analyzed, ways of improvement of sales policy of the enterprise are outlined.

Key words: sales activity, sales, profitability, commodity production, production, realization.

Отримано: 12.04.2018

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОБЛІКУ ЗАПАСІВ ПІДПРИЄМСТВА

У роботі розглянуто основні теоретичні та практичні аспекти обліку виробничих запасів.

Ключові слова: активи, виробничі запаси, звітність, облікове відображення, міжнародні стандарти бухгалтерського обліку, національні стандарти бухгалтерського обліку.

Актуальність теми. Виробничі запаси відіграють важливу роль в роботі підприємства. Без наявності виробничих запасів неможливо уявити забезпечення безперервного процесу виробничої діяльності.

Нині проблеми обліку виробничих запасів набувають особливої актуальності у зв'язку з потребою отримання оперативної та достовірної інформації для здійснення керівництва підприємством і процесами, які в ньому відбуваються. За таких обставин, необхідна більш оперативна, гнучка, пристосована до ринкових умов, надійна обліково-контрольна система, яка б стала фундаментом оновленого управління матеріальним забезпеченням та передумовою результативної діяльності багатьох підприємств. Від зазначеного залежатиме підвищення економічної ефективності виробництва і розвиток обліково-контрольної системи в цілому.

Аналіз останніх досліджень. Над проблемними питаннями обліку виробничих запасів працювали такі відомі вчені, як Ф.Ф. Бутинець, П.С. Безруких, В. Сонко, В. Стівенсон, А.А. Оглобін, В.В. Іванисенко, М.С. Пушкар, В.Г. Швець та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення розбіжностей ведення бухгалтерського обліку запасів згідно з П(С)БО 9 «Запаси» та МСБО 2 «Запаси» та з'ясування економічних проблем, які викликані цими розбіжностями; визначенні ролі запасів у господарській діяльності та вирішенні проблем організації їх обліку.

Результати досліджень. У вітчизняній літературі категорія «запаси» з'являється із введенням в дію стандартів бухгалтерського обліку. Так в П(С)БО 9 «Запаси» зазначається, що «запаси – активи, які утримуються для подальшого продажу за умов звичайної господарської діяльності; перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва; утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством. Причому запаси визнаються активами тільки в тому випадку, якщо є ймовірність того, що підприємство отримає економічні вигоди, пов'язані з їх використанням, і їх вартість може бути достовірно визначена» [4].

Трактування «запасів» вченими різняться, наведемо окремі з них (табл. 1).

Таблиця 1

Сутність поняття «виробничі запаси» в літературних джерелах

Автор	Визначення
Ф.Ф. Бутинець [2, с.313]	Виробничі запаси – активи, які використовуються для подальшого продажу, використання під час виробництва продукції, виконання робіт і надання послуг, а також управління підприємством
П.С. Безруких [1]	Під виробничими запасами розуміють різні речові елементи виробництва, що використовуються як предмети праці у виробничому та іншому господарських процесах
М.С. Пушкар [5, с.74]	Виробничі запаси – запаси засобів виробництва, які знаходяться на складах суб'єкта господарювання і необхідні для забезпечення безперервного виробничого процесу, причому це лише ті предмети праці, які ще не задіяні у процесі виробництва і зберігають свою натурально-речову форму
В.Г. Швець [6]	Виробничі запаси (сировина, матеріали, паливо тощо) – це матеріальні активи, що перероблюються підприємством з метою виготовлення продукції, обслуговування виробництва та загальновиробничих потреб. Відносяться до категорії оборотних засобів. Застарілі виробничі запаси слід виключати з цієї категорії, оскільки вони не можуть бути перероблені або реалізовані звичайним шляхом

Ото ж можемо сказати, що запаси являють собою досить складну категорію, яка по-різному тлумачиться вченими.

Проте можна зробити висновок, що запаси, виступають активами, що придбані зі сторони або самостійно виготовлені й утримуються підприємством для продажу, використання у процесі виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, обслуговування виробництва та адміністративних потреб за умови їх повного споживання в одному операційному циклі.

Сьогодні все більшої актуальності набувають питання адаптації вітчизняного обліку до міжнародних стандартів.

На сьогодні більшість положень вітчизняних П(С)БО та МСБО не суперечать один одному, але деякі протиріччя все ж таки існують.

Ці відмінності загалом можна визначити співставивши П(С)БО 9 «Запаси» та МСБО 2 «Запаси» (табл. 2).

Таблиця 2

Порівняльна характеристика окремих положень П(С)БО 9 «Запаси» та МСБО 2 «Запаси»

П(С)БО 9 «Запаси»[4]	МСБО 2 «Запаси» [3]
Оцінка запасів при надходженні	
Придбані або вироблені запаси зараховуються на баланс підприємства за первісною вартістю. Первісною вартістю запасів, що придбані за плату, є собівартість запасів, яка складається з таких фактичних витрат: суми, що сплачуються згідно з договором постачальнику (продавцю), за вирахуванням непрямих податків	Оцінюються за меншою з таких двох величин: собівартість та чиста вартість реалізації. Собівартість запасів повинна включати всі витрати на придбання, витрати на переробку та інші витрати, понесені під час доставки запасів до їх теперішнього місцезнаходження та приведення їх у теперішній стан
Визначення первісної вартості запасів	
Що виготовляються власними силами підприємства, визнається їхня виробнича собівартість. Що внесені до статутного капіталу підприємства, визнається погоджена засновниками (учасниками) підприємства їх справедлива вартість. Одержаних підприємством безоплатно, визнається їх справедлива вартість. Придбаних у результаті обміну на подібні запаси, дорівнює балансовій вартості переданих запасів. Що придбані в обмін на неподібні запаси, визнається справедлива вартість отриманих запасів	Формується із собівартості запасів яка складається з: – витрат на придбання; – витрат на переробку; – інших витрат, понесених під час доставки запасів у їх справжнє місцезнаходження та приведення їх у теперішній стан
Оцінка запасів на дату балансу	
Запаси відображаються в бух. обліку і звітності за найменшою з двох оцінок: первісною вартістю або чистою вартістю реалізації	Оцінюються за чистою вартістю реалізації
Оцінка при вибутті	
1. Ідентифікована собівартість відповідної одиниці запасів. 2. Середньозважена собівартість. 3. Собівартість перших за часом надходження запасів (ФІФО). 4. Нормативні витрати. 5. Ціна продажу	1. Метод конкретної ідентифікації. 2. Середньозважена собівартість. 3. Метод за формулою «перше надходження – перший видаток» (ФІФО). 4. Метод стандартних (нормативних) витрат. 5. Метод роздрібних цін

Проведене дослідження показує, що в цілому підходить до обліку та відображення у звітності матеріалів за національними стандартами максимально близькі до вимог МСФЗ. Але деякі частини П(С)БО 9 зберігають деякі від-

мінності від МСФЗ 2 практично за всіма проаналізованими ознаками порівняння. Ці відмінності можуть привести до того, що, незважаючи на спільність підходів до обліку запасів, їх показники в звітності, складеної за національними і міжнародним стандартам, будуть відрізнятися, а отже ці відмінності необхідно якомога швидше усунути.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що запаси – важливий елемент функціонування підприємства будь-якого типу. Достовірний облік запасів на підприємстві є невід’ємною частиною управління, без якого неможливе досягнення основної мети підприємства – отримання прибутку.

Основною частиною бухгалтерського обліку виробничих запасів є їх оцінювання, тому що воно впливає на точність фінансових результатів компанії. Важливим моментом в умовах сьогодення є використання світового досвіду в цьому питанні, зокрема максимальна гармонізація вітчизняної практики оцінки запасів з вимогами МСФЗ.

Список використаних джерел:

1. Безруких П.С. Бухгалтерский учет. Москва : Бухгалтерский учет, 2002. 719 с.

УДК 159.92.338

Ю. І. Щербан, магистрант економічного факультету

ЗНАЧЕННЯ ЗАСОБІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ PR ДЛЯ ФОРМУВАННЯ СПОЖИВЧОЇ ЦІННОСТІ ТОВАРУ

У даній статті розкриваються психологічні аспекти зв'язків із громадськістю, а також їх прямий чи опосередкований вплив на формування цінності продукту для споживача.

Ключові слова: зв'язки із громадськістю, засоби психологічного впливу PR, споживча цінність, складові споживчої цінності.

Постановка проблеми. З кожним днем усі галузі науку набувають все більшого розвитку, розширення та взаємопроникнення. Саме тому стрімкий прогрес психологічного напрямку змушує суспільство все частіше і частіше використовувати його у різних сферах своєї діяльності. Оскільки система зв'язків із громадськістю наскрізно просочена комунікацією та формуванням думки, смаків й вподобань споживачів, психологічний аспект впливу посідає у даному виді діяльності чільне місце.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням психологічних аспектів у зв'язках із громадськістю займалися як іноземні так і вітчизняні фахівці. Серед зарубіжних науковців слід виділити С. Блек, І. Альошина, І. Вікентьев. У нашій державі дану проблематику вивчали Г. Почепцов, В. Королько, В. Моїсєєв, Д. Богуш та А. Біденко. Аналіз категорії «цінності» вперше яскраво описується у роботах Д. Рікардо, У. Петті та А. Сміта. Вподальшому дослідженням споживчої цінності займалися М. Портер, Г. Хамел та К. Прахалад, а формування споживчої цінності як багатовимірною явища досліджували Дж. Шет, Б. Ньюман та Б. Грос.

Однак враховуючи швидкість зміни науки, пріоритетів споживачів та середовища функціонування фірми, розгляд даної тематики повинен здійснюватися і надалі, опираючись на нові тенденції.

Мета: визначити суть поняття «споживча цінність» і розглянути його складові, охарактеризувати засоби психологічного впливу у сфері PR, сформулювати їх вплив на формування ціннісної орієнтації клієнта.

Вклад основного матеріалу. Розвиток технологій призводить до розширення свідомості людей, підвищує їх інформаційну сприйнятливості та в той же час робить їх досить вразливими перед різноманітними засобами, що чинять вплив на психологічному рівні. Одними із варіантів корегування сприйняття особи та суспільства загалом є психологічні засоби впливу у PR діяльності. Саме чітко та послідовно вибудовані зв'язки із громадськістю формують позитивне ставлення як до фірми загалом, так і до виготовленої продукції, цим самим підвищуючи її цінність в сприйнятті споживача. В свою чергу наділення товару ви-

2. [Бутинець Ф.Ф. та ін.] Бухгалтерський фінансовий облік : підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів. Житомир : ПП «Рута», 2009. 912 с.
3. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 2 «Запаси», затверджений Комітетом з міжнародних бухгалтерських стандартів від 01.01.2005 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_021.
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси»: затверджене наказом Міністерства фінансів України від 20.10.99 р. № 246 (зі змінами та доповненнями). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99>.
5. Пушкар М.С. Фінансовий облік : підручник. Тернопіль : Карт-бланш, 2002. 626 с.
6. Швець В.Г. Теорія бухгалтерського обліку : підручник. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Знання, 2006. 525 с.

In this work there have been considered the basic theoretical aspects of account of productive supplies.

Key words: assets, inventories, statements, Customer registration display, international accounting standards, national accounting standards.

Отримано: 25.04.2018

сокою споживчою цінністю значно підвищує її конкурентоспроможність та позиції на ринку.

Розглядаючи категорію споживчої цінності зазначимо, що М. Портер характеризує її як [3, с.157]:

- певний товар чи послуга (що повинні задовольняти потреби і вирішувати проблеми, тобто виконувати роботу для клієнта);
- міра оцінювання процесу створення вартості підприємством (що вимірюється тією вартістю, яку споживачі готові за нього заплатити).

Досить повно суть поняття споживчої цінності розкривається через поділ даної категорії на складові: матеріальна, нематеріальна, емоційна, соціальна та суспільна [2, с.446-447].

Матеріальна цінність виявляється в фізико-технологічних властивостях та характеристиках, а також в їх доцільності для використання клієнтом. Суб'єктивне сприйняття споживачем товару, відзеркалення ставлення до продукції та думки про неї має місце у формування нематеріальної цінності.

Якщо ж говорити про емоційну споживчу цінність, то вона має дві сторони медалі, де з однієї сторони відображається досвід клієнта у взаємодії із компанією, а з іншої сторони постає позиціонування товару та виробника на ринку, комплекс інформації про нього та ефективний брендинг.

Будь-яка продукція, що презентується на ринку, має так чи інакше відповідати запитам окремих соціальних груп і соціуму загалом, у даному ракурсі відображається соціальний аспект споживчої цінності.

Суспільна цінність є взаємодією між суспільством і корпорацією. Вона розкривається у підвищенні корпоративної ефективності та у розвитку свідомості суспільства, його агентів як клієнтів та раціональних споживачів.

Враховуючи викладений матеріал ми б хотіли запропонувати власне бачення даного визначення. Під споживчою цінністю розуміємо особистісне сприйняття споживачем продукту, його відповідність очікуванням та запитам, з урахуванням фізичної та технічної доцільності, цінних характеристик, що підкріплюється суб'єктивним баченням товару та бренду, а також відповідність суспільним та соціальним пріоритетам.

Як бачимо із поданого матеріалу та сформульованого визначення сприйняття споживачами товару як того, що

має високу цінність суто індивідуальне і саме тому піддається корекції за допомогою засобів впливу.

Отже, варто розглянути засоби психологічного впливу у PR діяльності. На думку Буторіної В.Б. до складових даної категорії входить: психологічна конверсія, психопротрування та психологічний контроль, активне соціальне навчання та НЛП [1, с.25].

Під психологічною конверсією будемо розуміти створення певної структури переконань в політичній, ідеологічній, соціальній та інших сферах діяльності людини, що тягне за собою закладення у свідомості громадян вигідно наповненої інформації, яка відповідає поглядам окремих осіб або ж їх угруповань. Формування чіткої послідовності вказівок до дії, що в подальшому викликає позитивний результат, потрібну поведінкову модель із чітким подальшим контролем свідомості певних соціальних груп, являється психологічним програмуванням та контролем.

Напрямок, що відображає вплив на свідомість громадян через їх активне психологічне, соціальне, політичне навчання, формування у них раціонального сприйняття та аналізу інформації, підвищення психологічної, професійної та соціальної культури відображається у активному соціальному навчанні. Якщо ж говорити про нейролінгвістичне програмування, то його суть можна охарактеризувати як своєрідну маніпуляцію, відображення поведінки, смаків, вподобань та поглядів співрозмовників у своїх діях, що призводить до схвального сприйняття як особи так і того чи іншого продукту.

Висновки. Отже, варто узагальнити те, що споживча цінність товару є критерієм суто суб'єктивним і кожен окре-

мий клієнт має свої аспекти та переважаючі складові, за якими він оцінює важливість покупки для себе. Однак зважаючи на специфіку людської поведінки та володіючи психологічними засобами впливу PR, а саме: психологічна конверсія, психопротрування та психологічний контроль, активне соціальне навчання та НЛП, можна корегувати сприйняття продукту споживачем. Доцільне використання вище зазначених засобів сприятиме позитивному сприйняттю товару, підвищуватиме його функціональні якості в очах клієнта та формуватиме позитивне ставлення як до бренду загалом так і до окремої продукції, що відповідно сприятиме формуванню та підвищенню споживчої цінності нашого виробу.

Список використаних джерел:

1. Буторіна В.Б. Іміджеологія і PR підприємств туристичної галузі. Кам'янець-Подільський, 2015. 112 с.
2. Мельничук В.М. Аналіз складових споживчої цінності товару на промисловому ринку. *Університетські наукові записки*. 2011. №4. С. 446-451
3. Портет М. Конкурентные стратегии / ред. О. Ніжельська ; пер.: И. Минервин. Москва, 2005. 464 с.

This article reveals the psychological aspects of public relations, as well as their direct or indirect influence on the formation of the value of the product for the consumer.

Key words: public relations, means of psychological influence of PR, consumer value, components of consumer value.

Отримано: 27.04.2018

УДК 821.112.2(436).09

Т. С. Боднар, студентка 2 курсу факультету іноземної філології

ПРОБЛЕМАТИКА ПРОЗИ СТЕФАНА ЦВЕЙГА

У статті визначаються основні риси імпресіоністської проблематики творів та особливості її реалізації у прозі Стефана Цвейга. Для підтвердження творчих поглядів письменника проаналізована проблематика роману «Нетерпіння серця» та новел «Лист незнайомки», «Амок», «Згасле серце», «Страх».

Ключові слова: імпресіонізм, роман, новела, проблематика твору, основний конфлікт твору.

До основних ознак імпресіоністського стилю варто віднести відсутність чітко заданих форм і прагнення передати предмети та явища в миттєвих поривах, які в своїй сукупності забезпечать бачення цілісної картини. Брати Е. і Ж. Гонкур у своїх «Щоденниках», що стали зразком імпресіоністської критики, зазначали: «...мистецтво – це увічнення у вищій, абсолютній, остаточній формі якогось моменту, якоїсь швидкоплинної людської особливості». Вони ж залишили знамениту фразу, що стала формулою імпресіонізму: «Бачити, відчувати, виражати – в цьому все мистецтво» [1, с.61].

У своїй творчості Стефан Цвейг невтомно досліджував психологію і душу людини. Він умів захоплювати читача з першої сторінки і тримати в напруженні до останнього моменту. Роман «Нетерпіння серця» – яскравий приклад глибоко психологічної й філософської прози, що своєю проблематикою нашттовхує читачів на усвідомлення та вирішення своїх життєвих ситуацій. Він займає особливе місце за силою враження, високим сплавом ідейного змісту і художньої форми.

Відомий роман Цвейга вражає читача, розкриваючи теми щирого співчуття, кохання, зради і розкаяння. При цьому автор не відсторонено аналізує неоднозначні вчинки своїх героїв, а щиро співчуває їм у невдачах, поважає і розуміє кожного.

Серед широкого кола проблем, автор вагому роль приділяє проблемі співчуття і лицемірства. С. Цвейг у своєму романі викриває тонку грань між ширим співпереживанням і лицемірною жагою допомоги: «...Є два роди співчуття. Одне – малодушне і сентиментальне, воно, по суті, не що інше, як нетерпіння серця, що поспішає скоріше позбутися обтяжливого відчуття при вигляді чужого нещастя; це не співчуття, а лише інстинктивне бажання захистити свій спокій від страждання ближнього. Але є й інше співчуття – істинне, яке вимагає дій, а не сентиментів, воно знає, чого хоче, і сповнене рішучості, страждаючи і співчуваючи, зробити все, що в людських силах і навіть понад ними» [3, с.184]. За словами Цвейга, людина тільки тоді здатна зрозуміти горе іншої людини і допомогти їй, коли принесе в жертву саму себе.

Найуразливішою проблемою для головних героїв роману є проблема кохання. Для Едіт взаємне кохання – єдина надія на порятунк від нещадної хвороби, а для Гофмільлера – вічне страждання від нещирого почуття. Проте письменник таким чином вибудовує сюжет роману, що в результаті головний герой розуміє, що лише таке кохання є справжнім. Лише кохання хворих та знедолених людей, які пропускають через себе всі знущання своєї долі, спроможне підносити й окриляти. «Ні, здорові, сильні, горді, веселі не вмінуть кохати – для чого їм це? Вони сприймають кохання і поклоніння як належне, гордовито і байдужо... Лише обділеним долею, тільки приниженим, слабким, негарним, відстороненим можна дійсно допомогти коханням. Той, хто віддає їм своє життя, відшкодовує їм все, що в них забрано. Тільки вони вмінуть по-справжньому кохати і приймати кохання, тільки вони знають, як треба кохати: з покірною і вдячністю» [3, с.339]. Коли у тьмі та хаосі, в якому ми мучимося, тліє

іскра якої-небудь ідеї, то огненна любов до життя і до його вищих цінностей перемаже смерть.

Таким чином, роман С. Цвейга пройнятий любов'ю до життя, ідеєю вищих цінностей, силою волі, великою силою духу людини, тому й належить до найвищих злетів гуманістичної думки.

Щодо новел С. Цвейга, то вони захоплюють незвичайним розгортанням подій і нашттовхують на міркування про мінливість людських долі і драматичність життя. Письменник невтомно досліджує пориви почуттів, описує у своїх творах наскільки беззахисним є насправді людське серце перед суворою буденністю, буржуазним суспільством і на які подвиги, а часом і злочини, штовхає людину пристрасть.

Особливість новел Цвейга полягає у тому, що його персонажі не зайняті світом, людством, прогресом, а лише самими собою, або тими людьми, з якими зводить їх життя. У новелі «Амок» – це відлюдний лікар, до якого звертається пацієнтка, прекрасна колоніальна леді, наділена волею і гордістю, і якій він, на жаль, не в змозі допомогти. У «Згаслому серці» – старий комерсант, котрий побачив, як єдина дочка виходить під ранок з номера сусіда, що й зіграло вирішальну роль у його подальшому житті. У новелі «Страх» автор зображує жінку, яка кидає в перекинутій кареті важко пораненого коханця, щоб не викрилася її зрада. Історія ж нерозділеного кохання, таємного та відчайдушного криється у новелі «Лист незнайомки».

Очевидно, що через всі новели червоною ниткою проходить тема жіночої долі. Боротьба добра зі злом, дозволеного із забороненим, вічного з миттєвим – це ті протистояння, що складають проблематику новел Цвейга. Майже у кожному творі – нерозділене кохання, проблема вини й кари. Найяскравіше це зображено у «Листі незнайомки»: жінка не живе своїм життям, в неї його просто немає, з самого дитинства вона приречена кохати того, хто ніколи так і не відповість взаємністю на її почуття: «...ти був для мене саме всім, цілим моїм життям... все в моєму бутті мало сенс тільки тоді, коли було пов'язане з тобою... але ти ніколи, майже ніколи не дивився на мене» [2, с.14].

Основний конфлікт новел австрійського письменника – зіткнення пристрасної особистості, що шукає справжньої поезії, і міщанського обмеженого сучасного їй суспільства [4]. Цвейг прагнув до визволення людських почуттів з кайданів егоїзму, розкріпачення людської душі.

Твори Стефана Цвейга мають вселюдську, гуманістичну значущість. В умовній модерністській формі, поза конкретним часом і простором, у них порушено чимало важливих і завжди актуальних для кожної людини проблем, незалежно від національності чи соціального стану, ідеологічних чи світоглядних переконань особи. Ці проблеми й мотиви зрозумілі й близькі кожній людині, яка має чуливе серце, щедру на добро й співчуття душу й проникливий розум, щоб розгадати символи, підтекст і художні образи високохудожніх творів.

Список використаних джерел:

1. Ревалд Дж. История импрессионизма. Москва : Искусство, 1999. 456 с.
2. Цвейг С. Лист незнайомки; Згасле серце; Амок; Страх: новели : пер. з нім. Київ : Знання, 2016. 222 с.
3. Цвейг С. Нетерпение сердца. Исторические миниатюры / пер. с нем.; послесл. Ю. Архипова; ил. А. Ляшенко. Москва : Правда, 1988. 416 с.
4. Стефан Цвейг – крупнейший австрийский писатель (1881-1942). Школьный ассистент: URL: <http://schooltask.ru/stefan-cvejg-krupnejshij-avstrijskij-pisatel-1881-1942>.

УДК 81-112.2:81.42:811.11

Д. Боднарчук, студентка факультету іноземної філології

«BLACK» AS THE SEMANTIC INDICATOR OF DARKNESS (on the Material of the Novel «Sons and Lovers» by D.H. Lawrence)

Стаття присвячена аналізу семантичних особливостей лексем з кольоровим компонентом «чорний» на основі матеріалу роману «Сини і кохання» Д.Х. Лоуренса. Автор акцентує увагу на важливості вивчення кольору як індикатора емоційного стану та розглядає символічний аспект назв кольорів одним з найважливіших фактів трактування тексту.

Ключові слова: семантика, поняття, колір, чорний, темрява, чорнота, сини і коханці, почуття та емоції.

In recent decades the problem of colour notation has been actively developed in various areas of the scientific knowledge. In linguistics this problem was investigated by M.O. Rudnikova, I.V. Beloborodova, I.A. Bikkulova, E.H. Lysoivanenko, S.S. Khoroshilova and others. The usage of the phenomenon of colour in the author's work is the most important means of description and explication of emotions and feelings.

Colour serves as one of the main categories of culture, «fixes unique information about the colouring of the surrounding nature, the originality of the historical path of the people, the interaction of different ethnic traditions, peculiarities of the artistic vision of the world» [2, p.109].

Colour perception is of the same nature for all people (concepts of colour are associated with certain «universal elements of human experience»), but language conceptualization of sensation is different [1, p.185].

The specificity of D.H. Lawrence's novel «Sons and Lovers» is reflected in the colour terms. Colour in this novel is one of the most important components of the artistic image. The color palette is so broad that the novel seems to flare and bloom. The novel fascinates the reader by the subtlest shades, game of colour and light, it carries away into the world of deep feelings and emotions.

The peculiarity of understanding the concept of 'colour' creates the meaning, which originates from individual experience, associations, and they make up the specificity of the considered concept in his artistic picture of the world as a fragment of the national colour picture of the world.

In the novel colors indicate the fundamental implications of the events taking place. The most frequently used colors are black, white and red. They possess some sort of connotation which helps better understand the characters, their actions, and their motives for those actions than the plot or the setting alone. Material images are closely connected with colour images as they have the same connotative meaning. The black colour is associated with darkness and dirt, white is associated with cold, and red – with fire.

One of the most frequently used colours in the novel is black. Lawrence likes to dress his characters in this colour:

She took off her little black bonnet [3, p.21].

Mrs. Morel, dressed up in her best black silk blouse, answered quietly and rather briefly [3, p.54].

She wore a large, dowdy hat of black beaver... [3, p.145].

Mrs. Morel sat in her black dress and black apron [3, p.131].

Clara wore a blouse of fine silk chiffon, with narrow black-and-white stripes... [3, p.301].

Paul thought of his mother, in her little black costume, sitting waiting likewise. [3, p.211].

In Western tradition, black is usually related to the negative things like sadness, death, or darkness.

Mrs. Morel and Clara could not be called happy persons. Their lives were not easy. Mrs. Morel suffered from her hus-

In the article were defined the main features of impressionistic issues of fiction and the peculiarities of its implementation in the prose of Stefan Zweig. To confirm the creative views of the writer the problems of the novel «Beware of Pity» and short stories «Letter from an Unknown Woman», «Amok», «Downfall of the Heart», «Fear» are analysed.

Key words: impressionism, novel, short story, issues works, the main conflict of the work.

Отримано: 13.04.2018

band, who did not love and respect her enough. She had to do all the exhausting housework, pay bill, and raise the children. She seemed not to be able to feel any sort of pleasure from life. Almost at the end of the novel Mrs. Morel died.

Clara was not happy in her marital life. She left her husband but Paul did not give her love that she wanted so much. She was always so sullen and withdrawn.

Lawrence uses black colour as indicator of blackness, darkness, and dirt. It symbolizes moral and physical corruption brought on by the Industrial Revolution. Darkness symbolizes the wonder and mystery of existence as well as the human subconscious and brute instinct. This quality is exemplified in Walter Morel who works everyday in the mines.

Gertrude first saw him as *«he had wavy black hair that shone again, and a vigorous black beard that had never been shaved»* [3, p.18].

The author uses adjective «vigorous» to point out at the primitive, instinctive tendencies that Walter uncovers: *«she could just see [from outside], under the blind, her husband's arms spread out on the table, and his black head on the board»* [3, p.18].

By portraying Walter's head in black colour, Lawrence depicts Walter's mind as fully changed and corrupted.

When Gertrude encounters him in the bedroom, *«he was already dead asleep. His narrow black eyebrows were drawn up in a sort of peevish misery into his forehead»* [3, p.24]. Usually he comes home from the mines angry and gloomy, being always in dirty cloths and complaining that industry (as Walter is exposed to it) is injurious to man.

The colour palette is often used by D.H. Lawrence as an instrument creating such contraposition: *«small, black figures trailing slowly in gangs across the white field»* [3, p.71], *«Away across the valley the little black train crawled doubtfully over the great whiteness»* [3, p.72].

Here the idea of insignificance of vain civilization, the silent majesty of nature, vast and unfathomable in its immensity is clearly expressed. Every word carries a similar meaning, which can be reduced to the idea of futility, pointlessness of existence.

There are a lot of descriptions which convey the gloomy atmosphere in the novel: *«It was a rainy evening. The Palmerston would be the cosier. He hastened forward in anticipation. All the slate roofs of the Bottoms shone black with wet. The roads, always dark with coal-dust, were full of blackish mud»* [3, p.98].

Darkness has a special symbolic potency. It adds tragic dignity to various scenes and symbolizes the darkness of death. When Williams' body is brought back home, the Morels solemnly guide the long, heavy casket out of the dark night and into the candle lit parlor.

In the novel the word dark has been used in different contexts affecting a pattern. In the scene describing the bringing of the coffin containing William into the house, the variants of black have been used in the following words: **night, darkness, black, faintly**

luminous night, obscurity, candle light. Each of the words has been repeated several times in a very short span of time.

The usage of these words creates the atmosphere of grief, sorrow and affliction: «*Paul went to the bay window and looked out. The ash tree stood monstrous and black in front of the wide darkness. It was a faintly luminous night*» – «*There was the noise of wheels. Outside in the darkness of the street below, Paul could see horses and a black vehicle, one lamp and a few pale faces then some men, all miners in their shirt sleeves, seemed to struggle in the obscurity*», – «*The yellow lamp of the carriage shone alone down in the black road*» [3, p. 172].

The colution of the Paul's inner conflict is realized through the oppositions of life-death and light-darkness: «*On every side the immense dark silence seemed to be pressing him, so tiny a spark, into extinction, and yet, almost nothing, he could not be extinct. Night in which everything was lost, went reaching out, beyond stars and sun. Stars and sun, a few bright grains, went spinning around for terror. And holding each other in embrace, here in a darkness that outpassed them all, and left them tiny and daunted. So much, and himself, infinitesimal, at the core a nothingness, and yet not nothing*». «*Mother!*» he whispered, «*Mother!*».... He would not take that direction, to the darkness to follow her. He walked towards the faintly humming glowing town, quickly» [3, p.415].

Here, the vast darkness of the night refers to death as Paul is in a dilemma after his mother's death. He seems to be in a very disturbed state of mind and was wondering whether to merge with the darkness along with his mother or to embrace the glowing lane of life [4, p.121].

At the end of the novel Paul walks away from the dark, uninhabited country fields – towards the bright city lights. This may be interpreted as Paul's walking away from death, towards life.

With the help of a black colour D.H. Lawrence creates images of the characters, depicts their sensible world, conveys their emotional state, which helps the reader better understand the main idea of the work and the transfer of the author's conception of man. In the novel black colour is used to portray something evil, depressing, scary, to portray death.

References:

1. Вежбицкая А.А. Язык. Культура. Познание. Москва : Русские словари, 1997. 416 с.
2. Жаркынбекова Ш.К. Моделирование концепта как метод выявления этнокультурной специфики. *Материалы IX Конгресса МАПРЯЛ*. Братислава : Пряшив, 1999. С. 107-112.
3. Lawrence D.H. Sons and Lovers. Hertfordshire : Wordsworth Editions Limited, 1993. 370 p.
4. Niazi N. A Stylistic Analysis of D.H. Lawrence's «Sons and Lovers»/ N. Niazi. – Khorramabad : Lorestan University, 2013. – P. 118-126.

The article is devoted to the analysis of the semantic peculiarities of lexemes with colour component 'black' based on the material of the novel «Sons and Lovers» by D.H. Lawrence. The author focuses on the importance of the study of colour as an indicator of emotional state and considers the symbolic aspect of colour names to be one of the most important facts for text interpretation.

Key words: semantics, concept, colour, black, darkness, blackness, Sons and Lovers, feelings and emotions.

Отримано: 10.04.2018

УДК 821.133.1-1.09

Ю. О. Варфоломеева, студентка 2 курсу факультету іноземної філології

ВТІЛЕННЯ ТЕОРІЇ «МИСТЕЦТВО ЗАРАДИ МИСТЕЦТВА» У ПОЕТИЧНІЙ ЗБІРЦІ Т. ГОТЬЄ «ЕМАЛІ І КАМЕІ»

У статті визначаються основні положення концепції «мистецтва заради мистецтва» та особливості її реалізації в збірці Т. Готьє «Емалі і камеї». Для прикладу наведено вірш «Мистецтво» з даної збірки з метою підтвердження творчих поглядів поета і письменника Теофіля Готьє.

Ключові слова: мистецтво, екфрасис, літературний опис, поезія.

«Менше медитацій, пустослів'я, синтетичних суджень; потрібна тільки річ, річ і ще раз річ» [2, с.11]. У цих словах Готьє – ключ до природи його письменницького таланту. Досить навіть поверхнево оглянути його вірш, заглянути в будь-яку новелу, роман, подорожній нарис, щоб зрозуміти, що йому було дано абсолютне почуття матеріального світу.

З перших кроків на творчому шляху Готьє відстоював свободу мистецтва від законів суспільства. У теоретичних виступах він захищав гасло «мистецтво для мистецтва», яке проголосив у 1835 р.: «Прекрасним є тільки те, що нічому не служить», – стверджував він. Естетичні смаки поета завжди були послідовними. У статті «Про прекрасне в мистецтві» (1856), яка має програмний характер, він підкреслював: «Мистецтво для мистецтва – це творчість, звільнена від усіх прагнень, крім прагнення до досконалості» [3].

«Мистецтво заради мистецтва» аж ніяк не вичерпується такими елементарними ознаками, як відмова від соціально-політичної ангажованості та підвищена увага до питань формально-технічної майстерності. У Готьє і його однодумців «мистецтвом заради мистецтва» визначалися такі глибинні і суттєві особливості практичної естетики, як: типологія героя і сюжету, позиція художника по відношенню до культурної спадщини.

Мета Готьє – словами створити чуттєву картину, дати наочний образ предметів. Згідно з цією метою, поет виступає відразу в трьох іпостасях – як умілий рисувальник, котрий знає, що таке чітка лінія, твердий штрих, закінчена композиція, як живописець-колорист, що володіє безпомилковим відчуттям кольору, впевнено розкидає по полотну виразні фарби (лаконічний і тому емний епітет грає в його віршах роль живописного мазка), і, нарешті, як скульптор (недарма улюблене слово Готьє – «різець»), адже прекрас-

но знає, який ефект здатна створити об'ємність і пластика форми скульптури. «Словесний живопис» – так визначали поезію Готьє вже його сучасники [2, с.13]. Поет змушує читача бачити оригінали, з яких він писав, за посередництвом іншого мистецтва – живопису словом.

Принцип цей є не що інше, як опис, але не примітивний опис природного предмета в його, так би мовити, первинному бутті, а опис його «штучного», «вторинного» за своєю природою зображення, створеного живописцем. Тому, остаточний прийом Готьє – це передача словом вже готового зображення, переклад тієї чи іншої теми з мови мальовничих або пластичних мистецтв на мову словесних – на мову літератури, поезії. Тому, можна стверджувати, що вірші Готьє тяжіють до того, щоб бути зображеннями інших зображень. Це явище в мистецтві має назву екфрасис.

Серед віршів Готьє, в першу чергу, слід виділити «чисті» екфрасиси – опис тих чи інших витворів живопису, скульптури. У збірці «Емалі і камеї» можна знайти цілий ряд звернень до мистецьких творів: це обидва «Етюди рук» (де особливо виділяється «Ласенер» – виразний опис муміфікованої кисті руки, що належала зловісному вбивці), «Підвіски для сердець» («Локони»), «Чайна троянда», «Ностальгія обелісків», де, на підставі одного з канонів давньої епіграми, зображувані предмети говорять від першої особи.

Особливо слід виділити групу віршів, де предметом екфрасиса є вже не реальні або відроджені уявою предмети (квіти, мистецькі дрібнички, статуї в музеї, єгипетські чи грецькі храми і т.п.), а літературні твори. Так, знаменитий вірш «Кармен» є не що інше, як «репродукція» вже готового літературного образу – образу циганки, створеного в однойменній новелі П. Меріме. У вірші «Інес де Лас Сьєррас» Готьє наслідує сюжет розповіді Ш. Нодье, а в «Фондалле»

імітує іспанську любовну серенаду. В усіх подібних випадках має місце літературний опис іншого, попереднього літературного опису, тавтологічний, на перший погляд, переклад з мови літератури на мову літератури. Вірші Готьє, постають перед читачами точними, завершеними і в той же час яскравими і трепетними «гнімами Красі» [1, с.221].

Тож особливістю поезії Готьє є мова, яка уподібнює слова фарбам, створює візуально конкретний образ предмета або явища («Симфонія яскраво-білого», «Етюд рук»), «До рожевої сукні», «Годинник», «Чайна троянда», «Кармен»). У збірці виражений ідеал «вічного мистецтва», що долає швидкоплинність життя. Тому Теофіль Готьє прагнув закарбувати не лише живу природу, але і творіння мистецтва, які ми можемо бачити у скульптурі, живописі та архітектурі.

«Емалі і камеї» книга високої поетичної майстерності, приклад ювелірної роботи над словом [4].

Готьє любив підкреслювати цю сторону своєї праці – наполегливу боротьбу зі словесним матеріалом, подолання труднощів, які він сам і ставив перед собою. Шляхетніше для художника висікти статую з мармуру, ніж зліпити її з піддатливої глини. Про це говорить і вірш Т. Готьє «Мистецтво», поміщений в кінці всієї книги, і який підбиває підсумок всього попереднього. У ньому закладений «символ віри» поета, а також глибока повага до мистецтва як до чудового прояву творчого генія. Його «Мистецтво» кидає виклик дрібному буржуазному утилітаризму і стверджує непорушність того, що справді чудово і чому судилося пережити століття:

Искусство тем прекрасней,
Чем взятый материал
Бесстрастей:
Стих, мрамор или металл.
Все прах! – Одно, ликуя,
Искусство не умрет,
Статуя
Переживет народ.
И сами боги тленны,

УДК 82-312.4.09

О. В. Гамор, магістрант факультету іноземної філології

ЛІТЕРАТУРНІ ВИТОКИ ДЕТЕКТИВНОГО РОМАНУ

У статті визначаються літературні витoki детективного роману. Формула класичного детектива, що з'явилася в логічних оповіданнях американського письменника Е.А. По, стала зразком для подальшого розвитку детективної літератури, і, перетворившись в наповнену ідейно-естетичним змістом стабільну жанрову структуру, набула статусу стійкої моделі, яка в ХХ столітті дала можливість для появи всієї різноманітності модифікацій детективної літератури

Ключові слова: детектив, дедуктивний метод, жанр, логіка.

Осмилення культурно-історичних чинників, що створюють появу детективної літератури, дозволяє прийти до висновку про значимість літературних джерел.

Значимість як літературних джерел, так і соціально-культурних передумов визначає двояку природу детектива. З одного боку, це художня форма оповіді, що відповідає на певні запити часу, пов'язані з соціальними змінами і становленням правової держави. З іншого боку – це зображення вигаданих персонажів і подій, що має специфічне естетичне оформлення, «вперше чітко описане Едгаром Аланом По в 1840-ті роки» [1, с.80]. Створивши серію детективних новел – «Вбивство на вулиці Морґ» (1841), «Таємниця Марі Роже» (1842), «Викрадений лист» (1844), Едгар По визначив найбільш значущі аспекти детективного твору і створив модель класичного детектива, яка стала зразком для розвитку детективної літератури.

Особливість композиційного оформлення створеного Едгаром По детективного оповідання полягає в тому, що сюжет, відображаючи реальну процедуру професійного розслідування злочину, конструюється в зворотному порядку і має циклічну структуру. Починаючись із вчиненого злочину, тобто з розв'язки, сюжет розвивається, концентруючись на процесі його розкриття з метою встановити лінійну хронологічну послідовність подій, які привели до злочину, і, завершуючи розкриттям таємниці, повертається до початку історії. Таким чином, це історія про спробу сищика відтворити те, що насправді відбулося до і в мо-

Но стих не кончит петь,
Надменный,
Властительней, чем медь.
Работать, гнуть, бороться!
И легкий сон мечты
Вольется
В нетленные черты.

Насправді, дивна властивість лірики Теофіля Готьє полягає саме в тому, що йому вдалося поєднати мисленнєве і чуттєве осягнення образів. Кожне слово у Готьє стає сакральним, заповідним, міфопоетичним. «Уміння поводитися з мовою є свого роду заклинання духів. Саме так змушують колір говорити; так пам'ятники здійснюються і виступають з глибини простору» [1, с.227].

Для теорії «мистецтво заради мистецтва» є характерним прагнення перетворити життя на витвір мистецтва, а мистецтво наповнити живою силою життя, іншими словами, перетворити мистецтво в «мистецтво жити».

Список використаних джерел:

1. Бодлер Ш. Теофиль Готьє. *Искусственный рай. Клуб любителей гашиша*. Москва : Аграф, 1997. 416 с.
2. Готьє Т. Эмалі и камеи : сборник / сост. Г.К. Косиков. Москва : Радуга, 1989. 368 с.
3. Искусство ради искусства или поэзия Готьє. URL: <http://schooltask.ru/iskusstvo-radi-iskusstva-ili-poeziya-gote>.
4. Теофиль Готьє (1811-1872). URL: <http://litena.ru/books/item/f00/s00/z0000043/st044.shtml>.

The main ideas of the concept of «art for the sake of art» and the peculiarities of its implementation in the collection of T. Gauthier's «Enamel and Cameo» were defined in the article. The poem «Art» from this collection is presented to illustrate the creative views of the poet and writer Theophilus Gauthier.

Key words: art, extrasis, literary description, poetry.

Отримано: 27.04.2018

мент вбивства. Твір завершується, коли детектив, встановивши правду про вчинений злочин, може розповісти історію в формі лінійної розповіді.

У ХХ столітті, виходячи за межі як створеної Едгаром По класичної детективної моделі, так і виключно розважальної літератури, детектив розширив свої кордони: на сьогодні створено безліч нових напрямків, заснованих не тільки на вирішенні логічної загадки детектива, але і які зачіпають найважливіші проблеми сучасної дійсності.

Два міжвоєнних десятиліть, що охоплюють 1918-1939 роки, були епохою співіснування двох різновидів детективного жанру: класичного і «крутого» детективу, хоча все більш очевидним ставало переважання останнього. 1920-1940-ті роки – період становлення і розквіту напряму, названого дослідниками «крутим» (hard-boiled) або жорстким детективом [2, с.234]. На думку дослідників, Дешіл Хеммет і Реймонд Чандлер – основоположники «крутого» детективу – були тими гігантами, завдяки яким «зміцнів американський голос, і сформувався той стиль, який став повною протилежністю домінуючої в той час класичної британської школи» [3, с.196].

Поява «крутого» детективу пов'язана з інтенсивним розвитком американських міст, населення яких до початку ХХ століття виросло більш ніж в два рази, становленням приватних розшукових агентств, а також розвитком засобів масової інформації, які допомогли утвердити сищика в якості популярного літературного героя.

На сторінках газети «Фірсайд Компаньйон» («The Fireside Companion») під назвою «Записки нью-йоркського детектива» з 1864 року публікувалися розповіді про діяльність Джеймса Брамптона – приватного детектива з Нью-Йорка. Алан Пінкертон (1819-1884), один з перших відомих приватних детективів, опублікував мемуари «Експрес-служба і детектив» (1875) про розслідування крадіжки в залізничній компанії «Adams Express». Наступні «Кримінальні мемуари» (1878), «Шпигун на Громадянській війні» (1883) і «Тридцять років сищиком» (1884) принесли йому широку популярність. Пізніше (1894-1895) публікації в журналі «МакКлор» (McClure) – стаття Іди М. Тарбелл «Як Алан Пінкертон протистояв плану вбивства Лінкольна» і періодичний цикл «Історії з архіву детективного агентства Пінкертона» – слугували джерелом безлічі популярних на початку ХХ століття анонімних бульварних романів про пригоди сищиків Ната Пінкертона і Ніка Картера, які стали хрестоматійними персонажами американської розважальної літератури цього періоду.

У 1886 році Нью-Йоркський тижневик («New York Weekly») почав публікувати історії про приватного сищика Ніка Картера, найпопулярніші з яких потім друкувалися в десятицифрових романах до 1936 року і користувалися немінним успіхом, слугуючи «зразком для юнацтва та безумовним джерелом задоволення для дорослої аудиторії» [4, с.283]. Однією з основних характеристик Ніка Картера, типового героя американської масової белетристики початку ХХ століття, стає не стільки його дедуктивний метод, скільки його здатність до практичних дій. Багато в чому опираючись на національні белетристичні традиції, головні герої «крутих» детективів об'єднують в собі якості, властиві типовим персонажам американської літератури, і, втілюючи риси національного характеру, виявляються співзвучними американським культурним архетипам.

УДК 821.111(71).09

О. О. Гергеледжій, магістрант факультету іноземної філології

ТВОРЧИСТЬ М. ЕТВУД В ОЦІНЦІ СУЧАСНОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

У статті досліджено проблему вивчення творчості канадської письменниці М. Етвуд сучасним літературознавством. З'ясовано, що книги М. Етвуд отримали високу оцінку в літературній критиці США, Канади, Англії та інших європейських країн. Сьогодні творчість М. Етвуд та інших представників канадської літератури цього регіону вирізняє специфіка художньої свідомості, відображена саме через типові тем і проблеми.

Ключові слова: канадська література, літературознавство, проблема, тема, фемінізм.

Маргарет Етвуд – одна з головних учасниць сучасного літературного процесу Канади. Її твори подобаються їй дратують, але байдужим нікого не залишають. В їх основі відчувається талант людини, яка багато й професійно читала сучасну літературу, полемізувала з нею.

Творчість М. Етвуд отримала високу оцінку в літературній критиці США, Канади, Англії та інших європейських країн. Ось уже кілька десятиліть вона є об'єктом уважного вивчення в зарубіжному літературознавстві. Серед праць, присвячених детальному аналізу творчості М. Етвуд, можна виділити ті, що належать Ш.Грейс [11], М.Дворак [10], К.Дентон [9] та ін.

При всій різноманітності аспектів, вивченням яких займаються дослідники творчості М. Етвуд (це і наявність індіанського компонента в семантиці образів і мотивів, і структурно-стильова своєрідність лірики), у центрі завжди виявляються три головних: 1) проблемно-тематичний зміст творчості письменниці, втілений у характерних концептах; 2) своєрідність героя; 3) особлива форма оповіді, яка ведеться від особи жінки з притаманним їй поглядом на проблеми сучасності.

Перше включає, як правило, вивчення сутнісного для канадської дійсності конфлікту природи і цивілізації, концепту «виживання» і «жертви» з новими акцентами екологічної свідомості, привнесеними канадською дійсністю кінця ХХ століття.

У такому напрямку досліджують творчість М. Етвуд Л. Вейр [17], М. Гудон [12] детально вивчаючи тематику (конфлікт природи і цивілізації), мотиви й образи романів письменниці (молодої жінки, яка вступає в життя, і «зріло-

Таким чином, новели Едгара По, визначивши найбільш значущі аспекти детективного твору, заклали основу нового напрямку в літературі. Формула класичного детектива, що з'явилася в логічних оповіданнях американського письменника, стала зразком для подальшого розвитку детективної літератури, і, перетворившись в наповнену ідейно-естетичним змістом стабільну жанрову структуру, набула статусу стійкої моделі, яка в ХХ столітті дала можливість для появи всієї різноманітності модифікацій детективної літератури.

Список використаних джерел:

1. Cawelti J.G. Adventure, Mystery, and Romance: Formula Stories as Art and Popular Culture. Chicago ; London : Univ. of Chicago Press, 1976. 280 p.
2. Chandler R. The Simple Art of Murder. *The Art of Mystery Story: a Collection of Critical Essays* / ed. by H. Haycraft. New York : Carroll and Graf Publ., 1992. 384 p.
3. Morris H.H. Dashiell Hammett in the Wasteland. *The Midwest Quarterly*. 1978. Vol. XIX. №. 2. 207 p.
4. Китредж У., Краузер С. Великий американський детектив. *Іноземна література*. 1992. №12. С. 282-301.

The article determines the literary origins of the detective novel. Formula of the classical detective, which appeared in the logical stories of the American writer E.A. Poe, became a model for the further development of detective literature, and turned in filled with ideological and aesthetic content genre stable structure, acquired the status of a stable model that in the XX century provided an opportunity for the emergence of all variety of detective literature modifications.

Key words: detective, deductive method, genre, logic.

Отримано: 25.04.2018

го» світу відчужених дорослих людей розумово й емоційно обмежених, тих, хто ще не встановив яких-небудь взаємовідносин з навоколишнім світом). Канадський дослідник Ф. Дейві [8], як і К. Муазан [14], підкреслює типологічність, тематичну схожість не тільки прозових, але й поетичних жанрів у творчості М. Етвуд. Такими він вважає теми, пов'язані з проблемою взаємин людини і природи, батьків та дітей, чоловіка і жінки. Серед ключових тем дослідник виділяє тему жертви й жертовності, протистояння людини, найчастіше жінки, долі, обставинам, із яких вона прагне вийти переможницею і фізично, і морально.

Другий напрямок у вивченні творчості М. Етвуд, пов'язаний з дослідженням своєрідності героя, характеризується прагненням літературознавців виявити його типологічні й унікальні ознаки. Канадський дослідник Дж. Вудкок присвятив цій темі низку статей, опублікованих у збірнику «Довідник з малих жанрів прози» [16]. Вчений відзначає типологічну схожість героїв письменниці, їх пізнаність поза залежністю від жанру, в якому втілений задум.

Як вважає Р. Дейві, жіноче начало, жіноча психологія – головне, що виділяє М. Етвуд із ряду сучасних канадських письменників у цілому. Це те, що слід, на думку літературознавця, уважно вивчати [8].

Третій напрямок у вивченні творчості письменниці активно опановує дослідник Б. Поув [15], який займається аналізом творів М. Етвуд з позиції фемінізму. Він відзначає характерні риси жіночих типажів письменниці. Практично всі вони самотні, відчужені жінки, жертви людських відносин. Небажання миритися з буденністю, зі своєю долею

жертви, прагнення бути індивідуальністю, мати незалежність від чоловіків, здатність до глибокого внутрішнього самоаналізу сприяє своєрідному бунту, «революції» в свідомості й душі героїнь канадської письменниці.

Американські дослідники П. Брайнс [7] і К. Херманссон [13], розглядаючи творчість М. Етвуд, виділяють ті ознаки, за якими вона вписується у феміністську літературу: романістку перш за все хвилює становище жінки в сучасному суспільстві, проблеми її стосунків із чоловіками. Але є ряд літературознавців, які вважають, що творчість М. Етвуд лише торкається фемінізму, а не стає його абсолютним відбиттям. Так думає французька дослідниця М. Дворак, з погляду якої, для романістики М. Етвуд характерні лише окремі риси феміністської течії в літературі внаслідок особливої форми оповіді.

Вивчаючи твори М. Етвуд, Б.В. Поув [15] підкреслює зв'язок жіночої теми її творчості з глобальними філософськими, екзистенціальними проблемами буття. Учені єдині в тому, що в усіх творах М. Етвуд не відходить від характерних для неї універсальних філософських тем буття, пошуку героєм самого себе, які конкретизуються в «жіночій» темі.

Канадська література є малодослідженою ділянкою світової літератури також і на пострадянському просторі і в Україні. Проте вітчизняні й російські літературознавці серйозно і глибоко вивчають творчість талановитої письменниці, ім'я і книги якої такі популярні серед зарубіжних читачів. Інтерес вітчизняних дослідників до творчості М. Етвуд цілком виправданий: він багато в чому продиктований бажанням осмислити феномен молодого канадської літератури і ближче ознайомити з нею українського читача.

Відзначимо праці тих літературознавців, для яких вивчення творчості письменниці стало предметом спеціального дослідження. Одні (С. Белов [2], Л. Залесова-Докторова [4]) займаються аналізом прози М. Етвуд, інші (О. Алякринський [1], В. Мінушин [5]) – поезії, а для деяких головним предметом вивчення стали її критичні праці (А. Голишева [3], Н. Овчаренко [6]).

Отже, підбиваючи підсумки короткого огляду критичної літератури, присвяченої вивченню творчості М. Етвуд, відзначимо подібність напрямків і проблем як у вітчизняному, так і в зарубіжному літературознавстві. Практично всі, хто займається аналізом творчості письменниці, значну увагу приділяють її проблемно-тематичній своєрідності. І це можна пояснити, оскільки сьогодні творчість М. Етвуд та інших представників канадської літератури цього регіону вирізняє специфіка художньої свідомості, відображена саме через типові тем і проблем. До таких належить «жіноча» тема, проблема взаємодії природи і цивілізації, людей у суспільстві, їх відчуженість, відмова ставати лише частиною системи, яка позбавляє індивідуальності, протиборство з американською моделлю культури й життя.

УДК 811.111'398.91

І. Козак, студентка факультету іноземної філології

ПРИСЛІВ'Я – НОСІЇ ГЕНДЕРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Ця стаття присвячена вивченню гендерних особливостей англійських прислів'їв та експліцитного або імпліцитного способів їхнього представлення. Наявність референтів чоловічої або жіночої статі свідчить про експліцитність, а їх відсутність та прихований контекст – імпліцитність. Дослідження виявило також роль та місце чоловіків і жінок у суспільстві, їхнє взаємодоповнення. Наявність явної та неявної інформації допомагає урізноманітнити способи надання інформації та підкреслити важливість змісту та її компонентів.

Ключові слова: гендерні особливості, англійські прислів'я, експліцитність, імпліцитність, чоловік, жінка.

Важливу роль у трансляції гендерної інформації у процесі соціалізації індивіда відіграє фольклорна спадщина народу. Презентуючи референтів чоловічої й жіночої статі, фольклорний доробок актуалізує весь асоціативний потенціал, що відбиває історично сформований соціокультурний зміст когнітивних категорій маскулітності та фемінітності, тобто уявлення про сукупність типових і бажаних анатомо-біологічних, емоційних, психічних, соціокультурних і поведінково-психологічних характеристик, що асоціюються з належністю індивіда до чоловічої чи жіночої статі певної лінгвокультури.

Список використаних джерел:

1. Алякринский О. Канадская поэзия. Современная эпоха. *Современная художественная литература за рубежом*. 1980. №5. С. 23-26.
2. Белов С. Кто мы такие? *Литературное обозрение*. 1980. №9. С. 42-44.
3. Гольшова А.И. Английская литература Канады. Москва : Высшая школа, 1979. 207 с.
4. Залесова-Докторова Л. Роман-победитель премии Букер 2000 года. *Звезда*. 2001. №2. С. 234-235.
5. Мінушин В.М. Этвуд. Новолунне. Диапазон. 1991. №1. С. 75-77.
6. Овчаренко Н.Ф. Канадская литература XX века: 3 грани эволюции. Киев : Наукова думка, 1991. 164 с.
7. Brians P. Study Guide to Margaret Atwood: The Handmaid's Tale (1986). URL: http://www.wsu.edu:8000/~brians/science_fiction/handmaid.html.
8. Davey F. Margaret Atwood. M. Heath. Profiles in Canadian Literature. Toronto Anansi, 1980. P. 57-64.
9. Denton Ch. Margaret Atwood: Critical Analysis. Spring, 1994. URL: <http://www.casaniija.com/christi/academic/atwood1.html>.
10. Dvorak M. Lire Margaret Atwood. Rennes : Presses Universitaires, 1998. 125 p.
11. Grace Sh. Violent Duality: A study of Margaret Atwood. Toronto : Vehicule Press, 1980. 154 p.
12. Guédon M.-F. Surfacing: American Themes and Shamanism: Margaret Atwood. Language, Text and System / Ed. by Sh.Grace and L.Weir. Vancouver : University of British Columbia Press, 1983. P. 91-111.
13. Hermansson K. Are Women Edible? URL: <http://hem.passagen.se/pasteur/WomenEdible.htm>.
14. Moisan C. A Poetry of Frontiers. Comparative studies in Quebec-Canadian literature. Toronto : Press Porcépic, 1983. 213 p.
15. Powe B.W. «How to act»: An Essay on Margaret Atwood. B.W. Powe. A Climate Charged. Oakville, NY, London : Routledge. 1984. 143 p.
16. Reference Guide to Short Fiction. Toronto : Anansi, 1994. 408 p.
17. Weir L. Atwood in a Landscape. Margaret Atwood: Language, Text and System. Vancouver : University of British Columbia, 1983. P. 143-152.

The article examines the problem of studying the works of Canadian writer M. Etwood by modern literary studies. It was found that the books by M. Etwood were highly appreciated in literary criticism of the USA, Canada, England and other European countries. Today, the work of M. Etwood and other representatives of the Canadian literature of this region distinguishes the specificity of artistic consciousness, reflected precisely because of the typical themes and problems.

Key words: Canadian Literature, Feminism, Literary Studies, Problem, Theme.

Отримано: 19.04.2018

його соціальний і культурний рівень, прислів'я є саме тим елементом мовлення, що висвітлюють загальнолюдські цінності, а також стосунки між чоловіками та жінками.

Британські фольклорні тексти об'єктивують нормативні предметно-референтні ситуації, обов'язковими учасниками яких є референти чоловічої і жіночої статі, репрезентовані гендерними концептами ЧОЛОВІК та ЖІНКА, які несуть в собі орієнтири колективної свідомості британської лінгвокультури. Гендерно-марковані фольклорні персонажі постають не як проста репрезентація референтів чоловічої та жіночої статі, а як соціокультурно детерміноване уявлення про чоловіка та жінку, їхні типові та бажані якості, моделі поведінки, соціальні ролі, що залучає весь спектр стереотипних асоціацій англосмовної лінгвокультури з «маскуліністю» та «фемінністю» [8, с.6]. Відносна стабільність гендерних стереотипів, їхня здатність дуже повільно змінюватись під впливом соціокультурних факторів підсилює перспективність вивчення регулятивного потенціалу англосмовних фольклорних текстів, які активно функціонують у дискурсі культури сучасної Великобританії.

Англійські прислів'я мають власні засоби вербалізації лінгвокультурних концептів «чоловік» та «жінка». Концепт «чоловік», як правило, відображається у формі лексеми *man*, але вона може замінюватися одиницями типу *one*, *you*, *he*. Жінки, у свою чергу, репрезентовані в прислів'ях за допомогою слова *woman*. Англійські прислів'я містять у собі оцінку гендерно-маркованих референтів і тим самим формують для них систему гендерно-специфічних поведінкових норм. У прислів'ях чоловіки набувають таких природних характеристик, як: високий інтелектуальний рівень та соціальний статус, фізична сила, відповідальність, вміння аналітично мислити та визнавати свої помилки. Жінки ж набувають таких основних природних характеристик, як: краса, фізична слабкість, не дуже високий рівень інтелектуального розвитку, впертість, надмірна цікавість та звичка багато говорити.

У сучасних лінгвістичних дослідженнях особлива увага приділяється інтерпретації прислів'їв, що передбачає осмислення, розуміння і глумачення змісту тексту, тобто інформації, представленої в них. Під час спілкування інформація може передаватися двома способами: явно (відкрито) або приховано (замасковано), тобто смисл висловлення може бути вираженим експліцитно або імпліцитно.

Під імпліцитною інформацією в тексті мається на увазі «інформація, що не складає безпосереднього значення компонентів тексту (слів, грамем і т. ін.), зафіксованих в словнику, і, проте, сприймається слухачем цього тексту» [2, с. 30]. Вона має прихований зміст, який виводиться слухачем (читачем) із значень мовних одиниць під впливом конкретної ситуації та контексту спілкування.

Важливу роль у цій ситуації виконує реципієнт, адже імпліцитна інформація – це невідповідність сказаного (написаного) та почутого (прочитаного), яку він повинен розпізнати, спираючись, зокрема, й на фонові знання. На думку Е.В. Єрмакової, імпліцитність в загальному сенсі слова – це «форма існування знання, яка становить одну з основ усвідомлюючої діяльності людини і яка проявляє себе в мові та мовленні» [5, с.3]. Саме тут простежується взаємодія «трьох логік»: логіки дійсності, логіки думки і логіки мовного вираження.

Експліцитно інформація являє собою інформацію, виведену з значення слів в тексті або висловлюванні, що представлені в словнику і тому зрозумілі реципієнту. Така інформація в тексті може бути представлена у формі експліцитних тверджень, під якими розуміються «твердження, які несуть інформацію, безпосередньо впливає з словникових значень вжитих у висловлюванні слів, тобто такі, зміст яких можна встановити з поверхневої форми висловлювання, безпосередньо не проводячи додаткових смислових перетворень» [1, с.41].

Експліцитним є такий спосіб вираження за якого зміст висловлення комуніканти сприймають безпосередньо із значень мовних одиниць [7, с.139]. Натомість імпліцитність передбачає невербальний спосіб вираження певної інформації чи змісту [7, с.179-180].

Імпліцитне розуміється під експліцитним, виражається і осягається адресатом за допомогою експліцитного, а також контексту та інших факторів. Експліцитне його «на-

дводною», тобто явною інформацією, а імпліцитне – «підводною», тобто прихованою.

Присутність імпліцитного та експліцитного ми легко можемо спостерігати у прислів'ях гендерного спрямування. Найвнішній референтів ЧОЛОВІКА та ЖІНКИ у ситуації може бути експліцитною, тобто характеризуватися наявністю певних маркерів, що вказують на денотата чоловічої або жіночої статі (*he, she, man, boy, girl, woman, lady* і т.ін.) або людину взагалі без урахування статевої приналежності (*somebody, everyone, person* і та ін.). У випадку експліцитності прислів'я гендерно-маркованими є план вираження і план змісту, тобто гендерний маркер-показчик статі, що наявний як у структурі, так і в значенні. Прикладом можуть послугувати такі прислів'я: *A woman without a man is like a handle without a pan* – маркери-показчики *woman, man* [11, с.107]; *Man is the head, but woman turns it* – маркери-показчики *woman, man* [9, с.17]; *A good wife and health are man's best wealth* – маркери-показчики *wife, man* [9, с.28]; *He who marries a young woman gets welfare and a treasure* – маркери-показчики *woman, he* [10, с.440].

Гендерно значущими можуть бути й одиниці, що не містять експліцитно гендерних маркерів, але викликають стереотипні асоціації гендерної природи, які є частиною конотації мовної одиниці. Інакше кажучи, мовні одиниці, які денотативно не пов'язані з гендером, можуть автоматично активізувати в свідомості гендерні уявлення й асоціації через риси і характеристики, що пов'язані з об'єктом дійсності – слабкість, краса асоціюються з жіночністю; сила, спокій приписуються мужності.

Коли гендерний компонент виражено імпліцитно, це означає, що він наявний в плані вираження, але відсутній в плані змісту, а саме – гендерна ознака ідентифікується у значенні, але не в структурі прислів'я: *Fair is the weather when cup and cover hold together* [10, с.436]; *Better sup with a cutty than want a spoon* [6, с.708]; *It's a sad house where the hen crows louder than the cock* [6, с.158].

На прикладі прислів'я *Fair is the weather when cup and cover hold together* [10, с.436] можемо легко прослідкувати імпліцитність: у структурі прислів'я відсутнє позначення чоловіка чи жінки, проте заглиблюючись у значення, розуміємо, що словосполучення *cup and cover* метонімічно представляє нам чоловіка та жінку, двох взаємодоповнюючих особистостей, що повинні бути лише разом.

Імпліцитні прислів'я багаті прихованими смислами, які автор створює за допомогою недовомовленості з метою впливу на внутрішній світ читача, збудження у нього інтересу. Для визначення прихованих імпліцитних механізмів реалізації гендерного компоненту потрібно провести ретельний аналіз усіх макрокомпонентів фразеологічного значення: оцінного, емотивного, мотиваційного, стилістичного і граматичного.

В англосмовній картині світу, як і в більшості європейських мов відображена тенденція андроцентризму, з домінуючою і спрямовуючою роллю чоловіка практично у всіх сферах життя. Образ чоловіка подається експліцитно та імпліцитно: *His hat covers his family* – прослідковуємо імпліцитність, у структурі образ чоловіка відсутній, проте проаналізувавши значення, стає зрозуміло, що *hat* – чоловік, голова сім'ї [11, с.261]; *It's a man's world* – експліцитність, маркер-показчик *man* [12, с.207]; *A man must be big enough to admit his mistakes, smart enough to profit from them, and strong enough to correct them* – експліцитність, маркер-показчик *man* [10, с.208]; *A good husband makes a good wife* – експліцитність, маркери-показчики *husband, wife* [11, с.261].

Проаналізувавши прислів'я про жінку, очевидним стає той факт, що більшість паремій є саме експліцитними, тобто інформація подана зрозуміло, з чітко вираженим референтом, зміст є неприхований: *She who knows her level (status) would not sit beside a man* – експліцитність, маркери-показчики *she, man* [11, с.107]; *A woman is a shield of a man* – експліцитність, маркери-показчики *woman, man* [12, с.127]; *A woman's work are never* – експліцитність, маркер-показчик *woman* [12, с.257]; *Where there's a woman, there's trouble* – експліцитність, маркер-показчик *woman* [12, с.258]; *A bad woman will ruin any man* – експліцитність, маркери-показчики *woman, man* [11, с.367].

Отже, різниця між експліцитною та імпліцитною гендерною інформацією полягає в прямому, безпосередньому

або непрямому її сприйнятті. Експліцитність й імпліцитність відрізняються рівнем досягнення закладеного в них значення. Експліцитне сприймається безпосередньо, без додаткових операцій, імпліцитне потребує складнішого і глибшого опосередкованого процесу сприйняття.

Список використаних джерел:

1. Баранов А.Н. Лингвистическая экспертиза текста. Москва : Флинта-Наука, 2007. 592 с.
2. Борисова Е.Г. Имплицинтная информация в лексике. Москва : Язык русской культуры, 1999. С. 30-42.
3. Борисова Е.Г. Имплицинтная информация в лексике. Москва : Язык русской культуры, 1999. С. 30-42.
4. Гулідова І.С. Паремійний простір американської поезії ХХ століття : лінгвокультурний та прагмалінгвістичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2008. 190 с.
5. Ермакова Е.В. Имплицинтность в художественном тексте (на материале русскоязычной и англоязычной прозы психологического и фантастического реализма) / под ред. М.Б. Борисовой. Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 2010. 200 с.
6. Кунин А.В. Английская фразеология. Москва : Высшая школа, 1970. 344 с.
7. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2006. 716 с.

8. Ткачик О.В. Гендерні стереотипи в англійському фольклорі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2008. С. 1-13.
9. Kerschen L. American proverbs about women: a reference guid. Westport : Greenwood Publishing group, 1998. 201 p.
10. Manser Martin H. The Facts On File dictionary of proverbs. New York, 2007. 500 p.
11. The Concise Oxford Dictionary of Proverbs. Oxford / ed. J.A. Simpson : Clarendon University Press, 1982. 1120 p.
12. The Oxford Dictionary of English Proverbs / ed. F.P. Wilson. Oxford : Clarendon University Press, 1970. 886 p.

This article is devoted to the study of gender peculiarities of the English proverbs and the ways of their representation: the presence of male or female referents shows gender distinctions explicitly, but their absence and hidden context does it implicitly. The study has shown the complementary role and place of men and women in the society and the presence of explicit and implicit gender markers helps to diversify ways of providing information and to emphasize the importance of content and its components.

Key words: gender distinctions, English-speaking proverbs, explicitness, implicitness, man, wife.

Отримано: 13.04.2018

УДК 811.111:811.161.2'255.4]:821.111-193.3Ш1/7].08

О. М. Козуляк, студентка 3 курсу факультету іноземної філології

THE UKRAINIAN TRANSLATIONS OF W. SHAKESPEARE'S SONNETS WITH SIMILE REPRODUCTION

У статті розглядаються два переклади сонетів Вільяма Шекспіра. Метою статті є визначення особливостей відтворення порівнянь засобами української мови. У статті аналізуються сонети №9, №130 та №147 Вільяма Шекспіра, перекладені Дмитром Паламарчуком та Георгієм Пилипенком.

Ключові слова: сонет, порівняння, переклад, оригінал, цільова мова.

The sonnets of the famous English artist William Shakespeare are one of achievements of world poetry. Each generation understands sonnets in their own way, and each of them has its own translation [1]. The history of translations of William Shakespeare's works into the Ukrainian language has dated back many decades. Among Ukrainian translators working with Shakespeare's sonnets we may name O. Tamavskiy, D. Palamarchuk, I. Franko, P. Kulish, M. Lukash, G. Kochur, M. Rylskiy and others.

Poetry is one of the most complicated kinds of art for analysis. Translation of poetry is an extremely difficult task, since it requires talent and special skills of writing. There is no fixed way to translate simile in the text. A translator may choose or combine different strategies, which may help find the equivalent in the target language. Among the most prevailing and potential strategies are: literal translation (retention of the same tool), replacement of the vehicle with different vehicle, reduction of simile and omission of the simile which is implemented in the comparative analysis proposed in this paper [4].

The use of figurative language is significant for poets and writers. One of the most frequently occurring figures of speech is a simile. Simile derives from the Latin *similis*, meaning «like». Simile is a comparison made between two objects of different kinds which have one feature in common. They can be recognizable in the text by the presence of special markers. In English, the indicators include the following: like, as, as if, though, the same as, look like, act like, sound like. The most common connectors in the Ukrainian language are: як, ніби, немов, мов, наче, наче б то, ніби то.

Among the Ukrainian publications, the bilingual (Ukrainian and Russian) translation by Heorhiy Pylypenko takes a special place. This is the first bilingual translation of sonnets in Ukraine. In 1966 in the publishing house «Dnipro» appeared the first complete Ukrainian translation of sonnets by W. Shakespeare, written by Dmytro Palamarchuk. His work is an important stage in the appropriate Ukrainian language translation of an outstanding English playwright.

In the article two different translations of William Shakespeare's sonnets 9, 130 and 140 are represented. We selected them because of a wide range of simile and tried to compare

them in order to observe its reproduction there. That is the aim of the work.

Table 1

Simile in Sonnet 9

Original text	The translation by Heorhiy Pylypenko	The translation by Dmytro Palamarchuk
Ah! if thou issueless shalt hap to die, The world will wail thee, like a makeless wife	Але якщо зненацька ти помреш, То цілий світ заплаче, як вдова.	Якщо ж краса, не втілена в синах, Разом з тобою щезне в домовині.

The example of simile in W. Shakespeare's sonnets can be illustrated by sonnet 9. Analyzing the table above, we can see remarkable differences in interpretation of sonnet by different translators. The expression «makeless wife» Heorhiy Pylypenko translates as a «вдова», the lexical meaning of words in the source language and in the target language fully coincides. We may state that translator uses literal translation for the transmission of the simile [2].

Dmytro Palamarchuk does not account the part which contains a simile at all. He does not translate the expression «makeless wife». He decides to use the absolute omission of the simile [3].

Table 2

Simile in Sonnet 130

Original text	The translation by Heorhiy Pylypenko	The translation by Dmytro Palamarchuk
My mistress eyes are nothing like the sun. Coral is far more red than her lips	Хай не сонця ті очі дивовижні І хай вуста тьмяніші, ніж корал	Ї очей до сонця не рівняли, Корал ніжніший за її уста

Another vivid example of simile can be found in sonnet 130. The interpretation of Heorhiy Pylypenko is quite close to the original. Translating the poem, both translators retain a comparison through the use of negative particle «не». The noun in singular «the sun» is translated by Heorhiy Pylypenko as «сонця». Therefore, we can observe changes in the category of number.

Table 3

Simile in Sonnet 147

Original text	The translation of Heorhiy Pylypenko	The translation of Dmytro Palamarchuk
My love is as a fever, longing still For that which longer nurseth the disease.	У мене від жаги смертельний жар, Нема рятунку. Я, мабуть, пропав	Моя любов – пропас- ниця. Вона В жадобі прагне лиш того напою,

We also can find some examples of simile in sonnet 147. Heorhiy Pylypenko presents the disease with the help of such word as a «жага», which in this case means the great obsessive desire. However, there is no comparison markers *as* or *like* in the translation. We may state that Heorhiy Pylypenko uses the noun marker as the simile one.

Dmytro Palamarchuk expresses comparison with the illness through the use of a lexeme «пропасниця», which in the Ukrainian language can be translated as a diseased condition, a fever. Therefore, the translator uses a replacement of the vehicle with different vehicle in the target language.

After the comparative analysis of two different translators. In most cases this translator preserves comparisons presented in the sonnet. He used such strategies as literal translation and an omission of the simile. We may say that Heorhiy Pylypenko translates similes presented in the original text by means of nouns. However, we may observe some changes in the category of number. We may claim that Pylypenko's translation is said to be closer to the original text.

Comparing the translation by D. Palamarchuk to the previous version of H. Pylypenko, we can notice that his work is more distant from the original. There are significant deviations from the original text. His translation is more artistic than scientifically accurate where he uses a replacement of the instrument with different aid in the target language or omission. The translator either does not translate a simile or transmit it by a

noun. We can say that D. Palamarchuk pays a little attention to such a stylistic figure as simile in his work.

We may conclude that it is very hard to make a translation of the sonnets of the great William Shakespeare. Most readers can find out more about him and his talent only through the work of translators, so much depends on them, their skills and erudition. The task of translator is to transfer the characteristic features of Shakespeare's individual style, depth of thought and emotional charge. There are a number of difficulties for translation: the time of writing of sonnets, the sense the author wanted to convey, the choice of means that can be used in translation. That is why we may observe the contrast between the original text and its interpretation.

References:

1. Мітіна Л.С. 400-річчя Шекспірівського сонету: східнослов'янський вимір. Филологіческие науки. 2008. №6. URL: http://www.rusnauka.com/15_DNI_2008/Philologia/33232.doc.htm.
2. Шекспір В. Сонети / пер. з англ. Г. Пилипенка. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 320 с.
3. Шекспір В. Сонети. Переклад Дмитра Паламарчука. Київ : Дніпро, 1966. 195 с.
4. Pierini P. Simile in English: from Description to Translation. Circulo de Linguistica Applicada a la Communication. 2007. №29. P. 31.

The article deals with two different translations of William Shakespeare's sonnets. It is supposed to identify the peculiarities of simile reproduction by means of the Ukrainian language. The article analyzes the translation of William Shakespeare's sonnets 9, 130 and 147 made by Dmytro Palamarchuk and Heorhiy Pylypenko.

Key words: sonnet, simile, translation, original work, target language.

Отримано: 18.04.2018

УДК 373.5.016:811.112.2:82-343

Ю. О. Леончук, студентка 4 курсу факультету іноземної філології

КАЗКА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРИ ВИВЧЕННІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ В ШКОЛІ

У статті розглянуто поняття соціокультурної компетентності, проаналізовано можливості використання казки з метою формування соціокультурної компетентності при вивченні німецької мови.

Ключові слова: соціокультурна компетентність, урок німецької мови, казка.

На сучасному етапі важливою складовою успіху практично кожної особистості, кожного фахівця є володіння іноземною мовою. У зв'язку з цим все більшого значення набуває соціокультурна компетентність, розвитку якої сьогодні приділяється значна увага під час навчання учнів іноземної мови в школі. Соціокультурна компетентність розглядається як засвоєння культурних та духовних цінностей свого та інших народів, зокрема, й з іншомовних текстів; її осмислення й інтерпретація сприяють естетичному та морально-етичному розвитку особистості школярів, активізації їхньої навчально-пізнавальної діяльності.

Сучасні вчені-методисти підкреслюють, що саме соціокультурна компетентність значною мірою визначає успішність комунікації з представниками іншомовної культури – носіями мови [4, с.43]. На доцільності одночасного вивчення мови та культури наголошують Н. Басай, Н. Бориско; відомі вчені сучасності – О. Леонтьєв, Ю. Пассов та ін. – також звертали увагу на необхідність нових підходів до формування світогляду учнів, розширення й поглиблення їхніх знань, умінь та навичок.

Як показують результати досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців (Н. Басай, Н. Бориско, В. Карташової, Д. Кудряшової, Д. Морозова, та ін.), а також педагогів-практиків, одним з ефективних прийомів формування соціокультурної компетентності є казка.

Казка належить до такого типу матеріалів, використання яких дає можливість вирішувати практичні, виховні

та розвиваючі завдання навчання іноземних мов; дозволяє не тільки удосконалювати вміння аудіювання та говоріння іноземною мовою, а й створити на занятті іншомовне культурне середовище [4, с.46 та ін.]. Дослідження Л. Виготського, А. Запорожця та ін. показали, що навчання на основі казки найбільш відповідає психолого-фізіологічним особливостям дітей, розвиває пам'ять, увагу й мислення, сприяє розвитку уяви дитини.

Однак вчені доводять, що, незважаючи на досить широке використання казки в навчанні іноземних мов, методична робота з казкою обмежується, в основному, роботою з післятекстовими питаннями за змістом прочитаного, завданнями із засвоєння граматичних структур на основі тексту казки, при цьому не беруться до уваги, зазвичай, інші можливості використання даного засобу навчання.

Таким чином, необхідність формування у школярів соціокультурної компетентності як складової загальної іншомовної комунікативної компетентності, значний потенціал казки як засобу, використання якого сприяє підвищенню ефективності навчання іноземної мови, з одного боку, та недостатня його розробленість, з іншого, визначають актуальність даної роботи.

Досягнення іншомовної комунікативної компетентності як основної мети навчання іноземної мови в школі неможливе без оволодіння певним обсягом культурної інформації, у зв'язку з чим компонентом змісту навчання поряд з комунікативною виступає також і соціокультурна компетентність, яка

складається з країнознавчої (знань учнів про культуру країни, мова якої вивчається) та лінгвокраїнознавчої (передбачає володіння особливостями мовленнєвої та немовленнєвої поведінки, володіння фоновими знаннями [4, с.42-44]).

А тому вчителю необхідно вміти підібрати відповідний соціокультурний матеріал для уроку, крім того, організувати його опрацювання таким чином, щоб сформувати в учнів позитивне ставлення до іншомовної культури, навчити їх бачити спільне й відмінне у своїй та чужій культурах, поважати традиції, звичаї країни, мова якої вивчається.

Аналізуючи казку як засіб навчання іноземної мови, дослідники вказують також на те, що її використання сприяє індивідуалізації навчання, розвитку мотивованості іншомовної мовленнєвої діяльності, впливає на емоції учнів, при цьому дитина співпереживає і немов-би спілкується з казковими героями. На інші важливі функції казки вказує В. Карташова: соціалізуючу, розвивально-терапевтичну, креативну тощо [2].

Використання автентичних фольклорних текстів на уроках німецької мови в середній школі сприяє засвоєнню лексики, наприклад, під час виконання ролі казкового персонажа учні тренують вживання нових лексичних одиниць. Завдяки казці дитина може перевтілюватися в «типові характери» в різноманітних «типових обставинах», що відповідає «рольовому» використанню мови в різних комунікативних ситуаціях, вводить в природне мовне середовище в навчальних умовах. Часта повторюваність лінгвістичного матеріалу у казці полегшує оволодіння учнями певними мовними конструкціями. Діалогічне спілкування під час драматизації, тобто розігрування казкового тексту допомагає розкрити потенційні творчі можливості учнів, активізувати мовленнєві дії [3].

Використання казки є ефективним прийомом формування соціокультурної компетентності [1 та ін.], оскільки, як вказують вчені, німецька народна казка є тим «народним продуктом», в якому поєднуються світогляд, психологія, гуманістичні ідеали й моральні норми німецького народу [3]. Яскраво відображаються в німецькому фольклорі звичаї, побут і особливості життя німців, знайомство учнів з таким матеріалом сприяє формуванню у них уявлень про країну, залучає їх у діалог українсько-німецьких культур.

Як у початковій школі [1], так і в 5-7 класах при вивченні казок учні вивчають імена зарубіжних однолітків, засвоюють певні географічні дані, оволодівають зразками іншомовного фольклору (римуваннями, віршами, піснями), знайом-

ляться з іменами письменників і назвами їхніх творів, отримують інформацію про звичаї тощо. На матеріалі казок можна запропонувати учням виконання творчих завдань, участь в рольових іграх, драматизації чи проєктах. У середній школі можна продовжити, на нашу думку, роботу, започатковану на уроках з іноземної мови у молодших класах: читання, переклад, драматизацію окремих уривків, крім того, можна порівнювати іноземну казку, її героїв з еквівалентами, відомими у рідній мові. Порівняння розбіжностей, деталей дозволяє пізнавати відмінності культури двох народів. Таку роботу можна поєднувати, на нашу думку, з іншим ефективним засобом формування соціокультурної компетентності – використанням відеоматеріалів, зокрема, переглядом мультфільмів, створених за мотивами відомих німецьких казок.

Отже, використання казки на уроках німецької мови у середніх класах є основою індивідуалізації навчання, сприяє підвищенню навчальної мотивації учнів, розвитку іншомовної комунікативної компетентності школярів, а також є ефективним засобом формування соціокультурної компетентності.

Список використаних джерел:

1. Басаї Н.П. Особливості формування соціокультурної компетентності учнів початкової школи у процесі навчання іноземних мов. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2017. Вип. 2 (41). С. 31-34.
2. Карташова В.Н. Сказка на уроке немецкого языка. *Иностранные языки в школе*. 2006. №5. С. 25-29.
3. Кудряшова Д. Б., Морозов Д. Л. Роль народной сказки в обучении учащихся начальной школы немецкому языку. *Молодой ученый*. 2015. №22.1. С. 63-66. URL: <https://moluch.ru/archive/102/23187>.
4. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах : підруч. для студ. вищ. навч. закладів / кол. авторів під керівн. С.Ю. Ніколаєвої ; за ред. К.І. Онищенко. Київ : Ленвіт. 2002. 328 с.

The article deals with the concept of sociocultural competence, analyses the ways of using fairytales for developing the sociocultural competence of pupils.

Key words: sociocultural competence, German lesson, fairytale.

Отримано: 20.04.2018

УДК 811.112.2:070

В. В. Магдін, магістрант факультету іноземної філології

DIE WIDERSPIEGELUNG DER DEUTSCHEN GEGENWARTSPRACHE IN MEDIEN

У статті розповідається про шлях німецької мови ЗМІ з їх зародження, до сьогодення. Висвітленні зміни які відбулись в німецькій мові ЗМІ, та розглядаються основні риси сучасної німецької преси, як відображення тенденцій розвитку сучасної німецької літературної мови.

Ключові слова: німецькомовна преса, засоби масової комунікації, друковані засоби масової комунікації, літературна мова.

Massenmedien entwickeln sich in Laufe der Zeit und kämpfen um ihre Position in der heutigen Gesellschaft. Durch Massenmedien wird Massenkommunikation ermöglicht. Die Massenkommunikation geschieht öffentlich, wodurch im Prinzip jeder Zugang zu den Angeboten von Massenmedien hat. In diesem Sinne umfasst die sozialwissenschaftliche Definition von Massenmedien:

- Printmedien (z. B. Presse, Buch, Plakat, Flugblatt);
- Audiovisuelle Medien: Fernsehen, Hörfunk und Film;
- massenhaft verbreitete Speichermedien (z. B. CD, DVD);
- Webseiten im Internet.

Die Massenmedien sind ein wichtiger Teil unseres Lebens und beeinflussen viele Aspekte und Tätigkeiten unseres Daseins. Die Sprache der Massenmedien spielt eine besondere Rolle in der Sprachentwicklung – sie ist von großer Bedeutung bei der Ausprägung und Veränderung sprachlicher Normen.

Nach der kommunikativ-pragmatischen Wende der 70-er Jahre entstanden zahlreiche sprachwissenschaftliche Disziplinen, wie z.B. die Textlinguistik, Pragmalinguistik, Soziolinguistik und Psycholinguistik, im Rahmen derer die Sprache der Massenmedien

untersucht wurde. Das Interesse an diesem Gebiet des öffentlichen Sprachgebrauchs nahm ständig zu. Zum Objekt der Forschung wurden journalistische Texte und Sprachstile [1, S.31-32].

Die Pressesprache wird sehr oft zum Ziel sprachlicher Kritik. Mit dem Wort «Zeitungsdeutsch» war schon früher etwas Negatives und Minderwertiges gemeint. Der Sprachgebrauch der Presse war dabei zum größten Teil im Licht der Literatursprache betrachtet, ohne die spezifischen Verwendungsbedingungen der Pressesprache mit einzubeziehen. Meistens wurden vor allem die gut sichtbaren Tendenzen vorgeworfen, wie Phrasenhaftigkeit und häufiger Fremdwörtergebrauch. Die Spezifikationen der Zeitungssprache sind jedoch Resultat eines langen Entwicklungsprozesses und historisch bedingt. Hier gibt es also Tendenzen, die eigentlich von Anfang an schon existierten und sich später weiter entwickelt haben. Aus heutiger Sicht werden alle Stiltypen als gleichwertig anerkannt. Es sollte auch daran erinnert werden, dass die Presse zur Verbreitung einer einheitlichen Standardsprache zu einem großen Maße beigetragen hat [2, S.262].

Die Sprache der Presse wurde oft auch aus ideologischen Gesichtspunkten kritisiert. Sie diente als Mittel zum Steuern des

menschlichen Denkens. Man kritisiert die Ausdrucksweisen, die eine bestimmte Einstellung oder Denkweise in das Bewusstsein des Lesers einzuprägen versuchen. Die Ausdrucksweisen können dem Leser mit der Information auch eine implizite Wertung übergeben, oder eine Tatsache mit einer bestimmten Absicht im Hintergrund unangemessen vermittelt. Dieses kann z.B. durch Verwendung von Euphemismen realisiert werden. Jedoch die Angst, dass Massenmedien ein gefährliches Mittel von Manipulation seien, ist übertrieben, besonders in einer Gesellschaft, wo die Medien frei sind und die Rezipienten sich frei entscheiden können, mit welcher Ansicht aus der großen Vielfalt sie sich identifizieren wollen. In der Sprache der Zeitung wird der gegenwärtige Sprachgebrauch sozusagen «fixiert». An dem Beispiel der Pressesprache können Entwicklungstendenzen des allgemeinen Sprachgebrauchs genauer verfolgt werden. H.-H. Lüger fasst die wichtigsten dieser Tendenzen zusammen [3, S.280].

Auf der lexikalischen Ebene sind folgende Tendenzen bemerkbar:

1) *Verwendung neuer Bezeichnungen*

Es handelt sich vor allem um die Bezeichnungen, die in der Regel in den gängigen Wörterbüchern noch nicht verzeichnet sind.

2) *Verschiebung in der relativen Häufigkeit von Wörtern*

H. Eggers spricht über die Wörter, auf die man das «wechselnde Zeitinteresse» verweist: «... könnte aus Tageszeitungen von Jahr zu Jahr, aber auch für jeden beliebigen einzelnen Tag ermitteln, wie sich die Interessen der öffentlichen Diskussion innerhalb eines bestimmten Zeitraums verteilen, oder was zu bestimmter Zeit das, 'Tagesgespräch' war. Am Emporschwellen der relativen Häufigkeit des einschlägigen Vokabulars ließe sich das unschwer ablesen.»

3) *Eindringen fachsprachlicher Ausdrücke*

4) *Fremdwörter*

Beides hängt mit dem ständigen Austausch zusammen, der zwischen Wissenschaft bzw. Wissenschafts- und Fachsprache einerseits und Allgemeinsprache oder Umgangssprache andererseits verläuft.

5) *Entlehnungen aus dem Angloamerikanischen*

Den Entlehnungen muss man besondere Aufmerksamkeit widmen. Es handelt sich nicht nur um die angloamerikanische Beeinflussung, auch wenn sie den größten Einfluss hat. Es bleibt zur Frage, inwieweit man eine solche Tendenz noch als spezifisch für die Presse betrachten kann, denn die zahlreichen Anglizismen haben längst, wenn auch ursprünglich über die Medien, Eingang in die Gemeinsprache gefunden.

6) *die häufige Verwendung von sog. Augenblickskomposita*

Dieses Thema gehört zwar in den Bereich der Wortbildung. Neben bereits üblich gewordenen Komposita wie Krankenschwester oder Rettungsdienst enthält der Auszug einige Beispiele neu gebildeter Zusammensetzungen, die komprimiert mehrere

Informationseinheiten wiedergeben:

Nomen + Relativsatz

Mann, der den Ersatzdienst ableistet Ersatzdienst-Mann

Nomen + Präpositionalattribut

(bzw. Relativsatz)

Patient mit einem Infarkt Infarkt-Patient

Eine Ursache für die Bildung von Augenblickskomposita dürfte wiederum in dem Bestreben nach Kürze liegen. Man kann nämlich in Presstexten feststellen, dass auf bestimmte Nominalgruppen mit einem verkürzenden Kompositum Bezug genommen wird.

Schlussfolgerung: Die Deutsche Mediensprache entwickelt sowohl innen als auch außen den sie ist unter dem Einfluss von anderen Sprachen wie Englisch. Mit der Erscheinung von neuen Möglichkeiten die Information weiterzugeben, erscheint auch die Notwendigkeit die einzelnen Schwerpunkte von ihnen genauer anzusehen und analysieren.

Literaturverzeichnis:

1. Ammon U. Standart und Variation: Norm, Autorität, Legitimation. Mannheim, 2005. S. 28-40.
2. Burger H. Mediensprache. Berlin, 2005. 262 S.
3. Heinz-Harald Lüger. Pressesprache. Tübingen, 2009. 280 S.
4. Entwicklungstendenzen in der deutschen Gegenwartssprache. hrsg Von Karl-Ernst Sommerfeldt. Leipzig : Bibliographisches Institut, 1988. 267 S.
5. Löffler H. Wie viel Variation verträgt die deutsche Standardsprache? // Begriffsklarung: Standard und Gegenbegriffe. Tübingen, 2005. S. 7-27.

The article describes the way of the German language of the media from their birth, to the present. Covering the changes that have taken place in the German language in the media, and the main features of modern German press, as a reflection of the trends of modern German literary language.

Key words: Mass media, German press, print media, language.

Отримано: 24.04.2018

УДК 821.111-1.09

Н. В. Марків, магістрант факультету іноземної філології

ФІЛОСОФІЧНІСТЬ ПОЕЗІЇ ОБРІ ВІНСЕНТА БЕРДСЛІ

У статті аналізується філософське наповнення поезії «Dante in Exile». Узагальненість художніх образів, розширення часу – до вічності і простору – до всесвіту, філософський характер сюжетних опозицій дозволяють віднести твір до філософської лірики. З одного боку – образи вкрай зримі, протиставлення п'їтьми і світла є центральним, з іншого боку – музичне звучання в фіналі закономірно виливається в образ пісні.

Ключові слова: алітерація, асонанс, метр, рима, ритм, філософська лірика.

Для межі XIX-XX ст. характерним явищем є взаємодія мистецтва і філософії. З дитинства хворий туберкульозом, Обрі Бердслі рано почав розмірковувати про життя і смерть. У творчості О.В. Бердслі знаходимо кілька творів, що демонструють різні прояви структурно-тематичної єдності філософської лірики і відображають морально-філософську та естетичну еволюцію художника: «Dante in Exile» / «Данте у вигнанні» (1891), «Lines written in Uncertainty» / «Рядки, написані в невизначеності» (1891), «Ave at que Vale» / «Здрастуй і прощай» (1896) і «The Ivory Piece» (1898).

Поезія «Dante in Exile» обсягом 14 рядків, що має «специфічну систему рим» [4, с.320], близька до однієї з найпоширеніших твердих форм середньовічної поезії – сонету. Римування abba abba cde cde з кільцевою римою (в катренах) і за типом «трикутника» (в терцетах) характерна для італійського сонета [3, с.7]. Саме таким чином римуються рядки в деяких

сонетах Данте Аліг'єрі і в більшій частині сонетів Ф. Петрарки. Крім того, за словами І.Н. Голєніщєва-Кутузова, «система художньої виразності поєднувалася у поетів Флоренції з літературними ідеями, що виникли через втілення в образи філософських думок різних мислителів (Арістотель, Платон, Фома Аквінський)» [1, с.274].

Перші чотири вірші поезії Бердслі відкриваються характеристикою взаємовідносин людини і Бога. Їх суть полягає в тому, що в стражданні людина досягає божественне:

Through sorrow's mist God's glory shines most bright.

Then may we feel His presence doubly nigh.

Save for the dark no stars would stud the sky.

Our lamps would be untrimmed save for the night [5].

Перший вірш розділяє семантичне протиставлення двох присвійних конструкцій (sorrow's mist і God's glory), в

якому виражається контраст яскравого сйява (*shines most bright*) і туману (*mist*). У другому рядку присутність Бога (*His presence*) переноситься в центр, але не знімає означений вище контраст світла і темряви (*dark – stars – lamps – night*). Навпаки, цей контраст, на думку поета, необхідний для вселенської гармонії, яка підтримується у вірші не тільки наголосом і римою, а й ритмічним чергуванням приголосних звуків і алітерацією [s], [z] – [t], [d], [m] – [n].

Уже в перших вірша звучить тема порятунку, підкреслена повтором слова *save*. Сюжетно-тематична побудова вірша Бердслі відповідає традиційному сонету, в якому в катренах йде позначення теми і її розвиток, а в терцетах – її поворот і вирішення (теза – антитеза – синтез). Називаючи суб'єкта мовлення «ми» (*we*) в значенні «кожен», «будь-який», Бердслі підкреслює родове начало в людині.

Автор прагне до загальності, використовуючи образи-символи (*the dark no stars* – випробування людини; *stars, lamps* – світло спасіння). Ліричне «ми», заявлене в перших чотирьох віршах, далі конкретизується в образі Данте (*Thus Dante...*).

Доля кожної людини подібна до його долі. Бердслі співвідносить страждання і перемоги людини з поневіряннями і сходженнями. Ремінісценція до Данте, розширюючи образну структуру, час і простір вірша, відсилає нас до «Божественної комедії». Як і Данте, Бердслі інтерпретує мотив шляху, що пролягає у темряві (*paths which in the darkness lie*), в «похмурому лісі» (*The Forest thick*). Однак він робить акцент на душевному досвіді великого італійського поета, опускаючи наповненості і алегоризм «Божественної комедії»:

*Thus Dante, shrouded in misfortune's blight –
A prince in pilgrim's guise-trod gloriously
The bitter paths which in the darkness lie.
Strove through the Forest thick, and reached the height.
Raised from the earth where hopes like leaves lay dead* [5].

Другий катрен доповнений синтаксично і строфічно одним рядком з наступного терцета («... *Raised from the earth where hopes like leaves lay dead*»). Сходження Данте від землі до неба, до височини (*the height*) трактується Бердслі як шлях палігрима до божества (*a prince in pilgrim's guise-trod gloriously*). Герой йде в темряві, по «лісу густому», «по усяним муками стежках» (*the bitter paths*). Його надії метафорично візуалізуються в порівнянні з мертвим листям (*hopes like leaves lay dead*).

Труднощі шляху героя підкреслюються використанням складних конструкцій, слів і словосполучень, подовженням двох останніх рядків. Знову семантично протиставлені присвійні конструкції (*misfortune's blight* і *pilgrim's guise-trod*), але цього разу в першому і другому рядку. Поступово відбувається перехід від труднощів і страждань героя до його порятунку, до досягнення вершини. Труднощі змінюють дух героя. Їх подолання – це розгадування таємниць (*the mysteries*), «прочитання знаків божественної любові» (*till no sings / Mystic of heavenly love were left*).

unread). Божественне (Вища сила) трактується Бердслі як міра оцінки сил людини, її здатності винести страждання і проявляється в творчості (в пісні):

*His vision pierced the clouds, and soul grew strong
Dwelling upon the mysteries, till no signs
Mystic of heavenly love were left unread.
The highest found an utterance in that song
Sung lonesomely beneath Ravenna's pines* [5].

Тут Данте асоціюється з Богом (*His vision pierced the clouds*) і з людиною (*and soul grew strong*). Алітерація [s] – [t], [l] – [n] і асонанси [o], [u], [i] в межах навіть одного рядка створюють музику вірша, образно підкреслену в кінці згадкою про пісню під соснами міста Равенни (*that song / Sung lonesomely beneath Ravenna's pines*), де знаходиться гробниця Данте (пам'ятник XV ст., автор П'єтро Ломбардо).

У «Dante in Exile», як і в інших віршах Бердслі, метрична схема заснована на традиційному для англійського вірша п'ятистопному ямбі з хорейчними вкрапленнями, які збивають чіткий і плавний ритм, властивий вікторіанському віршу.

Узагальненість художніх образів, розширення часу – до вічності і простору – до всесвіту, філософський характер сюжетних опозицій [2] дозволяють віднести «Dante in Exile» до філософської лірики. Синтетичний характер поезії проявляється і в поєднанні мистецтва слова з особливостями інших мистецтв. З одного боку – образи вкрай зримі, протиставлення п'їтьми і світла є центральним, з іншого боку – музичне звучання в фіналі закономірно виливається в образ пісні.

Список використаних джерел:

1. Данте А. Собр. соч. : в 5 т. / пер. А.Г. Голенищева-Кутузова, Е.М. Солоновича, Ф.А. Петровского. Санкт-Петербург : Terra – Азбука, 1996. Т.4. Малые произведения: Новая жизнь. Стихотворения. Письма 464 с.
2. Соловей Е.С. Українська філософська лірика : навч. посібн. Київ : Юніверс, 1998. 368 с.
3. Федотов О.И. Сонет серебряного века. Сонет серебряного века. Русский сонет конца XIX – начала XX века. Москва : Правда, 1990. С. 5-34.
4. Хализев В.Е. Теория литературы : учебник. Москва : Высш.шк., 2000. 398 с.
5. Beardsley A. Under the Hill and Other Essays in Prose and Verse. With Illustration. London : Lane, 1904. 70 p.

The article analyzes the philosophical content of poetry «Dante in Exile». The generalization of artistic images, the expansion of time – to eternity and space – to the universe, the philosophical nature of the plot opposition allows the work to be referred to philosophical lyrics. On the one hand, images are extremely visible, the contrast of darkness and light is central, on the other hand – the musical sound in the finale naturally flows into the image of the song.

Key words: alliteration, assonance, meter, philosophical lyrics, rhyme, rhythm.

Отримано: 12.04.2018

УДК 82-341(100).09

У. І. Стефак, магістрант факультету іноземної філології

ВІДТВОРЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ПРЕЦЕДЕНТНОГО СЮЖЕТУ ПРО ПІГМАЛІОНА У СВІТОВІЙ КУЛЬТУРІ

У статті досліджуються особливості відтворення та еволюції традиційного сюжету про Пігмаліона у світовій культурі. З'ясовано, що споживацька культура ХХ століття змінює акценти прецедентного сюжету. Майбутнє сюжету важко передбачити. Тому велике значення відіграє осмислення твору Бернарда Шоу для подальшого розвитку та увіковічнення античного міфу про Пігмаліона.

Ключові слова: прецедентний сюжет, традиційний образ, Пігмаліон, Галатея.

Б. Шоу у драмі «Пігмаліон» розвиває основну ідею сюжету античного міфу і пропонує замислитись над соціальними, етичними, філософськими проблемами людини, яка має шанс докорінно змінити своє життя, вийти на новий рівень розуміння дійсності [1]. Таким чином, Б. Шоу зберігає гуманістичну традицію сюжету стародавнього міфу, але позбавляє його міфологічного розуміння дійснос-

ті і відтворює сюжет у реалістичній парадоксальній традиції. Саме тому п'єса «Пігмаліон» стала визначним надбанням реалістичної літератури Європи у ХХ столітті [7]. Споживацька культура ХХ століття змінює акценти прецедентного сюжету. Нам пропонують мюзикл «Моя чарівна леді», голлівудський фільм «Красуня», багатосерійні комедії «Моя прекрасна нянька» та «Доярка з Хацапетівки»,

серіал «Дикий ангел». Окремо стоїть фільм «Пігмаліон» Габрієля Паскаля та «Формула кохання» Марка Захарова.

Найпершою екранізацією, яка базувалась на п'єсі Бернарда Шоу, був однойменний фільм режисера Ентоні Асквіта, який створили Б. Шоу та продюсер Г. Паскаль. Даний фільм був створений у Великобританії 1938 року. Він цілком співпадає з п'єсою Шоу у найважливіших характеристиках. Роль Галатеї-Елізи грала відома англійська актриса Уенді Хіллер (Wendy Hiller), яка отримала у 1939 році премію Оскар за найкращу жіночу роль у фільмі «Пігмаліон». Роль Пігмаліона-Хігінса дісталася британському кіно- і театральному актору, продюсеру та режисеру Леслі Говарду (Leslie Howard), який також здобув Оскар за найкращу чоловічу роль у 1939 році.

Цей фільм – перша екранізація п'єси Бернарда Шоу про перетворення вульгарної квіткарки Елізи Дулітл (Уенді Хіллер) на вишукану світську пані під чуйним керівництвом професора фонетики Генрі Хігінса (Леслі Говарда) і полковника Піккерінга (Скоп Сандерленд). Бернард Шоу написав свою п'єсу під натхненням старогрецького міфу про скульптора Пігмаліона, який створив статую Галатеї, – дівчину до того прекрасну, що він закохався в неї і став просити Афродіту оживити своє створіння. Богиня любові вдихнула життя в Галатею, і Пігмаліон одружився на ній. Фільм отримав премію Оскар за найкращий сценарій 1939 року, на Венеціанському кінофестивалі 1938 – Кубок Вольпи за найкращу чоловічу роль та кубок Муссоліні за найкращий фільм.

У 1964 році відбулося друге екранне народження п'єси: комедія «Моя чарівна леді» стала однією із кращих фільмів Голлівуду того року. Це комедія режисера Джорджа Кьюкора, створена на основі п'єси Бернарда Шоу «Пігмаліон» і однойменного мюзиклу Фредеріка Лоу. Вона складається з двох дій. Проте саме з цього варіанту переказу прецедентного сюжету розпочалася інтеграція міфу у свідомість масового споживача: Галатея знову любить Пігмаліона, їй знову не потрібні зайвий досвід, знання, незалежність, відповідальність. Знаменитий професор Генрі Хігінс укладає парі зі своїм другом, що зможе навчити неписьменну замазуру, вуличну квіткарку Елізу правильній мові і високоосвітським манерам і видати її за справжню леді. Іскристий гумор, забавні ситуації, Попелюшка на очах у глядачів перетворюється на принцесу, а переконаний холостяк – в закоханого. У той же час Галатея стає найважливішим персонажем кінотвору, що відображається у назві мюзиклу. З'являється новий міф: гроші та добра вдача можуть зробити будь-яку жінку справжньою леді. Мрії домогосподарок стати поважними особами проголошуються цілком реалістичними. «Моя чарівна леді» – це вже не реалістична історія про становлення людської свідомості, що є однією з проблем у п'єсі Бернарда Шоу «Пігмаліон», а маніфестація «американської мрії», перший крок назустріч постмодерністському світогляду.

Мюзикл і досі грається на усіх світових сценах та наближує нас до 70-х рр., коли він був уперше зіграний за участю таких славетно-відомих акторів, як:

- Еліза Дулітл, молода жінка кокні, яка продає квіти – Джулі Ендрюс;
- Генрі Хігінс, професор фонетики, який навчає Елізу говорити «правильно» – Рекс Харрісон;
- Альфред П. Дулітл, батько Елізи, бідних сміттяря – Стенлі Холлоуей;
- Полковник Піккерінг, надає Хігінсу допомогу в навчанні Елізи – Роберт Кут;
- Фредді Ейнсфорд-Хілл, наречений Елізи – Джон Майкл Кінг.

Подальша еволюція прецедентного сюжету про Пігмаліона пов'язана з голлівудським фільмом «Красуня» (1990) режисера Гаррі Маршала. Галатея створюється тепер не з мармуру, слонової кістки або наївної квіткарки, а з екстравагантної повії. У ролях: Річард Гір /Richard Gere/, Джулія Робертс /Julia Roberts/, Ралф Беллами /Ralph Bellamy/, Лора Сан Джакомо /Laura San Giacomo/, Джейсон Александр /Jason Alexander/, Ектор Елісондо /Nector Elizondo/. Фінансовий магнат Едвард Люїс, проїжджаючи по нічному місту, зупиняється біля красивої жінки. Її звуть Вівьен і вона бере тільки готівкою. На ранок він розуміє,

що не хоче розлучатися з нею і пропонує дівчині залишитися в його номері у готелі ще на деякий час – за додатковий гонорар. Вівьен опиняється в морі блиску і брехні. Вона терпить недбале відношення до неї заради влюбленого чоловіка, який перестав бути для неї просто клієнтом.

«Красуня» – це увесь блиск і чарівність Голлівуду. Вівьен неможливо зневажати або дивитися на неї з жалем. Незважаючи на рід професії, вона залишилася самодостатньою, мудрою жінкою, яка йшла ва-банк, не боячись труднощів і втрат. Чоловік виявився набагато слабкіший за крихку рудоволосу красуню з бульвару Зірок. «Красуня» – це фільм на усі часи, що неминуче підвищує настрої. Це класика, яка завжди актуальна, як смокінг на прийомі.

Тілесна краса проголошується майже єдиною основою життя людини. Увесь фільм за участі Річарда Гіра та Джулії Робертс намагається переконати нас у тому, що Галатею можна зробити з жінки легкої вдачі. Колись Пігмаліон був переконаним холостяком та не хотів одружуватися через поширення проституції на острові Кіпр, а тепер він закохується у повію і перетворює її на Галатею. Кумедність такої ситуації свідчить про значні трансформації прецедентного сюжету у різних історико-культурних умовах.

Міф про Пігмаліона у масовій свідомості перетворюється на міф про Галатею. Перетворення Галатеї-повії на Галатею-леді не менш дивовижне, ніж перетворення слонової кістки на Галатею. Ми не можемо напевне сказати, що сучасний міф гірший за античний, але можемо констатувати, що це також міф.

Кумедність та недолугість сучасного Пігмаліона знайшли своє відображення у кінокомедії Марка Захарова «Формула кохання», телефільмі за сценарієм Григорія Горина та мотивами повісті Олексія Толстого «Граф Каліостро» (1921).

Італієць Джузеппе Бальзамо, що живе в другій половині XVIII ст. і «граф Каліостро», що іменує себе, – знаменитий «чародій» і «магістр таємних сил», мандрівник, філософ, фокусник і авантюрист. У 1780 р., після нетривалої шахрайської гастролі в Санкт-Петербурзі, Каліостро ховається від гонитви, посланої всемогутнім князем Потьомкіним, одночасно намагаючись знайти «формулу» єдиного почуття, яке він все ще не здатний викликати в людських серцях – любові. Каліостро заїжджає по дорозі у будинок одного з потенційних клієнтів – російського поміщика, що занедужав. Він обіцяє вилікувати хворого, якщо той погодиться відправити з ним свою дочку, Марію, через яку, за словами Каліостро, підтримуватиметься «астральний зв'язок» з хворим. Після нетривалого коливання Машеньку відпускають з графом, і Каліостро знову пускається в дорогу. В цей же час під Смоленськом живе молодий поміщик Олексій Федяшев. Мешкаючи у своєму маєтку разом з престарілою незаміжною тіточкою, Федяшев не може знайти собі обранця серед дочок сусідів по маєтку і таємно мріє про недосяжний «безтілесний» ідеал. Альоша закоханий в статую, що стоїть в парку, і мріє оживити її – «як колись грецькі боги вдихнули життя в кам'яну Галатею». Альоша знаходить графа в готелі, де той живе вже декілька днів, намагаючись пробудити в Маши ніжні почуття по відношенню до нього. Каліостро спершу відмовляє Федяшеву, але на прохання Машеньки, що заступилася за закоханого юнака, все ж переселяється в маєток Олексія. Каліостро оглядає статую. Він не обіцяє повної схожості при пожвавленні і натякає на те, що статую, що ожила, можуть звати Марією. У цей момент Олексій звертає, нарешті, увагу на супутницю графа – і миттєво закохується в неї. Граф зі своїми супутниками живе в маєтку Федяшева, не припиняючи спроб викликати до себе любов Машеньки. Олексій тим часом готується до «матеріалізації», старанно читаючи Петrarку. Тіточка радить йому замість того, щоб губити молодість у безплідних мріяннях, «відбити» Машеньку у графа. Олексій погоджується з нею і намагається викрасти Машеньку, але граф зупиняє його в останню мить і говорить, що зупинити «оживлення» статуї вже неможливо. Будучи присутнім на ритуалі «оживлення», Олексій здогадується про обман, називає графа ганебною людиною і викликає його на дуель. Пігмаліон виглядає шукачем хибного ідеалу та шарлатаном водночас. Формула кохання є лише фільмом, але нам хотілося б вірити в її існування.

Прикладом постмодерністського світогляду, на наш погляд, є мелодраматичний серіал «Доярка з Хацапетівки» режисера Анни Гресь – чергова історія Попелюшки. Це історія провінційної дівчини на долю якої припало немало труднощів і випробувань, але вона знайшла в собі сили боротися і не падати духом чого б їй це не коштувало. В головних ролях: Євгенія Осіпова та Кирило Жандаров. Катя, яка прийшла у Москву вступати до харчового інституту з далекої Хацапетівки, така ж наївна та дурненька дівчина як і Еліза. Її вимова приводить у жах людей, які її оточують. Проте незабаром вона зустрічає свого Хігінса – Дмитра Буличьова, який змушується з закоханою у нього Катериною та намагається використати її у своїх цілях для того, щоб здобути спадок дідуся. Таким чином вони одружуються, але сімейне життя просто жахливе. Після певного часу сучасній Галатеї все-таки вдається перевиховати егоїстичного чоловіка, і він, безумовно, закохується у свою дружину по-справжньому, нарешті, усвідомивши який скарб потрапив до нього в руки. Ми знову ж таки простежуємо щасливий кінець, якого, на жаль, не має у Бернарда Шоу. Проте можемо впевнено стверджувати, що такий фінал диктується сучасним постмодерністським суспільством.

На наш погляд, після Б. Шоу прецедентний сюжет отримав подальший розвиток; він став предметом міфотворчості постмодернізму. Майбутнє сюжету важко передбачити, і тим більше значення має осмислення твору Бернарда Шоу для подальшого розвитку та увіковічення античного міфу про Пігмаліона.

УДК 821.111-4.09

Н. Р. Христенко, магістрант факультету іноземної філології

ПОСТКОЛОНІАЛЬНИЙ ДИСКУРС У ТВОРЧОСТІ С. РУШДІ

У статті досліджуються особливості вираження постколоніального дискурсу в романах С. Рушді, в яких спостерігаємо органічне відтворення культурного багатоголосся Індії, притаманного для постколоніальної індійської культури. Водночас, присутність авторської іронії, елементів пародії, карнавальна образність, особливості художнього мовлення є визначними ознаками постмодерністської спрямованості творчості письменника.

Ключові слова: дискурс, мультикультурність, постколоніалізм, постмодернізм.

Для постколоніальних досліджень з 1990-х рр. характерне збільшення зацікавленості художньою репрезентацією Індії. Звичайно, недостатньо пояснювати такий інтерес великою кількістю південноазійських вчених у наукових колах Заходу. Глибшим поясненням такої тенденції можна вважати те, що Англія і західна культура в цілому зустріли в Індії специфічні відмінності, достатньо переконливі та всеохопні, аби стимулювати власний домінуючий дискурс.

Серед сучасних письменників – вихідців з Індії – Салман Рушді є однією з найпомітніших постатей. Читацька та літературно-критична рецепція його творчості ще раз підтверджує неоднозначність наукового розуміння кордонів та проблематики постколоніального дискурсу поряд з іншими способами прочитання та інтерпретації художніх текстів. Для самого письменника звернення до східної, передусім індійської, тематики безперечно зумовлене й органічними зв'язками з його духовними джерелами.

Як письменник Салман Рушді дебютував у 1975 році романом «Грімус» («Grimus») – своєрідною спробою поєднати наукову фантастику з казковими елементами за мотивами поеми перського поета-суфія XII століття Фарід ад-дін Атгара «Пташина рада». Назва роману є анаграмою, що приховує ім'я «Сімург» («Simurg») – «в іранській міфології пророчий птах» [3, 500-501].

Наступний роман С. Рушді – «Діти півночі» («Midnight's Children», 1981) – приніс автору найвищу літературну відзнаку Великої Британії – Букерівську (the Booker Prize) та міжнародне визнання. Книга була перекладена багатьма мовами, відзначена й іншими нагородами, зокрема, James Tait Black Memorial Prize, English-Speaking Union Literary Award. Більшість критиків вітали цей роман, його називали алегорією індійської історії у дусі гротескної фантазії комічного роману. Цю правду книга викликала певне незадоволення тодішніх офіційних кіл Індії, особливо через

Список використаних джерел:

1. Башенко М. Зрозуміти Бернарда Шоу – зрозуміти ХХ століття. Зарубіжна література. 2003. №48. С. 11-15.
2. Бобровская Н. Г. Миф о Пигмалионе и Галатее в веках. *Актуальные проблемы изучения и преподавания литературы*. Луганск : Просвет, 2005. Вып. II. С. 17-27.
3. Волков А.Р. Теория традиционных сюжетов та образов. Чернівці : Місто, 2004. 634 с.
4. Доманицька Т. Особливості драматичного конфлікту та проблематика комедії Б. Шоу «Пігмаліон». *Зарубіжна література*. 2003. №12. С. 15-18.
5. Мойсеїв І. Подвоєння і «зцілення» в Бернарда Шоу: за п'єсою «Пігмаліон», 10 клас. *Зарубіжна література*. 2007. №7-8. С. 22-27.
6. Нямцу А. Е. Поэтика традиционных сюжетов. Черновцы : Рута, 1999. 173 с.
7. Пулина Г.А. Шоу must go on! Зарубіжна література. 2006. №4. С. 33-37.

The article deals with the peculiarities of the reproduction and evolution of the traditional plot about Pygmalion in the world culture. It was found out that the consumer culture of the XX century changes the accents of the precedent plot. The future of the plot is difficult to predict. Therefore, great significance is the comprehension of the work of Bernard Shaw for the further development and immortality of the ancient myth about Pygmalion.

Key words: Galatea, precedent plot, Pygmalion, traditional image.

Отримано: 23.04.2018

сатиричні образи Індіри Ганді (1917-84) та її сина, Санджайя Ганді (1946-1980). Рушді був одним із співавторів театральної постановки за мотивами роману «Опівнічні діти», яка відбулася в Лондоні за участю the Royal Shakespeare Company.

Великий успіх роману Рушді «Опівнічні діти» серед читацької та літературно-критичної аудиторії можна вважати одним із поштовхів до «вибуху» англомовних романів в Індії у 80-90-х рр. ХХ ст. таких авторів, як Вікрам Сет, Рохінтон Містрі, Шаші Тарур, Амітав Гош, Арундхаті Рой, Аніта Десаї та ін. Цих письменників іноді називають навіть послідовниками Рушді, а деяких старших письменників, зокрема, Г. Десані, М. Анантанараян, Р. Пао, критика часом розглядає як його літературних попередників. Зазначимо, що детальний розгляд цієї проблеми заслуговує спеціального дослідження.

Критична рецепція часто відносить творчість Рушді до постколоніального етапу розвитку східних літератур [4]. Справді, композиційно аналізовані в роботі романи письменника більшою мірою засновані на подіях новітньої історії субконтиненту Індостан («Опівнічні діти», «Останній подих Мавра») або країни Пакистан («Сором»). Звільнення від колоніальної залежності, внутрішні конфлікти, наслідки поділу субконтиненту новими політичними кордонами безпосередньо проявляються в проблематиці прози С. Рушді. Проте існують і критичні дослідження, у яких письменника розглядають у ракурсі художньої літератури постмодерністського спрямування. Білоруська дослідниця А.Калічкіна робить спробу розглядати постмодерністські та постколоніальні дискурси в прозі Рушді як кореферентні [1].

Сам Рушді не є винятком серед авторів, що із застереженням або відкритим опором ставляться до класифікацій не за літературними ознаками. У статті з промовистою назвою «Література Співдружності не існує» на основі власного пи-

сьменницького досвіду та на прикладі інших митців – вихідців з інших раніше колонізованих країн – він доводить, що подібні штучні зведення усіх індивідуальних стилів, мовних ознак, національної проблематики до одного знаменника ведуть до створення культурного гетто з фіксованими топографічними, національними, навіть образними нормами, вихід за межі яких розглядається як нехтування традицією.

Своїми романами Русдді засвідчує справжній інтерес до глибинних проблем становлення та існування людини незалежно від історико-політичної зумовленості та пов'язаним із нею конкретним етнічно-культурним середовищем. Для його творів характерні персонажі, які чимось нагадують екзистенційну ситуацію самого письменника, оскільки теж часто опиняються поза межами звичних культурних традицій. Так, проблемі культурної ідентичності особлива увага приділена в романі «Останній подих Мавра». У сплетіннях внутрішньосімейних конфліктів, насичених, немов ароматом східних спецій, історичними, міфологізованими та й просто фантастичними сюжетами, виявляється, що представники сім'ї да Гама-Зогойбі, попри свою майже двотисячолітню історію на тлі культурної розмаїтості субконтиненту, все одно залишаються чужинцями, вічними іммігрантами в індійському місті Кочін. Зрештою, це й буде тією прихованою силою, яка, разом з іншими зовнішніми силами й катаклізмами, призведе до занепаду роду.

Етнічну й культурну амбівалентність персонажів у романах Русдді увиразнює суб'єктивна позиція самого автора, який відкидає можливість однозначної приналежності лише до однієї культури.

Прикметно, що творче осмислення східного досвіду, як і у багатьох західних письменників (наприклад, Кіплінга або Форстера), відбувалося за умови дистанційованості від об'єкта зображення, – свої романи Русдді писав уже в Великобританії. Зміна місця проживання означає й інше культурне середовище, і письменник виявляє у своїх текстах тісні зв'язки з культурою Заходу, яку він почав засвоювати ще з років навчання в британській школі. Це, безперечно, накладає відбиток на його естетичну свідомість: у західній критиці манеру Русдді неадекватно зіставляють зі стилями

Рабле, Голдінга, Маркеса, знаходять у його романах відтупи в дусі Стерна, свіфтівську іронію, тобто застосовують для оцінки творчості письменника категорії західної культури. Зв'язок із культурою Заходу виявляється передусім на рівні англійської мови, якою пише свої твори письменник, хоча вона дуже специфічна – з багатьма авторськими неологізмами, із взаємодією різних мовних систем.

Дослідники справедливо відзначають у романах Русдді маємо органічне відтворення культурного багатоголосся Індії, притаманного для постколоніальної індійської культури. Водночас, присутність авторської іронії, елементів пародії, карнавальна образність, особливості художнього мовлення у текстах Русдді є виразними ознаками постмодерністської спрямованості творчості письменника.

Список використаних джерел:

1. Каличкина А.В. Взаимодействие постмодернистских и постколониальных мотивов в творчестве С. Русдди : автореф. дис ... к. филол. н. Минск, 2003. 17 с.
2. Киенко І.О. Сучасний англійський комічний роман. Київ : АН України. Ін-т л-ри ім. Т.Г. Шевченка, Наукова думка. 1999. 132 с.
3. Мифологический словарь / гл. ред. Е.М. Мелетинский. Москва : Сов. энциклопедия, 1991. 736 с.
4. Ніколаєнко І.В. Салман Русдді. Вісн. Акад. праці і соц. відносин Федер. профспілок України. 2002. №2. Ч.2. С. 240-242.
5. Хассан І. Культура постмодернізму. *Вікно в світ*. 1999. №5 (8). С. 102-123.

The article explores the peculiarities of the expression of postcolonial discourse in the novels of S. Rushdie, in which we observe the organic reproduction of the cultural polyphony of India inherent in postcolonial Indian culture. At the same time, the presence of authorial irony, elements of the parody, carnival imagery, peculiarities of artistic speech are expressive signs of the postmodernist orientation of the writer's work.

Key words: discourse, multiculturalism, postcolonialism, postmodernism.

Отримано: 27.04.2018

УДК 821.111-312.9(73).09

Н. Я. Чижик, магістрант факультету іноземної філології

А. АЗІМОВ І РОЗВИТОК НАУКОВОЇ ФАНТАСТИКИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті визначається місце А. Азімова в розвитку наукової фантастики ХХ століття. Письменник не лише руйнує існуючі стереотипи, а й створюючи оригінальні художні світи, пронизані пафосом високих устремлень і морально-етичних пошуків, розширює горизонти буденної свідомості, готуючи її до зустрічі з майбутнім, повним загадок і таємниць.

Ключові слова: гуманізм, маргінальне, міф, фантастика.

Один із відомих дослідників наукової фантастики і упорядник антології «Фантастика століття» Вл. Гаков, наступним чином оцінює місце наукової фантастики в культурі ХХ століття: «Зараз, коли час підводити підсумки ХХ століття, навряд чи хтось буде перечити: століття виявилось воістину фантастичним за силою сейсмічних поштовхів, що потрясли людство у двадцятому сторіччі нової ери, за подивом, надіями і гіркими розчаруваннями, що залишило після себе... Значно менша кількість людей погодиться з тезою, що двадцять століття залишиться в пам'яті і як століття наукової фантастики. Хоча остання думка очевидна для шанувальників цієї літератури: історія перетворення «гідкого каченяти» в респектабельний і впевнений у собі жанр, – історія сама по собі абсолютно фантастична, казкава, – розгорталася, можна сказати, на наших очах» [5, с.7].

Для наукової фантастики залишається не вирішеним головне питання – про те, чи є вона справжньою літературою за своєю природою (здатна стати такою в міру розвитку) або ж в силу тієї ж природи приречена залишатися явищем маргінальним, сублітературним або, як зазначає у своєму дослідженні А. Торрес, посилаючись на думки фахівців, видавців і широкої публіки, «іншою літературою», «паралельною літературою», «паралітературою», «масовою літературою» або «літературою, яку називають народною» [2, с.17, 18].

Щоб відповісти на нього, необхідне широке і всебічне дослідження творчості причетних до наукової фантастики письменників, особливо тих, які залишили помітний слід в її розвитку своїми творами. Одним із таких письменників, безперечно, є Аїзек Азімов (1920-1992), яскравий і самобутній представник «золотого століття» американської наукової фантастики і загальноновизнаний класик світової наукової фантастики.

А. Азімов, безумовно, одне з вершинних явищ не тільки в науковій фантастиці, а й у творчій сфері взагалі. «Людиною 7560000 слів» назвав його американський критик Льюїс Ніколс з «Нью Йорк Таймс Бук ревью» в 1969 році, коли Азімов випустив свою соту книгу. А за рік до смерті кількість виданих ним книг перевищила за чотириста. Правда, в це число входять не тільки художні твори, а й антології, альманахи, журнали, в яких брали участь і інші автори. Коло його інтересів було вражаюче широким: наукова фантастика, детективи, гумор, історичні та літературознавчі дослідження (двотомний «Гід по Шекспіру», книга про Біблію «На початку»), науково-популярні книги про світобудову, хімію, біологію, людину, серед яких отримали широку популярність «Цеглини світобудови» (премія Фонду Т.А. Едісона), «Вибір катастроф», «Нейтріно», «Хімікати життя», «Біографічна енциклопедія наук і технологій», «Наука минулого – наука майбутнього», «Людське тіло: структура і дія», «Ріка обітована» про хімію крові

(премія Асоціації американських кардіологів), «Джерело життя», «Царство Сонця» тощо.

Для Азімова наукова фантастика – і спосіб утвердження гуманістичних ідей за допомогою художньої творчості, і спосіб розширення кордонів художньої уяви, а отже, і горизонтів літературної творчості, але творчості неодмінно соціально значущої. Показово, що ще на початку п'ятдесятих років він пропонував називати наукову фантастику соціально науковою фантастикою, «соціальним експериментом на папері».

Немає сумніву, що Азімов є беззаперечним прихильником визнання наукової фантастики повноцінною художньою творчістю, в якій реалії наукової сфери використовуються як ефективний засіб вирішення художньо-естетичних завдань. Тут його погляди повністю збігаються з наведеним вище визначенням наукової фантастики Ж. Садуля, в якому він визнає її галуззю літературної уяви і вважає, що в ній «ніколи немає науки, в кращому випадку спекуляція про існуючі або майбутні техніки». А з точки зору необхідності для літературного твору значних, «загальнолюдських» ідей думка Азімова перегукується з думкою таких письменників не «масової культури» як Б. Шоу, Б. Брехт, Ж.-П. Сартр, У. Фолкнер, які незмінно пов'язували поняття великої літератури з якістю і масштабом ідей, які викладаються в ній.

Широко відоме твердження Б. Шоу про те, що якість п'єс – це якість вкладених у них ідей, так само як і вимога Ж.-П. Сартра до письменника вміти дати відповідь на питання: з якою метою він пише; чи є у нього що сказати світові; яку сторону світу він хоче оголосити і яку зміну він хоче внести в світ шляхом такого оголошення [4, с.322, 323].

Таким чином, програмні установки Азімова як видатного представника науково-фантастичної літератури практично повністю збігаються з творчими установками визнаних майстрів великої літератури. У зв'язку з цим виникає актуальна для сучасного літературного процесу проблема: чи існує принципова грань, яка відділяє вищі досягнення від «масової» літератури, в даному випадку жанрів наукової фантастики? І якщо існує, то де вона пролягає і в чому її суть? Проблема ця тим більше актуальна, що літературний процес ХХ століття, за спостереженням таких відомих фахівців, як, наприклад, Л.Г. Андрєєв [1, с.253-254], А.М. Зверєв [3, с.3-37], характеризується чітко вираженою тенденцією до симбіозу, нового синтезу (концептуального синтезу) не тільки різних жанрів, але багато в чому і протилежних художньо-естетичних систем – реалізму і модернізму, реалізму та постмодернізму, постмодернізму та масової літератури, масової літератури і літератури серйозної (високої), появою так званих прикордонних (проміжних) зон.

Творчість А. Азімова позначена тим рівнем художньої оригінальності та майстерності, який дає підставу для віднесення його творчості до великої літератури, або літератури основного потоку. Це справедливо, якщо спиратися на запропоновані А.М. Зверєвим «реальні критерії розмежування» між великою літературою і літературою масовою (паралітературою), до якої традиційно належить наукова фантастика, суть яких виглядає наступним чином: 1) «характер авторської установки; 2) позиція художника перед обличчям реальності; 3) ступінь і послідовність його свободи від нормативних ідей, заданих інтерпретацією міфів, які присвоюють собі значення кінцевої істини, від усієї сукупності уявлень про світ і про людину, що відрізняють масову свідомість на різних стадіях його еволюції. Говорячи дещо схематично, масова культура задовольняє готові очікування масового споживача (хоча це може бути зовсім не самоочевидним), «висока» – так чи інакше руйнує стереотипи» [3, с.19].

А. Азімов, один з найвідоміших у світі письменників і найвідоміший з письменників-фантастів, своєю творчістю не лише руйнує існуючі стереотипи, а й створюючи оригінальні художні світи, пронизані пафосом високих устремлень і морально-етичних пошуків, розширює горизонти буденної свідомості, готуючи її до зустрічі з майбутнім, повним загадок і таємниць.

Список використаних джерел:

1. Андрєєв Л.Г. От «Заката Европы» к «концу истории». «На границах». *Зарубежная Литература от средневековья до современности*. Москва : Экон, 2000. С. 240-255.
2. Горенко Е.П. Эволюция идейно-художественных особенностей прозы Рэя Брэдбери : дис. ... канд. филол. наук. Киев, 1993. 199 с.
3. Зверев А.М. Что такое «Массовая литература»? Лики массовой литературы США. Москва : Наука, 1999. С. 3-37.
4. Сартр Ж.-П. Что такое литература? *Зарубежная эстетика и теория литературы XIX-XX вв.* Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1987. С. 313-334.
5. Энциклопедия Фантастики: Кто есть кто / под ред. В. Гакова. Минск : ИКО «Галаксиас», 1995. 692 с.

The article defines the place of A. Azimov in the development of science fiction of the twentieth century. The writer not only destroys the existing stereotypes, but also creates original artistic worlds imbued with the pathos of high aspirations and moral and ethical quest, expands the horizons of everyday consciousness, preparing it for a meeting with the future, full of riddles and mysteries.

Key words: humanism, marginal, myth, science fiction.

Отримано: 24.04.2018

УДК 821.111:168.33].09

Л. В. Щепанська, магістрант факультету іноземної філології

ПОНЯТТЯ «АБСУРДНЕ» У ТРАКТУВАННІ В. БЕРРОУЗА

У статті розкривається розуміння «абсурдності» у творчості В. Берроуза. Автор доходить висновку, що роман письменника – це відкрита форма для безкінечних доробок, а його текст – це свавільний фрагмент, який може бути змінений у наступних виданнях без втрати цілісності «сюжетної лінії», особливо якщо взяти до уваги нововведення письменника – метод «розрізання та складання».

Ключові слова: абсурдність, текст, постмодернізм, художній метод.

Стильова своєрідність романів Берроуза не лише розкриває екзистенціальну позицію письменника. Стильові особливості перебувають у прямій відповідності зі змістом його творів, характеристикою героїв і обумовлюються ними. Звідси – специфіка оповіді «Голого сніданку», «Машини пом'якшення», «Білету, який вибухнув» та «Нова експрес».

Літературна форма, застосована Вільямом Берроузом у цій серії романів, постає єдиним текстом, що пропонує авторський варіант світосприйняття. Це не просто словесний умовний простір. Це – своєрідна реальність, альтернативний художній світ [3]. Читач свідомо «втягується» у процес захоплюючої гри, забави, в якій сам спосіб текстотворення перетворюється на об'єкт взаємного – і для читача, і для письменника – інтересу. Між текстом і автором, текстом і читачем склада-

ються вільні стосунки і робиться все можливе, щоб зняти з читачької свідомості гіпноз правдоподібності, життєвої вірогідності. При цьому підкреслюється ілюзорність створеного світу, оманливість межі між абсурдністю тексту і «реальністю абсурду». Втім, Берроуз не має статусу типового автора абсурду, як Беккет, Кафка, Іонеско, оскільки у його творчості проступає інтелектуальна неповноцінність.

У романі «Нова експрес» Берроуз розробляє метафоричну систему розширеного бачення реальності. Ця система виявляється у постійних посиланнях на кінематограф, скануванні оточуючого життя, зображенні «Сірої кімнати» (Grey Room) тощо. Автор пояснює: імпліцитність у «Нова експрес», теорія, яку ми називаємо реальністю, і є кінофільмом. Це той фільм, який називаємо біологічним. В інтерпретації

Берроуза ідея переконлива завдяки вірусній характеристиці слова: «Не існує правди і правдивої «реальності» – «Реальність» – більшою чи меншою мірою постійно сканована модель – Сканована модель, сприйнята як реальність, була нав'язана контролюючою силою, силою, першочергово орієнтованою на тотальний контроль» [5, с.53]. У «Нова експрес» жителям міста важко відрізнити фільм від реальності. Чимало фрагментів книги пов'язані з прагненням партизанських сил захопити центри, де ворожі сили синтезують таку несправжню реальність. Звучить потреба «перезняти реальність» (to retake universe). Ця потреба гостро постає завдяки звичним графічним образам – «металевих» джанкі, людей-риб, людей-скорпіонів, гігантських крабів, ув'язнених, перетворених на комах індивідів. А науково-фантастичний сюжет та ідея вірусу, що знищує незалежне життя людського господаря, передають естетичний жах.

Знімає і керує «фільмом реальності» «Нова Моб». Люди ж постають у ньому несвідомими, невідними акторами. В усіх романах «Нова трилогія» людські жертви змушені брати участь у такому лінійному повторенні нав'язаних сценаріїв, образів, звуків без будь-якої власної альтернативи. Указівки «Ради» (the Board Books) служать для утримання акторів у стані невідомості і для вільного руху планети назустріч новодержаві («Надновій»). Земля використовується як ізольована колонія, яку злісно експлуатують і контролюють Бредлі-Мартін (лідер нова-злочинців) і Рада. Агенти Бредлі-Мартіна на Землі – всі представники влади, установи і системи – збройна, поліційна, рекламна, релігійна, інспектори митного контролю, політики, дилери, всі ті, хто змушує і направляє, будь-хто, хто нав'язує свою реальність іншим.

Берроуз також стверджує: «Не існує правди і правдивої реальності – Реальність – більшою чи меншою мірою постійно сканована модель – Сканована модель, сприйнята як реальність, була нав'язана контролюючою силою, силою, першочергово орієнтованою на тотальний контроль» [5, с.53]. «Знімає» і керує такою реальністю «Нова Моб». Людям важко відрізнити фільм від справжнього життя. Городяни є лише невідними акторами. В усіх романах «Нова трилогія» люди змушені брати участь у такому «фільмі реальності», лінійному повторі нав'язаних сценаріїв, звуків, образів без будь-якої альтернативи.

Сам зміст романів і їхня форма, як ми бачимо, є надзвичайно складним сплавом дуже особистого – фізіологічного і психопатологічного – досвіду, ставлення до оточуючої реальності, її критичного неприйняття і загальнокультурного матеріалу, що ввійшов у письменницьку свідомість і підсвідомість. Це – свідомість людини технократичної ери, що мислить не тільки образами, сформованими повсякденним механізмом і комп'ютеризованим побутом, науковими концепціями, але й науковою фантастикою також, масовою культурою, класичною філологією. Простір і час романів мають усі властивості універсально-умовного хронотопа, у

якому однаково умовні і «Крабовидна Туманність» (Crab Nebula), і «Земля Вільних» (Freeland), де розташована штаб-квартира «Нова Моб», і Південна Америка, і Даллас, де ситуація протистояння загострюється, і Меркурій з Ураном, і планета-копія, і сама Земля як «полустанок», на якому й відбуваються всі події. Втім, у цілому, все це – «темна сторона душі», де криється те, що не підпадає під контроль розуму, стихійне, руйнівне, небезпечне – що і складає для письменника головний предмет художньої творчості.

Часові координати створеної Берроузом структури також цілком відображають абсурдність реальності, у якій самі поняття життя як біологічного процесу, що протікає у часі і просторі, виявляються аж ніяк не абсолютною істиною. За письменником, є, як мінімум, «двосторонній» запас часу, тому що дійшовши до кінця «біологічного фільму» («фільму реальності»), можна прокрутити його в зворотному напрямку – все одно ніхто нічого не зрозуміє і нічого не помітить. Рух у часі в будь-якому напрямку, одночасна присутність у двох часових пластах, взаємопроникнення планів минулого і сьогодення – прийоми, давно освоєні різними жанрами, і не тільки фантастичними. У Берроуза ж простежується пародіювання всіх цих часових пластів, навмисне зниження їх до рівня забави, «кайфу», одного з видів тілесного задоволення, що важливо з погляду загального пафосу, негативного ставлення до цивілізації як такої.

Берроузьський роман – відкрита форма для безкінечних доробок [4]. Його текст – це свавільний фрагмент, який може бути змінений у наступних виданнях без втрати цілісності «сюжетної лінії», особливо якщо взяти до уваги нововведення письменника – метод «розрізання та складання».

Список використаних джерел:

1. Кан Д. Технология физиологических коммуникаций у Уильяма Берроуза и Л. Рона Хаббарда. *Митин журнал*. 2002. №60. С. 481-486.
2. Коваль М. Теория литературного постмодернизма в интерпретации Джона Барта. *Мандрівець*. 1999. №5-6. С. 115-119.
3. Барроуз У. Мягкая машина: Трилогия / предисл. и пер. с англ. В. Когана. Санкт-Петербург: Азбука, Амфора, 1999. С. 5-10.
4. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна. Москва: Институт экспериментальной социологии, 1998. 159 с.
5. Burroughs W.S. *Nova Express*. New York: Grove Press, 1992. 179 p.

The article reveals the concept of «absurdity» in the work of W. Burroughs. The author comes to the conclusion that the writer's novel is an open form for endless work, and his text is an arbitrary piece that can be changed in subsequent editions without losing the integrity of the «storyline», especially if one takes into account the novelist's novelty – the method of «cutting and drafting».

Key words: absurdity, artistic method, text, postmodernism.

Отримано: 19.04.2018

УДК 821.111-312.6(73)

А. С. Ярош, магістрант факультету іноземної філології

БІОГРАФІЧНА СКЛАДОВА РОМАНУ «ОСТРОВИ В ОКЕАНІ» Е. ГЕМІНГВЕЯ

У статті характеризується біографічна складова роману «Острови в океані» Е. Гемінгвея. Автобіографічне моделювання тісно переплітається з проблемою типологічної близькості світоглядів письменника і його героїв. Якщо фактичні збіги на рівні окремих подій у біографії Гемінгвея і його героїв можна віднести до рівня сюжету, то окремі аспекти автобіографічної основи є необхідною складовою структури образу героя і багато в чому формують його тип, дозволяють зрозуміти задум автора.

Ключові слова: автобіографізм, герой, екзистенціалізм, типологія.

Із кризовим станом письменника значною мірою пов'язана незавершеність і автобіографічність багатьох творів «пізнього» Гемінгвея, над якими він працював упродовж багатьох років («Острови в океані», «Райський сад», «Свято, яке завжди з тобою»). Герої Гемінгвея цих років, незважаючи на наполегливі пошуки, на різні конфлікти, в яких вони проходять випробування на міцність, так і не знаходять сенсу свого існування. У зв'язку з незавершеністю багатьох робіт Е. Гемінгвея цього періоду постає питання про можливість їх дослідження.

Думки з приводу можливості і необхідності дослідження незавершених художніх творів, зокрема романів Гемінгвея, найсуттєвіші. О. Мулярчик пише: «Гіршим ворогом письменника, що помер, є, як правило, його спадкоємці, які друкують те, що він сам надійно тримав би в таємниці» [4, с.401]. Важко не погодитися з думкою Л. Гінзбург: «Літературний герой пізнається ретроспективно. Завершений персонаж твору, дописаного письменником, дочитаного читачем, ніби народжується наново. Але і незавершений персонаж є сприйнятим

читачем, освоєний поступово, у ході дії. Причому іноді естетично актуально саме неповне розуміння, загадки, що розгадуються далі. Герой, про якого не все ще відомо, – це зовсім не те, що картина, не дописана художником. Літературний персонаж із самого початку володіє повноцінним буттям» [2, с.16]. З цієї точки зору цілком виправданим є вивчення незавершених творів Гемінгвея, які мають низку безперечних художніх достоїнств. Незавершеність творів письменника 40-50-х років дозволяє читачеві і дослідникові проникнути в творчу лабораторію Гемінгвея, досягнути секретів майстра «підтекстів».

У незавершених творах Е. Гемінгвея набагато сильніше, ніж в його завершених книгах, виражена автобіографічна основа. Ось що писав з приводу роману «Острови в океані» О. Старцев: «Навіть якщо враховувати звичайну високу норму автобіографізму в книгах Гемінгвея, близькість Томаса Хадсона до автора тут надмірно підкреслена... Виходячи з відомої творчої практики Гемінгвея, можна висловити припущення, що, спочатку так близько тримаючись до сліду власного життя, він міг надалі зробити потрібний відбір і ослабити взаємозв'язок героя і автора» [5, с.322].

Автобіографічна основа в творчості Гемінгвея 40-50-х років має яскраво виражене ностальгічне забарвлення. Гемінгвей намагався піти з жорстокого сьогодення в минуле, переосмислити його, часто спираючись в якості художнього матеріалу на факти своєї власної біографії. У романі «Острови в океані» отримує розвиток тема «багатих», намічена в романі «Мати і не мати» і книзі мемуарів «Свято, яке завжди з тобою». Багатство, що несе з собою руйнування, – один із наскрізних мотивів у творчості Е. Гемінгвея, варіантом якого є мотив багатой жінки-власниці, що перешкоджає вільній реалізації творчих спрямувань чоловіка («Свято, яке завжди з тобою»), «Сніги Кіліманджаро», «Недовге щастя Френсіса Макomberа», «Райський сад»). У цьому мотиві також помітні відгомони подій з особистого досвіду письменника. У Гемінгвея був чималий досвід спілкування з багатими жінками, що прагнули забезпечити його життя максимальним матеріальним комфортом (Полін Пфайфер) або залучити його до світських утіх. «За свідченням Гемінгвея, – підкреслює Б.А. Гіленсон, – приводом для появи «Снігів Кіліманджаро» стала пропозиція деякої спроможної прихильниці відправитися з нею удвох на полювання відразу після тільки що закінченого сафари. Щедрий дар Гемінгвей не прийняв, але сам факт дав йому матеріал для роздумів про те, якими небезпечними є спокуси і несерйозне відношення до своєї праці, як легко в гонити за високими гонорарами витратити свій талант на «чтиво» для масових журналів (чим грішив згаданий в новелі його друг Фіцджеральд). Сам Гемінгвей навіть в найскрутніші для себе часи не писав упівсили» [1, с. 347].

Роман «Острови в океані» перекликається «морською темою» з романом «Мати і не мати». Романи «За річкою в тіні дерев», «Острови в океані» – це спроба такого ж оповідання про другу світову війну, як і про першу світову в романі «Процавай, зброя!» чи про війну в Іспанії, як роман «За ким б'є дзвін». Роман «Острови в океані» ідеалізує стосунки Гемінгвея з синами точно так само, як ідеалізує письменник відношення зі своєю першою дружиною в «Святі, яке завжди з тобою» [3, с.183].

У романі «Острови в океані» у розповіді письменника про самотнє життя Томаса Хадсона на острові Біміні знайшли віддзеркалення враження самого Гемінгвея про життя, про його рибальство, про його любов до домашніх тварин, спілкування з якими, правда, тільки підкреслювало душевну самотність письменника в ті роки. Особливий інтерес представляють ті сцени роману, в яких описуються спілку-

вання Томаса Хадсона з синами. Вони дають нам щедрий автобіографічний матеріал, що дозволяє проникнути у світ взаємин Гемінгвея з його дітьми.

Художній світ роману «Острови в океані» є складніший у порівнянні з романом «Райський сад». Художник Томас Хадсон не задоволений життям, що обмежене сферою мистецтва. Він залучається до антифашистської боротьби, проходить випробування не лише в особистих, але і в соціально-історичних конфліктах. Таким чином, пласт фактичних збігів подій із життя самого Гемінгвея і його героїв досить широкий. Він же є одним із найбільш вивчених аспектів творчості письменника. Томас Хадсон, герой роману «Острови в океані», професійний художник. Він «реалізує» пристрасть Гемінгвея до живопису. Автобіографічний інтерес представляє і історія загибелі Томаса Хадсона. Герой роману йде з життя, так само, як і Гемінгвей, переконавшись у неможливості зрозуміти сенс існування. На сторінках роману «Острови в океані» Е. Гемінгвей, опираючись на власне світовідчуття 40-50-х років, передбачає своє самогубство. Тільки герой художнього твору має кращу долю в порівнянні з самим письменником: хоч він і не знаходить свого життєвого призначення у боротьбі з фашистами, але гине за ту справу, яка приносить користь людям, на полі бою, як годиться чоловікові. Цікавим є зіставлення загибелі Томаса Хадсона і смерті Річарда Кантуелла. Е. Баргесс говорить про показовий факт, що полковник Кантуелл, старий солдат, помирає не на полі бою, а від серцевого нападу. На наш погляд, це багато в чому є показником виродження багатьох рис героя «втраченого покоління» в образі полковника Кантуелла і різниці його долі і долі Томаса Хадсона, що визначаються їхнім світосприйняттям.

Автобіографічне моделювання в пізній творчості Е. Гемінгвея тісно переплітається з проблемою типологічної близькості світоглядів письменника і його героїв. Якщо фактичні збіги на рівні окремих подій у біографії Гемінгвея і його героїв можна віднести до рівня сюжету, то названі аспекти автобіографічної основи в «пізніх» книгах письменника є необхідною складовою структури образу героя і багато в чому формують його тип, дозволяють зрозуміти задум автора, його світовідчуття в 40-50-ті роки, а також концепцію творчої особистості в пізніх творах.

Список використаних джерел:

1. Гіленсон Б.А. Хемінгуей. Москва, 1991. 280 с.
2. Гинзбург Л.Я. О литературном герое. Ленинград, 1979. 166 с.
3. История американской литературы. Москва, 1971. Т. 2. 560 с.
4. Мулярчик А.С. Современный реалистический роман США. 1945-1980. Москва, 1988. 242 с.
5. Старцев А.И. Молодой Хемингуэй и «потерянное поколение». Хемингуэй: книги последних лет. В студии умершего мастера. Старцев А.И. От Уитмена до Хемингуэя. Москва, 1981. С. 68-112.

The article describes the biographical component of the novel «The islands in the ocean» by E. Hemingway. Autobiographical modeling is closely intertwined with the problem of the typological closeness of the writer's worldviews and his characters. If the actual coincidences at the level of individual events in the biography of Hemingway and his heroes can be attributed to the level of the plot, then some aspects of the autobiographical basis are a necessary component of the structure of the image of the hero and in many respects form his type, allow us to understand the author's intention.

Key words: autobiography, existentialism, hero, typology.

Отримано: 11.04.2018

КОНЦЕПТ ЯК ОСНОВНЕ ПОНЯТТЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ

У статті розглядаються погляди мовознавців на поняття «концепт». З'ясовано, що теоретичні положення, представлені авторами, які працюють в рамках традиційної лінгвістики, схожі в принциповому розумінні концепту як узагальнюючого абстрагованого поняття, що входить в базові концептуальні рівні психіки і є будівельним матеріалом пізнавальної картини світу. Традиційне розуміння концепту також не виключає розгляд питання про його національну специфіку.

Ключові слова: картина світу, концепт, лінгвістика, поняття.

Сьогодні термін концепт, який прийшов в лінгвістику, культурологію, а потім і в лінгвокультурологію з логіки і математики, набуває все більшого поширення. Перенесення акценту з вивчення безпосередньо мовної системи на аналіз концептуальної системи, системи ментальних репрезентацій в психіці людини, здійснюваний в лінгвокогнітивних і лінгвокультурологічних роботах останніх років [2; 3; 6], є сучасним підходом до дослідження мови, що дозволяє створити теоретично обґрунтовану програму антропологічної парадигми в лінгвістиці, спрямовану на розкриття ролі як мовних, так і немовних чинників в концептуальному освоєнні світу.

С.Г. Воркачов вважає, що існуючі в лінгвістиці підходи до розуміння концепту умовно зводяться до лінгвокогнітивного та лінгвокультурологічного осмислення цього явища, якщо не брати до уваги погляди тих лінгвістів, які ототожнюють «поняття» і «концепт» [1].

М.В. Нікітін вказує на тісний взаємозв'язок концепту та значення: «говорячи про поняття і значення, ми по суті маємо справу з одним і тим же предметом – концептуальним рівнем абстрактних, узагальнюючих одиниць свідомості... Оскільки значення – це ті ж поняття, вони зберігають за собою все те, що відноситься до понять: їх зміст, структуру, системні зв'язки тощо» [4, с.89]. Однак значення відрізняється від концепту пов'язаністю знака. Концепт включає, поряд з одиницями пізнання, і вербалізовані знання, оскільки не дивлячись на можливість розведення понять концептуальної і мовної картин світу, «не можна заперечувати їх істотного перетину і накладання, а також їх постійної взаємодії та взаємозбагачення» [5, с.144].

У книзі «Основи лінгвістичної теорії значення» М.В. Нікітін виділяє два рівня свідомості – рівень значень і рівень понять, говорячи мовою сучасної термінології – мовний і концептуальний рівні. Структура першого з них своєрідна в кожній мові і пов'язана з особливостями її ладу, оскільки рівень значень або мовний рівень формує семантичну систему мови, висловлюючи ті загальні універсальні поняття, які однакові у всіх людей і незалежні від конкретної мови. Наявність універсального понятійного рівня забезпечує успіх перекладу мови на мову і можливість людям, які говорять на різних мовах з різними системами значень, зрозуміти один одного [4, с.42]. Однак автор визнає за поняттями національну специфіку. Отже, автор беззастережно взаємозамінює терміни концепт і поняття, яким протиставляє значення, що є мовним позначенням поняття, причому останнє, на думку М.В. Нікітіна, не завжди володіє мовним вираженням. Дослідник проводить межу між рівнем понять і рівнем значень, називаючи їх концептуальними, визначає ступінь і причини національної специфіки на кожному з рівнів.

За своїм принциповим положенням концепція Б. Серебреннікова має багато спільного з позицією М. Нікітіна. Він також проводить межу між значенням і поняттям, нерідко вживаючи для позначення останнього термін концепт. Слідом за М.В. Нікітіним, Б.А. Серебренніков вважає, що поняття може отримувати мовне закріплення в формі слова, словосполучення, тобто в номінативному знаку. Однак принципово відмінним моментом є те, що поняття може опредмечуватися і в немовних формах, наприклад, у різних продуктах діяльності людини – артефактах.

Як і М.В. Нікітін, який виділив мовний і понятійний рівні свідомості, Б. Серебренніков також розмежовує мовну і концептуальну картини світу. Субстратом концептуальної системи є концепти, образи, уявлення, відомі схеми дії і пове-

дінки, іншими словами, стереотипи, а також якісь ідеальні сутності, не завжди пов'язані безпосередньо з вербальним кодом [5, с.141]. У цьому формулюванні термін концепт замінює поняття, оскільки автор не робить застережень на відмінності між ними. За своїм структурним складом концептуальна система набагато складніша система значень, оскільки включає в себе і невербальні компоненти, точніше, компоненти, які не мають мовного вираження. Концептуальна система є динамічним утворенням у свідомості людини. Примітно, що в процесі міркування про складові концептуальної системи дослідник вирізняє такі поняття, як вербальний і невербальний концепт. Істотною частиною концептуальної системи складається, безумовно, з концептів, які належать до першого типу. Крім цього, автор говорить про співвідношення в психіці людини світу дійсності і світу своїх концептів [5, с.170]. Тим самим автор встає на принципово новий щабель в розумінні такого явища в людській психіці, як концепт, наближаючись до його сучасного осмислення.

Обидва дослідники визнають факт національної специфіки концептуальної моделі світу, яку вони вважають власне понятійним відображенням мови. Мова забарвлює через систему своїх значень і їх асоціацій концептуальну модель світу в національно-культурні кольори [5, с.177].

Таким чином, теоретичні положення, представлені авторами, які працюють в рамках традиційної лінгвістики, схожі в принциповому розумінні концепту як узагальнюючого абстрагованого поняття, що входить в базові концептуальні рівні психіки і є будівельним матеріалом пізнавальної картини світу. Традиційне розуміння концепту також не виключає розгляд питання про його національну специфіку, хоча і не передбачає наявності в концепті ціннісного компонента, що є основою лінгвокультурного підходу до розуміння концепту, розробленого сучасними дослідниками.

Список використаних джерел:

1. Воркачов С.Г. Концепт счастья в русском языковом сознании: опыт лингвокультурологического анализа : монография. Краснодар, 2002. 142 с.
2. Городецкая О.В. Национально-марковані концепти в британській мовній картині світу ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2003. 21 с.
3. Жайворонок Н.В. Українська етнолінгвістика: Нариси : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Довіра, 2007. 262 с.
4. Нікітін М.В. Курс лингвистической семантики : учеб. пособие. Санкт-Петербург : Науч. центр проблем диалога, 1996. 757 с.
5. Серебренников Б.А. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. Москва : Наука, 1988. 216 с.
6. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. Москва : Языки русской культуры, 1997. 824 с.

The article deals with the views of linguists on «concept». It was found out that the theoretical positions presented by the authors working within the framework of traditional linguistics are similar in the understanding of the concept as a generalizing abstract concept, which is included in the basic conceptual levels of the psyche and is the building material of the cognitive picture of the world. Traditional understanding of the concept also does not exclude the consideration of the question of its national specificity.

Key words: concept, linguistics, world picture.

Отримано: 25.04.2018

УДК 94:323.272(477)«1919»

С. Атаманчук, магістрантка історичного факультету

1919 РІК: ОСНОВНІ РЕВОЛЮЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена вивченню поглядів В.Ф. Солдатенка на основні революційні тенденції в Україні в 1919 р.

Ключові слова: Українська революція, Українська Народна Республіка, тенденції, радянська влада, отаманщина, Українська Галицька армія.

Одним із найдраматичніших, найсуперечливіших історичних періодів революційної доби є 1919 рік. Хрестоматійні знання про співіснування на той час на українських землях різних політичних режимів (Українська Народна Республіка, Українська Соціалістична Радянська Республіка, денікінщина та ін.), присутність військових сил іноземних держав (Антанта, Польща) логічно наштовхують на вирішення складних питань щодо цих суперечливих процесів, а це потребує глибокого наукового аналізу лише на підставі широкого кола історичних та історіографічних джерел, і є справою професійних істориків. Одним із таких є провідний вчений-історик, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії наук В. Солдатенко. У 2010р. з'явився Т. III його ґрунтовної праці «Україна в революційну добу: історичні есе-хроніки», присвячений саме цьому періодові.

1919 р. займає особливе місце у дослідженні революційної доби в Україні. «Це рік найжорстокіших, наймасштабніших воєнних зіткнень, які покрили всі регіони, безжалісно краяли українські землі, принесли народу страшні випробування й незчисленні жертви».

Власне українські події виявилися «вмонтованими» в геополітику, її розвиток, багато в чому був детермінований дією чинників, які було нелегко передбачити, непросто врахувати у виборі та здійсненні курсу. Часом і сьогодні непросто вирахувати й зрозуміти взаємовплив і боротьбу різних політичних напрямків, віднайти інтегральний вектор суспільного руху. Можливо, означене ускладнює процес наукового освоєння найкритичнішого етапу революції, якщо не відлякує багатьох науковців, то й не стимулює їх зусилля. Якщо аналізу періоду гетьманату (1918 р.) присвячено значно вужче коло праць порівняно з часом Центральної Ради, то вивченню історії Української Народної Республіки під керівництвом Директорії (1919 р.) надається ще набагато менше уваги.

Актуальність теми полягає в поетапно-хронологічному відтворенні, узагальненні та оцінці суперечливих подій, реконструкції об'єктивної картини лягають з урахуванням нових можливостей дослідження та подолавши радянські стереотипи не лише в широких громадських колах, але й у науковому середовищі.

Джерельною основою роботи являються фонди українських та російських архівів, джерела особового походження, періодична преса та збірники документів і матеріалів. При написанні автор використовує велику кількість праць попередників.

Праця В. Солдатенка складається з вступу, семи розділів, висновки автор надає під назвою « Кілька абзаців замість заключення» та іменного покажчика.

Перший розділ «Під гаслами трудового принципу і соборності» висвітлює становище України на початку 1919 року. Переддень і перші дні цього року Україна зустрічала, маючи на своїй території чотири могутні сили, що дуже істотно впливали на долю її народу. Це інтервенти Антанти, що висадилися на Півдні, для яких Україна була «прохідною зоною» для наступу на Москву. Це біла армія, що боролася за поновлення єдиної, неподільної монархіч-

ної Росії. Третьюю силою був розвиток соборницьких тенденцій, що з неминучістю мав трансформувати фронт між Польщею і Західно-Українською Народною Республікою у повномасштабну війну Польщі з українським народом в цілому. І по-четверте, оточена по периметру ворожими арміями (радянської Росії, білогвардійської Росії, Антанти, Польщі, Румунії), УНР мала цілком визначений «внутрішній фронт», масштаби і могутність якого також неухильно наростали. Йдеться в даному разі про повстанство.

Автор аналізує політичний курс УНР Директорії на початку 1919 р., в умовах підготовки та роботи Трудового конгресу, характеризує сутність конфлікту між радянською Росією і УНР. Особливе значення приділяє спробам об'єднання УНР і ЗУНР під прапором соборності українських земель, вказує на причини через які об'єднання не було доведено до кінця.

Другий розділ «Антагонізм орієнтацій» присвячений дипломатичним стосункам. Значне місце відводиться відношенням з Росією, а саме місці Мазуренка. Витративши чимало часу та зусиль, посланці з України змушені були змиритися з тим, що їх ідеї та прагнення нікому не були потрібними.

Внутрішні суперечності, що існували в Директорії з моменту створення, із загостренням ситуації, природно, виявляли себе дедалі сильніше. Особливого значення набули різноспрямовані зовнішньополітичні орієнтації в українському провіді. Перспектива налагодження стосунків з країнами Антанти залежала не стільки від прагнень і планів С. Петлюри та його однодумців, скільки від тих, хто, як переможці світової війни, продовжували поставати незаперечною силою. Лідери Антанти не поспішали визначитися із підтримкою Директорії. Навпаки, їх дратував і насторожував соціалістичний характер останньої, а понад усе – підняте нею антигетьманське повстання. Проте між українськими та французькими представниками неодноразово проводилися переговори. Варто наголосити, що французи, які представляли інтервенційні сили, принципово так і не погодилися на перспективу існування незалежної української державності. Для них визнання УНР було лише вимушеним епізодом, тимчасовим тактичним компромісом. Незважаючи на загалом підозріле ставлення до Директорії, контакти вибудовувались з прибічниками С. Петлюри, а сам він, отримуючи також чималу дозу критики, фігурував як реальна сила, на яку робили ставку європейські дипломати і військові у боротьбі з радянською владою. Однак евакуація Директорії з Києва істотно похитнула сподівання французів, зумовила їх прохолодніше ставлення до Директорії. Наприкінці зими – на початку весни українська армія з великою натугою лише оборонялася і, врешті, все одно відступала під ударами більшовицьких військ, вона перестала бути для французького командування вигідним союзником.

В третьому розділі «Отаманщина» автор детально розглядає чинники цього непростого історичного феномена. На підставі узагальнень джерел та літератури В. Солдатенко визначає отаманщину як домінуючу «у житті УНР, в управлінні всіма її процесами, включаючи політичні, державотворчі, економічні, військового начала». Зародилася

отаманщина, на думку історика, ще в ході анти гетьманського повстання.

Велика увага приділяється С. Петлюрі – голові Директорії УНР, його діяльності у 1919 р. Засуджуючи надмірну апологетику цього діяча в сучасній історичній літературі, В. Солдатенко зауважує, що «зовсім неправомірно ототожнювати Українську революцію з однією особистістю, з режимом, який в історіографії досить широко іменується петлюрівщиною».

В четвертому розділі аналізується проблема єврейських погромів. 1919 рік увійшов у вітчизняну історію як час наймасштабніших, найкривавіших ексцесів за національною ознакою. Політичні діячі 1917-1920 рр., що невдовзі стали першими істориками Української революції, очевидно, не встигли ще повною мірою відчути особливого звучання проблеми, якого вона набула пізніше в контексті ідейно-політичної боротьби. Їхні підходи були простішими, відвертішими, об'єктивнішими. Тому автор дає велику кількість документальних матеріалів, що проливають світло на ці події. Винниченко писав про це так: «Я не буду приводити тут опису всіх тих страхів, які жакним кошмаром стояли над Україною впродовж кількох довгих місяців. Досить сказати, що рідко було якесь містечко або місто на території отаманщини, де жили євреї, щоб там не погуляла отаманська рука, де б не було грабежу, мордування, катування й убивства безбройних людей, починаючи з старих дідів і кінчаючи малими дітьми. Про це колись буде написано цілі томи з цього чорного, ганебного періоду нашої історії».

П'ятий розділ розкриває тлумачення сутності й значення політики «воєнного комунізму». Не менш цікавим феноменом даного періоду стає повстанство. Для радянської історіографії характерною була кваліфікація повстанства як «куркульського бандитизму». Стосовно повстанства впливає висновок, що в ньому був утілений активний вияв морально-психологічного несприйняття й діяльнісного протесту проти будь-якого владного, передусім державницького примусового начала. Автор вживає визначення «повстансько-партизанський рух», який, за його словами, «у той час був політично строкатим. У ліквідації протирадянських виступів застосовувалися регулярні військові частини. Зокрема, уже в квітні 1919 р. на так званому внутрішньому фронті було задіяно 21 тис. бійців і командирів. Радянські органи вдавалися й до практики взяття заручників з населених пунктів, які знаходилися у місцях дій повстанців. У разі відмови видати властям організаторів і зброї заручникам загрожував розстріл. Передбачалися й контрибуції на «бунтівні» села, депортування ватажків безчинств з конфіскацією їхнього майна. Означені методи протидії повстанцям часом не лише не дозволяли локалізувати чи викоринити селянський спротив, а й затягувати розв'язання проблеми, часом, навіть, загострюючи її».

Шостий розділ під назвою «У вирі фронтів» розкриває міркування про події літа та осені 1919 р., так звану «Кам'янецьку добу» – як одну з найтрагічніших епізодів в історії визвольних змагань 1917-1920-х рр. Частина розділу присвячена Українській Галицькій армії. У книзі аналізу-

ються трагічні епізоди перебування цього військового формування та його бойові дії на території Наддніпрянської України (здача Києва, укладення договору між УГА та Добровольчою армією А. Денікіна), розкол у середовищі галичан та пошук союзу з більшовиками, створення Червоної української галицької армії (ЧУГА) тощо.

У сьомому розділі розкривається сутність Зимового походу, як найвищої точки організованої акції, на яку спромоглося в той час після листопадової катастрофи 1919 р. наше громадянство.

У грудні 1919 р. було «подолано апогейну точку протистояння і потроху проступали контури того стану суспільства, в якому воно розвиватиметься, по суті, цілу епоху». Урешті-решт не зміг набрати достатньої сили соборницький процес, а регіоналістські тенденції обернулися величезною шкодою для української справи. Крім того, підтримувана Антантою денікінщина відступила не лише з російських теренів, а й потіснилася з більшої частини України. Відновлена в регіоні влада рад після важких випробувань, що випали на долю жителів України, одержала нові імпульси для масової підтримки.

В кінці книги під назвою «Кілька абзаців замість заключення» викладені міркування автора, проте вони швидше відносяться як узагальнення до останнього розділу, ніж до всієї праці.

Отже, праця В. Солдатенка «Україна в революційну добу» (т. III) стала помітним явищем в історичній науці. Автор ретельно аналізує найбільш складні, суперечливі проблеми революційної доби в Україні, зокрема переломного етапу – 1919 року. Робота цікава, побудована на змістовному фактичному матеріалі. В монографії використані різноманітні види джерел та літератури, що підтверджує вагомість праці в українській історіографії. Це видання правомірно можна віднести до наукової праці новаторського типу. При викладенні матеріалу автор застосував наукові принципи історизму та об'єктивності, від яких, на жаль, відходять деякі сучасні історики. Ідеться про спробу подолання звичних стереотипів. Солдатенко не намагається шукати в минулому щось героїчне і славне, возвеличувати тих осіб які цього не заслуговують. Він виважено ставиться до подій 1919 р., з усіма позитивними та негативними проявами. Автор звертає увагу переважно не на обов'язкове згадування всіх фактів, а на їх логіку, зумовленість та взаємозв'язки.

Список використаних джерел:

1. Солдатенко В.Ф. Україна в революційну добу. Історичні есе-хроніки : у 4 т. Київ : Світогляд, 2010. Т.ІІІ. Рік 1919. 453с.

The article is devoted to the study of V.F. Soldatenko's views on the main revolutionary tendencies in Ukraine in 1919.

Key words: Ukrainian revolution, tendencies, Sovietpower, Atamanshchyna, Ukrainian Galician army.

Отримано: 18.04.2018

УДК16.723-053.6

Б. Б. Боднарчук, студент 3 курсу історичного факультету

СПІВВІДНОШЕННЯ МОЛОДІЖНОЇ СУБКУЛЬТУРИ І ПОЛІТИКИ

У статті робиться спроба висвітлити важливу роль одного з елементів молодіжної субкультури хіп-хопу, а саме репу на трансформаційні процеси котрі відбуваються в суспільстві сьогодні. Проаналізовано, яким чином реп сам по собі запустив деякі незворотні позитивні зміни в суспільно-політичних процесах.

Ключові слова: субкультура, молодіжна субкультура, політика, хіп-хоп.

Ця тема надзвичайно актуальна в сучасному світі, де політикою просякнута буквально кожна найменша клітина суспільства. І молодіжні субкультурні групи не стали виключенням. Тому цікаво було б глянути на питання політики з позицій представників якоїсь конкретної субкультури. В цьому окремо взятому випадку політичні явища та процеси будуть подаватися у інтерпретації хіп-хопової субкультури. Обрану проблему на науковому рівні досліджували вчені коледжу Блу Еш, при університеті Цинцинаті. Роботи проводилися під керівництвом доктора Т. Калаїса.

Висвітлення цієї проблеми доречно буде почати з ідентифікації суті самого поняття «молодіжна субкультура».

Субкультура – форма (або ж тип) культури, що має відповідну систему символів і цінностей (тобто норм, стандартів, ідеалів та переконань), що відрізняють певну соціальну групу від більшості членів суспільства. У антропології – група людей у межах більшого суспільства з відмінними стандартами та моделями поведінки [1].

А тепер більш детально про такий різновид субкультури як хіп-хоп.

Хіп-Хоп (англ. Hip-hop) – молодіжна культура, яка з'явилась у США в кінці 1970-х в середовищі афроамериканців. Включає в себе 4 основні елементи: діджеїнг, графіті, емсіінг (реп), брейкінг. Також часто 5-им основним елементом вважається вуличне знання (knowledge). До початку 1990-х рр. хіп-хоп став частиною молодіжної культури у багатьох країнах світу. Хоч вище перелічені елементи разом складають хіп-хоп як культуру, вони живуть окремим життям. Сьогодні бі-бої рідко танцюють під реп, графіті малюють вже далеко не тільки репери. Тому в наш час хіп-хоп часто асоціюється в першу чергу зі стилем музики [1].

Стосунки представників хіп-хопу зі сферою політики від самого початку будувалися на ґрунті неприязні. Адже він виник як «чорношкірий жанр» в США, де і до сьогодні зберігаються елементи упередженого ставлення до афроамериканців. І це незважаючи на політику мультикультуралізму котру сповідує політичне керівництво Штатів. Не кажучи вже про 70-ті-90-ті роки, коли панувала атмосфера ворожості, що провокувала постійні конфлікти між представниками закону(полісменами) та жителями так званих «чорних кварталів». Сам по собі хіп-хоп став інструментом боротьби за свої громадські й політичні права для чорношкірих жителів «країни можливостей».

В контексті цього доречно буде згадати про інцидент, що мав місце під час концертного туру одного із найвідоміших реп колективів тих часів «N.W.A». Суть ситуації полягала в забороні виконувати популярну композицію гурту «Fuckthe Police»-До біса копів (англ.). Артисти не дивлячись на всю серйозність заборони таки виконали пісню. Ці дії потягнули за собою відчутні наслідки у вигляді бунтів афроамериканців на території всього населеного пункту. Резонансна подія сталася 1989 року. Як наслідок постраждало близько двох десятків правоохоронців. Табу на виконання треку було накладене відділом ФБР у штаті Каліфорнія. Реп вже тоді вважали музикою, що сповідує протест проти існуючого суспільно-політичного укладу в країні. Після вищезазначених подій ця характеристика закріпилася за жанром остаточно. А коли новини про заворушення дійшли до Білого дому, поліцейських зобов'язали поводитися більш толерантно відносно афроамериканського населення.

На цьому етапі дослідження проблеми цілком доречно буде згадати про те, як взагалі виник такий жанр як політичний реп. Отже, трохи історії та реальних фактів.

Політичний реп (чи політичний хіп-хоп) – стиль хіп-хоп-музики, де тематика лірики та музики зачіпає політику. Як правило, політичні реп-виконавці мають імідж «борців» за справедливість у країні, що протиставляють себе громадськості.

Першими виконавцями політичного хіп-хопу прийнято вважати гурти The Last Poets, The Watts Prophets і виконавця Джіла Скотт-Герона.

Політичний хіп-хоп звернений до художників, поетів та музикантів, гудеє в собі «гостре» ставлення до політики, що бажать щось сказати і повідати людям, в надії змінити сутність цього явища. Політичний реп відносять до соціального хіп-хопу, проте, політичний реп трохи відрізняється від свідомого хіп-хопу, тим, що творчість політичних реп-виконавців може бути і антисоціального характеру.

Першими платівками з записами політичного хіп-хопу стали «The Black Voices: On the Streets in Watts» (1969), «The Last Poets» (1970) і «Small Talk at 125th and Lenox» (1970).

Політичний реп з плином часу поділився на кілька піджанрів [2]:

«Чорний» хіп-хоп. Найважливіше місце в історії політичного репу займає, звичайно, негроїдний «Чорний» національний хіп-хоп-рух.

Націоналізм чорношкірих був однією з провідних ідеологій позаду бойовничого крила північноамериканського руху за громадянські права в 1970-их і на початку 1980-их.

Це відіграло головну роль у ранньому політичному хіп-хопі і продовжує бути головною силою поживлення для багатьох сучасних політичних хіп-хоп-артистів.

Марксистський хіп-хоп.

Марксизм довго був головною силою поживлення в громадських рухах у всьому світі, в тому числі і в хіп-хопі.

Два відомих представника марксистського хіп-хопу – гурти «The Coup» і «Marxman». Обидві групи також включають у свої пісні революційний націоналізм, ірландський республіканізм (Marxman) і «чорний» націоналізм (The Coup).

Анархістський хіп-хоп.

Анархізм був головною ідеологією мотивації для популярних рухів в усьому світі більше століття. Популярним він став і в культурі хіп-хопу.

Як марксистський хіп-хоп, комунізм і антиімперіалізм – головні теми анархістської музики хіп-хопу поряд з «Антипарламентаризмом» і сильним акцентом на «соціально нерівність». Потреба в масовій організації суспільного рівня і опозиції політичної ієрархії, незаконної влади – також загальні теми. На відміну від марксистських дій, які вважались основними, анархістські артисти взагалі слідували своїм власним ідеалам, тому й є незалежними від інших політичних напрямків хіп-хопу [1].

Якщо ж говорити про сучасну нам з вами політичну дійсність, то в тій же Америці(США) стан співжиття найбільш активних в політичному плані хіп-хоперів і політики як такої не набагато покращився. А навпаки, протиріччя в цьому плані тільки поглибилися. Причиною цього послужив вступ на посаду президента Штатів такої одіозної фігури як Дональд Трамп. Першим із достатньо великою кількістю негативу й різкою критикою на адресу президента виступив репер Емінем. Артист відзняв відео під назвою «Storm» (Бура-англ.), в якому досить жорстко відгукнувся про ту лінію політики котру обрав очільник країни. Політичний меседж виконавця можна звести до 5-ти тез:

«Камікадзе готовий спричинити ядерний холокост». Критика надзвичайно радикальної позиції відносно Північної Кореї. Зокрема стосовно нової ядерної програми тамтешнього політичного керівництва. З огляду на недавню риторику Д. Трампа на тему відносин із КНДР, американський президент більше не розглядає дипломатію як ключовий інструмент вирішення конфлікту.

«Він кричить-висушить болото, бо потрапив у зибучі піски». Різка критика слів лідера Сполучених Штатів щодо спалаху насильства у нп. Шарлоттсвіль в серпні 2017 року. Сутички відбулися між представниками націоналістичного руху, що виступає за очищення Америки від чорношкірого населення та власне самими афроамериканцями котрі вимагали повної поваги до їхніх прав як громадян держави. Тоді Д. Трамп сказав, що у ситуації винні обидві сторони. Щоправда пізніше під тиском громадськості зробив заяву в якій засудив прояви расизму.

«Він зривається на НФЛ, і ми обговорюємо це ніби так і треба...». Артист піддає критиці жорсткі випадки керівника держави в бік чорношкірих американських регбістів, які публічно протестують проти расизму в Америці, відмовляючись стоячи виконувати гімн країни. Дана теза була більшою мірою присв'ячена футболісту Коліну Кеппернику, який першим почав протестувати таким чином.

«Йому не подобається, коли герої потрапляють у полон». Тут Емінем звертає увагу на невдоволення Д. Трампа сенатором Дж. Маккейном. Політик 5 років перебував полоненим у Північному В'єтнамі. В 2015 році, тоді ще бізнесмен, Трамп написав у твіттері: «Мені подобаються люди, котрі не були в полоні».

«Америко, вставай». Роздуми репера завершуються ультиматумом. Емінем проводить чітку межу, заявляючи, що прихильники президента не можуть бути його фанами. Ці люди повинні зробити вибір-або вони з артистом, або із очільником країни. Після цих сдів йде ряд лайливих реплік на адресу гаранта. Фінальний вираз виконавця звучить наступним чином: «Америко, вставай, ми любимо свою країну та армію, але ненавидимо Трампа» [4].

Американські соціологи колежду Блу Еш, при університеті Цинцинаті вивчаючи вплив елементів масової культури на політичні та соціальні процеси дійшли висновку про те, що хіп-хоп та специфічна культура, котра утворилася навколо даного жанру, серйозно вплинули на громадську думку. Своїми міркуваннями вчені поділилися на Конференції Американської Соціологічної Асоціації, яка відбувалася в Нью-Йорку у серпні 2013 року. За словами дослідників, хіп-хоп став одним із найбільш соціально орієнтованих жанрів музики, здатним

впливати на позиції суспільства з цілого ряду проблем. Як запевняють вчені, започаткований в бідних латинських й афроамериканських кварталах великих міст музичний стиль протягом лічених років увібрив в себе перші елементи соціально-політичного протесту, що нехарактерно для настільки молодого жанру та і для музичного світу в цілому. На думку керівника дослідження, доктора Т. Калаїса найбільш цікавий факт в історії хіп-хопу як музичного жанру полягає в тому, що він швидко пройшов етап свого творчого становлення і став своєрідним рупором суспільства вже невдовзі після виникнення в середині 1970-х років.

Доктор Калаїс пояснює, що феномен реп культури якраз і полягає в тому, що настільки молодий напрям став на шлях відкритого протесту раніше майже зовсім не властивому світу музики. Настільки юний вік жанру дав команді дослідників чудову можливість для вивчення історії напряму в повному обсязі задля виокремлення найбільш значущих для дослідження подій та їх учасників. Метою проведеної роботи було підтвердження гіпотези про те, що реп і хіп-хоп на сьогодні міцно закріпилися в суспільстві не просто як популярна музична течія але і як чітко окреслений соціальний рух, з притаманними тільки йому цілями та специфічними особливостями. Дослідницька група в рамках проекту ґрунтовно побесідувала з п'ятдесятьма ключовими фігурами в індустрії хіп-хопу: виконавцями, продюсерами, музичними критиками. Їм були поставлені питання про їхній персональний вклад у це спрямування, про бачення музичної сфери в цілому та про її вплив на політику і соціум. Половина респондентів стояла біля витоків напрямку, інша ж половина приєдналася до нього дещо пізніше-в середині 1990-х. Т. Калаїс зазначив, що першу композицію із соціально-політичною основою світ побачив вже на початку 1980-х. Нею став трек «Послання», «The Message» записаний одним із батьків-засновників жанру знаменитим виконавцем та ді-джеєм Grandmaster Flash. У своєму синґлі, котрий пізніше став платиновим автор вперше в історії хіп-хопу розповідає про бідність, високий рівень злочинності й інші проблеми чорних гетто [3].

Започаткований виконавцем тренд був поступово підхоплений іншими «майстрами церемоній»(MC), що й призвело до дедалі більшої концентрації гостросоціальної тематики у реп текстах. Найвищою точкою розвитку даної проблеми в напрямку якраз і була середина останнього десятиліття ХХст. Більшість опитаних ветеранів жанру по обидва боки барикад в один голос підтвердили, що саме хіп-хоп середини 1990-х став рушієм масштабних соціально-політичних змін, а крім цього слугував руйнуванню стереотипу про афроамериканців, як першопричину злочинності та інших хвороб суспільства. Саме завдяки субкультурі цей міф було успішно розвінчано. Несподівано прямий протест разом із тотальною модою на цю субкультуру серед молодого покоління став інструментом впливу на політичну ситуацію в Америці, Канаді, та в цілому ряді європейських країн. Уряди цих країн були змушені дослухатися до голосу суспільства та ввести низку заходів спрямованих на боротьбу з катастрофічною соціально-економічною ситуацією. Результатами здійснених перетворень стала ліквідація гетто в містах-мільйонниках по всьому світу. Найбільш показовим тут є приклад США: за короткий час вдалося значно знизити соціальну напругу в таких небезпечних у минулому місцях, як Західний Лос-Анджелес, Квінс, Бронкс і Гарлем у Нью-Йорку та ін. [3].

Говорячи про роль політичного репу в українських реаліях, хочеться зазначити те, що в силу складної та напруженої

ної ситуації в політиці та інших сферах життя й діяльності людей соціальна тематика завжди буда і є популярною. На жаль про важке життя в державі на момент коли реп в нас набрав силу(я маю на увазі саме україномовний реп) вже встигли достатньо розповісти багато інших діячів культури. Тому певний час український політичний реп перебував у глибокому підпіллі(андеграунді), ніби визріваючи, чекаючи слушного часу. Каталізатором для виходу українських політичних реперів на авансцену стала Революція Гідності. Першими відкрито заявили про свою політичну позицію заявили резиденти лейблу «Аромотерапія Запис» (м. Рівне) Альф і Кобзар. За 5 днів до горезвісного розгону протестувальників 30 листопада, виконавці виступили перед людьми із кількома композиціями, що містили в собі нотки протестних настроїв. Під час перформенсу артисти заявили: «Ми стоїмо тут до кінця, ми тут щоб боротися, ми не здамося просто так». Вже в постреволюційний час багато представників напряму взялися розкручувати політичну тему. Так з'явився трек львівського майстра мікрофону Альпачіно – «300k separatists», в якому він піднімає тему окупації РФ Донбасу та АР Крим. Після цього у світ вийшов альбом жителя ПАР під псевдонімом Kiska, із промовистою назвою «Black Bandera». Одноіменний трек на цьому альбомі розповідає про видатного військово-політичного й громадського діяча радянської України Степана Бандеру. Пізніше на російському пропагандистському ТВ вийшов сюжет із фрагментом концерту-презентації зазначеного альбому. Заголовок був наступного змісту: «Заражений ідеями майдана американський репер всхвалює Бандеру» [1]. Найновішим і найбільш відомим на теперішній час напрацюванням в політичному репі України є композиція львівського гурту «Глава 94» «Дякую». В тексті свого творіння виконавці в іронічно-саркастичній манері дякують теперішній політичній еліті на чолі з П. Порошенком за ті умови, в яких нажалі опинилася наша держава.

Як висновок, потрібно наголосити на тому, що вплив такого явища як реп-музики на суспільно-політичні процеси є досить відчутним. Одночасно хочеться сказати про досить малий, практично мізерний обсяг наукових напрацювань в цьому напрямку. Хоч як виявилось в процесі написання даного матеріалу, саме політичний реп став поштовхом для багатьох якісних перетворень у суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Політичний реп. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D0%B5%D0%BF
2. The Last Poets: Звукова доріжка до революції. URL: <https://vpered.wordpress.com/2009/03/10/pishalov-the-last-poets>.
3. Хіп-хоп за справедливість. URL: https://www.gazeta.ru/science/2013/08/12_a_5549337.shtml?updated.
4. «Америка, вставай»: рэпер Эминем яростно обрушился на Трампа. URL: <https://www.bbc.com/russian/other-news-41589938>.

The article attempts to highlight the important role of one of the elements of the hip-hop youth subculture, namely the turning point in the transformational processes taking place in the present-day society. Explaining how the rap as such, in itself launched some irreversible positive changes in the current socio-political system.

Key words: subculture, Youth subculture, policy, hip-hop.

Отримано: 13.04.2018

УДК 94:321.74(477)«1917/1920»

К. Братік, магистрантка історичного факультету

ОРГАНИ ВЛАДИ В УКРАЇНСЬКОМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННІ 1917-1920-х рр.: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті, на основі опублікованих джерел і праць українських істориків, досліджується процес створення та функціонування органів влади в українському державотворенні 1917-1920-х рр.

Ключові слова: Українська революція, Українська Народна Республіка, Західно-Українська Народна Республіка, органи влади, державотворення.

Формування органів влади та місцевих самоврядвань в усі часи було і залишається одним із пріоритетних завдань процесі організації державного життя. Адже від

його успішного вирішення великою мірою залежить повноцінне функціонування самої держави. Місцеві державні органи влади та самоврядування покликані виконувати

специфічні завдання по забезпеченню регіонів. Це й обумовлює їх вагомість у налагодженні економічних зв'язків на місцях, культурному та соціальному розвитку, зростанню добробуту населення. Постає це питання і в період визвольних змагань українського народу 1917-1921 рр. Процеси національного відродження та державного будівництва в Україні початку ХХ ст. становлять одну з найважливіших проблем, яка потребує досконалого осмислення та ґрунтовного наукового дослідження. Порівняльний аналіз новітніх публікацій, присвячених подіям 1917-1921 років на терені України, засвідчує, що в цій галузі знань відбулися значні зрушення, досягнуті певні позитивні результати.

Метою статті є дослідження процесу творення і функціонування органів влади в українському державотворенні 1917-1920-х рр.

Еволюція статусу та структури представницьких та виконавчих органів доби Української Центральної Ради є яскравим прикладом вирішення проблем державотворчого процесу. Етапи її еволюції стверджують, що важливо і необхідно враховувати конкретні обставини при вирішенні питань щодо характеру державного устрою та функціональних повноважень відповідних гілок влади. Всебічний аналіз діяльності Центральної Ради стверджує, що саме вона поступово, але цілеспрямовано перетворювалася з координуючого центру діяльності політичних партій у представницький орган Українського народу.

Вже за Центральної Ради з'явилися представницькі та виконавчі органи, які згодом набули державного характеру. Найбільш вагомим і авторитетним з них були: Українська Центральна Рада, Виконавчий комітет, пізніше Мала Рада. Вона складалася з членів президії й секретарів УЦР та з двох представників від політичних фракцій. Всі важливі справи заздалегідь вирішувалися на засіданнях Малої Ради, а пізніше оформлені проекти затверджував пленум УЦР. За час її існування відбулося 9 пленарних сесій. УЦР працювала за сесійним принципом. При кінці липня 1917 р. УЦР нараховувала формально 822 депутатів. Члени УЦР належали до таких груп: Всеукраїнська Рада сільських депутатів – 212, Всеукраїнська Рада військових депутатів – 158, Всеукраїнська Рада робітничих депутатів – 100, представники неукраїнських рад робітничих і солдатських депутатів – 50, Української соціалістичної партії – 20, Російської соціалістичної партії – 40, Єврейської соціалістичної партії – 35, Польської соціалістичної партії – 15, представники від міст і губерній – 84, представники професійних, просвітніх, економічних і громадських організацій та інших національних меншин (молдаван, німців, татар, білорусів) – 108. З цих 822 чоловік обрано Малу Раду в числі 58 чоловік, в якій національні меншини здобули 18 місць [1, с.18].

З 15 червня 1917 р. запрацював Генеральний секретаріат – виконавчий орган Центральної Ради, по суті, її уряд. Перший склад Генерального секретаріату складався з 8 генеральних секретарів та генерального писаря. Очоловав Генеральний секретаріат В. К. Винниченко. Першими генеральними секретарями були: В. Винниченко (ген. секр. внутрішніх справ); Б. Мартос (ген. секр. земельних справ); С. Петлюра (ген. секр. військових справ); В. Садовський (ген. секр. судових справ); І. Стещенко (ген. секр. освіти); С. Єфремов (ген. секр. міжнародних справ); М. Стасюк (ген. секр. продовольчих справ); Х. Барановський (ген. секр. фінансів); П. Христюк (ген. писар) [3, с.153].

У Петрограді українська делегація вимагала у Тимчасового уряду затвердження Статуту Генерального секретаріату, який був затверджений УЦР і названий «першою конституцією України». Переговори завершилися тим, що прем'єр-міністр Росії О. Керенський підписав «Інструкцію Генерального секретаріату Тимчасового уряду на Україні» – нормативно-правовий акт, обов'язковий до виконання місцевими органами в Україні (замість Статуту Генерального секретаріату). Згідно з «Інструкцією», повноваження Генерального Секретаріату значно обмежувалися і поширювалися лише на Київську, Волинську, Полтавську, Подільську та частково Чернігівську губернії. Скорочувалась кількість секретарств (яка на той час досягла 14).

З компетенції Генерального Секретаріату вилучалися військові, продовольчі та судові справи, шляхи сполучення,

пошта і телеграф. Відповідно до «Інструкції», УЦР могла лише висувати кандидатів на посади генеральних секретарів, яких призначав Тимчасовий уряд [8, с.22].

Генеральний Секретаріат діяв до 22 (9) січня 1918 р., коли (після проголошення IV Універсалу УЦР про незалежність УНР) був перейменований на Раду народних міністрів УНР.

III Універсалом 7 листопада 1917 р. було проголошено Українську Народну Республіку. Українська Центральна Рада та її уряд – Генеральний Секретаріат ставав єдиною владою на українських землях. III Універсал проголошував Українську Центральну Раду та її уряд – Генеральний Секретаріат єдиною владою на українських землях. Утім Українські Установчі Збори скликані не були. Вибори до Українських Установчих Зборів призначалися на 27 грудня 1917, скликання – на 9 січня, потім перенесене на 2 лютого 1918. Вибори відбулися в січні – лютому у 7 з 13 округів; було обрано 172 депутати на 301 депутатське місце. Після повернення до Києва УЦР ухвалила провести вибори там, де вони не відбулися, і призначила скликання Українських Установчих Зборів на 12 травня. З припиненням діяльності УЦР вони так і не були скликані [3, с.154].

В Українській Народній Республіці існувала проблема державного апарату, успадкованого нею від Тимчасового уряду та дещо змодифікованого пізніше. Органи державної влади виявилися «продуктами» революційної творчості, а тому часто були різномірними і лише частково піддавалися уніфікації. Номінально структура органів влади на українських землях у листопаді 1917 р. мала такий вигляд: законодавчий орган – ЦР, виконавчий – Генеральний Секретаріат. До III Універсалу Генеральний Секретаріат був вищим органом Тимчасового уряду. Від січня 1918 р. уряд мав іншу назву Рада народних міністрів. У назві центрального органу виконавчої влади простежуються цікаві паралелі: секретарства існують за автономної України, міністерства створюються і є ознакою незалежності держави. Творці Генерального Секретаріату через назву підкреслювали свою вторинність у повноваженнях щодо російського федеративного уряду. Судову владу в УНР становили генеральний, апеляційний, міський, повітові та дільничні суди. Владна вертикаль УНР являла собою систему губернських і повітових комісарів. На чолі губерній стояли губернський комісар та губернська рада об'єднаних громадських організацій [8, с.23]. Певним винятком у цій схемі були Херсонська, Таврійська та Катеринославська губернії: тут навесні 1918 р. діяв спільний для всіх трьох губерній Головний крайовий комісаріат [3, с.155].

На зламі 1917-1918 рр. вищі державні органи УНР перебували на початковій стадії формування: нечітко були визначені порядок їх створення, організаційна структура, права і обов'язки, принципи взаємовідносин, що негативно позначалося на процесі їх функціонування. До початку червня 1918 р. не існувало й чітко розробленої процедури нормо творчості, представницькі органи по суті не функціонували [1, с.20].

Основний Закон Української Народної Республіки, що закріплював суспільний та державний устрій, основи її політики, основні права й обов'язки громадян, систему й принципи організації та діяльності державних органів. Прийнята Українською Центральною Радою 29 квітня 1918 р. Проект Основного закону був підготовлений спеціальною конституційною комісією на чолі з головою УЦР М. Грушевським, яка вивчила досвід конституційного законодавства різних країн світу, насамперед найближчих сусідів України, що мали спільні або подібні з нею історичні, економічні та політичні умови розвитку. Конституція мала під назву «Статут про державний устрій, права і вільності УНР». Розділи Конституції врегульовували принципи організації і діяльності вищих органів державної влади, управління й судочинства. В основу побудови структури вищих органів держави покладено принцип розподілу влади на законодавчу, виконавчу і судову. Найвища законодавча влада, згідно з Конституцією, належала Всенародним Зборам, виконавча – Раді Народних Міністрів (РНМ), судова – Генеральному Суду. Місцевими органами влади і управління ставали виборні Ради і управи – у громадах (сільських і міських), волостях і землях.

За гетьманату П. Скоропадського 29 квітня 1918 р. було видано конституційні акти – «Грамотою до всього українсько-

го народу» та «Законами про тимчасовий державний устрій України» – визначено державний лад та форми організації механізму влади, який поділявся на центральні та місцеві установи, на законодавчу, виконавчу та судову гілки [8, с.26].

Гетьман оголошувався найвищим носієм влади, якому належали законодавчі, виконавчі, військові, судові та адміністративні повноваження, всі внутрішні та зовнішні справи, головне командування армією і флотом, призначення голови та складу Ради Міністрів, Сенату, місцевого керівництва, затвердження всіх законів у державі. У майбутньому передбачалося скликання парламенту – Сейму. На випадок смерті, тяжкої недуги чи тривалої відсутності гетьмана країною мала правити колегія з трьох осіб, яких призначали по одному гетьман (заздалегідь), Рада Міністрів та Сенат [3, с.156].

Рада Міністрів виконувала функції уряду на чолі з отаман-міністром, згодом – головою. Вона об'єднувала галузевих міністрів та Генеральної канцелярії, яку очолював генеральний (згодом державний) секретар. Організаційні питання вирішувала Мала Рада Міністрів, яку представляли товариші (заступники) міністрів [1, с.26].

Сенат мав функції вищої державної інституції у судових та адміністративних справах. Очолював його президент, склад (сенатори) комплектувався з досвідчених юристів, яких затверджував гетьман [8, с.27].

За Директорії УНР було створено народну республіку. До творення державних органів влади (Рада Народних Міністрів, міністерства, губерніяльні і повітові комісаріати) залучали прихильників республіканського ладу. 26 грудня 1918 р. було утворено перший уряд Директорії, який очолив соціал-демократ В. Чехівський. В уряді було 6 соціал-демократів, по 4 соціал-революціонери і соціал-самостійники, 3 соціал-федералісти, один єврейський соціал-демократ і один безпартійний. За цього уряду було проведено Конгрес Трудового Народу України, проголошено Акт Злуки УНР і ЗУНР. Перші тижні діяльності уряду були періодом найвищого триумфу Директорії, а далі її сили невпинно занепадали. Щоб створити можливість для переговорів між Директорією і Антантою про допомогу у війні проти більшовиків, 13 лютого 1919 у Вінниці сформовано Раду Народних Міністрів без членів УСДРП та УПСР. Це був уряд з правіших та позапартійних елементів – фахівців. Одночасно з Директорії вийшов Володимир Винниченко, а її головою став Симон Петлюра, який залишив УСДРП. Після невдалих переговорів з Антантою, які викликали невдовір'я серед ліво настроєної більшості до уряду Остапенка, 9 квітня 1919 у Рівному була сформована нова Рада Народних Міністрів. У кін. серпня 1919 Рада Народних Міністрів була переформована під головуванням Ісаака Мазепа, а з 26 травня 1920 р. головою уряду став В. Прокопович [5, с.64].

П. Гай-Нижник та О. Лейберов у монографії «УНР у період Директорії: пошук моделі державного устрою (кінець 1918-1919 рр.)» зауважують, що зміни в органах влади Директорії зумовлювали відповідні зміни законодавчого процесу. Відсутність збалансованого механізму розподілу повноважень серед членів Директорії призвела до зосередження всієї влади в руках С. Петлюри, у зв'язку з чим законодавчий процес також наблизився до одноособового. Та все ж таки здобутками цього періоду є нормативна урегульованість законодавчого процесу, впровадження української мови у нормо творчість, запровадження централізованої системи реєстрації законів, спроби кодифікації законодавства, упорядкованіше застосування форм нормативних актів (законів і постанов) та ін. Окремі законопроекти, підготовлені у цей період, містять прогресивні ідеї, зокрема заснування представницького органу – Державної Народної Ради, які, на жаль, залишилися нереалізованими. Законодавча ж техніка у сучасному її розумінні, як система правил викладення нормативно-правового матеріалу при виготовленні тексту законодавчих актів, складалася не системно, а скоріше вибірково – шляхом урегулювання нагальних питань поточного (конкретного) моменту [7, с.110].

Есери та есдеки, що домінували у керівництві Республіки, негативно ставилися до будь-яких демократичних експериментів, вважаючи їх гальмом на шляху соціальної революції, а людей, що їх підтримували, – зрадниками та ворогами революційної справи в Україні. Лише відкрита агресія більшовиків та зміна уряду, що обрав орієнтацію на буржуазно-демократичні уряди капіталістичних країн, на

певний час реанімували ці ідеї. Трагізм ситуації полягав й у тому, що, не маючи достатньої політичної культури, український політичний провід сприймав «ідеї парламентської демократії» передусім як певний стиль колективного управління державою. Керувати «демократично» означало «всі разом», а у складних умовах внутрішньополітичної кризи та зовнішньої агресії такий принцип управління не міг дати позитивних результатів, що і засвідчили подальші події. Директорії та урядові УНР так і не вдалося консолідувати націю, створити централізовану, демократичну державу та дати відсіч зовнішнім ворогам [4, с.153].

Загалом законодавство «другої» УНР у 1919 р. слід охарактеризувати як законодавство перехідного періоду, коли закони приймаються тільки у разі необхідності «швидкого реагування» на конкретні обставини. Звідси й відсутність власних кодифікованих актів у галузі цивільного та кримінального законодавства. Те ж саме стосується й державного права [7, с.111].

У ЗУНР існувала своя система державних органів. Українська національна рада 9 листопада 1918 р. сформувала уряд ЗУНР – Державний секретаріат на чолі з Костем Левицьким у складі 14 міністерств-державних секретарств. 13 листопада Українська національна рада прийняла «Тимчасовий Основний закон», що визначив конституційні засади ЗУНР – закріплював верховенство і суверенітет народу, який здійснюватиме конституційні засади через представницькі органи. До виборів парламенту – Сейму – уся повнота законодавчої влади належала Українській національній раді [5, с.67].

За розпорядженням Української національної ради від 11 листопада передбачалося ліквідувати усі старі органи місцевої влади і управління, а натомість шляхом загальних виборів, які вже у листопаді відбулись на всій території ЗУНР, утворити нові: у сільських і містечкових громадах – громадські і міські комісари та їх дорадчі органи – прибічні громадські і міські ради, а у повітах – повітові комісари і повітові національні ради. Після їх обрання у багатьох повітах відбувалися збори, наради громадських і міських комісарів для інформування населення про найближчі завдання, прийняті урядом і Українською національною радою нормативні акти, обміну досвідом. У подальшому вдосконалювались структура державного апарату влади і управління, форми і методи його діяльності, правова основа.

Восени 1918 р. була утворена Українська Народна Рада, президентом якої став Євген Петрушевич. На початку січня 1919 р. було утворено Президію УНР (складалася з Президента і 4 його заступників), Виділ УНР (комітет з 10 членів) та його склад. Зазнав змін і Державний секретаріат [1, с. 34].

На відміну від УНР, попри військовий стан ЗУНР, спираючись на старі австрійські моделі, у стислі строки ефективно сформувала основні ланки державного механізму – центральні і місцеві органи державної влади і управління, дієві правоохоронні органи і потужну армію [2, с.27].

Негативною рисою державного будівництва в Україні у 1917-1920 рр. була слабкість, а часто й повна відсутність спадкоємності різних форм української національної державності, нехтування наступним політичним режимом попередніх здобутків і прорахунків у державотворенні, впевненість провідних державних керівників у тому, що тільки вони діють бездоганно і без помилок [6, с.73].

Отже, в процесі українського державотворення 1917-1920 рр. творилися вищі і місцеві державні органи влади і управління, які відображали різні державні моделі, які творили різні політичні сили, що представляли різні спектри. Загалом, усі вони, попри відмінності і різні призначення, могли виношувати свої функції в умовах мирного існування. Організувати надійний захист своїх державних утворень у східних і західних українських землях вони, на жаль, не могли.

Список використаних джерел:

1. Бойко О.Д. Формування території Української незалежної держави в часи Української революції (1917-1921 рр.). Київ : Ін-т історії України НАН України, 2007. 64 с.
2. Верстюк В.Ф. Політична боротьба за владу в Українській Народній Республіці в перші місяці її проголошення. *УІЖ*. 2008. №1. С. 4-31.

3. Вінцовський Т.С. Діяльність місцевих органів влади УНР на Херсонщині навесні 1918 р. *Записки історичного факультету*. Одеса, 1999. Вип. 8. С. 154-159.
4. Гай-Нижник П.П. Державний переворот 29 квітня 1918 р.: причини та перебіг захоплення влади П. Скоропадським. *УІЖ*. 2011. №4. С. 132-164.
5. Гай-Нижник П.П. Народне міністерство фінансів УНР: проблеми становлення (січень-квітень 1918 р.). *УІЖ*. 2008. №1. С. 59-74.
6. Гай-Нижник П.П. УНР та ЗУНР: становлення органів влади і національне державотворення (1917-1920 рр.). Київ : ШеКо, 2010. 304 с.
7. Гай-Нижник П., Лейберов О. УНР у період Директорії: пошук моделі державного устрою (кінець 1918-1919 рр.). Ніжин, 2013. 212 с.
8. Скальський В. Стан органів влади в Українській Народній Республіці (листопад 1917 – квітень 1918 рр.). *Матістепіум*. Київ, 2010. Вип. 41: Історичні науки. С. 22-28.
9. Українська Центральна Рада: документи і матеріали : у 2 т. / [упор. : В. Верстюк та ін.]. Київ : Наукова думка, 1996. Т. 1. 589 с.

In the article, on the basis of published sources and works of Ukrainian historians, the process of creation and functioning of the authorities in the Ukrainian state creation of 1917-1920 is investigated.

Key words: Ukrainian Revolution, Ukrainian People's Republic, Western Ukrainian People's Republic, authorities, state-building.

Отримано: 23.04.2018

УДК 94(477)«18»(075.8)

В. В. Вужицька, магістрантка історичного факультету

МІСЦЕ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ НАДДНІПРЯНЩИНИ В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІЄТВОРЕННІ НА ПОЧАТКУ 60-х рр. XIX ст.

У статті робиться спроба дослідити становлення, місце та роль періодичної преси в українському націєтворенні на початку 60-х рр. XIX ст. Зокрема звертається увага на спроби видання нелегальних українських часописів, а також видання першої національної періодики – «Основи» та «Черниговського листка».

Ключові слова: українське націєтворення, періодична преса, Наддніпрянщина, журнал «Основа», «Черниговський листок».

Особливо вагому роль у розбудові української нації відіграло друковане слово, яке є одним з найважливіших чинників у процесі національного і державного будівництва. Саме через пресу можна найбільше впливати на суспільну свідомість, саме друк в багатьох випадках є найдієвішим засобом трансформування суспільства. Український культурний діяч, історик і пресознавець М. Сагарда слушно зазначав: «періодична преса є та сама форма, в якій найзручніше накреслювати й освітлювати нові проблеми, давати відповіді на силу нових запитів, що виникають щоденно в процесі розвитку державного, економічного й культурного будівництва» [1, с.13].

Актуальність дослідження преси зумовлена ще й тим, що періодика як документ поступово зникає через неналежні умови зберігання чи недбале ставлення. Уже сьогодні неможливо відновити десятки українських видань, а з кожним роком їх кількість зростає, залишаючи недослідженим цілий пласт культури. Глибокий всебічний аналіз преси другої половини XIX ст. допоможе об'єктивно відтворити загальний процес українського націєтворення, виявити його закономірності й тенденції, визначити взаємовпливи преси й суспільства.

Важливе місце у дослідженнях впливів періодики на процеси українського націєтворення у другій половині XIX ст. займають праці М. Грушевського [2], Д. Дорошенка [3], С. Єфремова [4], В. Доманицького [5], у яких подано загальний аналіз культурно-національного руху другої половини XIX ст., та його окремих складових, зокрема, видавництва періодики. Цінними дослідженнями з теми стали праці сучасних істориків – Я. Дашкевича [6], В. Голубенка [7], Я. Грицака [8], А. Заводовського [9], В. Кондратюка [10], М. Панчука [11] та ін. Причому цими дослідниками періодичні видання другої половини XIX ст. розглядаються не лише як цінна джерельна база, вони, зокрема, вказують на те, що преса є «комплексним джерелом», «сховищем» інших видів джерел, а також важливим чинником національного й державного будівництва.

У результаті поділів Речі Посполитої до складу Російської імперії увійшли землі Правобережжя з польською шляхтою. У цей час в європейській культурі утверджується романтизм з його зацікавленням до національної проблематики і до народної культури. Широкої популярності набувають ідеї Й. Гердера, І. Канта, Г. Гегеля, зокрема ті, які акцентують увагу на ролі «національних» мов, етнографії, історії, традицій для становлення кожного народу. У середині польської шляхти романтизм стає панівною ідеологією, отримує могутнє художнє втілення, а польське посередництво відіграє провідну роль в поширенні романтизму на українських землях. Козацтво і його «традиції» стають

об'єктом широкого зацікавлення, своєрідною «модю» серед поетів, письменників, етнографів. Поляки-українофіли зробили суттєвий внесок у створення імаготипу «Україна» [12]. Їхній вплив допоміг українським націєтворцям перебороти рівень аполітичного культурного регіоналізму і посилити національну бовітність [13, с.47].

Відтак на середину XIX ст. серед молоді Поділля, Волині і Київщини спостерігається потяг до політичного життя, однак політичні цінності не виходять з контексту єдиного слов'янофільства, а політичним ідеалом стає «велика сім'я слов'янських націй», вільна федерація, заснована на широкій автономії окремих націй [14, с.65].

Наприкінці 50-х рр. XIX ст. студенти Київського університету створили тасмний гурток, членів якого поляки називали «хлопоманами». Учасники гуртка – В. Антонович, Б. Познанський, Т. Рильський, А. Свидницький та ін. розгорнули просвітню роботу серед українського селянства, щоб відстоювати його соціальні інтереси і виховувати в національному дусі. Для цього вони намагалися заснувати власний друкований орган. Зокрема, 31 травня 1860 р. студенти-випускники Київського університету К. Шейковський та Ф. Левицький подали до цензурного комітету усі необхідні документи щодо дозволу на видання щотижневої літературної, політичної і економічної газети «Голос». Передбачалося, що на сторінках цього часопису мали висвітлюватися новини місцевого і довколишнього життя. Для цього у містах створювалася кореспондентська мережа. У відділі політики передбачалося друкувати оглядові статті і коментарі про життя в Росії, чільне місце відводилося публікаціям відділу критики й бібліографії [15, с.397]. Не наважуючись самим вирішити долю нового видання, київська цензура вирішила заручитися підтримкою Київського військового, Подільського і Волинського генерал-губернатора, переславши на його адресу програму заявленого часопису. Як і варто було очікувати, незабаром звідти прийшла відповідь, яка закінчувалася виразом: «Моя думка – краще відмовити» [15, с.398].

Через заборони почала виходити українська рукописна преса. Наприклад, у повісті Т. Шевченка «Близнець» є згадка про рукописний журнал «Полтавская муха», яка нападла на «пошлость» і «низость людскую» й мала своїх послідовників [16]. На Полтавщині в стінах духовної семінарії видавався нелегальний журнал «Розсвіт» «національного напрямку» [17, с.82].

У 1861-1862 рр. студенти Київського університету, які входили до місцевої Громади, налагодили випуск двох підпільних журналів – «Громадниця» і «Самостайне слово» та гумористично-сатиричного часопису «Помийниця». На сторін-

ках цих видань друкувалися невеликі за обсягом художні, публіцистичні та сатирично-гумористичні твори [17, с.83]. Та ця нелегальна преса, передусім через недоступність її для широкого кола читачів, не могла відіграти вагомої ролі в тогочасному суспільно-політичному житті Наддніпрянщини.

На початку 60-х рр. XIX ст. українськими націотворцями почалися активні пошуки шляхів заснування легального українського часопису. Його створення стало предметом гострої полеміки М. Куліша із слов'янофілом С. Аксаковим. В одному з листів до свого адресата М. Куліш писав: «... Свободи слова ми, малоросіяни, позбавлені більше, ніж будь-яка народність в Російській імперії... Ми маємо проти себе не одне правительство, але й вашу громадську думку. Ми маємо проти себе навіть власних земляків-недоумків... Ваше суспільство думає, що для нас клином зішлася земля в Московському царстві, що ми створені для Московського царства... Ми не вимагаємо від правительства і вашого суспільства неможливого поки-що, але ми бережемо запевідь свободи нашого самостійного розвитку» [Цит. за: 18, с.111].

Клопотання М. Куліша про дозвіл на видання українського часопису під назвою «Хата» було урядом відхилено. Однак, як зазначав згодом сам М. Куліш, у виданні часопису «міністр відмовив, і відмовив власне мені, не заперечуючи проти ідеї журналу». Замість періодичного журналу М. Кулішу дозволили видати під цією ж назвою один випуск альманаху [18, с.112].

Коли через рік цю ідею взявся реалізувати родич М. Куліша В. Білозерський, урядові не залишалося нічого іншого, як дозволити видання журналу. Так у березні 1861 р., в Петербурзі вийшов перший «січневий» номер часопису «Основа» [17, с.124]. Фактично «Основа» стала першим українським періодичним органом. У центрі уваги основанців було питання про українську мову. Цій проблемі присвятили свої статті П. Житецький, П. Чубинський, М. Костомаров та ін. Не проіснувавши і двох років, видання журналу припинилося, однак він залишив помітний слід в українській суспільно-політичній думці. Саме завдяки йому українські націотворці повірили у свої сили, по містах почали створюватися громади.

3 липня 1861 р. видавався «Черниговский листок», підготовку до виходу якого, а згодом і його редагування, здійснював відомий байкар, професор місцевої Чернігівської гімназії Л. Глібов. На сторінках часопису друкувалися літературні твори, провідною тематикою яких був антикріпосницький зміст, оперативні документальні матеріали, що висвітлювали життя тогочасного села, розповідалися про недільні школи Наддніпрянщини тощо. Кожний номер відкривався рубрикою «Новини, вісті, чутки», яку добирив Л. Глібов [17, с.91].

Незважаючи на численні спроби, заснувати на початку 60-х років у Києві українське періодичне видання не вдалося.

Список використаних джерел:

- Сагарда М. Обсяг поняття періодика. *Журнал бібліотечно-навства та бібліографії*. 1928. №2. С. 13-16.
- Грушевський М. Очерк истории украинского народа. Санкт-Петербург, 1906. 204 с.; Грушевський М. 3 біжучої хвилі: Статті й замітки на теми дня. Київ, 1907. 84 с.
- Дорошенко Д. Культурно-просвітня діяльність українського громадянства. 1907. Т. 4. Кн. 2/3. С. 17-34; Дорошенко Д. Мої спомини про давнє-минуле. Вінніпег, 1949. 120 с.
- Єфремов С.О. Вне закона: к истории цензуры в России. *Літературно-критичні статті*. Київ : Дніпро, 1993. С. 14-

УДК 930.1(71)(092):94(477)«1917/1918»

Т. Гавринцюк, магістрантка історичного факультету

ВИЗВОЛЬНІ ЗМАГАННЯ 1917-1918 РР. В УКРАЇНІ У НАУКОВОМУ ДОРОБКУ КАНАДСЬКОГО ІСТОРИКА В. ВЕРИГИ

Стаття присвячена вивченню внеску В. Вериги в дослідження українських визвольних змагань 1917-1918 рр.

Ключові слова: Україна, визвольні змагання, Центральна Рада, Гетьманат Павла Скоропадського, російсько-українська війна, антигетьманське повстання.

1917-1918 роки етап важливий в історії України, що характеризується значною політичною, військовою та дипломатичною діяльністю українських національних сил, спрямованою на відродження самостійної держави на всіх українських етнічних землях.

- 47; Єфремов С. Історія українського письменства. Київ : Ляйпціг, 1919. Т. 2. 304 с.
5. Доманицький В. Український видавничий рух Росії за останні п'ятнадцять літ. *Перший український просвітньо-економічний конгрес*. Львів, 1910. С. 81-96.
6. Дашкевич Я. Репертуар української книжки 1798-1916 рр. – коли він буде? *Україна: наука і культура*. Київ, 1990. Вип. 24. С. 163-173.
7. Голубенко Т. Україна і Росія у світлі культурних взаємин. Київ : Україна, 1993. 447 с.
8. Грицак Я. Національне відродження (кінець XVIII – початок XX ст.). *Історія України / керівник авт. кол. Ю. Зайцев*. Львів : Світ, 1996. С. 165-212.
9. Заводовський А. Імалогічний образ України в польській художній літературі XIX ст. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів : у 5 т. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. Вип. 11. Т. 1. С. 92-95; Заводовський А. Преса початку XX ст. як джерело дослідження становлення української ідеології, національної освіти, церкви і культури на Поділлі. *Освіта, наука і культура на Поділлі* : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. Т. 5. Матеріали круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі у XVIII – на початку XXI ст.» С. 262-272; Заводовський А. «Несподівана» Україна : польська формула «України» в «українській» школі польської літератури XIX ст. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету*. Історичні науки. Кам'янець-Подільський : Медобори, 2012. Т. 22. С. 102-110 та ін.
10. Кондратюк К. Нариси історії українського національно-визвольного руху XX ст. Тернопіль, 1993. С. 30-35.
11. Національні відносини в Україні у XX ст. : зб. док. і мат. / упоряд. М.І. Панчук, І.Л. Гошуляк, С.С. Діброва та ін. Київ : Наукова думка, 1994. 557 с.
12. Заводовський А. «Несподівана» Україна : польська формула «України» в «українській» школі польської літератури XIX ст. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету*. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Медобори, 2012. Т. 22. С. 102-110 та ін.
13. Дорошенко Д. З українських журналів. *Рада*. 1909. 15 квітня.
14. Заводовський А., Копилов А. Вплив визвольної боротьби балканських слов'ян на трансформацію слов'янської ідеї в суспільно-політичній думці України другої половини XIX ст. *Український історичний журнал*. 2003. №2. С. 56-66.
15. Сріблянський М. Українська преса й громадянство. *Українська хата*. 1910. №5. С. 396-405.
16. Н. Літ. Київське робітництво і ювілей Т. Шевченка. *Рада*. 1914. 2 березня.
17. Історія української дожовтневої журналістики : навч. посіб. / за ред. О. Дея, М. Нечитайлюка. Львів : Вища школа, 1983. 510 с.
18. Грушевський М. Видавничі кризи. *Літературно-науковий вісник*. 1909. Т. 47. Кн. 10-12. С. 108-117.

The article attempts to investigate the formation, place and role of the periodical press in Ukrainian nation-building in the early 1960's. Particular attention to attempts to publish illegally Ukrainian magazines and the publication of the first national periodicals – «Osнова» and «Chernigov sheet».

Key words: Ukrainian nation-building, periodical press, Naddniproshchyna, journal «Osнова», «Chernigov sheet».

Отримано: 18.04.2018

проблема полягала в тому що вони відтворювали події під впливом середовища в якому проживали. Праця В. Вериги «Визвольні змагання в Україні 1914-1923 рр.» є однією з перших об'єктивних спроб висвітлити визвольні змагання 1917-1918 років, відійшовши від радянської історіографії.

Визвольна боротьба розпочалася із української маніфестації у Петрограді, де на той час проживало багато українців. Після перевороту Центральний Комітет УСДРП почав видавати персів орган «Наше життя», один з перших україномовних часописів в усій країні. Невдовзі після скинення царського режиму відгукнулося українське воцтво, яке виявило тверду волю до самоорганізації на національному ґрунті.

За розпорядженнями Тимчасового уряду відбувалися вибори до губернських, повітових та волосних Рад, міських управ та сільських комітетів. Центральна Рада старалася організувати нову владу. З поваленням царського режиму швидко почали творитися чи виходити на яву досі законспіровані політичні партії (ТУП, УСДРП, Українська партія соціалістів-революціонерів (УПСР або есери), Українська федеративно-демократична партія (УФДП)).

Успіхи національного руху протягом першого місяця по революції дуже підбадьорили керівні українські кола в центрі. Щоб збільшити авторитет Центральної Ради, у середині березня вирішено скликати Український Національний Конгрес, який мав опрацювати і затвердити основні напрями політики й надати Центральній Раді права керуючого всенародного органу. Більшовицька т. зв. Жовтнева революція не знайшла схвалення в Україні, і Центральна Рада не визнала новий радянський уряд на чолі з Леніном. Внаслідок того вона проголосила своїм III Універсалом Українську Народну Республіку, але згідно зі своєю програмою, у союзі з демократичною Росією.

Наприкінці березня 1918 р. організаційно оформилася опозиція до Української Центральної Ради в особі Української народної громади, керівництво якої передбачало встановлення сильної одноособової диктаторської влади й визначило основні напрями державної політики. Такі плани, з одного боку, нехай теоретично, однак рятували Українську державу, а з іншого – збігалися з прагненнями німецько-австрійського командування усунути від влади Українську Центральну Раду. Переворот було здійснено 29 квітня 1918 р. у Києві. Скоропадський прийняв титул Гетьмана всієї України, а також – історичну форму звертання – «ясновельможний», що дуже не подобалося українським соціалістам. 29 квітня 1918 р. видав Грамоту до всього Українського Народу, в якій, ствердивши загрозу існуванню самостійної України, проголосив, що перебирає всю повноту влади. Гетьман наполягав, щоб притягнути до уряду якнайбільше відомих діячів національних партій.

Гетьманський уряд спирався на земельних власників, заможніших селян та козаків і загалом на помірковані й консервативні кола громадянства, які були значною мірою зросійщені. У травні 1918 року відбулася низка з'їздів, зокрема 13-16 травня на IV З'їзді Української партії соціал-революціонерів виявилися великі розбіжності між лівою і правою течіями. Праві вважали революцію закінченою, ліві – закликали партію до організації збройного повстання робітництва і селянства проти гетьманщини.

У ділянці губернської й повітової адміністрації Гетьман усунув революційний титул «комісар», а замість нього впровадив стару українську назву «староста», якого вже не вибирали, а номінував уряд. Заміна демократичних органів самоврядування – земств та дум – на дореволюційні хвилювала українсь-

ких демократів і загалом патріотів зокрема тому, що дехто добачував у тому поворот до передреволюційних порядків.

Щодо внутрішньої політики губернські та повітові старости у переважній більшості були місцевими землевласниками, найчастіше земськими діячами, суддями, військовими. Нераціональне господарювання революційних земств змусило уряд видати 8 червня закон про заснування ревізійних комісій для перевірки діяльності органів місцевого самоврядування. Вирішувалося земельне питання. Нераціональне господарювання революційних земств змусило уряд видати 8 червня закон про заснування ревізійних комісій для перевірки діяльності органів місцевого самоврядування.

Гетьман намагався провести земельну реформу на користь мало- і безземельного селянства. У селаж йшла завзята боротьба за землю, середньозаможні господарі бажали втримати свій стан земельного посідання й разом з сільською біднотою вороже ставилися до панства, яке, вслід за німцями, почало повертатися на свої посілости. Повернувшись в Україну, великі землевласники-поміщики намагалися силою відібрати від селян землі, які вони захопили з початком революції, як також пограбоване добро з їхніх дворів, не чекаючи на вирішення земельних справ легальним порядком.

Павло Скоропадський майже все життя провів у Росії і недостатньо володів українською мовою. Незважаючи на брак часу, він та члени його родини активно вивчали українську мову, показуючи приклад іншим громадянам, насамперед державним службовцям. В певній мірі гетьман проводив політику українізації. вивчати державну мову ставало дедалі престижніше, бо ж державний апарат вимагав цієї мови і знання її відкривало шлях до державних посад. За часів Гетьманату відкрито два нові українські університети, один у Києві на чолі з ректором професором Теоктистом Сушицьким, а другий – у Кам'янці-Подільському, ректором якого був призначений професор Іван Огієнко.

Розглядаючи постать Скоропадського, він подає не тільки доброзичливі відгуки генералів М. Омеляновича – Павленка та М. Капустянського про особу гетьмана, а й негативну оцінку Є. Коновальця

Діяльність гетьманського уряду не задовольняла опозицію тому, що Центральна Рада не зробила за 13 місяців навіть стільки, скільки Гетьман за двічі коротший період. З поваленням Гетьмана перервалися також і нав'язані його урядом дипломатичні зв'язки з державами Антанти, що мало негативне значення в період Директорії.

Отже, український історик-емігрант намагався на основі як українських так і зарубіжних джерел та наукової літератури висвітлити боротьбу українського народу за свою незалежність. Висвітлюючи діяльність окремих історичних діячів, Центральної Ради, Гетьманату Павла Скоропадського автор намагається у праці їх дати їхній діяльності об'єктивну оцінку.

Список використаних джерел:

1. Верига В. Визвольні змагання в Україні 1914-1923 рр. Львів : Ін-т українознавства НАН України, 1998. Т. 1. 524 с.

The article is devoted to the study of V. Werig's contribution to the study of Ukrainian liberation struggles of 1917-1918.

Key words: Ukraine, liberation struggle, Central Rada, Hetman Pavlo Skoropadsky, Russian-Ukrainian war, anti-hetman uprising.

Отримано: 11.04.2018

УДК 930.1(477):342.2(477)«1917/1929»

Т. Гураль, магістрантка історичного факультету

УКРАЇНСЬКІ ДЕРЖАВНІ УТВОРЕННЯ 1917-1920 РОКІВ У ОЦІНЦІ СВЯЩЕНИКА, ПРОФЕСОРА УКРАЇНСЬКОГО КАТОЛИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІСИДОРА НАГАЄВСЬКОГО

Стаття присвячена вивченню внеску Ісидора Нагаєвського в дослідження боротьби України за державність у 1917-1920 рр.

Ключові слова: Центральна Рада, Українська Держава, Українська Народна Республіка, Західно-українська Народна Республіка.

Проблемі відродження національної державності за доби Української революції 1917-1921 рр. присвячено не одну тисячу публікацій, сотні дисертацій. Ознайомлення

цим з науковим доробком свідчить, що певний внесок у процес дослідження українських державних утворень зробив священник, професор Українського католицького універ-

рситету Ісидор Нагаєвський, автор «Історії Української держави двадцятого століття».

Ця праця написана в еміграції і висвітлює події в Україні часів Центральної Ради, Гетьманату, Директорії (1917-1920 рр.). На основі доступних автору документів, свідчень сучасників, на тлі тогочасних подій в Європі він розгортає картину боротьби за державність України в усій її складності і суперечливості. Думка науковця полягає в тому, що Україна могла стати незалежною державою ще тоді. Автор вказує, що причиною видання праці було «зберігати якнайбільшу об'єктивність та спонукало написати коротку історію Української держави нових часів для молодих українських людей, які народжені й виховані на чужині і хочуть знати правду про Україну».

Актуальність праці, на наш погляд, полягає в тому, що читач закордоном познайомиться з новою для нього історичною концепцією і оцінками діяльності державних діячів і партій того періоду, здебільшого діаметрально протилежними до культивованих у радянській історіографії. Книга присвячена тисячоліттю хрещення Руси-України 988-1988, та побачила світ у 1989 р. Автор висловлює сподівання, що його праця із вдячністю оцінять та надрукують у незалежній Україні, що й сталося в 1993 році.

При написанні праці автор використовував різноманітні джерела та зазначав, що «важко писати історію людей і подій через шістдесят років, далеко від Батьківщини, де бракує джерел, літератури та рідної атмосфери». Також, на період написання даної праці І. Нагаєвський писав, що досі не було друкованої повної збірки документів Української новітньої держави. Автору вдалося використати збірники документів і матеріалів, архівні фонди, мемуаристику та періодичні видання, які здебільшого були надруковані українською діаспорою.

Ідеологічно «Історія Української держави двадцятого століття» споріднена з традиційними підходами української зарубіжної історіографії. Вістря полемічної критики скеровано супроти неіснуючої вже радянської історіографії. Автор спирається на праці В. Будзиновського, Н. Василенка, Т. Войнарівського, О. Гермайзе, Д. Дорошенка, К. Левницького, М. Стахова, О. Кузьми, М. Грушевського, І. Крип'якевича, О. Терлецького, І. Франка, які були видані в Україні. Проте, значно більшу кількість праць, які досліджують процеси Української революції 1917-1921 рр., автор використав значну кількість іншомовних праць, переважно на англійській, французькій та польській мовах. Отже, автор спирається на широку історіографічну базу.

Структурно праця Ісидора Нагаєвського 1993 року видання складається з передслова, дев'яти великих розділів, післяслова. Кожен з розділів поділяється на ряд дрібніших підрозділів, виділених за проблемно-тематичним принципом.

Перший розділ книги «Упадок і відродження української державної ідеї» розпочинається з 1709 р., а саме з подій Полтавської битви часів гетьмана І. Мазепи. Описує автор і руїну Запорізької Січі Катериною II. Показує політику Польщі на галицьких землях. Висвітлює долю православної церкви починаючи з 1685 р. та розглядає переслідування католиків російськими царями, після розпаду Речі Посполитої. Водночас автор звертає увагу на процеси відродження державної ідеї від поглядів автономістів до Валуєвського циркуляру на українських землях під владою Російської імперії та радикалізацію політичних вимог українського руху на західноукраїнських землях у складі Австро-Угорщини. Автор розповідає про діяльність українців в час «Весни Народів». В книзі підкреслено значення громадського руху, українських партійних організацій і їх основних діячів, а також роль українського руху на західноукраїнських землях. Загалом, завершується розділ подіями Першої світової війни.

У другому розділі «Українська республіка в часи Центральної Ради» проаналізовано державно-правові документи Центральної Ради та Генерального Секретаріату, значну увагу приділено боротьбі українських політичних партій у питаннях політики та практики державного будівництва часів визвольних змагань. Зокрема, в праці І. Нагаєвського простежуються нові підходи до вивчення проблеми, зважено аналізується як внутрішня, так і зовнішня політика Центральної Ради, її досягнення і помилки. Крім того, має під собою підґрунтя і висно-

вок, що «Українська Рада мала добру нагоду закріпити українську державність, але молоді романтики свято вірили в соціалістичне «братерство народів» (С. 407).

Порівняно з другим і третім розділ «Українська Гетьманська Держава» займає дещо іншу позицію. Він демонструє явну антипатію до «соціалістичних доктринерів і романтиків» з Центральної Ради і досить повно висвітлює добу Української Держави. Проте зовсім обходить питання про причини невдачі реалізації земельної реформи. Прикметно, що й вказуючи на винуватців поразки визвольних змагань М. Грушевського, В. Винниченка, С. Петлюру, автор серед них не називає П. Скоропадського.

Четвертий розділ «Західно-Українська Народна Республіка» праці присвячений Західно-Українській народній Республіці. За обсягом він майже не поступається попередньому, хоча складається тільки з 9 підрозділів. Тематично цей розділ охоплює події від часу створення Української Національної Ради. Відзначимо, що тут значна увага приділяється міжнародним взаєминам. Це пояснюється геополітичним розташуванням західноукраїнських земель, які із закінченням Першої світової війни опинилися в центрі зовнішньополітичних інтриг з огляду на інтереси сусідніх країн (Румунія) та держав, які постачали на уламках колишніх імперій (Польща, Угорщина, Чехо-Словаччина). Окрім того, автор висвітлює процес конституювання ЗУНР, її законодавчу діяльність та низку інших питань.

В п'ятому розділі «Українська Народна Республіка в період Директорії» автор звернув увагу на прихід до влади Директорії УНР та дав характеристику її членам, а саме В. Винниченку, С. Петлюрі, Ф. Швеця тощо. Автор згадує про перший уряд Директорії та її склад. Розповідає про дипломатичні стосунки Директорії з державами, схвалення Акту Соборності та Трудовий Конгрес. Приділяє автор увагу питанням автономії єврейської меншості в Україні та більшовицькому фронту.

Шостий розділ «Соборним фронтом на Київ» розповідає про перехід р. Збруч Українською Галицькою армією та війну Антанти з більшовиками. Автор стверджує, що серед ускладнення міжнародного становища командування УГА переїхало до Кам'янець-Подільського, а армія потребувала відпочинку. Проте, ситуація склалася так, що настала необхідність вести військові частини на Київ. Також, з тексту книги видно, що І. Нагаєвський негативно відносився до контактів С. Петлюри з поляками. Розповідає про війну Денікіна з Україною та несподівану появу тифу на наших землях в 1919-1920 рр., що й досі цікавить дослідників. Спираючись на «авторитетних свідків і знавців» – генерала Тарнавського, полковника Шаманека та отамана Лисняка, – автор показує в яких важких умовах «жили, билися і вмирали» українські стрільці. Завершується розділ підписанням Варшавського договору та походом на Київ.

Автор в сьомому розділі «Україна на міжнародному форумі» зазначає, що в той час армії Центральних держав були ще сильними, тому представники Антанти звернули свою увагу на Україну як на свого майбутнього союзника в війні проти Центральних держав. Проте, історія розпорядилася по-іншому. Україна підписала Брестський договір з Центральними державами. Також, І. Нагаєвський розповідає про діяльність української місії в Парижі, українське посольство при Ватикані, зв'язки України з Румунією, взаємини з більшовицькою Москвою та іншими державами. Зупиняється історик й на підписанні в Ризі «Договорі про перемир'я і вступних умовах між СССР і УРСР, з одного боку, і Польщею, з другого» та зазначає, що жодна з тих постанов не була виконана ні польською, ні більшовицькою стороною. Завершується розділ участю українських дипломатів у Карлсбаді (6-14 серпня 1919 року).

У восьмому розділі «Духовне і культурне життя», автор пише: «церква завжди і всюди була і буде важливою справою в житті народів». І. Нагаєвський вказав на московський диктат над УПЦ і вказав, що від кінця XVIII ст. аж до 1918 р. всі київські митрополити не були українцями. Автор негативно відноситься до Винниченка, оскільки він вважав, що «церковні справи є приватною справою кожного громадянина». Лише з приходом до влади гетьмана Скоропадського ставлення держави до Церкви цілковито змінилося. Автор приязно ставиться до його постаті тому, що

гетьман був глибоко віруючою людиною та сприяв церковним справам. За часів Директорії було проголошено Автокефалію Православної Церкви в Україні. Окремо, автор зупиняється й на українській церкві в Галичині й доволі позитивно оцінює її діяльність, оскільки писав, що не було такої праці «де б не приклали рук священики». Також, автор зупиняється на питаннях просвіти і науки в революційний час в Наддніпрянській та Наддністрянській Україні.

Дев'ятий розділ «Українська держава боронить цільність своїх земель» автор присвятив перебігу Першої світової війни в Холмщині та Підляшші, намаганням поляків анексувати ці території тощо.

Наприкінці книги І. Нагаєвський робить післяслово. В ньому історик на десяти сторінках узагальнює подану інформацію щодо кожного розділу та використовує цитати відомих тогочасних політичних діячів. Цікавими, на наш погляд, є наведені автором слова Шелухіна: «...Орієнтація на Москву і Варшаву – це орієнтація на їх примітивізм, їх грубу матеріальну силу, їх претензії та їх претенціозність. В цій політичній концепції є смерть української нації. Орієнтація на них – це орієнтація на свою смерть, на своє горе і знищення. І лише сильна Україна зможе жити з ними в добросусідських взаєминах». Це він сказав на мирній конференції в Ризі, проте ці слова й на 2018 р. є актуальними для українців.

УДК 342.3«1922»

В. Є. Гурич, магістрантка історичного факультету

ЗАХІДНІ УКРАЇНЦІ І ВИБОРИ ДО ПОЛЬСЬКОГО СЕЙМУ В 1922 р.

Стаття присвячена політичним процесам в Західній Україні в 1920-х роках. В центрі уваги постали вибори до польського сейму 1922 р. в західноукраїнському регіоні. Автор звертає увагу на ставленні західних українців до виборів. Наголошується на їх неоднозначності поглядів до події.

Ключові слова: Західна Україна, Галичина, Польща, західні українці, вибори.

У суспільно-політичному житті західних українців міжвоєнного періоду важливе значення посідали вибори до польського сейму та сенату, зокрема 1922 р. Це питання, в тій чи іншій мірі, стало предметом уваги ряду дослідників (І. Васюта [1], О. Красівський [7-8], М. Кугутяк [9], С. Кульчицький [10], О. Панкевича [11], О. Турчака [15], С. Ярославина [16]). У той же час вважасмо необхідним звернути увагу на неоднозначність ставлення західних українців до цієї важливої у їхньому житті події.

Після польсько-української війни 1918-1919 рр. та Версальським трактатом Польща отримала мандат на Східну Галичину. Відповідно до політичної кон'юнктури, після узгодження з країнами Антанти, Друга Річ Посполита розпочала підготовку до виборів до сенату і сейму на підконтрольних землях у 1922 р. Проведення виборів мало важливу політичну складову, яка полягала у формальному визнанні польської влади через українське населення як акту вибору своїх представників. Завдяки успішним результатам виборів польський уряд мав намір інформувати західні країни про єдність Галичини з усією державою [8, с.159]. Тому саме проведення виборів було таким істотним для польських властей. Діями ж польського Сейму, які мали бути корисними для українців, мав стати закон про самоврядування, а також ліквідація виняткового стану у тій частині Польської держави [15, с.50].

На території Західної України за мандати боролися польські політичні угруповання, українські політичні сили та інші національні представники.

Еміграційний уряд ЗУНР, президент Є. Петрушевич стали ініціаторами бойкотування виборів. Сутність такої позиції полягала у незгоді української влади з польськими правами на Західну Україну та намаганням таким чином повернути до українського питання увагу провідних країн Заходу. Тому логічним видається поява відозви Є. Петрушевича до всього населення галицького краю з закликом не брати участі у виборах 1922 р. [2].

Найвагомішою політичною силою в українському суспільстві, повністю підпорядкованій президенту ЗУНР Є. Петрушевичу була Українська народно-трудова партія, котра зайняла позицію абсолютного несприйняття польської адміністрації, кваліфікуючи її як «купаційну владу», а

Отже, один з істориків-емігрантів, Ісидор Нагаєвський, у дослідженні «Історія Української держави двадцятого століття», на основі доступних йому джерел та наукової літератури подав власне бачення діяльності Центральної Ради, Гетьманату і Директорії УНР. Автор торкається й більш давніх глибоких політичних процесів та культурних перетворень на Україні. Незважаючи на те, що праця була видана для українців-емігрантів, вона є доволі цінною для сучасного пересічного українця, посіла певне місце в історіографії Української революції 1917-1921 рр.

Список використаних джерел:

1. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. Київ : Вид-во «Український письменник», 1993. 414 с.
2. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття = De historia reipublicae Ucrainae in saeculo XX. Рим, 1989. 486 с.

The article is devoted to the study of the contribution of Isidor Nagayevsky to the study of the struggle of Ukraine for the statehood of 1917-1920.

Key words: Central Rada, Ukrainian State, Ukrainian People's Republic, Western Ukrainian People's Republic.

Отримано: 13.04.2018

всілякі закони та розпорядження структур – неправочинними. 26 серпня 1922 р. на засіданні Народного комітету було оголошено бойкот виборів до польського сейму та сенату, призначених на листопад 1922 р. А 2 вересня з'їзд партії схвалив тактику бойкоту і засудив проект територіальної автономії Східної Галичини [7, с.410-411].

Почин УНТП підтримали інші політичні партії та широкі верстви українського населення, Греко-католицька церква [5; 12; 14]. Було складено відповідний меморіал до країн Антанти та звернення «До всього культурного світу» [4].

Однак, уже із середини 1920 р. в діяльності УНТП з'явилися тенденції, які вели до угодовства з польською владою. У партії утворилася фракція, яка шукала порозуміння з поляками (С. Голубович, К. Левицький, В. Бачинський). Тоді ж загострилися стосунки між урядом ЗУНР і УНТП через те, що В. Бачинський висунув пропозицію взяти участь у виборах. Під час особистої зустрічі В. Бачинського і Є. Петрушевича, останньому вдалося переконати опонента в необхідності бойкоту українськими політичними партіями польських виборів [7, с.412].

Серед тих, хто став на шлях бойкоту виборів до польського сейму була Українська військова організація, очолювана Є. Коновальцем [6]. Організація розпочала широку акцію терору і саботажу. Мали місце атаки на садиби польських власників, адміністративні будинки тощо. Актам терору були піддані і українці, котрі лояльно ставилися до польської влади. Найвідомішою акцією стало вбивство кандидата до Сейму С. Твердохліба [15, с.50-51]. За польськими даними було здійснено 873 акти саботажу та диверсій [16, с.79]. Окрім них антипольські позиції зайняла Комуністична партія Східної Галичини. Комуністи вважали, що визволення Західної України можливе лише після перемоги радянської влади. Окрім того, на їх переконання Галичина юридично не належала до Польщі [3].

У той же час в українському політикумі були й такі сили, як Українська хліборобська партія (С. Данилевич, А. Яцків, С. Твердохліб, М. Ільків), яка висловлювалася з співпрацю з польською владою. Вона стала першою політичною організацією в Галичині, яка зорієнтувалася у політичній ситуації, вирішила шляхом співробітництва з владою збер-

ти власне національне життя, українську школу і отримати своє представництво у сеймі. Вона закликала відмовитися від «приречених» ілюзій щодо Антанти і зосередити свої зусилля на досягненні можливого – національно-територіальної автономії. Всупереч закликом до бойкоту виборів у польський сейм і сенат в 1922 р. партія підтримала вибори і отримала 5 мандатів у сеймі [7, с.413].

Цікавою виявилася ситуація щодо політичного табору західних українців, які стояли на платформі демократичного соціалізму (Українська радикальна партія і Українська соціал-демократична партія). Дотримуючись соціалістичних принципів, вони виражали діаметрально протилежні погляди щодо національного питання та ставлення до Польської держави.

В середовищі радикальної партії виникло два напрямки. Основна частина партії дотримувалася антипольської орієнтації, а менша – прагнула угоди з Польською державою. Остання створила на коломийщині «Селянсько-радикальну партію» [4]. Щоправда свої погляди не фарширувала, і участь у виборах намагалася приховати [13].

Аналогічно в середовищі соціал-демократів виникло два угруповання з протилежним ставленням до Польщі. Переважна більшість зайняла антипольську позицію. Невелика група, очолювана М. Ганкевиєм була прихильниками порозуміння з поляками. Однак вона не мала підтримки в партії, а в грудні 1921 р. її лідер був виключений з рядів УСДП [7, с.416].

Польські урядові кола, з огляду на позицію західних українців, активізували діяльність з організації передвиборної підготовки, розпочалися арешти противників тощо. Проте всі ці заходи не могли запобігти бойкоту виборів і вплинути на участь у них українського населення. У Львівському воєводстві у виборах до сейму взяло участь 52,8% мешканців, у Тернопільському – 35,3%, у Станіславському – 32,1%, у Волинському – 59,1% і Поліському – 54% [8, с.165]. А 5 мандатів від Української хліборобської партії в Галичині і 6 – на Волині [15, с.52], погоди в сеймі не робили.

Після виборів серед значної частини українських політиків виникло переконання, що бойкот виборів був помилкою і призвів до негативних наслідків. На їх думку, послами до сейму могли стати справжні патріоти, які захищали б українське населення [7, с.412]. Поступово їх погляди отримували все більше прихильників. Щоправда частина, представлена УВО залишилася на непримиренних позиціях.

Отже, вибори до польського сейму 1922 р. стали важливою сторінкою в суспільно-політичному житті західних українців. Ставлення останніх до виборів було неоднозначним. Більшість підтримала ідею бойкоту виборів, сподіваючись таким чином вплинути на позитивне вирішення українського питання країнами Антанти. Однак, була й інша, менша частина, котра вважала «кращим» співпрацювати з польською владою. Бойкот не допоміг вплинути на західні країни і тому в українському середовищі, особливо серед центристів, поступово зростало переконання необхідності майбутньої співпраці. Натомість праві сили в західноукраїнському суспільстві залишилися противниками Польщі.

Список використаних джерел:

1. Васюта І. Політична історія Західної Галичини (1918-1939). Львів : Кам'янець, 2006. 335 с.

УДК 378.091.8:061.2:378.4(477.43-21)«1918/1920»

Я. Кібалюк, студентка 4 курсу історичного факультету

ГРОМАДСЬКЕ ЖИТТЯ СТУДЕНТІВ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ (1918-1920 рр.)

У статті проаналізовано громадське життя студентів Кам'янець-Подільського державного українського університету станом на 1917-1920 рр. Проаналізовано участь студентів в політичних подіях, та заснування ними громадських організацій та різноманітних гуртків. Звертається увага і на організацію студентами свят, вечорів, благодійних вечорів.

Ключові слова: студентство, Кам'янець-Подільський державний український університет, громада, гурток, УНР, Директорія, повстання.

В 1918-1920 рр. студентство Кам'янець-Подільського державного українського університету вело активне громадське життя. Будучи патріотами України, вони не могли залишатися осторонь політичних та суспільних проблем. Студентська молодь демонструвала непохитне бажання брати участь в

2. Відозва Президента Української Національної Ради д-ра Євгена Петрушевича «До населення Галицької землі» із закликом не брати участі у виборах до польського сейму (10 вересня 1922 р.). *Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті*. Документи і матеріали / відп. ред. М. Кугутяк. Івано-Франківськ : КПФ «ЛІК», 2012. Т. 1. Кн. 1. (1919-1929). С. 182.
3. Галушко Є.М. Нариси історії ідеологічної та організаційної діяльності КПЗУ в 1919-1928 рр. Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1965. 262 с.
4. Громадський голос. 1922. 30 серпня.
5. Інформація поліції Станіславського округу головної команді поліції у Варшаві про антивиборчу діяльність членів Української народно-трудової партії у Городенківському повіті. 28 вересня 1922 р. *Українська націонал-демократія (1918-1939)*. Київ ; Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2004. Т. 2. С. 253-254.
6. Кентій А. Українська військова організація (УВО) в 1920-1928 рр. Короткий нарис. Київ, 1998. 81 с.
7. Красівський О. Українські політичні партії Західної України в період становлення польської держави (1918-1923). *Курасівські читання*. Наукові записки. 2005. Вип. 30. Кн. 2. С. 410-420.
8. Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918-1923 рр. Проблеми взаємовідносин. Київ : Вид-во УАДУ, 1998. 299 с.
9. Кугутяк М. Галичина: Сторінки історії. Івано-Франківськ, 1993. 199 с.
10. Кульчицький С.В. Україна між двома війнами (1921-1939 рр.). *Україна крізь віки* : в 15 т. Київ : Альтернативи, 1999. Т. 11. 336 с.
11. Панкевич І. Виборче право в Україні у період відродження української державності після I світової війни. *Вроцлавсько-Львівський юридичний збірник*. Львів, 2011. №2. С. 117-134.
12. Проект резолюцій, ухвалених на народних вічах з вимогою визнання Східної Галичини незалежною українською державою, а також бойкоту виборів до польського сейму і сенату. 29 вересня 1922 р. *Українська націонал-демократія (1918-1939)*. Київ ; Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2004. Т. 2. С. 254-255.
13. Протокольне свідчення лідера Селянсько-радикальної партії др. Кирила Трильовського про бойкот виборів до польського сейму і сенату (7 жовтня 1922 р.). *Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті*. Документи і матеріали / відп. ред. М. Кугутяк. Івано-Франківськ : КПФ «ЛІК», 2012. Т. 1. Кн. 1 (1919-1929). С. 194.
14. Ситуаційний звіт Жидачівського старости за вересень 1922 року про суспільно-політичні настрої українського, польського і єврейського населення, його ставлення до виборів. 2 жовтня 1922 р. *Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті*. Документи і матеріали / відп. ред. М. Кугутяк. Івано-Франківськ : КПФ «ЛІК», 2012. Т. 1. Кн. 1. (1919-1929) С. 255-256.
15. Турчак О.В. Вибори 1922 р. до польського сейму і сенату: історико-правові аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. С. 49-52.
16. Ярославин С. Визвольна боротьба на західно-українських землях 1918-1923 рр. Філадельфія, 1956. 183 с.

The article is devoted to political processes in Western Ukraine in the 1920s. In the center of attention were the elections to the Polish Sejm in 1922 in the western Ukrainian region. The author draws attention to the attitude of Western Ukrainians to the elections. It is emphasized on their ambiguity of views before the event.

Key words: Western Ukraine, Galicia, Poland, Western Ukrainians, elections.

Отримано: 20.04.2018

процесі національного державотворення, роблячи заради цього все, що було в її силах.

Найбільший внесок у вивчення громадського життя студентів К-ПДУУ станом на 1918-1919 роки зробили Завальнюк О.М. [1-4] та Комарницький О.Б. [1; 5; 6], що ви-

дали низку праць. Серед найважливіших варто вказати «Кам'янець-Подільський державний український університет (1918-1921 рр.) у документах і матеріалах» [4] та «Утворення і діяльність державних українських університетів (1917-1921 рр.)» [2].

Мета повідомлення полягає в аналізі громадського життя студентів Кам'янець-Подільського державного українського університету станом на 1918-1920 рр.

Провідну роль у процесі формування громадянської позиції молоді відіграє освіта. Оптимальним середовищем для цього є вищий навчальний заклад. У Кам'янці-Подільському 1918 року ним став державний український університет. Новостворений університет ще не міг похвалитись великою кількістю студентів – їх загальна кількість на 1918 рік становила 493 особи, з яких всі навчалися на денній формі. У 1919 кількість вже в рази більша – 1401 студент. 1920 – понад 1400 студентів [1, с.23]. Не зважаючи на малочисельність, студенти Кам'янець-Подільського державного українського університету в 1917-1920 роках брали активну участь в громадському житті університету, міста, країни і становили невід'ємну частину тогочасного українського громадянського суспільства. Громадська діяльність тогочасного студентства полягала в участі в політичних процесах, формуванні власних громадських організацій, гуртків, загальноуніверситетської молодіжної громади, організації вечорів, хорів, благодійних концертів тощо. Студенти виступали за Україну – вільну і міцну, прагнули захистити її від утручань з-за кордону, від зовнішніх інтервенцій. Саме тому, коли розгорнулось масове повстання проти гетьманського режиму, вони вирішили стати у ряди борців за республіканський лад. Ось що Б. Сивенко згадує про настрої студентів К-ПДУУ у зв'язку із антигетьманським повстанням в Україні:

Б. Сивенко: «Однієї ночі, здається, 17 листопада (1918 р.) до студентського гуртожитку прибув один старший за віком студент, старшина армії УНР, і прочитав нам радіограму «всім, всім, всім...» – за підписом Винниченка і Петлюри – про повстання проти гетьмана. Ми швидко вишкікувались в колону і пройшли по університету, «щоб взяти участь в подіях». Проте за півгодини нас повідомили, що «влада капітулювала» і, отже, ніяких драматичних подій не очікується. Погомонівши трохи, ми затягли пісню і так з піснею рушили назад до свого гуртожитку» [4, с.289].

14 грудня війська Директорії захоплюють владу в столиці, а гетьман Скоропадський біжить з країни. Для допомоги родинам козаків, які загинули в бою під столицею, Українська студентська громада університету продемонструвала активну громадську позицію, і провела 29 грудня 1918 року вечірку і збрала 181 крб. 20 коп. [2, с.368]. Проведення подібних вечірок згодом набуло традиційності.

Не залишилися байдужими студенти і до ще однієї серйозної політичної проблеми – анексії Румунією Буковини. Терор, який чинила румунська влада на новій території, змушував людей втікати. Тому проводяться збори коштів 14-16 лютого 1919 року, а 21 лютого було організовано вечір-бал для збору коштів на потреби біженців-бессарабців, влаштований українською студентською громадою К-ПДУУ. Плата за вхід становила 5 карб., а весь прибуток з вечора йшов на користь біженцям [4, с.299]. 28 березня 1919 р. було опубліковано звіт про кошти, зібрані студентами 14-16 лютого 1919 р. на потреби біженців-бессарабців: чистий прибуток становив 1594 карб. Гроші вручили представникові Губернського Комісара Поділля. Головою комісії був Л. Біднов [4, с.301].

Велика увага студентства була прикута до Державної наради, що відбулась 25 жовтня 1919 р., яку в Кам'янці-Подільському провів Петлюра. На наступний день студенти влаштували патріотичну вечірку, під час якої за 47 тис. гривень було продано статую С. Петлюри. Ця подія збрала багатотисячну масу, що складалася переважно зі студентів і молоді. Після оголошення результатів аукціону, вони дружно вигукнули: «Слава Головному Отаманові», а військовий оркестр виконав гімн «Ще не вмерла Україна». Та ж студентська молодь, дізнавшись про перехід залишків УГА на бік Збройних сил Півдня Росії, у листопаді 1919 р. збралась на віче, яке розцінило укладену угоду як «ганебну зраду Україні» [3, с.41].

2 листопада 1919 року впроваджується ще одна ініціатива – це збори молоді окупованих територій України, що

навчаються у К-ПДУУ. Відбувались вони в неділю, 2-го листопада. На зборах був поданий статут «Союзу студентів-українців окупованих територій». Ця організація мала «...об'єднувати студентів на ґрунті: 1) Культурно науковому; 2) Національно громадському; 3) Економічному» [4, с.312]. Окрім цього, студенти розуміли і важливість мовного питання. Ще 31 грудня 1918 Рада студентських старост прийняла рішення про видання курсів лекцій професури лише українською мовою [4, с.290].

Студентських організацій існувало чимало, всі вони мали власні правила та внутрішню дисципліну. Найповажнішою студентською організацією була Рада студентських представників, як найвищий орган самоврядування студентства. Існував Культурно-освітній відділ, який був спрямований на те, щоб між студентством і громадянством були тісні зв'язки, «щоб студентство здобуло повагу і значіння в суспільстві, щоб набрало в своїх же організаціях широкої національної і соціальної свідомості і поширило її між селянські і робітничі верстви, щоб вести організовану поміч хворому товаришові і жертвам війни і т.д.» [4, с.350].

Існував Просвітній Гурток, який поклав собі завданням поширювати національну і соціальну свідомість між народними масами, селянством і робітництвом. Також діяли гуртки суспільних наук, Драматично-концертний, Бібліотечно-архівний. Серед найактивніших гуртків значився географічний та фізико-математичний, які збрали досить потужну бібліотеку. Цікавим є факт існування Протиалкогольного гуртка [4, с.351]. Гурток нараховував лише 23 члени, а його головою був Каменецький.

Ще однією досить потужною студентською організацією стала Академічна Громада, що фактично стала копією Львівської Академічної Громади. Вона була осередком громадського, наукового життя студентів, надавала матеріальну допомогу студентам, що потребували цього. Займалась навіть похоронами товаришів, що загинули.

28 лютого 1919 р. почало свою діяльність Товариство допомоги незможним студентам К-ПДУУ [4, с.300]. Поряд діяв і гуманітарний гурток. 17 грудня 1919 він закликав молодь допомагати літературою і речами хворим і пораненим козакам армії УНР, а наступного дня він провів свої збори, з метою збільшення допомоги хворим і незможним студентам, а також хворим і пораненим козакам армії УНР на прийдешнє Різдво [4, с.314].

Отже, з 1917 по 1920 рр. студентство К-ПДУУ демонструвало найактивніші громадянські позиції та непохитне бажання брати участь в національному державотворенні. Студентські організації, яких існувало чимало, мали чітку структуру та дисципліну, і виникали виходячи з щирих бажань самого студентського загалу. Інколи їх задуми не знаходили свого вираження, інколи згасав ідейний запал самих учасників. Але в цілому, студенти працювали не покладаючи рук на користь власного університету, міста та країни, усвідомлюючи себе її громадянами. Їх слово мало значення, і виходячи з важкого політичного становища в країні, студенти були готові на все, аби побудувати омріяну державу. Інколи, беручи до рук зброю, і не шкодуючи навіть життя...

Список використаних джерел:

1. Завальнюк О.М., Комарницький О.Б. До історії Кам'янець-Подільського національного університету Івана Огієнка (1918-2010 рр.) : довідково-статистичні матеріали. Кам'янець-Подільський : Оіном. 2011. 112 с.
2. Завальнюк О.М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917-1921 рр.) : монографія. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. 644 с.
3. Кам'янець-Подільський – остання столиця Української Народної Республіки : матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Кам'янець-Подільський, 6-7 жовтня 2009 р. / ред. кол. В.А. Смолій, В.Ф. Верстюк, О.М. Завальнюк та ін. Кам'янець-Подільський : Оіном. 2009. 384 с.
4. Кам'янець-Подільський державний український університет (1918-1921 рр.) у документах і матеріалах / укладачі й автори статті С.А. Копилов, О.М. Завальнюк. Кам'янець-Подільський : Аксіома. 2016. 848 с.
5. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення. Кам'янець-Подільський : Оіном, 2003. 408 с.: іл.

6. Комарницький О.Б., Моштак М.В. Профспілкува організація студентів, аспірантів та докторантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичний нарис. Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький. 2009. 216 с.

The article analyzes the social life of the students of Kamyanyets-Podilsky State Ukrainian University as of 1917-1920.

Participation of students in political events, and the establishment of NGOs and various circles was analyzed. Attention is also drawn to the organization of holidays, parties, charity evenings by students.

Key words: student, Kamyanyets-Podilsky State University of Ukraine, community, circle, UNR, Directory, uprising.

Отримано: 19.04.2018

УДК 94(83/.86):2]:94(470+571)

Н. В. Линник, магістрант історичного факультету

КОНФЕСІЙНА ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ 1914-1916 рр.

Стаття присвячена подіям Першої світової війни в Східній Галичині. Аналізується конфесійна політика російської окупаційної влади 1914-1916 рр. в даному регіоні. Автор звертає увагу на мету і механізм її здійснення. Визначається результативність цієї політики.

Ключові слова: конфесійна політика, Східна Галичина, Російська імперія.

У ході бойових дій 1914 р. російські війська встановили контроль над Східною Галичиною. Російська влада розпочала процес інкорпорації регіону до складу імперії Романових. Однією із його складових була конфесійна політика. Проведення її стало предметом уваги сучасників (О. Брусилов, Д. Дорошенко, І. Крип'якевич,) [2; 4; 8], вітчизняних (А. Стародуб, І. Кучера, Олійник С.В., Позняк С.) [3; 5-7; 9] і зарубіжних дослідників (О. Бахтуріна, В. Савченко, Е. Пельчинський) [1; 10; 11]. Попри це вважаємо за необхідність звернути увагу саме на мету, механізм і результати проведення Російською імперією конфесійної політики на окупованій нею території Галичини.

Станом на початок Першої світової війни на теренах Східної Галичини функціонували Українська греко-католицька, римо-католицька, православна, іудейська та протестантська конфесії. Таке розмаїття конфесій ставило перед російською владою і окупаційною адміністрацією на місцях необхідність проведення такої конфесійної політики, яка була б направлена на користь Російської імперії, зокрема її становища в галицькому краї.

Логічно, в ідеалі основою мали б стати галицькі православні, головним духовним осередком яких був Манявський скит. Проте, як свідчить статистика, у зв'язку з їх малочисленністю [9, с.68], розраховувати на підтримку галицьких православних не приходилося.

Головним противником для російської влади вважалося галицьке уніатство. Більше того, необхідно було враховувати загрозу «мазепинського» руху. Духовне єднання передбачалося через об'єднання галицьких уніатів з православною церквою. Це диктувалося міркуваннями внутрішньо-політичного порядку. При цьому необхідно було враховувати при збереженні унії в Галичині загрозу її відновлення в Росії, можливість навернення православних в уніатство, а також можливі претензії поляків на ці землі [1, с.142-143].

Іншим конфесіям такої уваги не отримували. Адже чудово розумілася безперспективність переходу галицьких поляків-католиків в православ'я. А прихожани інших конфесій не були достатньо чисельними. Розуміння необхідності розробки відповідної конфесійної політики не змогло сформулювати чіткої лінії в силу намагання впливати на неї Ради Міністрів, міністерства зовнішньої політики, Ставки верховного головнокомандуючого, імператора і представників Державної Думи.

Не дивлячись на існуючі протиріччя, зі вступом російської армії в Східну Галичину одразу розпочався процес переведення уніатів в православ'я, на чолі якого було поставлено Архієпископа Євлогія. Як показали події – це виявився невдалий вибір. З початку було взято курс на політику навернення уніатського духовенства до православ'я.

Перехід трьох сіл в православ'я створив ілюзю успіху. Однак вже восени 1914 р. стала очевидним повна безперспективність [7, с.145]. Тому Євлогій взяв курс на розповсюдження православ'я шляхом місіонерської діяльності, в умовах паралельного існування православ'я і уніатства [9, с.59-60]. Так як він провалився, розпочалося насадження православ'я і переведення уніатів в православ'я.

Не зважаючи на заяви про толерантність, російська окупаційна адміністрація розпочала примусове насадження пра-

вослав'я. Елементами цього стали розповсюдження православної літератури, заміна в приходах уніатських священників на православних, репресії і утиски уніатського духовенства. При проведенні в життя цього дійства керувалися циркулярами генерал-губернатора Галичини Г. Бобринського і розпорядженнями архієпископа Євлогія, пізніше Шавельського. Однак успіх був незначним. Більш того, арешт і висилка греко-католицького митрополита Андрея Шептицького, здавалося обґрунтоване, мало негативну реакцію не лише в Східній Галичині, а й в світі [1, с.152-153]. В 1916 р. замість Євлогія провідником конфесійної політики призначили Протопресвитера російської армії і флоту Г. Шавельського. Його політика, в порівнянні з попередником, була більш толерантнішою. За основу було взято не кількісні показники, а якість. Але такий крок з початком революції 1917 р. виявився запізнілим.

Таким чином, владні структури Російської імперії надавали велике значення конфесійній політиці в Східній Галичині. Однак, вона, не зважаючи на всі зусилля, а також в силу багатьох помилок, завершилася провалом.

Список використаних джерел:

1. Бахтуріна А.Ю. Политика Российской Империи в Восточной Галиции в годы Первой мировой войны. Москва : АИРО – XX, 2000. 264 с.
2. Брусилов А.А. Мои воспоминания. Москва : Воениздат, 1983.
3. Велика війна 1914-1918 рр. і Україна : у 2 кн. Київ : Тов «Вид-во «Кліо», 2014. Кн. 1. Історичні нариси. 784 с.
4. Дорошенко Д. Спогади про недавнє минуле (1914-1920 роки) : науково-популярне видання. Київ : Темпора, 2007. 632 с.
5. Історія Львова. У трьох томах / редкол.: Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій. Львів : Центр Європи, 2007. Т. 2. С. 501-536.
6. Місюра І. Політика російського окупаційного режиму на західноукраїнських землях у 1914-1915 роках. *Галичина*. 2001. №7. С. 149-153.
7. Олійник С.В. Релігійний фактор у галицькому напрямку зовнішньої політики Росії 1686-1917 років. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки*. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. Вип. 3. До 20-річчя кафедри історії України. С. 135-141.
8. Петрович І. Галичина під час російської окупації. Серпень 1914 – червень 1915. Львів, 1915. 115 с.
9. Позняк С. Особливості місіонерської діяльності Російської православної церкви в Галичині в роки Першої світової війни. *Проблеми слов'янознавства*. 2003. Вип. 53. С. 68-75.
10. Савченко Н.В. Восточная Галиция в 1914-1915 годах (национально-политическая ситуация и политика российской администрации). *Вопросы истории*. 1996. №11-12. С. 95-106.
11. Pełczyński E. Prawosławie w Galicyi w świetle prasy ruskiej we Lwowie z czasów inwazyi 1914-1915 roku. Lwow, 1918. 39 s.

The article is devoted to the events of the First World War in Eastern Galicia. The confessional policy of the Russian occupation power of 1914-1916 in the given region is analyzed. The author draws attention to the purpose and mechanism of its implementation. The effectiveness of this policy is determined.

Key words: confessional politics, Eastern Galicia, Russian empire.

Отримано: 12.04.2018

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКА ВІЙНА 1918-1919 рр.: ПОГЛЯД З XXI ст.

У статті висвітлюються складні питання, пов'язані з вивченням сучасними дослідниками українсько-польської війни 1918-1919 років та її наслідків для Східної Галичини.

Ключові слова: національне відродження, ЗУНР, Польська держава, українсько-польська війна.

Тисячолітні держави Україна й Польща тісно пов'язані не лише кордоном, а й спільною історією. У спільному минулому – чимало яскравих фактів взаємозбагачення культур і братерства по зброї. Проте в історичну пам'ять закарбовано й трагічні сюжети: воєнні протистояння в XIV, XVII-XVIII століттях, прояви антиукраїнської політики уряду Другої Речі Посполитої після Першої світової війни, сталінські репресії проти поляків в УРСР, волинський конфлікт 1942-1943 рр., депортаційні акти комуністичних режимів СРСР і ПНР щодо обох народів у 40-і роки.

Окремою сторінкою в історії стосунків обох народів можна вписати події українсько-польської війни 1918-1919 рр., що вибухла в час утворення суверенних національних держав – УНР-ЗУНР і Другої Речі Посполитої. Українсько-польська війна – це дев'ять місяців, сповнених величчю перемоги та трагедією поразки.

Мета повідомлення – через призму напрацювань низки вітчизняних істориків з'ясувати найбільш важливі питання сучасного сприймання подій українсько-польської війни 1918-1919 рр., яка призвела до значних людських жертв і втрати державності галицьких українців.

Незважаючи на пильну увагу до цієї проблеми, більшість українських вчених, як і їх польських колег, так і не змогли виробити близької до реальної об'єктивної та точної картини подій у Галичині в той період. Мабуть, далше всіх у їх розкритті пішов львівський історик М. Литвин у своїй книзі «Українсько-польська війна 1918-1919 рр.». Автор більш глибоко відтворив масштаби війни, будівництва збройних сил, дипломатичної боротьби та формування геостратегічних інтересів у регіоні, і це йому вдалося здійснити за рахунок використання раніше не опублікованих архівів Росії, України, Польщі, Чехії, а також багатой мемуарної літератури.

Осінь 1918 р. увійшла в історію людства революцією в Німеччині, розвалом Австро-Угорщини. Політики Угорщини, Чехії, Югославії стали на шлях проголошення незалежності. Не відставали від них і поляки, які до відродженої Польщі включали й західноукраїнські землі. У Галичині, що дедалі ставало зрозумілішим, тугий вузол проблем можна було розв'язати лише зброєю. Ініціативу в свої руки взяли радикалізовані війною українські старшини-фронтвики на чолі з Дмитром Вітовським. Їхніми зусиллями 1 листопада Львів повністю контролювався українцями. Польські політики не примирилися з тим, що українськими землями в Галичині, Холмщині, Підляшші та Поліссі розпоряджалася самостійна українська держава, а тому вирішили за допомогою сили захопити ці землі та розпочали війну із ЗУНР. Саме тут криються причини, через які, на думку Б. Зубенка, власне розпочалася війна, котра обійшлася великими жертвами для обох народів [3, с.40-41].

Під час боїв за Львів між ворогуючими сторонами неодноразово укладалися перемир'я. Чимало дослідників вважали ці переговори великою помилкою українського керівництва. Але М. Литвин зауважує, що останні диктувалися невизначеністю ситуації і підтверджує свою думку словами учасника цих подій Л. Цегельського: «...Ми були ослабі, щоб викинути поляків зі Львова, а вони ослабі викинути нас. Обидві сторони чекали на якусь поміч...». Цілком справедливо автор зазначає помилки у спонтанній зміні вищого командування: за три тижні тричі змінювалися командуючі. Далеко не всі дослідники зауважували брак українських старшин у битві за Львів і пізніше в ході війни. Навіть поляки зазначили, що в листопадовому зриві і в перші дні боїв українці мали лише 50 старшин, тоді як поляки – 500 офіцерів та підофіцерів з фронтовим досвідом [5, с. 55].

Л. Зашкільняк та М. Крикун у праці «Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів» наголошують, що воєнні дії за Львів поляки розглядали як вияв польської національної традиції, як символ польського патріотиз-

му [4, с.450]. Полякам сприяли дві важливі обставини. По-перше, вони склали більшість у двохсоттисячному Львові, польське населення якого, часто навіть жінки і діти, не тільки підтримували своїх бойовиків та надавали їм допомогу, але й самі брали участь у вуличних боях. По-друге, полякам вдалося швидко сконсолідувати різні політичні та військові угруповання в місті, навіть ті, які раніше протистояли одне одному. Сучасні вчені, що досліджують історію Польщі, обстоюють думку, що однією з причин війни було загострення конфлікту в селі в період з осені 1917 – до осені 1918 років, який виник між українськими селянами і польською шляхтою, кожна зі сторін якого по-різному трактувала сутність вітчизни [2, с.193]. Важливим каталізатором польсько-українського конфлікту був споконвічний «голод на землю» в українському селі [2, с.190].

У контексті піднятої теми на окрему увагу заслуговує вже згадана ґрунтовна монографія М. Литвина про українсько-польську війну, виконана на численних українських й польських джерелах. На основі дипломатичних матеріалів М. Литвин зробив ряд висновків, які суттєво відрізняються від домінуючих в літературі. Він зазначав, що Великобританія доброзичливо ставилася до ЗУНР. На Паризькій мирній конференції був оприлюднений меморандум МЗС Великобританії, що рекомендував Антанті вплинути на Варшаву і розглянути можливість визнати самостійність галичан «або з'єднати їх з українцями київськими». Що ж до США, то вони нейтрально сприйняли утворення ЗУНР, видаючи перевагу федеративним зв'язкам, що мали забезпечити право окремих народів на самовизначення, але поряд з цим виступали проти створення нежиттєздатності малих держав. Франція в ході війни перетворилася у наймогутнішу країну Європи. Вона всіляко підтримувала Польщу, як противагу Німеччині та більшовицькій Росії. Зрозуміло, що в таких геополітичних розкладах ЗУНР для Франції була тимчасовим утворенням, яке заважало відродженню Польщі [5, с.203].

Після приходу до влади Директорії і злуки між ними, здавалося, що тепер спільними зусиллями можна буде вирішувати проблеми державотворення. Але весною 1919 р. для керівництва УНР головним завданням було замирення з Польщею в обхід інтересів ЗУНР, що зовсім не влаштувало галичан. Фактично через півроку після січня 1919 р. акт злуки перестав бути чинним. Він виявлявся безперспективним з огляду на глибокі геополітичні протиріччя між Східною Західною Україною, різний рівень політичної свідомості народу. Петлюру перестали серйозно сприймати в Галичині. М. Литвин показує, що, крім прикрих невдач на дипломатичному напрямку, поразки переслідували ЗУНР і на фронтах. Розгром армії УНР на Волині, невдале закінчення Вовчухівської операції, втрата головних опорних пунктів навколо Львова, прибуття в Галичину армії Галлера показали, що наступальна ініціатива повністю перейшла до поляків [5, с.205].

Аналіз листопадових боїв у Галичині дав змогу історикам прийти до висновку, що польсько-українська конфронтація набула характеру партизанських дій, а відтак переросла у справжню маневрову війну. Дослідники приділяють велику увагу самому ходу воєнних операцій, зокрема, першої фази війни (листопад-грудень 1918 р.), боям за Львів, Перемишль, Дрогобич, Самбір та ін., створенню Української Галицької армії (УГА). З-поміж битв другої фази війни (січень-лютий 1919 р.) історики виділяють «Вовчухівську операцію», а також бої за контроль над залізницею на відрізку Городок-Судова Вишня. Аналіз третього етапу війни (травень-липень 1919 р.), ведеться, головним чином, навколо Чортківської операції, боїв за Львів і Тернопіль, Станіслав. Вони наголошують на спробі польського командування залучити місцевих поляків до воєнних дій, створити з них збройні групи так званої самооборони. Цілком очевидно, що якби військова та політична еліта обох

держав знала про наслідки «непотрібної війни», як її назвуть польські історики, результатом якої були 10 тисяч жертв поляків і 15 тисяч українців, більшість спірних питань можна було вирішити невдовзі після початку військової боротьби [4, с.76-77].

В результаті воєнних дій, Західноукраїнська Народна Республіка опинилася в тяжкому політичному та військовому становищі. З одного боку, Радянська Росія, з іншого – Річ Посполита, за якою стояли сильні європейські держави, обидві одночасно прикладали зусиль для загарбання українських земель. Новітня українська історіографія, спираючись на різноманітні джерела, засвідчує, що подальше існування ЗУНР було можливим лише за умов примирення УНР з Польщею.

Проте, на думку В. Голубка та Б. Гудя, справа налагодження відносин між УНР та Польщею впиралася у проблему Східної Галичини і Західної Волині, які, на думку державних діячів II Речі Посполитої, мали стати невід'ємною складовою частиною відроджуваної Польської держави. З огляду на катастрофічне військово-політичне становище українська сторона змушена була першою зробити крок до порозуміння. Однак керівництво ЗУНР не могло погодитися на укладання перемир'я на невігідних для української сторони умовах в обмін на визнання ЗУНР Антантою і допомогу для боротьби з Радянською Росією, тому перемир'я так і не було досягнуто. Натомість, М. Литвин у дослідженні «Українсько-польська війна 1918-1919 рр.» чітко висловлює думку про те, що «загальна політична та військова ситуація та господарська розруха вимагали термінових заходів керівництва УНР для прориву з міжнародної ізоляції. Найперспективнішим був шлях зближення з Польщею. З-поміж діячів Директорії це добре усвідомлював С. Петлюра. Він передбачав через Варшаву порозумітися з Антантою й у такий спосіб вивратися з міжнародної ізоляції, отримати ефективну воєнно-політичну поміч» [5, с.306-307].

Цю думку підтримують й інші українські історики, зокрема В. Голубко та Б. Гудь, які також вважають можливим порозуміння УНР з Польщею: «Причина полягала у розгортанні чергової агресії більшовицької Росії проти незалежної Української держави, метою якої було здобути хліб для голодуючих російських міст і перенести вогонь «світової комуністичної революції» у Західну Європу» [1, с.13].

Досліджуючи історію польсько-української війни, історики намагалися дати їй періодизацію. На нашу думку, найбільш вдало зумів її визначити М. Литвин, який спирався на значну масу джерел та літератури. Загалом, в польсько-українській війні історики виділяють декілька етапів. Перший розпочинається з проголошенням ЗУНР та тривав всього 22 дні – до захоплення Львова поляками. Він характеризувався територіальними домаганнями супротивників. Адже кожна із воюючих сторін намагалася відстояти свої етнічні чи історичні землі. Дослідники цієї проблеми акцентують увагу на постійних перемир'ях, які неодноразово призупиняли польсько-українську війну. Вони характеризувалися обопільним накопиченням бойових сил, боротьбою за оволодіння стратегічно важливими районами, пунктами і містами, усталенням лінії фронту, яка утримувалася майже без змін увесь період львівських боїв. Бойова ініціатива під час першого етапу війни, на думку М. Литвина, належала полякам [5, с.54].

Другий етап війни пов'язаний з втручанням у її хід Антанти і Москви. Вчені підкреслюють, що саме на цьому етапі для Заходу постала необхідність організації надійного захисту Європи від більшовицької експансії. Оволодівши залізницею Перемишль-Львів, що вирішило долю галицької столиці – супротивник зосередив головні воєнні зусилля на стратегічних флангах – польсько-українського фронту – Рава-Руській і Хирові, великих комунікаційних вузлах Східної Галичини. М. Литвин звернув увагу на те, що у ході війни польське ко-

мандування, на відміну від українського, надавало великого значення Перемишлю як ключовому і надзвичайно важливому стратегічному пункту польсько-українського фронту, тому швидкими темпами нарощувало тут військові сили [5, с.225]. Характерні для другого етапу війни економічна руїна, політична і соціальна нестабільність, невизначеність кордонів – це все підштовхувало й Директорію до укладення військово-політичного договору із ЗУНР і об'єднання Галицької та Наддніпрянської армій проти агресорів. 22 січня 1919 року було оголошено Акт Злуки, за яким ЗУНР отримала назву Західна Область Української Народної Республіки. На третьому етапі загроза більшовизму для Європи стала реальною, Захід остаточно зробив вибір на користь Польщі. «Охоплена полум'ям громадянської війни Україна вважалася ненадійним союзником у протибільшовицькій боротьбі. Отож національні інтереси українців були принесені в жертву задля побудови надійного антикомуністичного бар'єру на сході Європи» Основною метою третього етапу війни було створення плану операції, що мала б на меті визволити Львів (так звана Вовчухівська операція). Пріоритетним завданням зазначеної операції було перерізання сполучення Перемишля зі Львовом. У такий спосіб, на думку керівництва УГА, Львів мав би опинитися у повній блокаді. Проте, цей задум не вдалося реалізувати у воєнний час [5, с.392].

Отже, аналіз новітніх надбань історіографії українсько-польської війни 1918-1919 років дає підстави вважати, що в ній з достатньою повнотою досліджено причини збройного конфлікту, процес його переростання у кровопролитну війну, характер і масштаби бойових дій, їх етнополітичні наслідки для обох народів. Більшість українських істориків сходяться на тому, що природне право західних українців відновити свою державність і об'єднатися з Українською Народною Республікою було вкрай вороже сприйняте польським політикумом, який розцінював проголошення ЗУНР як «замах на східні кресли Польщі». Разом з тим, у дослідженні польсько-української війни залишається немало прогалин, особливо з погляду характеру відновленої Другої Речі Посполитої, її політичного розвитку і польсько-українських міжетнічних взаємин у міжвоєнний період. До сьогодні недостатньо з'ясована роль третіх сил, зокрема армії генерала Ю. Галлера, що була сформована, вишколена і озброєна у Франції й за рішенням Найвищої Ради країн Антанти виступила на боці Польщі, а також більшовицької Росії, війська якої вели воєнні дії проти Армії УНР.

Список використаних джерел:

1. Гудь Б., Голубко В. Нелегка дорога до порозуміння. До питання генези українсько-польського військово-політичного співробітництва 1917-1921 рр. Львів: Українські технології, 1997. 67 с.
2. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. 752 с.
3. Зубенко Б. Польща і Україна: Польсько-українські відносини в минулому та сьогодні. Львів, 1998. 118 с.
4. Дедик О. Чортківська офензива. Львів: Астролябія, 2015. Ч. 1. 232 с.
5. Литвин М. Українсько-польська війна 1918-1919 рр. Львів: Ін-т українознавства НАНУ, 1998. 488 с.

The article covers complex issues related to the study of modern researchers of the Ukrainian-Polish war of 1918-1919 and its consequences for Eastern Galicia.

Key words: national revival, WUPR, Polish state, Ukrainian-Polish war.

Отримано: 23.04.2018

КОЗАЦЬКІ ЛІТОПИСИ ЯК ДЖЕРЕЛО З ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СКЛАДОВОЇ РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ 1677-1681 РОКІВ

Стаття носить джерелознавчий характер. Досліджуються козацькі літописи як джерело вивчення української складової російсько-турецької війни 1677-1681 років. Аналізуючи текст літописів автор намагається з'ясувати їх сильні і слабкі сторони та інформативність.

Ключові слова: козацькі літописи, Україна, Османська імперія, Росія, російсько-турецька війна 1677 – 1681 років.

В останню чверть XVII ст. Україна в черговий раз стала ареною протистояння Хреста і Півмісяця. Впродовж 1677-1681 років на її теренах проходила російсько-турецька війна. Ця подія знайшла відображення у публікаціях XIX – початку XX ст. [8], радянських істориків [1; 2; 4; 12; 13; 15], сучасних вітчизняних [5-7; 14; 17; 18] та зарубіжних авторів [11; 16]. Разом з тим, глибоке дослідження проблеми передбачає використання найповнішого комплексу джерел. Одним із таких джерел виступають козацькі літописи, аналізу яких і присвячена дана стаття.

Автори козацьких літописів Самовидець [10], Самійло Величко [3] та Григорій Грабянка [9] були учасниками й очевидцями подій російсько-турецької війни 1677-1681 років. Як справжні патріоти рідної землі, свого народу, вони з глибоким жалем відзначали, яку біду, руїну, лихо несли турки і татари в Україну, яка, як зазначав Величко, потрапила у вир палаючого вогнища війн, між польською Сциллою, московською Хариблою й османською Горгоною, і їй було «оттоль гаряче, и отсель боляче» [3 с.138]. Особливо багато писали про відсіч Чигиринських походів, дії українських козацьких з'єднань Самовидець і Самійло Величко. Інколи твори істориків-літописців мають характер щоденника подій – настільки вони скрупульозні у висвітленні штурму, оборони і взяття укріплень.

Слід зазначити, що Самовидець, Величко і Грабянка завжди чітко і послідовно розрізняють у подіях два війська – російське і українське. При цьому обов'язково вказувалося на роль саме козацьких формувань у цих подіях.

Літопис Самовидця охоплює події в Україні з 1648 по 1702 роки. Безпосередньо нашій проблемі присвячено не так вже багато. Чигиринським походам автором присвячено два порічних записи. В яких висвітлюються події 1677-1678 років. Деякі повідомлення автора, що описують воєнні дії унікальні. Прикладом цього може слугувати інформація про причини залишення козаками Нижнього міста в 1678 році. Значне місце в праці Самовидця відводиться діяльності Ю. Хмельницького, його місця в османській армії, а також діям козацької старшини Правобережної України. Після подій 1678 року автор коротко висвітлює діяльність російсько-українських військ з захисту Києва в 1679-1680 роках, наводить дані про набіги кримчаків [10].

Літопис гадяцького полковника Григорія Грабянки, відомий під назвою «Действия презельной и от начала поляков кравашой небывалой брани Богдана Хмельницкого гетмана Запорожского с поляки...» охоплює події в Україні з найдавніших часів до початку XVIII ст. Праця охоплює події історії Малоросії з древніших часів до початку XVIII в. (до избрания гетманом І.І. Скоропадского в 1709 г.). Літопис Г. Грабянки в значній мірі компілятивний. Не дивлячись на це, він не вкладається простим механічним звитом і супроводжується авторськими коментарями та оцінками. значительной мере компілятивен. Серед своїх головних джерел автор називав спогади сучасників подій, в також для досліджуваного нами періоду – літопис Самовидця і «Синописи» І. Гізелю. Висвітлення подій Чигиринських походів представляє собою переказ глав «Синописа», на який посилається автор. Він в цілому позитивно оцінює дії гетьмана Івана Самойловича, і в той же час піддає критиці нерозторопність і обережність російського командування. Грабянка детально не зупинявся на подіях 1679-1680 років, і, на жаль, зовсім не згадує 1681 рік [9].

Самійло Величко багато подорожував по Україні, розпитував очевидців, записував їх свідчення, давав фактам власні, глибоко патріотичні коментарі. А тому писав про це широко і розлого. Турків літописець наділяв жахливими епітетами.

Укладач літопису використав широке коло джерел: німецькі і польські хроніки, українські літописи, спогади сучасників подій. При цьому потрібно мати на увазі, що з великої кількості документального матеріалу, який Величко наводить у тексті (державне і приватне листування, актів, універсалів, топографічних описів, грамот, ресстрів) значна частина, виявляється домислом автора. Виступаючи як ідеолог козацької старшини і в той же час прихильник «вз'єднання» України з Росією, Величко подає історію України у поєднанні з історією сусідніх країн. У центрі уваги літописця – боротьба козацтва проти іноземного гніту.

На думку С. Величка, похід турецького султана в 1677 році був наслідком політики П. Дорошенка і відповідної відповіді на це російської сторони.

Достатньо глибоко ним представлений опис двох Чигиринських походів, при чому опис першого С. Величко наділив кількома панегіриками польською мовою, присвячених перемогам росіян і українців. Але стосовно другого походу, то С. Величко відмітив мужність козаків та прорахунки російського командування та небажання російської сторони чинити належний опір «бусурманам». Для автора втрата і руйнування гетьманської столиці стали символом загибелі Правобережної України. Крім того С. Величко звертає увагу на те, що в 1679 році османські війська не з'явилися під Києвом не лише через готовність обороняти місто, а через те, що Османська імперія переклонила свою увагу на європейські справи [3].

У працях козацьких літописців простежується намагання віднайти і з'ясувати причини османського вторгнення в Україну в останній чверті XVII ст., а також спроба висвітлення воєнних дій під час Чигиринських походів. Однак, цінність їх праць зменшується тенденційністю, часом погіршення в даних, а також те, що їх автори часом приносять точність і достовірність в жертву художності викладення матеріалу.

Отже, козацькі літописи Самійла Величка, Самовидця і Григорія Грабянки є важливою джерельною базою у дослідженні проблеми української складової російсько-турецької війни 1677-1681 років. Попри необхідність критичного підходу до його змісту, слід звернути увагу на його інформаційність. Щоправда останнє не є однаковим до першого, другого Чигиринських походів та подальшого розвитку подій.

Список використаних джерел:

1. Апанович О.М. Запорізька Січ у боротьбі проти турецько-татарської агресії в 50-70-ті роки XVII ст. Київ : АН УРСР, 1961. 300 с.
2. Багалій Д.І. Історія Слобідської України. Харків : Дельта, 1993. 256 с.
3. Величко С. Літопис / пер. з книжної української мови, комент. В.О. Шевчука; Відп. Ред. О.В. Мишанич. Київ : Дніпро, 1991. Т. 2. 642 с.
4. Голобуцкий В.А. Запорожское казачество. Киев, 1957. 381 с.
5. Горобець В.М., Струкевич О.К. Українсько-російські політичні відносини XVII-XVIII ст.: тенденції, характер, етапи. *Український історичний журнал*. 1997. №1. С. 22-43.
6. Заруба В.М. З історії російсько-турецької війни за Україну. *Студії з історії України*. Київ : Освіта, 1993. С. 99-72.
7. Заруба В. Українське козацьке військо в російсько-турецьких військах останній чверті XVIII століття : монографія. Дніпропетровськ : ПП Ліра ЛТД, 2003. 464 с.
8. Косиненко Н.И. Первая русско-турецкая семилетняя война. Чигиринские походы 1677 и 1678 гг. Санкт-Петербург, 1911. 102 с.
9. Літопис Грабянки *Збірник козацьких літописів*: Густинський, Самійла Величка, Грабянки. Київ : Дніпро, 2006. С. 877-953.
10. Літопис Самовидця / підготував Я.І. Дзирич. Київ : Наукова думка, 1971. 208 с.

11. Орешкова С.Ф. Османская империя и Россия в свете их геополитического разграничения. *Вопросы истории*. 2005. №3. С. 34-46.
12. Панащенко В.В. 300-річчя героїчної оборони Чигирини від турецько-татарської агресії. *Український історичний журнал*. 1977. №8. С. 126-130.
13. Петросян Ю.А. Османская империя: могущество и гибель. Исторические очерки. Москва : Наука, 1990. 280 с.
14. Сокирко О. Лицарі другого сорту. Наймане військо Лівобережної Гетьманщини 1669-1726 рр. Київ : Темпора, 2006. 280 с.
15. Стецюк К.І. З історії боротьби російського і українського народів проти агресії шляхетської Польщі й султанської Туреччини у другій половині XVII ст. *Український історичний журнал*. 1983. №3. С. 25-41.
16. Флоря Б.Н. Войны Османской империи с государствами Восточной Европы (1672-1681 гг.) // Османская империя и

- страны Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы в XVII в. Москва, 2001. Ч. 2. С. 108.
17. Чухліб Т. Козаки та яничари. Україна у християнсько-мусульманських війнах 1500-1700 рр. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 446 с.
18. Яковенко Н.М. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття. Київ : Генеза, 1998. 380 с.

The article has a source-nature character. The Cossack chronicles are studied as a source of study of the Ukrainian component of the Russian-Turkish war of 1677-1681. Analyzing the text of the chronicles the author tries to find out their strengths and weaknesses and informativeness.

Key words: Cossack chronicles, Ukraine, Ottoman Empire, Russia, Russian-Turkish war 1677 – 1681.

Отримано: 16.04.2018

УДК 070:378.4(477.43-21)«1920»

Н. Науменко, студентка 4 курсу історичного факультету

ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ (1920 р.)

У статті на основі опублікованих джерел та літератури аналізується процес створення, видання, основний зміст та призначення періодичних видань Кам'янець-Подільського державного українського університету в 1920 рр.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський державний український університет, періодика, записки, викладачі, студенти.

Упродовж своєї 100-річної історії Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка переживав різні періоди, що в значній мірі залежали від викликів відповідної доби та визначених стратегій органів державної влади у провадженні освітньої політики. Відтак змінювалась структура навчального закладу, система управління, методологічне та методичне забезпечення навчального процесу, матеріальне становлення професорсько-викладацького складу, службовців і студентства тощо. Змістовний аналіз пройдених етапів уже проведено у науковій літературі, в узагальнюючих працях з історії освітньої інституції або її окремих структурних підрозділів. Крім того, на сьогодні існують й спеціальні дослідження, автори яких прямо або опосередковано розглядають питання, що становлять предметне поле даної статті. Однак проблема далеко не висчерпана, що й зумовлює її актуальність.

Значним внеском у дослідження цих питань є наукові праці, численні доробки О.М. Завальнюка [2; 3]. Досліджувані питання висвітлюються також у окремих публікаціях М. Тимошика [12], О.Б. Комарницького [5], А.О. Копилова [6], В.С. Лозовий [7]. Цікавий матеріал розміщений у періодичній пресі Поділля 1920 рр. [8-10].

Мета роботи полягає у тому, щоб розкрити процес створення і видання низки періодичних видань Кам'янець-Подільського державного українського університету в 1920 р.

Як уже з'ясовано, шанс створити свою українськомовну періодику спробував використати і Кам'янець-Подільський державний український університет. Його реалізація охопила кілька років і увінчалася загалом позитивними, хоч і скромними, результатами [2, с.41]. У 1919-1920 рр. університет видав десятки підручників, курсів лекцій своїх викладачів, два томи «Записок», чотири номери студентського науково-літературного часопису «Нова думка», кілька номерів місячника «Нове життя» тощо [11, с.534]. Важливу роль у заснуванні і виданні періодичних друкованих органів відіграв ректор І.І. Огієнко, який добре знався на традиціях російських і європейських університетів у видавничій сфері і вважав за необхідне постійно видавати «Записки Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету», які б мали науковий та інформаційно-навчальний характер.

Професор В.О. Біднов в еміграції писав, що після свята відкриття КПДУУ, яке відбулося 22 жовтня 1918 р., Рада професорів ухвалила рішення про підготовку восьми томів вказаних «Записок»: перший хотіли присвятити висвітленню основних подій, пов'язаних із урочистостями, другий – віддати під праці вчених історико-філософського факультету, третій, шостий, сьомий і восьмий – для наукових досліджень інших факультетів (фізико-математичного, правничого і сільськогосподарського) і окремих професорів,

четвертий і п'ятий – для праць богословського факультету. Редактором «Записок» у лютому 1919 р. призначили приват-доцента по кафедрі історії Д.І. Дорошенка (з 18 червня 1919 р., коли стало відомо про продовження на невідомий час зарубіжного відрядження Дмитра Івановича, в. о. редактора став приват-доцент М.О. Драй-Хмара) [2, с.41].

М. Тимошик вважає, що зусиллями ректора І. Огієнка та викладацького складу в 1919-1920 рр. побачили світ 5 томів «Записок Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету». У них друкувалися окремі лекційні курси й уривки з посібників та підручників, які надалі виходили окремими виданнями. В V томі вміщено підготовлений на богословському факультеті переклад українською мовою «Нового Заповіту. Діяння святих апостолів» [12, с.288].

О.М. Завальнюк у своєму дослідженні переконує, що наукове періодичне видання «Записки Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету» реально було представлено всьому одним віддрукованим (але не зшитим) та одним виготовленим у вигляді відбитків томами. Це аж ніяк не дає підстави стверджувати про вихід у світ п'ятитомника, що, на жаль, досить часто зустрічається у працях вітчизняних дослідників [2, с.44].

Крім зазначеного видання, в університеті були й інші. Науково-популярний місячник «Наше життя» – орган Спільки службовців Кам'янець-Подільського державного українського університету. Часопис започатковано, щоб «задовольнити потребу у висловлюванні своїх думок і почувань, а також думок і почувань всіх тих, хто свідомо ставиться до своєї Батьківщини, до її історії, сучасності і майбутності. Тому на сторінках «Нашого життя» ми будемо, в першу чергу, містити все те, що торкатиметься культурного життя нашого університету, а також культурного життя Кам'янця і України. Крім того, «Наше життя» відводить місце розвідкам наукового характеру з різних питань і, нарешті, містить матеріали, що освітлюють громадське життя» [8, с.1]. Лікарський помічник і скарбник К-ПДУУ Ю. Гудзій подає процес становлення різних структурних підрозділів навчальної установи, які мали важливе значення для нормального забезпечення функціонування закладу та згадує, що у першому випуску «Нашого життя» редакція вмістила важливий фактичний матеріал з життя університету, подавши різноманітні дані станом на перше липня 1920 р. щодо професорсько-викладацького складу, службовців та студентства [1, с.232].

В.С. Лозовий, проаналізувавши цей часопис, вказував, що велика увага в ньому приділялася книгознавству та бібліотекознавству, оскільки його фундатори розуміли, що «все наше відродження базується на книжці і виключно від неї залежить вся наша будучність». Оскільки в 1919-1920 рр. у

Кам'янець-Подільському певний час перебували вищі органи державної влади УНР і тут розгорнули діяльність багато всеукраїнських видавництв, редакція запропонувала сформувати в університеті фонди великої національної бібліотеки. У своєму зверненні «До видавничих товариств м. Кам'янця» колектив часопису закликав надсилати до книгозбірні університету по два примірники творів друку, що побачили світ у Кам'янці-Подільському. «Це виникає з того природного пієтету, з яким необхідно відноситися до вищої школи, як до осередка студіювання думок всього людства». Часопис активно порушував проблеми університетської книгозбірні [7, с.209].

Питаннями культурно-просвітницького життя університету займалася переважно Українська громада. Саме з її діяльністю пов'язано формування у молоді патріотичних почуттів та пропагування кращих форм культурного дозвілля. Громада розробила роботу із видання журналу «Студентська думка», де б вміщувався досить цікавий та різноманітний матеріал про життя молоді К-ПДУУ [5, с.21]. Після невеликої перерви, вихід журналу було поновлено від назвою «Нова думка», в якому друкувалися статті на громадсько-політичні, загальнокультурні, літературно-мистецькі та професійні студентські теми [10, с.20].

Цей часопис відображав погляди переважно студентства і став органом Ради студентських представників [7, с.210]. Л. Биковський в своїх споминах писав: «Рівно від 31 березня 1920 року став виходити друком літературно-науковий часопис Ради студентських представників Кам'янець-Подільського університету – «Нова думка», під редакцією студента правничого факультету Юрія Липи. У ньому я умістив статтю інформаційного характеру про «Наше Минуле», історично-мистецький журнал, що його видавало під редакцією П. Зайцева, у 1918-1919 роках в Києві видавництво «Друкар»» [4, с.299].

Студентський журнал мав на меті відкрити простір для літературної і наукової творчості молоді. Сьогодні важко встановити, хто ініціював цей друкований орган. Можливо, ідея належала студенту-правнику Юрію Липі або ж комусь із викладачів-філологів (Л. Білецькому, М. Драй-Хмарі, С. Тимченку та ін.) [2, с.44]. В журналі молодь друкувала власні вірші, прозово-літературні та наукові твори, інформацію з власного життя, висловлювали думки про порядок у вищому навчальному закладі, робилися різноманітні критичні зауваження тощо [6, с.27].

Читачі побачили «Нову думку» (ч. I-II) 31 березня 1920 р. Цьому всіма можливими силами сприяв ректор університету І. Огієнко, за розпорядженням якого було виділено допомогу на видання у розмірі 200 тис. гривень [13, с.2]. Однак, як свідчать факти, це стосувалося лише березневого випуску журналу. У наступному номері, який появився влітку 1920 р., новий редактор В. Поліщук, який мав пробільшовицькі погляди, скаржився, що «на студентський журнал «Нова думка» допомоги університет не дав. Не дав і Головноуповноважений І. Огієнко». Коштами на третє число «Нової думки» допомогли різні структури, зокрема Подільська Національна рада (50 тис. крб) і Студентська фракція Української партії соціалістів-революціонерів (35 тис. крб). Співредакторами нового випуску журналу накладом у 2000 примірників стали О.О. Остафійчук і Ю. Каменецький [2, с.44].

Вже в перших номерах було звернуто увагу на найбільш пекучу для студентства проблему відсутності підручників та посібників: «Без підручників і більш – без українських підручників, найбільшої суми знання студент не придбає і розвою загальнонаціональної свідомості прислужиться найменше. А від цього підпадає значення Державного університету, як розсадника наукових ідей, як головного чинника національного розвитку, національної культури, національного поступу до об'єднання всіх розпороснених сил нації, до створення тривалого правного стану рідному красві, який йому належить серед усіх держав світу» [9, с.64-65]. Відтак, Рада студентських представників вважала за необхідне, щоб на видавництво лекцій було асигновано 400000 крб., щоб тим самим забезпечити потребу в підручниках [7, с. 210].

На шпальтах часопису значна увага приділялася публікаціям та аналізу літературних творів, складанню бібліографічних видань за галузями знань для бібліотек вищих навчальних закладів. Журнал ознайомив своїх читачів з

творами відомих західних авторів П. Верлена та Ф. Ніцше, а також українських літераторів М. Драй-Хмарі, І. Липи, Д. Бузька та інших. Тут надруковано наукові розвідки: «Деякі питання української літературної мови» В. Самійленка, «Новітній напрям» В. Поліщука, «Замітки про ку-бизм» Ю. Липи. Дав згоду співпрацювати з журналом завдучач бібліотеки університету С. Сірополко [7, с.211].

1919-1920 навчального року був виданий студентами журнал з романтичною назвою «Буяння». Сама назва журналу мала нагадувати читачам про буяння молодих студентських сил. До редколегії входили такі студенти як В. Кириленко, С. Шманкевич, І. Шевченко та інші. Відомо, що через захоплення І. Шевченком соціалістичними ідеями в редколегії журналу відбувалися гострі суперечки. Проте, вихід журналу під керівництвом студентів показав активну участь молоді у розбудові культурно-освітнього життя регіону [10, с.21].

Отже, поява україномовних періодичних видань – наукові записки і студентський і спілчанський журнали – стала важливою подією у житті як професорсько-викладацької корпорації, студентського загалу і профспілкового колективу КПДУУ, так і університетської спільноти України. Ці друковані органи стали суттєвим вкладом Подільського вишу в справу національного відродження українців.

Список використаних джерел:

1. Гудзій Ю. З життя Кам'янець-Подільського державного українського університету. (Спомини лікарського помічника й скарбника університету). *Наша культура*. 1936. Кн. 3. С. 229-233.
2. Завальнюк О.М. Періодичні видання науковців, студентів і управлінців Кам'янець-Подільського державного українського університету: задум і реалізація (1918-1920 рр.). *Освіта, наука і культура на Поділлі* : збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2010. Т. 15. Присвячено 65-річчю Великої Перемоги. С. 40-51.
3. Завальнюк О.М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917-1921 рр.) : монографія. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. 644 с.
4. Кам'янець-Подільський державний український університет (1918-1921). Ювілейні спогади / упор. та авт. перед. В.Р. Адамський. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2015. 359 с.
5. Комарніцький О., Макогончук Н. До питання про самоорганізацію студентів Кам'янець-Подільського державного українського університету: історичний аспект (1918-1920 рр.). *Освіта, наука і культура на Поділлі* : збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2008. Т. 11. Присвячено 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету. С. 20-31.
6. Копилов А.О., Завальнюк О.М. Кам'янець-Подільський державний український університет: від ідеї заснування до ліквідації (1917-1921 рр.). *Укр. іст. журн.* 1999. №5. С. 26-36.
7. Лозовий В.С. Бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету в добу революції (1918-1920 рр.). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський Національний Університет ім. І. Огієнка, 2010. Вип. 2. С. 206-213.
8. Наше життя. 1920. Ч. 1. С. 1.
9. Нова думка. 1920. Ч. 1-2. С. 64-65.
10. Сивенко Б. Кам'янецький Університет і його студентство в 1918-1919 рр. *Журнал літератури і мистецтва*. 1952. Ч. 1. С. 19-23.
11. Сохацька Є. Культурно-просвітницька діяльність Івана Огієнка у Кам'янці-Подільському (1918-1920). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Київ, 2010. №19. С. 531-535.
12. Тимошик М. «Лишуть навіки з чужиною...» Митрополит Лларіон (Іван Огієнко) і українське національне відродження. Вінніпег; Київ, 2000. С. 545.
13. Хроніка. *Наш шлях*. 1920. 31 січня. Ч. 18. С. 2.

The article analyzes the process of creation, publication, main content and appointment of periodicals of the Kamyanyets-Podilsky State Ukrainian University in 1920 on the basis of published sources and literature.

Key words: Kamyanyets-Podilsky State Ukrainian University, Periodicals, Notes, Teachers, Students.

Отримано: 23.04.2018

УЧАСТЬ Е. РОММЕЛЯ В ПІВНІЧНО-АФРИКАНСЬКІЙ КАМПАНІЇ (1941-1943 рр.)

У статті розглядається роль Е. Роммеля в Північно-Африканській кампанії під час Другої світової війни; його участь у найважливіших битвах німецької армії на Африканському континенті в 1941-1943 рр.

Ключові слова: Північно-Африканська кампанія, Африканський корпус, генерал-фельдмаршал, Тобрук, облога, контрнаступ, бліцкриг.

Ервін Ойген Йоганес Роммель народився 15 листопада 1891 р. в Гайденгаймі. Один з найславніших генерал-фельдмаршалів нацистської Німеччини, який здобув величезну повагу як серед німецьких та італійських солдатів, так і серед вояків противника. Феноменального успіху та світової слави Е. Роммель здобув за часів командування німецько-італійськими військами в Північно-Африканській кампанії, отримавши імідж одного з найдосвідченіших воєначальників у світовій історії з ведення бойових дій в умовах пустелі, за що навіть отримав прізвисько «Лис пустелі».

Мета роботи полягає у тому, щоб розкрити проблему участі генерала-фельдмаршала Е. Роммеля в Північно-Африканській кампанії 1941-1943 рр.

На початок 1941 р. становище в Західній Європі значно змінилося. Етап «безкровних» захоплень чужої території (аншлюс Австрії, Судети) закінчився. Тепер Німеччина підкорювала сусідні держави, плативши за перемоги кров'ю своїх солдат [5, с.41]. «Війна з Англією» провалилася, перетворившись в нескінченну облогу острів'ян, яка не могла принести перемоги. У цей час А. Гітлер планував напад на Радянський Союз. Йому необхідно було терміново завершити справи на Західному фронті, щоб звільнити всі сили для боротьби на Східному фронті. Для вирішення цього завдання планувалося відвернути великі з'єднання англійців з Середземномор'я в Північну Африку, та знищити всі, що залишилися, групи опору на півдні Європи. Залишалося нанести відволікаючий удар в Єгипті [1, с.489].

Напевно, логічніше було б використовувати талант Е. Роммеля безпосередньо у Європі, в битвах першорядного значення. Але А. Гітлер відіслав свого улюбленця за лаштунки головного театру воєнних дій – в Африку [9, с.35]. Для підкорення цієї частини світу були виділені необхідні сили: 15-а танкова та 5-а легка дивізії. Ця «потужна» армія й становила знаменитий Африканський корпус. Однак рішення це, зрозуміло, не було ні абсурдним, ні випадковим. Він був найбільшим імпровізатором та умів не тільки скористатися сприятливою ситуацією, але і створити її, покладаючись не тільки на удачу, а на осяяння, яке, як відомо, відчувають тільки генії [10, с.287].

13 вересня 1940 р. італійські війська без консультації з союзниками перетнули кордон між Лівією та Єгиптом. Після невеликих прикордонних боїв війська зупинилися за 90 км від кордону. В грудні 1940 р. за наказом генерал-лейтенанта Р. О'Коннора почався британський контрнаступ. Раптовий успіх перевищив усі очікування. Через 8 тижнів О'Коннор вигнав італійських солдат із Кіренаїки. Солдати італійської армії тікали 800 км на захід, до Тріполі [8, с.34].

12 лютого 1941 р. У. Черчіль наказав зупинити наступ та значну частину військ перекинути із Африки до Греції. Це рішення виявилось фатальним не тільки для Великої Британії, але й для Італії та Німеччини. Якщо б О'Коннор даліше продовжував наступ, тоді італійський спротив в Лівії було б повністю зломлено протягом декількох тижнів. А так війна в Північній Африці затягнеться ще на два роки [2, с.162].

Іронія історії полягає в тому, що якраз 12 лютого Е. Роммель ступив на африканську землю в аеропорті Тріполі. За 6 днів до цього А. Гітлер особисто прийняв його в Імперській канцелярії в Берліні та передав командування німецьким «загороджувальним корпусом», який повинен був зупинити подальше британське просування в Африці [9, с.37].

Уже в лютому 1941 р. розвідувальні підрозділи генерал-лейтенанта Е. Роммеля вступили в безпосередній вогневий контакт із загонами англійського генерала-лейтенанта А. Уейвелла в Тріполі, який уявив себе «підкорювачем Африки». Англійці не зуміли чинити гідного опору, тому що їх війська були виснажені та знекровлені в ході безперервних наступа-

льних боїв. Е. Роммель спрямував свої танки до укріпленого міста Тобрук. Не маючи достатньо сил для штурму, він організував облогу фортеці та почав готуватися до подальших завоювань. 11 квітня оточення Тобрука було завершено. Німецький командир був переконаний у своїй перемозі. Але А. Уейвелл твердо вирішив захищати місто до останнього, він намагався не передати до рук німців величезну кількість військового спорядження та, що є не менш важливо в таких умовах війни у пустелі, безцінні запаси води [10, с.290].

Військова операція не вдалася, тому німці вирішили взяти Тобрук тривалою облогою. Підготовка та початок війни А. Гітлера проти СРСР спричинили до виникнення ускладнень з постачання військ в Африці. Англійці не полишали надії деблокувати обложене місто, але їх щоразу відкидали війська Е. Роммеля, який в ході боїв продемонстрував свій блискучий талант тактика [8, с.53].

Перед початком однієї з битв генерал-лейтенант наказав прив'язати до всіх допоміжних машин й до деяких легких італійських танків оберемки чагарників та дерев на довгих тросах. Італійські танки йшли в першій лінії, один за одним, за ними – допоміжні машини. Оберемки рослин підіймали величезні хмари пилу. Для англійців це виглядало, як повномасштабна атака великих сил. Тому британці були змушені не тільки відступати, але й знімати додаткові сили з інших ділянок оборони на цей напрямок [2, с.163]. В цей час, генерал-лейтенант наказав встановити свої 88-мм зенітні гармати за V-подібними піщаними валами та вкопав їх у землю. Гармати настільки глибоко були вкопані, що виступали над рівнем піску всього на 30-60 см. Вкопували їх через те, що артилерійські системи не мали коліс, а профіль був дуже високим та помітним для противника. Навколо кожної гарматної позиції було натягнуто легкий тент під колір піску так, що навіть його не можливо було розгледіти навіть у бінокль. Коли британці побачили безліч таких піщаних дюн, це не викликало у них занепокоєння [3].

Наступним пунктом плану було те, що він відправив свої легкі танки в хибну атаку на позиції ворога. Коли британські крейсерські танки, відчуваючи легку здобич, кинулися назустріч, німецькі легкі танки розгорнулися й відступили за лінію 88-мм гармат. Нарешті, коли дистанція скоротилася до мінімуму, пастка закрилася й гармати відкрили вогонь по танках впритул. В цей самий момент Е. Роммель атакував з абсолютно іншого напрямку силами німецьких танкових дивізій. Йому вдалося розгромити військо ворога вщент (було знищено 87 танків проти 25 німецьких) [5, с.49].

У. Черчіль важко пережив таку звістку. Ця перемога породила у свідомості як британських, так й німецьких солдат легенду про непереможність командира танковою армією Е. Роммеля, яка й без цього вже давно витала в повітрі. Британці стали поважати командира Німецького Африканського корпусу, а німецькі військові та їх союзники почали відчувати гордість з того, що в них є такий геніальний командир [4, с.26].

Хоча на фронті було затишшя ні штаби, ні війська фактично не відпочивали. Енергії Ервіна можна було дивуватися: як правило, він весь день проводив у таких перевірках, не рахуючись із сильною спекою, яка в літні місяці іноді доходила до 43° С в тіні [7, с.218-219].

18 листопада 1941 р. британська 8-а армія розпочала операцію «Крусейдер», або «Зимову битву», як називають її німці. У Е. Роммеля було всього 15% необхідних припасів. Якщо вдатися до більш точних підрахунків, то Танкова група «Африка» нараховувала 748 танків, в резерві було ще 200 танків, а 236 танків направлялись ще в Єгипет. Для відбиття удару у генерал-лейтенанта було всього 249 німецьких та 146 італійських танків, в резерві окрім 50 танків, які були на ремонті, у нього не було нічого [10, с.294-295]. І все ж Е. Ро-

ммель прийняв бій. Мало того, завдав серйозних втрат англійським військовим частинам. Ця битва була однією з найважчих і заплутаних під час усієї Другої світової війни.

21 січня 1942 р. Е. Роммель рушив своєю танковою групою на англійців. Вранці 21 січня командир написав дружині: «Я вирішив ризикнути та знову атакувати. Я повністю впевнений, що Божа рука простягнута над нами, й що Господь дарує нам перемогу» [4, с.27]. Через 2 години він почав великий наступ та домігся повної раптової. Це була блискавична кампанія Е. Роммеля. В ході 3-денної битви, що перетворилася в переслідування противника, Африканський корпус і 90-а легка дивізія знищили 100 з 150 танків британської 1-ї бронетанкової дивізії, дві третини її артилерії і тисячі солдатів. Опівдні 29 січня війська генерал-лейтенанта увійшли в Бенгазі – столицю Кіренаїки. У місті була захоплена ще тисяча полонених. А. Гітлер був так задоволений, що зробив його генерал-полковником [9, с.39].

Е. Роммель ще 17 червня підготував план штурму Тобруку. Головну атаку планувалося початися 21 червня о 5 год 20 хв. ударом великої групи пікірувальників по оборонним лініям ворога [5, с.51-52]. 22 червня о 5 год ранку Е. Ромель вступив у Тобрук. Німецькі війська понесли досить важкі втрати в ході боїв на лінії Газала та при штурмі Тобрука [6, с.112].

22 червня 1942 р., захоплений блискачкою перемогою Е. Роммеля, А. Гітлер підвищив його в генерал-фельдмаршали. 50-річний Роммель став наймолодшим фельдмаршалом німецької армії та досяг вершини у своїй військовій кар'єрі. Однак Е. Роммель відсвяткував нове звання по-особливому – він з'їв банку консервованих ананасів та випив маленьку пляшечку віскі із захоплених у англійців трофеїв. «Гітлер зробив мене фельдмаршалом. Але було б краще, якщо б він надав мені дивізію», – писав він у той вечір дружині [1, с.533].

Тобрук упав відразу слідом за Сіугапуром. Мальта ледь трималася. Все це мало не призвело до відставки уряду У. Черчілля. Сподіваючись на швидку перемогу над деморалізованим противником, Е. Роммель всього з 44 танками кинувся підкорювати Єгипет. Під Ель-Аламейном, всього в 60 кілометрах від Олександрії, його зупинили. У двох великих битвах він переміг, але не просунувся навіть на десяток кілометрів до Нілу [2, с.162].

Болісне літо 1942 р. в пустелі закінчилося перемогою англійських постачальників. Але до цього часу він серйозно захворів. Його організм виснажився і від нервового напруження, й від постійної спеки та спраги, і від хвороботворних мікробів, невідомих європейським лікарям. 27 вересня за особистим розпорядженням А. Гітлера він вилетів на лікування до Берліна [6, с.113].

Через тиждень британський генерал Р. Монтгомері почав наступ на танкову армію «Африка». Армія Р. Монтгомері за всіма показниками була сильніша за «Африку» в 4-5 рази. Е. Роммель зумів протриматися тільки тиждень.

Коли ж від усієї танкової армії залишилося 35 танків та 47 гармат, він вирішив відступати [3].

Цьому рішенню категорично заперечив А. Гітлер. Він надіслав телеграму, в якій вимагав «стояти на смерть». Генерал-фельдмаршал прочитав наказ, після чого зім'яв лист і викинув у сміття. Він не хотів вести своїх солдат на вірну смерть [10, с.306].

Е. Роммель вважається гуманним й професійним офіцером. Його «Африканський корпус» ніколи не звинувачували у військових злочинах. Він був неперевершеним майстром маневру, а його дивізії, навіть будучи вщент розбитими, завжди відроджувалися до життя та наносили нові удари ворогу.

Таким чином, найбільше військовий талант Е. Роммеля розкрився за часів командування німецько-італійськими військами в Північно-Африканській кампанії 1941-1943 рр., в ході якої він провів ряд блискучих військових операцій; виснув ряд нових тактик, прийомів, які втілював у життя. Перемоги Е. Роммеля в Північній Африці склали йому гучну бойову славу. В ході проведеної кампанії він завдав цілу низку важких поразок противнику, який мав велику перевагу як в живій силі, так і в техніці, проявивши при цьому високу військову майстерність.

Список використаних джерел:

1. Больных А. Танковые войны XX века. Москва : Яуза; Ескимо, 2010. 640 с.
2. Вестфаль З., Крейпе В. Роковые решения Вермахта. Ростов-на-Дону : Феникс, 1999. 384 с.
3. Ервін Роммель. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D1%80%D0%B2%D1%96%D0%BD_%D0%A0%D0%BE%D0%BC%D0%BC%D0%B5%D0%BB%D1%8C.
4. Кох Л. Лис пустини. Генерал-фельдмаршал Ервін Роммель ; пер. с нем. Ростов-на-Дону : Феникс, 1999. 384 с.
5. Лануа Ф. Африканский корпус: Ливийско-египетская кампания (1941-1943) ; пер. с англ. С. Буренина. Москва : АСТ, 2008. 237 с., 24 ил.
6. Лидделл Харт Б. Г. Битвы Третьего рейха. Воспоминания высших чинов генералитета нацистской Германии ; пер. с нем. С. Лисогорского. Москва : Центрполиграф, 2004. 368 с.
7. Мировая война 1939-1945. Взгляд побежденных / под ред. Н.Л. Волковского. Москва : АСТ ; Санкт-Петербург : Полигон, 2000. 736 с.
8. Митчем С. Война в Северной Африке: 1942-1943 ; пер. с англ. А. Больных. Москва : АСТ, 2002. 701 с.
9. Реми М.Ф. Миф Роммеля. Легенда Африканского корпуса ; пер. с нем. Я. Зверева, С. Бойко. Москва : АСТ, 2008. 270 с.
10. Тоомсваре У. Стратеги Третьего рейха. Ростов-на-Дону : Феникс, 1999. 384 с.

The article examines its role of E. Rommel in the North African campaign during the Second World War, and his participation in the most important battles of the German Army in the African contingent in 1941-1943.

Key words: North African campaign, African corps, Field Marshal, Tobruk, siege, counteroffensive, blitzkrieg.

Отримано: 18.04.2018

УДК 778.5(051)(47+57)«19»

Ю. В. Ніколайчук, магістрант історичного факультету

ЖУРНАЛ «СОВЕТСКИЙ ЭКРАН» ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ РАДЯНСЬКОГО КІНЕМАТОГРАФУ ПЕРІОДУ «ВІДЛИГИ»

У статті розкривається джерелознавче значення журналу «Советский экран» для дослідження радянського кінематографу періоду «хрущовської відлиги». З'ясовано основні напрямки діяльності журналу, визначено головні рубрики, проаналізовано змістове наповнення номерів за 1957-1965 роки.

Ключові слова: «Советский экран», «хрущовська відлига», радянське суспільство, кінематограф.

Кінематограф це галузь культури та економіки, що об'єднує всі види професійної діяльності, пов'язаної з виробництвом, розповсюдженням, зберіганням та демонструванням фільмів, а також навчально-наукову роботу. Вивчення світу кіно, як і будь-якої іншої проблематики, неможливе без історичних джерел. Для дослідження історії радянського кінематографу одним із найважливіших джерел є журнал «Советский экран».

Аналіз номерів журналу періоду «хрущовської відлиги» дозволяє пролити світло на маловідомі аспекти та ха-

рактерні риси тогочасного радянського кінематографу. Розкрити специфіку побутування культури кіно в тоталітарному/авторитарному суспільстві, визначити її особливості та функції, встановити вплив процесів «відлиги» на тематику, образи і жанри фільмів.

«Советский экран» вважався провідним кінематографічним журналом у Радянському Союзі. Це ілюстроване видання вперше вийшло у 1925 р. З початку Великої Вітчизняної війни і аж до 1956 р. журнал не видавався. Його повернення до читачів в 1957 р стало своєрідним відгуком на зміни, що відбу-

ваються в суспільстві: вже більше 10 років минуло після закінчення війни, і країна отримала «моральну» і матеріальну можливість видавати журнал подібного формату. Примітно, що журнал був відроджений на початку хрущовської «відлиги». У той час значно ослабла цензура, насамперед у кіно й інших видах мистецтва, стало можливим критично висвітлювати дійсність [18]. Журнал був офіційним друкованим органом Союзу кінематографістів і Держкіно СРСР. Під керівництвом головного редактора Миколи Кастеліна тираж в другій половині 1950-х рр. становив 200 тисяч примірників, а на 1965 р. вже 1,6 млн. (головний редактор Дмитро Писаревський).

Дослідження радянського кінематографу має певні історіографічні здобутки. Різноманітні аспекти історії радянського кінематографу аналізувалися у працях Л. Брюховецької [1], Л. Будяк та В. Михайлова [2], Н. Зоркой [3], А. Федорова [19] та інших. Однак окремих праць присвячених джерелознавчому значенню журналу «Советский экран» дотепер не створено.

У першому номері відновленого видання тодішній міністр культури СРСР Микола Михайлов, вказував: «Що створення журналу «Советский экран» це – велика справа. Адже він несе місію – естетично виховувати радянських глядачів, та сприяти правильному розумінню кіномистецтва, вмінні знаходити в них краще і, з іншого боку критикувати недоліки кінокартин» [15]. У дусі тодішньої традиції автор згадав слова В.І. Леніна «Із усіх мистецтв для нас найважливішим є кіно» [15] та констатував: «що саме кіно ввійшло в побут суспільства, завоювало розум та серця мільйонів» [15].

У журналі публікувалися статті про вітчизняні та іноземні новинки кіноекрану, статті про історію кінематографу, критика, творчі портрети акторів та діячів кіномистецтва. Щорічно проводилися опитування читачів журналу, за підсумками яких називали «Лучший фильм года», «Лучший актёр года», «Лучшая актриса года», «Лучший фильм для детей года» и «Лучший музыкальный фильм года». Для любителів кіно це була єдина можливість дізнатися про новинки не тільки радянського але й західного кінематографу.

Опрацьовані номери журналу показали, що кожен примірник розпочинався зі статей відомих діячів культури того періоду. В них зазначалися загальні відомості про кіномережу, їх роль та вплив на суспільство. Велася мова й за кількість кінострічок, їх перегляд та правильність чи хибність в ідейному та художньому викладі. Зустрічалася й критика фільмів, виходили так звані поверхневі стрічки, які отримували показову критику від глядачів та преси. Обговорювалися найближчі події, ювілеї, з'їзди та фестивалі. Головна увага надавалася саме радянському кіно, з центром у Москві, як головного в світовій кінематографії, зокрема це висвітлено у номерах журналу за 1957 р. Проте з 60-х років ця тенденція дещо змінюється і приділяється увага іншим республікам Радянського Союзу, а з часом з'являються і публікації про зарубіжне кіномистецтво з більшою деталізацією ніж це було раніше.

У аналізованій період журнал практикував постійні рубрики хоча окремі з них дещо еволюціонували. До прикладу популярною в той час була рубрика «Зарубежные фильмы», в ній подавалися короткі відомості про фільм: країна-видавець, назва кіностудії, жанр, режисер, акторський склад та стислий зміст. Значну увагу редакція журналу приділяла кіностудії «Дефа» (Німеччина), яка неодноразово привертала увагу радянських кіноглядачів, розповідаючи в своїх кінофільмах про те: «як розпочата гітлерівцями війна безжалісно увірвалася в життя рядових німців, ламаючи долі простих людей. Саме історії одного такого німця – Фрідля Вальтера, пройшовши через неодноразові життєві труднощі, –присвячений фільм «Любовь и долг» [5].

Також постійною була рубрика «На киностудиях страны», де мовилося про розвиток кіномистецтва, відкриття нових кіноустанов, випуск нових фільмів. Як зазначав Олександр Федоров, начальник Головного управління по виробництву фільмів: «З року в рік наші студії розширюють випуск кінокартин. В 1954 р. їх було створено – 85, план 1957 р. передбачає випуск не менше 90 повнометражних кінокартин. Це будуть фільми різних жанрів і видів – історичні та музикальні, драми та комедії, екранізація кра-

щих творів вітчизняної та світової класичної літератури. Найбільшу увагу приділяють сучасній темі: приблизно дві третіх кінокартин будуть присвячені життю і праці простих радянських людей – творців радянського суспільства» [18].

На сторінках видання простежуються плани та розвиток кіностудій, адже жодна країна в світі, на той час не керувала такою мережею кіно, як Радянський Союз. «Більше 68 тисяч кіноустанов розкинуті по його території, і їх кількість росте з кожним днем», – зазначав О. Федоров [16].

В 50-ті рр. на сторінках журналу багато уваги відводиться фільмам історико-революційної тематики. Традиційно у цьому ряду найбільше було фільмів про вождя революції В.І. Леніна. Саме стаття «Вечно живой и любимый» уміщена у 7 випуску 1957 р. дає детальні відомості про ці стрічки. Зокрема зазначається про документальні хроніки, про кадри з його життя. Вони дали можливість краще зрозуміти його як особистість, побачити риси характеру, простежити поведінку в певних ситуаціях, жестикуляцію тощо. Ці матеріали дали потужну базу для випуску нових кінокартин [7].

Окремі номери журналу мали тематичне спрямування і віддзеркалювали кінематографічний резонанс важливих історичних подій. Зокрема 20 номер за 1957 рік був присвячений річниці Жовтневої революції «Саме 40 років тому розпочалася нова ера соціалістичного суспільства. Саме Велика Жовтнева революція забезпечила усіма умовами для створення нового, вільного, справжнього народного радянського кіномистецтва» – зазначалося на сторінках журналу [8].

У 1957 р. в Москві пройшов Всесвітній фестиваль молоді і студентів, на якому відбулися перші масові покази зарубіжних кінострічок. Можна стверджувати що саме з цього часу відбуваються офіційні контакти із західною культурою [13]. Незабаром, у 1959 р. Микита Хрущов відвідав Америку і відкрив можливості міжкультурної комунікації на офіційному рівні. Саме тоді назрівають зміни і в свідомості кінематографістів. Постулати соціалістичного періоду, які позначені в попередні десятиліття, піддавалися переосмисленню, склад персонажів «демократизувався». Затверджується й незалежність режисера-самостановника, для фільмів характерними стають відкриті самовираження і новизна.

У 1959 р. відновив свою роботу і Московський міжнародний кінофестиваль. На сторінках журналу він постає в першу чергу як виховний захід. З одного боку, журнал проводив роз'яснювальну роботу, чому соціалістичні фестивалі і фільми краще фестивалів і фільмів капіталістичних країн. З іншого – давалися чіткі вказівки, як потрібно розуміти і трактувати буржуазні фільми [13].

На сторінках журналу фестиваль постає як визначна подія того часу, у ньому вбачав хтось розвагу, хтось пропаганду а хтось мету. Зокрема режисер Л. Куліджаров зазначав: «Кінематограф стрімко розвивається, але настає нова проблема – нестача кадрів, мається на увазі саме акторських сил. Ми чекаємо з'їзду кінематографістів, надіюся що він зіграє прогресивну роль в подальшому розвитку кіномистецтва» [14].

Головними і єдиними персонажами кінофестивалю на сторінках журналу стають діячі кіно. Тексти, часто присвячені повсякденному життю зірок на фестивалі, стають більш художніми. Матеріали журналу не тільки надають інформацію про конкурс або аналізують кінострічки, вони несуть розважальну функцію. Хто з ким зустрівся, де і як, про що поговорили, що їли і як виглядали – це ті теми, які в легкому і жартівливому тоні постають на сторінках «Советского екрану» в рубриці «Спутник кинофестивалю» [12].

У останніх номерах року, підводилися підсумки кінематографічного року, здійснювався аналіз – яким він був для кіномистецтва, які вийшли нові стрічки та відкрились кіноустанови. Зокрема в 24 номері за 1957 рік йдеться про те, «що закінчився ще один славний рік – сорокаріччя Великого Жовтня. Народи Радянської країни зробили ще один крок по дорозі комунізму. 1957 рік – це перший рік в історії радянського кінематографу, коли художні фільми створювалися на усіх студіях 15 союзних республік» [10].

Отже, журнал «Советский экран» є важливим джерелом для дослідження радянського кінематографу періоду «хрущовської відлиги». Адже саме цей період змін у кінематографі теми, сюжети, кількість і технічну якість фільмів. На сто-

рінках подавалися відомості про створення нових кіностудій, які в той час мали потужну мережу в Радянському Союзі, йшлося і про зарубіжні кіностудії. Окремі номери журналу цілком присвячувалися певним подіям, зокрема періоду «Великого Жовтня» та Московському міжнародному кінофестивалю.

Список використаних джерел:

1. Брюховецька Л.І. Кіномистецтво : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Логос, 2011. 391 с
2. Будяк Л.М., Михайлов В.П. Адреса московского кино. Москва : Московский рабочий, 1987. 350 с.
3. Зоркая Н.М. История советского кино. Санкт-Петербург : Алетей, 2005. 544 с.
4. Советский экран. 1957. №1.
5. Советский экран. 1957. №2.
6. Советский экран. 1957. №5.
7. Советский экран. 1957. №7.
8. Советский экран. 1957. №10.
9. Советский экран. 1957. №20.
10. Советский экран. 1957. №24.
11. Советский экран. 1962. №20.
12. Советский экран. 1965. №15.
13. Жидкова Н.Г. Московский Международный Кинофестиваль на страницах журнала «Советский экран» (1959-1969 гг.):

- Гендерный анализ. *Женщина в российском обществе*. 2014. №2 (71). С. 48-60.
14. Кулиджаров Л. Это очень важно. *Советский экран*. 1962. №20.
 15. Михайлов М. Советский экран. 1957. №1.
 16. Трофимов С. Советский экран. 1957. №5.
 17. Темкина В.В. Кинопресса 1950-х: типология и особенности. *Печать и слово Санкт-Петербурга: Петербургские чтения-2014* : в 2 ч. : сб. науч. тр. Санкт-Петербург : СПГУТД, 2015. Ч. 1. Книжное дело. Культурология. Лингвистика. С. 135-139.
 18. Федоров О. Советский экран. 1957. №2.
 19. Федоров А.В. Отечественный игровой кинематограф в зеркале советской кинокритики. Москва : МОО «Информация для всех», 2016. 111 с.

The article reveals the source value of the magazine «Soviet Screen» for the study of Soviet cinema during the «Khrushchev thaw» period. The main directions of the activity of the magazine are defined, the main sections are determined, content content of 1957-1965 years is analyzed.

Key words: Soviet screen, Khrushchev thaw, Soviet society, cinema.

Отримано: 15.04.2018

УДК 94(450)«1791/1799»

Н. О. Панченко, студентка 4 курсу історичного факультету

ДЕРЖАВНИЦЬКІ ІДЕЇ ПІВНІЧНОЇ ІТАЛІЇ В 1791-1799 рр.

Стаття присвячена вивченню та дослідженню ідей італійських патріотів на півночі Італії в період 1791-1799 рр. На основі аналізу політичних програм, демонструються її прогресивні і консервативні сторони. Показано значення діяльності перших політичних клубів та організацій та їх внесок в процес Рісорджименто.

Ключові слова: Рісорджименто, ліберали, демократи, республіканці.

Наприкінці XVIII ст., поряд з бездержавними народами Європи, про свою національну ідентичність, заявляють в цей час й італійці. В період з 1791 до 1799, проблема італійської нації та питання єдності вперше були розглянуті політичними елітами півострова (заможна буржуазія і частина дворянства). В Італії активізується діяльність політичних клубів і організацій, формуються ідеї створення власної держави і розробляються програми її майбутнього устрою.

Італійське Рісорджименто на різних етапах, характеризувалося протистояння та зіткнення різних особистостей та ідеологій. Однак внесок кожного патріота в боротьбу за об'єднання країни і їх співпраця в деяких випадках, створили умови для проголошення незалежності Італії. Основний конфлікт проявився між демократами та лібералами в різним частинах пів острова. Мова йде про існування в Королівстві Сардинія і герцогствах Півночі політичних центрів з різною ідеологією.

Вже на початку 90-х років став очевидним фактом, що в Італії зародився в підпіллі новий політичний рух, що мав демократичний (поміркований) і радикальний (республіканський) характер. Безсумнівно, що чималу роль у розвитку цього руху відіграла французька пропаганда в Італії. Однак більшість таємних патріотичних груп виникла стихійно, що відображало пробудження передових сил італійського суспільства і наріваючу необхідність в нових формах і методах політичної боротьби.

Найбільш масовим був рух, що розвивався на Півночі Італії і був очолений представниками буржуазної інтелігенції. Але їх погляди в багатьох розходилися. З кінця XVIII століття і на початку XIX ст., в П'ємонті виникає революційний потенціал, який лише чекав, коли політичні ідеї з Франції наберуть поширення в італійському суспільстві. Однак готових програм і координації діяльності цих груп політиків, ще не було [10, с.32].

Помірковані п'ємонці вважали, що цілі незалежності та національної уніфікації повинні бути досягнуті поступово, через процес реформ під керівництвом правителів. Вони думали про майбутню Італію, як про конституційну монархію ліберального характеру, схожу з англійською і французькою моделями. Тому вівся пошук шляхів вирішення національної

проблеми через залучення монархії, з проголошенням конституції. Помірковані, крім того, прагнули не до об'єднання Італії, а до федерації між різними існуючими державами, що здійснювались за ініціативою самих правителів.

Радикали П'ємонта бачили майбутнє своєї країни у вигляді республіки, що було новим за своїм змістом і значно різнило їх з поміркованим крилом. Учасників республіканського руху з моменту його виникнення об'єднували головним чином загальні політичні цілі: ненависть до абсолютистської тиранії, прагнення до перемоги демократичних і республіканських принципів і перетворень державного ладу за зразком тих, які здійснили французькі республіканці. Найважливіша риса цього руху, яка виявилася вже з перших кроків, полягала в тому, що він рішуче відкинув панівну, в XVIII ст. серед італійської буржуазії, ідею співпраці з монархами як основний метод суспільних перетворень і перенесло цю проблему на ґрунт відкритої політичної боротьби з феодально-монархічними режимами, з метою їх зламу і демократизації суспільних порядків. Тим самим республіканський рух вказав вихід з глухого кута, в якому опинилися передові кола італійської буржуазії і дворянства, розчаровані вузької реформаторською політикою правителів. Це відкрило перед ними новий політичний шлях, переключивши їхню енергію в сферу революційної боротьби за радикальне вирішення назрілих завдань оновлення італійського суспільства [3, с.18].

Те, що вони були республіканцями поставило вперше в політичній сфері ідею єдності і, отже, зробило її живою і реальною. Близькість з кордонами революційної Франції, була достатньою для того, щоб республіканські ідеї, що домінували там, поширилися на півночі Італії [10, с.122].

Перша велика група республіканського напрямку виникла в Савойї, в Шамбері. У березні 1791 р російський повірений у справах в Турині повідомляв, що в Шамбері існує політична організація, яке налічує до 400 осіб.

У П'ємонті виникла розгалужена мережа революційних організацій. Крім двох республіканських клубів в Турині, таємні республіканські групи виникли в 1793 р в багатьох провінційних містах і селищах: в Беллі (на чолі з офіцером Дж. Дестефанісом), Альбі (де їх очолював купець І. Бонафус), в Асті, Верчеллі, Новарі, Салуццо. Найближ-

чою метою п'ємонтських революціонерів ставало повалення монархії, арешт, а в разі потреби кара короля і принців та проголошення республіки в П'ємонті [3, с.18]. Аналогічні товариства виникали у Турині, Мілані, Флоренції, що пропагували ідеї французької революції. З'явилося багато нових газет ліберального і демократичного спрямування («Народний трибун», «П'ємонтський республіканець», «Вільний венеціанець» та ін.) [1, с.208].

Одним з найбільших центрів національного і демократичного руху в Італії став Мілан. Незабаром він перетворився в вогнище революційної і республіканської пропаганди, що проникала в різні райони пів-острова. В Мілан стікалися патріоти, які емігрували з тих держав, де існували ще реакційні режими. Тут влаштувалися, зокрема, п'ємонтці Дж. Ранца, неаполітанці Лауберг, Сальфі, Гальді, римляни Л'Аурора і Латтанці та інші республіканці найпрогресивніших поглядів [3, с.27].

В документах цих патріотів вказувалися, що Італія була розділена на багато держав протягом декількох століть і тепер має бажання об'єднати ці держави з єдиним урядом, в одній державі та з єдиною конституцією. І хоча відразу цього статися не може, але потрібно підготувати шлях для наступного покоління патріотів, а тим часом кожна італійська держава має утворити свої революційні центри з спільними цілями. І тоді межі між цими державами зникнуть, і вони зможуть об'єднатися в єдину країну [9].

Водночас, висувалися характерні для республіканських ідеалів: протистояння незнанням, філософські роздуми про республіку, боротьба з австрійцями, під знаменами трьохкольного прапора [8, с.530].

Водночас у республіканських колах Північної Італії залишалася чимало суперечностей. Зокрема проблема громадянської рівності, про яку мріяла освітчена еліта, була позбавлена будь-якої народної підтримки. Це стало головною причиною провалу революційної спроби. На цій основі була збудована ідея республіки, зведена до пасивної боротьби (проголошення ідей, але без реальної боротьби за них) [4, с.334].

У 1796-1798 рр, після падіння старих порядків в Північній і Центральній Італії, спричинених перемогами французів над Австрією, в італійському патріотичному русі намітилися два напрямки. До одного (уособлює П'єтро Веррі, Мельці, Греппі, Марескалькі) належали ті патріоти, які, бажаючи бачити Італію вільною і незалежною, сподівалися досягти цієї мети поступово і за допомогою поміркованих методів. Прихильники іншого напрямку з більшою або меншою рішучістю відстоювали революційні методи створення єдиної і незалежної Італії, виступали за проведення широкої демократизації італійського суспільства і за соціальні перетворення, які дозволили б залучити на бік республіки і революції народ. До цього напрямку італійської революційної демократії, що схилялися до якобінства, належала значна група п'ємонтських республіканців на чолі з Дж. Ранці, чимала кількість емігрантів з Неаполя і Риму, які перебували в 1796-1798 рр. В Цизальпінській республіці радикальні верстви міланської демократії очолював Карло Сальвадор, який брав активну участь у Великій французькій революції (він був суддею революційного трибуналу в Парижі і співпрацював з Маратом і Робесп'єром). Навколо Сальвадора, що зазнавав в Мілані за кілька днів до приходу в місто французів товариство «Народне товариство», об'єдналися найбільш послідовні і рішуче налаштовані республіканці і демократи. Виразниками їхніх поглядів стали дві міланські газети «Termometro Politico della Lombardia» («Термометр політичного життя Ломбардії») і «Giornale senza titolo» («Газета без заголовка») [3, с.35].

Проект політичної єдності народився в результаті консолідації зусиль значно пізніше. В 1798 році, чиновник міністерства внутрішніх справ у Парижі П. Лабулінар у своєму посланні уряду доповідав про опозиційну партію в П'ємонті. Вона складалася з тих, які хотіли п'ємонтської незалежності або, принаймні, об'єднання своєї країни з рештою італійських територій. Але і тоді протистояння республіканців П'ємонту за незалежність, не було одностайним. Були ті хто хотів «незалежної нації П'ємонту», і ті, які хотіли союзу з Лігурійською республікою (Карло Ріккати і спочатку навіть

Антоніо Ранці, патріот і засновник однієї з перших профранцузьких італійських газет) та інші, які висловилися більш-менш відкрито на користь італійського проекту в широкому сенсі і не мали наміру обмежуватися лише політичним злиття з наполеонівськими республіками.

Думки про об'єднання Цизальпінської республіки, Лігурії і П'ємонту, часто розглядалася в колах п'ємонтських республіканців, в тому числі злісних прихильників приєднання до Франції. Цю внутрішню боротьбу все-таки судилося вирішити перемогою французів в Маренго, в червні 1800 року. Бонапарт озвучив свої плани через рік після Маренго, заявивши, що П'ємонт повинен бути плацдармом в Італію. Щоб позбавити революціонерів підтримки аристократії, імператор вдався до ряду реформ: князі отримали високі чиновницькі посади, графи стали сенаторами, міністрами [10, с.41].

На відміну від прихильників об'єднання з республіками, консерватизм автономістів був по-своєму більш достойним та обережним. Це був республіканізм, який окреслив аргументи примирення молоді республіканської ідеї з релігійними традиціями. Обидві групи, настільки різні, через брак зрілості і досвіду, не завжди були свідомими послідовниками політичного прогресу і лише поступово досягали більш високої державної свідомості через діяльність в реорганізованих адміністраціях наполеонівського періоду.

Через кілька років після приходу французів в Італію, відійшло в минуле революційне сп'яніння. Грабежі, порожні обіцянки і лозунги французької сторони, привели до розгляду питання про незалежність, що ставало все більш актуальними в різних куточках Італії.

П'ємонтські патріоти, що вітали прихід французів, тепер організували компанію проти окупантів, планували створити Тимчасовий уряд, який міг би підняти селянські маси проти окупанта і затримати поширення французьких порядків в Італії, і все це, незважаючи на ідейні розходження революціонерів. Документи архівів Паризького військового міністерства, підтверджують ці настрої, посилаючись, зокрема, на повідомлення французького головнокомандуючого в Італії Жубера. Останній підозрював у змові проти французів, посла Лігурійської республіки Массукконі [6, с.95].

Місто Онель в П'ємонті, стало важливим осередком італійського патріотичного руху. Тут зібралася велика група республіканців-вигнанців з різних держав Італії, які під керівництвом французького комісара цієї території Філіппо Буонаротті (уродженця Тоскани, переконаного революціонера і італійського патріота, що знаходився під впливом французького якобінства) спільно брали участь в урядовій діяльності та пропаганді серед населення. Зв'язки, що встановилися в цей період між радикально налаштованими республіканцями П'ємонту, Генуї, збереглися в майбутньому. Тим самим було дано новий поштовх розвитку італійського національної самосвідомості, яке в наступні роки стало найбільшою рушійною силою в боротьбі за об'єднання Італії і її звільнення від іноземного поневолення [3, с.23].

Отже, в кінці XVIII століття разом з французькими багнетами в Італію проникли республіканські і демократичні ідеї. Крім того революціонери навіть у той час, коли вони стояли біля влади, були неконсолідованими і непослідовними в своїх поглядах. Революційний рух в цілому залишалося замкнутим в окремих частинах країни і не злився в єдиний потік. І нарешті – був відсутній єдиний національний та революційний центр та збережено сильні консервативні настрої.

Список використаних джерел:

1. Гутковский М.А. Очерки истории Италии. 476-1918 годы. Москва : Издательство Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР, 1959. 390 с.
2. Рутенбург И.В. Истоки Рисорджименто Италия в XVII-XVIII веках. Ленинград : Наука, Ленинградское отделение. 1980. 225 с.
3. Сказкин С.Д. История Италии : в 3 т. Москва : Наука, 1970. Т. 2. 608 с.
4. Antonio de Francesco Aux. Origines du mouvement démocratique italien : quelques perspectives de recherche d'après l'exemple de la période révolutionnaire, 1796-1801. Bari : Bazilicata, 1997.

5. Carucci P. La Rivoluzione francese (1787-1799) Roma : Ministero per i beni culturali e ambientali ufficio centrale per i beni archivistici, 1991. 482 p.
6. Formigoni G. L' Italia dei cattolici. Dal Risorgimento a oggi. Milano : Il Mulino, 2010. 217 p.
7. Gramsci A. Il Risorgimento. Roma : Donzelli, 2010. 203 p.
8. Grispo R. Dal trono All'Albero della libertà Trasformazioni e continuità istituzionali nei territori del Regno di Sardegna dall'antico regime all'età rivoluzionaria. Roma : Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, 1991. Т. II. 807 p.
9. Ranza G.A. Vera idea del federalismo italiano. *Banti Alberto Mario Il Risorgimento italiano*. Verona : Università degli Studi di Verona, 2009. 235 p.
10. Vaccarino G. I giacobini piemontesi (1794-1814). Roma : Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, 1989. 292 p.

This article is devoted to the study and research of ideas of Italian patriots in northern Italy in the period 1791-1799. Based on the analysis of political programs, its progressive and conservative sides are demonstrated. The importance of the activities of the first political clubs and organizations and their contribution to the Risorgimento process are shown.

Key words: Risorgimento, Liberals, Democrats, Republicans.

Отримано: 20.04.2018

УДК 378.091.8-058.34:378.4(477.43-21)«1918-1920»

А. Пауїнова, студентка 4 курсу історичного факультету

СТУДЕНТИ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ У ПОЛІТИЧНИХ І ВІЙСЬКОВИХ ПОДІЯХ УКРАЇНИ (1918-1920 рр.)

У статті йдеться про участь студентів Кам'янець-Подільського державного українського університету у державно-політичному житті та збройному захисті української держави.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський державний український університет, студенти, Україна.

У сучасній Україні реформуються різні галузі державного і суспільного життя, зокрема й освітня. Від того, наскільки вдалими будуть перетворення у цій галузі у великій мірі залежить майбутнє України. У великій мірі це стосується вищої освіти, яка покликана творити суспільство знань. У зв'язку з назрілою освітньою реформою своє обличчя мають змінити, зокрема університети, наблизившись до європейської університетської моделі, яка, поза сумнівом, є досить ефективною, прогресивною і перспективною. Це аж ніяк не означає, що вітчизняні університети повинні беззастережно набути транснаціональних рис, позбувшись набутих упродовж багатьох десятиліть визнаних на національному і міжнародному рівні якостей. У зв'язку з цим актуальним є досвід перших державних українських університетів, які були засновані і розгорнули діяльність в добу національно-демократичної революції 1917-1921 рр. А насамперед актуальним виступає проблема діяльності студентів Кам'янець-Подільського державного українського університету у політичних і військових подіях України 1918-1920 років.

На жаль, про діяльність студентів даного закладу у науковій і освітянській громадськості дотепер відомо небагато. За ґрунтовне дослідження процесу їх творення і функціонування взявся історик із Кам'янця-Подільського О.М. Завальнюк, який присвятив цій справі багато років роботи і зумів виконати велику за обсягом, цілісну і змістовну монографію «Утворення і діяльність державних українських університетів (1917-1921 рр.)» [1]. У роботі послідовно розкривається участь викладачів і студентів у державно-політичному житті й збройному захисті української держави, церковному відродженні, з'ясовано й інші аспекти при Кам'янець-Подільському державному українському університеті. Іншим дослідженням по даній тематичі є праця «Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення» [2], де теж роблять спробу розкрити питання діяльності самого університету та особливості його складових.

Зазначена проблема частково з'ясована у працях Д.І. Дорошенка, В.І. Онопрієнка, О.В. Колпакової, А.О. Копилова та ін.

Метою статті є висвітлення участі студентів Кам'янець-Подільського державного українського університету у політичних і військових подіях України 1918-1920 років.

В історії Кам'янця-Подільського, яка налічує лише на основі писемних джерел майже шість з половиною століть, був короткий період, коли влада в місті змінювалася з калейдоскопічною швидкістю: тільки звикаєш до одного, а на порозі вже нова. Звичайно ж, мова йде про чотириох бурхливих роках початку 20 століття: 1917-й, 1918-й, 1919-й та 1920-й.

Кам'янець-Подільський, який у 1793 році увійшов до складу Російської імперії, зустрів 1917 рік у звичному статусі губерньського і повітового центру. Але події в столичному Петрограді, що почалися 23 лютого (8 березня за но-

вим стилем) 1917 року, незабаром з усією силою торкнулися і долі міста над Смотричем. В історію ці події увійшли як Лютнева революція 1917 року.

Український політичний і громадський діяч Віктор Приходько (1886-1982), який жив тоді в Кам'янці-Подільському, так писав про тих днях: «Протягом п'ятдесяти років після революції 1917 року ми, старі, юні та молоді українці, пережили і побачили цілий ряд революцій, катастроф, зривів – кривавих, менш кривавих і безкровних, але нічого подібного до того, що сталося з нами і що пережили ми, українці, після звістки про революцію 1917 року, в більш пізні часи вже ніколи не переживали! Це був якийсь надзвичайний феєричний букет нечуваного щастя! Революція! Свобода! Свобода слова, свобода друку, свобода зборів, демократичний лад, республіка, вільні вибори в парламент, всеросійські установчі збори, земля і воля, восьмигодинний робочий день і т. д. і т. д.!» [7].

Уперше з радянською практикою в реалізації основних принципів освітньої політики КПДУУ зіткнувся у середині квітня 1919 р., коли червоні війська в черговий раз зайняли стратегічний центр Поділля [5].

Виступ молоді в досліджуваний період не залишився непоміченим з боку «караючого меча революції»: юнаків і дівчат неодноразово заарештовували «по підозрінню в антибільшовицькій агітації, в зносінах з гайдамаками і т.п.» [7, с.50]. Реакція студентів не заставила себе довго чекати: коли ревкомівська влада у місті доживала останні дні, вони взялися за зброю. Частина з них приєдналася до українського війська, інша забезпечила патрулювання, підтримуючи тим самим порядок і спокій. Два студенти – Геращенко і Приходько, а також асистент Любичанківський полягли в бою з більшовиками.

Перша «радянська» університету передбачала зокрема дотримання класового поділу в середовищі студентів і працівників. Відповідна обробка масової, молодіжної самодіяльної організації – Ради студентських представників привела до того, що остання закликала молодь взяти участь у святкуванні 1 Травня [1].

Працівники університету (управлінці, техпрацівники), які ще у березні 1919 р., зорганізувалися у Спілку службовців, 11 травня поставили вимогу, аби її представники увійшли до керівних органів закладу з правом вирішального голосу у всіх питаннях, крім навчальних. За їх прикладом послідувала РСР. Обидві заяви задовольнили у другій половині місяця [2]. Поширювані в місті революційні настрої проникли в свідомість частини студентства, яке вирішило дати бій «старорежимним порядкам» і зруйнували свою бурсу [6, с.29].

Університет мав багатогранне громадсько-політичне життя. Тут діяли осередки українських партій – соціалістів-федералістів і есерів, проводилися зібрання, присвячені різним державно-політичним подіям (з наприклад, з нагоди річниці І Універсалу Центральної ради, обітниць Директорії

і уряду УНР [1, с.353], вступу українських військ до Кам'янця і недопущення єврейського, переходу залишків Української Галицької армії на бік Денікіна).

Значну активність виявило політично пістряве студентство, об'єднане в ряд організацій – Раду студентських старост, Раду академічної громади, Раду студентських трудової артілі, Комітет студентів-емігрантів Наддніпрянської України, Товариство допомоги незаможним студентам. Однак найбільш масовою і дієвою була Рада студентських представників (РСП), що представляла інтереси майже усієї університетської молоді. Рада структуризувалася через відділи: економічний, видавничий та культурно-освітній, який у свого чергу, складався із гуртків – просвітнього, суспільних наук, драматично-концертного, бібліотечно-архівного, протилежного і гуманітарного [2, с.24].

Національна і політична свідомість частини студентства була досить високою. Наприклад, у грудні 1918 р., заручившись підтримкою С. Петлюри, студенти організували Кам'янецький студентський полк. Восени 1920 р. Чимало з них воювали в складі Запорозької дивізії армії УНР, усвідомлюючи, що на фронті вони не лише захищають інтереси української держави, а й створюють умови для роботи рідного університету.

Так, 31 травня 1920 р. молодь заявила протест проти присутності озброєних польських жандармів на урочистій академії, присвяченій пам'яті І. Франка, вбачаючи в цьому порушення прав автономності університету, за яке на поляках «падає пляма сорому перед цілим культурним світом» [2, с.25].

Ще раніше, коли польська військова влада у Кам'янці вирішила депортувати студентів-галичан за Збруч через те, що на урочистому відзначенні 106-х роковин від дня народження Т. Шевченка вони заспівали пісню «Не пора ляхам служити», в університеті було проведено студентське віче, яке засудило намір поляків і оцінило його як «культурне насильство над українською нацією» [2, с.25].

Студенти виступили з протестом проти розпорядження єпископа Кам'янець-Подільського і Брацлавського Пимена, за яким українським священикам заборонялось правити Службу Божу українською мовою.

Молодь добре розуміла потребу захисту, збереження і розбудови української держави. Так, 2 травня 1920 р. її

делегацію в складі 5 осіб прийняв Головний отаман, що прибув до Кам'янця з короткотривалим візитом. Він схвалив пропозицію про активну участь студентства у державному будівництві. Після цього було утворення мобілізаційної комісії, яка реєструвала бажаних і направляла їх на роботу в різні міністерства.

Отже, патріотичність студентів Кам'янець-Подільського державного університету, їхня відданість національному відродженню чи не найбільше виявилась під час державного будівництва і збройної боротьби за збереження своєї державності.

Список використаних джерел:

1. Завальнюк О.М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917-1921 рр.). Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. 644 с.
2. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. 408 с.
3. Онопрієнко В.І. Осередки національного відродження. Українські університети в 1917-1920 рр. *Вісник Академії наук України*. 1992. №2. С. 77-87.
4. Колпакова О.В. Кам'янець-Подільський український університет (1918-1921 рр.). *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. Київ : Ін-т іст. Укр. НАН Укр., 1994. Вип. 3. С. 20-24.
5. Колпакова О.В. Національна вища школа в Україні (1917-1921 рр.). *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика* : зб. статей. Київ : Ін-т іст. Укр. НАН Укр., 1996. С. 11-22.
6. Копилов А.О., Завальнюк О.М. Кам'янець-Подільський український університет: від ідеї заснування до ліквідації (1917-1921 рр.). *Укр. іст. журн*. 1999. №4. С. 41-50; №5. С. 26-36.
7. Тимошик М.С. Голгофа Івана Огієнка: українознавчі проблеми в державотворчій, науковій, редакторській та видавничій діяльності Івана Огієнка : монографія / передмова М.Г. Жулинського. Київ : Заповіт, 1997. 232 с.

The article talks about the participation of students of Kamenetz-Podolsk state Institute for public-political life and the armed protection of the Ukrainian state.

Key words: students, Kamenetz-Podolsk, Institute, Ukraine.

Отримано: 12.04.2018

УДК 008:374.7:94(477.8 477.4./51)

С. О. Періг, студентка 2 курсу історичного факультету

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ БАРОКОВОЇ КУЛЬТУРИ НА ТЕРЕНАХ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ТА НАДДНІПРЯНЩИНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті йдеться про особливості стилю бароко на теренах Західної України та Наддніпрянщини. Проаналізовано порівняльний аспект барокової культури в Західній Україні та Наддніпрянщині.

Ключові слова: бароко, культура, Західна Україна, Наддніпрянщина.

Золотим віком українського мистецтва прийнято вважати XVII–XVIII століття. То були часи, коли козацтво змогло вибороти, хоч й на нетривалий час, фактичну незалежність України. Живучи спільним мистецьким життям із Західною Європою, Україна переймає новий напрям у мистецтві Європи. Визначальними рисами бароко були: посилення ролі церкви і держави; поєднання релігійних і світських мотивів, образів; мінливість, поліфонічність, ускладнена форма; тяжіння до різких контрастів, складної метафоричності, алгоризму; прагнення вразити читача пишним, барвистим стилем, риторичним оздобленням твору; трагічно-напруженість і трагічне світосприймання.

Від XIX ст. і дотепер дискусійним залишається питання про суть, походження, оригінальність, стильову приналежність і точне термінологічне визначення такого «національного архітектурного стилю», як бароко, який переважав в архітектурі України другої половини XVII – 70-х рр. XVIII ст. Одні дослідники (М. Макаренко) вважали його українським відродженням, інші (І. Грабар, Г. Павлуцький) – українським бароко, треті (М. Шумицький, М. Цапенко) [5] – просто «національним» або українським національним стилем. Як дотепно висловився Г. Вольфлін щодо фасадної скульптури в католицькому бароко, «згідно з ідеєю

бароко статуя позбавлена будь-якої чарівності, якщо вона не загрожує зруйнувати нішу, в якій її розташовано» [2]. За класифікацією Г. Вольфліна [2] існує протилежність між класичними (ренесанс) та некласичними (бароко, маньєризм) культурними феноменами, що проявляється передусім у формальних аспектах. Найгрунтовніше ці питання дослідили М. Цапенко в монографії «Архитектура Левобережної України XVII–XVIII веков» (розділ про «декоративні особливості», а фактично – про пластику фасадів та інтер'єрів) [5], Д. Яблонський у праці «Порталы в украинской архитектуре» [6].

Мета статті полягає у висвітленні порівняльного аспекту розвитку барокової культури на теренах Західної України та Наддніпрянщини.

Незважаючи на те, що українське бароко як сформований стилістичний напрям у культурі запозичувало свої початки із Заходу, значною мірою під впливом польської барокової культури, воно набуло власних національних рис, спиралося на народні традиції. Варто звернути увагу на своєрідний динамізм українського бароко, яке поєддало в собі два чинники його саморозвитку: у зв'язку з поверненням культурного життя до Києва й посилення визвольного руху на Півдні, в Подніпров'ї, Слобожанщині розширювалися межі творення самобутньої барокової культури [3]. Так само, як і мова, істо-

рико-наукове осягнення себе, утвердження православної віри, бароко виявилось тим зовнішнім вираженням єдності й «однотності культури», яка допомагала консолідувати націю. Поняття «бароко» охоплює не лише архітектуру, а й ужиткове мистецтво, фольклорні мотиви з естетикою яскравих оптимістичних форм, літописання, театр, музику, живопис.

Барокова архітектура зароджується на початку XVII ст. у Львові (костюл бернардинів 1600 р., сзуїтів 1613-1670 рр.). Самостійна творчість українських майстрів розпочинається в другій половині XVII ст. та досягає найбільшого розквіту в добу Івана Мазепи. Новий характер української архітектури складається під впливом старої традиції мурованого будівництва, започаткованої в Княжу добу, й дерев'яного народного будівництва. Перший тип будов постав із поєднання тринавної церкви, відавна пристосованої до літургійних потреб східної обрядовості, із західним і базилічним типом бароко, близького до візантійсько-української базиліки. До таких споруд належать великі церкви в Бережанах, Троїцька церква в Чернігові (1679), собор Мгарського монастиря неподалік від Лубен, будівництво якого розпочав гетьман Іван Самойлович у 1682 р., дві будівлі часів гетьмана Мазепи в Києві – Михайлівський собор (1690-1694) і Братська церква Академії (1695) [5]. Хоч у цих будовах у більшій мірі помітні впливи західноєвропейські, але окремі форми й деталі, зокрема декорація, набирають оригінальних форм, що почерпнуті з народного, сільського мистецтва.

В живописі подих мистецтва бароко дав себе відчутти дещо пізніше, ніж в архітектурі. В той час, як у добі Ренесансу українські майстри сприймали закордонні мистецькі впливи, комбінуючи запозичене із кращими традиціями українських малярських шкіл і творячи оригінальну українську школу ренесансного малярства, в добі бароко українські майстри залишили свої старі декораційні традиції й декораційну стилізацію рисунка, але сприйняли досягнення європейських, зокрема фламандських малярських шкіл (Рубенс).

У другій половині XVII ст. барокове мистецтво стало до вподоби новому українському шляхетству, що тільки вийшло з козацької верстви і спішило позолотити свої недавні герби. Впливи Рубенса можна побачити в оздобленні Троїцької Надбрамної церкви Києво-Печерської лаври. Надзвичайної пишності досягли церковні іконостаси: вони почали підноситися до самої стелі церкви, й то в найвищому місці – під головною банею; кількість рядів ікон суттєво збільшилася. Особливо славні барокові іконостаси з XVII ст. збереглися в Західній Україні в церквах: Рогатинській, св. Параскеви у Львові, у с. Богородчани [6]. Образи богородчанського іконостасу – малювання майстра Іова Кондзелевича.

В добу бароко набув широкого розповсюдження портрет. Світський портрет в Україні виник наприкінці XVI ст. в трьох композиційних варіантах – погрудному, поясному та на повний зріст. Останній варіант був найбільш репрезентативним. Найраніше світський портрет поширився у середовищі магнатів. На українських землях писали типи портретів – міщанства, духовенства, шляхти, козацтва. Вони мають багато спільних рис, які найвиразніше втілені у портреті шляхти, т. зв. «сарматському портреті». Підкреслене почуття гідності, власної значимості передано у «сарматському» портреті за допомогою простих, але надзвичайно виразних засобів – зображення людського тіла й антуражу у вигляді площинних форм, підкреслених лінією, відсутності глибини і перспективи в передачі інтер'єру, включенні до складу композиції гербів і пояснювальних, переважно біографічних, написів.

Найбільшого розвитку скульптура набула на західноукраїнських землях через особливості культурних впливів та релігійної свідомості. Знаменитий дух пориву та неспокою, характерний для бароко, в скульптурі дав себе знати в надробках, у мавзолеях, поставлених над покійниками по церквах та каплицях [4]. Якщо в добу Ренесансу покійників на мавзолеях представляли спокійні лежачими, з головою, обернутою на руку, ніби у сні, у добі бароко покійників представляють стоячими або в цілий зріст, або об'ятими більш чи менш незручно і вставленими в нішах. Крім скульпторів, різьбярів каменю, працювали в Західній Україні також скульптори-ковівсарі або лудівсарі. Так називалися відливачі з металу.

В майстерні родини Франковичів у Львові відливали дзвони та гармати, іноді з дуже вибагливими та артистични-

ми орнаментами, виготовляли й самостійні металеві скульптури. Основоположник родини Юрій Франк або його син Каспер Франкович були авторами статуї архістратига Михаїла, що побиває списом дракона. На Східній та в Центральній Україні, де скульптура набула великого значення як декорація пишної архітектури козацького бароко, вона різнилась більше матеріалом скульптури, ніж стилем виконання. Коли в Західній Україні скульптори-різьбярі працювали в камені, майстри козацького бароко різали переважно з дерева. Різали цілі постаті й рельєфи, іноді складні композиції. В музеї Харківського університету перед війною зберігалася ікона, різьблена високим рельєфом, що представляла розп'яття, сцени страстей, інші алегоричні персонажі і 12 апостолів в ряд [3]. Ще більше, ніж фігуральна скульптура, в Центральній та Східній Україні розвинулася орнаментальна дерев'яна різьба: обрамлення ікон, вітаря, цілі іконостаси. Різьба іконостасів часто бувала позолочена.

Риси барокового стилю з'явилися в українській поезії й полемічній літературі на початку XVII ст. Борючись із шляхетсько-католицькою експансією, українські письменники запозичували у своїх супротивників-сзуїтів художньо-стильові засоби, барокові за характером. Крім польських і західноєвропейських впливів, українське бароко мало й власні джерела (давньоруські літературні витоки; фольклорні елементи; вертепна драма; жартівливо-пародійні Різдвяні й Великодні вірші; бурлескні твори). Першим письменником в Україні, творам якого притаманні риси барокового стилю, вважається Іван Вишенський, який більшу частину життя провів на Афоні (Греція), обстоюючи православ'я в гострій полеміці з уніатськими й католицькими авторами [2]. Завдяки ускладненій словесній архітектоніці, паралелізмам, антитезам його жива проза, звернена до конкретних особистостей, і в той же час до загальних болючих проблем віри, захисту нездолених, набувала художньої виразності.

Із середини XVII й останньої чверті XVIII ст. бароко визначало художній стиль більшості українських письменників (Лазар Баранович, Іоанн Максимович, Іван Величківський, Стефан Яворський, Григорій Сковорода). Риси барокової історіографії властиві літописам Григорія Граб'янки, Самійла Величка. Театр досягнув за часів бароко великого розвитку. Драма та початки комедії належать до найтипівіших гатунків української барокової літератури. Перші спроби українського театру могли бути латинські та польські, до того призначені для вузьких рамок шкільної вистави. Перші друки маємо з початку XVII ст. (вірші Памви Беринди, 1616 р.; «Христос пасхон» 1630 р.; «Розмишляння о муці Христа» Й. Вовковича, 1631 р.) [1].

У цілому для такої архітектурної стилістики, особливо для сакральних будівель, характерні поєднання протилежностей, дисонансність, принципова розірваність архітектурної форми, ілюзіонізм, де конструктивна логіка й тектоніка підпорядковані ідеологічно-клерикальним завданням. Таким чином, архітектура бароко в Правобережній та Західній Україні XVII-XVIII ст. була синхронним місцевим відгалуженням єдиного європейського стилю.

Розуміючи стиль не як суму зовнішніх прикмет, а як закон, принцип формування архітектурного твору, маємо визнати суттєву стилістичну відмінність будівель, зведених упродовж другої половини XVII – 70-х рр. XVIII ст. на Лівобережжі, Наддніпрянщині та Слобожанщині, від тогочасних сучасних барокових споруд західного регіону. Відрізняються як розпланувально-просторові структури, так і композиційні побудови, способи формування простору, архітектурно-пластичні вирішення. Тут спостерігаємо тенденції до перенесення в монументальну муровану архітектуру композиційних структур з традиційної монументальної дерев'яної архітектури, а також відродження композиційних структур монументальної мурованої архітектури Київської Русі. Це дає підстави провести певні паралелі з архітектурою Відродження чи Ренесансу в Європі.

Отже, українське бароко відрізняється від західноєвропейського більш стриманими орнаментами та спрощеними формами. В українській архітектурі воно отримало назву козацького. Та найчастіше його називають мазепинським бароко, оскільки воно набуло найвищого свого розвитку та завершення за гетьманства Івана Мазепи. Мазепинська доба ство-

рила свій власний стиль, що мав прояви не лише в архітектурі, образотворчому мистецтві та літературі, але й в цілому культурному та побутовому житті України. Архітектори того часу прагнули об'єднати в кам'яному храмовому будівництві європейський вплив мистецтва бароко із набутими ними самими традиціями будівництва дерев'яних храмів. Українське бароко утворило оригінальний і блискучий синтез західноєвропейських барокових форм та місцевих мистецьких традицій.

Список використаних джерел:

1. Вечерський В. До питання про національний стиль в архітектурі України XVII-XVIII ст. *Архітектурна спадщина України*. Київ, 1994. Вип. 1. С. 102-113.
2. Вельфлін Г. Ренесанс и барокко / пер. с нем. Е. Лундберга. Санкт-Петербург, 2004. 164 с.
3. Лібман М. Деякі особливості архітектури барокко у Середній та Східній Європі. *Українське барокко та європейський контекст*. Київ, 1991. С. 23-29.

УДК 061.2:378.4(477.43-21)«1919/1920»

М. Приймак, студентка 4 курсу історичного факультету

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ (1919-1920 рр.)

На основі опублікованих джерел і наукової літератури розкрито основні аспекти наукової роботи Кам'янець-Подільського державного українського університету, зокрема діяльність Наукового товариства, у 1919-1920 рр.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський державний український університет, наукове товариство, секції, засідання, доповідь.

Сьогодні Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка є одним із знаних наукових центрів Південно – Західного регіону України. Саме тут започаткувалося у 1919 році Наукове товариство, яке заклало основи для майбутньої, добре організованої і ефективної науково – дослідної роботи. Праці дослідників, присвячені Кам'янець-Подільському державному університету в 1919-1920 рр. містять різнобічну інформацію про багатогранне внутрішнє життя його колективу. Науковий аспект діяльності КПДУУ, попри великий масив праць, присвячених закладу в цілому, ще повністю не досліджено, хоча чимало висвітлено у роботах (О.М. Завальнюка [3-7], А.О. Копилова [9], Е.М. Мельник і А.Г. Філінюк [10]).

Мета повідомлення полягає у тому, щоб висвітлити основні аспекти діяльності наукового товариства Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919-1920 рр.) та з'ясувати значення цієї фундації для становлення і розвитку національної науки.

Вищим етапом організації наукових сил Кам'янець-Подільського стало створення, переважно з професорсько-викладацьких кадрів університету, Наукового товариства.

Науковці до цих пір точно не встановили час фундації НТ. Одні дослідники стверджують, що воно було створено восени 1919 р., інші – на початку грудня чи наприкінці 1919 р. [5, с.291]. Іван Огієнко в автобіографічній хронологічній канві «Мос життя» занотував: «Лютий 1919. Організація при Кам'янецькім університеті наукового товариства з багатьма секціями. Притягнення до наукової праці вчителів середніх шкіл міста Кам'янця й еміграції» [2]. Аналіз різних архівних і опублікованих матеріалів дає підстави вважати, що процес творення і діяльності в КПДУУ Наукового товариства пройшов кілька етапів: 1) концентрація в університеті наукових кадрів різних спеціальностей; 2) формування ідеї створення науково-дослідної структури, вироблення проекту статуту товариства і початок роботи; 3) вдосконалення статуту НТ і організація широкомасштабної діяльності наукових секцій [5, с.291].

Перший етап хронологічно охоплює відтинок з серпня 1918 р., коли відбулися призначення перших викладачів, і до осені 1919 р., коли українська влада зробила основні кадрові призначення до університету. На початку 1919/1920 навчального року в штаті навчального закладу налічувалося 45 професорів і приват-доцентів, у т. ч. 26 гуманітарного профілю і 19 – природничо-математичного [4, с.376-413].

Наступний, другий етап, датувати важче. Швидше за все, ідея заснувати в університеті НТ з'явилася наприкінці

4. Лихачев Д. Социально-исторические корни отличий русского барокко и барокко других стран. *Сравнительное изучение славянских литератур* : материалы конференции. Москва, 1973. С. 381-390.
5. Цапенко М. Архитектура Левобережной Украины XVII-XVIII веков. Москва, 1967. 114 с.
6. Яблонский Д. Порталы в украинской архитектуре. Киев, 1955. 142 с.

The article deals with the features of the Baroque style in the territory of Western Ukraine and the Naddniprovyanshchyna. The comparative aspect of baroque culture in Western Ukraine and the Naddniprovyanshchyna is analyzed.

Key words: baroque, culture, Western Ukraine, Naddniprovyanshchyna.

Отримано: 17.04.2018

січня – на початку лютого 1919 р., коли зусиллями І.І. Огієнка, який з 5 січня почав працювати на посаді міністра народної освіти уряду УНР, професорсько-викладацьку корпорацію КПДУУ поповнили ряд науковців з різних міст України (Київ, Харків, Одеса, Львів, Кам'янець-Подільський). За свідченням Д.І. Дорошенка, який прибув до університету 26 січня 1919 р., у лютому в університеті проводились заходи із створення науково-дослідної структури. Л.Т. Білецький у неопублікованих спогадах зазначав: коли М.С. Грушевський (перебував у Кам'янці-Подільському в лютому-березні 1919 р.) спробував організувати філію Українського товариства, то в КПДУУ «щось за місяць перед тим... таке Наукове товариство із секціями зі всіх галузів уже заклалося». Ідея фундації зазначеної структури належала катеринославцеві В.О. Біднову і киянину-ві Л.Т. Білецькому, «старожилам» університету. В установчих зборах, які відбулися на початку 20-х чисел березня, участі не брав ректор І.І. Огієнко, який 24 березня 1919 р. відбув до Галичини разом з іншими міністрами відповідно до розпорядження глави уряду. За мемуарним джерелом, збори обрали тимчасовим головою НТ Л.Т. Білецького, секретарем – М.М. Васильківського, казначеєм – В.О. Біднова. Було ухвалено проект статуту товариства. Всі 11 осіб, присутні на зборах, за науковим профілем були гуманітаріями. Таким чином, до НТ не залучили представників природничих і фізико-математичних наук [6, с.317-318].

Новоявлена структура, яка мала громадський характер, нагадувала про себе різними заходами. Так, до 105-ї річниці від дня народження Тараса Шевченка її члени провели урочисте засідання, на якому заслухали доповіді Л.Т. Білецького (про національний і народний характер творчості Великого Кобзаря) і М.М. Васильківського (зупинився на питанні про релігійність творів батька української нації). 28 серпня 1919 р., на прохання Міністерства народної освіти УНР, НТ провело засідання, де відбулася дискусія щодо актуальної для того часу термінології (аналізували поняття: «російський», «руський», «московський», «український», «малоросійський»). У ній взяли участь І.І. Огієнко, В.О. Біднов, П.Г. Клепатський, а також П.В. Клименко. Коли у вересні 1919 р. помер професор кафедри історії українського мистецтва К.В. Широцький, члени НТ вшанували його пам'ять, провівши урочисту академію. Свої виступи діячеві української науки присвятили Л.Т. Білецький (про життєвий і творчий шлях) і П.В. Клименко (висвітлив історіографічний аспект наукової діяльності) [5, с.292-293].

У вересні 1919 р. розпочався третій етап у функціонуванні Наукового товариства КПДУУ (тривав до середини листопада 1920 р.), в ході якого відбулася його реорганізація і структуризація. 24 вересня Рада професорів на своєму засіданні, ухвалила рішення про створення комісії з метою перегляду проекту «Статуту Наукового товариства Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету». Її очолив професор П.М. Бучинський. Через певні зволікання із виконанням зазначеного доручення, ректор І.І. Огієнко 29 листопада 1919 р. змушений був нагадати голові комісії про його обов'язок: «З огляду на те, – наголошував він, – що зараз більш, ніж коли-небудь, потрібується, щоб університет розвинув максимум своєї наукової діяльності, ласкаво прошу Вас в найкоротші часі виконати доручення Ради професорів і надати Статут Наукового товариства на її ухвалу». У Держархіві Хмельницької області зберігається примірник проекту зазначеного статуту із правками П.М. Бучинського. Як видно, проект документа складався з 5 розділів: 1) мета та завдання Товариства; 2) склад Товариства, права й обов'язки його членів; 3) про Раду й службових осіб Товариства; 4) ревізійна комісія Товариства і 5) про загальні збори Товариства [9, с.29]. Метою НТ вважали «розроблення й популяризацію різних галузей науки», а завдання сформулювали таким чином: підтримувати зв'язки між вченими в Кам'янці-Подільському, «давати кожному з них можливість обмірковувати серед членів Товариства питання, які вони студіюють, знайомити членів Товариства зі статтями, наготовленими до друку, науковими відкриттями та висновками, сприяючи розповсюдженню наукових знань через лекції й видання Товариства» [6, с.318-319].

Сам ректор, попри виконання великого обсягу державної і громадської роботи, не стояв осторонь наукової діяльності. Він доклав зусиль до вироблення і ухвали Статуту наукового товариства [3, с.11]. Невідомо коли саме Рада професорів розглянула і схвалила проект цього документа. Виявлена в архівному фонді Кам'янець-Подільського історичного музею рукописна копія «Статуту Наукового Товариства при Державному Українському Університеті в м. Кам'янці на Поділлі» дає змогу порівняти його з проектом статуту і побачити ряд відмінностей. По-перше, статут складався з VIII розділів; по-друге, передбачалося, що в структурі НТ діятимуть секції (кількість не зазначена) з цілком автономними правами; по-третє, чіткіше прописали права Товариства, що зводились, зокрема, до 1) проведення закритих і публічних засідань, 2) організації диспутів, лекцій та систематичних лекційних курсів з окремих галузей наук, 3) видачі наукових дипломів та премій, 4) налагодження зносин зі всіма науковими інституціями і окремими особами, 5) організації наукових досліджень, експедицій та екскурсій, 6) проведення наукових з'їздів, 7) видання окремих розвідок, збірок і монографій, брошури, а також періодичних видань; по-четверте, з'явилися виписані у § 25 права президії секції, що полягали в 1) розпорядженні коштами для розвитку діяльності секції відповідно до її завдань, 2) розгляди та затвердженні тем, запропонованих на здобуття премій, присудженні останніх, затвердженні планів роботи наукових секцій, 3) розгляди і схваленні програм доповідей, запланованих до розгляду на засіданнях секції; 4) вчасному розгляді заяв і звернень членів секції для повідомлення їх зборам, 5) складанні кошторису, 6) завідуванні розпорядчою частиною секції, виданні її праць, опікуванні біжучими справами [5, с.294].

Як свідчать документи, в структурі товариства налічувалося дві секції: 1) історико-філологічна і 2) секція точних наук. Президію першої з них очолив професор Є.К. Тимченко. Заступником обрали Л.Т. Білецького, секретарем – О. Синявського, скарбником – П.Г. Клепатського (члени секції сплачували річні внески в розмірі 25 крб). Через завантаженість науковців історико-філологічної секції (Є.К. Тимченко, В.О. Біднов, П.В. Клименко, Л.Т. Білецький, С.Й. Сіцінський, П.Г. Клепатський, М.М. Васильківський, М.О. Драй-Хмара, І.А. Любарський, М.А. Плевако, кандидат на посаду приват-доцента кафедри історії української мови О. Синявський, професорський стипендіат С.Ф. Якимович, помічник бібліотекаря М. Ясинський, секретар студентських справ М.О. Грінченко, вчитель української гімназії С. Козицький) засідання вирішили прово-

дити по неділях, в кімнаті історико-філологічного семінару, яким керував Л.Т. Білецький. Кожний доповідач зобов'язаний був заздалегідь подавати на розгляд президії секції тези своєї доповіді, з якими головуючий знайомив присутніх на попередньому засіданні. На зібрання приходили всі бажані, серед яких були кам'яничани з вищою освітою, студенти університету. Так, 21 грудня 1919 р. у роботі секції взяли участь 24 особи, з-поміж яких лише 15 були членами НТ [6, с. 320].

Відповідно до статуту члени Наукового товариства проводили діяльність за різними напрямками: 1) готували і виголошували наукові доповіді на засіданнях секцій, 2) займалися підготовкою результатів науково-дослідницької роботи до друку у наукових виданнях університету, різних видавництвах, що працювали у Кам'янці-Подільському; 3) публікували науково-дослідні матеріали на сторінках української преси; 4) займалися лекційною роботою серед населення [5, с.295].

У 1919/1920 навчальному році історико-філологічна секція збиралася на засідання 19 разів, у ході яких було виголошено 29 наукових доповідей. Два засідання присвятили пам'яті Тараса Шевченка і Володимира Антоновича. Велика увага приділялася джерелознавчій проблематиці [6, с.320]. Уже на першому засіданні секції, яке відбулося 4 грудня 1919 р., Павло Клепатський виступив з доповіддю про Литовсько-Руські літописи, в якій зазначав, що невід'ємною рисою цих літописів «є націоналізм в розумінні інтересів Литовсько-Руської держави» [8, с.20]. Загалом тільки протягом 1919-1920 рр. діяльності історико-філологічної секції Наукового товариства, П. Клепатський виступив з такими ґрунтовними доповідями: «Літопис Якова Лизогуба до 1737 р.», «Листування Великої княгині Катерини Олексіївни з англійським послом сером Чарлзом Уільямсом як пам'ятка закулісної петербурзької інтриги», «Наукова розробка так званого початкового літопису, або «Повісті вранішніх літ», «Місцеві і монастирські літописи та їх значення», «Місцеві синодики як історичні джерела», «Гайдамаки Т.Г. Шевченка в світлі історії», «В. Антонович як історик Литви» та ін. [10, с.59-60]. Інший вчений – П.В. Клименко зробив аналіз грамоти Міндовга. У доповіді Л.Т. Білецького йшлося про «Повість минулих літ» у баченні російського академіка О. Шахматова. В.О. Біднов звернув увагу на таке важливе історичне джерело, як комплекс регіональної преси, передусім «губернськеведомости», що видавалися в адміністративних центрах 9 українських губерній [6, с.320].

Значний інтерес викликали персоналії в контексті історії й культури України, інших країн. В.О. Біднов аналізував біографічні дані про І.П. Котляревського, оповідання О. Стороженка, діяльність кошових отаманів Запорозької Січі Сидора Білого та Петра Калнишевського. Л.Т. Білецький і П.Г. Клепатський висвітлювали творчість Тараса Шевченка. В ході академії на пошану В.Б. Антоновича з доповідями виступали В.О. Біднов («Біографічні відомості В.Б. Антоновича»), П.Г. Клепатський («В.Б. Антонович як історик») і С.Й. Сіцінський («В.Б. Антонович як археолог»). На інших засіданнях висвітлювалися основні моменти творчості А. Качича-Міюшича та його роль в історії сербо-хорватського письменства (М.О. Драй-Хмара), діяльність П. Куліша як критика та історика української літератури (М.А. Плевако), біографія письменника XVI ст. Василя Сурожинського (К.О. Копержинський). Увазі членів секції і відвідувачів також були запропоновані теми, пов'язані із становленням українського письменства (Л.Т. Білецький), краєзнавчі (С.Й. Сіцінський, П.В. Клименко) і фольклорно-етнографічні сюжети (С.Ф. Якимович). М.М. Васильківський доповідав про перспективи світової історії, А.Г. Борис – про методи психології [12, с.3-4].

Секція точних наук налічувала 20 дійсних членів і 1 члена-співробітника. Головою Президії обрали П.М. Бучинського, його заступником – М.М. Хведорова, секретарем – С.В. Бачинського. З грудня 1919 до травня 1920 р. провели 10 засідань, на яких заслухали і обговорили 15 доповідей, у т.ч. «Про протозою (постійні)» (П.М. Бучинський); «Переферійний апарат нухової коміррки», «Фізіологічний індуктор низького напруження» (М.Т. Герашенко); «До питання про поширення спектральних ліній від молекулярних ударів» (А.Е. Маліновський); «Біографія і розбір праць професора І. Пулюя», «Взаїмовідношення вищих технічних шкіл до університету», «Пра-

ці по зоології І. Верхрадського», «Сільськогосподарська механіка в школі» (С.В. Бачинський); «Біографія І. Верхрадського» (Н.Т. Гаморак); «Причинки до морфології карстових явищ» (В.О. Геринович); «Відношення радіантів падучих зірок» (О.А. Аленич) та ін. [5, с.297].

Члени секції багато працювали над створенням матеріальної бази своїх досліджень. Так, у лютому 1920 р. астроном-наглядач О.А. Аленич, отримавши необхідні кошти (115242 грн.) від ректора університету разом із архітектором О. Сердюком збудував на даху головного корпусу обсерваторію, де розмістив власний телескоп, що давав змогу бачити космічні тіла у 150-кратному збільшенні [6, с.322].

Робота секцій у холодний період ускладнювалася. Утім ентузіазм учених, їх гаряче бажання якнайкраще прислужитися розвою наукового життя в університеті і місті не спиняли активного ритму праці. В.О. Біднов в еміграції згадував: «Особливо великий холод почувався в січнілютому 1920 р. Та ми все-таки працювали, впоряджали навіть по неділях... Не вважаючи на холод, слухали доповідей і брали участь у дискусіях» [1, с.332].

Попри величезні труднощі з коштами і папером, університет заходився видавати 8 томів наукових записок [7, с.69-71].

Отже, Наукове товариство К-ПДУУ провадило активну діяльність та стало вагомим осередком наукового життя вищу. Його члени мали цікаві задуми, накреслювали сміливі плани, на реалізацію яких в добу УНР просто не вистачало часу і ресурсу. Попри це їм вдалося стати прикладом для студентів, закласти основу подальшої науково-дослідної роботи.

Список використаних джерел:

1. Біднов В. Перші два академічні роки Українського Державного Університету в Кам'янці-Подільському: (уривки зі спогадів). *Літературно-науковий вісник*. Річник XXVII. Львів, 1928. Т. ХCVII. Кн. XII. С. 300-332.
2. Будзей О. Кам'янець достоянний у лютому 1919-го. URL: <http://podolyanin.com.ua/history/6943>.
3. Завальнюк О.М. Іван Огієнко – організатор і керівник Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.). *Освіта, наука і культура на Поділлі* :

- зб. наук. пр. : 130-річчю від дня народж. Івана Огієнка присвяч. Кам'янець-Подільський, 2012. Т. 19. С. 3-31.
4. Завальнюк О.М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918-1921 рр.). Кам'янець-Подільський, 2006. 630 с.
5. Завальнюк О.М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917-1921 рр.) : монографія. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. 644 с.
6. Завальнюк О. Наукове товариство Кам'янець-Подільського університету – осередок наукового життя в добу Української революції (1919-1920 рр.). *Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті* : [зб. наук. пр.]. Дніпропетровськ, 2008. Вип. 6. С. 316-326.
7. Завальнюк О. Формування і діяльність наукового товариства Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919-1920 рр.). *Освіта, наука і культура на Поділлі* : зб. наук. пр.: присвячено 90-річчю Кам'янецької доби УНР. Кам'янець-Подільський, 2009. Т. 13. С. 62-71.
8. Клепатський П. Огляд джерел до історії України. Вип. 1. Джерела візантійські, арабські, західні, Українсько-руські юридичні пам'ятки і синодики, подорожі чужеземців. Кам'янець-на-Поділлі : Друкарня Державного Українського Університету, 1921. С. 137
9. Копилов А.О., Завальнюк О.М. Кам'янець-Подільський державний український університет: від ідеї заснування до ліквідації (1917-1921 рр.). 1999. №5. С. 26-36.
10. Мельник Е. Діяльність П. Г. Клепатського в Кам'янець-Подільському державному українському університеті. *Етнічна історія народів Європи*. Київ, 2001. №8. С. 59-61.
11. Наш шлях: щоденна демократична безпартійна газета. Кам'янець-Подільський). 1920. 6 червня.
12. Швидкий О. Історико-філологічна секція Наукового Т-ва при Кам-Под. Дердав. Укр. Ун-ті та діяльність її за 1919-1920 роки. *Наш шлях: щоденна демократична безпартійна газета*. 1920. 6 червня. С. 3-4.

On the basis of press materials and scientific literature the main of some aspects of the scientific work of Kamyanets-Podilsky State Ukrainian University are revealed, in particular the study of the activities of the Scientific Society in 1919-1920.

Key words: Kamyanets-Podilsky State Ukrainian University, scientific community, section, meeting, report.

Отримано: 10.04.2018

УДК 94(470):321.64

Л. В. Руснак, студентка 4 курсу історичного факультету

НЕОСТАЛІНІЗМ В СРСР І КРАХ ДЕСТАЛІНІЗАЦІЇ РАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Дана стаття присвячена характеристиці епохи неосталінізму в СРСР в період з 1964 по 1985 рік.

Ключові слова: епоха неосталінізму, крах, десталінізація, радянське суспільство.

Епоха неосталінізму відома в радянській історії як період застою. Вона не принесла Радянському Союзу особливих позитивних зрушень, відбулося лише закріплення існуючої партійної системи і бюрократичного апарату, що в цілому впливало на стан суспільства.

Проте давайте поглянемо на весь механізм епохи неосталінізму зсередини. Перш за все варто згадати про спробу реформування економіки в 60-70-х роках.

Реформа не могла змінити основу адміністративно-командної системи і усунути адресне директивне планування, але воно обмежувалося всього декількома показниками: замість тридцяти дев'яти (серед яких були обсяг реалізації продукції, фонд заробітної плати, прибуток, рентабельність та ін.).

Позитивним було те, що за цією реформою передбачалося виконання плану не у валових показниках, а в обсязі реалізованої продукції, тобто враховувалося лише те, що продано. Також підприємства отримували свободу у плануванні темпів росту продуктивності праці, зниженні собівартості, встановленні величини середньої заробітної плати. Керівники отримали право більш вільно розпоряджатися прибутком. Все це створювало зацікавленість підприємств в рентабельній роботі, поліпшенні економічних показників.

На початку 70-х років на нові умови роботи вдалося 90% перевести промислових підприємств.

Але реформа все ж потерпіла невдачу і сталося це через ряд причин:

- Невелике розширення самостійності підприємств у неринковій системі дозволило їм занижувати планові завдання, вибирати більш легкі варіанти роботи.
- Реформі протистояли старі виробничі відносини.

Щодо вигляду радянської політичної системи, то змін в ній фактично не відбулось, хоча й на партійних з'їздах, пленумах приймалися численні резолюції про демократизацію суспільного життя, обмеження впливу бюрократичного апарату, підвищення ролі Рад. Але в цілому Ради всіх рівнів залишалися безсилими та безгласними. Верховна Рада, по суті, залишалася декоративним органом покликаним «одноголосно» схвалювати підготовлені апаратом рішення. Правлячий клас був зацікавлений в стабільності вищого політичного керівництва. З цієї причини в 1965-1984 рр. кадрові переміщення у вищих ешелонах влади було зведено до мінімуму. В складі ключового органу влади – Політбюро ЦК КПРС – більшість його членів знаходилася більше 15 років, в ЦК КПРС – більше 12 років.

В індустріальному плані в цю епоху відбувається розгортання негативних тенденцій пов'язаних з відсталістю Радянського Союзу в розвитку мікроелектроніки. Тоді як в світі розвиток в цій сфері був доволі стрімким і потужним, Радянський Союз ніяк не міг стати на нові рейки. Він зосереджувався в 70-ті роки на милітаризованості економіки, яка працювала в основному на ВПК. В загальному обсязі продукції машинобудування виробництво військової техні-

ки складало 60%, а частка військових витрат у валовому національному продукті – біля 23%. Ще однією негативною тенденцією було підсадження Радянського Союзу на «нафтову голку». Саме експорт нафти давав можливість не зруйнуватися згнилій системі промисловості.

В сільському господарстві теж переважали негативні явища. Незважаючи на величезні капіталовкладення (у 70-х – початок 80-х років – 500 млрд. руб.), становище у сільському господарстві набуло кризового характеру. Насамперед це виявилось у тому, що аграрний сектор економіки не зміг забезпечити країну продовольством. Екстенсивні форми колективного ведення сільського господарства повністю себе вичерпали. В результаті у СРСР в 2-3 рази були нижчі, ніж у передових країнах, врожайність зернових, картоплі, в 2,5 рази надто молока на корову, в 3-3,5 рази менше виробництво м'яса на душу населення.

Чимало проблем було пов'язаних з суспільством. Завершення розселення спричинило виникнення у містах гострої продовольчої та житлової проблеми, специфічної барачної субкультури з відповідним типом «промислової» маргінальної людини.

З середини 60-х років керівництво СРСР взяло курс на підвищення грошових доходів населення, яке зіграло певну позитивну роль. Але в умовах товарного дефіциту населення змушене було відкладати на тривалий час задоволення попиту на товари. Величезна кількість грошей, зосереджених у населення, яка не знаходила товарного покриття, стала грізним симптомом фінансової дестабілізації.

Поразка США у війні з В'єтнамом, енергетична криза у світі в зв'язку з арабо-ізраїльською війною підштовхнули країни Заходу до налагодження діалогу з СРСР. Підставою для цього також послужили заява президента Річарда Ніксона у квітні 1969 року про те, що між СРСР та США утворився ядерний паритет і становище змінити неможливо, «розрив ліквідовано і його ніколи більше не буде». Радянське керівництво на чолі з Леонідом Брежнєвим відгукнулося на цей реалістичний курс прийняттям на XXIV з'їзді КПРС у 1971 році програми миру, яка передбачала комплекс заходів щодо зупинення гонки озброєнь. У 1972 році було підписано Угоду про обмеження стратегічних наступальних озброєнь (ОСО-1). Цей договір передбачав зобов'язання обох сторін не розгортати системи протиракетної оборони і не створювати основу для неї. Під час переговорів керівників СРСР та США у Владивостоці 24 листопада 1974 року було досягнуто домовленості щодо обмеження стратегічних наступальних озброєнь на принципах рівності та однакової безпеки (ОСО-2). Обидві сторони зобов'язувалися володіти певною погодоженою кількістю носіїв стратегічної зброї та міжконтинентальних балістичних ракет.

Піком розрядки стало підписання СРСР Заключного акту наради з питань безпеки та співробітництва в Європі 1 серпня 1975 року. Основа його – Декларація принципів, якими держави повинні керуватися у взаємних та міждержавних відносинах.

Проте з середини 70-х років політика розрядки стала задихатися. У березні 1976 року президент США Форд заявив про відмову від терміну «розрядка», замінивши його формулою «політика миру за допомогою сили». Скориставшись погіршенням економічного становища СРСР, США вирішили вимотати Радянський Союз новою гонкою озброєнь: «ракета на ракету», «танк на танк», «літак на літак». Приводом для цього стало рішення радянського керівництва про розміщення ракет середньої дальності в Європі, порушення прав людини в

СРСР, введення радянських військ до Афганістану і підтримка ліворадикальних рухів в Анголі, Нікарагуа, Кампучії.

У другій половині 70-х років зовнішньо-політичне становище СРСР різко погіршується. Значно погіршилися відносини між СРСР та Японією через відмову передачі останній т.з. «північні території» у відповідності з Декларацією 1956 року. У 1979 році керівництво КНР заявило про намір не продовжувати Договір про дружбу та взаємодопомогу з СРСР, укладений у 1950 році.

В результаті перед СРСР постала реальна перспектива опинитися в міжнародній ізоляції та виникнення потужної антирадянської коаліції, в яку входили всі провідні країни Заходу, Японія та Китай на чолі з США.

Також варто відзначити, що епоха неосталінізму – це період правління Брежнєва, Андропова і Черненка. Зосередимось на двох останніх лідерах СРСР. За Андропова інтервенція в Афганістан посилилась, а 24 листопада 1982 року було прийнято Закон «Про державний кордон СРСР». Прикордонним військам наказувалося попереджати проникнення в СРСР різноманітних друківаних робіт, фотографій, рукописів, магнітофонних записів і т. ін., зміст яких міг би завдати шкоди економічному та моральному стану населення країни. Для наведення дисципліни стали використовувати звичні форми насильства та примусу. Андропов здійснив невеликий землетрус у кадровій політиці. Протягом року було звільнено 20% міністрів, перших секретарів обкомів, чия нездатність, бездарність перейшла будь-які допустимі межі, до того ж загрузили в корупції. Були проведені процеси над високопоставленими хабарниками з Міністерства зовнішньої торгівлі, викрито афери міністра внутрішніх справ Щолокова, першого секретаря Краснодарського крайкому КПРС Медунова. Але одночасно відбулися арешти інакодумців.

За Черненка було прийнято два закони: про реформу загальноосвітньої та професійної школи та меліорацію сільськогосподарства. Перший передбачав зниження віку вступу в школу з 7 до 6 років, посилення ідеологічного пресінгу на підростаюче покоління, другий – зрошення та осушення мільйонів гектарів, будівництво каналів, перекидання частини водних ресурсів північних та сибірських рік, а також Дунаю для зрошення земель в центральних та південних районах країни, Зауралля та Західного Сибіру. В той же час не послаблювалася репресивна політика. Тільки протягом другої половини 1984 року в радянських таборах загинуло декілька відомих дисидентів: ініціатор створення вільних профспілок інженер Олексій Нікітін, один із засновників української Гельсінської спілки вчитель Олексій Тихий, журналіст Валерій Марченко, публіцист та поет Валентин Соколов.

Отже, як бачимо, по вищенаведених фактах в усіх сферах життя в епосі неосталінізму панував тотальний застій, який й був передвісником розвалу радянської системи.

Список використаних джерел:

1. Ратьковский И.С. История Советской России. Москва : Лань, 2001.
2. Рибак І.В. Новітня історія Росії радянської доби. Кам'янець-Подільський : Абетка, 2006. С. 227-241.
3. Шестаков В.А. Новейшая история России. Москва : АСТ, Астрель, ВКТ, 2008.

This article is devoted to the characterization of the Neo-Stalinism era in the USSR in the period from 1964 to 1985.

Key words: Neo-Stalinism era, collapse, de-Stalinisation, Soviet society.

Отримано: 13.04.2018

ІСТОРИЧНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ВЕКТОР НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОЛЕКСАНДРА ГРУШЕВСЬКОГО

У повідомленні зазначається, що в науковій діяльності Олександра Сергійовича Грушевського (1877-1942) важливе місце займала історична географія. У 1919 – на початку 1930-х рр. він очолював історично-географічний напрямок у діяльності Історично-філологічного відділу Української Академії наук.

Ключові слова: історична географія, Олександр Грушевський, Постійна комісія для складання історично-географічного словника української землі.

Наукова діяльність Олександра Сергійовича Грушевського (1877-1942) була надзвичайно багатогранною. Його життя та діяльності присвячено чимало праць сучасних українських дослідників, зокрема І. Матяш [3] та І. Костюк [2]. Діяльність О. Грушевського як організатора і активного учасника історично-географічних досліджень в Українській Академії наук у 1919 – на початку 1930-х рр. відображена в публікаціях Г. Вербиленко [1], І. Савченко [4; 5] та С. Трубочанінова [6; 8-10].

Мета повідомлення – з'ясування значення історично-географічного вектору в науковій діяльності О. Грушевського.

Студентом Університету св. Володимира О. Грушевський став учнем засновника Київської історичної школи В. Антоновича, представники якої внесли вагомий внесок у становлення історичної географії [7]. У 1899 р. він закінчив університет з дипломом I-го ступеня та золотою медаллю за працю «Турово-Пінське князівство». О. Грушевський працював приват-доцентом у Новоросійському (1907-1908), Московському (1909-1910) та Петербурзькому (1910-1917) університетах. Він був одним із засновників Українського наукового товариства в Києві (1907 р.) та Українського народного університету (1917 р.), членом Центральної Ради [2, с.342-357; 3, с.253-256].

16 грудня 1918 р. академік Д. Багалій доповів Спільному зібранню Української Академії наук (далі – УАН) про заснування Комісії історично-географічного словника. Призначення керівника комісії відбулося в березні 1919 р. – спершу на засіданні Історично-Філологічного відділу УАН було заслухано *curriculum vitae*, *resumé* праць професора О. Грушевського та їх наукову оцінку, яку було зроблено академіком Д. Багалієм. 29 березня 1919 р. на Спільному зібранні УАН таємним голосуванням О. Грушевського було обрано на посаду директора Постійної комісії для складання історично-географічного словника української землі [8, с.235-236].

23 квітня 1919 р. відбулося перше засідання комісії, на якому академік Д. Багалій представив її директора. Комісія «розпочала роботу в постійному складі з травня 1919 року. – писав О. Грушевський. – Голова, два постійних членів і співробітників для вибирання відомостей на картки (спеціальне доручення) – це її мінімальний склад» [4, с.219-220].

Штат комісії був завжди невеликий: у 1921 р. – 3 співробітники, у 1922 р. – лише 1 (директор О. Грушевський), у 1926 р. – 4 штатних і 4 нештатних співробітники. З 1926 р. Комісія в офіційних документах стала називатися Історично-географічною [10, с.246-249].

Паралельно з основною роботою в Постійній комісії, О. Грушевський був задіяний у різних установах УАН. Так, у 1927 р. його залучили до діяльності Комісії по дослідженню Дніпрельстанівської території [1, с.83]. Він також очолював історично-економічну підсекцію історичної секції при науково-дослідній кафедрі історії України М. Грушевського. Згодом ця підсекція стала історично-географічною [8].

О. Грушевський започаткував видання «Історично-географічного збірника». Протягом 1927-1931 рр. було опубліковано чотири томи збірника. У ньому вийшло 6 статей О. Грушевського [1, с.61-62].

На рубежі 1920-1930-х років розгорнулося цькування М. Грушевського та його школи. Історично-географічна комісія ще деякий час продовжувала працювати. За рішенням керівництва ВУАН її робота була спрямована на укладання «районових словників». Так, особисто О. Грушевський мав підготувати районні словники «Городнянщина» (у

1931-1932 рр.) та «Прилуччина» (1932), кожний обсягом по 12 друк. аркушів. Але, у 1932 р. робота комісії фактично призупинилася. У серпні 1933 р. О. Грушевського було звільнено з Академії наук [8, с.240].

Таким чином, у науковій діяльності О. Грушевського історично-географічний вектор був головним у 1919 – на початку 1930-х рр., коли він очолював Історично-географічну комісію Української Академії наук.

Список використаних джерел:

1. Вербиленко Г. Історико-географічні дослідження в історично-філологічному відділі ВУАН у 20-30-х роках ХХ ст. Київ, 2014. 120 с.
2. Костюк І. Олександр Грушевський та становлення національної науки і вищої школи на початку ХХ ст. *Український історик*. 2002. Т. 39. № 1/4. С. 339-363.
3. Матяш І. «Він ніколи не був ні шовіністом, ні націоналістом, а лише українцем...» Життєва драма О. Грушевського. *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. 2000. №2/4 (13/15). С. 252-264.
4. Савченко І. Започаткування видавничого проекту Української Академії наук «Історично-географічний словник українських земель». *Регіональна історія України* : зб. наук. статей. 2013. Вип. 7. С. 213-222.
5. Савченко І. Заснування Української Академії Наук і започаткування академічних історично-географічних досліджень. *Національна та історична пам'ять* : збірник наукових праць. 2013. Вип. 7. С. 277-283.
6. Трубочанінов С.В. Діяльність Постійної комісії для складання історично-географічного словника української землі. *Spheres of Culture* : Journal of Philological, Historical, Social and Media Communication, Political Science and Cultural Studies. 2015. Vol. 10. P. 272-280.
7. Трубочанінов С.В. Історико-географічні дослідження представників школи В. Антоновича. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки*. 2014. Вип. 7. С. 135-148.
8. Трубочанінов С.В. Олександр Грушевський і становлення української історичної географії в 1919-1931 рр.. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2014. Вип. 41. С. 235-241.
9. Трубочанінов С.В. Початок діяльності Постійної комісії для складання історично-географічного словника української землі (1919-1920 рр.). *Гілея: науковий вісник*. 2016. Вип. 112 (9). С. 32-35.
10. Трубочанінов С.В. «Реорганізація» історичних установ ВУАН та її вплив на розвиток історично-географічних досліджень. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Серія Історія*. 2014. Вип. 2. Ч. 2. С. 246-251.

The report states that in the scientific work of Olexander Serhiyovych Hrushevsky (1877-1942), along with history, historiography, source study, archival studies, ethnography, literary studies, an important place was occupied by historical geography. It is noted that in 1919 – early 1930's professor O. Hrushevsky led the historical-geographical direction in the activity of the Historical-philological department of the Ukrainian Academy of Sciences. Under his leadership, the staff and members of the Standing Committee for the compilation of the historical-geographical dictionary of the Ukrainian land accumulated materials that were necessary for the creation of a thorough academic publication.

Key words: historical geography, Olexander Hrushevsky, Standing Committee for the compilation of the historical-geographical dictionary of Ukrainian land.

Отримано: 18.04.2018

ВНЕСОК ІСТОРИКА Д. Ф. РОЗОВИКА (1949-2016) У ВИВЧЕННЯ КУЛЬТУРНОГО БУДІВНИЦТВА В УКРАЇНІ (1917-1920 рр.)

У статті висвітлюється внесок українського історика Дмитра Федоровича Розовика у вивчення культурного будівництва в Україні в період визвольних змагань 1917-1920 рр.

Ключові слова: історіографія, Д.Ф. Розовик, культурне будівництво в Україні, 1917-1920 рр.

Події Української революції 1917-1920 рр. посідають особливе місце у вітчизняній історії, адже тоді українці отримали можливість розбудувати власну національну державу. Особливості цього процесу все більше цікавлять істориків. Провідним дослідником цього періоду української історії був Дмитро Федорович Розовик, який більше 30 років свого життя присвятив вивченню культурного будівництва в Україні в 1917-1920 рр. І це, на думку багатьох сучасників, було виправданим кроком. Історик вважав, що в умовах розбудови незалежної України, заснованої на демократичних засадах, у науковців з'явилися широкі можливості по-новому вивчити і переосмислити історію нашої вітчизни у тому числі і в оцінці культурних перетворень, а узагальнення історичного досвіду варто використати на державному рівні в сучасній Україні.

Тема нашого дослідження є актуальною, адже наукові праці Дмитра Федоровича Розовика мають високий науково-теоретичний рівень і велике практичне значення, а в українській історіографії він вважається провідним фахівцем з даної тематики.

На основі вивчення комплексу праць **ставимо за мету** прослідкувати наукову діяльність вченого і дослідити його внесок у вивчення питання культурного будівництва.

Доктор історичних наук Дмитро Федорович Розовик працював професором на кафедрі української історії та етнополітики історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. За час роботи історик написав багато наукових статей, монографій, лекційних курсів та посібників з історії України, вивчав історію рідної Переяславщини, де його родина зробила багато для відбудови освіти та культури у післявоєнний час [24, с.36-37]. У своїх дослідженнях **прагнув подати об'єктивну картину національно-культурного будівництва**, оцінюючи діяльність українських урядів, політичних партій, громадських організацій в період національно-демократичної революції 1917-1920 рр., зафіксувати вплив культурних перетворень на відродження держави [3, с.294].

Професор **вивчив значну і різноманітну джерельну базу**: опубліковані збірники документів і матеріалів, архівні матеріали, мемуарну літературу і періодику 1917-1920 рр. [27, с.117] та **побудував власну авторську концепцію** дослідження за проблемно-тематичним принципом. Вона передбачала, насамперед, висвітлення питань культурних перетворень в роки революції, що стосуються всіх напрямків в цій сфері (освіта, науково-дослідна робота, видавниче забезпечення, бібліотечно-архівна справа, мистецьке будівництво, етнопатриотичні аспекти, українізація), адже саме вони, на його думку, найбільш глибоко і повно розкривають зміст теми [6, с.6]. Для зручності історик використовує періодизацію історії Української революції запропоновану В. Солдатенком [25] та В. Капелюшним [2].

Питання освіти у державотворчій політиці українських урядів. Дмитро Федорович довів що, за Центральної Ради було значно посилено матеріально-технічну базу шкільної освіти й закладено основи формування національної школи; українська влада розширила мережу навчальних закладів, розпочала проведення українізації системи освіти та державних установ [8, с.26].

Будівництво української школи успішно проходило і в Українській Державі. Передбачалося посилення будівництва шкіл в сільській місцевості та збільшення чисельності гімназій у містах і селах України. Заходи Директорії УНР, були більш радикальні, бо згортали російськомовне викладання в школах. Мали місце позашкільна культурно-освітня робота, побудова системи професійної підготовки шкільної молоді і працюючо-

го населення, створення української вищої освіти. У роки визвольних змагань створилася якісно нова національна система вузівської гуманітарної і технічної освіти [13, с.58].

Незважаючи на значні економічні й політичні труднощі, в Україні в 1917-1920 рр. було закладено основу впорядкованого педагогічного виховання дошкільнят, взято під опіку держави і суспільства безпритульних та осиротілих дітей, налагоджено для них необхідне побутове утримання і шкільне виховання. Усе це разом позитивно впливало на ті глибокі культурно-творчі процеси, які розпочалися в Україні в роки визвольної боротьби [17, с.80].

Дослідницька робота наукових товариств та інституцій. Вчений з'ясував, що значний вклад у розвиток гуманітарної і українознавчої науки зробили наукові товариства. Вони утворились на добровільних засадах, ще до встановлення влади українських урядів і були мало залежні від Тимчасового уряду і місцевих органів влади. Ці установи розгорнули роботу з дослідження українознавства і розпочали практично втілювати свої розробки у навчальний процес системи освіти й проведення культурно-освітньої роботи в масах. Плідно працювали також природничі наукові товариства. Їх колективами було розроблено десятки наукових проблем [23, с.125].

Активну участь у науково-дослідній роботі брали кафедри, викладачі вузів й спеціалісти різних наукових підрозділів. Важливі наукові здобутки мали учені з Української Академії Наук, які розробили перспективні напрямки науково-дослідної роботи у сфері гуманітарних і природничих наук [12, с.35].

Видавниче забезпечення та реформування культурної сфери суспільного життя. Дослідник зазначає, що в період діяльності українських урядів було побудовано 400 нових друкарень і загальна кількість доведена до 1300, які, при їх ефективному використанні, могли забезпечити практично всі потреби суспільства різноманітною літературою. Друкування українськомовної навчальної, художньої, суспільно-політичної літератури займалася більшість діючих в Україні видавництв (понад 100), які за чотири роки випустили в світ близько 26 млн. книжок. Це зробило українську книжку доступною для використання у системі освіти, широкою читачською аудиторією і, природно, позитивно впливало на весь процес національно-культурного будівництва [19, с.228].

Українські уряди надавали велику увагу виданню української періодици, оскільки газети, як і книжки, були важливим носієм різноманітної інформації в маси та культурно-освітнього виховання населення. Історик звертає особливу увагу висвітленню малодослідженої участі місцевих органів самоврядування у заснуванні губернської та повітової періодици, переведення російськомовних видань на друкування українських газет, журналів. Доводить, що зазначені заходи сприяли тому, що на початку 1919 р. виходило в світ 250 найменувань україномовних газет, 80 на мовах національних меншин, а російськомовні, переважно малопопулярні, скоротилися з 751 до 222 видань. Друкувалося 89 журналів. Широко ввійшло в практику видання різних листівок, плакатів, невеликих брошур, буклетів тощо з різними відозвами, працями українських політиків та діячів культурної сфери [7, с.220].

Бібліотечно-архівна справа в контексті культурних перетворень. Слід зазначити, що за 1917-1920 рр. в Україні була створена міцна база по ліквідації неписьменності серед дорослого населення та підвищення його загального культурного рівня. У цьому плані позитивну роль відігравали бібліотеки, хати-читальні та інші заклади цього спрямування, які несли просвітницьку в маси. У розгортанні загальної культурно-масової й освітньої роботи внесли помітний вклад клуби, народні будинки, палаци культури. Їх масове заснування започа-

тувала Центральна Рада й процес їх будівництва або відкриття, незважаючи на економічні труднощі і громадянську війну, тривав весь період визвольних змагань. У ці роки було також створено Національну бібліотеку та Національний архівний фонд. У 1920 р. під державною опікою працювало понад 600 архівів. Бібліотечна мережа стала вагомим джерелом поширення в масах культури і просвітництва, а розбудова архівної сфери та упорядкування її документальних фондів дала можливість зберегти для майбутніх поколінь багато цінних джерел української історії та культури [20, с.93].

Мистецьке будівництво. Вчений зазначає, що Валувський циркуляр уряду (1863 р.) та Емський указ (1876 р.) імператора Росії надовго затримали розвиток національного театрально-музичного мистецтва. Незважаючи на це, передові українські діячі науки і культури намагалися створити сприятливі умови для розвитку української музики та театру. Це стало можливим після падіння монархії. У роки визвольних змагань у реалізації планів розвитку мистецтва трудилися «Просвіти», громадські організації, майстри сцени, лідери національно-визвольного руху. Було створено українські професійні театри, музично-хорові колективи, організовано художню самодіяльність. Це сприяло піднесенню загальної духовної культури населення, формування національної свідомості, патріотизму. Засновано театральні навчальні заклади, мережу музичних шкіл та училищ, загальна кількість яких становила близько двох сотень, не враховуючи чисельних музичних, драматичних, хореографічних класів, гуртків, які діяли при школах, клубах [16, с.105].

Розпочався процес інтенсивного розвитку хорового мистецтва, що проявилось в успішних гастролях у 1919-1920 рр. країнами Європи «Української республіканської капели» під керівництвом О. Кошиця та створенні композиторами видатних музичних творів. Розвивалася також кіноіндустрія. Було знято близько 500 українських художніх, наукових, документальних кінофільмів, оброблено і запущено в прокат 4,2 тис. різноматематичних, у тому числі 1,2 тис. художніх кінострічок, створених кіномитцями Росії. За чотири роки в республіці відкрилося 320 постійно діючих кінотеатрів, у селах працювало понад 160 пересувних кіноустановок. У закладах освіти відкрилися сотні залів з сінематографами. Була створена міцна основа національного кіномистецтва та кіноіндустрії [7, с.320].

Розбудова мережі освітніх закладів національних меншин. В 1917 р. населення України нараховувало близько 31 млн. осіб. Серед них українці становили 23,1 млн., росіяни – 3,8 млн., євреї – 2,6 млн., поляки – 519 тис., німці – 500 тис., по декілька десятків тисяч осіб нараховували діаспори греків, сербів, болгар, чехів та представників інших національностей. Упродовж 1918-1920 рр. – для представників національних меншин було побудовано або відкрито велику кількість шкіл, в тому числі гімназій і професійних училищ. Наприкінці 1920 р. в республіці діяло близько 950 національних шкіл, училищ, технікумів, сотні навчальних закладів змішаного типу, мережа дитсадків, освітніх осередків з ліквідації неписьменності. Учителів для них готували у всіх університетах, 15 інститутах, 10 педагогічних училищах, губернських, повітових курсах. Була закладена міцна основа будівництва освіти національних меншин [21, с.176].

Українізація державно-адміністративного апарату та громадського життя. Впродовж 1917-1920 рр. уряди України спільно з культурними та громадськими організаціями провели велику роботу з українізації державно-адміністративного апарату. Вагомість цього питання полягала в тому, що українці під впливом політики Російської та Австро-Угорської імперій мало не втратили своїх культурних цінностей. Але не всюди ця діяльність проходила успішно і результативно, бо їй чинили опір різні антиукраїнські й шовіністичні сили. Та все ж це стало вагомим внеском у розвиток теорії й практики національно-державного будівництва періоду визвольних змагань [22, с.56]

Роль політичних організацій і «Просвіт» у культурному будівництві. Лютнева (1917 р.) революція в Російській імперії, відкрила шлях до демократизації суспільно-політичного життя держави. На теренах України посилювався процес формування політичних партій і громадських орга-

нізацій, більшість з яких розгорнула боротьбу за відродження державності українського народу. У цій боротьбі одне із чільних місць займала проблема культурного будівництва. Впродовж 1917-1920 рр. політичні партії та громадські організації внесли вагомий вклад у становлення і дальший розвиток культури українського народу [15, с.33].

Досить активно розпочали формуватися просвітні організації, які в процесі столипінської антиукраїнської політики та в роки Першої світової війни фактично припинили своє існування в багатьох регіонах України. У «Просвітах» на добровільних засадах об'єднувалися передова українська політична й науково-культурна громада. [18, с.67]. Ці організації приділяли багато уваги ідейно-патріотичному вихованню населення, організували святкування різних знаменних подій, пов'язаних з історією українського народу [14, с.79].

Таким чином, Дмитро Федорович Розовик підсумував у своїх науково-дослідних роботах вже відомі напрацювання з теми, долучив нову джерельну базу та висловив власне бачення проблеми. Його праці читаються легко і цікаво та мають велике практичне значення для науковців та політиків. Виробивши власну авторську концепцію, він успішно реалізує її у з'ясуванні різних складових досліджуваної проблеми. Цілий ряд статей з даної тематики став основою для захищеної докторської дисертації на тему: «Національно-культурне будівництво в Україні у 1917-1920 рр.». За матеріалами дослідження у світ вийшли монографії «Українське культурне відродження в роки національно-демократичної революції (1917-1920)» та «Культурне будівництво в Україні у 1917-1920 рр.», які сьогодні є базовими при вивченні зазначеної теми. Наукова спадщина Дмитра Федоровича залишила помітний слід в українській історіографії.

Список використаних джерел:

1. Українська культура в період національного відродження (друга половина XIX – початок XX ст.). *Історія української культури* : зб. матеріалів і документів / упоряд.: Б.І. Білик та ін. ; за ред. С.М. Клапчука, В.Ф. Остафійчука. Київ : Вища школа, 2000. С. 187-295.
2. Капелюшний В.П. Здобута і втрачена незалежність: історіографічний нарис української державності доби національно-визвольних змагань (1917-1921 рр.). Київ, 2003. С. 23-25.
3. Коцур А. Розовик Д.Ф. Українське культурне відродження в роки національно-демократичної революції (1917-1920). Київ: ВПЦ «Київський університет», 2002. 311 с. *Наукові записки з української історії*. 2004. Вип. 15. С. 294-295.
4. Культура в роки боротьби за державну незалежність України (1917-1920) // *Історія української та зарубіжної культури* : навч. посіб. / Ю.А. Горбань та ін. ; за ред. С.М. Клапчука, В.Ф. Остафійчука. Київ : Вища школа, Товариство «Знання», КОО, 1999. С. 195-202.
5. Розовик Д.Ф. Українське культурне відродження в роки національно-демократичної революції (1917-1920). Київ: ВПЦ «Київський університет», 2002. 311 с.
6. Розовик Д.Ф. Національно-культурне будівництво в Україні у 1917-1920 рр. Рукопис : дис. ... д-ра іст. наук : спец. 07.00.01: Історія України. Київ, 2004.
7. Розовик Д.Ф. Культурне будівництво в Україні у 1917-1920 рр. Київ : Аквион-Плюс, 2011. 544 с.
8. Розовик Д.Ф. Центральна Рада і українська культура. *Укр. іст. журн.* 1993. №2-3. С. 17-28.
9. Розовик Д.Ф. Робота урядів України, культурних, громадських організацій по створенню матеріально-технічної бази національної школи у 1917-1920 рр. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2000. Вип. 51. С. 30-32.
10. Розовик Д.Ф. Позашкільна культурно-освітня робота в Україні у 1917-1920 рр. *Етнічна історія народів Європи*. 2000. Вип. 6. С. 65-68.
11. Розовик Д.Ф. Формування системи професійної освіти України (1917-1920). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2001. Вип. 53. С. 9-12.
12. Розовик Д.Ф. Підготовка педагогічних кадрів для національної школи та працівників культурно-освітніх закладів України (1917-1920 рр.). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2001. Вип. 57. С. 34-37.
13. Розовик Д.Ф. Становлення національної вищої освіти і науково-дослідної праці в Україні (1917-1920 рр.). *Етнічна історія народів Європи*. 2001. Вип. 8. С. 55-59.

14. Розовик Д.Ф. Патріотичне виховання українського народу в процесі культурного будівництва у 1917-1920 рр. *Етнічна історія народів Європи*. 2001. Вип. 10. С. 75-80.
15. Розовик Д.Ф. Участь політичних партій та громадських організацій України у національно-культурному будівництві (1917-1920 рр.). *Грані*. 2001. №2. С. 33-40.
16. Розовик Д.Ф. Формування українського професійного і народного театру, музики та кіномистецтва у 1917-1920 рр. *Грані*. 2001. №5-6. С. 102-106.
17. Розовик Д.Ф. Становлення системи дошкільного виховання в Україні у 1917-1920 рр. *Етнічна історія народів Європи*. 2001. Вип. 12. С. 77-80.
18. Розовик Д.Ф. Просвітні організації в культурному будівництві України (1917-1920 рр.). *Грані*. 2002. №1. С. 62-68.
19. Розовик Д.Ф. Видавнича діяльність урядів України, громадських, культурних організацій у 1917-1920 рр. *Український історичний збірник*. 2002. С. 224-235.
20. Розовик Д.Ф. Розбудова бібліотечної та архівної справи в Україні у 1917-1920 рр. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2002. Вип. 59-60. С. 93-97.
21. Розовик Д.Ф. Освітяна політика урядів України щодо національних меншин в роки національно-демократичної революції (1917-1920). *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Історичні науки*. 2004. Т. 13. С. 176-183.
22. Розовик Д.Ф. Українізація державно-адміністративної системи в роки національно-визвольної революції (1917-1920). *Етнічна історія народів Європи*. 2004. Вип. 17. С. 52-58.
23. Розовик Д.Ф. Дослідження українознавства науковими товариствами України в роки національно-демократичної революції (1917-1920). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2004. Вип. 71-72. С. 52-54.
24. Розовик О.Д., Розовик Дмитро Федорович. *Часопис української історії*. 2008. Вип. 10. С. 36-37.
25. Солдатенко В.Ф. Українська революція: концепція та історіографія. Київ, 1997. 250 с.
26. Українська культура в загальноєвропейському культурному процесі другої половини XIX – початку XX ст. *Історія української та зарубіжної культури* : навч. посіб. / В.Ф. Остафійчук та ін. ; за ред. С.М. Клапчука. 4-те вид., перероб. і доп. Київ : Знання-Прес, 2004. С. 226-240.
27. Шевчук В. Нове дослідження процесів національно-культурного будівництва 1917-1920 р. *Історичний журнал*. 2004. №1-2. С. 117-118.

In the article autor describes scientific and research activity of the Ukrainian historian Rosevik Dmitry Fedorovich. The role of research in the study of cultural construction in Ukraine during the time of the liberation struggles of 1917-1920 is determined in the work.

Keywords: historiography, Rozovyk D.F., National-cultural transformations in Ukraine, 1917–1920 уу.

Отримано: 24.04.2018

УДК 94:378.4(477.43)«1920»

Х. Швець, студентка 4 курсу історичного факультету

БІЛЬШОВИЦЬКА ВЛАДА І КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ У 1920 РОЦІ

Стаття присвячена функціонуванню Кам'янець-Подільського державного українського університету за більшовицької влади, яка влітку 1920 р. розглядала реформу вищої освіти.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський державний український університет, більшовики, зміни, нова модель вищої освіти.

Історія Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка становить вагомий складову історії державного та культурно-освітнього будівництва в Україні. Заснований у добу Української революції 1917-1920 років, навчальний заклад упродовж свого 100-річного поступу не лише вніс чималий внесок у справу підготовки кадрів для установ національної системи освіти, передусім учителів для загальноосвітніх шкіл Подільського регіону, а й зміг вирізнитися якісними науковими здобутками, свідченням чому виступає наявний доробок професорсько-викладацького складу з різних галузей наукового знання та ефективна діяльність дослідних центрів і наукових товариств, що діють при інституції.

За час присутності в українському освітньому просторі Кам'янець-Подільський університет переживав різні періоди, що в значній мірі залежали від викликів відповідної доби та визначених стратегій органів державної влади у провадженні культурної політики. Неодноразово сторінки історії університету ставали дослідженням широкого кола науковців (О.М. Завальнюк [6-9], А.О. Копилов [10], В.Р. Адамський [1], М.С. Тимошук [11]). Однак цими напрацюваннями проблема далеко не вичерпана. Особливо, коли йдеться про часи радикальних новацій у цьому процесі, що припадають на початок 20-х років ХХ ст., коли уся освітня система України зазнала докорінного реформування.

Метою роботи є з'ясування умов функціонування Кам'янець-Подільського державного українського університету у 1920 році за більшовицької влади, проведення в цьому вищій перетворення, що змінили його структуру і характер роботи.

Вперше вищій навчальній заклад на Поділлі зіткнувся з радянською практикою в реалізації основних принципів освітньої політики в середині квітні 1919 р., коли червоні війська зайняли Кам'янець [1, с.211]. З середини квітня 1919 р. влада у Кам'янці змінилася. Спираючись на червоне військо, її перебрав ревком. Доки проводилися каральні заходи і експропріація серед місцевого населення, університет залишався поза увагою ревкомівців. Рішенням відділу народної освіти ревкому заборонялася діяльність богословського факультету. Лише

після повернення влади УНР опальний факультет знову запрацював. Це сталося 11 червня 1919 р. [6, с.68]. Наведений факт повністю спростовує твердження одного із ректорів Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (в університеті – приват-доцента) В.О. Геринювича про те, що «в часі весняного радянського інтервалу структура університету була недоторканою – існував навіть богословський факультет» [4, с.10].

Власне тоді нова державна влада обмежилася проведенням певних змін в структурі університету, які мали бути відповідними до вимог нових стандартів. На більше у більшовиків не вистачило ані часу, ані сил. Тому це надало підстави дослідникам умовно визначити даний період у взаємовідносинах влади і інституції як період «мирного співіснування» [7, с.12].

З 11 липня до середини вересня 1920 р., це був перший серйозний наступ правлячого режиму на український університет з метою його поступової ліквідації [6, с.69]. Вже 20 липня 1920 р. відбулося засідання Ради університету, на якому заступник ректора, проректор і секретар спішно ліквідованої Ради професорів вимушено зреклися своїх посад. Рішенням ревкому в університеті засновано посаду комісара, офіційного представника влади в навчальному закладі. Її посів студент природничого відділення фізико-математичного факультету А. Волянський, в минулому голова Ради студентських представників [10, с.31].

Відтак уже в його першому наказі по установі від 28 липня 1920 р. знову йшлося про закриття з 11 липня богословського факультету, ліквідацію справ якого з господарських питань доручалося зробити Господарчій раді, а з академічних – раді університету. На практичну реалізацію цього завдання давалося трохи більше двох тижнів [9, с.16]. В Господарчу раду входили голова Ради університету, його заступник, декани фізико-математичного, історико-філологічного та сільсько-господарських факультетів, представники від студентства і службовців). Рада університету (склад попередній) тимчасово зберігалася. Всі протоколи Господарчої ради набирали сили після затвердження комісаром [10, с. 31]. Несподіванкою ста-

ло закриття історико-філологічного і правничого факультетів та спроба реорганізувати у факультет соціальних наук [8, с.83]. У конкретному випадку українські комуністи знову-таки йшли протопорем шляхом, наслідуючи практику, що була зреалізована в російських умовах, де в 1919 р. було ліквідовано усі юридичні факультети. Пояснення цьому достатньо просте. Право і закон аж ніяк не кореспондувалися із запровадженою системою «диктатури пролетаріату». Так само, як не вписувався в канони новітніх стандартів зміст курсів переважно більшості професорів, котрі готували фахівців у галузі гуманітарних знань [1, с.212].

Комісара зобов'язали провести перебудову управління вишу відповідно до постанови №8 Державної комісії у справах вищої школи, копію якої було отримано у Кам'янці 10 серпня 1920 р. Цей об'ємний документ передбачав ліквідацію попередніх керівних органів університету і створення нових, з якісно відмінними функціями. Ними ставали Науково-шкільна, Наукова та Просвітня ради, а також Господарчий комітет. Управління навчальним закладом зосереджувалося повністю у руках комісара. Його обов'язками стали: затвердження інструкцій і наказів, а також вироблення постанов у справах, що стосувалися вузівського життя; контроль за виконанням декретів і розпоряджень наркома освіти УСРР; розгляд і затвердження річного звіту про наукову, навчальну і освітню діяльність вузу; вирішення питань, пропонуєних університетськими радами, Господарчим комітетом або членами рад; придбання і використання будинків, приміщень і земельних ділянок; затвердження проекту загального кошторису видатків і доходів закладу; розгляд і затвердження пропозицій різних Рад щодо штатів і зарплатні; розв'язання усіх питань, пов'язаних з організацією вузу [6, с.69].

13 і 14 серпня відбулися вибори Наукової і Просвітньої рад. Через два дні, в розвиток започаткованих процесів, комісар видав наступний наказ, яким розпустив усі комісії та заклади, що існували при факультеті [11, с.12].

На виконання даних директив уповноважений Кам'янець-Подільського університету створив наприкінці серпня 1920 р. політехнічний факультет і водночас перетворив навчальний заклад в Академію теоретичних знань. Однак будь-яких практичних наслідків це рішення не мало, оскільки невдовзі радянська влада змушена була залишити терени краю. Втім, не на довго. Уже 16 листопада більшовики знову вступили в Кам'янець. А разом з тим знову постала проблема щодо визначення структури інституції [1, с.214].

Для забезпечення нормальної роботи університету ревком, дотримуючись вимог декрету Раднаркому УСРР, видав йому охоронного листа, за яким «всякі реквізиції та займання будинків... рішуче забороняється». У серпні заклад отримав ще два подібних листи – від повітового земельного відділу при ревкомі та раднаргоспу [10, с.31]. Оберігаючи університетський зразковий город і поле, радянська влада, як з'ясувалося згодом, не давала ніяких гарантій щодо збереження виробленої продукції. Тому, як свідчили у грудні 1920 р. декан сільськогосподарського факультету М.Т. Герашенко і комісар університету Д. Мізін, влітку із університетського земельного господарства різні радянські органи взяли безплатно продукцію на суму майже 1 млн. крб. [6, с.70].

У вересні знову постало питання про вилучення університетського паперу (50 пудів), який зберігався для видавничих цілей. Щоб запобігти черговій несправедливості, керівництво закладу змушене було апелювати аж до Раднаркому УСРР. У той же час комісар розпорядився закрити дві університетські церкви, а одну з них використати під музей, з яким мав злитися кабінет мистецтв [10, с.32].

Наприкінці липня оголосили прийом до університету. На відміну від попередніх правил, тепер від 17-ти річних громадян не вимагали ні атестатів, ні посвідчень про середню освіту. Проте встановлювався мінімум знань, який відповідав щонайменше обсягу вищої початкової школи (незакінчена середня освіта) для кожного факультету зокрема. На навчання приймалися у першу чергу діти трудящих, членів КП/б/У і соціалістичних партій, які стояли на платформі радянської влади і до вступу пропрацювали у радянських профспілках не менше 4 місяців і у відповідних парторганізаціях – не менше півроку. До зарахування у дійсні студенти всі слухачі вважа-

лися кандидатами. Склавши перед спеціальною комісією, до якої входили порівну викладачі і представники від «революційного студентства», колоквиум в обсязі, встановленому тим чи іншим факультетом, кандидат зараховувався у дійсні студенти. На основі нових правил до університету було прийнято 569 осіб, 85% яких становили євреї [6, с.70].

Викладачі і співробітники змушені були засвоювати нові реалії вузівського життя, серед яких найбільш несподіваними виявилися комуністичні суботники. Два із них відбулися, наприклад, 31 липня (брали участь 40 осіб) і 7 серпня (41 особа) [10, с.32]. Детальніше про це розповідає Ю. Гудзій: «Доводилось чистити різні забруднені помешкання якихось інституцій на місті, розчищати залізничний тор на двірці, упорядковувати якийсь плац, де було все нагромаджено в купу: і дріт, і якісь бочки, і кола, і різний військовий інвентар; тут ми мусіли з місця на місце переносити той чи той предмет, щоб потім знов його віднести туди, звідкіль його взято... Мусіли ми ходити на ті роботи й вертатись завжди у «військовому шикі»... Відмовлення від цих «суботників» грозило репресіями...» [5, с.232].

Студентів поки що залучали до інших справ, зокрема до ліквідації неписьменності дорослого населення. Цим займався Грамчека. Його уповноважений Марчуков викликав на 19 серпня 12 студентів-«культурників», яким належало попрацювати за призначенням. На той випадок, якби хтось із них не захотів прибути за розпорядженням, уповноважений грізно попереджував, що віддасть їх «під суд революційного трибуналу» як злісних дезертирів, що «понесуть кару за законами військового часу» [2, с.4].

3 вересня 1920 р. стало «чорним» днем для університету. Нарком освіти В.П. Затонський надіслав в усі освітні установи України телеграму такого змісту: «Слід звернути увагу на Кам'янецький український університет. Кам'янецькі комуністи перебувають в полоні у петлюрівської інтелігенції. Реальних сил для підтримки на висоті університету в Кам'янці немає. Контингент слухачів – нікчемний. Непрацюючі дівичі і поповичі. В самому університеті продовжують засідати божевільні старики і наукові світила на зразок гетьманівського, а згодом петлюрівського скарбника Лебідь-Юрчика, який викладає там фінансове право. Професори добре влаштовані за рахунок університету і позирають на захід. Всіх їх слід розігнати. У тому вигляді, як він існує тепер, університет компроментує радвлладу». Це був, по суті, маніфест влади, спрямований на розгром небажаного їй університету. Але у той момент реалізувати це завдання не вдалося – не вистачило часу. В середині вересня ревком вимушено залишив Кам'янець, оскільки червоні війська, що воювали на польському фронті, спільно відступали з-за Збруча під натиском польських і українських дивізій. 16 вересня 1920 р. комісар, він же уповноважений вузу, змушений був терміново відбутися у «відпустку» [10, с.33].

16 листопада 1920 року більшовики вкотре оволоділи Кам'янцем. Але цього разу вже не кілька місяців, як раніше, а на десятиліття. Внаслідок цього значних змін знав Кам'янець-Подільський державний український університет [3]. Через 3 дні червоноармійці 60-го кавалерійського полку самочинно взяли з університетського земельного господарства 26 снопів ячменю. І хоча 27-го числа військово-революційний комітет, який зосереджував вищу владу в місті, видав закладу Охоронного листа, що оголошував недоторканими його будинки і майно, невдовзі було конфісковано тютюн на суму 4 млн. крб. 3 7 грудня в університеті почав господарювати комісар Д. Мізін [6, с.71].

Отже, осередок українського національного відродження – Кам'янець-Подільський університет, який відповідав духові і потребі розбудови молодої незалежної української держави, виявився чужим і непотрібним радянській владі. Реформуючись на кожному конкретному історичному етапі у відповідності з завданнями радянської системи освіти, навчальний заклад притерпів різочих організаційних змін. Спроби професорсько-викладацького складу бодай в незначний спосіб втрутитися у цей процес з метою збереження напрацьованих традицій, успіхів не мали. Було деформовано, а згодом і знищено основи, які забезпечували самобутність і національний характер вишу, що міг з часом піднятися до рівня європейського.

Список використаних джерел:

1. Адамський В.Р. Кам'янець-Подільський державний український університет у період становлення радянської влади: зміна структурних форм. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського* : зб. наук. праць. Сер.: Історія / [за заг. ред. проф. П.С. Григорчука]. Вінниця, 2009. Вип. XV. С. 211-216.
2. Більшовик. (Кам'янець-Подільський). 1920. 19 серпня. С. 4.
3. Геринович В. До історії Кам'янець-Подільського інституту народної освіти: (Відбиток з «Записок Кам'янець-Подільського інституту народної освіти»). Кам'янець-Подільський, 1927. Т. 2. С. 10.
4. Гудзій Ю. З життя Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету: Спомини лікарського помічника й скарбника Університету. 1918-1920. *Наша культура*. 1936. Кн. 4/13/. С. 232.
5. Завальнюк О. З історії Кам'янець-Подільського державного українського університету. *Етнічна історія народів Європи*. 2000. Вип. 6. С. 68-73.
6. Завальнюк О.М. Кам'янець-Подільський державний український університет: драматичний фінал за радянської доби (січень – травень 1921 р.). *Освіта, наука і культура на Поділлі* : збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2007. Т. 9: Матеріали п'ятого круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі». С. 243-252.
7. Завальнюк О.М., Комарницький О.Б. Кам'янець-Подільський державний університет (1918-2005 рр.): сторінки історії. *Український історичний журнал*. 2005. №5. С. 81-92.
8. Завальнюк О.М. Радянська влада і Кам'янець-Подільський державний український університет (1919-1921 рр.). *Освіта, наука і культура на Поділлі* : збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 1998. Т. 1. С. 9-20.
9. Копилов А.О., Завальнюк О.М. Кам'янець-Подільський державний український університет: від ідеї заснування до ліквідації (1917-1921 рр.). *Український історичний журнал*. 1999. №5. С. 26-36.
10. Тимошик М. . «Лишусь навіки з чужиною...». Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження. Київ : Наша культура і наука ; Вінніпер : Український православний Собор Св. Покрови, 2000. 548 с.

The article is devoted to the functioning of the Kamyanets-Podilsky State Ukrainian University for Bolshevik authorities in 1920.

Key words: Kamyanets-Podilskyi state Ukrainian university, Bolsheviks, changes.

Отримано: 23.04.2018

УДК 378.4-057.87(337.43-21)«1918/1920»

О. Шолк, студент 4 курсу історичного факультету

СКЛАД СТУДЕНТСЬКОГО КОНТИНГЕНТУ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ (1918-1920)

У статті досліджено склад студентського контингенту КПДУУ у 1918-1920 рр. Зокрема, висвітлюється проблема відбору студентів до університету, складання іспитів, наведено дані щодо чисельності студентства, етнічного, релігійного і вікового складу. Особливу увагу приділено питанню виживання студентства в умовах війни, політичної нестабільності, важкого економічного становища студентів.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський державний український університет, студенти, чисельність, освітній рівень, національний склад, віковий склад, матеріальне забезпечення.

Студентський склад у ВУЗах України, сьогодні, докорінно не відрізняється. Це пов'язано з демографічними процесами в країні у ХХ столітті, завдяки чому етнічний склад став досить монолітним. У віковій категорії, переважна більшість студентів – віком від 17 до 23 років. Однак зовсім інша картина спостерігалась у період перших визвольних змагань. Це було пов'язано з етнічною неоднорідністю населення регіонів (в першу чергу Поділля), низьким освітнім рівнем та війною, яка перервала навчальний процес. Відкриття українського університету у Кам'янці-Подільському стало великою подією для держави, це дало перспективу готувати фахівців з числа молоді. Питання формування студентського контингенту в університеті, умови прийому та складнощі навчання є актуальними для історії навчального закладу.

Період діяльності Кам'янець-Подільського університету в часи національної революції 1917-1921 досить добре висвітлений в українській історіографії [2, 3, 5]. Дослідники не раз звертались до початкового періоду діяльності цього ВУЗу, зокрема і в питанні складу студентства.

Метою статті є встановлення чисельного, вікового, статевого й національного складу студентського контингенту Кам'янець-Подільського державного українського університету у 1918-1920 роках.

Ще під час обговорення проекту заснування державних університетів, постало питання про склад студентства, умови прийому до навчальних закладів. Оскільки головною метою заснування університетів була підготовка кадрів для держави, важливою проблемою виступав освітній рівень майбутніх фахівців. Для вступу до ВУЗу необхідно було мати середню освіту, зокрема закінчити чоловічу або жіночу гімназію, духовну семінарію, реальну школу з додатковим класом, військову гімназію, учительський інститут або інший ВУЗ. Для вступу на будь-який факультет (крім фізико-математичного) потрібно було здавати іспит з латинської мови. Такі вимоги розроблялись спеціальною комісією, яку очолював академік В.І. Вернадський.

У липні 1918 міністр освіти М.П. Василенко затвердив «Проект прийому в університети в 1918-19 рр.». Пра-

вила прийому були опубліковані у «Державному віснику» 6 серпня 1918 року. Паралельно з цим, було затверджено ще один важливий документ – «Правила прийому у вищі школи на Україні демобілізованих бувших студентів», згідно якого студенти могли повернутись до навчання на той курс і факультет, де навчались раніше. Для поновлення на навчання необхідно було подати документи що підтверджували їх попереднє навчання. Під час вступу на перші курси перевага надавалась тим, хто мав посвідчення про участь у бойових діях, поранення або військові нагороди.

Для участі у вступній кампанії абітурієнт повинен був подати заяву, до якої додавались: оригінали документів про освіту і їх копії, свідоцтво про військову повинність, фотокартки, квитанцію про внесення семестрової плати за право навчання (125 крб. – на історико-філологічному і правничому факультетах, 150 крб. – на фізико-математичному і медичному) [4, с.293].

У період Директорії правила прийому були дещо змінені. Цим питанням займався міністр народної освіти Іван Огієнко, який і затвердив основні вимоги до вступу. Так, замість іспитів з російської мови та історії Росії вступники здавали іспит з української мови та історії України. Для вступу потрібно було успішно здати іспити з трьох предметів.

Велику роль у формуванні студентського контингенту відіграли військові дії в Україні протягом 1919 року. Наступ більшовиків змусив уряд УНР евакуюватись до Кам'янця-Подільського. Місто стало тимчасовою столицею України, єдиним великим містом під контролем Директорії, що було під захистом війська. Усе це сприяло швидкому зростанню населення міста за рахунок біженців, військових, урядників, викладачів і студентів. Населення збільшилось до 100 тис. осіб. Усе це дало можливість Міністерству розширити студентський склад за рахунок вихідців із Західної України (до університетів приймали і з австрійськими документами), а також урядників.

Значну частину студентського контингенту КПДУУ склали випускники середніх навчальних закладів міста – середніх шкіл, духовної і учительської семінарії. Більшість

студентів походило з Поділля і сусідніх регіонів (як правило, вихованці російських гімназій) [5, с.43]. Варто також сказати і про представників інших громад міста – польської і єврейської, чия молодь також мала бажання навчатись в університеті (про що велись перемовини з місцевим рабином і главою Польської національної ради) [1, с.511].

Відкриття університету відбулось 22 жовтня. До цього часу на навчання було зараховано вже 106 осіб. Уже 25 жовтня були внесені зміни щодо зарахування (дійсними студентами вважались і ті, хто не склав іспиту з латини; вихованці міських 8-річних шкіл), а також щодо зрівняння в правах дійсних студентів і вільних слухачів у певних ситуаціях (фактично, це стирало різницю між ними). Було додатково зараховано 66 осіб. Вже до початку січня в університеті навчалось 500 осіб (не враховуючи вільних слухачів) [2, с.450]. На середину 1919 року в університеті нараховувалось 493 особи (в інших джерелах 498). Місцеві ЗМІ повідомляли схожу цифру – 480-490 осіб [1, с.2]. Невелика різниця у цифрах підтверджує їх достовірність. Однак майже третину студентства складали вільні слухачі.

У липні 1919 року розпочалась вступна кампанія на наступний навчальний рік. Документи мали прийматись до 15 серпня, але дата постійно переносилась, фактично вступна кампанія тривала до кінця листопада. Було поставлено завдання визначити квоти прийому для I курсу (так, на історико-філологічний планувалось прийняти 200 осіб, на богословський – 60, на правознавчий приймалось без обмежень).

Вже до кінця серпня 1919 р. було подано 243 заяв на вступ до 5-ти факультетів. На 18 вересня кількість зросла до 578, а до 26 жовтня – 806. Найбільше заяв відправлялось на фізико-математичний факультет (316), далі йшов сільськогосподарський (226), за ним правничий (163), історико-філологічний (91), богословський (10). Ще однією умовою зарахування було обов'язкове знання української мови [7, с.2]. Вступна кампанія тривала з 30 вересня до 20 листопада 1919 року. Нею займався ректор Іван Огієнко. Всього було зараховано 801 особу, 93 вступникам було відмовлено (через незнання української мови і невідповідність документів). Число відмов з часом збільшилось, оскільки значна частина вступників елементарно не знала української мови, що стало причиною додаткових іспитів для них. Таких осіб було 116. Такі вступники були змушені брати приватні уроки для підготовки до іспиту.

Канцелярія студентських справ наводить цифру чисельності студентів у кінці 1919 року – 1407 осіб. З них на фізико-математичному навчалось – 466, історико-філологічному – 348, правознавчому – 318, сільськогосподарському – 237, богословському – 38. Однак до кінця навчального року чисельність студентів зменшилась, що сталося через різні причини. Так, 38 осіб пішли з навчання за власним бажанням, 13 осіб померло від епідемії, 2 загинуло [3, с.211].

Навесні 1920 відбулось компенсування втрат за рахунок новоприбулих студентів, було зараховано 37 осіб, що приїхали із різних регіонів. Тобто, загальна чисельність мала б складати 1393 студента. Однак у рапорті ректора на ім'я С. Петлюри (від 1 травня 1920 року) чисельність студентів вказана у 1420 осіб (з них 500 осіб на фізико-математичному факультеті, 348 на історико-філологічному, правознавчому 304, сільськогосподарському 228, богословському 40). Цілком ймовірно, що цифри були спеціально «округлені», через приїзд Головного отамана. На 1 липня 1920 р. в документах канцелярії рахувався 1401 студент (на фізико-математичному 478, історико-філологічному 338, правничому 310, сільськогосподарському 235, богословському 40). Тобто, чисельність студентства була доволі високою.

Вступна кампанія 1920 року відбувалась у серпні-вересні. Вона супроводжувалась досить важкими умовами, що пов'язано із військовими діями, відступом армії УНР за Збруч, евакуацією частини установ до Польщі. Свою роль відіграла і радянська окупація що тривала з липня до вересня. Навчання в університеті переводилось на радянський зразок, управління передавалось Народному комісаріату освіти УСРР. Відбулись зміни у структурі закладу, зокрема об'єднання історико-філологічного і правничого факультетів у факультет соціальних наук, на фізико-математичному утворено технічний відділ, богословський факультет було ліквідовано. Відбулись

зміни і у правилах вступу. Зокрема, стала не обов'язковою закінчена середня освіта. В основу покладено класовий принцип, тобто у першу чергу вступали «діти трудових верств, членів продукційних і професійних союзів, члени комсомолу, члени КП(б)У і соціалістичних партій, що стоять на радянській платформі і пробули не менше 1-2 місяці в Совпрофах і не менше 6-ти місяців у відповідних партійних організаціях». Було також відмінено іспит з української мови. Усе це сильно вплинуло на контингент першокурсників – більшість з них були неукраїнцями. У вересні 1920 прийомна комісія зарахувала 569 осіб на навчання, з них 85% були представниками єврейської національності.

Після звільнення міста від більшовиків, навчання повернулось у старе русло, механізм прийому був відновлений український (стати студентом було можливо лише за наявності закінченої повної середньої освіти). Усі зараховані в радянський час мали обов'язково скласти іспит з української мови (до 10 жовтня). Але остаточне захоплення міста більшовиками у листопаді 1920 року порушило ці плани, умови прийому і навчання знову встановлені радянські. На початок листопада 1920 було зараховано 238 осіб, з них до історико-філологічного факультету – 33 особи, фізико-математичного – 113, сільськогосподарського – 63, правничого – 18, богословського – 11. Зі встановленням більшовицького режиму продовжилось зарахування нових студентів. З листопада 1920 до січня 1921 було зараховано 297 осіб. Остаточо ліквідовано богословський факультет, історико-філологічний і юридичний перетворено на факультет соціальних наук.

Етнічний склад студентства К-ПДУУ символізував собою строкатість населення регіону. На 1 липня 1920 року із 1401 особи, що навчались на I-II курсах, 1111 або 79,3% були українцями, 211 або 15,06% – євреями, 35 або 2,5% – поляками, 32 або 2,28% – росіянами, 8 або 0,57% німцями, 3 білорусами і 1 – вірменин. Більшість студентів була з Поділля (60%), близько 12% вихідці з Галичини, 7% – з Київщини, 5% – Слобожанщини, 4% – з Півдня, інші з Волині, Полісся, Бессарабії, були й з Балтійського регіону і Московії. За віросповіданням більшість були православного обряду (979 або 70%), далі йшли іудеї (211 або 15%), греко-католики (166 або 12%), римо-католики (35 або 2,5%) і один вірменин-грегоріанець [4, с.320].

За статевим поділом чоловіків було 1112 осіб (79,3%), жінок – 289 – (20, 6%). Відрізнялись студенти і за рівнем освіти: 519 осіб (37%) закінчили чоловічі і жіночі гімназії і єпархіальні училища, 198 (14%) – духовні семінарії, 93 (6,63%), 86 (6,13%) – комерційні, 67 (4,78%) – реальні, 66 (4,71%) – технічні школи, 7 (0,5%) – кадетські корпуси.

Соціальне походження теж було неоднорідним – 34% були представниками селянства, 25% – духовенства, 15% – державні службовці і працівники самоврядування, 11% – ремісники, 8% – вчителі, 5,5% – дворянство, 1,5% – лікарі, відсутні були лише вихідці із робітників (через їх малочисельність у місті).

Віковий склад був наступним: із 1171 особи, чий вік встановлений, 11% були 18-19 років, 59,7% – 20-24 років, 21% – 25-29 років, 5,6% – 30-39 років, 2,6% – 40 років і старше.

Таким чином, протягом 1918-1920 рр. правила прийому до вищих навчальних закладів не були єдиними для усього періоду, а змінювались через політичні події. У період Директорії УНР обов'язковими були повна середня освіта і знання української мови, що було вкрай важливо для виховання кадрів. У зазначений період, участь у навчання взяло близько 3400 студентів з різних регіонів України. Більшість з них були етнічними українцями, однак значний відсоток складали і національні меншини (поляки, євреї). Через відсутність повної середньої освіти, значну частину складали вільні слухачі. За своїм соціальним походженням, студентство було неоднорідним і представляло різні прошарки суспільства. Віковий склад також був неоднорідним.

Список використаних джерел:

1. В.Л. Рік існування Кам'янецького Університету (Розмова з ректором університету п. І. Огієнком). *Україна*. 1919. 22 (9 жовтня). Ч. 58.
2. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле. 2-вид. Мюнхен : Укр. Вид-во, 1969. 543 с.

3. Завальнюк О.М. Утворення і діяльність державних університетів (1917-1921 рр.) : монографія, Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. 644 с.
4. Кам'янець-Подільський державний університет (1918-1921 рр.) у документах і матеріалах / уклад. й авт. ст. С.А. Копилов, О.М. Завальнюк. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2016. 848 с.
5. Коцюк В.Д., Рибак І.В. Українська влада і розвиток початкової і середньої освіти на Поділлі у 1917-1919 рр. *Освіта, наука і культура на Поділлі* : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2004.
6. Огієнко І. Моє життя. Автобіографічна хронологічна канва. *Наша культура*. 1935. Кн. 8.
7. Степовий В. Культурний рух на Україні в часи революції. *Наш шлях*. 1918. 11 грудня. Ч. 15.
8. Український Державний Університет в Кам'янці. *Україна*. 1919. 22 (9) жовтня. Ч. 58.
9. Якимович С. З висновків минулого. *Наш шлях*. 1920. 1 липня. Ч. 130.

The article examines the composition of the student contingent of Kamianets-Podilsky State Ukrainian University in 1918-1920. In particular, it covers the problem of selecting students for the university, passing exams, data on the number of students, ethnic, religious and age structure. Particular attention is paid to the issue of student survival in conditions of war, political instability, difficult economic situation of students.

Key words: Kamyanets-Podilsky State Ukrainian University, students, quantity, educational level, national composition, age structure, material support.

Отримано: 15.04.2018

УДК 321.727(410)«195»(092)

Ю. Штефанко, студентка 4 курсу історичного факультету

ПРИХІД ДО ВЛАДИ ТА ПРИКМЕТНІ РИСИ ПРАВЛІННЯ ЄЛИЗАВЕТИ II В 50-х рр. ХХ ст.

У статті зроблено спробу розглянути процес становлення Єлизавети II, як королеви Великобританії та проаналізувати її діяльність в 1950-х рр.

Ключові слова: Великобританія, Єлизавета II, коронація, королева, монархія.

Британська монархія – один із найдавніших інститутів в сучасному світі; нинішній монарх – королева Єлизавета II перебуває на престолі вже більше 60 років і є символом стабільності як в самій Великобританії, так і в країнах Співдружності. Тому актуальність теми дослідження зумовлена тим, що в даний час королева є живим втіленням цінностей певного історичного періоду та його уособленням.

Метою дослідження є визначити особливості становлення Єлизавети Йоркської, як королеви та проаналізувати її діяльність в перші роки правління.

8 лютого 1952 р., після смерті короля Георга VI, Єлизавета Йоркська прийняла присягу Таємної Ради і підписала обітницю про престолонаслідування. Через годину герольдмейстер офіційно оголосив про її вступ на трон з балкону Сент-Джеймського палацу. З останніми його словами «Боже, бережи королеву», всі прапори Лондону, які було опущено через смерть Георга VI підняли в честь нової королеви Великобританії [7, с.238].

Так прийшла до влади Єлизавета II, «Божею милістю Королева Об'єднаного Королівства Великобританії та Північної Ірландії та її інших країн і територій, глава Співдружності націй, захисниця віри». Вона знала про те, що корона перейде до неї за спадком з 10 років і впродовж наступних років свого життя готувалася стати монархом, але титул цей прийшов до неї несподівано і вона гідно його прийняла.

В лютому 1952 р. Єлизавета заявила на Раді про престолонаслідування: «Моє серце надто переповнене емоціями і почуттями, щоб обіцяти щось більше, ніж те, що я зроблю все, щоб бути гідною спадкоємицею свого батька...» [24]. Через 10 місяців вона обіцяла бути належною наступницею уже не лише свого батька, але й дідуся – Короля Георга VI. Єлизавета вважала, що правління саме цих британських монархів ХХ ст. варто брати за зразок. І в підтвердження своїх слів вона заявила: «Ці Королі робили все можливе, щоб об'єднати своїх підданих з усього світу. Я докладу всіх зусиль, щоб продовжити їх справу» [10].

В післявоєнний час коронація Єлизавети II повинна була стати для народу символом надії на світле майбутнє. Підготовка до неї та обговорення розпочалося ще до дня похорону Георга VI. Склад коронаційної комісії принцеса підбирала особисто. Вона запропонувала на посаду її голови герцога Единбурзького, замісником – герцога Норфолкського, а членами – представників урядів всіх країн Співдружності. Едикт 1953 р. про королівські титули встановив, що вона є Королевою кожної із країн – членів Співдружності (за винятком республік, які входили до неї) [2, с.204].

Кожна деталь коронації мала значення і була ретельно відпрацьована і відрепетитувана. На вулиці Мелл, що веде від Трафальгарської площі до Букінгемського палацу, були

зведені чотири гігантські сталеві рамки, всюди були квіти і прапори. Вбрання для коронації було створене улюбленим дизайнером королівської сім'ї Норманом Хартнеллом. Сукня з білого атласу була прикрашена вишитими вручну квітами – національними емблемами Сполученого Королівства і країн Співдружності, в тому числі англійською трояндою, шотландським будяками, ірландським конюшиною, канадським кленовим листом та іншими символами [6, с.194].

Незважаючи на несприятливу погоду в день коронації, 2 червня 1953 р., вулиці Лондона були вщерть забиті людьми, які мріяли побачити святкову процесію. В столиці зібралося близько 3 мільйонів британців, які приїхали з різних куточків країни напередодні коронації. 8200 почесних гостей були запрошені в Вестмінстерське абатство і стали безпосередніми свідками історичного моменту.

Урочисті заходи відбулися відповідно до розробленого плану. Вранці 2 червня 1953 р. Єлизавета II і герцог Единбурзький проїхали з Букінгемського палацу до Вестмінстерського абатства на золотій кареті, запряженій вісімкою сірих коней. Урочисту службу проводив архієпископ Кентерберійський, духовний глава Англійської церкви. Єлизавета, була помазана на престол відповідно до давньої традиції, ще з часів англо-саксонського короля Едгара. Вона стала 39-м монархом, коронованим у Вестмінстерському абатстві. Церемонія тривала майже 3 години, і після її закінчення святкова процесія з Королевою, її чоловіком і майже 16 тисячами інших учасників проїхала вулицями Лондона [8, с.212].

Під час коронації Єлизавета підписала присягу на вірність, намагаючись словами священної клятви, підтримати підданих і вселити в них надію на краще: «Я урочисто обіцяю і присягаю керувати людьми моїх володінь та інших територій відповідно до їх законів і звичаїв. Моя влада виражатиме закон і справедливість, я буду до кінця підтримувати Закони Божі та настанови Євангелія. Від своїх я не відступлю, тож, поможи мені, Боже» [10].

Рік коронації приніс, крім благополучно пройдені церемонії, ще чимало приводів для гордості. В Беркширі була розроблена атомна бомба на основі англійського плутонію – Великобританія ввійшла в перелік п'яти ядерних держав. Крім того, в квітні кембриджські вчені Ф. Крік та Дж. Уотсон створили просторову модель ДНК. День коронації співпав із першим в історії досягненням вершини Евересту учасниками Британської альпіністської експедиції. «Єлизаветинські першопрохідці» випили бренді за здоров'я Королеви і встановили стандарт на найвищій горі світу, на відмітці 8,8 км над рівнем моря [4, с.259].

Єлизаветі II було всього 25 років, коли вона стала Королевою. З самого початку правління вона завела правило щовівторка проводити вечірні слухання британському прем'єр-міністру. Першим главою уряду, з яким працювала

Єлизавета був У. Черчилль. За шістнадцять місяців, з моменту вступу на престол, у неї склалися надзвичайно теплі стосунки з грізним державним діячем Британії. Подолати п'ятидесятирічну різницю у віці допомагала прихильність прем'єр-міністра до батьків Королеви і спогади про Другу світову війну, які їх обох пов'язували. Єлизавета II, цінуючи мудрість, досвід і красномовство У. Черчилля, радилася з ним з приводу різних питань [1, с.493].

Через дружбу Королеви з прем'єр-міністром можна провести паралель між Єлизаветою II та Вікторією, яка зійшла на трон у вісімнадцять років і першим прем'єром при ній був п'ятдесятитрирічний В. Лемба, з яким у Вікторії склалися теплі стосунки.

У. Черчилль був чудовим прем'єром для Королеви і відіграв вагомий роль в справах королівського двору. Спілкування з «людиною століття», як називали тоді главу уряду, безумовно, збагатило Єлизавету, і коли її через 50 років запитають з ким із прем'єрів вона б хотіла зустрітися, Королева впевнено відповість: «З Вінстоном, звісно, з ним було весело». Однак, здоров'я У. Черчилля дуже швидко погіршувалося, проте він вперто продовжував виступати з промовами і головувати на засіданнях кабінету. Через це швидко втомлювався, в нього почалися розлади пам'яті. Очевидно було, що пора йти у відставку, але Єлизавета II не стала тиснути на прем'єра. У. Черчилль кілька разів називав Е. Ідену, своєму заступнику, дату відставки – і незмінно знаходив привід, щоб затриматися на посаді ще ненадовго, таким чином протримавшись у прем'єрстві ще два роки. Він був, безумовно, видатним політичним діячем. На знак подяки 24 квітня 1953 р. Королева нагородила його орденом Під'язки [8, с.339].

24 листопада 1953 р. молода Королева вирушила у великий шестимісячний тур країнами Британської Співдружності. Тим самим вона довела, що не забула про обіцянку з дня свого повноліття, в 1947 р. На військово-морському кораблі «Готик» Єлизавета і Філіп подолали за шість місяців 43 тисячі миль. Візит розпочався з Бермудських островів, потім були Багами, Ямайка, Беліз, звідти через Панамський канал вона попрямувала до островів Фіджі і королівства Тонга та Нової Зеландії. Як глава Співдружності, вона весь час була в роз'їздах. Жоден британський монарх не подорожував стільки, скільки Єлизавета II [2, с.255].

У 1953 р. був прийнятий «Закон про королівське титулування». У ньому йшлося про те, що всі члени Співдружності володіють такими ж правами, як і Великобританія; Єлизавета II є верховною правителькою не тільки свого королівства, але і всіх інших країн. Вона буде здійснювати свою владу, дотримуючись порад урядів цих держав, а парламенти кожної з країн самостійно визначатимуть її статус [9].

Після відставки У. Черчилля перед Королевою поставала проблема вибору нового прем'єр-міністра. Єлизавета II, наділена конституційною прерогативою, радилася з членами Консервативної партії щодо наступного її лідера, здатного забезпечити необхідну більшість в палаті громад. Насправді реальний кандидат був тільки один – Е. Іден, заступник прем'єр-міністра [5, с.80].

Слід зазначити, що Королева не належить до будь-якої політичної організації та не втручається у внутрішньопартійні справи. Як правило, вона «просить» лідера партії, яка отримує перемогу на парламентських виборах, виконувати обов'язки прем'єр-міністра. Вона також може використовувати своє право вето і відхилити кандидатуру. Але в даній ситуації їй не було кого «просити», тож саме від рішення Королеви залежало, хто буде наступним главою уряду Сполученого Королівства [7, с.239].

Е. Іден не протримався на посаді прем'єра і року – Британія вплуталася в катастрофічну авантюру, яка спричинила потужний шквал критики на адресу британської державності, в тому числі монархії – це Суецька криза 1956 р., пов'язана з націоналізацією Єгиптом Суецького каналу, який забезпечував чверть всієї зовнішньої торгівлі Британії. Королева була проти вторгнення англійських військ в Єгипет, неодноразово висловлюючи прем'єр-міністру своє негативне ставлення до цих планів уряду. Проте, вторгнення відбулося, але відразу ж було припинено завдяки рішучій позиції США, а також Радянського Союзу. Е. Іден змушений був заплатити за Суецьку авантюру своєю відставкою (формально він ішов з посади прем'єр-міністра за станом здоров'я) [3, с.318].

Провал суецької авантюри, відставка Е. Ідена, а також обставини, пов'язані з нею; все це мало серйозні наслідки для Королеви, яка стала об'єктом критики. Вперше з 1870-х рр., коли самітництво Королеви Вікторії було винесено на громадський осуд, королівська влада виявилася виставленою в настільки невігідному становищі [1, с.532].

Єлизавета II зробила кілька рішучих кроків, скорочуючи традиційну дистанцію між монархом і підданими. Вона почала влаштовувати неофіційні звані обіди в Букінгемському палаці для видатних людей, які відзначилися в тій чи іншій області – медицині, спорті, літературі, мистецтві, релігії, освіті та бізнесі. Ці обіди влаштовувались й донині. Ідею подав принц Філіп, який вважав, що щомісячні зустрічі з невеликою групою світл допоможуть Королеві налагодити зв'язки із зовнішнім світом.

Отже, у 1953 р. на британський трон зійшла королева Єлизавета II. Вона амбіційно заявила, що буде гідною спадкоємицею своїх попередників і стала для народу символом на світле майбутнє. Очоливши Сполучене Королівство та країни Співдружності, королева, з перших місяців правління зуміла налагодити співпрацю з главою уряду – У. Черчиллем. Такий потужний тандем монарха і парламенту дав англійцям надію на краще майбутнє у повсенні часи.

Список використаних джерел:

1. Блэк Д. История Британских островов. Санкт-Петербург : Евразия, 2008. 546 с.
2. Брэдфорд С. Елизавета II. Биография Ее величества. Москва : Вагриус-Захаров, 1998. 544 с.
3. Вебер П. Наблюдая за королевскими династиями. Москва : Астрель, 2011. 237 с.
4. Иглз Р. История Англии / пер. с англ. Г.В. Горевцова. Москва : АСТ: Астрель, 2008. 294 с.
5. Коробов А. Все о Великой Британии. Харьков : Рато, 2007. 542 с.
6. Остапенко Г.С. Британская монархия от королевы Виктории до Елизаветы II: концепция управления и личности суверена. Москва : Наука, 2006. 303 с.
7. Остапенко Г.С. Британская монархия от королевы Виктории до наследников Елизаветы II: концепция управления и личности суверена. *Новая и новейшая история*. 2015. №3. С. 238-241.
8. Смит С.Б. Королева. Москва : КоЛибри, 2013. 672 с.
9. Regency Act, 1953. The National Archives. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Eliz2/2-3/1/contents>.
10. Royal diary The Crown chronicles. URL: <http://www.thecrownchronicles.co.uk/royal-diary>

The article deals with the process of becoming Elizabeth as The Queen of Great Britain and analyses her activity for the first time years of reign.

Key words: Great Britain, Elizabeth II, coronation, The Queen, monarchy.

Отримано: 10.04.2018

ВИКОРИСТАННЯ ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ (ГІС) В ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ: ЗДОБУТКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

У статті зроблено спробу проаналізувати іноземні проекти з використання ГІС в історичних дослідженнях. Автор наголошує на перспективах використання геоінформаційних систем у процесі проведення досліджень, пов'язаних з міською історією, та збереженні історико-культурної спадщини.

Ключові слова: ГІС, історичні дослідження, міська історія, комп'ютерне картографування, електронна карта, база даних.

На сучасному етапі розвитку історичної науки спостерігається впровадження мультидисциплінарного підходу у вивченні історичних явищ і процесів. Це пояснюється перш за все використанням інноваційних методів досліджень, пов'язаних з комп'ютерними технологіями. НТР середини 90-х рр. і невпинне зростання темпів глобалізації призвели до активізації інформаційного потоку у суспільстві, а також поставили на порядок денний питання про збереження та подальше відтворення інформації, яка є/була результатом діяльності «конкретної людини у конкретний час». У зв'язку з цими процесами комп'ютер вже давно став невід'ємною частиною науково-методологічного інструментарію як «історика-новачка», котрий тільки-но розпочинає торувати свій шлях у науці, так і маститого вченого з безліччю наукових ступенів і почесних нагород.

Оскільки комп'ютер під дією вищезазначених чинників перетворився із «засобу для інформації» в «інструмент для інформації», то виникла нагальна потреба концептуалізувати такі прості, здавалося, на перший погляд поняття як «час» і «місце». Розмірковуючи на цю тему, американський географ К. Сауер свого часу зазначив, що «географічні факти – це факти просторові; їх узагальнення веде до концепції ландшафту (регіону); історичні ж факти є часовими; їх узагальнення веде до концепції часу» [3, с.133]. Однак дуже часто на практиці провести таке узагальнення стає надзвичайно складно через низку очевидних причин: великий географічний масштаб поданої території, значні хронологічні межі, невпорядкованість обраних даних і т.д. Тоді одним із можливих «містків» між історією та географією стає третя наука – інформатика. У своєму арсеналі вона має чимало технологій, які допомагають історикам у процесі дослідження конкретної проблеми, навіть більше – завдяки їм дослідник сам може моделювати цей процес. Мова йде про геоінформаційні системи (ГІС) як особливий вид програмного забезпечення, що є надійним засобом комп'ютерного картографування і просторового аналізу, корисним для формування нового погляду на історичний процес [1, с.148].

Що таке ГІС у більш широкому значенні? Як не дивно, але отримання відповіді на поставлене запитання може привести нас до ситуації, коли виваженого визначення немає, однак його відсутність не заважає зрозуміти наріжні принципи функціонування зазначеної системи. Зазначимо лише, що головна відмінність ГІС від паперової карти полягає в наступному: кожний об'єкт ГІС – чи то нанесені на карту точка, лінія або полігон – мають, з однієї сторони, інформацію про положення у просторі (геокодування у визначеній системі координат), а з іншої – набір ознак, який формується користувачем ГІС за допомогою відповідних таблиць з базами даних.

Таким чином, користувач може легко здійснювати пошук і виведення на карту будь-якої ознаки, відображеної в таблиці, з'ясувати і картографувати топографічні зв'язки різних за своєю природою об'єктів, представлених на карті у вигляді так званих «шарів», здійснювати просторовий аналіз вміщеної на карті інформації за допомогою спеціальних вбудованих в пакет ГІС програм (модулів). Такі можливості роблять перспективним використання ГІС в історичних дослідженнях. Ми ж бо для уникнення громіздких визначень в подальшому будемо вживати вказане поняття у значенні інформаційної системи, що забезпечує збір, зберігання, опрацювання, доступ, відображення і поширення просторово-координатних даних (просторових даних) [5, с.29].

На сьогоднішній день можна вже говорити про конкретні успіхи застосування ГІС в історичних, історико-культурних та археологічних дослідженнях. Підкреслюючи цей факт, ві-

домий німецький історик Н. Шурман також відзначав, що приблизно до кінця 1990-х рр. ГІС використовувались як самостійний інструмент, відзначалися їхні достоїнства, переваги, і лише до 2000-х рр. почалося переосмислення їх можливостей і кордонів, з'явилося критичне відношення до них [4, с.99]. Це насамперед пов'язано з тим, що в 1990-ті рр. дослідники здебільшого працювали з ГІС як з абсолютно новим інструментом історичних досліджень, намагалися досягнути їхні премудрості завдяки методу проб і помилок. Коли ж був напрацьований досвід, стали з'являтися теоретичні розробки, в основному присвячені проблемам використання ГІС.

Подальше активне впровадження ГІС в історичні дослідження спричинило появу перших національних ГІС-проектів (GIS-projects), фінансованих урядами тих країн, на території яких вони виконувалися. Наголосимо на тому, що їхні основи почали закладатися значно раніше, ніж самі проекти отримували своє кінцеве оформлення. Серед них, приміром, можна назвати Бельгійську ГІС (Belgisch HISGIS), ГІС Нідерландів (Netherlands HGIS), Китайську національну ГІС (CHGIS) та ГІС Великобританії (GBHGIS) [10, с.200].

Остання є найбільш ранньою великомасштабною ГІС, яка почала розроблятися в 1994 р. GBHGIS включає більше 48 тисяч встановлених і локалізованих одиниць різних рівнів: міст, сільських і міських районів, округів, церковних парафій. Реалізація проекту передбачала встановлення точних кордонів і представлення історії населення на основі даних переписів за столітню історію [2, с.57]. Ядром ГІС-проекту стала база даних картографічних джерел. Для HGIS Великобританії були оцифровані і прив'язані до сітки британського національного стандартного відображення всі кордони 1840-1974 рр. ГІС влаштована таким чином, що відповідно запиту користувача відображає кордони на конкретну дату. GBHGIS розміщена у відкритому доступі. Інтерфейс ГІС дуже зручний: містить інформацію загального характеру, детальний опис ГІС, джерел, які використовувалися при її створенні [19]. Поділ за темами дозволяє обрати потрібну базу даних і проглядати її окремо.

Проект зі створення Китайської національної ГІС (CHGIS) був запущений у дію 2001 р., він знаменувався створенням бази даних по населенню та історичним адміністративним одиницям за тривалий період китайської історії (221 р. до н. е. – 1911 р.) [14]. CHGIS включає дані з більше ніж 1600 графств, сотні тисяч міст, декількох мільйонів сільських населених пунктів за дві тисячі років. Для доступу більш широкої аудиторії записи в CHGIS представлені англійською і китайською мовами і доступні онлайн.

Історична ГІС Нідерландів (HisGIS Netherlands) [20] охоплює період 1811-1900 рр. і базується на адміністративно-територіальній структурі, що склалася в цей період (кордони муніципалітетів і економіко-географічні межі). Основний шар представлений старими картами земельного кадастру, на які нанесені шари, що містять дані про конкретного власника, його заняття, загальні розміри земельної ділянки, її межі і точне місцезнаходження.

Масштабний бельгійський проект LOKSTAT («Бельгійське суспільство в історичній статистиці») відображає дані перепису бельгійського населення, починаючи з найнижчого територіального рівня – муніципалітетів за 1800-1970 рр. Проект відображає дані про населення, в тому числі про його заняття. Зручний інтерфейс дозволяє користувачу самостійно створити карту, вибираючи потрібну йому інформацію, а саме територію, сферу діяльності, населення за гендерною ознакою. За запитом користувача на екрані відобразиться карта з легендою і необхідними для нього поясненнями [15].

Крім представлених масштабних проектів, що охоплюють більш ніж столітню історія всіх рівнів адміністративних одиниць окремих держав, створюються і тематичні наднаціональні проекти, наприклад такі, як «Цифровий атлас Європи з 1500 р.» [16] або «Атлас європейських комунікацій і транспортної інфраструктури 1825-2000 рр.» [17]. Перший з проектів відображає одразу декілька напрямів історичного розвитку представленого регіону: політичний, економічний, релігійний, соціальний. Структура проектів аналогічна і надає користувачу можливість вибору теми, територіальних і хронологічних рамок. У відповідності із запитом на екрані з'являється карта з обраною інформацією. Бурхливий розвиток ГІС-проектів обумовив появу профільних ресурсів, направлених на створення наукової взаємодії в цій області. Так, в рамках Альянсу цифрових гуманітарних організацій (Alliance of Digital Humanities Organizations (ADHO) у 2013 р. була створена спеціальна група GeoHumanities (GeoHumanities Special Interest Group) [18], на сайті якої складений каталог гуманітарних ГІС, що мають вільний доступ та інтерактивний режим.

Великі перспективи має застосування ГІС у вивченні міської історії. Відмітимо, що у наукових студіях істориків міські карти і плани забудови займають виключно важливе через те, що саме вони дозволяють представити окремі об'єкти як в системі організації міського простору, так і в координатах динаміки хронологічних змін. Іншими словами, саме ці джерела дозволяють говорити про результат реконструкції в загальному контексті історії конкретного міського поселення. Саме через це подібні геопроекти, зокрема ГІС «Середньовічний Новгород» [9, с.42-49], викликають жвавий інтерес у широкого кола дослідників (істориків, топонімістів, археологів, етнографів, краєзнавців та ін.).

Вказана геоінформаційна система складається з двох елементів: сучасної геодезичної підоснови (сучасна вулична сітка, сучасні залишки валу Окольного міста, сучасна річкова сітка, архітектурні пам'ятки, що збереглися до наших днів) і комплексу додаткових дослідницьких даних. Останні можна розділити на дві категорії: статистичні і динамічні. Найбільш важливою складовою аналізованої ГІС стало картографування міських розкопів. Якщо об'єкти до 90-х рр. нанесені з деяким ступенем погрешності (оскільки тодішнім дослідникам не була доступна топографічна достатнього масштабу), то контури сучасних розкопів наносяться з високим ступенем точності, в тому числі з використанням сучасного геодезичного обладнання. Цей масив даних містить лише коротку інформацію про кожний розкоп: контури, назву, рік досліджень, керівник робіт, датування часу освоєння території [9, с.45]. На теперішньому етапі очевидні такі напрями розвитку ГІС «Середньовічний Новгород»: щорічне доповнення матеріалами археологічних досліджень; уточнення моделі динаміки розвитку території Новгорода; використання продуктивних можливостей моделей; розробка плану вуличних трас середньовічного міста і перехід на більш сучасне програмне забезпечення [9, с.48].

Досить цікавою з практичної точки зору виглядає віртуальна реконструкція комплексу Страстного монастиря і прилеглої до нього Страстної площі (нині – Пушкінська площа, Москва), яка проводиться в рамках проекту з вивчення можливостей методів інтерактивної реконструкції як нового напрямку методології історичного дослідження [8, с.36-41].

Процес реконструкції включає такі основні етапи:

- 1) на основі виявлених карт і планів окремих об'єктів забудови, що збереглися, ідентифікується розташування втрачених будівель, відображених на більш ранніх планах;
- 2) після цього на основі виявлених об'єктів ідентифікуються об'єкти, представлені на ще більш ранніх планах і т. д. Вказана методика, на думку авторів проекту, має особливу цінність при вивченні ділянок міського простору, які піддавались серйозним і частим змінам на протязі тривалого часу [8, с.37].

Після остаточного впорядкування зібраних даних проводиться побудова віртуальної реконструкції будівель Страстної площі на різних часових зрізах з використанням послідовності історичних ГІС-карт.

Не менш оригінальним від вказаних ГІС-проектів виглядає картографування за допомогою ГІС-технологій давніх гео-

графічних креслеників Московської держави (XVI-XVII ст.) [12, с.50-58]. Робота над цим ГІС-проектом розпочиналася зі створення якісних фотокопій або сканів креслеників, що зберігаються в Російському державному архіві давніх актів, а також в інших сховищах, і розміщення отриманих зображень в ГІС-проекті – шляхом співвіднесення місцевості, яка зображена на креслениках, з ідентифікуючими елементами сучасного ландшафту [12, с.51]. Як результат, базовою функцією створеної ГІС є можливість для користувача звертатися з просторовими запитом, вибирати з усього масиву документів ті кресленики, котрі потрапляють в межі конкретної території, вказаної полігоном прямо на карті.

Результати дослідження міської історії лягли також в основу фундаментальної наукової монографії професора університету Акрона (США) Л. Зібберта. В центрі його уваги опинився важливий аспект міської історії – історія залізничної мережі, яку можна виділити як окремих напрям у зв'язку з великою кількістю робіт з цієї тематики. Професор Зібберт значну увагу приділив вивченню мережі залізничних доріг, спираючись на матеріали Токіо упродовж 130 років. ГІС-проект охоплює всі зміни, що відбувалися в столичному регіоні, показує кількісне співвідношення між густотою населення і щільністю розміщення залізничної мережі. В результаті копіткої праці дослідником був створений спеціальний електронний атлас Токіо [10, с.201].

Релігійні аспекти міської історії розглядають американські історики Е. Дайамонд і Д. Боденхаммер. Предметом їх вивчення є релігійна ситуація в американських містах у 1950-ті роки [3, с.140]. У зв'язку з цим автори намагаються знайти взаємозв'язок між релігійною приналежністю і расою на матеріалі Індіанополісу [10, с.201]. Це дослідження є прикладом того, що без ГІС істориків важко пов'язати якісні дані з географічною прив'язкою, а після цього візуалізувати отримані дані.

Іншим напрямом подібних досліджень є забезпечення історико-культурних досліджень та обробка отриманих даних, що цікавить сьогодні не тільки фахівців, що працюють в сфері гуманітарних дисциплін, а й фахівців у галузі інформаційних технологій. Потенціал застосування геоінформаційних систем для історико-культурних досліджень ще не реалізується повною мірою. Тим часом в розумінні ГІС слово «географічні» означає не стільки «просторовість» або «територіальність», а швидше комплексність і системність [13, с.73]. Необхідність інтеграції та комплексної обробки просторово локалізованих даних, отриманих при проведенні різних прикладних досліджень територій, вимагає необхідних інструментальних засобів і геоінформаційних ресурсів.

Щодо інструментальних засобів, то застосування цифрових електронних карт, які забезпечують проведення історико-культурних досліджень, має свою специфіку. Як правило, історичний матеріал, що потрапляє до рук дослідників, стосується територіальних одиниць і поселень, які вже не існують і не відмічені на сучасних паперових або цифрових картах. Підготовка цифрової картографічної основи для проведення досліджень стає самостійним напрямом наукової роботи, а історичні карти – важливим компонентом ГІС, яка розроблюється спеціально для міждисциплінарних історико-культурних досліджень.

Картографічне забезпечення проектів, пов'язаних з подібними дослідженнями, представляє собою самостійну і доволі кропітку роботу. Якщо підходити до неї комплексно, то необхідно одразу поставити мету формування колекції історичних карт на заданій території. До прикладу, Новосибірські дослідники реалізували проект зі створення електронного атласу архітектурно-історичних пам'яток міста з метою створення, зберігання та надання просторово-координованих ілюстративно-описових даних, що стосуються архітектурного ансамблю міста Новосибірська [6, с.8-12]. На думку авторів проекту, ГІС пам'яток архітектури може стати одним із елементів створення банку даних зі збереження історичної спадщини міста [6, с.11].

Аналогічний проект ГІС «Історико-культурна спадщина Іркутська» реалізований з метою вирішення завдань державної охорони об'єктів історико-культурної спадщини міста. Створення подібних банків даних і карт не тільки надає

можливість краще ознайомитися з історією пам'яток, але й дозволяє повніше оцінити їхнє значення [7, с.148-151].

ГІС «Історико-культурна спадщина Борівського району Калузької області» – це ГІС по історичній території, де представлена величезна кількість пам'яток архітектури та історії, в першу чергу дворянських садиб і православних храмів. Велика складність для авторів проекту полягала у тому, що значна частина пам'яток не дійшла до нашого часу [11, с.459-461]. Для виявлення втрачених пам'яток архітектурного ансамблю і населених пунктів використовувався метод накладення часових зрізів (метод зіставлення картографічного матеріалу). На основі ГІС були створені карти і мультимедійний диск, на яких відображена географія поширення діючих, зруйнованих, безповоротно втрачених об'єктів історико-культурної спадщини [11, с.460].

Таким чином, проекти зі створення ГІС історико-культурної спадщини – це крок до того, щоб звернути увагу широкого кола громадськості на теперішній стан історико-архітектурних пам'яток, які часто знаходяться у незадовільному стані. Створення тематичних карт або електронних атласів – це можливість привернути увагу не тільки фахових спеціалістів, але й звичайних громадян, можливість заявити як про болючу проблему збереження культурної спадщини, так і про можливі труднощі поширення інформації про неї.

Не дивлячись на те, що геоінформаційні системи більше підходять для аналізу статистичної інформації, останнім часом вони нерідко застосовуються і щодо описової інформації, наприклад у новому напрямі – літературних ГІС. Пілотний проект такої системи «Mapping the Lakes: a literary GIS», виконаний при фінансовій підтримці Британської Академії, очолив А. Грегорі [22].

Запозичивши ідею літературних ГІС у своїх іноземних колег, співробітники Інституту картографії Цюріха створили «Літературний атлас Європи» («A Literary Atlas of Europe»). Проект спрямований на три тематичні дослідження різних літературних регіонів, які знайшли своє відображення в сотнях художніх текстів: альпійський пейзаж (озера Люцерн / Готард у Швейцарії), прибережна зона кордону (Північна Фрісландія у Німеччині) і міський простір (Прага, Чехія) [21]. В основі проекту лежить база даних, що містить інформацію про локалізацію, вилучену безпосередньо з літературних текстів. ГІС дає можливість робити запити, що стосуються одного або декількох атрибутів, створювати тематичні карти як для окремих текстів, так і для цілої групи.

Отже, ГІС потрібно розглядати не тільки як додатковий інструмент дослідження, вони дозволяють відкрити абсолютно нові сторони об'єктів, які без самих ГІС найчастіше побачити неможливо, надають можливість поглянути зовсім повному на вже давно усталені факти, події і процеси. Разом з тим, доводиться констатувати відсутність масштабних проектів з використання ГІС серед українських дослідників. У цьому контексті перспективно видається міждисциплінарна взаємодія вчених, формування віртуальних професійних товариств для обміну результатами проектів та їх представлення онлайн. Такий підхід дозволить створювати аналогічні проекти за певних налаштувань, заповнювати їх новими даними, розширюючи інфраструктуру і створюючи інформаційну підтримку історичної науки в мережі Інтернет.

Список використаних джерел:

- Брагин П.Н. Исторические геоинформационные системы: проблемы разработки и использования различных источников. *Ярославский педагогический вестник*. 2010. №4. Т. III. (Естественные науки). С. 148-152.
- Брюханова Е.А., Рыгалова М.В. Исторические ГИС on-line: обзор зарубежных и отечественных проектов. *Известия Алтайского государственного университета*. 2016. №2 (90). С. 56-59.
- Владимиров В.Н. Геоинформационные технологии в исторических исследованиях. *Новая и новейшая история*. 2006. №3. С. 133-141.
- Владимиров В.Н., Рыгалова М.В. Зарубежная историография о проблемах и перспективах применения геоинформационных систем в исторических исследованиях. *Вестник Пермского университета. Серия «История»*. 2014. №3 (26). С. 99-106.
- Геоинформатика. Толковый словарь основных терминов. Москва : ГИС-Ассоциация, 1999. 205 с.
- Дубровский А.В., Малиновский М.А., Ирлик А.Б. Создание электронного атласа архитектурно-исторических достопримечательностей города Новосибирска. *Интерэкспо Гео-Сибирь*. 2010. Т. 3. №2. С. 8-12.
- Колганова Е.Ю. ГИС-картографирование историко-культурного наследия на примере города Иркутска. *Интерэкспо Гео-Сибирь*. 2010. Т. 1. №2. С. 148-151.
- Кончаков Р.Б., Ким О.Г. Геоинформационные системы для ретроспективного изучения исторической городской застройки (на примере Страстной площади в Москве). *Историческая информатика*. 2014. №2-3. С. 36-41.
- Петров М.И. ГИС «Средневековый Новгород»: состав, методы, результаты исследований. *Историческая информатика*. 2015. №1-2. С. 42-49.
- Рыгалова М.В. Зарубежный опыт применения ГИС в исторических исследованиях: основные направления. *Известия Алтайского государственного университета*. 2014. №4/1. С. 199-203.
- Рыгалова М. В. Разработка исторической ГИС на примере города Барнаула. *Баландинские чтения*. 2014. Т. 8. №1. С. 459-461.
- Фролов А.А. Геоинформационная система «Географические чертежи Московского государства XVI-XVII вв.». *Историческая информатика*. 2015. №1-2. С. 50-58.
- Шредерс А.М., Ляля Е.В. Практика применения ГИС в историко-культурных исследованиях. *Историческая информатика*. 2012. №1. С. 72-79.
- China Historical GIS. URL: <http://www.fas.harvard.edu/~chgis>.
- De Belgische Samenleving in Historische Tellingingen. URL: <http://cartogis.ugent.be/lokstat>.
- Digital Atlas on the History of Europe since 1500. URL: <http://www.atlas-europa.de>.
- European Communications and Transport Infrastructures: Performance and Potentials, 1825-2000. URL: <http://www.atlas-infra.eu>.
- GeoHumanities Special Interest Group. URL: <http://www.geohumanities.org>.
- Great Britain Historical Geographical Information System (GBHGIS). URL: <http://www.port.ac.uk/research/gbhgis/abouttheproject>.
- HisGIS Netherlands. URL: <http://www.hisgis.nl>.
- Literary Geography – or How Cartographers Open up a New Dimension for Literary Studies. URL: http://icaci.org/files/documents/ICC_proceedings/ICC2009/html/nonref/24_1.pdf.
- Mapping the Lakes: A Literary GIS. URL: <http://www.lancaster.ac.uk/mappingthelakes>.

The article attempt to analyze foreign projects on the use of GIS in historical research. The author also emphasizes the prospect of using geoinformation systems in the process of research related to urban history and preservation of the historical and cultural heritage.

Key words: GIS, historical research, urban history, computer mapping, electronic map, database.

Отримано: 18.04.2018

УДК 159.9:371

Ю. О. Варфоломєєва, студентка 2 курсу факультету іноземної філології

ДІАГНОСТИКА ТА РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

У статті обґрунтовується необхідність діагностики та розвитку креативного потенціалу майбутніх педагогів. Розглядається сутність і зміст поняття «творчий потенціал». Результати емпіричного дослідження творчого потенціалу студентів дозволили виявити особливості самооцінки власної креативності майбутніми педагогами, потребу та можливість її розвитку.

Ключові слова: креативність, творчий потенціал, творче ставлення до праці, творче мислення, інтуїція, допитливість.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сьогодні українська школа потребує фахівців нової форми. Сучасний педагог повинен бути гармонійно розвиненою, соціально активною особистістю з конкретно визначеним духовно-творчим потенціалом. Освітній процес закладу вищої освіти повинен сприяти становленню особливого особистісного утворення вчителя – педагогічної творчості, тобто поєднання вміння діяти самостійно й адекватно в неповторних навчальних ситуаціях зі здатністю осмислювати свою діяльність відповідно до науково-теоретичних педагогічних знань, перетворювати дійсність, створюючи неповторний освітній простір для самореалізації та розвитку учнів. Це вимагає розвитку творчого потенціалу майбутнього педагога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчий потенціал (creativity) визначається у енциклопедичному словнику як винахідливість у науці та мистецтві, вміння бачити нове у звичних речах і наявність вільної гри уяви, рідкісна якість, притаманна не лише талановитим особистостям, але й і звичайним людям, яка реалізується при сприятливій освіті в поєднанні з натхненням і наполегливою працею [1]. Таке розуміння творчого потенціалу співзвучне з пропонуваною В.О. Моляко класифікацією видів творчості (наукова, технічна, літературна, музична, образотворча, побутова і т.ін.) [2] та тлумаченням ним творчості як «...процесу створення, відкриття чого-небудь нового, раніше для цього конкретного суб'єкта невідомого» [2, с.7].

У психології найчастіше творчий потенціал визначають як системна властивість індивіда, яка характеризує міру можливостей особистості здійснювати творчу діяльність або як систему творчих здібностей людини, що забезпечують можливість до здійснення творчої діяльності (О.О. Довгань, Д.Б. Богоявленська, Я.О. Пономарьов, А.В. Брушлінського, В.О. Моляко, В.А. Роменець, М.С. Лейтес та ін.).

Зважаючи на мету та завдання нашого дослідження сутність творчого потенціалу розумітимемо як інтегративної властивості особистості або складно структуроване утворення, окремі компоненти якого піддаються діагностиці.

Метою нашого дослідження було з'ясування особливостей сприймання та самооцінки майбутніми педагогами власного креативного потенціалу.

Вклад основного матеріалу дослідження. Нами було проведено емпіричне дослідження, в якому взяло участь 12 студентів факультету іноземної філології. Для вивчення творчого потенціалу студентів нами використовувався тест «Креативність» (Н.Ф. Вишнякова) [3]. Він включає 80 запитань, які спрямовані на визначення креативного резерву та творчого потенціалу особистості. Інформативним даний тест, на відміну від інших методик, є через те, що має значну перевагу у діагностиці креативності, виявленні потенційних здібностей, «зони найближчого розвитку».

Самооцінка здійснюється з двох позицій: перший раз – з позиції «Я-реальний», вдруге – з позиції «Я-ідеальний». Студентами здійснюється загальна самооцінка креативності за такими складовими: оригінальність, уява, інтуїція, почуття гумору, творче ставлення, допитливість, емоційність та творче ставлення до праці.

За результатами психодіагностики було побудовано профілі креативності кожного студента, які стали ілюстрацією співвідношення між наявним і бажаним рівнем креативності. Отримані профілі можуть використовуватися в процесі психологічного консультування з метою мотивування студентів до саморозвитку творчості, складання індивідуальної корекційно-розвивальної програми розвитку креативності майбутніх педагогів.

Аналіз отриманих профілів креативності виявив таке.

По-перше, 66,7% респондентів бажали би знизити показники одного або двох складових креативного потенціалу. Найчастіше це стосувалося емоційності, допитливості, інтуїції, уяви. Загалом, всі респонденти вважають необхідним розвиток креативності та творчості.

По-друге, найбільші розбіжності у розвитку складових творчого потенціалу та бажаному рівні розвитку виявилися стосовно допитливості, емоційності та творчому ставленні до праці. І якщо остання якість оцінена респондентами як така, що розвинута недостатньо і потребує високого рівня розвитку, то допитливість та емоційність має високі показники рівня розвитку і, на думку респондентів, які потребують суттєвого зниження. Таке ставлення до допитливості як складової креативності та творчого потенціалу, на нашу думку, пов'язано з тлумаченням цього показників скоріше як негативної якості особистості. А емоційність розглядається студентами здебільшого як певні негативні поведінкові прояви.

По-третє, респонденти неоднотайно засвідчили низький рівень розвитку творчого ставлення до праці і водночас відзначили необхідність розвитку цього показника до найвищих значень. Такою ж є ситуація і з показником – почуття гумору. Щоправда, значення актуального рівня розвитку цієї складової виявилися середнього та високого рівня.

По-четверте, аналіз індивідуальних профілів креативного потенціалу виявив, що студенти не прагнуть до найвищого рівня розвитку показників творчості. А лише хотіли б їх дещо покращити.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. Творчий потенціал розвиваються тільки в діяльності і завдяки діяльності. Зокрема, розкриттю творчого потенціалу майбутніх педагогів сприяли би використання в освітньому процесі закладу вищої освіти пошукового та дослідницького підходів до організації навчання, активних методів навчання (рольових ігор, мозкових штурмів, аналізу професійних ситуацій тощо), формування операціонально-технологічної складової професійної діяльності, розвиток професійної спрямованості та мотивації, а також творчого мислення.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у вивченні гендерних особливостей розвитку творчого потенціалу майбутніх педагогів.

нціалу студентів, а також у розробці індивідуальних програм розвитку їх креативності.

Список використаних джерел:

1. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. А.М. Прохоров. Москва : Санкт-Петербург : Большая Российская Энциклопедия, 2001. 1434 с.
2. Моляко В.А. Психология решения школьниками творческих задач. Киев : Рад. школа, 1983.
3. Сборник психологических тестов. Ч. II: пособие / сост. Е.Е. Миронова. Минск : Женский институт ЭНВИЛА, 2006. 146 с.

УДК 37.015.3:005.32-056.264

Х. Войтанович, студентка 2 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ У ДІТЕЙ З ТИПОВИМ ТА ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЄВИМ РОЗВИТКОМ

Стаття розкриває аналіз науково-теоретичної літератури, що характеризує різні наукові погляди щодо особливостей розвитку мотиваційної сфери у дітей з типовим та порушенням мовленнєвим розвитком.

Ключові слова: мотив, зовнішні мотиви, внутрішні мотиви, мотивація, мотивація навчання, загальне недорозвинення мовлення, заїкання.

Як показують дослідження вчених (В. Асєєва, Л. Божович, В. Вілсона, В. Гладкової, Ж. Годфруа, Я. Єгошина, С. Занюка, С. Ільїна, В. Ковальова, Н. Кузьміної, К. Мадсена) мотивація («те, що викликає рух») – це сукупність усіх факторів (як особистісних, так і ситуативних), які визначають поведінку, її спрямованість та спонукають людину до діяльності. Мотиви («рухати, штовхати») є найважливішою складовою мотиваційної сфери людини, які утворюються через вплив умов життя суб'єкта та визначають у якому напрямку буде реалізуватися його активність. Чим вищий рівень мотивації, чим більше мотивів спонукають людину до діяльності, тим більше зусиль вона схильна докладати [4, с.6-9].

З педагогічної точки зору, такі вчені як В. Гладкова, О. Ільїна, Н. Кузьміна, І. Підласий, В. Сухомлинський, П. Якобсон та ін. вважають, що мотивація є рушійною силою людської діяльності для досягнення конкретної мети, а в освітній сфері – для забезпечення її якості. Мотивація має сильний вплив на поведінку та діяльність будь-якої особистості. Таким чином, мотивація навчання – це система пізнавальних мотивів, тобто комплекс усіх спонукань до знань, допитливості, пізнавальної потреби, навчальної діяльності, наукового пізнання та пошуку істини [5].

Мотиви особистості здатні спрямовувати, організовувати пізнання, так О. Савченко у своїй праці виділив зовнішні та внутрішні мотиви навчальної діяльності молодших школярів з типовим розвитком. Зокрема, зовнішні мотиви – ті, які не пов'язані з діяльністю, але впливають на її успішність. До них можна віднести: позитивне ставлення дитини до школи; допитливість; прагнення бути дорослим і наслідувати старших друзів; бажання мати хороші оцінки, утвердитися в класі та радувати батьків; заслужити похвалу вчителя; прагнення отримати винагороду, а не покарання; заохочення шкільними атрибутами тощо. Для школярів стає важливою похвала, віра в їхні сили, самовдосконалення, зростання самооцінки.

Внутрішні мотиви – це ті, які пов'язані з самим процесом учіння та його результатами. У більшості дітей, внутрішня мотивація ще недостатньо стійка, інтерес проявляється до завершення завдання, тобто до його результату. Якщо вчитель дає цікаве завдання, присутня конкуренція (змагальні ігри) чи підтримка однокласника, то дитина наполегливо намагається вирішити те чи те завдання. Тільки після виникнення інтересу до результатів виконаного завдання починає формуватися інтерес до змісту навчальної діяльності, потреба оволодіти знаннями. Центром уваги стає навчання, як важлива діяльність, в якій розкриваються мотиви їхньої поведінки [2, с.131-132].

Науковці (О. Белова, Л. Белякова, Н. Власова, Л. Волкова, О. Д'якова, Л. Журавльова, Н. Гаврилова, С. Конопляста, І. Левченко, Л. Лісова, І. Марченко, О. Мастюкова, О. Керик, М. Шеремет), вивчаючи психічні процеси у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовленнєвого

The article substantiates the necessity of diagnostics and development of creative potential of future teachers. The article examines the essence and content of the concept of «creative potential». The results of the empirical research of students' creative potential have allowed to identify peculiarities of self-assessment of their own creativity by future educators, the need and possibilities for its development.

Key words: creativity, creative potential, creative attitude to work, creative thinking, intuition, curiosity.

Отримано: 20.04.2018

розвитку, розкривали мотиваційні елементи у концепціях вивчення мовленнєвого недорозвитку, але сама мотиваційна сфера у даній категорії учнів була недостатньо розглянута.

Л. Белякова, Н. Власова, О. Д'якова досліджуючи заїкання, вказували на те, що його вплив залежить від ступеня дефекту та від того, як дитина реагує на своє порушення. Н. Власова, В. Селіверстов, Ю. Флоренська, М. Хватцев вважають, що з віком дитина більше зацікавлюється на власному мовленнєвому порушенні.

О. Вінокурова та С. Вінокуров зазначали, що школярі з заїканням через свій мовленнєвий дефект мають низьку вмотивованість до навчання, стають дуже вразливими, пригніченими, імпульсивними, недовірливими, депресивними, як самозахист використовують негативні емоції. Вони уникають спілкування з однолітками, стають сором'язливими та замкнутими у собі, відмовляються від виконання певного завдання чи виду діяльності під час якого некомфортно почуваються, не люблять привертати увагу та болісно реагують на критику [1].

О. Керик стверджував, що діти з загальним недорозвиненням мовлення (надалі – ЗНМ) по-різному ставляться до свого мовленнєвого порушення: одні стараються не звертати увагу на нього і розвиваються як свої однолітки, а інші – зацікавлюються на ньому, тому виникає порушення розвитку мотиваційної, емоційної та особистісної сфери. Недоліки мовлення негативно впливають на формування всіх психічних процесів, сенсорних та рухових функцій.

Поведінка школярів з порушеннями мовлення, на перерві або за межами школи, може відрізнятись від їхньої поведінки під час уроку. Зазвичай на перерві такі діти жваві, не переживають через свої недоліки, активно проводять час з однолітками під час виконання різних ігор, які не потребують мовленнєвого підкріплення. Під час уроку школярі можуть хвилюватися, тому їхнє мовлення може бути дуже швидким, або повільним. Використовують різні предмети для маніпулювання, можуть смоктати пальці, гойдатися на стільці тощо.

О. Мастюкова вказувала, що діти із ЗНМ мають надмірну розгальмованість у поведінці: імпульсивність, неврівноваженість, схильність до дратівливості, руховий неспокій, спалахи агресивності, зміни настрою, плаксивість, роздратованість, тривожність, почуття неповноцінності, зумовлені емоційною збудливістю та виснаженістю нервової системи. Залежно від рівня ураження головного мозку, такі прояви стають більш вираженими [3].

Отже, аналіз науково-теоретичних джерел показав, що у дітей молодшого шкільного віку з типовим розвитком навчальна мотиваційна діяльність підкріплюється самовдосконаленням, зростанням самооцінки, усвідомленням потреби у навчанні, похвали та віри у свої можливості. Визначено, що школярі з порушеннями мовленнєвого розвитку є недостатньо вмотивованими, вразливими, тривожними, імпульсивними, роздратованими, замкнутими та непевними в собі. Вони

боятися проявляти активність через можливий осуд та критику, тому виникають труднощі у спілкуванні з оточуючими.

Список використаних джерел:

1. Вінокурова О.В., Вінокурова С.М. Особливості самооцінки дітей молодшого шкільного віку із заїканням. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2011. №14 (225), Ч. II.
2. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи. Київ : Генеза, 1999. 368 с.
3. Керик О.Є. Особливості особистісного та соціального розвитку дітей із загальним недорозвиненням мовлення.
4. Занюк С.С. Психологія мотивації : навч. посібник. Київ : Либідь, 2002. С. 6-9.

УДК 373.31:159.9

О. В. Кобилянська, студентка 2 курсу педагогічного факультету

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ УЧІННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті проаналізовано особливості мотивації учіння молодших школярів. Виокремлено поняття «мотиву» та «мотивації» навчання. Проведено емпіричне дослідження особливостей мотивації учіння дітей молодшого шкільного віку.

Ключові слова: мотив, мотивація, потреба, школа.

Мотивація завжди виступала важливим компонентом навчання, фундаментом для всебічного розвитку особистості. Мотивація до навчання – одна із основних умов реалізації навчально-виховного процесу. Вона не лише сприяє розвитку інтелекту, але й є рушійною силою формування особистості.

Мотив – це спонукальна причина дій і вчинків людини (те, що штовхає її до дії). Основою мотиваційної діяльності людини є її різноманітні первинні (природжені) та вторинні (матеріальні й духовні) потреби. Внаслідок усвідомлення і переживання потреб у людини виникають певні спонуки до дії, завдяки яким ці потреби задовольняються.

Будь-яка діяльність починається з потреб. Потреба – це спрямованість активності людини, психічний стан, який створює передумови для діяльності. Предмет її задоволення визначається тільки тоді, коли людина починає діяти. Але без потреби важко спонукати активність особи.

Мотивація – система мотивів або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки. Мотивами виступають: уявлення і ідеї, почуття і переживання, які виражають матеріальні або духовні потреби людини. Одна й та ж діяльність може підкріплюватися різними мотивами [2].

Як зазначає М. Алексєєва, в учнів інтерес до процесу навчання поєднується із почуттям задоволення від успішно виконаного завдання, з прагненням бути освіченими й корисними для суспільства людьми. На її переконання, у процесі розв'язання різних мисленневих задач у дітей виникають і розвиваються різноманітні інтелектуальні почуття, які, узагальнюючись, стають мотивами навчальної діяльності [1].

Однією зі сторін мотиваційної сфери навчальної діяльності є інтерес до процесу навчання. Різноманітні мотиви створюють лише потенційну можливість розвитку учнів, оскільки реалізація мотивів залежить від процесів цілепокладання, тобто умінь школярів ставити цілі та досягати їх у навчанні. Діяльність завжди активізується за допомогою певних мотивів. Мотиви – це те, заради чого виконується діяльність (наприклад, заради самоствердження, грошей, оцінки, похвали тощо).

Педагог, дбаючи про організацію класу та керівництво навчально-пізнавальною діяльністю, повинен цілеспрямовано працювати над формуванням у учнів мотивації [3].

У початковій школі в дитини формуються навчальні навички й уміння, розвиваються форми наукового, теоретичного мислення, закладаються передумови самостійної орієнтації у навчанні та повсякденному житті [4].

Метою нашого дослідження було виявлення мотивів навчання учнів початкових класів. Дослідженням охоплено лише змістовний бік навчальних мотивів.

У дослідженні брали участь 32 учні молодшого шкільного віку, які навчаються у початкових класах ЗОШ І-ІІІ ступенів с. Петрів Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл. Зокрема, 10 учнів 1 класу, 3 учні 2 класу, 12 учнів

5. Стельмах А.Г. Вплив мотивації на розвиток професійної компетентності педагогічних кадрів. URL: www.zippo.net.ua/-index.php?page_id=173.

This article opens the analysis of theoretical and practical literature, which characterizes different scientific views towards the specialties of development of motivational sphere in children with broken speaking development.

Key words: motive, external motives, internal motives, motivation, learning motivation, general underdevelopment of speech, stuttering.

Отримано: 20.04.2018

3 класу та 7 учнів 4 класу. Для досягнення мети дослідження нами було обрано дві діагностичні методики, які могли б оптимально відобразити особливості навчальної мотивації учнів 1 класу «Мотиви учіння» (М. Гінзбург) та мотивації учнів 1-4 класів «Спрямованість на знання та на оцінку» (Є. Льїн, Г. Курдюкова).

Згідно проведеного експериментального дослідження за методикою «Мотивація учіння» нами визначено, що для дітей-шестирічок початкової школи найменш характерним є тип мотивації учіння, пов'язаний з інтересом до знань і потребою в їх засвоєнні. Навчально-пізнавальний мотив посів одну із найнижчих позицій. На нього вказали лише 10% досліджуваних. Цей показник узгоджується із дослідженням М. Матюхіної, яка також наголошувала на тому, що діти зі сформованими навчально-пізнавальними мотивами становлять лише невелику кількість порівняно з дітьми зі сформованими соціальними мотивами (у нашому дослідженні 10% з навчально-пізнавальними мотивами (бажання здобути нові знання) проти 20% із соціальними мотивами (бажання отримати знання, щоб потім вибрати професію) та 30% із позиційними мотивами (бажання стати дорослим)). Значну мотиваційну роль відіграють і одержувані учнями оцінки (на важливості мотиву високої оцінки вказали 20% учнів). На початкових етапах навчання одержані оцінки сприймаються учнями як оцінки за їх старання, а не за якість виконаної роботи. Для 20% першокласників переважаючим ще залишається ігровий мотив, неадекватно перенесений у нову навчальну сферу. Учні, які навчаються з примусу немає.

За допомогою експериментального дослідження, проведеного за методикою визначення спрямованості на оцінку та знання Є. Льїна, Г. Курдюкової, нами встановлено такі результати. У 37,5% учнів початкової школи переважає спрямованість на отримання знань, водночас, 62,5% учнів мотивовані на отримання гарної оцінки. Можна стверджувати, що лише для кожного третього учня важливим є не високий рівень засвоєного матеріалу, отриманих знань, а оцінка, яку вони отримують за свої знання. Варто зауважити, що для більшості учнів навчання – це пізнання нового. Їхні оцінки завжди залежать від підготовленості до уроку. Здебільшого бажання готувати домашнє завдання залежить від того, чи ставлять за нього оцінки.

Визначаючи мотиваційні схильності в учнів 1-4 класів нами встановлено, що більша кількість учнів 2 та 3 класів (по 66,7% опитуваних) спрямовані на отримання високої оцінки. Водночас, в учнів 4 класу зростає спрямованість на отримання знань у порівнянні з учнями 1-3 класів.

Враховуючи отримані емпіричні результати можна дати деякі рекомендації щодо формування позитивної мотивації учіння молодших школярів. Зокрема, для того, щоб покращити мотивацію учіння молодших школярів потрібно звертати увагу на рівень зацікавленості навчанням. Батьки

й вихователі дитячого садка, ще до навчання дитини в школі повинні сформувати у неї позитивне ставлення до школи та вчителя. Можна влаштувати дітям екскурсію до школи, познайомити із майбутнім вчителем. Батькам не потрібно виявляти тривогу перед дитиною через її навчання й отримані оцінки. Дошкільник, приходячи до школи, не повинен боятися робити помилки. Вчитель повинен, у першу чергу, заохочувати успіхи учня, навіть невеликі, а помилки обговорювати з ним віч-на-віч. Варто пам'ятати, що успішність кожного учня потрібно визначати не за нормативами й успішністю інших дітей, а за власними досягненнями у порівнянні з минулими уроками. Отже, вчитель повинен ефективно формувати у молодших школярів емоційно-позитивне ставлення до навчання.

Загалом, отримані результати дослідження можна використовувати при оптимізації процесу навчання і складанні навчальних планів, які будуть відповідати мотивам учнів, що, на наш погляд, покращить результативність навчання.

УДК 159.922.75-053.4-056.264

Ю. Маковійчук, студентка 2 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ УЯВИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ТИПОВИМ ПСИХОФІЗИЧНИМ РОЗВИТКОМ ТА З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Стаття присвячена аналізу спеціальної науково-теоретичної літератури, що розкриває особливості розвитку уяви у дітей дошкільного віку з типовим психофізичним розвитком та з порушеннями мовленнєвого розвитку.

Ключові слова: уява, діти з порушеннями мовлення, загальне недорозвинення мовлення, фонетичне недорозвинення мовлення, фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення.

Дослідженням процесу уяви займалися такі науковці як Л.С. Виготський, В.І. Войтко, В.П. Зінченко, П.А. М'ясоїд, Т.А. Рібо, В.А. Романець, С.Л. Рубінштейн, О.П. Сергєєнкова, Ю.Л. Трофімов та ін.

Деякі психологи (О.П. Сергєєнкова, О.А. Столярчук, О.П. Коханова, О.В. Пасєка) вказують, що уява дитини починає розвиватися в кінці другого, на початку третього року життя. Уява у них формується на основі слухань невеликих розповідей, казок, діти вчать співпереживати героям. Для розвитку відтворюючої і творчої уяви дошкільника важливою стає ігрова діяльність та різні види продуктивної діяльності, такі як конструювання, ліплення, малювання.

Дітям цього віку характерні такі риси, як конкретність і наочність образів, їх надзвичайна яскравість й емоційність. При переказі казки чи оповідання дитина додає свої елементи, змінює сюжет, фантазує. Попри всю важливість даного психічного процесу для розвитку дитини, у дошкільному віці уява може набувати й негативних форм – переживання страхів та виявів брехливості [3, с.137].

На думку Р.В. Павелкова, О.П. Цигипало уява дітей дошкільного віку є мимовільною, і спрямована на події які її схвилювали, зацікавили (прочитана казка, переглянутий мультфільм, нова іграшка). Довільна уява, що потребує вольових зусиль ґрунтується на мимовільній і виникає дещо пізніше.

Науковці зазначають, що у першій половині дошкільного віку переважає відтворювальна уява. Завдяки попередньому досвіду дитина здатна уявити образи, які описані у віршах, казках, розповідях дорослого. Зазвичай в уявних образах поєднується реальні, казкові і фантастичні стилі. У старшому дошкільному віці діти здатні точніше та змістовніше відобразити дійсність: краще розрізняють реальне і фантастичне.

Процес уяви дитини поступово розвивається, збільшується стійкість її образів і задумів, вона стає більш цілеспрямованою. Для успішного формування особистості дитини важливим є цілісний розвиток усіх видів уяви: мимовільної, довільної, відтворюючої та творчої [2, с.157-158].

На думку О.В. Трошина, О.В. Жуліної уява у дітей з порушеннями мовлення розвивається дещо інакше, ніж у дітей з типовим розвитком. Уявлення про предмети в таких дітей є недостатньо точними та повними. Характерними є також труднощі в утворенні нових образів, які проявляються в малюванні, конструюванні, ліпленні. Ігри дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку мають стереотипний характер із побутовим сюжетом [4, с.99].

Список використаних джерел:

1. Алексєєва М.І. Мотиви навчання учнів : посібник для вчителів. Київ : Радянська школа, 1974. 120 с.
2. Гончаренко С.У. Український словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
3. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л.. Педагогіка родинного виховання : підручник. Київ : Знання, 2007. 447 с.
4. Савчин М.В. Вікова психологія : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2011. 384 с.

The article analyzes the peculiarities of the motivation of studying younger schoolchildren. The notion of «motive» and «motivation» of education is singled out. An empirical study of the peculiarities of the studying motivation of children of junior school age was conducted.

Key words: motive, motivation, need, school.

Отримано: 16.04.2018

Деякі науковці (А.С. Вінокур, Л.С. Волкова О.Л. Жильцова та ін.) вивчали особливості розвитку дітей з фонетичним недорозвиненням мовлення (надалі ФНМ). Ними було визначено, що діти з ФНМ за своїм психічним розвитком мало чим відрізняються від дітей без порушень мовленнєвого розвитку. Лише в окремих випадках, від слабкості характеру їх пізнавальна діяльність може розвиватися повільніше, ніж у однолітків з типовим мовленнєвим розвитком [1, с.92-101].

В.П. Глухов, В.А. Калягін, О.А. Корнієвська, І.В. Мартиненко, О. Мороз, Т.С. Овчиннікова, О.В. Трошин та інші вчені працювали над дослідженням процесу уяви у дітей із загальним недорозвиненням мовлення (надалі ЗНМ).

Зокрема, О.В. Трошин, О.В. Жуліна вказували, що діти із ЗНМ мають значні труднощі при утворенні нових образів, їм складно виконувати творче завдання по задуму, переказати розповідь чи розповіді про подію із власного життя. Малюнки та ігри в таких дітей мають стереотипний характер та побутову тематику. Діти із ЗНМ погано розуміють метафор та переносного значення слів. Внаслідок мовленнєвих порушень їм складно взаємодіяти з іншими дітьми, тому ігрова діяльність в дітей даної категорії не розвивається на достатньому рівні.

Вчені зазначають, що творчість та уява дітей пов'язані з яскравими емоційними переживаннями. Однак, діти із ЗНМ недостатньо емоційно реагують на смішну розповідь чи сумну казку [4, с.99-100].

Науковці Г.А. Каше, Т.Б. Філічова, Г.В. Чіркїна досліджуючи дітей з фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення (надалі ФФНМ) зазначають, що для них характерне швидко виснаження, відволікання. Це зумовлюється недостатньою рухливістю основних нервових процесів в корі великих півкуль та індивідуальними відмінностями дітей. Пізнавальна активність дітей з ФФНМ переважно знижена, фонематичний недорозвиток уповільнює роботу психічних процесів, в тому числі й уяви [1, с.92-101].

Отже, аналіз науково-теоретичної літератури показав, що уява у дітей дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку розвивається дещо інакше, ніж у дітей з типовим розвитком. Вона характеризується бідністю та неточністю уявних образів, уповільненим розвитком та меншою продуктивністю порівняно з дітьми з типовим мовленнєвим розвитком.

Список використаних джерел:

1. Белова О.Б. Характеристика особливостей розвитку психічних процесів у дітей з нормальним та порушеним мовленнєвим розвитком. *Збірник наукових праць Луганського національного*

університету імені Тараса Шевченка / за ред. В.С. Курило, С.В. Савченко. Луганськ : Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, 2010. Вип. 10 (197). С. 92-101.

2. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2008. 432 с.
3. Сергєєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 376 с.
4. Трошин О.В., Жуліна Е.В. Логопсихологія : учеб. пособ. Москва : ТЦ Сфера, 2005. 256 с.

This article is devoted to the analysis of special scientific and theoretical literature, which reveals the peculiarities of the development of imagination in preschool children with typical psychophysical development and with speech development disorders.

Key words: imagination, children with typical psychophysical development, children with speech impairment, general underdevelopment of speech, phonetic underdevelopment of speech, phonetic and phonemic underdevelopment of speech.

Отримано: 18.04.2018

УДК159.947:001.891

Н. Подтабачний, студент 2 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ПОГЛЯДИ ТА СУТНІСТЬ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

Стаття розкриває аналіз науково-теоретичної літератури, що характеризує різні наукові погляди й сутність вольових процесів та якостей особистості.

Ключові слова: воля, мотив, спонукання, гальмування, вольова дія, вольовий акт, вольові якості.

В різні історичні епохи вольовими якостями особистості цікавилась велика кількість науковців Л. Виготський, В. Джеймс, К. Кікуті, А. Леонтев, В. Іванніков, зокрема в античній Греції Арістотель поняття волі ввів у науку про душу. Воля на його думку здатна впливати на хід поведінки: ініціювати її, зупиняти, змінювати напрямок і темп.

Вольові процеси описані у різних сферах науки: психіатрії, психології, патопсихологічних, клінічних, психофізіологічних, нейропсихологічних дослідженнях.

На думку Л. Виготського, під час вивчення феномена волі потрібно проводити дослідження особистості, свідомості, самосвідомості особистості, її мотивів і потреб, емоцій і мислення, пам'яті та уяви, характеру.

Такі вчені як Б. Братусь, А. Шопенгауер, В. Селіванова, В. Іванніков доводили, що воля – це свідомо спрямована активність особистості. Вона є внутрішньою активністю психіки, пов'язаною з вибором мотивів, цілеспрямованості, прагненням досягати мету, зусиллям, що здатне долати перешкоди, здатністю регулювати спонукання, можливістю приймати рішення, гальмуванням поведінкових реакцій [1].

На думку І. Сеченова, І. Павлова, П. Анохіна вольову діяльність не можна зводити до активності організму й ототожнювати з нею. Активність властива і тваринам. Вольові якості проявляються у своєрідному зусиллі, у внутрішньому напруженні, яке переживає людина, переборюючи внутрішні та зовнішні труднощі, у прагненні до дій або у стримуванні себе.

З фізіологічної точки зору (І. Сеченов, І. Павлов, П. Анохін) вольові дії – причиною зумовлені зовнішніми подразниками. Усі довільні рухи є рефлексорними (І. Сеченов).

За дослідженнями І. Павлова, механізм вольового руху або довільні дії, зумовлені внутрішніми зусиллями, що контролюються діяльністю рухових ділянок лобних долей великих півкуль головного мозку. Подразником для вольових рухів, також можуть стати сліди від попередніх подразнень.

П. Анохін доводив, що повноправну дію вольових якостей забезпечує II сигнальна система. На його думку, рухова ділянка кори головного мозку представляє також сенсорну ділянку, під час виконання вольових дій імпульси несуть інформацію про характер дії в дану ділянку, де відбувається порівняння виконаної дії з уявленням про її виконання – це і являється акцептором дії [2].

У працях В. Вундта, І. Гербарта, Г. Ебінгауса, В. Іваннікова та ін. виділено три теорії, що розкривають сутність процесу волі: гетерономна теорія (воля ґрунтується на пам'яті і мисленні); афективна теорія (воля утворюється з емоційних процесів); автономні теорії (воля залежить від підходів: мотиваційного, регуляційного і вільного вибору).

І. Вітенко, С. Максименко, О. Скрипченко, та інші вчені вказували, що воля виконує дві взаємопов'язаних функцій – спонукальну й гальмівну. Зокрема, спонукальна – забезпечує активність людини в подоланні труднощів і перешкод; пов'язана із переживанням моральних, естетичних та інтелектуальних почуттів, гальмівна – стримування небажаних виявів активності (пасивність у мотивах, діях, поведінці).

Воля проявляється в поведінці та діях. Як зазначає І. Павлов, усі дії поділяються на мимовільні, довільні, вольові.

Зокрема, мимовільні дії – підсвідомі, регулюються безумовними та умовними рефлексамі; довільні – обдумані або імпульсивні, які усвідомлюються; вольові дії – направлені на досягнення поставлених цілей і пов'язані з подоланням труднощів, є усвідомленими та цілеспрямованими [3].

І. Ладанов стверджував, що кожна вольова дія мотивується. На його думку, мотив є рушійною силою, що спонукає людину до активної дії (досягати мету, подолання перешкод, прийняття рішень тощо).

В. Богословський, Г. Костюк, В. Крутецький, А. Петровський та О. Скрипченко поділяють вольові дії на прості та складні. У простій вольовій дії проходить два етапи: підготовчий та виконавчий – прийняття рішення і оцінка виконаної дії. У складній – чотири етапи: виникнення спонукання та попередня постановка мети; спонукання виражене прагненням; обмірковування та боротьба мотивів; прийняття рішення та виконання.

І. Вітенко, О. Чабан виділяли структуру вольового акту, основними елементами якого є імпульс (раптовий поштовх до мети), мета (кінцевий результат діяльності), усвідомлення мети (розуміння шляху для досягнення мети), спонукання мотивів (підбір способів для виконання дій), боротьба мотивів (вибір оптимальних шляхів), прийняття рішень (створення плану дій), здійснення рішень (реалізація вольового акту).

О. Юрков, М. Фельцман описуючи особливості волі зазначали, що вольові якості особистості є продуктом суспільно – історичного розвитку людини, а саме її трудової діяльності; регулюються свідомо, на підставі досвіду про наколишній світ; пов'язані з усіма психічними процесами [4].

Є. Ільїн визначав вольові якості як психічні утворення, що свідчать про досягнутий рівень свідомої регуляції особистості, її влади над собою. В. Калін поділив вольові якості на три групи: базальні (первинні) якості особистості; системні вольові якості та силу волі.

А. Маклаков виділяє позитивні і негативні якості волі в поведінці людини. До позитивних він відносив: наполегливість, цілеспрямованість, ініціативність, самостійність, рішучість, самоконтроль тощо. Негативні якості включають: імпульсивність, необдуманість, негативізм, завищену самооцінку тощо. Окремою якістю волі, на його думку, є сила волі, вона формується внаслідок подолання перешкод в процесі досягнення мети та проявляється у витримці та самовдосконаленні [3, 4].

Отже, аналіз літературних джерел показав, що воля – складний психічний процес, який поєднується з усіма іншими психічними процесами та є наслідком суспільно-історичного розвитку людини. Розрізняють різні якості, функції та структури вольового акту, які залежить від поведінки людини, регулювання дій, активності.

Список використаних джерел:

1. Загальна психологія : підруч. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. Київ : Либідь, 2005. С. 369-370.
2. Загальна психологія : підручник / за ред. академіка С.Д. Максименка. Вінниця : Нова Книга, 2004. С. 353.
3. Науковий вісник Мукачівського державного університету : журн. наук. пр. / редкол.: Т.Д. Щербан (гол. ред.) та ін. Мукачево : Вид-во МДУ, 2015. №18 (13). С. 173.

This article reveals the analysis of scientific and theoretical literature, which characterizes various scientific views and the essence of volitional processes and personality traits.

Key words: will, motive, stimulation, inhibition, volitional act, volitional act, volitional quality.

Отримано: 17.04.2018

УДК 159-942-053.5-056.264

М. Хомич, студентка 2 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології

ЕМОЦІЙНІ ПЕРЕЖИВАННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Стаття розкриває аналіз науково-теоретичної літератури, що характеризує різні наукові погляди щодо розвитку емоційних переживань та формування емоційної сфери у дітей молодшого шкільного віку.

Ключові слова: емоції, емоційні стани, переживання.

Формування та функціонування емоційної сфери розглядалось у різних галузях науки, зокрема, нейропсихологи (П. Анохін, О. Лурія, І. Павлов, П. Сімонов, Є. Хомська та ін.), педагоги (Л. Виготський, Б. Додонов, К. Ушинський та ін.), психологи (В. Виллонас, К. Ізард, Г. Люблінська, Р. Немов, С. Рубинштейн та ін.), вказують, що становлення емоційної сфери залежить від впливів зовнішнього світу та відображає внутрішній стан особистості. Емоції супроводжуються внутрішніми змінами, це – вплив почуттів на сприймання та ставлення до певної ситуації [2, с.8-43].

Р. Немов вказував, що емоції це внутрішній психологічний стан людини який включає в себе особливу форму – переживання. Емоції залежно від впливу на організм поділяються на стеничні, які активізують діяльність як розумову так і фізичну (радість, тріумф, захоплення, бадьорість, гнів, страх і т.д.) та астенічні, які гальмують діяльність, викликають переживання, пригнічують ослаблюють організм (сум, розчарування, страждання, зневіра). Завдяки емоціям люди можуть краще розуміти один одного, налаштуватися правильно на співпрацю.

К. Ізард емоції поділив на позитивні, які мотивують, розвивають самовдосконалення людини та сприяють навчанню (інтерес, радість, подив, сором, провина) та негативні, які перешкоджають діяльності та навчанню (страх, презирство, відроза, горе, гнів) [2, с.122-123].

С. Рубинштейн визначав переживання як емоційне явище особистісного характеру яке визначає всю індивідуальність особистості. Переживання утворюються послідовно, залежно від ставлення суб'єкта до ситуації та відбуваються безпосередньо через діяльність [2, с.188].

Вчені (Г. Костюк, Л. Славина, Л. Божович, П. Розмислов, Н. Неймарк та ін.) вказували, що основним джерелом емоцій у молодших школярів разом з навчанням у школі залишається ігрова діяльність. Емоції у молодшого школяра на відміну від дошкільника завдяки пережитим невдачам та успіхам, взаємнам у колективі, сприйманням телепередач, кінофільмів, комп'ютерних ігор формують відповідні різноманітні емоційні почуття, які у своєму вигляді набувають певної змістовності, глибини та стійкості. З розвитком волі та мисленнєвої діяльності школярі вчать керувати своїми емоціями.

У дитини молодшого шкільного віку посилюються емоційні переживання, на основі того, що вона потрапляє в нове соціальне середовище. Дитина починає усвідомлювати певну відповідальність за свою навчальну діяльність оскільки вона є суспільно значущою, повинна виконувати певні правила та дотримуватись вимог вчителя. У молодших школярів починає вироблятися самооцінка, діти починають усвідомлювати свої психічні стани, що проявляється у безпосередності, життєрадісності, активності.

Г. Костюк зазначає, що учень вже не так часто вибухає слізьми при невдачах, при більшових відчуттях, вчиться стримувати свої почуття, враховуючи те, як поставляться до його емоційних проявів інші діти. Емоційна сфера складається з переживання очікувань чогось нового. Дитина піддається емоційним переживанням, може проявлятися сором'язливістю або навпаки самолюбством. Вони гостро переживають будь-яке пониження їх особистості, як правило переоцінюють власні моральні якості і не до оцінюють їх у своїх ровесників [1, с.14-17].

С. Конопляста, Т. Сак вказували, що у молодших школярів з порушенням розвитку, вже з перших днів навчання виникають труднощі які зумовлені низьким рівнем працездатності. У дітей на основі інертності нервової системи виникає швидко втомлюваність їм важко сприймати новий навчальний

матеріал. Поведінка неврівноважена, в перші дні навчання вона може з великою цікавістю слухати вчителя, уважно виконувати завдання, але це дуже швидко її втомлює тому вона починає відволікатись сама та заважати іншим. У дітей, які мають гіподинамічний тип розвитку виявляють надмірні переживання, боязкість, невпевненість в собі, нерішучість, замкнутість. Такі діти малоактивні, потребують постійного схвалення вчителя, а при невдачах швидко розгублюються, плачуть.

У своїх дослідженнях Л. Шипіцина, Л. Волкова вказували що діти з порушенням мовленнєвого розвитку не завжди можуть керувати власною поведінкою та пояснити власні дії. Вони мають підвищену схильність до переживань, реакція на успішні дії відрізняється від їх однолітків. При виконанні певних завдань обирає полегшені, оскільки виникає переживання помилитись.

В. Селівестров дослідив три типи поведінки дитини в залежності від їх дефекту: нульовий – діти активні, вони не помічають свій дефект, жваво спілкуються з однолітками; помірний: діти розуміють наявність дефекту і намагаються його приховати, але вони невідчувають себе неповноцінними; виразний: діти завжди зосереджені на власному дефекті, вони замкнуті, самокритичні, намагаються уникати мовлення [3, с.177-186].

У своїх дослідженнях О. Трошин вказував, що у молодших школярів з порушенням мовлення недостатня критичність по відношенню до себе. Діти можуть бути імпульсивні, неорганізовані мають низьку емоційну стійкість та розгубленість. У зв'язку з тим, що дитина не може повноцінно спілкуватися із своїми однолітками у неї можуть розвиватися негативні емоційні переживання: гнів, страх, сором. У дітей знижена активність тому трудова діяльність на низькому рівні.

Діти молодшого шкільного віку з порушенням мовлення потребують більше часу для включення у певну діяльність. Діти незацікавлені у спілкуванні, мають яскраво виражений негативізм, відсутня активність та ініціативність. Емоційні переживання виникають через надмірну чуттєвість до змін [4, с.156-158].

Отже, аналіз науково-теоретичної літератури показав, що у дітей молодшого шкільного віку емоційна сфера формується під впливом ігрової та навчальної діяльності; переживання не стабільні, часто залежать від впливу навколишнього середовища. Діти з порушеннями мовлення переживають свій дефект, що проявляється у нездатності контролювати та розуміти власні емоції, надмірної вразливості, замкнутості, невпевненості у собі та розгальмованості.

Список використаних джерел:

1. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Серія соціально – педагогічна / за ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. Вип. 12. С. 462.
2. Кириленко Т.С Психологія: емоційна сфера особистості : навч. посібник. Київ : Либідь, 2007. 256 с.
3. Конопляста С.Ю., Сак Т.В. Логопсихологія : навч. посіб. / за ред. М.К. Шеремет. Київ : Знання, 2010. 293 с.
4. Трошин О.В., Жулина Е.В. Логопсихологія : учеб. пособ. Москва : Сфера, 2005. 256 с.

The article reveals the analysis of scientific and theoretical literature, which characterizes various scientific views on the development of emotional experiences and the formation of an emotional sphere among children of elementary school age.

Key words: emotions, emotional states, experiences.

Отримано: 13.04.2018

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВОЛЬОВОЇ РЕГУЛЯЦІЇ СТУДЕНТІВ

У статті представлено результати емпіричного дослідження вольової регуляції студентів університету. Виявлено статеві особливості загальної вольової регуляції, а також статеві особливості рівнів розвитку наполегливості та самовладання.

Ключові слова: вольові якості, наполегливість, самовладання, вольова саморегуляція.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Проблема волі займає одне з провідних місць у сучасній психології. Глобальні соціально-економічні, політичні зміни зумовлюють необхідність розвитку вольової сфери особистості. Життєві обставини та завдання, які доводиться розв'язувати фахівцю в сучасному суспільстві різнобічні: в першому випадку потрібне опанування своїми почуттями, потребами, звичками, у іншому – наполегливість, стійкість, мужність. Ефективність професійної діяльності, успіх в професійному житті, здатність само реалізуватися, досягти особистого щастя досить часто визначається сукупністю вольових якостей особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення проблеми волі у психології започатковано у дослідженнях регуляції діяльності й поведінки людини. Велику роль у розвитку проблеми волі відіграли праці І.М. Сеченова. Протягом багатьох років його дослідження ставали основою для розуміння детермінації, прояву та функції волі. Вивчення регуляції різних психічних процесів в працях Л.С. Виготського започаткувало експериментальні дослідження волі [1].

На сучасному етапі розвитку психологічної науки тлумачення волі є неоднозначним і дискусійним, вивчають загальні особливості розвитку та формування вольових якостей особистості. У нашому дослідженні ми дотримуємося визначення волі, яке пропонують В.І. Селиванов та В.А. Семиченко і розглядатимемо її як здатність людини керувати собою, свідомо контролювати свою поведінку та діяльність, мобілізувати свої сили і активно спрямовувати їх на досягнення поставленої мети, долаючи всі перешкоди [4]. А також вважатимемо, що вольова регуляція спонукає особистість до дії, і вона передбачає наявність таких якостей особистості як цілеспрямованість, наполегливість у досягненні мети, а також впевненість у власних силах [2].

Мета дослідження полягає у визначенні психологічних особливостей розвитку вольових якостей у студентів.

Виклад основного матеріалу. Нами було проведено емпіричне дослідження, в якому взяло участь 32 студенти 1-3 курсів (з них 16 осіб – чоловічої статі і 16 осіб – жіночої статі), які навчаються за різними спеціальностями в Кам'янець-Подільському університеті. Для вивчення рівня розвитку вольових якостей студентів нами використовувався методика «Дослідження вольової саморегуляції» (А. Зверкова та Е. Ейдмана). Ця методика діагностується індекси вольової регуляції за пунктами загальної шкали та індекси за субшкалами «наполегливість» і «самовладання» [3].

Першим етапом дослідження було вивчення рівня саморегуляції серед хлопців та дівчат. Результати дослідження виявили, що загальний рівень вольової саморегуляції у 68,8% хлопців – високий, а у 62,5% дівчат спостерігається низький рівень вольової саморегуляції. Отже, між хлопцями та дівчатами помітна протилежна тенденція у розвитку вольової регуляції поведінки та діяльності.

Отримані дані свідчать про те, що лише 53,1% всіх досліджуваних студентів мають високий рівень вольової саморегуляції. Респондентами, які мають високий рівень вольової регуляції, часто обиралися відповіді: «не важко стримувати спалах гніву», «зберігаю спокій, чекаючи товариша, який спізнюється», «вважаю себе рішучою людиною», «знісувати мені настрої не так-то й просто», «я завжди прагну довести розпочату справу до кінця» тощо.

Отже, високий рівень вольової регуляції властивий емоційно зрілим, активними, незалежними, самостійними особами. Їх вирізняє спокій, впевненість у собі, стійкість намірів, реалістичність поглядів, розвинене почуття особистого обов'язку. Як правило, вони добре рефлексують особисті мотиви, планомірно реалізують наміри, вміють розподіляти зусилля і здатні контролювати свої вчинки, володіють вираженою соціально-позитивною спрямованістю. У граничних ви-

падках у них можливе наростання внутрішньої напруги, пов'язаної з прагненням контролювати кожен нюанс власної поведінки і з тривожністю через найменшу її спонтанність.

Низький рівень вольової саморегуляції спостерігається у 46,9% всіх досліджуваних. Відповідаючи на запитання вони обирали такі відповіді: «якщо в мене щось не виходить, то нерідко виникає бажання покинути цю справу», «мої плани заздалегідь часто переключуються зовнішніми обставинами», «мені важче зосередитись на завданні чи на роботі, ніж іншим», «мене легко відволікти від справи» тощо. Низький рівень вольової регуляції притаманний особам чутливим, емоційно-нестійким, вразливим, невпевненим у собі. Рефлексивність у них невисока, а загальний фон активності, як правило, занижений. Також дівчатам властива імпульсивність і нестійкість намірів. Це може бути пов'язано як з незрілістю, так і з вираженою витонченістю натури, не підкріпленою здатністю до рефлексії та самоконтролю.

Нами було виявлено не лише загальний рівень вольової саморегуляції студентів, а ще й рівень розвитку двох вольових якостей особистості: наполегливості, що характеризує силу намірів людини, та самовладання, що характеризує рівень довольного контролю емоційних реакцій та станів.

Як засвідчують результати дослідження високий рівень розвитку за шкалою «Наполегливість» мають 68,8% студентів і 71,9% студентів за шкалою «Самовладання». Високий рівень розвитку за цими шкалами характеризує їх як діяльних, працездатних людей, які активно прагнуть до виконання запланованого, їх мобілізують перешкоди на шляху до мети, головна їхня цінність – розпочата справа, вони також емоційно стійкі, добре володіють собою в різноманітних ситуаціях. Для цих студентів характерний внутрішній спокій та впевненість у собі. Вони звільняються від страху перед невідомим.

Низький рівень за шкалами «Наполегливість» та «Самовладання» мають 31,2% дівчат та хлопців. Таким студентам притаманні підвищена лабільність, невпевненість, спонтанність, імпульсивність, що можуть призводити до непослідовності в поведінці та діяльності.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. За результатами емпіричного дослідження вольової саморегуляції, наполегливості та самовладання, виявлено цікаві закономірності: 1) показники рівня вольової саморегуляції, наполегливості та самовладання різняться за статеву ознакою; 2) вольова регуляція студента залежить від рівня розвитку наполегливості та самовладання.

Перспективи дослідження вбачаємо в пошуку шляхів розвитку вольових якостей студентів в процесі професійно-особистісного становлення.

Список використаних джерел:

1. Апетик Н.М. Єдність раціонального, чуттєвого та вольового компонентів у моральній саморегуляції поведінки особистості. *Психологія* : зб. наук. пр. Київ, 2002. Вип. 18. 163 с.
2. Іванников В.А. Психологические механизмы волевой регуляции. Москва : МГУ, 1991. 142 с.
3. Пашукова Т.І., Допіра А.І., Дьяконов Г.В. Практикум із загальної психології. Київ : Знання, 2000. 204 с.
4. Селиванов В.И. Избранные психологические произведения: воля, ее развитие и воспитание. Рязань : Изд. Рязанского гос. пед. института, 1992. 572 с.

The article presents the results of empirical research of volitional regulation of university students. Sexual features of general volitional regulation are revealed, as well as sexual characteristics of levels of development of persistence and self-control.

Key words: volitional qualities, persistence, self-control, volitional self-regulation.

Отримано: 19.04.2018

УДК 37.016. 33

І. М. Авдєєва, студентка 4 курсу педагогічного факультет.

АНАЛІЗ ПРОВІДНИХ ПОЛОЖЕНЬ ПЕДАГОГА-ГУМАНІСТА Й. Г. ПЕСТАЛОЦЦІ ЩОДО СУТНОСТІ Й ЗМІСТУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовані провідні положення педагога Й.Г. Песталоцці щодо сутності й змісту педагогічної діяльності.

Ключові слова: природні здібності, моральне виховання, фізичне виховання, розумове виховання, народна школа, елементарна освіта.

У наш час педагогічна діяльність як теорія і практика інтенсивно розвивається. Бурхливий процес розвитку педагогічної діяльності надає змогу зрозуміти важливість та вивчення її історії, який набуває особливого значення в процесі підготовки фахівців у цій галузі, оскільки сприяє формуванню загальної та професійної культури майбутніх педагогів. Слід зазначити, що важливим напрямом сучасної педагогічної діяльності є вивчення спадщини класиків світової педагогіки. Одним з основоположників педагогічної діяльності як науки та практики є знаменитий швейцарський педагог Йоганн-Генріх Песталоцці.

Багато вчених та педагогів досліджували спадщину Й.Г. Песталоцці, а саме: Я. Абрамов, П. Блонський, Й. Герbart, А. Дістервег, П. Каптерев, А. Макаренко, С. Сірополко, В. Сухомлинський, К. Ушинський, С. Шацький та ін., які ввійшли до освітньо-національної скарбниці наукових досягнень. Однак, питання про провідні положення педагога Й.Г. Песталоцці щодо сутності й змісту педагогічної діяльності залишається недостатньо висвітленим. Зростання інтересу до цієї проблеми в останні роки свідчить про її актуальність і своєчасність.

Найбільшим внеском Й. Песталоцці в дидактику є його ідеї розвиваючого навчання. Головною метою навчання Песталоцці вважав пробудження розуму дітей до активної діяльності, розвиток їх пізнавальних здібностей, формування в них умінь логічно мислити і коротко висловлювати словами суть засвоєних понять. Для цього він розробив систему вправ із метою озброєння учнів знаннями, Й. Песталоцці критикував сучасну школу за зубріння, яке притупляє духовні сили дітей. Розумовий елементарний розвиток, за Песталоцці, полягає в тому, щоб діти переходили від вражень про зовнішній світ до ясного уявлення і чітких понять. Розглядаючи чуттєве сприймання навколишнього світу як вихідний момент пізнання, педагог надавав великого значення наочності в навчанні. Він писав, що в дітей потрібно розвивати спостережливість, формувати вміння порівнювати предмети, виявляти спільні й відмінні ознаки, їх співвідношення. Число, форма і слово – вихідний момент усякого навчання. Мову дитини потрібно розвивати послідовно. Песталоцці створив просту методику початкового навчання дітей вимірюванню, малюванню і письму, якою могли оволодіти не лише вчителі, але й кожна мати-селянка для занять зі своєю дитиною [1].

Зокрема, у сфері трудового виховання Йоган Генріх прийшов до думки про необхідність підкорення дитячої праці педагогічним вимогам і висунув принципово нове положення: дитяча праця здійснює позитивний вплив на дитину лише за умови, коли ставить перед собою виховні і моральні завдання. Розглядаючи трудове виховання однією з найважливіших складових свого методу, педагог-гуманіст мав на меті створити «Азбуку умінь», яка б вміщувала фізичні вправи в сфері найпростіших видів трудової діяльності: бити, носити, кидати, штовхати тощо.

Релігійно-моральне виховання за Песталоцці полягає вихованні гуманних почуттів до людей, дійової любові до них. Велика роль у цьому належить сім'ї, особливо важли-

ве значення надається материнському вихованню. Моральне виховання повинно вдосконалюватися і в школі. Він наполягав, щоб моральну поведінку дітей формувати не повчаннями, а розвитком у них через вправи і вправлення моральних почуттів і нахилів. Найпростішим моральним почуттям мислитель називає інстинктивно виникаючу у немовляти любов до матері. У подальшому це почуття усвідомлюється дитиною і переноситься спочатку на батька, сестер, братів, потім на вчителя і шкільних товаришів і, нарешті, на свій народ, на всіх людей [2].

Песталоцці був одним із перших педагогів, які звернулись до розробки проблеми взаємозв'язку сім'ї і школи у вихованні дітей. Розробляючи теорію «елементарної освіти», він передбачав, щоб вона була простою і доступною для опанування кожній матері. На основі цієї теорії він розробив завдання, зміст і методику першочергового виховання і навчання у сім'ї, яке має удосконалюватися у школі. Вважав, що мати повинна з раннього віку розвивати фізичні сили дитини, прививати їй трудові навички, виховувати любов до оточуючих людей, вести до пізнання оточуючого світу [3].

А також, запропонований підхід до виховання і навчання дітей має індивідуалізуючий характер, що тоді було великою новиною. Він вимагає від педагога вивчення і врахування на практиці індивідуальності дитини, надання їй не тільки елементарних відомостей, але й розбудження та скріплення її духовних сил, морального і суспільного ушляхетнювання. Цим Песталоцці переосмислив соціальну роль учителя і дав зрозуміти, що для успішного виховання молоді потрібні професійно вишукані вчителі [2].

Таким чином, педагогічна спадщина Й.Г. Песталоцці надзвичайно багата гуманістичними ідеями, які своєрідно відображаються у проблемі формування морально-правової відповідальності педагога. Педагог-гуманіст є прикладом величезної енергії, наполегливості, любові до дітей та дітей, ось таким повинен бути справжній педагог.

Проте подальшого вивчення, на наш погляд, заслуговують питання, пов'язані із перспективним і ретроспективним аспектами морально-правової відповідальності педагога; визначення мотиваційних чинників у формуванні педагогічної майстерності і відповідальності майбутнього вчителя; визначення критеріїв морально-правової відповідальності учителя на основі теоретичних положень видатного педагога – Й.Г. Песталоцці.

Список використаних джерел:

1. Левківський М.В. Історія педагогіки : [підручник]. 2-е вид., доп. Київ : Центр навч. літ.-ри, 2006. 376 с.
2. Песталоцци И.Г. Взгляды, опыты и средства, содействующие успеху природосообразного метода воспитания. *Избранные педагогические сочинения* : в 2-х т. / под ред. В.А. Ротенберг, В.М. Кларина. Москва : Педагогика, 1981. Т. 2. С. 94-163.
3. Песталоцци И.Г. Как Гертруда учит своих детей. Попытка дать матерям наставление, как самим обучать своих детей. *Избранные педагогические сочинения* : в 2-х т. / под ред. В.А. Ротенберг, В.М. Кларина. Москва : Педагогика, 1981. Т. 1. С. 61-212.

The article analyses the leading principles of the teacher Y.G. Pestalozzi concerning the essence and content of pedagogical activity.

Key words: natural abilities, moral education, physical education, mental education, folk school, elementary education.

Отримано: 24.04.2018

УДК 373.3.016:003-28.31

В. В. Балабан, студентка 2 курсу педагогічного факультету

ФОРМУВАННЯ ПИСЕМНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕРШОКЛАСНИКІВ НА УРОКАХ НАВЧАННЯ ГРАМОТИ

У статті розкрито основні питання процесу формування писемної компетентності молодших школярів в умовах сучасних змін відповідно до Державного стандарту початкової школи.

Ключові слова: компетентність, Нова українська школа, Державний стандарт, інноваційний освітній простір, навчання грамоти.

Сьогодні питання щодо формування писемної компетентності молодших школярів та навчання грамоти загалом, є досить актуальними в інноваційному освітньому просторі.

Сучасний стан міжнародних зв'язків України, вихід її у європейський та світовий простори, нові політичні, соціально-економічні та культурні реалії вимагають радикальних змін у галузі навчання української мови, статус якої у нашій країні постійно зростає.

Мовленнєва компетентність є надзвичайно важливою у розвитку суспільства, яке ставить нові вимоги щодо розширення співробітництва з іноземними партнерами, а також дає змогу усім учням, та жителям країни здобувати освіту за кордоном. Сучасний учень повинен бути готовим до активної участі в усіх сферах суспільного життя, що не можливо без знання писемної комунікації рідною, українською мовою. З появою комп'ютера, телефаксу та електронної пошти писемне мовлення стає одним з найактуальніших засобів спілкування людства і набуває великого значення.

Мовленнєва компетентність виявляється у виробленні вмінь користуватися усною й писемною мовою, багатством її засобів виразності залежно від цілей і завдань висловлення й сфери суспільного життя [6, с.157].

Тому серед одних із головних завдань початкової школи значне місце посідає перевірка умінь учнями здійснювати спілкування у писемній формі відповідно до поставлених комунікативних завдань.

Як стверджує Л. Варзацька, компетентність – це сформована сукупність якостей особистості – знань, умінь, навичок, здібностей, способів діяльності в певній соціально й особистісно значущій сфері [1, с.7].

Комунікативну компетентність розглядаємо як здатність учнів успішно користуватися всіма видами мовленнєвої діяльності в процесі пізнання навколишньої дійсності: слухати, сприймати й відтворювати інформацію, читати й розуміти текст, вести діалог, брати участь у дискусіях, висловлювати власні думки, міркування як в усній, так і в письмовій формах. Компетентнісний підхід у навчанні мови полягає у зміщенні акценту з накопичування нормативно визначених знань, умінь і навичок до формування й розвитку в учнів здатності практично діяти і застосовувати досвід успішних дій у мовленнєвих усних і письмових ситуаціях.

Писемне мовлення – це особливий вид мовлення, який має свою специфіку – зовнішні і внутрішні чинники. Воно включає орфографічні й пунктуаційні уміння, графічні й технічні навички письма, культуру викладення змісту й зовнішнє оформлення письмових робіт. Необхідною складовою мовленнєвої писемної компетентності є навичка письма. Її сформованість – одна з умов переходу до формування культурного писемного мовлення, в основі якого лежить зміст, логіка, зв'язність, зрозумілість, точність, виразність, переконливість.

Проблему писемного мовлення школярів вивчала низка відомих учених, науковців, а саме: К. Ушинський, В. Артемов, Б. Беляєв, Л. Виготський, М. Жинкін, І. Зимня, К. Лазаренко, О. Леонтєв, Р. Лінов, О. Лурія, Т. Рябова, І. Синиця та інші. Певне вирішення проблеми знаходимо в роботах методистів (А. Абрамова, Г. Бедросова, Т. Гушчина, О. Долгіна, І. Мельник, С.В. Литвин, О.В. Пінська та інші).

Однак проблема формування писемної компетентності (ПК) у процесі вивчення української мови не може вважатися остаточно вирішеною, оскільки сучасний стан і умови розвитку шкільної освіти в Україні вимагають конкретизації та онов-

лення змісту і цілей формування ПК, встановлення чинників впливу на її формування, розробки адекватної системи вправ для навчання грамоти письма, вибору ефективних засобів навчання письма, оптимізації контролю формування ПК.

Відповідно до проекту Державного стандарту початкової школи (2018), концепції Нової української школи володіння письмом розвиває здатність спілкуватися українською мовою для духовного, культурного й національного самовияву, послуговуватися нею в особистому і суспільному житті, у міжкультурному діалозі, бачити її передумовою життєвого успіху; плекання здатності спілкуватися рідною мовою (якщо вона не українська), зберігати і збагачувати культурну спадщину [5].

Навчання грамоти передбачає досягнення елементарної комунікативної компетентності, яка забезпечує учневі вміння в найбільш типових ситуаціях повсякденного спілкування за допомогою письма: заповнити нескладну анкету, формуляр чи опитувальний лист; написати привітальну листівку ровеснику до одного зі свят, що святкують у країні, мова якої вивчається, а також до дня народження; скласти нотатки для себе або для інших людей, написати короткі повідомлення; взаємодіяти з іншими особами усно; сприймати і використовувати інформацію для досягнення життєвих цілей у різних комунікативних ситуаціях.

Щоб досягти такого рівня володіння писемним мовленням, учні повинні систематично виконувати конкретні *комунікативні завдання* та низку вправ, які допомагають учням розвивати навички письма, їх грамотність та полегшують сам процес вивчення та засвоєння нового матеріалу.

Сформовані завдання дозволяють ефективно формувати у дитини каліграфічні навички письма, які допоможуть збільшити темп роботи з письмом. Розглянемо їх.

Вправи для розвитку дрібної моторики рук:

1. *Пальчикова зарядка* (використовувати аптекарську пляшечку, яка має ребристу кришечку).

Вправа «Вперед-назад» (пляшечка у горизонтальному положенні) (Руками кистей рук «вперед – назад» відкривати і закривати кришку пляшечки. Те саме повторити рухами самих пальців).

Вправа «Скакалочка» (Катайте пляшечку долонею і фалангами пальців (разом і окремо) на столі).

Вправа «Масаж» (Візьміть пляшечку в ліву руку, пальці правої руки розташувати на кришці, обертаючи лівою рукою пляшечку, робити «масаж» пальцями правої руки. При цьому пальці правої руки не виконують ніяких дій).

2. *Конструювання з дроту, мотузку, камінчиків* (Літери, їх елементи та з'єднання букв викладати разом зі своєю дитиною з мотузочок, камінчиків, а потім «робити» їх з товстого мідного дроту, намагаючись точніше передати форму букви. Проаналізуйте кожну спробу дитини, виправити помилки).

3. Штриховка прямими і кривими лініями в певному напрямку і штриховка тільки в заданому напрямку. Правила штриховки: 1) за контури малюнків не заходити; 2) дотримуватись однакової відстані між штрихами; 3) для штриховки можна використовувати ручки з кольоровими пастами, фломастери, але краще прості і кольорові олівці.

У робочих зошитах з письма (прописах № 1, 2) багато зразків штриховки. Пояснити дитині правила штриховки, з'ясувати напрямки письма паралельних ліній.

4. Вправа для розвитку точності рухів «Важкі віражі» (Дітям подобаються такі вправи. Не відриваючи руки, «проїхати» по лінії дороги. Ручку не можна відривати від паперу і не виходити за межі доріжки).

Рис. 1.

5. Вправа, що ліквідує страх і напругу під час письма нових елементів «Вільна рука». Це не тасмниця, що багато дітей бояться писати в зошит і. Їх лякають лінії, за які не можна «вилізати», тобто обмеження при письмі приводять до скутості дитини при роботі. Запропонувати дитині таку вправу, яка полягає в написанні елементів без лінійок, будь-якої висоти і в будь-якому положенні.

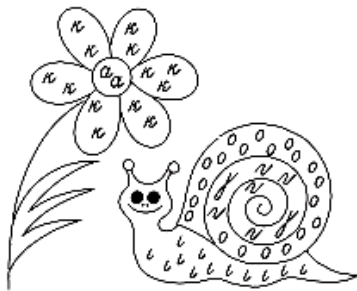

Рис. 2.

6) «Чудове перетворення». Запропонувати учневі перетворити відомі елементи на будь-який предмет, фігурку, домальовуючи деталі. Ця гра допомагає краще запам'ятати елементи літер та розвивати фантазію.

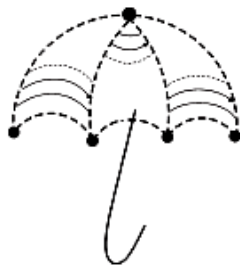

Рис. 3.

7. Вправа для закріплення вивчених елементів літер та з'єднань «Розмальовки». Запропонувати «розфарбувати» малюнки елементами, літерами, буквосополученнями, словами.

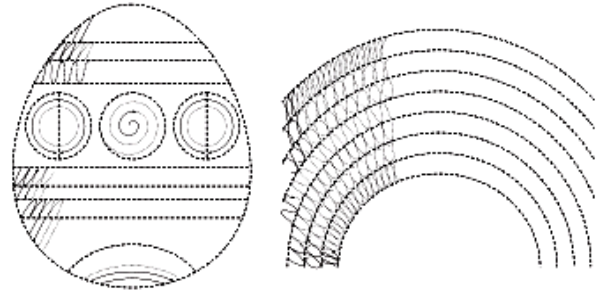

Рис. 4.

Список використаних джерел:

1. Варзацька Л. Проектна діяльність у системі компетентнісної мовної освіти. *Дивослово*. 2012. №9. С. 7-9.
2. Вашуленко М.С. Українська мова і мовлення в початковій школі : метод. посіб. Київ : Освіта, 2006. 268 с.
3. Вашуленко М.С. Методика навчання української мови в початковій школі : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за наук. ред. М.С. Вашуленка. Київ : Літера ЛТД, 2011. 364 с.
4. Гаращук К.В. Особливості навчання писемного мовлення учнів середнього ступеня загальноосвітньої школи. *Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка*. 2004. Вип. 19. С. 83-86.
5. Проект Державного стандарту початкової загальної освіти. URL: http://www.soippo.edu.ua/images/Мобільна_сторінка/-Учителю_початкових_класів/Проект_державного_стандарту_початкової_загальної_освіти.pdf.
6. Ткачук О.С. Мовно-мовленнєва компетенція на уроках української мови в початкових класах. *Вісник Житомирського державного університету*. 2009. Вип. 44. С. 156-159.

The article deals with the main issues of the process of forming of junior pupils' writing competence in the conditions of current changes in accordance with the State standard of primary education.

Key words: competence, New Ukrainian school, State standard, innovative educational space, teaching literacy.

Отримано: 25.04.2018

УДК 373.3.091.39:81-028.31

С. С. Блонська, студентка 2 курсу педагогічного факультету

НЕТРАДИЦІЙНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ГРАМОТИ

У статті охарактеризовані поширені у світовій практиці навчання грамоти методи навчання дітей читати, що можуть використовуватися в родинному вихованні та практиці освітніх закладів.

Ключові слова: ранній розвиток, читання, мовленнєва діяльність, кубики Зайцева, Глен Доман.

Останнім часом досить популярні технології раннього розвитку, серед них і такі, що рекомендують прийоми навчання дітей читати. Цікавими є методики Глена Домана, М.І. Зайцева, Василя Ліщука.

За Доманом, починати вчити дітей читати можна з того моменту життя, коли дитина бачить і впізнає рідних (після 1 місяця). Батьки мають заготовувати низку карток, на яких написані найуживаніші слова (*мама, тато, кия, каша, ляля* та ін.) Заняття полягає в тому, що мати на секунду показує дитині картку і промовляє: це – тато; Упродовж одного заняття показують не більше 5-ти карток. Таких 5-ти секундних занять протягом дня може бути три. Сутність методики в тому, що в пам'яті дитини фіксуються зорові образи слів. Через деякий час вона може їх упізнавати, показуючи пальчиком, де *мама, тато* тощо (на картці). Процес читання починається після того, коли дитина почне говорити, адже читання – це вид мов-

леннєвої діяльності. Однак Глен Доман не ставить прямого завдання – навчити читати, він вважає, що головне у цій роботі – спілкування з дитиною [1, с.76].

Така методика є індивідуальною і непридатна для роботи в умовах ДНЗ. Для групової роботи, починаючи з двох років, доцільні кубики Зайцева. На кубиках – склади приголосного з голосним, приголосного з м'яким знаком або окремі букви – ДЄ, МА, ЛЯ; СЬ, ЛЬ; А, В, О тощо. Наприклад, вихователь демонструє кубик і каже, що його звати «ЛЯ». Кубик присутній у всіх видах діяльності дітей і на ньому постійно загострюється увага. Через кілька днів до дітей у гості приходять ще один кубик «ЛЯ». Поставивши їх поруч, діти утворюють слово ЛЯЛЯ. Через деякий час діти знайомляться з кубиком О. Поєднавши його з відомим ЛЯ, утворюють слово ОЛЯ. Приблизно таким чином діти вчать читати багато слів. При правильному використанні методики, дітей, починаючи з

дворічного віку, можна навчити читати більш свідомо, ніж за методикою Глена Домана.

Значний внесок у популяризацію і впровадження в практику методики раннього навчання малюків читання зроблено подолянином Василем Савовичем Ліщуком, автором досить відомої нині книги «Материнська школа. Говорити і читати одночасно». Автор за фахом агроном. Його заслуга у тому, що не вчені, а пересічний громадянин одним з перших порушив проблему необхідності раннього розвитку дітей. Він довів, що ідея раннього розвитку дитини – не пріоритет зарубіжної педагогіки. Це твердження В.С. Ліщук вдало аргументує українською народною мудрістю: «Не навчиш дитину в пелюшках – не навчиш і в подушках».

Навчання малюків читати він розпочинає не зі слів, як це робить Глен Доман, а з літер. «Сьогодні ви покажете картки з буквою «А» (бажано, щоб їх було 5-6), наспівуючи А-А-А. А там уже маля тримає «А», випечену з тіста. Розглядає, забавляється нею, пробує на смак. Разів зо три в день поверніться до цієї букви (перерви між демонстрацією букви повинні бути тривалими). А назавтра, повторивши пройдене, покажіть дитині букву «М». Звісно, ви не вживаєте термін «буква», «звук». Лише після ознайомлення з декількома буквами В.С. Ліщук пропонує батькам експозицію карток зі словами: «Отож, після ознайомлення з буквами «А», «М» ви покажете картку зі словом «МАМА» [3, с.26].

Однак методика В. Ліщука не має достатнього наукового обґрунтування, розроблені ним поради не складають

системи, тому масового поширення його досвід не набув. Крім переваг, методики раннього навчання читати мають і ряд недоліків. Насамперед це труднощі, які виникають потім у навчанні дітей письма. Такі діти потребують особливої уваги вчителя в першому класі.

У практиці освітніх закладів України використання нетрадиційних методик є епізодичним, не вивчена наступність у застосуванні їх в дошкільному віці та початковій школі, придатність до навчання української грамоти з урахуванням відповідності між графічною і фонетичною системами української мови.

Список використаних джерел:

1. Доман Г., Доман Д. Как научить ребенка читать. Москва : АСТ, Аквариум, 1999. 202 с.
2. Зайцев Н.А. Письмо. Чтение. Счет. Санкт-Петербург : Лань, 1997.
3. Ліщук В.С. Материнська школа. Говорити і читати одночасно. Кам'янець-Подільський : Абетка, 2002. 104 с.

The article describes methods of teaching children reading within the world practice of teaching literacy to be used in family education and in practice of educational institutions.

Key words: early development, reading, speech activity, cubes of Zaitsev, Glenn Doman.

Отримано: 20.04.2018

УДК 373.3.016.81–028.31:398

Г. Я. Боднар, магістрантка педагогічного факультету

ДИТЯЧИЙ ФОЛЬКЛОР ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Статтю присвячено проблемі вивчення іменника в початкових класах на основі дитячого фольклору.

Ключові слова: розвиток мовлення, іменник, український фольклор, граматичні категорії, лексичний запас.

Основне завдання сучасної школи – формувати гармонійно розвинену особистість. Важливим елементом такого непростого і різнобічного процесу є розвиток мовлення дитини, оскільки від вільного володіння словом значною мірою залежить загальний розвиток особистості, формування її світогляду, уміння встановлювати зв'язок з іншими людьми, і нарешті самореалізації в суспільстві. Тому сучасний підхід до вивчення початкового курсу рідної мови визначає як основний принцип його засвоєння всебічний розвиток мовлення учнів.

Актуальним залишається питання про необхідність формування в учнів мовленнєвої культури. Воно зумовлене сучасними вимогами, які спрямовані на вдосконалення освіти та виховання, оволодіння українською мовою як найдорожчим скарбом нації, формування особливості в контексті національного мовного середовища. Саме вчитель початкових класів має довести дітям, що культура мовлення – це перша ознака загальної культури людини, повинен виховати в них уміння слухати та сприймати мовознавчий матеріал і вільно ним володіти.

Основним джерелом збагачення словникового запасу учнів початкових класів є враження від побаченого, почутого, прочитаного, пережитого. Навчання молодших школярів також повинно будуватися з урахуванням всього того досвіду, який накопичив наш народ за всю свою історію. Впровадження народознавства у навчально-виховний процес школи першого ступеня допомагає пробудити в учнів початкових класів національну свідомість, гордість за свою історію, культуру, за свій родовід і сприятиме формуванню в кожного учня народного світосприймання, загальнолюдської моралі, готовності продовжувати заповіді батьків.

Наукою та багатовіковою практикою переконливо доведено, що українська школа справді національна тоді, коли вона ґрунтується на українській етнопедагогіці, національній системі впливу на формування особистості. Такої точки зору дотримувались провідні українські педагоги, зокрема О. Духнович, С. Русова, Г. Ващенко, В. Сухомлинський, М. Стельмахович та інші.

Невичерпним джерелом для виховання і навчання підрастаючого покоління є усна народна творчість. Саме завдя-

ки їй молодші школярі одержують перші уявлення про культуру і побут свого народу, в них формуються почуття, які надалі стануть фундаментом усього життя, формуються основні якості особистості. Залучення до народної культури очищає душу дитини, пробиває джерельця доброти і любові до світу, в якому, на жаль, ще так багато жорстокості, зла, ненависті. Діти люблять усну народну творчість. Вона є добрим супутником у навчанні, бо відповідає психо-фізіологічним особливостям молодшого шкільного віку.

Малі жанри усної народної творчості: казки, народні пісні, легенди, приказки, прислів'я, загадки, скоромовки тощо є цінним дидактичним матеріалом під час вивчення теми «Іменник» у початковій школі. Завдяки образності, афористичності, глибокому змісту перлин народної творчості, їх високій мудрості школярі дістають уявлення про багатство мови, розвивають своє образне мислення, естетичні почуття, які в комплексі сприяють розвитку розумових здібностей дітей, формуванню особистості учня. Лексико-граматичних вправ, розроблених на основі фольклорного матеріалу, сприяють як ефективному засвоєнню граматичного матеріалу, так і вмілому застосуванню набутих знань у мовній практиці, а відтак розвитку мовлення молодших школярів під час вивчення іменника як частини мови. У першому класі вчитель формує уявлення про те, що в мові існують слова, які називають оточуючі предмети, людей, тварин тощо і відповідають на запитання хто? що?, вказують на того, про кого розповідається в реченні, хто виконує дію (без вживання терміну «іменник»), учні виконують логічні вправи на розрізнення назв істот і неістот. Фольклорний матеріал при цьому є сприятливим фактором досягнення дидактичних, розвивальних і виховних цілей.

У 2 класі учні розпочинають вивчати іменник як частину мови. Їм вперше пропонується визначення іменника, демонструються його лексичні можливості – синонімічне багатство, здатність вживатися в прямому та переносному значенні, утворювати антонімічні пари, омонімія. Також другокласники знайомляться з числом іменників на понятійній основі (один-багато).

Школярі повинні чітко усвідомити, що іменником є не лише слова, які означають назви предметів у прямому розумінні цього слова, а й явища природи, суспільного життя, стану, назви дій, якостей, абстрактних понять тощо. Уся попередня лексична і граматична робота допомагає учням свідомо простежити зв'язок між лексичним значенням іменника (основа слова) та граматичною формою числа й відмінка (формальним показником є закінчення слова). У цей час також проводиться робота, що сприяє повторенню набутих знань про іменник (іменники-синоніми, іменники-антоніми, багатозначність окремих іменників, вживання іменників у прямому і переносному значеннях; спостереження за точним і влучним вживанням іменників у текстах тощо). У 3-4 класах у центрі уваги постають морфологічні ознаки іменника в тісному зв'язку з розширенням лексичного значення та з формуванням орфографічних навичок і синтаксичних умінь. Тут простежується взаємозв'язок: робота над граматичними ознаками (з урахуванням лексичного значення) створює основу теоретичних знань для свідомого формування орфографічних навичок. При виробленні навичок відмінювання постійно поглиблюються знання про рід, число та відмінок іменника.

Велику увагу слід приділяти використанню на уроках елементів української народної казки. Для дітей справжнім святом стають уроки-мандрівки в ту чи іншу казку. Окрім того, на уроці створюється позитивний емоційний фон. На уроках української мови практикує різноманітні завдання на основі уривків з народних казок. На уроках української мови доречно використовувати роздаткові картки на основі українських народних пісень, одночасно звертаючи увагу на красу рідної мови. Учні із задоволенням виконують граматичні завдання на основі текстів колискових пісень. Використання елементів усної народної творчості допомагає вчителю зробити уроки цікавішими, колоритнішими. Внаслідок цього покращується і засвоєння основного програмового матеріалу учнями.

Оскільки казка є найбільш відомим дітям зразком народознавства, доцільно розробляти різноманітні види роботи з її текстами, спрямовані перш за все на засвоєння граматичного матеріалу з теми «Іменник», розвитку зв'язного мовлення та виховання національної свідомості молодшого школяра. Вар-

то зауважити, що зразки народної казки вивчаються на уроках читання згідно навчальної програми. Відповідно, це дає можливість для розробки інтегрованих завдань, що сприяли б не тільки засвоєнню граматичного матеріалу з рідної мови, але й паралельно закріпленню одержаних знань на уроках читання.

Перлини усної народної творчості як елементи на уроках в початкових класах сприяють збагаченню словникового запасу моїх вихованців, активізують їхню пізнавальну діяльність, розвивають фонематичний слух, інтонацію, формують оцінні судження, а також служать формуванню характеру і почуттів молодших школярів.

Список використаних джерел:

1. Бабишин С. Дитячий фольклор в історико-педагогічному аспекті. *Народна творчість та етнографія*. 1990. №1.
2. Безрукава І. Збагачення українського мовлення першокласників засобами дитячої народної поетичної творчості. *Початкова школа*. 1998. №9.
3. Водолуб Н. Прислів'я та приказки в контексті уроку. *Дивослово*. 1999. №4.
4. Голубецька В. Опанування частин мови. *Початкова школа*. 1989. №1.
5. Кучинський М. Моральне виховання молодших школярів у процесі опрацювання казок на уроках читання. URL: www.ualogs.kiev.ua/fulltext.html?id=482.
6. Кубинська М. Роль усної народної творчості у розвитку молодших школярів. *Початкова школа*. 1993. №1.
7. Прокопова О.П. Жанрові особливості народних казок та методика вивчення їх у школі. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2002. №2. С. 22-26.
8. Семенюк Н. Український дитячий фольклор. *Початкова школа*. 1995. №12.
9. Українознавство в національній школі / за ред. М.Г. Стельмаховича. Івано-Франківськ, 1995.

The article deals with the problem of learning the noun in primary school on the basis of children's folklore.

Key words: speech development, noun, Ukrainian folklore, grammatical categories, vocabulary.

Отримано: 26.04.2018

УДК 373.3.016:811.111:792.091

В. В. Будовіцька, студентка 3 курсу педагогічного факультету

ДРАМАТИЗАЦІЯ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті висвітлено особливості використання методу драматизації на уроках англійської мови в початкових класах. З'ясовано, що драматизація на уроках англійської мови є ефективним засобом навчання усіх видів мовленнєвої діяльності та сприяє підвищенню мотивації молодших школярів до вивчення іноземної мови.

Ключові слова: драматизація, драматична (рольова) гра, види мовленнєвої діяльності, засіб навчання, урок англійської мови, учні початкових класів.

Метою навчання іноземної мови в початкових класах є формування комунікативної компетентності – оволодіння іншомовним спілкуванням на елементарному рівні, що вимагає засвоєння учнями англійської лексики, фонетики, граматики, а також розвитку вмінь аудіювання, говоріння, читання й письма у межах програмових вимог і вікових особливостей молодших школярів. Проблема сучасної освіти полягає в тому, що учні дуже перевантажені, оскільки мають засвоїти великий обсяг навчального матеріалу. Ця причина та труднощі, які виникають у процесі навчання англійської мови, поступово знижують інтерес до предмета, тому основне завдання вчителя – організувати навчальний процес так, щоб навчання було цікавим і вмотивованим.

Ефективним засобом реалізації цього завдання є використання методу драматизації на уроках англійської мови, адже драматична (рольова) гра, містить у собі не тільки розважальний елемент, але й дидактичний. Драматизація сприяє успішному оволодінню всіма видами мовленнєвої діяльності (аудіюванням, читанням, говорінням і письмом), створює умови для формування творчої, емоційно-вольової, інтелектуально-розвиненої особистості, формує позитивну мотивацію до навчання і підвищує інтерес до вивчення іноземної мови.

Теоретичні та практичні аспекти застосування драматизації на уроках англійської мови досліджено у працях українських учених-методистів: гра-драматизація як форма позакласної роботи з англійської мови (С.С. Василюшина), шкільна театральна педагогіка як інноваційна модель навчання англійської мови (С.В. Івасішина), драматизація як засіб розвитку розумових дій і засіб довірливої поведінки (А.К. Маркова, Т.Н. Фоміна). Особливості навчання іншомовного говоріння через використання елементів драматизації розглядали зарубіжні вчені (Г. Болтон, Р. Віа, С. Голден, Дж. Імкамп, Дж. Ладус, Ш. Уеселз, Е. Целікас, М. Шеве), які вважають драматизацію ефективним засобом удосконаленого процесу опанування усіма видами мовленнєвої діяльності.

Незважаючи на чималу кількість наукових праць, проблема використання драматизації у навчанні англійської мови в початковій школі потребує подальшого дослідження.

Мета статті – схарактеризувати особливості використання методу драматизації на уроках англійської мови в початковій школі.

Для більшості учнів драматизація – це наче продовження їх дитячих ігор, тільки іноземною мовою. Як стверджує С.В. Дзюїна, драматизація – унікальний методичний прийом, що сприяє формуванню мовних навичок, розвиває творчу

уву, моральність, комунікативність і художній смак. Використання драматизації на уроках англійської мови допомагає розвинути соціальну свідомість і лінгвістичну свідомість, діагностувати інтереси і потреби учнів, стимулювати учнів із різним мовним рівнем до використання іноземної мови [2, с.14].

Найкраще метод драматизації реалізувати за допомогою інсценування, тому що, не проводиться особлива підготовча робота (заучування ролей), матеріал для учнів відомий, учні мають свободу вибору мовних засобів, при розподілі ролей усі учні задіяні в театралізованій постановці [1, с.66].

Наприклад, коли діти навчаються описувати зовнішність людей, можна запропонувати їм інсценувати рольову гру «Друг заблукав».

Teacher: *You are in London with your friend. Suddenly you see that your friend is no longer with you. He has lost his way. You come to a policeman and tell him about it. The policeman asks you to describe your friend. Do it for him.*

Типові запитання «поліцейського» можна оформити у виді плаката, а для відповідей на його питання, якщо це необхідно, використовувати підстановчі таблиці.

Policeman: *Good morning!*

Pupil: *Good morning!*

Policeman: *You look sad. What is the matter?*

Pupil: *I lost my friend somewhere here.*

Policeman: *What is your friend's name?*

Pupil: *His name is Eugene.*

Policeman: *How old is he?*

Pupil: *He is 12 years old.*

Policeman: *Describe him, please.*

Pupil: *My friend is not tall. His hair is dark. His eyes are grey.*

Policeman: *What is he wearing?*

Pupil: *My friend is wearing a red sweater and blue jeans. He has grey sneakers and a cap on.*

Policeman: *Wait here, please.*

Відходить, шукає друга, знайшовши по опису, говорить: *Is this your friend?*

Pupil: *Yes, thank you very much.*

Policeman: *You are welcome.*

За допомогою рольової гри «Друг заблукав» добре відпрацьовується вимова, активізується лексичний і граматичний матеріал, розвиваються навички аудіювання, усного мовлення.

Дуже важливим моментом у театралізованих постановках є те, що діти, граючи певну роль, перевтілюючись у персонажа, почувають себе розкуто, і навіть допускаючи явні помилки в мові, не «губляться», а лише посилюються на той факт, що помилка допущена не ними, а тими персонажами, яких вони грають [3, с.44].

Отже, використання методу драматизації у навчальному процесі сприяє формуванню іншомовленнєвих навичок і умінь, забезпечує запам'ятовування мовного матеріалу, допомагає закріпити і розширити вивчену лексику, ненав'язливо і без монотонності відпрацювати граматичний матеріал.

Список використаних джерел:

1. Гра-драматизація як форма позакласної роботи з англійської мови. *Рідна школа*. 2014. № 10. С. 64-68.
2. Дзюина Е.В. Театралізовані уроки і внікласні заходи на англійському мові. Москва, 2006. 176 с.
3. Ларіна Є. Ігрова вправа як ефективний засіб навчання іноземної мови в школі. *Учитель*. 2001. №3. С. 45.
4. Методика навчання іноземних мов у початковій школі : навч. посіб. / О.В. Котенко та ін. Київ, 2013. 336 с.

The article deals with the method of dramatization as a means of teaching English in primary school. It has been found out that dramatization is an effective means of developing all kinds of speech activities and helps to form junior pupils' positive motivation to foreign language learning.

Key words: dramatization, role play, kinds of speech activities, means of teaching, English lesson, junior pupils.

Отримано: 17.04.2018

УДК 373.2.016.81-028.31:37(477)(092)

І. І. Гарасим, студентка 2 курсу педагогічного факультету

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ У СВІТЛІ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ СОФІЇ РУСОВОЇ

Стаття присвячена висвітленню методичних аспектів розвитку мовлення дошкільників – виокремленню основних форм, методів і засобів навчання згідно концептуальних положень мовної освіти С. Русової та їх значення у практиці сучасного дошкільця.

Ключові слова: Софія Русова, мовна освіта, мовленнєвий розвиток, дошкільники, форми, методи, засоби навчання.

Розбудова нової парадигми освіти відбувається на основі надбань минулого, що вже витримало випробування як в альтернативній, так і в традиційній педагогіці. У цьому сенсі нашу увагу привернула педагогічна спадщина С. Русової – організатора народної освіти, педагога-практика, автора оригінальної філософсько-педагогічної концепції національного виховання, органічну частину якої становить теорія дошкільної освіти. Створена нею цілісна система виховання маленьких громадян України є міцним підґрунтям для формування національної свідомості й самосвідомості, самоповаги й гідності, чого не може бути без любові до рідної мови й знання її закономірностей. Віддаючи перевагу вихованню дітей на національній основі, С. Русова створила концепцію мовної освіти дошкільника, відлуння якої знаходимо у працях сучасних науковців (А. Богуш, Н. Гавриш, М. Вашуленко, А. Гончаренко, А. Вознесенська, С. Фльоріна та ін.), де йдеться про мовлення не як про самостійну, відокремлену від інших діяльність, а як про ту, що пов'язана з інтегруванням простором поліхудожніх діяльностей (літературна, музична, театральна, образотворча), тобто йдеться про художньо-мовленнєву діяльність.

Мета статті – простежити, як віддзеркалено методичні аспекти мовленнєвого розвитку дошкільників у педагогічній спадщині С. Русової.

Мова – головний інстинкт, який відрізняє людину від інших живих істот. Це соціальний зв'язок між людьми, засіб для виявлення свого внутрішнього світу і сприймання нових знань. Уявлення дитини тільки тоді стають певними і ясними,

коли вони одержують словесну назву. С. Русова усе своє життя спрямовувала на те, щоб прищепити українцям їхню національну гідність ще з раннього дитинства у родинному колі та в національних українських дошкільних закладах. На думку педагога, «Нація народжується біля дитячої колиски. Тільки на рідному ґрунті, серед рідної пісні й слова здатна вирости національно свідомо дитина [2, с.7].

Розробивши мету і завдання дошкільного виховання, орієнтовану програму роботи з дошкільниками, освітня діячка визначила форми та методи організації навчально-виховного процесу в закладах дошкільної освіти. Провідною формою навчання вона називає «річкові лекції», тобто заняття з розвитку мовлення та ознайомлення з довкіллям. Визначаючи довкілля засобом розвитку мовлення, С. Русова підкреслювала необхідність урахувати дитячі інтереси та незвичайну допитливість дітей, що стимулюють мовленнєву активність, бо саме цікаві й різноманітні дитячі запитання про навколишнє є показником активного пізнавального ставлення до довкілля. Запитання дітей, а особливо їх намагання відповідати самостійно, на думку вченої – «ціла поезія», «вияв природного інтересу», «інстинкту знань» [2, с.117]. Зважаючи на вираження почуттів, які викликає в дитини той чи інший предмет, Софія Федорівна наголошувала на використанні в описах більше прикметників, називаючи такі заняття «лекціями номенклатури». Саме така форма роботи передбачає зосередження уваги дитини на властивості предмета, кольорі, розмірі, їх застосуванні [2, с.107]. Водночас вона радила

кожному вихователю самостійно складати програму ознайомлення дітей з довкіллям із урахуванням дитячих інтересів, особливостей регіону. Принципами побудови програми, на думку С. Русової, мають бути: відповідність сезону, порі року, регіональності, доступність, послідовність, зв'язок із попереднім матеріалом, відповідність віку та інтересам дітей. Матеріал для «річового» навчання, за С. Русовою, мають «подавати» самі діти. Таким чином, було окреслено послідовну систему набуття дитиною знань, започатковано «річову науку», що стала основою художньо-мовленнєвого розвитку дитини.

Серед методів розвитку мовлення Софія Федорівна виокремлює такі, як: читання художніх оповідань, спостереження, екскурсії, розглядання картин та бесіда за їх змістом, розповідання за малюнками, заучування віршів, переказ художніх творів, бесіди, ігри-драматизації, розповідання казок, вправи та ігри. Провідним на думку педагога є читання оповідань і казок.

Значну увагу С. Русова радила приділяти і мовленню педагога – керівника дитячого гурту, який повинен якнайкраще володіти літературною мовою і знати діалекти тієї місцевості, де він працює, оскільки дитині важко відразу перейти на літературну мову. Для формування у дітей літературної мови та безболісного виправлення діалектів педагог радила розповідати, читати літературні твори, зупиняючись на тих словах, які в місцевому діалекті звучать інакше. Найкращий спосіб, зазначала вона – це вільні розмови з дітьми. При цьому потрібно забезпечити їм можливість цілком самостійно і вільно висловлюватися, водночас вказувати їм на їхні діалектичні вирази й виправляти їх [5, с.69].

На основі ґрунтовного аналізу зарубіжного досвіду та наукових праць відомих учених різних країн у галузі становлення і розвитку мовлення дітей Софія Федорівна визначила *шляхи* для «найкращого розвитку мовлення дітей». Це: необхідність стежити за правильною мовою; «навчати гарних легеньких ритмічних віршів»; «давати дітям розмовляти вільно, на цікаві для них теми»; стимулювати їх до складання самостійних творів, невеличких оповідань; розповідати їм найкращі художні твори, які б «захоплювали їх своїм змістом і художньою формою, мовою»; проводити «речові лекції»; та «лекції – номенклатури» [5, с.120]. Найважливішими *засобами* розвитку мовлення дітей, на погляд ученої, є: довкілля, мистецтво, художня література, національні свята, український фольклор, грамота, драматизація. Використання у практиці роботи з дошкільниками означених засобів сприяє виробленню образного й виразного мовлення, спонукає його до самореалізації й самовираження, збагачуючи емоції та почуття, а різноманітність форм прояву художньої, пізнавальної, ігрової активності дітей спо-

нукають до словотворчості. Так, у сюжетно-рольовій грі словесна творчість виявляє себе через сюжетоскладання, казкові, ігрові діалоги, сценарій; у пізнавальній діяльності – через вислови-міркування, вислови-пояснення, вислови-запитання, головна мета яких упорядковувати, систематизувати власні уявлення про довкілля, пояснити самому собі невідповідності, незрозуміле, проблеми, з якими постійно стикається дитина; в образотвірчій, музичній, конструктивній, театральній діяльності – через акомпанемент дій, їх коментар, словесне малювання; у спілкуванні з однолітками і дорослими – через самопрезентацію й фантазування; і, нарешті, через складання за власною ініціативою казок, оповідань, віршів, а також – мовні ігри (дражники, лічилки, скоромовки, загадки, заклички тощо). У процесі такого словесно-емоційного й рухового перетворення, мовлення дитини набуває художнього забарвлення.

Досліджуючи аспекти мовленнєвого розвитку дошкільників у педагогічній спадщині С. Русової, приходимо до таких висновків: мовна освіта дошкільників має здійснюватися на національному ґрунті з перевагою індивідуальних та індивідуально-групових занять; народознавчий матеріал має поєднуватися з сучасністю з пріоритетом діалектного «хатнього» мовлення; засобами розвитку мовлення є – довкілля, мистецтво, художня література, національні свята, український фольклор, грамота, драматизація, формами – заняття («предметові» та «річові» лекції, оповідальні години); до методів розвитку мовлення і навчання рідної мови в дошкільному закладі віднесено спостереження, екскурсії, досліди з матеріалами та предметами, бесіди, читання, розповідання, переказ, складання дітьми розповідей, розповідання за картинками, заучування віршів, ігри драматизації. Сучасні дослідження проблеми виховання і навчання дітей підтверджують актуальність методичних поглядів С. Русової.

Список використаних джерел:

1. Богуш А.М., Маліновська Н.В. Лінгводидактична спадщина Софії Русової в сучасному дошкільному закладі : монографія. Одеса : ПНЦ АПН України. СВД М.П Черкасов, 2006. 134 с.
2. Русова Софія. Вибрані педагогічні твори : у 2 кн. / за ред. С.І. Коваленко, І.М. Пінчук. Київ : Либідь, 1997. Кн. 1. 272 с.

The article deals with the methodical aspects of preschoolers' speech development – the main forms, methods and means according to S. Rusova's conceptual principles of language education and their value in practice of modern preschool education.

Key words: Sofia Rusova, language education, speech development, preschool children, forms, methods, means.

Отримано: 24.04.2018

УДК 37.015.031:7

О. Гасюк, студент 2 курсу історичного факультету

ЕСТЕТИКА ПРАЦІ В ТВОРАХ А. С. МАКАРЕНКА

У статті проаналізовано значення праці у формуванні підростаючих поколінь, форми і проблеми естетики трудового виховання школярів у контексті ідей А. Макаренка.

Ключові слова: трудове виховання, естетика праці, продуктивна праця, педагогічна спадщина, краса праці, колективна праця.

Праця – основне джерело духовного, матеріального багатства суспільства, головний критерій соціального престижу людини, її священний обов'язок, фундамент особистісного розвитку. Праця – це основна ланка, яка допомагає підняти всю виховну роботу на найвищий рівень. Питання поєднання навчання з продуктивною працею, позитивну роль трудового виховання висвітлювали Т. Кампанелла, М. Квінтіліан, Я. Коменський, Д. Локк, Т. Мор, Р. Оуен, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, Ш. Фур'є. Великого значення проблемі поєднання навчання з продуктивною працею, формування умінь і навичок підростаючого покоління надавали вчені XIX – першої половини XX століття, зокрема П. Блонський, М. Корф, А. Макаренко, С. Русова, Т. Лубенець, В. Сухомлинський та ін.

Окремі аспекти проблеми трудового виховання у педагогічній спадщині А. Макаренка розглядалися в роботах Н. Абашикіної, Р. Бескіної, М. Віноградової, М. Гетьманця,

Л. Гордіна, М. Свтуха, В. Коротова, В. Малініна, М. Ніжинського, В. Петрової, О. Сметаніна, С. Соколовського, А. Фролова та ін. Гуманістична суть системи виховання А. Макаренка досліджувалась І. Зязюном, М. Красовицьким, В. Струманським, М. Ярмаченком.

Творчу спадщину А. Макаренка досліджують і видатні зарубіжні вчені зокрема: відтворення повної біографії українського педагога, його життєвий і творчий шлях, внесок у світову педагогіку, дослідження філософських, педагогічних, соціальних аспектів його спадщини (Д. Благоєв (Болгарія), Ф. Патакі (Угорщина), А. Левін (Польща), дослідження педагогічної системи трудового виховання в спадщині А.С. Макаренка (В. Зільберман (США)) та ін.

Актуальність проблеми естетики праці, трудового виховання для сучасної теорії та практики освіти в Україні

і зумовили вибір теми статті «Естетика праці в творах А.С. Макаренка».

Мета статті: на основі історико-педагогічного аналізу педагогічної спадщини і практичної діяльності А. Макаренка, є розкриття проблеми естетики трудового виховання школярів, значення праці у формуванні морального обличчя людини підростаючих поколінь у контексті ідей А. Макаренка.

В педагогічній спадщині А. Макаренка проблема трудового виховання займає одне з перших місць [1, с.174]. Антон Семенович неодноразово зазначав, що щастя людини полягає у вільній, творчій, повноцінній праці на благо колективу. Він був одним із пропагандистів самовідданої праці на благо суспільства. У своїх творах видатний педагог підкреслював величезне значення праці у формуванні морального обличчя людини, у вихованні підростаючих поколінь [6, с.18].

Виходячи з цих положень, А. Макаренко стверджує: правильне виховання молоді не можна собі уявити як виховання нетрудове. Праця завжди була основою людського життя, створення добробуту людського життя і культури. Багато уваги приділяв А. Макаренко естетиці праці, значенню її в естетичному вихованні дітей. Але, говорив він, не всяка праця є засобом естетичного і етичного виховання. Трудовий процес, якщо його розглядати ізольовано від життя, є морально нейтральним. Без створення умов для виникнення відповідних мотивацій поведінки трудовий процес легко перетворюється в автономну механічну дію, подібну до дихання або ходьби. Аналізуючи досвід Полтавської колонії, Макаренко робить висновок, що етичний і естетичний ефект трудового виховання буде забезпечено лише тоді, коли останнє стане колективістичним, тісно пов'язаним з розумінням вихованцями сучасних господарських завдань колективу і перспектив дальшого його розвитку.

Він підкреслював, що трудове виховання обов'язково повинно передбачати створення матеріальних цінностей: «...Праця, яка не має на увазі створення цінностей, не є позитивним елементом виховання, тому що праця, так звана навчальна, і та повинна виходити з уявлення про цінності, які може праця створити» [1, с.175].

Проблема праці і її естетики цікавила Макаренка перш за все як проблема колективної праці. Лише праця в колективі, писав він, виховує у людини високі моральні якості: «...Спільне трудове зусилля, робота в колективі, трудова допомога людей та постійна їх взаємна трудова залежність тільки й можуть виховати правильне ставлення людей одне до одного... Тільки участь у колективній праці дає змогу людині виробити правильне, моральне ставлення до інших людей – радісну любов і дружбу у відношенні до кожного трудячого, обурення і засудження у відношенні до ледаря, до людини, що ухиляється від праці» [2, с.389].

Праця, якщо вона покликана до життя свідомим прагненням і інтересами колективу, прекрасна, приносить людині радість. У розділі «Четвертий зведений» «Педагогічної поеми» показано «мажорну музику радісної людської втми» вільного колективу від вільної праці, яка прекрасна саме тим, що перебуває в гармонійному єднанні з укладом життя всього трудового колективу країни. Діти відчувають красу такої праці, розуміють, що ця праця – частина їх великого і вільного життя. Тому праця була близька і зрозуміла комунарам, викликала у них почуття прекрасного. В «Педагогічній поемі» розповідається про екскурсію колоністів до паровозних майстерень. В очах дітей вони були чудовим палацом, де ходили «благородні принци, одягнені в дорогоцінний одяг, що сяяв паровозним мастилом і пахнув усіма ароматами сталі й заліза». І це тому, що діти бачили насамперед згуртований у праці колектив; естетичне ставлення їх до баченого визначалося й тим, що «паровозні майстерні мали славне революційне минуле», що «у благородних принців... розумні, витончені обличчя, яскраві очі, що світяться знанням і владою над найскладнішими законами техніки, впевненою бадьорістю». Піклування про естетику колективу, яку виявляв А. Макаренко, дало позитивні результати лише тому, що трудова діяльність його вихованців була організованою.

Найбільш досконалі форми естетичне виховання в праці набуло в комуні імені Дзержинського. У процесі ціле-

спрямовано організованої трудової діяльності у комунарів вироблялися такі моральні якості, як любов до праці, дисциплінованість, організованість, витримка, почуття власної гідності, дружби, товаришування, акуратності, ввічливості тощо, причому в таких досконалих формах, що можна і потрібно окремо говорити про естетику дисципліни вихованців Макаренка, естетику зовнішнього вигляду і т. п.

Одним з кращих засобів виховання естетичних почуттів, пов'язаних із сприйняттям краси праці, Макаренко вважав участь вихованців у благоустрою своїх приміщень та подвір'я. Милуючись хорошим виглядом колонії, вихованці відчували красу праці людини.

Чудовим прикладом естетичної організації праці було свято першого снопа, описане в «Педагогічній поемі»; тут естетика праці досягає вершин, стаючи своєрідною «містерією праці». В організації проведення свята необхідно відзначити два моменти: органічний зв'язок його з життям всього колективу і продуманість кожної деталі проведення. Щира радість, захоплення, з якими справляли колоністи це свято, свідчать, що для них церемонія початку робіт не просто цікава гра, а естетичне виявлення самої суті їх життя, праці [4].

Уявлення про естетику праці повинно бути тісно пов'язаним з уявленням про її культуру, тобто про чіткий ритм трудового процесу, його злагодженість і організованість. Естетичні поняття і навички людини перш за все знаходять свій вияв в її діяльності, в умінні правильно організувати свою працю. Макаренко зазначав, що привчити школяра до культури праці – значить привчити його до організованості, чіткого ритму, врівноваженості, зібраності в труді.

Велику увагу А. Макаренко приділяв естетиці засобів праці. Саме сприйняття виробничого цеху, добре налагоджених машин і верстатів було важливим елементом естетичного виховання. Емоційний ефект трудового процесу підсилюється, якщо учень привчається дбайливо ставитися до засобів виробництва, тримати верстат в чистоті і порядку. В такому разі чистота і чітка робота машин стають своєрідним «транспарантом для поведінки», служать вихованню етики і естетики поведінки.

Для естетичного виховання у праці А. Макаренко застосовував різні діаграми, плакати тощо. Цікавим зразком використання такого виду наочності може служити діаграма, про яку згадується у повісті «Прапори на баштах» [5].

Вона була виготовлена досить оригінально. Зверху, у вигляді чудесного міста, було зображено завод електроустановки, який будували комунари; тут же вказано дні тижня. Вузька червона стрічка знизу показувала «фронт» робіт, трудовий «наступ» цехів-металістів, деревообробників, від виконання якими виробничого плану залежало здійснення завітної мрії колонії – пуск в дію заводу. З кожним днем червона стрічка невпинно рухалась все вище й вище. Зведення про трудові подвиги колоністів вивішувалось поруч з діаграмою.

Здійснюючи поєднання навчання з продуктивною працею, А. Макаренко переконливо доводить, що суспільно-корисна праця є найважливішим засобом формування високих моральних якостей людини. Він зазначає, що цілеспрямована праця створює красу особистості, її естетичну приналежність. Досвід роботи А. Макаренка яскраво свідчить про те, що колективна цілеспрямована праця певною мірою сприяє естетичному вихованню, розвитку художніх смаків; що суспільно-корисна праця не тільки сама є творцем прекрасного, а й допомагає сприймати прекрасне в житті.

Робота по вихованню естетики поведінки через колективну, продуктивну працю найбільш ефективна там, де існує тісний зв'язок учнів з трудівниками заводів і колгоспів, зокрема в школах з виробничим навчанням, в яких учнівські колективи органічно пов'язані з колективами підприємств.

Сьогодні, коли в країні здійснюється реформування освіти і питання поєднання праці з навчанням набуває виняткової ваги, особливо зростає актуальність завдання цілісно розвивати почуття прекрасного в праці. Учні необхідно показувати приналежність, красу, поезію праці та психологічно готувати дітей до того, що вони в майбутньому братимуть участь у суспільно-корисній діяльності, у труді, зміцнювати в них думку, що праця сама по собі прекрасна і робить людину прекрасною.

Особливої уваги заслуговує питання про естетичне оформлення оточення, в якому відбувається трудовий процес, привабливість знарядь виробництва, чіткий ритм роботи. Треба завжди дбати про те, щоб вироби учнів були не лише придатні для використання, але й відзначалися досконалістю форм, чистотою обробки тощо. А. Макаренко зробив вагомий внесок у трудове виховання дітей, окреслив ознаки його прояву, обґрунтував шляхи та засоби формування в умовах освіти, серед яких простежено використання виховного потенціалу праці.

Отже, в сучасній Україні ми з повагою згадуємо слова великого педагога про те, що праця є «переживанням повноцінності життя» і виховання в учнів школи психологічної готовності і любові до праці, її краси тощо.

Список використаних джерел:

1. Макаренко А.С. Трудове виховання. Взаємини, стиль тон у колективі. *Твори* : у 7 т. Київ : Рад. школа. 1954. Т. 5. 1954. С. 173-205.

2. Макаренко А.С. Виховання в праці. Лекції про виховання дітей. *Твори* : у 7 т. Київ, 1954. Т. 4. С. 387-397.
3. Макаренко А.С. Трудовое воспитание. Москва : Просвещение, 1964. 246 с.
4. Макаренко А.С. *Твори* : в 7 т. Київ : Рад. школа, 1953. Т. 1. Педагогічна поема. 710 с.
5. Макаренко А.С. *Твори* : В 7 т. Київ : Рад. школа, 1953. Т.3. Прапори на баштах. 446 с.
6. Ніжинський М.П. Життя і педагогічна діяльність А.С. Макаренка (творчий шлях). Київ : Рад. школа, 1967. 304 с.

The article analyzes the importance of labor in the formation of the younger generations, the forms and problems of the aesthetics of labor education of schoolchildren in the context of A. Makarenko's ideas.

Key words: labor education, aesthetics of labor, productive labor, pedagogical heritage, beauty of labor, collective labor.

Отримано: 26.04.2018

УДК 373.3.091.33-027.22:796:33

Б. М. Герасимюк, студентка 3 курсу педагогічного факультету

ЕЛЕМЕНТИ ВИПЕРЕДЖУВАЛЬНОГО НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ЧАСТИН І ДРОБІВ

У статті розглянуто роль випереджувального навчання та створення ситуації успіху на уроках математики у процесі ознайомлення учнів із частинами та дробами, їх утворенням і порівнянням дробів з однаковими знаменниками.

Ключові слова: частина, дріб, випереджувальне навчання, ситуація успіху, успішне навчання.

Поняття числа є фундаментальним поняттям для всього курсу арифметики у початкових класах. Число – багатофункціональне поняття, воно виступає як кількісна характеристика множини, характеризує порядок елементів у множині, є результатом вимірювання величин. Тому не можна зосереджувати увагу лише на одному з його аспектів, випускаючи з поля зору інші, якими людина реально оперує. Розвиток поняття про число, ознайомлення з різними функціями числа має відбуватися комплексно, щоб коли постає завдання розширити поняття про число, ознайомити дітей з відношенням частини до цілого та дробами, вони не відчували значних труднощів у перебудові вже засвоєних знань, умінь і навичок.

Актуальність теми зумовлена тим, що учням відчують труднощі в опануванні понять «частина» та «дріб», тому вчитель має використовувати більше дидактичного матеріалу, при можливості частково ознайомлювати з цією темою перед її вивченням, застосовувати випереджувальне навчання як одну з ефективних технологій.

Мета статті – розглянути застосування випереджувального навчання для успішного вивчення частин і дробів, проаналізувати систему ігор, які можна використати для пропедевтичного ознайомлення з цими поняттями.

Проблему ігрової діяльності досліджували В. Анісімова, А. Артемова, А. Вербицький, Р. Гуревич, А. Лопатіна, В. Семенов та інші педагоги і психологи. Успішним навчанням займався С. Френе, досить ефективним методом є випереджувальне навчання С. Лисенкової. Завдяки своїй пропедевтичній формі ця система усуває майбутні труднощі, які можуть бути виявлені у дітей через раптові ускладнення матеріалу. С. Лисенкова зазначає: «...щоб зменшити об'єктивну трудність деяких питань програми, треба випереджати їх введення в навчальний процес» [1]. Виховання успіхом – це провідний принцип педагогічної системи С.М. Лисенкової [4]. Успіх в роботі з навчальним матеріалом приносить радість та задоволення від самого процесу навчання, а не лише від результату. Звичайно, результат є і він досить вагомий завдяки тому, що учні починають знайомитись з математичним матеріалом до початку вивчення нової теми за програмою.

Ознайомившись з чинною програмою дошкільного віку [3, с.128-198] у якій зазначено, що діти 4-6-ти річного віку займаються різними видами діяльності, такими як: грою, малюванням, конструюванням, хочемо зазначити, що в цей період доцільно використовувати елементи випереджувального навчання. У цей період дитина проявляє заці-

кавленість до нового: вона узагальнює, порівнює, зіставляє, робить висновки, групує матеріал за якоюсь ознакою, робить нескладні усні обчислення та розв'язує прості арифметичні задачі, вміє аналізувати та виокремлювати головне, порівнювати і запам'ятовувати, впорядковувати предмети за їх масою, довжиною, величиною та об'ємом. Дитина в дошкільний період має розвинене абстрактно-логічне мислення та інтелектуальну активність [3, с.248-250].

Успішне формування абстрактного поняття числа, введення частин та дробів суттєво залежить від того, як подається матеріал, поступово ускладняється, що сприяє свідомому засвоєнню та запам'ятовуванню.

Для якісного засвоєння школярами понять частин та дробів пропонуємо комплекс завдань та вправ, які допоможуть дітям зрозуміти цю тему за допомогою ігор. Граючи діти не бояться труднощів і будуть свідомо опановувати цей матеріал, оскільки попередньо практично маніпулюватимуть частинами, зіставлятимуть їх.

Різноманітних підходів для ознайомлення з частинами та дробами є досить багато, з елементами теми дитина знайомиться ще до вивчення її у школі, вже у 4-5 років уявляє половину чогось, третину, четверту частину. Цей вік найбільш сприятливий для пропедевтики вивчення частин та дробів, тому доцільно використовувати різні підходи для поглиблення уявлень, використовувати для цього, зокрема, знайомство з шаблонними блоками, що дозволяє маніпулювати частинами.

Досить цікавою є гра Нікітіних <http://nikitiny.ru/Drobi>

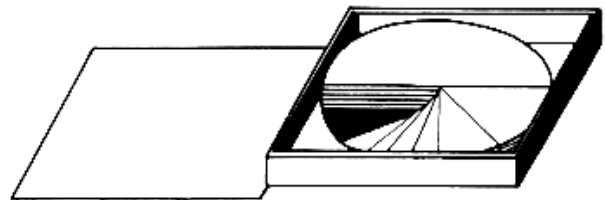

Рис. 1.

Вона являє собою комплект, що складається з 12 різнобарвних кіл. Перше коло ціле, друге розрізане на дві рівні частини, третє на три, і так далі, аж до 12 рівних між собою частин. Спочатку потрібно висипати всі 78 частин, задача дитини буде полягати в тому, щоб розкласти частинки дробу купками так, щоб кожна купка мала свій колір, так можна повторити ще й кольори. Далі завдання мають наростаючий характер. Можна порівняти між собою части-

нки різних кольорів. Дуже цікаво будувати драбинку – коли внизу знаходиться ціле коло, далі – половина, потім третя частина... Таким чином можна наочно побачити чому, наприклад, половина більша за четверту частину. Для цієї гри завдань досить багато і вони можуть варіюватися і доповнюватися, діти першого та другого класу здатні порівнювати та зіставляти об'єкти навколишнього світу, тому гра Никітінних буде доречною і в цих класах [2].

На основі цієї гри ми сформували ігровий комплект та систему завдань, який має на меті ознайомити дітей з геометричними фігурами, навчити дитину визначати кольори та форму предмета, порівнювати, зіставляти частини і дробів.

Ця гра ґрунтується на використанні дидактичного матеріалу і використовує палетку з чотирма накресленими шестикутниками, набір трикутників, ромбів, трапецій і шестикутників. Зазначимо, що матеріали мають бути приємні на дотик та яскравими, щоб дитині було цікаво гратися.

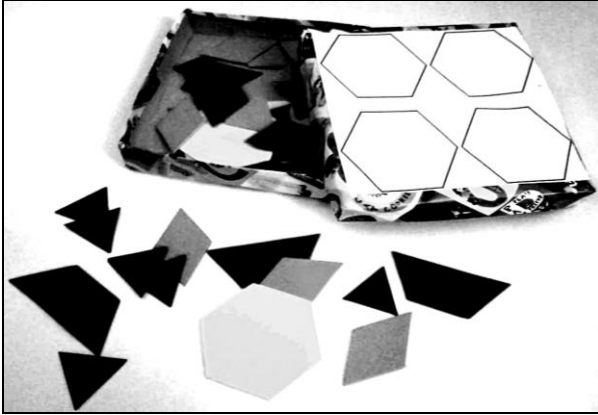

Рис. 2.

Звичайно, на прикріпленій палетці може бути і інша кількість накреслених шестикутників, але головна умова, щоб ці шестикутники можна було виміряти кожним видом мірок (фішок), тобто якщо накреслено 4 шестикутники, то відповідно має бути 4 жовтих шестикутники, 8 червоних трапецій, 12 ромбів та 24 трикутники.

До цієї гри ми створили комплекс завдань, що допоможе дітям практично засвоїти поняття частин та дробів. Для цієї гри необхідна присутність дорослого, але саме як організатора начального процесу, тобто, дорослий керує процесом гри не беручи безпосередню участь у ньому. Звичайно, як і в інших іграх все залежить від розвитку дитини та її віку, тому і завдання для кожної дитини доцільно формувати індивідуально.

На початковому етапі ознайомлення з цією грою ми можемо запропонувати дитині висипати усі матеріали, що знаходяться в коробці пропонувати дитині такі завдання:

- розклади фігури за кольорами, назви ці кольори;
- як називається кожна з цих фігур?
- яка фігура найбільша? найменша?
- розклади фігури за розміром в порядку зростання (спадання);
- кою з цих фігур можна виміряти шестикутник, трапецію, ромб, яким чином?

- скільки зелених трикутників повністю покриває шестикутник? Якщо заберемо дві, то скільки залишилося?
- якщо на ромб (трапецію) накласти трикутник, то яка частина залишилась незаповненою?

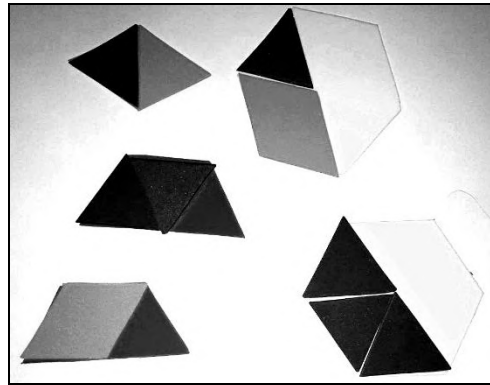

Рис. 3.

Потім дітям роздаються картки які потрібно якнайшвидше заповнити шаблонними блоками різних форм (запитання до цього завдання також варіативні).

За допомогою цієї гри ми вчимо дітей розпізнавати кольори та фігури, порівнювати величини за допомогою накладань однієї фігури на іншу, що є дуже важливим для пропедевтики вивчення частин та дробів. Набір можна використовувати для ілюстрації складу числа, наприклад, зобразити 12 як десять трикутників (десяток) і один ромб (дві одиниці, бо складається з двох трикутників). Таких запитань може бути безліч і мета їх буде також відрізнитися, але основна мета все ж залишається – навчити дітей свідомо оперувати частинами та дробами за допомогою маніпуляцій з предметами, за допомогою гри.

Для формування свідомого засвоєння учнями понять частин і дробів доцільно застосовувати технології випереджувального навчання, створювати та творчо використовувати дидактичні ігри, урізноманітнювати комплекси завдань до них.

Список використаних джерел:

1. Впровадження інформаційних технологій в навчальний процес. URL: <http://nereff.ru/0611143.html>.
2. Математика: навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів 1-4 класів. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/4.-matematika.-1-4-klas.doc>.
3. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкільня» / [О.І. Білан, Л.М. Возна, О.Л. Максименко та ін.]. Тернопіль : Мандрівець, 2013. 264 с.
4. Софія Лисенкова: Виховання успіхом. URL: <http://www.novapedahohika.com/noloms-166-1.html>.

The article examines the role of forward learning and the creation of a situation of success in mathematics lessons in the process of familiarizing students with parts and fractions, their formation and comparison of fractions with identical denominators.

Key words: part, fraction, forward education, a situation of success, successful training.

Отримано: 19.04.2018

УДК 373.3.015.31:502/504:82-343

Ю. М. Герцан, магістрантка педагогічного факультету

МАТЕМАТИЧНА КАЗКА ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розкрито роботу із математичною казкою як однією з ефективних форм екологічного навчання й виховання молодших школярів.

Ключові слова: математична казка, екологічне виховання, творчість.

Екологічна ситуація, яка склалася у світі на сьогодні, вимагає швидкої перебудови мислення людства в цілому й кожної конкретної людини з метою формування екологічної свідомості та екологічної культури. У зв'язку з цим екологічна

освіта і екологічне виховання стають одним із пріоритетних напрямків педагогічної науки, тому Національна доктрина розвитку освіти у XXI столітті розглядає питання екологічного виховання як одне із ключових питань системи освіти в Укра-

їні. Одним із важливих напрямів національної системи виховання є формування природоохоронної та екологічної культури, гармонійних відносин людини з природою, оскільки не можливо відокремити наше життя від навколишнього середовища в якому ми перебуваємо.

Найважливіше місце у цій системі відводиться школі, як одній із ключових ланок становлення особистості. Сьогодні перед школою, вчителями та батьками стоять завдання домогтися того, щоб кожного, хто зараз ходить до школи, озброїти навичками економного, бережливого використання природних ресурсів, дбайливого ставлення до природи.

Провідну роль в екологічному вихованні молодших школярів відіграють навчальні предмети природничо-математичного циклу. Саме вони забезпечують природничо-наукову основу для розуміння взаємозв'язків у природі й формування екологічної культури учнів. При плануванні екологічного виховання на уроках математики добір методів навчання має забезпечувати високий ступінь розуміння та самостійності учнів під час виконання завдань екологічної тематики. Важливою вимогою до методів навчання є те, що вони мають стимулювати інтерес до еколого-математичного матеріалу і сприяти розвитку мотивації природоохоронної діяльності учнів. Значною мірою реалізації цих вимог відповідає використання ігрових технологій, навчальних бесід, емоційно-моральних ситуацій, наприклад, процес створення математичної казки.

Казка, як відомо, є найприроднішою і найпривабливішою діяльністю для молодших школярів. Відмітимо, що науково доведено, що казкою легко зосередити увагу школярів та зробити процес навчання захопливим. Видатний вітчизняний педагог В. Сухомлинський писав: «Якщо мені вдавалось домогтися того, що дитина, в розвитку мислення якої зустрічались труднощі, придумала казку, пов'язала в своїй уяві декілька предметів оточуючого світу – значить можна сказати з впевненістю, що дитина навчилася мислити» [2].

Саме в такій діяльності розпочинається невимуснене спілкування дитини з колективом класу, взаєморозуміння між учнями. У дітей виробляється звичка зосереджуватися, працювати вдумливо, розвивається увага, пам'ять, жага до знань. Задовольняючи свою природну потребу в діяльності, в процесі дитина не помічає, що вчиться – пізнає нове, запам'ятовує, конструє, порівнює, класифікує, поглиблює набути раніше знання, розвиває фантазію.

У дослідженнях К.Д. Ушинського, Л.М. Толстого, С.І. Тіхєва, А.М. Леушина, С.І. Щербакова, Т.А. Шоригіна, Т.І. Єрофєєва, Н.Я. Большунова, Т.О. Фадєєва та інших було розкрито важливу роль казки у навчанні та вихованні дітей. Творче поєднання казки з математикою є ефективним методом роботи вчителя [1].

Казку, як вид діяльності, на уроках математики, можна використовувати для ознайомлення дітей з новим матеріалом та для його закріплення, для повторення раніше набутих уявлень і понять, для повнішого і глибшого їх осмислення, формування обчислювальних, графічних умінь та навичок, розвитку основних прийомів мислення, розширення кругозору.

Технологія складання математичної казки Фадєєвої Т.О. [3] передбачає три етапи роботи:

Репродуктивний, відтворювальний етап, коли казка складається за інструкціями вчителя, тобто дорослим жорстко визначені основні параметри процесу складання казки. Вчитель визначає героїв казки та математичні знання, на яких ґрунтується казка.

Продуктивний етап складання математичної казки полягає у тому, що вчитель пропонує розробити сюжет для героїв різних творів для дітей та певних математичних відношень у нових умовах. Учні мають розробити діалог, монолог для героїв, визначити послідовність подій, встановити причини явищ, побудувати ігрові моделі, продумати завершення казкової ситуації. Вчитель враховує пропозиції дітей в організації та проведенні казки.

Етап режисури та драматургії, коли учні складають математичну казку та реалізують її у рольовій грі. Передбачається використання у повній мірі можливостей стимулюючої функції казки, коли режисурна адаптована до пізнавальних можливостей дітей.

Робота над складанням математичної казки, з одного боку, дозволяє учням більш глибоко засвоїти математичний матеріал, а з іншого – навчати дітей розмірковувати,

послідовно викладати свою думку та обґрунтовано обирати варіанти складання казки [3].

Так, наприклад, пропонуємо математичну казку «Країна чистоти» з паралельним виконанням школярами математичних завдань.

«Країна чистоти»

Колись давним-давно існувала казкова країна під назвою Еколандія, у якій всі жили за екологічними законами: заощаджували природні ресурси, стежили за станом повітря, оберігали природу.

Але у цій країні було одне дуже забруднене місто під назвою Сяк-так, в якому жоден житель не дотримувався екологічних законів. І ось одного дня жителям цього міста прийшов лист, у якому було сказано, що якщо вони не змінять екологічну ситуацію свого міста, то воно просто зникне. Сяк-таківці дуже любили своє місто і були на все готові аби «вилікувати» його.

На допомогу жителям міста було відправлено 3 експерти, які мали навчити берегти природні багатства.

І ось перший експерт, містер Ейр, сказав: «У вас дуже забруднене повітря, а все лише через те, що ви вирубуєте всі ваші ліси. Щоб змінити це, пропоную вирішити ось таку задачу:

20 кг макулатури зберігають від зрубування одне дерево. Скільки дерев збереже 1 тонна макулатури?»

Жителі гарно виконали це завдання і позбулися однієї проблеми, а чи виконаєте його ви?

Містер Воттер сказав: У вас у місті катастрофічно не вистачає води, а все тому, що ви не вмієте заощаджувати її. Якщо так продовжиться і надалі, ви навіть не будете мати що пити. Тож вирішуйте цю проблему за допомогою задачі:

Добова норма води 3 л на людину. Ваша сім'я складається з 4 людей. Кожен член родини чистить зуби два рази на день. Чищення зубів триває три хвилини, а за хвилину виливається 2 л води. Скільки літрів води витрачає 1 член родини, 4 члени родини під час чищення зубів?

Жителі вирішили завдання і дійшли висновку, що необхідно економити воду, зокрема під час чищення зубів періодично вмикати її.

Містер Ґрунт наголосив: Що сяк-таківці забруднили сміттям і побутовими відходами велику площу навколо свого міста. Щоб усвідомити важливість проблеми запропонував наступну задачу:

Доведено, що 1 см ґрунту утворюється в природі 250 років. Скільки років потрібно, щоб утворилось 20 см ґрунту?

І це завдання теж виконали жителі. А як його виконаєте ви?

Після виконання жителями всіх завдань, місто стало чистішим, кращим та квітучим. Всі жителі задоволені та щасливі. І віднині місто носить назву Чистаківці!

За допомогою такої казки вчитель може зробити математичний матеріал цікавим, нестандартним, зрозумілим школярам. Цінність цього методу полягає в тому, що в казковій діяльності навчальна, розвиваюча і виховна функції діють у тісному взаємозв'язку. Казка як метод навчання організовує, розвиває учнів, розширює їхні пізнавальні можливості, виховує особистість.

Список використаних джерел:

1. Кузьменко Ю.В. Особливості використання казки при формуванні математичних уявлень. *Таврійський вісник освіти*. 2015. №2 (50). Ч. II. С. 139.
2. Сухомлинський В.О. На трьох китах. Вибрані твори в 5-ти томах. Київ : Радянська школа, 1977. 342 с.
3. Фадєєва Т.О. Інноваційні технології навчання математики у початкових класах : навчально-методичний посібник для студентів психолого-педагогічного факультету педагогічного університету. Кіровоград : Авангард, 2011. 95 с.
4. Хімчук Г. Математичний меридіан. URL: <https://galina-himchuk.webnode.com.ua/nasha-komanda/matematichni-kazki>.

The article deals with the mathematical fairy tale as one of the effective forms of environmental education and upbringing of junior pupils.

Key words: mathematical fairy tale, ecological education, creativity.

Отримано: 17.04.2018

ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ПРОЦЕСІ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ

У статті здійснено аналіз функції та структури експериментальної діяльності старших дошкільників для здійснення ефективного екологічного виховання.

Ключові слова: експериментальна діяльність старших дошкільників, дослід, гіпотеза, причинно-наслідкові зв'язки.

Успішність засвоєння старшими дошкільниками науково достовірних уявлень про природу, які в подальшому створюють підґрунтя для опанування системних екологічних знань, забезпечуються сприйнятливостю періоду дошкільного дитинства: пластичність нервової системи щодо опанування нових знань, набуття умінь і навичок. Саме тому в оволодінні знаннями про природу пріоритетною має стати експериментальна діяльність дітей, яка гармонійно інтегрує всю багатогранність не лише теоретичних знань, а й умінь і навичок щодо їх набуття та перенесення в різні сфери життєдіяльності.

Питання про сутність, структуру та значення експериментальної діяльності в системі інших видів діяльності дітей у дошкільному навчальному закладі досліджуються досить різнопланово в працях О. Іванової, Н. Лисенко, С. Ніколаєвої, З. Плохій.

У статті маємо на меті максимально оптимізувати діяльність вихователя і вихованців для екологічного виховання дітей шляхом запровадження експериментальної діяльності.

Основними пізнавальними функціями експериментальної діяльності є: демонстрування зв'язків, недоступних для сприймання органами чуттів дитини, її проникнення вглиб таких явищ природи, які спостерігаються в довіллі, і тих, які важко спостерігати внаслідок прихованості їхніх механізмів від безпосереднього сприймання. В результаті експериментальної діяльності у дітей формуються елементарні навички пошукової роботи, виникає посилений інтерес до природи, оптимізується розумова активність, дошкільники опановують знання, які належать до різних явищ існування природного довілля. Вони проходять тривалий шлях розвитку – від розрізних, відокремлених, конкретних уявлень та понять і аж до системи законів і закономірностей узагальнювального характеру [3, с.68].

У процедурній спрямованості експериментальна діяльність є найскладнішою, однак саме вона вирізняється чіткою структурою, вимагає послідовного виконання чітко визначених правил і завжди дає очікуваний результат, очевидність якого найпереконливіший засіб виховання.

Основним обов'язковим компонентом експериментальної роботи виступає гіпотеза, певне припущення, суть якого зводиться до наукового факту, довести який можна лише через взаємодію з об'єктом [6]. Оскільки правил виведення закономірностей з окремих фактів, доступних для розуміння в дошкільному віці, є три (часові, послідовні та причинно-наслідкові), то вихователь може висловити одне або декілька припущень спільно з дітьми [2, с.12]. Гіпотеза повинна бути сформульована як висловлювання про певні емпіричні факти, події та обов'язково ґрунтуватися на теоретичних припущеннях, мати деякі дані з життєвого досвіду про об'єкт природи. Гіпотеза, яку сформульовано на основі теоретичного аналізу в бесіді з дітьми, повинна вмещувати певні знання, які й підлягають перевірці. Вона будується за формулою «якщо – то». Педагогу не варто обмежуватися лише гіпотезою, треба спонукати дітей до висловлювання й контргіпотези, тобто протилежного твердження [4]. Це має особливе значення у встановленні причинно-наслідкових зв'язків, коли слід довести, що певне явище в природі є причиною появи іншого явища.

Специфіка способу перевірки гіпотези – також надзвичайно важливий момент у реалізації завдань діяльності дошкільників. Щоб застерегтися від неправильних засобів і

способів, вихователь повинен логічно правильно продумати свою і діяльність дітей, методично її забезпечити, визначити послідовність етапів роботи, способи фіксації результатів, основні та допоміжні засоби й матеріали, тобто планування роботи вихователя повністю підпорядковується єдиній меті – обґрунтованому переходу теоретичних уявлень на рівень узагальнених систематизованих знань.

Конкретні дослідницькі дії діти здійснюють у формі аналізу досліджуваних процесів. Правильне розв'язання завдань педагог сприймає як очевидне розуміння вихованцями причинно-наслідкових зв'язків між об'єктами природи і процесами. Досліджуючи під керівництвом вихователя певне явище, дитина сама здобуває знання в певній логічній послідовності. Так, вода, винесена на мороз, спочатку вкривається кіркою, шматочками льоду, а потім стає льодом; лід, нагріваючись, перетворюється у воду, а згодом – теплу, гарячу воду і, нарешті, пару; пару охолоджують, вона осідає на холодному предметі й стає водою. Таким чином формуються чіткі усвідомлені уявлення: вода і лід – одна й та ж речовина, яка змінюється залежно від умов. Кожен із них особливий: лід твердий, крихкий, його можна розбити на шматки, він має певний об'єм; вода – рідина, яка не має сталої форми і набуває вигляду посудини, у якій міститься.

Названі властивості суттєво впливають на практичну діяльність дітей. Виділення певної властивості в явищах необхідне для успішного виконання завдання. Тому дослідництво слід тісно пов'язувати з майбутньою практикою старших дошкільників у довіллі. Воно дозволяє не лише орієнтуватися в характері роботи, але й дає змогу дітям раціонально планувати свої дії, дозувати їх доцільність та прогнозувати результат.

Отже, аксіомою у формуванні знань про природу повинна стати орієнтація старших дошкільників на активну дослідно-експериментальну діяльність. Водночас слід визнати, що було б великою методичною помилкою допустити в педагогічному процесі домінування одного методу чи засобу або виду роботи дошкільників.

Список використаних джерел:

1. Єлманова С. Організація дослідів з дітьми старшого дошкільного віку. *Дошкільне виховання*. 1997. №12. С. 22-24.
2. Іванова А.И. Экологические наблюдения и эксперименты в детском саду: Мир растений. Москва : ТЦ Сфера, 2005. 240 с.
3. Лисенко Н.В. Теорія і практика екологічної освіти: дошкільник-педагог : навч.-метод. посіб. для ВНЗ. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2009. 400 с.
4. Маневцова Л.М. Организация элементарной поисковой деятельности как средство формирования познавательной активности. *Дошкольное воспитание*. 1973. №4. С. 19-20.
5. Плохій З.П. Виховання екологічної культури дошкільників : метод. посіб. Київ : Дошкільне виховання, 2002. 173 с.
6. Формування первинних екологічних уявлень у дошкільників / за ред. Р.О. Романчук. Запоріжжя : Ліпс ЛТД, 2008. С. 59-65.

The article analyses the structure and functions of senior preschoolers' experimental activities as an effective means of ecological education.

Key words: experimental activities of senior preschoolers, experiment, hypothesis, cause-effect relationships.

Отримано: 26.04.2018

А. О. Зібер, магістрантка педагогічного факультету

РЕАЛІЗАЦІЯ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНИХ ЗАВДАНЬ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті проаналізовано особливості ефективного застосування диференційованих завдань на уроках української мови з метою покращення мовленнєвого та мовного розвитку молодших школярів.

Ключові слова: молодші школярі, диференційовані завдання, диференційований підхід, уроки української мови.

Оволодіння учнями початкової школи українською мовою – головна умова і засіб їхнього мовленнєвого розвитку та інтелектуального зростання, які забезпечують готовність здобувати сучасну подальшу освіту. Відомо, що засвоєння української мови молодшими школярами має не тільки педагогічне, а й соціальне значення, оскільки мова служить для дитини засобом пізнання навколишнього світу, прилучення її до історичного досвіду народу, його духовної культури. Але досягти цього нелегко, оскільки здібності до навчання в дітей різні. Велику роль у цьому відіграє використання в навчальному процесі диференційованих завдань. Ці завдання спрямовані на поєднання загального руху вперед учнів усього класу на шляху опанування знаннями з підтягуванням слабших та систематичний розвиток сильних учнів. Тому зважаючи на винятково важливу роль української мови у навчанні та подальшому житті людини, стає зрозумілою актуальність і необхідність застосування диференційованого підходу.

У дидактико-методичній літературі та на сторінках фахових видань відбувається дискусія щодо визначення сутності диференційованих завдань, їх класифікації, ефективності та доцільності використання. Цих проблем торкалися у своїх дослідженнях М. Богданович, І. Внукова, С. Логачевська, О. Савченко, В. Сухомлинський та інші. Усі дослідники проблеми диференційованих завдань дотримуються однієї думки щодо застосування їх у навчальному процесі. Однак слід звернути увагу вчителів, що одноразове, епізодичне використання диференційованих завдань не дасть істотних змін у знаннях і розвитку дітей. Диференційовані завдання мають бути постійним засобом навчально-виховного процесу, а їх зміст і методику визначають за результатами визначення готовності дітей до навчання [4, с.156].

Метою статті є проаналізувати особливості ефективного застосування диференційованих завдань на уроках української мови з метою покращення мовленнєвого та мовного розвитку молодших школярів.

Кожного року до першого класу приходять нові учні. Вони мають різний рівень підготовки до школи та індивідуальне ставлення до навчання. До того ж кожна дитина має свій темперамент та рівень розвитку пізнавальних процесів: сприймання, уяви, пам'яті, уваги, мислення. Відповідно діти по-різному сприймають і засвоюють навчальний матеріал. Сильніші учні швидко переходять до виконання наступних завдань, слабші учні повільніше виконують вправи, потребують додаткового пояснення, допомоги.

Державним стандартом початкової загальної освіти передбачається одне з найголовніших завдань школи – навчити кожну дитину, без винятку, добре читати, писати, рахувати, розвивати бажання і вміння вчитися [2, с.12]. Але вчити всіх дітей однаково не можна. Тому, одним із головних шляхів реалізації цих завдань є диференційований підхід до навчання молодших школярів.

Диференційовані завдання – це ефективний засіб здійснення індивідуальної підготовки в організації навчальної діяльності. Такі завдання дають можливість надати учню навантаження, яке відповідає його можливостям, яке краще розкриває його здібності, дозволяє комфортно почуватися на уроці.

Багаторічний досвід роботи вчителів дозволяє зробити висновок, що диференційовані завдання передбачають індивідуальну роботу з усіма категоріями учнів, конкретну допомогу кожному для максимального розвитку його розумових здібностей, дають змогу одночасно працювати з учнями різного рівня готовності до навчальної діяльності.

Використовуючи досвід С.П. Логачевської, диференційовані завдання можна звести до таких видів: диференціація за ступенем складності завдань та диференціація за ступенем самостійності учня [3, с.135].

Диференціація за ступенем складності завдань – це добір різноманітних завдань, які можна класифікувати таким чином: завдання, які потребують різної глибини узагальнення і висновків; завдання, розраховані на різний рівень теоретичного обґрунтування роботи; завдання репродуктивного і творчого характеру. Наприклад:

Розділ «Частини мови»

Завдання з теми «Іменник»

I варіант. Дібрати по 3 іменники різних відмін: явища природи, події, рослини.

II варіант. Записати по 3 іменники різних відмін, користуючись предметними малюнками.

III варіант. Визначити відміни іменників: *соловейко, дівчинка, ніч, річка*.

Завдання з теми «Дієслово»

I варіант. Перестроювати текст, замінивши дієслова антонімами, поширивши речення. Записати утворений текст.

Сонце вийшло з-за обр'ю. Розпочався день. Загомоніло все навколо.

II варіант. До поданих слів дібрати дієслова-антоніми. Одну пару дієслів ввести в речення.

Радіють – _____, працюють – _____, кричать – _____, зустрічають – _____.

III варіант. До поданих слів дібрати дієслова-антоніми.

Радіють – _____, кричать – _____, зустрічають – _____.

Диференціація за ступенем самостійності. Усім дітям пропонують завдання однакової складності, але при цьому диференціюють міру допомоги різним групам школярів, зокрема, кількість інформації про хід рішення можна дозувати від найбільш повної до найменш повної. Інформацію можна варіювати і за характером: конкретизації завдань; розв'язання допоміжних завдань, що приводять до вирішення основного завдання; вказівка на прийом розв'язання; навідні питання; наочне підкріплення.

Розділ «Частини мови»

Завдання з теми «Прикметник»

I варіант. До поданих іменників дібрати прикметники. Одну пару слів ввести у речення: *Сіно, вітер, дім, озеро, ніч*

II варіант. Виписати по два прикметники до таких запитань: *який? яка? яке? які?*

III варіант. Дібрати до іменників прикметники за схемою.

Зима (яка?) ..., ..., ...

Сонечко (яке?) ..., ..., ...

Голос (який?) ..., ..., ...

Квіти (які?) ..., ..., ...

Залежно від того, який матеріал вивчають у підручнику, слід продумувати доповнення до основних вправ додатковими завданнями для різних груп дітей. Додаткове завдання має бути невеликим за обсягом і відповідати темі і меті уроку, щоб учень зміг вчасно закінчити його, поки інші учні класу виконують основне завдання. Наприклад:

Розділ «Частини мови»

Завдання з теми «Іменник»

Основне завдання. Прочитати текст. Підкреслити в ньому іменники.

Можливі додаткові завдання на вибір:

- скласти речення з поданими іменниками;
- дібрати спільнокореневі іменники;
- виписати 10 іменників із газетної статті;
- скласти речення з поданими іменниками так, щоб вийшла цікава розповідь;

- дібрати по 4 іменники всіх родів на шкільну тему;
- скласти речення з поданими іменниками так, щоб вони стояли в різних відмінках та інші.

Робота над такими завданнями дає змогу учням оволодівати раціональними прийомами розумової діяльності. Використання дозованої допомоги у процесі виконання завдань дає можливість сильнішим учням поглибити свої знання, а слабшим міцніше засвоювати програмовий матеріал, сприяє позитивному налаштуванню на навчання.

Отже, саме за умов використання диференційованих завдань можна будувати результативне навчання, оскільки система вправ є засобом і формою втілення знань у навчальному процесі кожного учня. Ефективно дібрана система вправ дає змогу покращити мовленнєвий та мовний розвиток молодших школярів та наповнює процес навчання конкретним змістом із урахуванням найважливішого освітнього принципу – індивідуальних здібностей учнів.

УДК 373.3.016:811.161.2

Т. М. Лазаренко, студентка 3 курсу педагогічного факультету

ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто особливості формування мовленнєвої компетенції учнів початкових класів на уроках української мови.

Ключові слова: мова, мовлення, мовленнєва компетентність, культура мовлення, українська мова.

Як зазначено в Чинному Державному стандарті початкової загальної освіти, «мета і завдання навчального предмета українська мова в початковій школі полягає не лише в опануванні грамоти (початкових умінь писати і читати), а й у мовленнєвому розвитку молодших школярів – умінь висловлюватися в усіх доступних для них формах, типах і стилях мовлення. Розвиток мовлення має набути статусу провідного принципу навчання рідної мови в загальноосвітній школі, зокрема в її початковій ланці» [1, с.31]. У початковій школі учні повинні оволодіти усним і писемним мовленням на такому рівні, який би дозволяв вільно і без перешкод спілкуватися з однолітками та дорослими на будь яку тему, доступну для їхнього віку та розуміння.

Проблема мовленнєвої компетенції молодших школярів є надзвичайно актуальною в наш час, вона завжди була у центрі посиленої уваги науковців С. Боринштейн, Ю. Бельчиков, Н. Буланкіна, Т. Коць, Л. Луньова, Л. Масенко, Л. Мацько, В. Пасинюк, Т. Потоцька, М. Сердюк, Л. Ставицька та ін.

Мета статті – описати методику та дібрати систему вправ, які сприятимуть формуванню мовленнєвої компетентності учнів початкових класів на уроках української мови.

Головним завданням на уроці української мови є те, що вчитель, використовуючи низку прийомів, вправ, роботи зі словником, повинен допомогти учням формувати їх комунікативні вміння. Спираючись на те, що більшість часу на уроці приділяється саме спілкуванню, дане завдання несе в собі певну цінність. Досконале спілкування характеризується такими якостями: точність, зрозумілість, чистота мови, виразність, правильність.

Молодші школярі ще не мають достатнього досвіду. Їм складно без допомоги позитивного впливу мовленнєвого середовища та підтримки вчителя оволодівати мовленнєвою майстерністю. Тому дітям необхідно допомагати осмислювати всі вимоги до мовлення і наполегливо вчити при формуванні думки слідувати не лише за правильністю, а й за точністю, різноманітністю, виразністю використання мовних засобів [2, с.229].

Необхідно виробляти в учнів усвідомлене ставлення до засвоєння норм шляхом багаторазового повторення. Результат навчання залежить також від цілеспрямованої системи вправ, що передає формування усвідомлених умінь, а на їх основі – стійких мовленнєвих навичок. Учителю повинен бути уважним до кожного учня, вчасно помічати й виправляти помилки й недоліки в мовленні [3, с.265].

Розвитку мовленнєвої компетенції сприятимуть такі види вправ:

1) аналітичні (виділення слів з контексту, лексичний, структурний чи звукобуквенний аналіз слова, аналіз текс-

Список використаних джерел:

1. Вашуленко М.С. Українська мова і мовлення в початковій школі : метод. посіб. Київ : Освіта, 2006. 268 с.
2. Державний стандарт початкової загальної освіти : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 р. № 468. *Урядовий кур'єр*. 2011. №33. С. 1378.
3. Логачевська С.П. Диференціація у звичайному класі: посібник для вчителя. Київ : Заповіт, 1998. 336 с.
4. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи : підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ : Абрис, 1997. 416 с.

The article analyzes the peculiarities of the effective use of differentiated tasks at the lessons of Ukrainian language in order to improve junior pupils' speech and language development.

Key words: junior pupils, differentiated tasks, differentiated approach, lessons of Ukrainian language.

Отримано: 20.04.2018

тів: визначення невідомих слів, уточнення відтінків значення слів), наприклад:

Вправа на уточнення відтінків значення слів. *Прочитати текст, замінити підкреслені слова антонімами. Яку пору року тепер буде описано?*

Прийшла весна. Зазеленли дерева. Дні стали довгими, а ночі короткими. Прилетіли перелітні птахи. У полях починається гаряча пора. (Осінь)

2) синтетичні (граматичний розбір, дописування речень, усний чи письмовий виклад мовного матеріалу з певним узагальненням, систематизацією, висновками, виконання творчих вправ), наприклад:

Вправа на доповнення речення

Літня ніч була... (темною, довгою, місячною, короткою); Сашко дуже поспішав, він біг так... (швидко, легко, красиво, задушевно).

3) аналітико – синтетичні (виділення фонем, характеристика, добір відповідних правил вимови, практичне застосування правил вимови), наприклад:

Вправа на диференціацію звукової форми слова

Визначити, який звук змінюється; додати слово у ряд, замінивши відповідний звук.

Нора – гора – (кора);

Сир – тир – (мир);

Голка – гілка – (галка);

Зірка – дірка – (нірка).

Отже, розвиток мовленнєвої компетентності на уроках української мови є комплексним процесом, який має бути безперервним, активним та цілеспрямованим. Успішність його реалізації залежить від правильного вибору вчителем методів, прийомів, вправ, які, в свою чергу, сприятимуть формуванню повноцінного мовленнєвого розвитку молодших школярів.

Список використаних джерел:

1. Державний стандарт початкової загальної освіти. *Початкова школа*. 2011. №18 (594), трав.
2. Коваль Г.П., Деркач Н.І., Наумчук М.М. Методика викладання української мови : навч. пос. Тернопіль : Астон, 2008. С. 229.
3. Пентилок М.І. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах. Київ : Левінт, 2004. С. 265.

The article deals with the peculiarities of forming of junior pupils' speech competence at the lessons of Ukrainian language.

Key words: language, speech, speech competence, speech culture, Ukrainian language.

Отримано: 18.04.2018

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті розкрито раціональне використання комп'ютерів у початковій школі як важливий засіб підвищення зацікавленості молодших школярів навчанням, розвитку їхніх творчих здібностей і пізнавальної самостійності, логічного мислення, формування інформаційної культури. Комп'ютер визначено як засіб для більш стійкого засвоєння знань з природознавчих дисциплін.

Ключові слова: інформаційна культура, персональний комп'ютер, комп'ютерні програми, програмно-методичний комплекс.

Сьогодні майже ніхто із учених і практиків не заперечує можливість використання комп'ютера в навчальному процесі початкової школи, не протистоїть пропедевтиці базових понять інформатики в молодшому і навіть дошкільному віці.

Використання комп'ютера в освітньому процесі позитивно впливає на загальний розвиток учнів, уводячи в життя через гру, художню творчість. Результати досліджень О.О. Барташнікова, І.А. Барташнікової, П.Я. Гальперіна, В.В. Давидова переконливо доводять, що у дитини до п'яти років повністю розвивається символічна функція наочно-образного мислення, що є основним показником рівня розумового розвитку малюка в цьому віці [1]. Саме тому, починаючи з середнього дошкільного віку, дитина здатна свідомо обирати спосіб дії, сприймати особливі умови, пропонувані комп'ютерною технологією.

Питання пропедевтики курсу інформатики розроблено М.М. Левшиним, Ф.М. Ривкінд, К.К. Шаховою та ін. Мету курсу початкової інформатики ці автори пропонують визначати як формування початкових елементів комп'ютерної грамотності.

На кінець ХХ ст. – початок ХХІ ст. в Україні активно створюються електронні навчальні посібники (В.Х. Мішок, О.О. Рибалко), розробляються і запроваджуються експериментальні комп'ютерні програми (Л.М. Демкова) та курси, зокрема: «Комп'ютерна азбука» (1 клас, автори Е.В. Белкіна і О.Г. Козленко), «Сходінки до інформатики» (2, 3, 4 класи, автори С.Я. Колесніков, Т.В. Ломаковська, Ф.М. Ривкінд).

Для нашого дослідження цінним є розроблені в рамках курсу програми засоби для підтримки навчальних предметів. Зокрема, для вивчення курсу «Природознавство» у 3-4 класах пропонуються комп'ютерні програми: «Мешканці лісу» (3-4 клас), «Поштовий голуб: Україна» (3-4 клас), «Поштовий голуб: Європа» (3-4 клас), «Явища природи» (3-4 клас).

Як справедливо зауважує М.М. Левшин, становлення інформаційної культури особистості розпочинається з раннього віку і продовжується впродовж усього життя людини [5].

Сучасна педагогічна практика засвідчує, що реальне використання персонального комп'ютера (ПК) в освітньому процесі початкової школи здійснюється у таких напрямках:

- Використання ПК як допоміжного засобу розв'язання дидактичних навчальних завдань. При цьому змістом засвоєння в комп'ютерній навчальній програмі є довідкова інформація, інструкції, обчислювальні операції, демонстрації тощо. Впровадження в освітній процес технології мультимедіа (з використанням засобів відео- і аудіоінформації) дозволяють школярам стати свідками історичних подій минулого і сучасного, відвідати найвизначніші та найвіддаленіші місця і культурні центри світу. Впровадження в освітній процес гіпертекстових технологій забезпечує додаткові можливості роботи з довідковою інформацією. Гіпертекстові навчальні системи дозволяють полегшити пошук потрібної інформації за ключовими словами, пов'язувати один з одним фрагменти тексту, а також графіку, звукозаписи, фотографії, відеокліпи тощо.
- Використання комп'ютерної програми як діалогової навчальної системи в якості довідково-контролюючої програми (зокрема, як текстового редактора). ПК при цьому виконує функції контролера, тренажера, коректора тощо.
- Використання ПК для імітаційного моделювання. Наприклад, «Електронний конструктор» типу ЛЕГО-ЛОГО.
- Використання ПК як засіб для засвоєння абстрактного теоретичного поняття (шляхом моделювання поняття).

- Використання комп'ютерної форми контролю (зокрема, тестування) і оцінювання за результатами навчальної діяльності школярів.

Методика застосування інформаційних технологій при вивченні природничих дисциплін у початковій школі у своїй структурі має мету, зміст, методи, засоби, форми, принципи, організацію і управління навчальним процесом, контроль знань. Застосування інформаційних технологій у процесі вивчення дисциплін у початковій школі у найповнішій мірі реалізує наступні дидактичні принципи: доступності; свідомості та активності; наочності; науковості; систематичності та послідовності; міцності тощо.

Змістом застосування інформаційних технологій у процесі вивчення дисциплін у початковій школі є навчальний матеріал, представлений у вигляді комп'ютерних навчальних програм з відповідними коментарями та поясненнями. Причому сучасний учень засвоює з усієї інформаційної маси лише ту інформацію, яка його більш цікавить.

Зазначимо, що необхідною умовою застосування інформаційних технологій у процесі вивчення дисциплін у початковій школі є наявність комп'ютерних технічних засобів – електронних проєктів, персональних комп'ютерів, відео-комп'ютерних систем тощо [6]. Вони мають пізнавальний (призначений для засвоєння учнями загальних відомостей про призначення комп'ютера та його складових, можливості його використання в різних галузях людської діяльності), прикладний, алгоритмічний, інтеграційний, розвивальний та ігровий характер.

Гра для дітей виступає провідною у пізнавальній діяльності. Крім того, ігрова форма використання комп'ютера у початковій школі є найкраще сприяє руйнуванню психологічного бар'єру між учнем та комп'ютером [3]. Водночас вчителю при застосуванні комп'ютерної техніки на уроках у початковій школі (в тому числі і в ігровій формі) необхідно враховувати психологічні фактори ризику, що пов'язані з цим: обсяг часу, який дитина витрачає на комп'ютерні ігри, на розвиток її мозку та психіки; вплив змісту та динаміки комп'ютерних ігор на агресивність поведінки дитини; зміна цінностей та комунікативних зв'язків дитини під впливом Інтернет-подорожей та Інтернет-спілкування; вплив особливостей динаміки діяльності, зображення на екрані, часу перебування у кіберпросторі на показники уваги та пам'яті дитини тощо.

Дослідники М.С. Львов та О.В. Співаковський справедливо вважають, що початкове вивчення основ алгоритмізації середньої школи доцільно проводити, використовуючи навчально-орієнтоване програмно-методичне забезпечення. Це має бути програмно-методичний комплекс, ядром якого є комп'ютерний підручник та інтегроване середовище комп'ютерної алгоритмізації. При цьому інтегроване середовище комп'ютерної алгоритмізації повинно спиратися на вже існуючу й загальноприйнятну нотацію в записі алгоритмів; підтримувати процес розробки алгоритмів; бути простим у використанні та наочним у роботі; придатним для викладання навчального матеріалу вчителем, використання учнями під час занять, контролю за рівнем засвоєності знань та умінь [7].

Враховуючи зазначене вище, можна зробити висновок про те, що до цього часу залишається невирішеним питання систематичної розробки та впровадження методик навчання шкільних предметів з використанням сучасних комп'ютерних засобів навчання, створення дієвих механізмів упровадження в навчально-виховний процес електронних засобів навчального призначення за результатами їх апробації.

Розглянемо найвагоміші моменти, на наш погляд, з теоретичних доробок учених та з практики роботи вітчиз-

няних учителів початкової школи щодо створення та впровадження в навчальний процес експериментальних комп'ютерно-інформаційних програм навчання природознавства у початковій школі.

Формування в учнів молодшого шкільного віку культури ставлення до навколишнього природного середовища – одне з актуальних завдань сучасності. Основним питанням екологічної освіти і виховання є засвоєння наукових знань про природу. Формування уявлень про природу починається у ранньому дитинстві, коли дитина уперше зустрічається з її об'єктами та явищами. Але багато природних явищ не завжди можна сприйняти безпосередньо. Це пояснюється прихованістю процесів, що відбуваються у природі, їх відстанню у просторі й часі. Окремі явища природи можна побачити при систематичному спостереженні за змінами, що відбуваються в них. Для більш чіткого уявлення про деякі явища й об'єкти природи, для визначення закономірностей виникнення, розвитку і взаємозв'язку результати спостережень необхідно постійно фіксувати. Проте, готуючись до уроку, вчитель не завжди має можливість продемонструвати яскраву наочність, підібрати до теми дидактичні ілюстровані малюнки, виготовити картки. Незамінними у цій роботі є електронні посібники, щоденники спостережень, календарі природи та комп'ютерні програми.

Як справедливо зазначає дослідниця О.М. Дорошко [2, с.34], комп'ютерні навчальні програми містять достатньо можливостей для формування у молодших школярів основ екологічної культури. А саме для: формування початкових уявлень про оточуюче середовище та пов'язаних з ним проблем; поповнення екологічних знань шляхом подання інформації щодо найбільш важливих екологічних питань; набуття знань про наслідки неправильного екологічного природокористування, формування ціннісного ставлення до природи та потреби в дієвому розв'язанні (нехай навіть з невеликим особистим внеском) існуючих екологічних проблем.

Досить ефективно зарекомендувала себе комп'ютерна програма «Клімат», створена асоціацією «Комп'ютер і дитинство». Згідно з цією програмою повністю реалізуються навчальні завдання: формувати в учнів поняття рослина – частина живої природи, показати залежність рослин від неживої природи, навчити спостерігати за весняними змінами в природі, шукати виразні словосполучення; розвивати образність мовлення, мислення, уміння та навички роботи за персональним ПК, виховувати бережливе ставлення до рослин.

Використання електронних засобів навчання суттєво поширює творчу діяльність учителя. Він може самостійно обирати план проведення уроку, підбирати додаткові матеріали для процесу навчання, складати контрольні роботи, розробляти завдання для здійснення як індивідуалізованого, так і диференційованого підходу до учнів у процесі використання програмних засобів.

Контроль за ходом виконання комп'ютеризованого завдання супроводжується звуковими сигналами, для заохочення використовуються музичні фрагменти й елементи мультимедіа. Завдяки високій швидкості введення інформації, навчання може проходити в інтенсивному режимі, а різні звукові і графічні ефекти не тільки викликають у дитини емоційний підйом, але і дозволяють їй зняти напругу і розслабитися.

Аналізуючи досвід створення комп'ютерних навчальних програм учителями-експериментаторами [4], ми дійшли важливого висновку, що комп'ютерні програмні засоби дають можливість вивчати світ природи не лише за допомогою текстів та зображень, а й дозволяють створити активне і кероване комунікативне середовище, у якому здійснюється навчання. Використання електронних засобів навчання водночас суттєво поширює творчу діяльність учителя. Він може самостійно обирати план проведення уроку, підбирати додаткові матеріали для процесу навчання, складати контрольні роботи, розробляти завдання для здійснення як індивідуалізованого, так і диференційованого підходу до учнів у процесі використання програмних засобів.

Список використаних джерел:

1. Гальперин П.Я. Введение в психологию : учеб. пособ. для студ. вузов, обучающихся по гуманит. спец. 5-е изд. Москва : Кн. дом. «Ун-т» : Моск. психол. соц. ин-т, 2005. 327 с.
2. Дорошко О.М. Совершенствование подготовки будущих учителей начальных классов к осуществлению экологического воспитания младших школьников : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 1987. 227 с.
3. Кравчук О.В. Методика використання авторських комп'ютерних програм на уроках природознавства // Сільська малокомплектна школа: теоретико-метод. аспект : навч. посіб. Київ : Міленіум, 2005. С. 199-210.
4. Левшин М.М. Аналіз досвіду вивчення інформатики в початкових класах. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 1998. №1. С. 22-23.
5. Левшин М.М. Педагогічна сутність поняття «Інформаційна культура особистості». *Вища освіта України*. 2002. №3. С. 67-74.
6. Левшин М. Муковіз О., Прохур Ю. Електронний підручник у системі навчально-методичного забезпечення. *Вища освіта України*. 2007. №1. С. 60-67.
7. Співаковський О.В. Впровадження концептуальних питань інтеграційних технологій у молодшу ланку освіти. Почат. шк. 2002. №3. С. 22-23.

The article reveals the rational use of computers in primary school as an important means to increase the interest of junior pupils in studying, developing their creative abilities and cognitive autonomy, logical thinking, and formation of information culture. Computer is defined as a means for more sustainable learning of natural sciences disciplines.

Key words: informational culture, personal computer, computer programs, software and methodical complex.

Отримано: 25.04.2018

УДК 373.5.015.3:005.32

А. І. Пахарчук, студентка 4 курсу природничого факультету

МОТИВАЦІЙНО-СТИМУЛЮЮЧИЙ КОМПОНЕНТ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ НАВЧАННЯ

У публікації висвітлено підвищення результативності навчання за допомогою мотиваційно-стимулюючого компоненту через ігрові методи навчання, а також використання їх на уроках біології в залежності від віку.

Ключові слова: мотиваційно-стимулюючий компонент, навчальна гра.

Розвиток науки і техніки створив нові форми спілкування між вчителем та учнем, дозволив по-новому вирішити конкретні завдання, перетворюючи звичайного вчителя на вчителя, який організовує творчу навчальну діяльність школяра.

Кожен із школярів – яскрава особистість, яка характеризується особливим індивідуальним рівнем інтелектуального розвитку і стилем учіння (сприймання, запам'ятовування, дослідження тощо). Особливо в сучасному інформаційному суспільстві інтенсивне навчання необхідне для забезпечення індивідуальних потреб дитини у навчанні [2].

Модернізація навчально-виховного процесу на сучасному етапі сприяє формуванню та розвитку творчої особи-

стості, спроможної повноцінно реалізуватись в житті. Одним із кроків підвищення ефективності уроку біології є впровадження разом із традиційними методами навчання ігрових технологій навчання [3]. Ефективними вважають уроки, які активізують процес особистісно-орієнтованого навчання й унеможливають домінування одного учасника навчального процесу над іншим. У школярів поступово формується здатність зосереджуватися. Спрямовуючи увагу своїх учнів, збуджуючи їх інтерес учитель закладає основи розвитку такої важливої якості як допитливість. Такий підхід дозволяє активізувати навчальний процес, зробити його більш цікавим та менш втомлюваним [2].

Метою дослідження є аналіз мотиваційно-стимулюючого компоненту, та способів його реалізації на уроках біології в школі.

Мотиваційно-стимулюючий компонент передбачає, що педагог здійснюватиме заходи, спрямовані на спонукання школярів до розв'язання визначених завдань. Такі дії викликають внутрішнє позитивне прагнення до навчання. В єдності стимулювання і мотивації закладений зміст стимулюючо-мотиваційного компоненту навчального процесу.

Поняття «ігрові педагогічні технології» включає досить велику групу методів і прийомів організації навчального процесу на уроках біології у різних формах учнівської взаємодії. На відміну від ігор взагалі, педагогічна гра має істотну ознаку – чітко поставлену мету навчання й відповідні їй педагогічні результати, які можуть бути обґрунтовані, виділені в явному вигляді й характеризуються навчально-пізнавальною спрямованістю. Ігрова форма організовується на уроках за допомогою ігрових прийомів і ситуацій, що виступають як засіб спонукання, стимулювання та мотивації до навчальної діяльності.

Пізнавальною грою є спеціально створена захоплююча розважальна діяльність, яка має неабиякий вплив на засвоєння учнями знань, набуття умінь і навичок. Вона забезпечує емоційну обстановку відтворення знань, полегшує засвоєння навчального матеріалу, створює сприятливий для засвоєння знань настрій, заохочує до навчальної роботи, знімає втому, перевантаження. За допомогою гри на уроках моделюють життєві ситуації, що викликають інтерес до навчальних предметів.

Від традиційних ці методи відрізняються: наявністю ігрових моделей об'єкта, процесом або діяльністю; активізацією мислення й поведінки учня; високим ступенем діяльності у навчальному процесі; обов'язковістю взаємодії школярів між собою та вчителем або навчальним матеріалом; посиленням емоційності і творчим характером заняття; самостійністю у прийнятті рішення; прагненням набуття вмінь і навичок за відносно короткий термін [1].

Доцільно використовувати такі методи в залежності від віку:

- робота в малих групах (вирішення гострих суперечливих питань, створення списку ідей та залучення всіх школярів до обговорення поставленого питання);
- навчаючи – учись (він дає можливість учням взяти участь у передачі своїх знань однокласникам; використання цієї гри підвищує інтерес до навчання);
- мозковий штурм (дає змогу: розвивати пізнавальний інтерес і активність школярів, уяву, самостійне мислення, звільнене від шаблону і стереотипів; умінь формулювати власну думку, чітко і коротко її висловлювати і захищати; умінь працювати в групі, слухати іншу людину; краще осмислювати навчальний матеріал);
- ажурна пилка (дає змогу учням працювати разом для засвоєння великої кількості інформації за короткий проміжок часу; ефективна і може замінити лекції у тих

випадках, коли початкова інформація повинна бути донесена до школярів перед проведенням основного (базисного) уроку або доповнює такий урок; заохочує допомагати один одному вчитися, навчаючи);

- дискусія (важливим засобом пізнавальної діяльності, сприяє розвитку критичного мислення учнів, дає можливість визначити власну позицію, формує навички аргументації та відстоювання своєї думки, поглиблює знання з обговорюваної проблеми) [2].

Під час проходження активної педагогічної практики у загальноосвітній школі №17 у 7 класі на етапі вивчення нового матеріалу мною була застосована гра – навчаючи – учись. Вона була реалізована на уроці біології на тему «Значення тварин у житті людини», учні поділились на 3 групи: медики, домогосподарки та історики. Також у 8 класі на тему «Вища нервова діяльність» на етапі узагальнення та систематизації знань була здійснена – робота в малих групах (коло ідей), школярі з'ясували, чи можна стверджувати, що людина народжується талановитою? При підбитті підсумків у всіх класах був використаний метод мікрофону. Результатом такого виду діяльності був інтерес школярів до навчання, кращого засвоєння матеріалу та це відіграло важливу роль у якісній підготовці домашнього завдання.

Отже, при проведенні уроків біології із застосуванням мотиваційно-стимулюючого компоненту рівень успішності був вищим, ніж на звичайних. Із використанням такого виду діяльності школярі є активніші в роботі, зацікавлені та зосереджені, а також повно та якісно засвоюють матеріал. Для підвищення результативності навчання потрібно поєднувати традиційні методи із інноваційними. Це покращує сприйняття навчального матеріалу та виконання домашнього завдання.

Список використаних джерел:

1. Богданова О.К. Сучасні форми і методи викладання біології в школі : навч. посіб. Харків : Основа, 2003. 80 с.
2. Інтерактивне навчання / авт.-уклад. О. Пометун, Л. Пироженк. *Біологія. Хімія* : газ. для вчителів біології. 2004. №13. Вкладка. Бібліотечка «Шкільного світу». С. 1-16.
3. Шемовнева Л.О. Використання інноваційних методів на уроках біології. *Біологія : наук.-метод. журн.* 2011. №3. С. 2-4.
4. Струминский В.Я. Проблема воспитания в педагогической системе К.Д. Ушинского. *Избранные педагогические сочинения* : в 2 т. / под ред. В.Я. Струминского. Москва : Государственное учебно-педагогическое издательство министерства просвещения РСФСР, 1953. Т. 1. С. 7-52.

The publication highlights the increase in learning outcomes through the motivational-stimulating component through game teaching methods, as well as their use in biology classes, depending on age.

Key words: motivational-stimulating component, educational game.

Отримано: 24.04.2018

УДК 37.015.31:331

С. Періг, студентка 2 курсу історичного факультету

ТРУДОВЕ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В НАРОДНІЙ ПЕДАГОГІЦІ

У статті аналізується трудове становлення і вплив народної педагогіки на особистість дитини. Автором здійснена спроба необхідності використання пізнавальних та розвивальних можливостей трудової діяльності дітей із застосуванням і надбанням досвіду народної педагогіки та значення величезного виховного потенціалу праці.

Ключові слова: народна педагогіка, праця, трудове виховання, молоде покоління, трудові традиції, виховання в сім'ї, трудова підготовка.

Основу буття особистості народна педагогіка вбачала в праці. І в сімейно-побутовому, і в морально-етичному, і у фізичному вихованні дітей та молоді увага обов'язково спрямовувалась на підготовку помічника, трудівника, творця матеріальних цінностей. Цьому підпорядковувався увесь устрій народно-побутового й громадського життя. І сьогодні український народ глибоко шанує працю. Але праця – це не тільки джерело багатства. Це, насамперед, могутній виховний засіб. У державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI ст.) виховання трудової активності, формування працелюбності особистості, цивілізо-

ваного господаря з високою соціальною відповідальністю визначається як пріоритетний напрям реформування освіти взагалі й виховання зокрема [3].

Проблеми трудового становлення підростаючого покоління в народній педагогіці досліджували відомі українські й зарубіжні вчені. Так, П. Чубинський у численних етнографічних експедиціях зібрав багатий матеріал про традиції, звичаї, обряди українського народу [15].

Плідно працювали в цьому напрямі вчені-етнографи М. Максимович, Б. Грінченко [8]. В. Василенко досліджував метеорологію і землеробство українців, В. Довженко –

землеробство Давньої Русі, С. Павлюк – традиційне хліборобство України. М. Костомаров склав книгу буття українського народу [7]. Цікавим є дослідження професора С. Килимника (у 3-х книгах, 6-й томах) «Український рік у народних звичаях в історичному освітленні», яке розкриває особливості господарської (трудова) діяльності, обряди, звичаї українських селян по циклах (весняний, літній, осінній, зимовий), доповнюючи їх численними легендами, переказами, повір'ями, прикметами [4].

Українські вчені-народознавці О. Воропай, П. Кононенко, М. Стельмахович, вивчаючи господарську діяльність, культуру українців, у своїх працях звертаються до питань взаємозв'язку з природою, народного агрокалендаря [2; 6; 11]. О.І. Васянович зробив спробу систематизувати метеорологічні прикмети в народному календарі українців Полісся [1].

Чимало зробили із цього огляду відомі сучасні вчені, педагоги А. Алексюк, О. Вишневський, О. Воропай, Н. Калініченко, В. Каюков, Ю. Коломієць, П. Кононенко, М. Максимович, Т. Мацейків, А. Погрібний, В. Скуратівський, М. Стельмахович, В. Струманий, О. Сухомлинська, Є. Сявков Ю. Руденко, Д. Тхоржевський та ін.

На превеликий жаль сьогодні приходиться відчуття того, що в багатьох сім'ях і школах виховання учнів, поєднання навчання з фізичною продуктивною працею залишається досить занедбаним. Це свідчить про особливо гостру суспільну потребу в підготовці школярів до трудової діяльності в умовах переходу до ринкових відносин, пов'язаних із формуванням таких особистісних якостей, як працьовитість, творчість, самореалізація, підприємливість, ініціативність, практицизм, здатність долати труднощі, що є загальнонавчальними пріоритетами педагогічного процесу сучасної школи. Тому, зважаючи на необхідність повнішої реалізації навчально-виховних, пізнавальних та розвивальних можливостей трудової діяльності школярів із застосуванням і надбанням досвіду народної педагогіки й зумовили вибір теми статті «Трудове становлення особистості в народній педагогіці».

Мета дослідження полягає у виявленні, науковому обґрунтуванні процесу трудового становлення особистості, педагогічних умов запровадження досвіду народної педагогіки до трудових традицій і звичаїв українського народу у навчально-виховний процес сучасної школи.

Сформована традиційна система трудової підготовки в народній педагогіці охоплює своїм змістом практичний виховний досвід народу, ідеали, засоби, форми організації та методи підготовки зростаючої людини до трудової діяльності. Від покоління до покоління вдосконалювалася ця практика.

Змістом виховання і навчання був реальний процес повсякденного, побутового і трудового життя людей, а основними засобами – спостереження, показ і багаторазові повторення різних дій. Досвідчені мисливці вчили дітей прийомів полювання, здібні майстри – способів виготовлення знарядь праці, а хлібороби передавали досвід обробітку землі й вирощування рослин [9].

Історичні джерела розповідають, що землеробством (рільництвом) наші пращури займалися з найдавніших часів, але більш помітно заявили про себе у другій половині XVII століття. Їх вміння господарювати добротню, економно, з високою результативністю відзначали відомі українські дослідники Д. Яворницький, А.Я. Скальковський [16].

Поряд із землеробством запорожці займалися скотарством. Кожен козак у своєму зимівнику старався розвести табун коней, череду корів, отару овець. Не менш важливою галуззю їх господарства було рибальство. Риба, як і худоба, була основним харчем запорожців, а також предметом торгівлі. Звіроловством займалися спеціально навчені козаки задля хутряного промислу.

Про вправність у господарюванні запорозьких козаків детально описує Д.І. Яворницький у книгах «Історія запорозьких козаків» [16, с.396-410]. Козаки мали кінні заводи біля Інгульця, Бугу, де коні ходили «пустопаш» або під наглядом табунщиків. Майстерність і технології пильно оберігалися і передавалися від покоління до покоління.

Народна педагогіка послідовно обстоює потребу раннього залучення дітей до посильної праці. Чим раніше дитина почне працювати, тим краще, бо це повністю відповідає вро-

дженому потягові людини щось робити, діяти. Гасити цей природний потяг не слід, навпаки, його треба всіляко підтримувати. Побожування, що раннє залучення до праці переважує дітей, безпідставне, а формула: «Малий ще, підросте, тоді й напрацюється» – надумана, нежиттєва, протиприродна, шкідлива. Народна педагогіка не тільки проголошувала обов'язок працювати, а й втілювала його на практиці. Вже з перших кроків дитини батьки залучали її до посильної праці у різних видах самообслуговування, задоволення господарсько-побутових потреб, догляду за рослинами і тваринами, рукоділля. Це давало змогу підтримувати постійний інтерес до трудової діяльності. «Дитина – гість у нашому домі», – сказано в одному з життєвих правил народної педагогіки. З'явившись на світ, вона приходиться у сім'ю років на двадцять, а потім починає жити своїм життям. Тому й виховання зводиться до того, щоб підготувати її до самостійного життя.

Проблема підготовки до життя і праці – центральна в народній педагогіці. Розв'язання її зводиться до бажання мати добрих дітей, бо як говорять: «Добрі діти – спокійна старість, лихі діти – старість стає пеклом». Народна мудрість розглядає працю як могутній виховний засіб і мірило людської порядності. Суть принципу виховання у праці тлумачиться дуже просто: «...праця – найдбайливіша і найпевніша нянька. Вона ж найсуворіша і найвимогливіша».

Виховна сила праці настільки велика, що її важко переоцінити. Це стверджують і крилаті вислови: «Праця – основа щастя», «Життя без праці – рання смерть». Народна мудрість застерігає: якщо хочеш мати у своїй сім'ї виродка, дай синові чи доньці все, що вони хочуть, і позбав їх можливості працювати.

Шана до праці і людей праці, до працьовитості як визначальної цінності, стрижня людської особистості, проходить через українські пісні, народні казки, приказки тощо, в яких утверджується життєва сила саме працьовитих людей, здатних долати труднощі і змінювати світ на краще. Виняткову працьовитість, витривалість, винахідливість – риси, генетично властиві нашому народові, плекались упродовж його історії у родинному колі [14, с.222]. Справжньою школою для підростаючого покоління у селянській родині були трудові традиції [5, с.201]. Працьовиті, хазяйновиті завжди були в пошані нашого народу, тоді як з лінивих глузували, їх висміювали, виявляли до них зневажливе ставлення і навіть нерідко карали. Зрештою, працьовитість виступає органічною складовою української ментальності, українського національного характеру. Інакше важко пояснити ту обставину, що роками нашим співвітчизникам не платять заробітної плати, а вони продовжують добросовісно працювати. У народній педагогіці традиційним є правило: робити як батьки, робити з батьками, робити краще батьків. Такий підхід одночасно і виховував відповідальність дітей за результати своєї праці.

Вивчення наукової літератури показує, що трудове виховання у народній педагогіці охоплювало різні сфери життя дитини. Життєздатними визнавалися не лише зміст і методи виховання працелюбності, а й форми залучення дітей і молоді до праці. Вивчення народних трудових традицій потрібне для розкриття процесу формування і розвитку в підростаючого покоління потягу до праці, постійної готовності до будь-якого її виду, переконаності в необхідності трудитися. Народна система трудового виховання дітей струнка й багатогранна. У загальній трудовій атмосфері української родини навіть народження дитини розглядали як появу на світ майбутнього трудівника. В Україні побутовували звичай, за яким повитуха відтинала новонародженій дівчинці пуп «до гребеня», щоб вмала добре прями, а новонародженому хлопчиків – «до сокири», щоб був добрим майстром. Пупок засихав, його зберігали в різьбленій скриньці, яка лежала в скрині. А коли дитині час було йти до школи, їй давали свій пупець розв'язати, щоб розум не був зав'язаний [13, с.80].

Виховна сила праці настільки велика, що її важко переоцінити, тому чи не найбільшу кількість крилатих висловів народ присвятив саме праці: «Без труда нема добра», «За спання нема коня», «Будеш трудитися – будеш кормитися», «Праця людину годує, а лень – марнує». Правильно організована праця облагороджує людину, забезпечує її нормальний фізичний, розумовий і моральний розвиток («Щоб людиною

стати, треба працювати», «Хто багато робив, той багато знає», «У праці – краса людини», «Без діла слабше сила», «Землю прикрашає сонце, а людину – праця», «Плут від роботи блищить», відвертає від негідних думок і вчинків. З давніх-давен уважалося, що навіть у найбільшому горі очищає, зцілює душу, повертає до життя саме праця. Недарма кажуть: «Праця у горі втішає» [10, с.131].

Відомий сучасний знавець народної педагогіки М. Стельмахович трудове навчання і виховання у народній педагогіці умовно поділив на три етапи: вступний, або ігровий (від двох до шести-семи років), помічний, чи визначальний (від семи до п'ятнадцяти років), і основний, або завершальний (від п'ятнадцяти до двадцяти років). На першому етапі, протягом другого й третього років дитина, за правильного виховання, набуває певної самостійності (в їжі, роздяганні, вмиванні), засвоює правила користування предметами та елементарні норми поведінки [10, с.132].

Відкриття обдарованості також припадає на молодший вік. Мати-кравчиня змалку прищеплювала дочці любов до своєї професії. А батько-хлібороб – навчав свого сина, що хліборобство є найголовнішою професією на землі, доводячи це не словами, а ділом, коли брав хлопчика у поле, саджаючи на віз чи верхи на коня, подаючи приклад, як сіяти гречку, овес. А тому професійний вибір для підлітка міг впливати з його нахилів, роду занять батьків, а також тих видів праці, які були поширені в тій чи іншій місцевості.

У сім'ях селян, ремісників, робітників батьки прагнули передовсім навчити дітей того, що самі знали і вміли. І не дивно, що часто та сама професія традиційно передавалась з покоління у покоління. Українці подавна були як чудові хлібороби, гончарі, столярі, муляри, ткачі. Народні умільці нерідко були красними педагогами, які вміли тонко, зі знанням справи здійснювати професійний відбір молоді до поширених серед населення професій, прищеплювати любов до професії багатьом людям, передавати їм свої знання, вміння й навички.

Остаточне формування людини як працівника відбувається на третьому, основному, або завершальному етапі трудового виховання, коли юнаки й дівчата утверджуються професійно, беручи безпосередню участь у всіх виробничих діях і вчинках нарівні з дорослими. Скажімо, якщо в батька-ткача син на другому етапі трудового виховання був помічником, який, виконуючи вказівки, підготовляв човник, намотуючи на нього нитки, змазував пряжу відповідним розчином, то на третьому етапі він уже міг самостійно стати за ткацький верстат і під керівництвом свого наставника виткати штору полотна. Завершеним етапом трудового виховання вважався той, коли юнак повністю міг узяти ткацтво на себе, замінивши досвідченого ткача, і розпочати цілком самостійну трудову діяльність.

Народна педагогіка прагне дати підростаючому поколінню всебічну трудову підготовку. До організації праці вона висуває конкретні вимоги: подбати про вдалий початок роботи («Добрий початок – половина справи»); працювати енергійно, зосереджено, не поспішаючи і не відволікаючись від головного («Хто спішить, той людей смішить»), «Коли почав орати, то у сопліку не грати»; бути витриманим, наполегливим і організованим, не боятися труднощів («Поки не упріти, доти не вміти»), «Вовків боятися – в ліс не ходити»; доводити до кінця («Кінець – справі вінець»). Часто позбавлені можливостей учити своїх дітей у школі, батьки поривалися до того, щоб дати синам і дочкам певну професійну підготовку, яка дуже високо цінувалася в народі: «У ремісника – золота рука». Тому не тільки в робітничих сім'ях, а й у селянських, крім

навичок хлібороба, дбали також про навчання дітей ткацтва, столярства, ковальства, кравецтва, мулярства.

Профориєнтація дітей у сім'ях розпочиналась змалку, з шести-семи років. За словами В. Сухомлинського, «Народна педагогіка, яка знає чарівну силу праці, відкрила перед нами нові джерела виховної мудрості. Ми переконалися, що тільки завдяки праці, в якій є піт, і мозолі, і втома, людське серце стає чуйним, ніжним. Завдяки праці дитина стає здатною пізнавати навколишній світ серцем. Дитина-трудівник, підліток-трудівник бачить людей зовсім, не так, як той, хто не знає справжньої праці» [12, с.554].

Отже, етнопедагогічні джерела містять багатий змістовий матеріал, який розкриває перед школярами історію та традиції українського народу, їх духовність і мораль, роль праці у житті громади, становленні особистості і мають повноцінно використовуватись у навчально-виховній діяльності сучасних навчальних закладів України.

Список використаних джерел:

1. Васянович О.І. Метеорологічні прикмети в народному календарі українців Полісся. *Народна творчість та етнографія*. 2005. №2. С. 86-92.
2. Воропай О.І. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис : в 2-х т. Київ : АТ «Обереги», 1991. Т. 1. 456 с.; Т. 2. 441 с.
3. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI ст.). *Освіта*. 1993. №44-46.
4. Килимник С.І. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні : у 3-х кн., 6 т. Факс. вид. Київ : АТ «Обереги», 1994. Кн. II. Т.4: (Літній цикл). 528 с.
5. Конвай В. Трудова обрядовість. *Українська мінувшина: ілюстрований етнографічний довідник*. 2-е вид. Київ, 1994. С. 201-204.
6. Кононенко П.П. Українознавство : навч. посіб. Київ : Заповіт, 1994. 319 с.
7. Костомаров М.І. Закон Божий (Книга буття українського народу) / упоряд. І.І. Глизь. Київ : Либідь, 1991. 38 с.
8. Максимович М.О. Дні та місяці українського селянина. Київ : Обереги, 2002. 187 с.
9. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР с древнейших времен до конца 1,7 в. / отв. ред. Э.Д. Днепров. Москва : Педагогика, 1989. 479 с.
10. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка : навч.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1997. 232 с.
11. Стельмахович М.Г. Українська родинна педагогіка : навч. посібник. Київ : ІСДО, 1996. 288 с.
12. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю. *Вибр. твори* : у 5 т. Київ, 1976. Т. 2. С. 420-655.
13. Сяваско Є.І. Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку. Київ : Наукова думка, 1974. 150 с.
14. Українознавство : посібник / уклад.: В.Я. Мацюк, В.Г. Пугач. Київ : Зодіак-ЕКО, 1994. 399 с.
15. Чубинський П.П. Календарь народных обычаев и обрядов. Київ : Музична Україна, 1993. 78 с.
16. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків : у 3 т. Київ : Наукова думка, 1990. Т. 1. 578 с.

The article analyzes the labor formation and the influence of popular pedagogy on the personality of the child. The author attempts to use the cognitive and developing opportunities of children's work with the use and experience of folk pedagogy and the significance of a huge educational potential of work.

Key words: folk pedagogy, labor, labor education, young generation, labor traditions, education in the family, labor training.

Отримано: 16.04.2018

УДК 373.2.091.33-027.22:796

Я. М. Пашко, студентка 2 курсу педагогічного факультету.

ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ ДИТЯЧОЇ ГРИ

У статті висвітлено загальні й специфічні ознаки дитячої гри та її структурні компоненти.

Ключові слова: дитяча гра, дошкільники, діяльність, характерні ознаки.

Питання, пов'язані з дитячою грою завжди були і є актуальними для дошкільної освіти. Виділяючи освітню лінію «Гра дитини» Базовий компонент дошкільної освіти

привертає увагу педагогів до необхідності повернути ігровій діяльності її провідне місце в житті дитини, оскільки саме в ній виникають і диференціюються нові види діяль-

ності (спілкування, праця, учіння тощо), визріває готовність малюка до їх розгортання, закладаються й розвиваються основні вікові новоутворення особистості (з'являються прояви творчої уяви, розповіді, мовленнєвого самовираження), засвоюються норми поведінки і взаємостосунки дорослих, які дитина відтворює в ігровій ситуації.

Вивченням дитячої гри займалися вчені психологи (Д. Ельконін, О. Запорожець, В. Котирло, О. Леонтєв, С. Рубінштейн та ін.), які розглядали гру у контексті діяльностей, педагоги (Л. Артемова, А. Бондаренко, Г. Григоренко, Р. Жуковська, В. Захарченко, Г. Люблинська, Т. Маркова, А. Матусик, Д. Менджерицька, А. Усова), предметом досліджень яких було виховання і розвиток дітей в ігровій діяльності та вчені педагоги-практики (С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський), які наголошували на пріоритетній ролі дитячої гри в освітньому процесі.

Мета статті полягає у висвітленні характерних ознак дитячої гри, на які має орієнтуватися педагог у роботі з дітьми.

Вітчизняна психологія та педагогіка вважають гру свосередним і неповторним явищем дошкільного дитинства, що має особливе значення в розвитку дитини й формуванні її особистості. Враховуючи факт першорядного значення гри як природної стадії її розвитку, ООН проголосило гру універсальним та невід'ємним правом дитини. Це – важлива форма її життєдіяльності, а не ознака. Психологічна природа, сутність, виховні та інші можливості гри як складного, багатофункціонального феномену втілені в її ознаках, одні з яких властиві будь-якій соціальній діяльності (загальні ознаки), інші – тільки грі (спеціальні). До загальних відносяться: гра як активна форма пізнання дійсності та гра як свідомі і цілеспрямована діяльність. Опишемо їх.

Гра як активна форма пізнання навколишньої дійсності. Різноманітність її форм вводить дитину в сферу реальних життєвих явищ, завдяки чому вона пізнає якості та властивості предметів, їх призначення, способи використання; засвоює особливості стосунків між людьми, правила і норми поведінки; пізнає саму себе, свої можливості і здібності. У грі практичне, дієве освоєння дійсності відбувається раніше, ніж здобуття знань, засвоєння яких веде до втрати Інтересу дитини до гри. Це спричиняє розвиток нового сюжету гри, появу нових ролей у ній. (Л. Артемова, Р. Жуковська, Т. Маркова, Д. Менджерицька, О. Усова). У ході гри між дітьми виникають два види взаємостосунків: перші визначаються змістом і правилами гри, другі – реальні стосунки, що виявляються у зв'язку з грою. Отже, гра є «специфічною формою пізнавальної діяльності, в ході якої дитина діє, мовленням і почуттями відображає дійсність» [1, с.95].

Гра як свідомі і цілеспрямована діяльність. Кожній грі властива значуща для дитини мета. Навіть найпростіші ігри-дії з предметами мають певну мету (нагодувати, покласти ляльку спати тощо). Чим менша дитина, тим більш наслідувальними є її ігрові дії. Поступово зростає рівень усвідомленості дітей у грі. Щоб досягти мети, вони відбирають необхідні засоби, іграшки, здійснюють відповідні дії та вчинки, вступають у різноманітні стосунки з товаришами. Діти домовляються про тему і зміст гри, розподіляють ролі, певною мірою планують свою діяльність. Усе це свідчить про цілеспрямований, свідомий характер гри.

Крім загальних, гра наділена специфічними, характерними тільки для неї ознаками – гра як вільна, самостійна діяльність, наявність творчої основи, та емоційна насиченість. Розглянемо їх.

Гра як вільна, самостійна діяльність, здійснюється за особистою ініціативою дитини. У грі дитина реалізує свої задуми, по-своєму діє, змінює за своїми уявленнями реаль-

не життя. Гра є вільною від обов'язків перед дорослими сферою самодіяльності та самостійності дитини, оскільки, граючись, дитина керується власними потребами та інтересами. Воля і самостійність дитини виявляються у виборі гри, її змісту, у добровільності об'єднання з іншими дітьми, у вільному входженні в гру і виході з неї тощо.

Наявність творчої основи. Гра завжди пов'язана з ініціативою, вигадкою, кмітливостю, винахідливістю, передбачає активну роботу уяви, емоцій і почуттів дитини. Ініціативу і творчість у різних ситуаціях діти виявляють по-різному. В одних іграх їхня творчість пов'язана з побудовою сюжету, вибором змісту, ролей; в інших – виявляється у виборі способів дії, їх варіативності (жмурки, ігри у доміно, м'яч тощо). Багато ігор вимагають уміння узгоджувати свої дії, швидко змінювати тактику своєї поведінки чи способи дій (рольові, рухливі ігри). Значну творчу роботу передбачають дидактичні ігри, які мають на меті розвиток пізнавальної активності, допитливості, швидкості розумових дій, ініціативи у прийнятті рішень. Творчий елемент є носієм індивідуальності кожного гравця, тому гра є засобом розвитку творчості, формування здібностей дітей. «Радість гри, – зазначала Д. Менджерицька, – не можна зводити до органічного задоволення, відчуття від свободи рухів... Це радість від досягнення мети, подолання перешкод, радість творчої роботи, фантазії і думки» [2, с.92]. Саме тому гра є надзвичайно емоційною, що підкреслює її активний, перетворювальний, творчий характер гри.

Емоційна насиченість. У процесі гри діти переживають певні почуття, пов'язані з виконуваними ролями: турбота і ніжність «матері», відповідальність «лікаря», справедливість «вихователя» тощо. У колективних іграх вони виявляють дружбу, товариськість, взаємну відповідальність, відчувають радість від результату, подолання труднощів. Більшість ігор супроводжуються естетичними емоціями. Отже, гра для дитини – це обставини, в яких вона почувається вільно, розкуто емоційно піднесено. Саме в такій невимушеній ситуації, непомітно для себе без напруження і втоми діти набувають соціального досвіду, вчаться думати, працювати, творити [3, с.16]. До ознак дитячої гри віднесемо й наявність у ній таких структурних компонентів, як сюжет та пов'язаний із ним зміст гри, ігрова роль та її виконання дитиною, додержання ігрових правил, використання предметів, ігрових атрибутів, іграшок, характер спілкування у грі.

Отже, гра як провідний вид діяльності дитини посідає в собі як загальні для будь-якої соціальної діяльності ознаки (цілеспрямованість, усвідомленість, активна участь), так і специфічні (свобода і самостійність, самоорганізація, наявність творчої основи, почуття радості й задоволення). Гра визнається унікальним феноменом людської культури, який супроводжує її впродовж усього життя. Гра є живленням, двигуном і пульсом життя, його виток і вершиною (М. Шуть).

Список використаних джерел:

1. Люблинська Г.О. Дитяча психологія. Київ : Вища школа, 1974. 355с.
2. Менджерицька Д.В. Воспитателю о детской игре / под ред. Т.А. Марковой. Москва : Просвещение, 1982. 128 с.
3. Шуть М. Школа іграмастерності. Київ : Шкільний світ, 2006, 128 с.

The general and specific signs of signs of a children's game and its structural components are covered in article.

Key words: children's game, preschool children, activity, characteristic signs.

Отримано: 17.04.2018

ВПЛИВ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ

Зміст статті спрямований на дослідження впливу інноваційних технологій на формування мовленнєвої компетентності дошкільників, а також теоретичне обґрунтування ефективних методів та прийомів формування мовленнєвої компетентності дошкільників засобами використання інноваційних технологій.

Ключові слова: мовлення, мовленнєва компетенція, мовленнєве виховання, мовленнєва комунікація, мовна компетенція.

Серед багатьох аспектів дошкільної лінгво-дидактики проблема розвитку мовленнєвих умінь і навичок в дітей дошкільного віку завжди привертала увагу як теоретиків, так і практиків. Актуальність проблеми зумовлюється пріоритетними напрямками Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті та «Діти України», Законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту» щодо модернізації дошкільної освіти, використання етнопедагогічного і сучасного вітчизняного і зарубіжного досвіду навчання мови з урахуванням провідної ролі усного мовлення в психічному розвитку дітей, необхідності невідкладного виконання соціального замовлення на формування національно свідомої, активної, духовно багатої мовної особистості.

Триєдина мета цілеспрямованої роботи з розвитку мовлення дошкільників полягає у формуванні мовленнєвої компетенції як однієї з головних базисних характеристик особистості. Вона спрямована на активне системне застосування взаємопов'язаних педагогічних дій: розвитку мовлення, навчання мови та мовленнєвого виховання.

Проблема розвитку мовлення дітей дошкільного віку є досить складною і багатоаспектною. До неї зверталися психолінгвісти, лінгвісти, педагоги, методисти, дефектологи (А.Г. Арушанова, А.М. Богуш, О.М. Гвоздєв, Л.О. Калмикова, Г.І. Ніколайчук, В.К. Орфинська, Ф.О. Сохін, В.В. Тищенко, М.К. Шеремет та ін.). Вивченню психологічних закономірностей формування правильної звукомови присвячено ряд досліджень (П.П. Блонський, Л.С. Віготський, А.З. Захарова, Д.Б. Ельконін, І.М. Колобова, О.О. Леонтєв, О.Р. Лурія, Д.Ф. Ніколенко, М.Т. Попова, С.Ф. Собонович, Ф.О. Сохін та ін.). Виявлено механізми оволодіння дітьми граматичним ладом мови шляхом з'ясування реальних відношень, що лежать в основі абстрагування і кодифікації граматичних смислів і їх реалізації у формальних засобах. Спеціальні дослідження (А.Г. Арушанова, А.М. Богуш, Л.О. Калмикова, М.С. Лаврик, Н.А. Лопатинська, Н.В. Маковецька, Г.І. Ніколайчук та ін.) дали змогу визначити педагогічні умови формування механізму граматичного структурування смислів (морфологічного, словотвірного і синтаксичного) та практичного засвоєння граматики дітьми дошкільного віку.

Спираючись на роботи, споріднені з нашою проблемою, ми узагальнили різні підходи до проблеми генези, функціонування, проектування комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини, а також психолого-педагогічні аспекти проблеми. Обґрунтовано підстави для аналізу комунікативно-мовленнєвого генезису як складової характеристики особистісного розвитку дитини. Теоретичний аналіз проблеми показав різноманіття досліджень у напрямках «мова», «мовлення», «спілкування» (П.П. Блонський, Л.С. Віготський, А. Валлон, О.О. Леонтєв, О.Р. Лурія, Ж. П'яже, О.М. Расвський, І.О. Синица, Ф.О. Сохін, Е. Штерн, Д.Б. Ельконін та багато інших дослідників). Водночас сучасна наука не має конкретно-наукових доказів і техніко-методичних можливостей відстеження взаємозв'язку структурних елементів, які виявляються у сфері мовленнєвої комунікації, для того, щоб дати характеристику їх як цілісного явища. Тому науковці в галузі досліджень розвитку дитячого мовлення змушені цілком зосередитися на змінах і перетвореннях однієї лінії розвитку, наприклад, засвоєнні дитиною норм мови. Так, вивчення дитячого мовлення представлено в працях традиційних лінгвістичних напрямків (А.М. Богуш, Н.В. Гавриш, С.М. Карпова, К.Л. Крутій, Е.І. Труве, Г.Ю. Мягкова, Т.М. Ушакова, Е.Ф. Сабатович).

У працях, присвячених питанню комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника, використовують термін

«мовленнєва компетентність». Розглянемо визначення мовленнєвої компетентності, психологічні досягнення якої виявляються у поведінці, свідомості та самосвідомості, ціннісних орієнтаціях, пов'язаних з людиною.

Мовленнєва діяльність дітей дошкільного віку охоплює різні види говоріння (розповідь, бесіда, діалогізування, міркування, повідомлення тощо) та слухання, які реалізуються на спеціально організованих заняттях з розвитку мовлення.

Інтеракційна діяльність обов'язково передбачає наявність певних знань, умінь і навичок, що є однією з базисних характеристик особистості, її компетентності. Компетентність – це комплексна характеристика особистості, яка вбирає в себе результати попереднього психічного розвитку: знання, вміння, навички, креативність (здатність творчо розв'язувати завдання: складати творчі розповіді, малюнки і конструкції за задумом), ініціативність, самостійність, самооцінка, самоконтроль [1].

Мовна компетенція – це засвоєння усвідомлених мовних норм, що склалися історично у фонетиці, лексиці, граматиці, орфоєпії, семантиці, стилістиці, та адекватне їх застосування в будь-якій людській діяльності в процесі використання певної мови. Мовна компетенція – це інтегративне явище, що охоплює цілу низку спеціальних здібностей, знань, умінь, навичок, стратегій і тактик мовної поведінки, установок для успішного здійснення мовленнєвої діяльності в конкретних умовах спілкування (В.В. Андрієвська) [3].

А.М. Богуш дає таке визначення мовленнєвої компетенції: це вміння адекватно і доречно, практично користуватися мовою в конкретних ситуаціях (висловлювати свої думки, бажання, наміри, прохання тощо), використовувати для цього як мовні, так і позамовні (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності мовлення. Автор розглядає комунікативну компетенцію як комплексне застосування мовних і немовних засобів для комунікації, спілкування в конкретних соціально-побутових ситуаціях, вміння орієнтуватися в ситуації спілкування, ініціативності спілкування [2].

Оцінюючи розвиток дитини, необхідно аналізувати не лише формальні показники володіння нею мовними засобами (звукимовна, словник, граматики), а й комплексне вміння, яке характеризує успішність мовної взаємодії, розвинутість комунікативної компетентності.

У наш час розвиток засобів масової інформації сильно скоротило спілкування один з одним у багатьох родинах. Однак навіть найкращі дитячі передачі не можуть замінити спілкування батьків зі своїми дітьми. Воно було і залишається найважливішою умовою розвитку в дитини нормального мовлення.

Вирішальну роль у становленні мови і використанні її дитиною грають фактори комунікативного характеру.

Інтенсивне спілкування дорослого з дитиною призводить до більш раннього розвитку мовлення і підвищує комунікативні характеристики дитини упродовж дитячих років.

Основне завдання виховання дошкільників – навчити дитину користуватися рідною мовою у живому, безпосередньому спілкуванні з оточуючими людьми, розвинути усне мовлення.

Враховуючи те, що наша мова – цілісне явище, що має певні структурні елементи, методика конкретизує основну мету розвитку мови в ряді мовних завдань і вважає, що успішне мовне спілкування можливе лише за умови розвитку всіх сторін мови дитини: звукової культури, словника, граматичної будови.

Оволодіння мовою як засобом спілкування буде успішним, якщо діти оволодіють інтонаційною виразністю

мовлення, правильним мовним диханням, якостями голосу, системою наголосу.

Список використаних джерел:

1. Аматыєва О.П. Методика навчання виразності мовлення дітей старшого дошкільного віку : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (російська мова)». Одеса, 1997. 24 с.
2. Богуш А. Методика навчання дітей української мови в дошкільних навчальних закладах. 2-ге вид., допов. і переробл. Київ : Слово, 2011. 440 с.

3. Богуш А. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до семи років : монографія. 2-ге вид. Київ : Слово, 2010. 374 с.

The content of the article is aimed at studying the influence of innovative technologies on the formation of preschoolers' speech competence, as well as the theoretical substantiation of effective methods and ways of forming preschoolers' speech competence by means of innovative technologies.

Key words: speech, speech competence, speech education, speech communication, language competence.

Отримано: 24.04.2018

УДК 373.29:37.091.4

М. Сенюк, студентка 2 курсу педагогічного факультету

ЯПОНСЬКІ МЕТОДИКИ У ПІДГОТОВЦІ ДІТЕЙ ДО ШКОЛИ: КУМОН

У статті здійснено аналіз японської методики навчання дітей дошкільного віку Тору Кумона. Акцентується увага на історії її створення, суті та особливостях. Розкриваються основні принципи методики Кумона.

Ключові слова: методика, Тору Кумон, дошкільна освіта, математика.

Сьогодні дедалі більший інтерес спостерігається до різноманітних інноваційних методик навчання та виховання. Зокрема, це повною мірою стосується і дошкільної освіти. Саме дошкільний період становлення та розвитку особистості є чи не найбільш важливий. Саме на цьому етапі формується її фундамент і те, яким чином буде використане саме дошкільне дитинство, яким ефективним буде процес навчання, залежить майбутнє. Тому й вітчизняними й зарубіжними педагогами ведеться пошук методик навчання найбільш ефективних та максимально адаптованих до вікових особливостей дошкільників. Сьогодні відомими й такими, що успішно застосовуються в роботі з дітьми дошкільного віку є інноваційні технології М. Зайцева, Глена Домана, Бориса і Олени Нікітіних тощо. Водночас відбувається активний моніторинг практики дошкільного навчання та виховання, що сьогодні застосовується в зарубіжних країнах Європи, Азії та Америки.

Однак окремі цікаві та ефективні методи навчання, на жаль, досі не відомі не те, що широкому загалу, а й навіть фахівцям з дошкільної освіти. Це повною мірою стосується таких доволі схожих, але й цілком відмінних методів підготовки дітей дошкільного віку до школи, як системи Кумон та Гаккен. Власне ці методики виникли в Японії, проте на сьогодні поширилися в ряді провідних країн Європи та Америки.

Метою статті є аналіз змісту, особливостей методики Кумона та основних її принципів.

Система дошкільного навчання за Кумоном зародилася в Японії, проте на сьогодні у спеціалізованих центрах Кумона за цією методикою займаються 4 млн дітей від 2 до 17 років в 47 країнах світу [4].

Тору Кумон народився в Японії. За освітою математик, він вів тривалий час заняття у студентів, готуючи їх до вступу до вищих навчальних закладів. У 1954 році дружина Тору виявила у їхнього сина Такеші в кишені змінний папірець – це був тест з математики, виконаний вкрай погано. У батька-математика син виявився двісичником з предмету. Тоді Тору вирішив всерйоз взятися за навчання сина.

Щовечора Тору готував для сина сторінку прикладів. Приклади були підібрані відповідно до здібностей Такеші. Рішення задачок займало близько 30 хвилин. Після того, як навички закріплювалися, Тору ускладнював завдання, але рівно настільки, наскільки син міг їх вирішити. Так народився метод Кумона [1].

Перший центр Кумона відкрився в 1958 році. А в 1991 році була випущена програма з навчання читання, в основі якої лежать ті ж принципи, що і при навчанні математики по Кумону.

Сьогодні дошкільна освіта за методикою Кумона надзвичайно популярна в Японії та все більше здобуває визнання у світі. У самій Японії відвідування кумоновських класів є мало не півкою в хороше життя. Наявність в біографії «кумонівської сторінки» – вимога номер один для роботи у великій компанії. А девіз головної сторінки офіційного сайту Кумона проголошує: «Школа готує до іспитів. Кумон готує до життя» [1].

У чому ж полягають основні принципи методики Кумона?

Перший принцип – навчання від простого до складного. Семестр в школі Кумона розділений на рівні. Кожен наступний рівень складніше попереднього. Дитина переходить на наступний етап тільки після того, як повністю закріпить пройдені знання з попередньої теми.

Другий принцип – успіх з самого початку. У центрі Кумона заняття починаються з тієї відправної точки, яка найбільш підходить дитині. Це може бути програма на рівень нижче відповідної програми в школі чи дитячому садку, проте освоєна дитиною на всі 100%.

Третій принцип – зрозуміти все від «а» до «я». У центрі Кумона дитина буде працювати до тих пір, поки не розбереться. Завдання обмежені за часом, так що перед дитиною поставлені чіткі цілі.

Четвертий – секрет досконалості – в практиці. Методика Кумона вимагає щоденної роботи. Дитина не тільки навчиться рахувати, множити, але й зрозуміє саму суть предмета. Це також дуже дисциплінує і розвиває посидючість.

Наступний принцип – кожна дитина може це! Кумон переконався на прикладі тисяч своїх випускників, що при грамотному підході (від простого до складного, щоденні вправи, повторення пройденого, нагороди) усі діти можуть впоратися із завданнями програми [1].

Зовні заняття за методикою Кумона нагадують відомі картки Глена Домана, що вимагають постійного й однотипного тренування. Однак за всією цією щоденною «роботою» дитині лежить вникання в суть предмета: зрозумівши принцип виконання ста однотипних прикладів, дитина зможе виконати сто перший [2].

Суть математичного підходу Кумона полягає в тому, щоб регулярно вирішувати приклади на додавання, віднімання, множення й ділення, базові арифметичні операції. Вирішувати до тих пір, поки це не буде відбуватися швидко й легко. При цьому важливими є швидкість і точність виконання завдань. Згодом матеріал ускладнюється. Діти освоюють більш складні операції з числами.

Те, що дитина рухається поетапно, в залежності від своїх навичок і здібностей – відмінна риса методики. Діти роблять тільки те, що вони можуть робити: повільно, але вірно й без зайвих стресів.

Програма Кумона з математики складається з 23 рівнів від рахунку до інтегрального та диференціального числення. Всього в математиці Кумона 460 сходинок, на кожній сходинці 10 аркушів з прикладами – тобто за час проходження математики в школі Кумона необхідно заповнити 4600 аркушів із завданнями [3].

У читанні дитина також рухається поетапно. Тут 22 рівня, які включають в себе: «Дивись, слухай, повторюй», співставлення слів з картинками, фонетика, приголосні й голосні звуки, будова простих речень, підмет і присудок тощо.

Спочатку дитині показують аркуш з картинкою, на якій намальований, наприклад, автобус. Дорослий каже:

«Це автобус». Дитина повинна повторити слово «автобус». Як тільки вона зможе чітко й правильно вимовити слово «автобус», її вчать співвідносити фонетичне «автобус» з графічним «автобус».

Наступний щабель – дитина має розпізнавати в реченні з незнайомих слів слово «автобус». Це початкові рівні навчання, далі робота йде по наростаючій.

Яким чином проводяться заняття у школі Кумона?

Перед початком занять проводиться діагностика, щоб можна було визначити рівень знань дитини. Бажано, щоб під час діагностики були присутні батьки.

Після запису дитина відвідує центр на регулярній основі, як правило, двічі на тиждень. У дні, вільні від занять, дитина виконує домашні завдання вдома – протягом 10-20 хвилин.

У класі учні зазвичай здають домашні завдання, забирають домашню роботу. Потім вони сідають і вирішують приклади в класі. Поки чекають результатів цього міні-іспиту, займаються різними математичними іграми.

За успішно виконану роботу, малюки отримують стікери й долари Кумона від інструктора. А потім йдуть додому з отриманими новими домашніми завданнями. Завдання вибирає інструктор відповідно до рівня знань дитини. Завдання даються в спеціальних зошитах [3].

Система Кумона не залишає байдужих. Є як завзяті послідовники, так і противники. І якщо з боку останніх можна почути про втрачені хвилини життя, про зуббрювання тощо, то прихильники в захопленні вигукують: «Це те, що потрібно. Ми ще нічого не знаходили кращого!!»

Список використаних джерел:

1. Даниленко М. Методика Кумона. Медленно, но верно к намеченной цели. URL: <http://www.deti-club.ru/doshkolnoe-obrazovanie-metodika-kumona>.
2. Как работает уникальная японская методика обучения детей. URL: <https://deti.mann-ivanov-ferber.ru/.../kak-rabotaet-unikalnau>.
3. Методика Kumon. Развивающие методики. Школа семи гномов. URL: <https://shkola7gnomov.ru/parents/.../id/metodika-kumon>.
4. Що таке Gakken, або японські принципи розвитку майбутніх геніїв. URL: <http://www.maminblog.com/2016/03/chto-takoe-gakken-ili-yaaponskie-principy-razvitiya-budushhix-geniev.html>.

The article analyses the Japanese methods of teaching children of preschool age by Toru Kumon. The focus is on the history of its creation, its essence and features. The main principles of Kumon's methodology are revealed.

Key words: methodology, Toru Kumon, preschool education, mathematics.

Отримано: 23.04.2018

УДК 372.41

Н. В. Сеник, магістрантка педагогічного факультету

ТЕХНОЛОГІЯ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО НАВЧАННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ОДИН ІЗ ШЛЯХІВ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

У статті розглянуто зміст технології диференційованого навчання; охарактеризовано мовлення молодших школярів; описано подальші способи здійснення експериментального дослідження для визначення доцільності й ефективності застосування диференційованого підходу до формування мовленнєвої компетентності учнів.

Ключові слова: диференціація навчання, мовлення, мовленнєва компетентність, рівень зв'язності мовлення.

Модернізація системи шкільної освіти актуалізувала інтерес педагогічної спільноти до проблем трансформації змісту, використання варіативних форм організації навчання, розробки нового механізму психологічної підтримки учнів тощо.

З-поміж основних завдань Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки [1] для загальної середньої освіти визначено такі: перебудова та оновлення змісту, форм і методів організації навчально-виховного процесу на засадах дитиноцентризму, особистісної орієнтації, компетентнісного підходу; підвищення ефективності навчально-виховного процесу на основі впровадження досягнень психолого-педагогічної науки, педагогічних інновацій, інформаційно-комунікаційних технологій; *створення умов для диференціації навчання*, посилення професійної орієнтації та допрофільної підготовки, забезпечення профільного навчання, індивідуальної освітньої траєкторії розвитку учнів відповідно до їх особистісних потреб, інтересів та здібностей; розвиток та підтримка системи роботи з обдарованими дітьми та учнівською молоддю.

Мета статті – проаналізувати особливості використання технології диференційованого навчання на уроках української мови, визначити завдання для діагностування рівня зв'язності мовлення молодших школярів.

Диференціація навчання у початковій школі – це багатоаспектний, складний процес, що спрямований на розкриття індивідуальності молодшого школяра, розвиток його потенціалу (психологічний аспект) з одного боку, ефективне використання цього потенціалу для навчальної самореалізації (педагогічний аспект) – з другого. Диференціація є вирішальним чинником відродження культурно-творчої функції початкової школи, гуманізації і демократизації навчально-виховного процесу і передбачає максимальний розвиток дітей з різним рівнем здібностей. Ще у XVII столітті основоположник класно-урочної форми групових занять Я. Коменський наголошував, що «дітям слід займатися тільки тим, що відповідає їх вікові і здібностям».

В умовах одночасного навчання в класі дітей із різним рівнем навчальних можливостей постає проблема оптимальної організації їхньої навчально-пізнавальної діяль-

ності. Розв'язанню цієї проблеми сприяє здійснення диференційованого навчання.

Мовлення молодших школярів являє собою ще не усталену функцію, окремі ланки якої можуть функціонувати недосконало, не взаємопов'язано з іншими компонентами мовлення. Це обумовлює виняткову важливість звертання до кожного учня, вивчення індивідуальних особливостей його висловлювань. Адже закладена в цьому віці основа буде використовуватися дитиною і надалі, стане підґрунтям для засвоєння різних наук, відображатиметься у кожному висловлюванні упродовж усього життя.

Ідея практичної спрямованості викладання української мови постійно знаходилась у полі зору методистів і науковців. Важливість цієї проблеми здавна і неодноразово підкреслювали визначні вітчизняні вчені К. Ушинський, А. Медушевський, С. Чавдаров, В. Сухомлинський, О. Потебня та ін.

Проте до початку 60-х років формування у молодших школярів мовленнєвих умінь не сприймалося першорядною проблемою. Навіть розділ «Розвиток мовлення» постійно «прив'язувався» до вивчення фонетики, граматики і правопису, до завдань програми з читання. Питання про те, як вчити молодших школярів з'єднувати речення у зв'язне висловлювання, дотримуючись мовних норм, упродовж тривалого часу в методиці не розглядалось, оскільки одиницею монологічного мовлення вважалось речення, а не текст.

У процесі навчання писемного монологічного мовлення (написання переказів та творів) головна увага приділялась логіко-смісловій та композиційній побудові, у той час як власне мовна організація роботи залишалась поза увагою. Це призводило до того, що учні не оволодівали вмінням самостійно творити текст.

Оскільки оволодіння мовою і мовленням є необхідною умовою формування соціально активної особистості, а мовлення в свою чергу є не тільки формою спілкування, а й формою передачі та набуття знань, формою навчання, тому в основу початкового курсу української мови покладено всебічний розвиток мовлення. Це одна з найактуальніших проблем шкільного навчання. Розвиток зв'язності мовлення – провідний принцип у роботі з читання, граматики, правопису

су. Саме він об'єднує всю мовленнєву діяльність учнів. Робота над правильною вимовою, над чіткістю і виразністю усного мовлення, над його культурою, над відчуттям його змісту і краси, над збагаченням словника має стати складником кожного уроку, але обов'язково поряд з конкретними лінгвістичними завданнями, що дають змогу відпрацьовувати вміння учнів будувати зв'язні висловлювання.

Досягнення лінгвістики, пов'язані з розробкою понять «текст», «стиль», «тип мовлення», «засоби зв'язку речень у тексті», дали можливість здійснити принципово новий підхід до роботи з розвитку зв'язного мовлення: використовувати у практиці навчання мови основні лінгвістичні поняття і розробляти на їх основі понятійно орієнтовану систему навчання зв'язних висловлювань.

У дослідженнях методистів (В. Бадер, Т. Брагіна, Л. Варзацька, М. Вашуленко, Д. Кравчук, Т. Ладиженська, В. Мельничайко, О. Мельничайко, Л. Нечай, Л. Саніна, В. Собко, О. Хорошковська та ін.) доводиться принципова доцільність і можливість введення відомостей з лінгвістики тексту в практику навчання мови молодших школярів і формування на цій основі комунікативно-мовленнєвих умінь. Введення до сучасного шкільного курсу української мови елементів лінгвістики тексту дало змогу значно підвищити рівень оволодіння комунікативними вміннями.

Поряд з тим, у руслі гуманізації сучасна освіта орієнтується на особистість учня, на розвиток кожної дитини, залежно від її розумових здібностей і фізичного стану. Відомі педагоги, психологи, мовознавці минулого та сучасності О. Леонт'єв, О. Лурія, С. Рубінштейн, М. Львов, Д. Ельконін, Л. Обухова, Н. Менчинська, В. Давидов, Н. Швачкіна, М. Шардаков та ін., вивчаючи психологічні особливості учнів молодшого шкільного віку, провідні риси мислення й мовлення, дидактичні шляхи їх розвитку в процесі навчання, вказували на те, що діти одного віку мають індивідуальні особливості мислення, різні рівні розвитку пізнавальних процесів, індивідуальний темп роботи та якісні особливості розумового розвитку.

Крім того, загальновідомо, що складання висловлювання є творчим процесом, який вимагає від учня напруження і концентрування на певному мовленнєвому завданні. При цьому рівень розвитку комунікативних умінь і навичок у кожного учня індивідуальний, так же як і темп роботи, і якість виконання завдань тощо. В зв'язку з цим, на першій плані у формуванні мовленнєвої компетентності виходить індивідуалізація навчання, зокрема диференційований підхід до відпрацювання мовленнєвої культури.

У нашому подальшому експериментальному дослідженні передбачається доведення доцільності та ефективності застосування диференційованого підходу до формування мовленнєвої компетентності на матеріалі мовлення молодших школярів, оскільки у початковій школі (зокрема в другому класі) виділяються окремі розділи: «Мова і мовлення», «Текст», тому й її формування переходить до основної фази у порівнянні з попередньою – пропедевтичною.

Мовлення молодших школярів (особливо другокласників) на початку року являє собою ще не усталену функцію, окремі ланки якої можуть функціонувати недосконало, не взаємопов'язано з іншими компонентами мовлення. Це обумовлює виняткову важливість звертання до кожного учня, вивчення індивідуальних особливостей його висловлювань. А вже закладена у цьому віці основа буде використовуватися дитиною і надалі, стане підґрунтям для засвоєння різних наук, відобразиться у кожному висловлюванні протягом усього життя.

Розглядаючи поняття індивідуалізації навчання І. Унт, вказує на такі форми її виявлення як зміст навчання і побудова шкільної системи. Перша з них стосується добору форм, методів і прийомів навчання, друга – створення навчальних планів, програм, навчальної літератури і складання завдань, пропорованих учням. Для реалізації другої форми необхідно врахувати індивідуальні особливості, але вона має швидше загальний характер, поєднує учнів у групи за якоюсь ознакою, тобто має місце вже *диференціація* [2].

У такій трактуванні диференціація виступає як засіб *індивідуалізації* навчання. У контексті індивідуалізації навчання поняття «диференціація» виходить з особливостей

індивіда, його особистих якостей. Однак, треба мати на увазі, що поняття «диференціація» використовується й у більш широкому значенні: при формуванні змісту навчання й організації навчальної роботи ведеться диференціація за віковими, статевиими, національними та іншими ознаками. Тим самим здійснюється диференційований підхід, що має на увазі, з одного боку, спиратися на актуальний рівень розвитку і знань різних учнів, а з іншого, виявляти зону їхнього «найближчого розвитку», поступово переводити їх до більш досконалого оволодіння знаннями і способами їх набуття. Цей підхід спирається на гуманістичну основу виховання і дає перспективу в розвитку кожного учня [2].

Наприклад, для діагностування рівня зв'язності мовлення молодших школярів на уроках української мови плануємо спочатку визначити індивідуальні особливості мовлення кожного учня. Це сприятиме подальшому об'єднанню їх у групи, тобто допоможе запровадити диференційований підхід у практику розвитку зв'язного мовлення молодших школярів.

Ознаками, які дадуть змогу оцінити наявний у другокласників перед початком експериментального навчання рівень зв'язності мовлення є: наявність смислових та мовних засобів зв'язку між реченнями, відображення ланцюгового способу послідовності речень. Учням буде запропоновано творче завдання скласти розповідь, після чого вони мали кожен індивідуально розповісти її вчителю, а потім на місцях записати цю ж розповідь. Додатковою вимогою для учнів буде не змінювати тему та основні факти розповіді після усного її викладу для можливості порівняння. Таким чином ми отримаємо змогу порівняти сформованість зв'язності в усних і писемних висловлюваннях молодших школярів.

Отже, учням буде запропоновано такі завдання: 1. Послідовно дайте відповідь на запитання: чи сподобалося тобі відпочивати влітку, де ти побував, що цікавого бачив, з ким познайомився, що нового навчився? 2. Розкажи про свій літній відпочинок вчителю, а потім запиши свою розповідь у зошиті.

Завдання буде сформульовано за допомогою навідних питань для того, щоб, по-перше, врахувати різний рівень розвитку учнів, адже якщо сильніші учні самі здогадаються про що саме слід розповісти, то слабшим важче дібрати зміст висловлювання. По-друге, за програмою, учні другого класу навіть на кінець року повинні складати і записувати лише 2 зв'язаних між собою речення, а завдання, які ми поставили в межах нашого дослідження, дуже важко реалізувати на матеріалі двох речень.

Тематика завдань зумовлена початком навчального року і близькістю літнього відпочинку, свіжими враженнями про нього. Орієнтовним стилем учнівських висловлювань передбачається художній, тому важливо викликати в учнів певні емоції та прослідкувати за їх відображенням у розповідях.

Типом висловлювання обираємо розповідь, оскільки це найлегший для відображення молодшими школярами тип мовлення і, разом з тим, учні ще не ознайомлені з іншими типами висловлювань, а розповідь природно існує у мовленні дитини вже з дошкільного віку.

Для прослуховування кожного учня та занотовування його усного висловлювання, а потім для записування самими учнями тексту потребується значна кількість часу, тому діагностичний етап експерименту плануємо проводити в позаурочний час працювати з молодшими школярами індивідуально.

Виходячи з аналізу педагогічної літератури, ми дійшли таких висновків:

- поняття «індивідуалізація» і «диференціація» не є надбанням лише педагогіки; ці терміни носять також міждисциплінарний характер, а предметом наук, що вивчають ці явища, неодмінно є людина;
- у педагогічній літературі часто ототожнюється поняття «диференціація» та «індивідуалізація». Найбільш прийнятним, з нашого погляду, є тлумачення, що розглядає диференціацію як складник більш об'ємного поняття індивідуалізації і розуміє під цим терміном розподілення учнів на групи за певними ознаками їхньої особистості, інтелектуальним розвитком, рівнем здібностей тощо;
- у числі індивідуальних особливостей, на які треба спиратися вчителю, частіше інших виділяються особливос-

ті сприйняття, мислення, пам'яті, мовлення, характеру, темпераменту, волі;

- для діагностування рівня зв'язності мовлення молодших школярів на уроках української мови необхідно спочатку визначити індивідуальні особливості мовлення кожного учня.

Список використаних джерел:

1. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки. URL: www.oseu.edu.ua/ukr-rus/univer/csof/files/nsro_2012-2021.pdf.

2. Педагогика : учеб. пособие для бакалавров / под ред. П.И. Пидкасистого. 3-е изд., испр. и доп. Москва : Юрайт, 2012. 512 с.

The article reveals the content of differentiated learning technology; junior pupils' speech is characterised; further ways of conducting experimental research to determine the expediency and effectiveness of differentiated approach application to the formation of pupils' speech competence are described.

Key words: differentiation of teaching, speech, speech competence, level of speech connectivity.

Отримано: 26.04.2018

УДК 7.026:75:7.017.4

М. П. Тарнавська, студентка 3 курсу педагогічного факультету

ВИКОРИСТАННЯ ПІДМАЛЬОВКА ЯК ЗАСІБ ДОСЯГНЕННЯ ГАРМОНІЇ КОЛЬОРУ В ЖИВОПИСІ

У статті описано один із технічних прийомів використання підмальовка, його правильне трактування та роль у живописі. Висвітлено, як за допомогою підмальовка можна досягнути гармонії кольору в живописних творах.

Ключові слова: мистецтво, живопис, гармонія кольору, підмальовок.

Мистецтво як феномен у соціумі пронизує чи не всі напрямки людської життєдіяльності.

Мистецтво – це потужна рушійна сила, яка завжди спонукала людину розвивати творче мислення, аналізувати, відчувати та створювати щось надзвичайне. Воно багатогранне, тому й існує безліч його видів. Одним із таких видів є живопис.

Історія розвитку живопису перебуває у тісному зв'язку з історією розвитку живописної техніки. Внаслідок цього і ступінь розвитку названого мистецтва в окремий історично-психологічний момент минулих століть перебуває в повній залежності від ступеня досконалості його техніки.

Мета статті – висвітлити технічні можливості підмальовка, його ефект у живописі та схарактеризувати, як за його допомогою досягти гармонії кольору.

Живопис – частина пластичного мистецтва, вид образотворчого, що спрямований на передачу зорових образів за допомогою спеціальних технічних засобів. Традиційно живопис – нанесення зображень фарбами на тверду, нерідко на тканинну або паперову основу [3].

Живопис може показувати та передавати стан статичності і відчуття розвитку, почуття спокою і емоційно-духовної насиченості, скороминущої миттєвості ситуації, ефекту руху. Карл Брюллов сказав: «У живописі можливі розгорнуті оповідання і складний насичений сюжет» [3]. Це дозволяє живопису не тільки наочно відкривати видимі явища реального світу та показувати розлогу картину людського життя, а й прагнути до розкриття сутності важливих історичних процесів, подій внутрішнього світу, стану людини, а також вираження абстрактних ідей. У силу своїх великих ідейно-художніх можливостей живопис є дуже важливим засобом художнього відтворення і тлумачення дійсності, він володіє істотним соціальним змістом і різноманітними ідеологічними функціями.

Матеріали, які застосовують в олійному живописі, за складом і властивостями дуже складні й різноманітні, тому для найбільш ефективного та правильного їх використання художник повинен володіти комплексом знань і дотримуватися певної системи в побудові кольорового шару.

Є багато різних систем створення живопису, але найбільш поширена з них, особливо при тривалій роботі, – багат шарова.

При багат шаровій системі весь процес роботи поділяється на окремі основні фази, які виконуються в певній послідовності: 1) тонування ґрунту; 2) нанесення малюнка; 3) підмальовок; 4) прописки; 5) лесування; 6) завершення [1].

Підмальовок – це перший шар живопису, який дає можливість у короткий час продовжувати більш детальну роботу над живописним твором. Якщо підмальовок зроблено темперою, то перед роботою олією його треба закріпити чотирипроцентним розчином желатинного клею і покрити дамарним чи мастичним лаком. Найчастіше підмальовок в олійному живописі виконується олійними фарбами «впритирку», розведеним скипидаром. В олійному живописі для

того, щоб фарби мали найбільше звучання – яскравість, глибину і прозорість, користуються методом лесування. Цим методом переважно користувалися художники Ренесансу. В живописі в більшості випадків над етюдом ведеться робота від темного до світлого. Спочатку прокладаються темні місця, тіні, які дають звучання всій картині. Коро зазначав: «Я завжди починаю з тіней, і це логічно, тому що те, що нас вражає найбільше необхідно передати в першу чергу». Закінчуючи роботу над живописом, треба провести узагальнення, привести все до цілісного сприйняття. Щоб побачити в натурі загальне, потрібно на неї дивитись цілісно, намагаючись бачити все відразу, а не по частинах [2].

У живописі застосовуються природні і штучно виготовлені мінеральні барвники. Натуральні мінеральні барвники найміцніші і найстійкіші до світла. До них належать золотисті, жовті світлі і темні охри, натуральні сангіни – рожеві, червоні, темно-червоні, коричневі, зелені і чорні землі. Перепалювання натуральних кольорових земель дає палену сієну, палену умбру, палену охру. Крім цих пігментів у олійному живописі використовують штучні поєднання різних металів і мінеральних речовин. До них належать: жовті і червоні кадмії, сині і фіолетові кобальти, ізумрудна зелень, окисли хрому, жовті, оранжеві, червоні і коричневі марси, коричневі ультрамарин, церуліум, свинцеві і цинкові білила. Застосовуються барвники і органічного походження: краплак, палена кістка, перикова і виноградна чорна.

Підмальовок у вигляді загального нарису є першим кольоровим шаром у картині, який має на меті встановити малюнок, загальний колір і таким чином полегшити підготовку та створити умови для подальших прописок.

Його пишуть тонкошарово, як на світлі, так і в тінях, фарбами, що швидко висихають, розбавляючи їх лаками і розчинниками, щоб по сухому можна було продовжувати роботу через кілька днів.

У процесі роботи над підмальовком рекомендується використовувати фарби, які добре висихають, свинцеві білила або додавати зв'язуючу речовину, що прискорює висихання.

Фарби, які добре сохнуть, із застосуванням лаків забезпечують міцний зв'язок фарбового шару з ґрунтом і служать основою, або, як кажуть, «пожем для живопису».

В якості такого сполучного елемента слід застосовувати невелику кількість кобальтового сикативу, а для розведення фарб трійник такого складу: мастиковий або дамарний лак 200 г; полімеризована олія 20 г [1].

Щоб уникнути потемніння живопису і надалі сидання кольорового шару, бажано не розбавляти фарби маслом з розчинниками, враховуючи, що в готових фарбах є надлишок олії.

Виконання підмальовок частинами, тонкошарово з рівномірним накладанням фарб дає можливість кольоровому шару підмальовка швидко і достатньо повністю просохнути.

Подали прописка ведеться без застосування сикативу, але з додаванням лаків. Перед початком роботи полотно

доцільно злегка промазати розріджувачем-трійником, щоб поверхня ґрунту була більш рухлива і пензель йшов легко.

Олійні фарби із застосуванням лаків більш зручні, так як підмальовок з часом незначно змінюється в кольорі, швидко сохне і не дає жухнути.

Олійний живопис, виконаний на сильно вбираючих ґрунтах, змінює колорит, фарби каламутяться і втрачають яскравість, свіжість, тому необхідно користуватися слабо тягнучі ґрунти.

У більшості випадків підмальовок виконується тонкошарово і з максимальною закінченістю. Перш, ніж вести прописку, підмальовок добре просушується і за добу до прописки його слід покрити лаком. Велика частина картин старих майстрів мала холодні підмальовки.

Підмальовок є яскравим прикладом того, як зробити роботу, яка буде зразковою, правильною за побудовою, колоритною, привабливою.

Отже, підмальовок допомагає досягти гармонії кольору в живописі. Наш зір не сприймає одноразово чітко, виразно предмети на різних планах. Об'єкти, на які ми спрямовуємо свій погляд, ми бачимо більш чітко, все інше – слабше, розми-

то. У закінченому живописному етюді не може бути однакових за кольором і тоном місць, повинно бути одне найсвітліше і одне найтемніше місце. Решта тонів розміщують між цими крайніми за силою тонами. Завдяки підмальовку ми можемо більш досконало досягнути такого ефекту.

Список використаних джерел:

1. Лентовський А.М. Технічні прийоми при виконанні окремих процесів олійного живопису. URL: <http://bibliograph.com.ua/slovarZhivopis/56.htm>.
2. Сутність та основні образотворчі засоби живопису. URL: <http://www.novapedahohika.com/noloms-1337-3.html>.
3. Живопис його суть, специфіка, види. URL: <http://estetica.etica.in.ua/zhivopis-jogo-sut-spetsifika-vidi/>.

The article describes one of the technical ways of using a signboard, its correct interpretation and role in painting. It is also highlighted how a signboard helps to achieve harmony of colour in painting.

Key words: art, painting, harmony of colour, signboard.

Отримано: 24.04.2018

УДК 373.3.016:51:004

Г. М. Ткачишина, студентка 4 курсу педагогічного факультету

ЗАСТОСУВАННЯ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ АЛГЕБРАЇЧНОГО МАТЕРІАЛУ УЧНЯМИ 3 КЛАСУ

У статті розглянуто методику використання дидактичних ігор у процесі вивчення алгебраїчного матеріалу третьокласниками.

Ключові слова: ігрові технології, дидактична гра, алгебраїчний матеріал, урок математики, початкова школа.

Реформа школи націлює на використання всіх можливостей, усіх ресурсів для підвищення ефективності навчально-виховного процесу. Далеко не всі педагогічні ресурси використовуються у сфері виховання, але значення і роль гри в активізації пізнавальної діяльності молодших школярів не заперечується.

Ігрова діяльність пов'язана з багатьма актуальними науковими проблемами. Її досліджували психологи Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн, А.Н. Леонтьєв, Д.Б. Ельконін та інші; соціологи Н.Дж. Смельзер, Дж.Г. Мід, І.С. Кон, В.Б. Ольшанський, Н.В. Андреевкова, А.А. Ручка, М.П. Лукашевич та інші; культурологи Й. Хейзінга, О.С. Найдєн та інші; вчені-фахівці в області педагогічних проблем молодшого шкільного віку О.Я. Савченко, Н.М. Бібік, М.С. Васьуленко, І.Д. Бєх, Г.С. Тарасенко, О.Н. Хорошковська та інші. Вчителі-новатори Є.М. Ільїн, С.М. Лисенкова та В.Ф. Шаталов, організовуючи навчальну і виховну діяльність учнів, обов'язково використовували ігрову позицію.

Вивчення досвіду роботи вчителів показує, що в реальному навчальному процесі дидактичні ігри використовуються у значній мірі без визначеної системи, перспективного планування послідовності їх використання. Дехто з вчителів не достатньо володіє методикою застосування дидактичних ігор на уроках, причиною чого є відсутність науково обґрунтованої системи дидактичних ігор, розробленої методики використання такої системи.

Недостатня розробленість проблеми використання дидактичних ігор на уроках математики, зокрема при вивченні алгебраїчного матеріалу, відсутність класифікації використання ігор для 1-4 класів під час вивчення матеріалу з елементами алгебри спонукали нас до дослідження особливостей використання дидактичних ігор у процесі вивчення алгебраїчного матеріалу.

Третокласники спокійні і уважні на уроках. Добре виконують стандартні завдання, уміють діяти за зразком. У дітей пробуджується здатність до логічного та абстрактного мислення; швидко формуються умовні рефлексії. Дещо уповільнюється розвиток уяви і творчих здібностей. Щоб запобігти пригніченню лівою півкулею діяльності правої, варто постійно стимулювати в учнях креативність, включати у навчальний процес творчі завдання [2].

У 3 класі школярі поглиблюють та узагальнюють знання з другого класу про числові вирази, рівності й нерівності та

вирази зі змінною. Вони, на відміну від другого класу знаходять значення виразів без дужок і з дужками уже на 3-4 дії одного або різних ступенів, розуміють поняття змінна, вираз зі змінною, утворюють та записують числові рівності і нерівності за результатами порівняння числових виразів [4].

У першому семестрі 3 класу учні знайомляться із сутністю понять «рівняння» і «розв'язок рівняння» та вчать розв'язувати прості рівняння. З'являються нерівності зі змінною, де, насамперед, учневі необхідно навчитись розрізняти числові рівності та рівності зі змінною.

Найперша і найпростіша гра пов'язана з рівнянням, яку вчитель може виконати – це «Відгадування задуманих чисел». Ця гра сприяє виробленню в учнів обчислювальних навичок та усної лічби [3].

Учитель, наприклад, каже: 1) Я задумав число, додав до нього 2 і дістав 7. 2) Я задумав число, відняв від нього 5 і дістав 5. 3) Я задумав число, збільшив його в 4 рази і дістав 24. 4) Я задумав число поділив, його на 3 і отримав 6. 5) Я задумав трицифрове число, відняв від нього одиницю і дістав двоцифрове число і т. д. Учні повинні обчислити і назвати це число або записувати на листочку відповіді.

Цю гру можна проводити навпаки, тобто, наприклад, учитель пропонує всім учням задумати число, не більше за 10, додати до нього 8. В учня, який піднімає руку, вчитель запитує: «Яке число ти дістав?». Учень відповідає: «15». Учитель: «Ти задумав число 7», – і так угадує задумане число в кожного учня. Далі пропонує учням відкрити таємницю відгадування. Той учень, який відгадав, пояснює суть. Можна запропонувати цьому учневі проводити далі гру самому. Якщо ж учні не зможуть самостійно зрозуміти суть гри, то треба пояснити її на конкретних прикладах. Можна запропонувати учням записувати задумане число і дії над ним в зошитах.

Важчим варіантом, який можна виконати як в 3, так і в 4 класі: вчитель пропонує всім дітям задумати будь-яке число, додати до нього 3, помножити здобуту суму на 6, відняти від добутку задумане число, а потім відняти від нього ще 8 і, нарешті, поділити цей результат на 5. Щоб учитель відгадав задумане кожним учнем число, досить від названого учнем кінцевого результату відняти 2, адже

$$((x + 3) \cdot 6 - x) - 8 : 5 = x + 2$$

Розповідати таємницю відгадування чисел дітям слід обов'язково, якщо після кількох повторень вони самі не збагнуть їх суті. Знання таємниці значно активізує їхню

діяльність, вони даватимуть такі ж завдання дома батькам, товаришам, родичам тощо.

Для розвитку в учнів інтересу до математики, кмітливості, розширення кругозору, ознайомлення із цікавими математичними фактами доцільно наводити на уроці цікаві задачі, головоломки, загадки, віршовані задачі, ребуси, лабіринти, відомості про життя видатних математиків, цікаві факти з історії математики тощо. Матеріал повинен бути невеликим за обсягом, доступним для дітей [1].

Навчання учнів із використанням дидактичних ігор значно підвищить рівень знань не лише сильних учнів, а й середніх і навіть слабких. Дидактичні ігри варто включати в систему уроків.

Головними умовами ефективності застосування ігор при вивченні елементів алгебри є:

- органічне включення в навчальний процес;
- звертання уваги на використання термінології при поясненні умов гри (вираз, рівняння, нерівності, змінна тощо);
- рефлексія (підбиття підсумків): нехай діти самі пояснюють чого вони навчилися або дізналися під час гри;
- використання захоплюючих назв, цікавих зачинів, римування;
- запобігання перевантаженню ігор навчальним матеріалом, інакше навіть гра не допоможе дітям від перевтоми, скоріше навпаки;
- якщо в дітей немає інтересу до гри, не нав'язувати її примусово, краще відкласти гру, адже мета гри не буде досягнута;

- емоційне ставлення самого вчителя до ігрових дій.

Систематичне використання ігрових технологій на уроках математики в початкових класах полегшує роботу учнів, допомагає їм свідомо і міцно засвоїти програмний матеріал, ігрові форми навчання заохочують учнів до роботи, роблять «нецікаве» – захоплюючим, вчать дітей самостійно працювати й планувати свої дії.

Список використаних джерел:

1. Богданович М.В. Методика викладання математики в початкових класах : навч. пос. Київ : А.С.К., 1998. 352 с.
2. Етапи психосоціального розвитку дітей та молоді. URL: <http://lt.multycourse.com.ua/ua/page/16/93>.
3. Микитинська М.І. Математичні ігри в 1-3 класах. Київ : Рад. школа, 1980. 128 с.
4. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1-4 класи. Київ : Освіта, 2016. 392 с.
5. Розумники. Педагогічні ігри. URL: <http://rozumniki.info>.
6. Технологія ігрової діяльності на уроках математики. Види та функції дидактичної гри. URL: <http://ifreestore.net/4756/3/>.

The article deals with the method of using didactic games in the process of studying algebraic material by third-graders.

Key words: game technology, didactic game, algebraic material, mathematics lesson, primary school.

Отримано: 26.04.2018

УДК 821.161.2(092):37.034

І. О. Фурман, студент 2 курсу історичного факультету

ІДЕАЛ МОРАЛЬНО ВИХОВАНОЇ ЛЮДИНИ У ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДАХ ІВАНА ФРАНКА

У статті аналізуються погляди І. Франка щодо проблеми морально вихованої людини. Автор зупиняється на сучасній педагогічній концепції письменника і мислителя, ролі, місці і значенні морального виховання у всебічному гармонійному розвитку особистості.

Ключові слова: виховання, виховний ідеал, всебічний розвиток морально вихована людина, морально здорова людина, моральність, лицемірна мораль.

У педагогічній системі І. Франка важливе місце займають питання освіти, навчання та виховання. Нині, коли суспільство переживає нову добу становлення і утвердження своєї державності, є потреба звернутись до творчої спадщини І. Франка, оскільки вона не втратила своєї актуальності, дієвості і сучасності, як і в період свого творення. Вона і надалі приковує значну увагу вчених, дослідників. Тому філософські погляди вченого і мислителя займали особливе місце у дослідженнях (А. Брагінець, В. Горський, О. Забужко, І. Огородник, М. Климаць, М. Русин та ін.). Поглядам І. Франка на окремі питання освіти і виховання присвячені наукові праці О. Дзеверіна, М. Грищенко, Н. Калениченко, О. Мазуркевича, В. Смаля, С. Чавдарова, П. Яременка тощо. Проте педагогічні ідеї вченого ще мало досліджені, зокрема, його вклад у розробку теорії і методики навчання і виховання. Не є винятком і питання морального виховання у його педагогічному розумінні, які ще не знайшли методологічного пояснення і не були предметом окремого наукового дослідження. Тому метою статті є розкриття ролі, місця та значення морального виховання підростаючого покоління у формуванні ідеалу гармонійно розвинутої особистості.

У численних педагогічних творах, як наприклад, «Одна картонка з історії нашої народної школи», «Факт до характеристики нашого шкільництва», «Середні школи в Галичині в 1875-1883 р.», «Наші народні школи і їх потреби», «Педагогічні невігласи», «Горжество темряви» та ін., широко відомих повістях та оповіданнях І. Франко сформулював свої погляди щодо мети і завдань виховання. Ідеал морально вихованої людини за І. Франком включає формування у неї таких соціально значущих рис як гуманізм, людяність, доброта, милосердя, совість, терпимість, ідеальність, патріотизм, принциповість, ввічливість, гарні манери, працелюбність, єдність слова і діла, відповідальність і тощо.

Ідея виховання в початкових школах вірного підданого була провідною в австрійському імперському шкільному законі від 14 травня 1869 р., і в галицькому крайовому законі від 23 травня 1895 р. Така мета виховання дітей у початковій школі була піддана гострій критиці в статті І. Франка «Великі діяння пана Бобжинського» (1901 р.). «Народна школа, – вказував він, – у першу чергу повинна була давати сільській дитині те, що буде більш необхідним для її селянського становища – nota bene з точки зору її вихователів – слухняність, богобоязливість, терплячість, любов до клаптика землі, покірність і тому подібні чесноти. Власні думки, знання, характер – про це не питають» [4, с.104].

У так званому «Політичному шкільному законі» (1805), яким керувалися початкові школи Галичини аж до кінця 60-х р. XIX ст., вказувалося на таку мету виховання в початковій школі: «Треба прямувати до того, щоб було навчено добре і близьким до серця способом християнської релігії, і щоб діти одержали відповідні вказівки, що стосуються оточуючих їх речей і відносин, в яких вони живуть і житимуть» [4, с.104]. З цією метою хай вони вивчають за вимогами сучасних шкільних порядків: а) християнську науку; б) господарську справу і сільське господарство; в) обов'язки підданого перед своїм монархом, паном та іншими начальниками; г) обов'язок вірно, по-геройськи і чесно служити у війську, як личить справжньому захисникові батьківщини; д) і, на кінець, хай вчаться читати, писати і рахувати» [3, с.56]. Саме на це було спрямоване і шкільне законодавство в Галичині. Перед галицькою шкільною системою, за висловленням І. Франка, ставилася мета – вбити в молодих людях всяку живу, здорову думку, деморалізувати їх рабським поклонництвом перед сильними і багатими, нищити всяку іскорку критики і власної ініціативи, одним словом – робити чоловіка бездушною машиною в руках начальства, «всєавстрійським дрантям». В оповіданнях зі шкільного життя «Грицева шкільна наука», «Отець гуморист»,

«Shonschreiben»), а також в ряді публіцистичних праць письменник дав багато яскравих малюнків морального калічення дітей тодішньою системою шкільного навчання і виховання.

Виховання вірних підданих Австро-Угорської монархії було також основною метою середніх шкіл. Імператор Франц-І (1792-1835) відверто заявляв, що ці школи повинні готувати чиновників, а вчені йому не потрібні. Очолований князем Меттерніхом австрійський уряд (1821-1848), як відзначив І. Франко, вимагав від середніх шкіл виховувати «обмежений віроповіданий розум». Такі ідеї про мету і завдання виховання пропагували сучасні І. Франкові галицькі педагоги. Незважаючи на їхню приналежність до різних педагогічних течій чи на їхні заяви про свою безпартійність, всі вони прагнули одного – виховання вірних підданих австро-угорської монархії, покірних слуг несправедливого суспільного ладу, людей із таким мінімумом знань, який не перешкоджав би експлуаторам їх пригноблювати.

Зовсім по-іншому підійшов до питання про мету і завдання виховання І. Франко. Виховним ідеалом письменника була людина-борець, «каменярь» нового суспільства. Ця людина повинна бути спроможною вести самовіддану боротьбу за ліквідацію несправедливих суспільних порядків, за добробут народу, його світле майбутнє. Це має бути людина «з сильним переконанням в справедливості свого діла, гарячою любов'ю до людей, особливо до тих, які перебувають в найтяжчому становищі», її властиві «внутрішній спокій», сила і ясність переконань, чиста совість і боротьба, вічна ненастанна боротьба проти темноти, фальші і дармоїдства» [3, с.60].

Всебічний розвиток людей, за переконанням І. Франка, здійснюватиметься в процесі їх розумового, фізичного, трудового, морального і естетичного виховання. Кожна з цих складових частин виховання матиме, на думку письменника, свої специфічні завдання, підпорядковані досягненню загальної мети – підготовки всебічно розвиненої людини. Ідеал морально вихованої людини Франко зобразив в особі Бориса Граба (незакінчена повість «Не спитавши броду»). Б. Граб – це наперед принципово чесний юнак. Він не кривить душею і нічим не заплямовує себе перед вчителем. Його слова і вчинки – завжди правдиві. Борис не кидає слів на вітер, не обіцяє того, чого не може виконати, а коли щось обіцяє, то докладає всіх зусиль, щоб виконати обіцянку. «Для того він, – пише І. Франко, – при поєднанні та некомплікованим способі життя гімназійного ученика, ніколи не попадав у таке фальшиве положення, де би мусив кружити, вибріхуватись, як то кажуть, милити очі» [5, с.41]. Недарма учні називали Бориса «Епамінондом» – іменем старовинного героя, який ніколи, навіть жартома, не говорив неправди. Йому властива і така риса, як скромність. Маючи ширшу від інших учнів ерудицію, він, однак, не хоче виділятися серед них, говорить завжди просто, не вживає високопарних книжних фраз. Він «вміє бути делікатним і здержаним, де того треба, але погорджує тими незлічими пустими церемоніями, котрими провінціальне «товариство» обпугує всі свої кроки... і старастся по зможі зробити собі товариські життя нудним та докучливим» [6, с.354]. Борису ненависні розпуста, карти, пияцтво і т. ін., характерною його рисою була глибока людяність. Він широко любить свого вчителя Міхонського, називає його рідним батьком, переживає за бідного селянина, з якого знущається шляхтич Густав Трацький, стає на захист селян і в час розмови з поміщиком-катом. Б. Граб палко любить свою батьківщину, свій народ. У розмові з Трацьким він відстоює права рідного народу і пристрасно заявляє про своє бажання працювати для нього. Разом із тим, йому чуже почуття національної замкнутості: він дружить з людьми інших національностей, симпатизує тим полякам, які «розвивають самостійно свій польський народ», шануючи водночас права інших народів [6, с.366].

Такими високими моральними якостями наділяв І. Франко свій ідеал – Бориса Граба. Цілком очевидно, що вони не можуть не бути близькими серцям педагогів, покликаних виховувати людей кришталевої моральної чистоти, активних будівників майбутнього суспільства. З особливою теплою згадує великий Каменярь своїх колишніх учителів Гікеля, Емерика Туринського. «Всі ті люди, – пише він, – поминувши їх позашкільні погляди та діла, були дійсними приятелями молодіжці, уміли єднати в собі її

прихильність і довірливість, поступали в школі оглядно, тактовно і по найбільшій часті безсторонно за заохочували оскільки можна до самостійного мислення, до застанови над предметом, до котрого вміли збудити цікавість» [1].

І. Франко висловлював важливі критичні думки і про моральне виховання дітей у сім'ї. Письменник із болем у серці констатував, що дітей часто нівечать неморальні батьки. В оповіданні «Пирог з черниціями» він зобразив сім'ю, де панує культ грошей. Батьки привчають до грошових «ешефтів» і маленького сина, купують у нього пироги і б'ють хлопчика тоді, коли той, залишившись без їжі, плаче. Так маленькій дитині прищеплювали психологію експлуаторів.

«Воа констриктор» і «Борислав сміється», панич з поеми «Нове життя» та інші члени сімей фабрикантів і поміщиків, зображених в творах письменника, їм змалку були прищеплені найогидніші риси експлуаторської моралі. Виховання в сім'ях експлуаторів було «гідним» доповненням системи навчання і виховання дітей у початкових і середніх школах [7, с.183-253, 8, с.257-456].

Основним змістом виховання в майбутньому І. Франко вважав прищеплення молодому поколінню кращих рис моралі простого народу, в першу чергу пошани і любові до людини. Найголовнішими факторами педагогічного впливу в процесі виховання, на його думку, повинні бути особистий приклад вихователя і переконання. Письменник заявляв, що запорукою успішного виховання є педагогічний такт учителя, його гуманне ставлення до дітей: «...Дітей, їх особисту гідність і їх потреби, треба так само шанувати, як і старших, і тільки поводячись з ними лагідно, широко, розумно, як з рівними, входячи в їх спосіб думання, можна їх виховувати на чесних, широкіх, правдолюбивих і справді свободних людей» [3, с.107].

Особливо велику роль відводив у своїх творах І. Франко праці як фактору морального виховання. Він завжди говорив про те, що учня слід поступово привчати до наполегливої різноманітної праці. У такому разі учень ніколи навіть не подумає про те, щоб шукати втіхи в пияцтві або грі в карти. Виховання працелюбності стане одним з основних серед завдань морального виховання дітей у новому суспільстві. Крім того, при виконанні трудових завдань дітям слід прищеплювати такі моральні якості, як чесність, правдивість, скромність, людяність і, звичайно ж, любов до вітчизни. Переробляючи стародавню «Притчу про життя», І. Франко виражає думку про те, що людина від народження до смерті проходить важкий шлях життя, а вмираючи, переходить у вічне забуття. Ні тілесні насолоди, ні люзія про безсмертя не можуть зробити людину щасливою. Все те відносне, тимчасове, минуле, на що вказував поет, не може показати людині, як вона може здобути щастя. Лише братня любов може вірно вказати шлях до щасливого життя. Про це писав він у «Притчі про життя» [9, с.79-81].

Письменник і громадський діяч був противником не тільки лицемірної моралі панівних класів суспільства, він також не схвалював того показного заперечення її приписів, властивого деякій частині буржуазної інтелігенції, що не розуміла суті нової моралі. У листі до Кліментини Попович від 20/IV-1884 р. Франко осудив поверхове розуміння емансипації жінки малокультурною галицькою інтелігенцією. «Я, звісно, сторонник і приятель якнайширшої свободи кожної людини – мужчини зарівно як і жінчини. Але, з другого боку, я бажаю, щоб та свобода проявлялася в ділах поважних, обдуманих, розумних; стіснювання свободи людської в таких ділах є і буде завжди неволею, тиранією, супротив котрих кожний чоловік зобов'язаний боротися» [10, с.279-283].

Видатний просвітителю-гуманіст одним із засобів морального оздоровлення людства вважав правильну систему виховання. В своїх творах він піддав гострій критиці систему навчання і виховання в тогочасній буржуазно-поміщицькій Австрії. В передмові до перекладу «Фауста» тоді ж І. Франко писав: «Наше виховання та образования – чи ж не є се млинок, в котрій кладуть здорових дітей, а винамають покалічених» [11, с.32-40]. І. Франко також докладав зусиль щодо вирішення загально моральної проблеми про співвідношення особистого і громадського, що повинно зумовлюватись потребами життя, завданнями боротьби народу за своє національне визволення.

Таким чином, у своєму трактуванні ідеалу морально вихованої людини І. Франко опирається на виховні традиції українського народу, наукові засади Г. Сковороди, Т. Шевченка, К. Ушинського, тому його педагогічні ідеї були великим кроком вперед у справі розвитку вітчизняної науки про виховання підрастаючого покоління. Сучасна українська педагогіка визначає нові підходи до реалізації мети виховання на основі ідеалу всебічного гармонійного розвитку особистості, що конкретизується як «передача молодому поколінню соціального досвіду, багатства духовної культури народу, його національної ментальності, які включають у себе національну самосвідомість, розвинену духовність, моральну, художньо-естетичну, правову, трудову, фізичну, екологічну культуру, розвиток індивідуальних творчих здібностей і таланту» [2, с.19].

Отже, висловлені думки та погляди великого письменника і мислителя про навчання і виховання у школах на західноукраїнських землях є важливими не тільки для критики цієї школи, для правильного розуміння того, що було в ній; вони дають нам можливість зробити певні висновки і про те, якими, з точки зору І. Франка, мають бути зміст і методи морального виховання дітей у школі нового суспільства. Тільки в умовах справедливого суспільного ладу, коли освіта стане «справді широкою, свобідною, справді народною», вона зможе підпорядковуватися загальній меті всебічного розвитку особистості. З аналізу думок та висловлювань поета і мислителя випливає, що не тільки розумове, але й моральне виховання повинно здійснюватись у тісному взаємозв'язку з трудовим вихованням, у процесі праці і на її основі, бо праця – це велика життєдайна сила, джерело високої моралі і щастя людини.

Педагогічні ідеї були великим кроком у справі розвитку вітчизняної науки про виховання підрастаючого покоління. І одне з важливих завдань сучасної педагогіки – поставити ці ідеї, як і ідеї інших видатних педагогів, на службу сучасності, в ім'я утвердження ідеалу українського національного виховання.

УДК 373.2.016:796–055

О. Б. Яковишен, магістрантка педагогічного факультету

СТАН ФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ ТА ВИЯВУ ФІЗИЧНИХ ЯКОСТЕЙ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Проаналізовано за даними літературних джерел показники, що є складовими фізичного стану дітей дошкільного віку на сучасному етапі, зокрема фізичний розвиток та вияв фізичних якостей. Одержано дані, що свідчать про відмінний від необхідного стан фізичного розвитку та вияву фізичних якостей у дітей дошкільного віку. У першому випадку, передусім констатується дисгармонійний фізичний розвиток, у другому – переважно низький або нижчий від середнього рівні розвитку таких якостей.

Ключові слова: дошкільники, фізичний розвиток, якості, рівень вияву.

У дошкільний період закладаються основи фізичного, інтелектуального, духовного, творчого розвитку дитини, що засвідчує його визначальне місце у забезпеченні успіху в подальшій діяльності [3]. Провідне місце в загальному розвитку таких дітей посідає фізичний, оскільки зумовлює стан здоров'я, функціональні можливості систем організму, а їх високий рівень є чинником стимулювання розвитку інших можливостей, якостей, функцій [8]. Роботу виконано згідно з планом науково-дослідної роботи на 2015-2019 роки проблемної лабораторії «Профілактично-оздоровчі технології фізичного виховання та реабілітації» Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за темою «Програмування профілактично-оздоровчих і розвивальних технологій фізичної культури для дітей та студентської молоді».

Формування здоров'я дитини, повноцінний розвиток її органів і систем організму – одна із головних проблем суспільства на сучасному етапі. Медичні працівники, педагоги і батьки констатують відставання, затримки, порушення, відхилення, невідповідність нормам стан розвитку дітей. Водночас зазначається, що система дошкільної освіти сьогодні враховує лише санітарно-гігієнічні норми умов життя дитини, здійснює нормування фізичних якостей і навичок. Проте сучасні підходи до вдосконалення педагогічного процесу з формування оптимального розвитку дитини, передусім фізичного і нервово-психічного, ґрунтуються на теоріях порівняльно-фізіоло-

Список використаних джерел:

1. Євтух М.Б. Учителем школа стоїть (До 150-річчя від дня народження Івана Франка). *Педагогічна газета*. 2006. №10 (147).
2. Концепція національного виховання. *Рідна школа*. 1995. №6. С. 18-24.
3. Смаль В.З. Педагогічні ідеї Івана Франка. Київ : Рад. школа, 1966. 186 с.
4. Франко І. Педагогічні статті і висловлювання / упоряд. О.Г. Дзевєрін. Київ : Рад. школа. 299 с.
5. Франко І. Оповідання. Борис Граб. *Твори* : в XX т. Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1950. Т. 3. С. 29-41.
6. Франко І. Додатки. Не спитавши броду (незакінчена повість). *Твори* : в XX т. Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1950. Т. 3. С. 339-463.
7. Франко І. Повість. Воа constrictor. *Твори* : в XX т. Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1951. Т. 5. С. 183-253.
8. Франко І. Повість. Борислав сміється. *Твори* : в XX т. Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1951. Т. 5. С. 257-456.
9. Франко І.Я. Притчі. Притча про життя. *Твори* : в XX т. Київ : Держлітвидав УРСР, 1952. Т. 11. С. 79-81.
10. Франко І.Я. На старі теми. «Було се три дні перед моїм шлюбом». *Твори* : в 20 т. Київ : Держлітвидав УРСР, 1952. Т. 11. С. 279-283.
11. Франко І.Я. Критичні письма о Галицькій інтелігенції. Письмо друге. *Твори* : в XX т. Київ : Держлітвидав УРСР, 1955. Т. 16. С. 32-40.

The article deals with the views of I. Franko on the problem of moral education. The author made an attempt to show the modernity of the writer and thinker's pedagogical conception. The author also determined the role and place of moral education in the process of harmonious development of person's versatility.

Key words: education, educational ideal, versatility development, morally educated person, morally wholesome person, morality, hypocritical moral.

Отримано: 26.04.2018

гічних, онтогенетичних спадкових і набутих форм рухової і рефлекторної діяльності [2; 3; 5]. Зазначене свідчить про необхідність урахування цих фізіологічних закономірностей під час використання засобів фізичного виховання для вирішення поставлених завдань [1].

Мета дослідження – визначити на теоретичному рівні особливості вияву показників фізичного стану в дітей дошкільного віку на сучасному етапі для проектування адекватних технологій і методик його коригування в ході педагогічної діяльності. Для досягнення поставленої мети використовували комплекс адекватних загальнонаукових методів дослідження, зокрема аналіз, синтез, узагальнення, систематизацію літературних джерел [6].

На сучасному етапі фізичний розвиток дітей 3-6-го років життя відрізняється від необхідного. Так, більшість дітей мають одне або декілька захворювань, відхилення у фізичному чи психічному розвитку, а показники їх фізичної підготовленості й функціональних можливостей відповідають низькому та нижчому від середнього рівням [7]. Зазначається також, що на початку навчання у початковій школі тільки третина дітей є фізично здоровими, решта має низьку фізичну працездатність, відмінний від безпечного для здоров'я рівень функціонування дихальної, м'язової систем, а також перенапруження при регуляції серцевого ритму. Більшість дітей відзначається виразною втомою від розумової діяльності, а її наслідок – зменшен-

ня психофізіологічних ресурсів і ефективності функціонування організму [2-4].

Крім цього, кількість захворювань на тонзиліт, синусит у дівчаток і хлопчиків між 3 і 6 роками є сталою, а саме 15 і 16 випадків протягом року відповідно. Із 52 до 46% зменшується кількість дітей з порушеннями постави, з 52 до 41% – з плоскостопістю і відхиленнями у функціонуванні серця, з 41 до 37% – підвищеною рухливістю суглобів унаслідок функціональної недорозвиненості суглобово-зв'язкового апарату [2]. Загальна фізична працездатність хлопчиків і дівчаток 6-ти років практично однакова, – 57,1 та 57,5 умовних балів відповідно, що згідно вікової норми є нижчою від середнього.

Однією з основних причин такої ситуації є недостатня ефективність занять фізичною культурою у формуванні основ фізичного, опосередковано – інтелектуального, творчого розвитку дитини [5]. Це свідчить про необхідність пошуку нових шляхів, підходів до вдосконалення форм, засобів, методів цього педагогічного процесу задля усунення наявних негативних тенденцій. Щодо перспективних напрямів розв'язання цієї наукової проблеми, то одна з них полягає в урахуванні засадничих положень нового напрямку педагогіки – превентивної [3]. Це пов'язано з тим, що первинна соціальна превенція, як одна з її складових, спрямована на створення умов із попередження негативного впливу на дитину комплексу зовнішніх чинників (довкілля, навчальне навантаження, колектив тощо), підвищення опірності організму до такого впливу, запобігання найпоширенішим захворюванням; упередження негативної тенденції у фізичному розвитку і пов'язаних з цим інших аналогічних тенденцій в загальному розвитку.

Висновки.

1. Сучасні дані свідчать про необхідність постійного моніторингу показників фізичного стану дітей у дошкільний період.
2. Показники фізичного стану, а саме фізичний розвиток та вияв фізичних якостей, засвідчують відмінний від необхідного рівень його становлення у дітей дошкільного віку.
3. Недостатньо розробленими залишаються педагогічні технології та методики коригування фізичного стану дітей дошкільного віку, основу яких становлять положення превентивної педагогіки.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у визначенні високоефективних ознак для реалізації диферен-

ційованого та індивідуального підходів до дітей дошкільного віку під час занять фізичною культурою превентивної спрямованості.

Список використаних джерел:

1. Галаманжук Л.Л., Єдинак Г.А. Стан вивчення проблеми, пов'язаної із забезпеченням оздоровчої спрямованості занять фізичними вправами дошкільників і учнів початкової школи. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2012. №2 (18). С. 104-109.
2. Галаманжук Л.Л., Балацька Л.В., Єдинак Г.А. Організація і методика фізичної активності дітей дошкільного віку з формування рухового потенціалу : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня Рута», 2014. 160 с.
3. Галаманжук Л.Л. Превентивний розвиток рухової активності дітей дошкільного віку : монографія. Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2015. 500 с.
4. Герасимчук А.Ю., Галаманжук Л.Л., Єдинак Г.А. Програмування занять фізичними вправами превентивної спрямованості для 6-річних дітей : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня Рута», 2014. 180 с.
5. Єдинак Г.А., Галаманжук Л.Л. Корекція психофізичного стану старших дошкільників із різною руховою асиметрією як педагогічна проблема. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2010. №4. С. 35-38.
6. Шиян Б.М., Єдинак Г.А., Петришин Ю.В. Наукові дослідження у фізичному вихованні та спорті : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Рута, 2012. 280 с.
7. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення України та санітарно-епідемічну ситуацію. 2016 рік. Київ, 2017. 397 с.
8. Iedyunak G., Galamandjuk L., Dutchak M., Balatska L., Herasymchuk A., Mazur V. Effectiveness of different options for teaching children basic movements due to certain handedness. *Journal of Physical Education and Sport*. 2017. Vol. 17 (2). P. 582-589.

The article analyses the indicators considered to be the components of preschoolers' physical condition at the present stage, including their physical development and physical qualities manifestation. The obtained data show the level different from the necessary one: disharmonious physical development and low or lower than average level of such qualities development.

Key words: preschoolers, physical development, quality, level of manifestation.

Отримано: 18.04.2018

УДК 373.3.091.33-027.22:7366811.111

С. В. Ярема, студентка 3 курсу педагогічного факультету

ВИКОРИСТАННЯ ФІЗКУЛЬТХВИЛИНОК НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

У статті визначено мету проведення та вплив фізкультхвилинки на навчальний процес з іноземної мови в початкових класах. Схарактеризовано різновиди фізкультхвилинки і наведено приклади їх застосування на уроках англійської мови в початковій школі.

Ключові слова: фізкультхвилинка, урок англійської мови, учні початкових класів, початкова школа.

Відповідно до вимог «Державних санітарних правил і норм улаштування, утримування загальноосвітніх навчальних закладів та організацій навчально-виховного процесу», затверджених постановою головного державного лікаря України від 14.08.2001 р. №63 та погоджених листом Міністерства освіти і науки України від 05.06.2001 р. №1/12-1459 на 15-й хвилині кожного з уроків обов'язково проводиться фізкультурна хвилинка, що складається з динамічних, дихальних вправ, вправ для збереження зору, пальчикової гімнастики тощо [1, с.9].

Питання використання фізкультхвилинки на уроці досліджували такі вчені: В.Г. Ареф'єв, О.М. Воєділова, С.В. Гаркуша, О.М. Дубогай, Г.А. Єдинак, С.В. Королівська, О.М. Лисенко й інші, проте воно не втрачає своєї актуальності.

Мета статті – описати особливості використання фізкультхвилинки на уроках англійської мови в початковій школі.

Фізкультхвилинка на уроках іноземної мови спрямовані на зняття втоми, вплив на емоційний стан, відновлення працездатності, підвищення настрою дітей, прискорення процесу засвоєння іноземної мови.

Основні вимоги до проведення фізкультхвилинки:

- вправи виконуються стоячи чи сидячи;
- амплітуда рухів невелика, щоб учні не заважали один одному;
- необхідно добирати вправи прості за технікою виконання;
- тривалість виконання вправ 1-3 хвилини [Там само, с.41].

Згідно з фізіологічними особливостями дітей молодшого шкільного віку вони не можуть тривалий час перебувати нерухомо в одній позі. Щодо спеціальних вправ типу фізкультхвилинки, то для дитини її виконання є гарною нагодою продемонструвати класові свою фізичну досконалість і привести у відповідність до неї свою мовленнєву діяльність. Беручи до уваги швидку стомлюваність дітей, на уроці іноземної мови можна обійтися без фізкультхвилинки, що зазвичай супроводжується римівками. Фізкультхвилинка сприяють не лише збереженню здоров'я нашого майбутнього покоління, а й допомагають засвоїти іноземну мову. Діти не тільки виконують фізичні вправи, але й самі промовляють текст. Учителю дося-

гає подвійної мети: невеликий перепочинок і засвоєння нової лексики, розвиток фонематичного слуху та комунікативних умінь [3, с.40].

Умовно фізкультхвилинки можна поділити на три види:

- 1) фізкультхвилинки-римівки;
- 2) фізкультхвилинки-пісні;
- 3) фізкультхвилинки-ігри.

Наведемо приклади фізкультхвилинки кожного виду.

Фізкультхвилинки-римівки може промовляти вчитель, а учні лише виконувати почуті дії, а можна проговорювати їх та виконувати разом з учнями.

Look left, look right, look up, look down.

Look around, look at your nose.

Look at your neighbour's nose.

Close your eyes, open, wink and smile.

Look at the window, look at the door

Look at the ceiling, look at the floor.

Touch your shoulders, touch your nose!

Touch your ears, touch your toes!

Hands up, hands down!

Hands on your hips, and sit down!

Фізкультхвилинки-пісні також можна співати разом або співають тільки окремо учні.

If you are happy

If you are happy and you know it – clap your hands.

If you are happy and you know it – clap your hands.

If you are happy and you know it And you really want to show it,

If you are happy and you know it – clap your hands.

If you are happy and you know it – stamp your feet.

If you are happy and you know it – stamp your feet.

If you are happy and you know it And you really want to show it,

If you are happy and you know it – stamp your feet.

If you are happy and you know it – click your fingers.

If you are happy and you know it – click your fingers.

If you are happy and you know it And you really want to show it,

If you are happy and you know it – click your fingers.

If you are happy and you know it – nod your head.

If you are happy and you know it – nod your head.

If you are happy and you know it And you really want to show it,

If you are happy and you know it – nod your head.

Фізкультхвилинки-ігри об'єднують усі види рухів, притаманні людині, – біг, стрибки, пластику рук, тулуба,

під час їх проведення дитина відчуває радість після напруження розумових сил.

Гра «Істівне – неістівне».

Учитель вибірково кидає м'яч учням, які стоять перед ним, і називає різні слова, як їстівні (слова до теми «Food»), так і неїстівні. Якщо учень ловить м'яч, це означає, що він згоден з'їсти те, що учитель йому пропонує. Якщо ні – це означає, що він відмовляється. Потім роль учителя може виконувати учень.

Гра «Коти й миші».

Діти поділяються на дві групи: котів і мишей. Ставляться стільці, щоб розділити кімнату на три секції: «дім котів», «мишачу нору» і «вулицю».

Учитель говорить «*Cats, go home!*» – і команда котів переходить у «дім»; учитель каже: «*Mice, walk!*» – і команда мишей виходить на «вулицю».

Потім командує: «*Cats, come out and catch mice! Mice, run away!*» – і діти-коти вибігають з «дому» й ловлять мишей, які можуть сховатися в «мишачій норі» [2, с.29].

Отже, використання фізкультхвилинки на уроках англійської мови сприяє підвищенню інтересу до навчання, працездатності дітей. Фізкультхвилинки стимулюють навчальну діяльність учнів, розвивають фантазію та уяву, увагу, пам'ять, пластичність рухів, знімають скутість.

Список використаних джерел:

1. Єдинак Г.А., Мисів В.М., Юрчишин Ю.В. Фізична культура у загальноосвітньому навчальному закладі : навч. посіб. для студентів навчальних закладів II-IV рівнів акредитації. Кам'янець-Подільський, 2017. 252 с.
2. Матузок Л.І. Learn and move : методичний посібник для вчителів англійської мови. 2014. 34 с.
3. Онопрієнко Л.Г. Роль гри під час вивчення англійської мови в початковій школі. Основа. 2016. №7. С. 30-42.

The article defines the purpose of conducting classroom physical activity breaks at English lessons in primary school and shows their influence on the educational process. Different types of physical activity breaks are characterized, the examples of their use at English lessons in primary school are given.

Key words: classroom physical activity break, English lesson, junior pupils, primary school.

Отримано: 24.04.2018

УДК 911.3:33(477.43)

О. П. Бігняк, магістрантка природничого факультету

ПЕРСПЕКТИВНІ ПРИРОДНІ ЯДРА В НИЖНІЙ ЧАСТИНІ БАСЕЙНУ р. ЗБРУЧ, ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛОКАЛЬНОЇ ЕКОМЕРЕЖІ

У статті висвітлено основні аспекти функціонування перспективних ключових територій, їх природне, видове, цено-тичне, популяційне різноманіття.

Ключові слова: екомережа; природні ядра; біорізноманіття; ландшафтне різноманіття.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичним та практичним аспектам формування і розвитку екологічних мереж, в тому числі й природних ядер, присвячені наукові праці таких вчених як: Шевчука В., Руденко Л., Шеляг-Сосонка Ю., Патрушевої Л. У межах досліджуваного регіону проблеми розбудови і ефективного функціонування екомереж сьогодні досліджують Царик Л., Байрак Т.

Виклад матеріалу. Ключова територія «Гуківсько-П'ятничанська» розташовується в межах НПП «Подільські Товтри» між с. Гуків та с. П'ятничани Хмельницької області. Ядро представлене лісовою ділянкою та долиною р. Збруч. Так як природне ядро розташовується в межах Збручанського екологічного коридору то основним критерієм виділення є міграційний, вздовж якого можливий обмін генетичним матеріалом та міграція між ключовими територіями в межах сполучної території. Русло і річкова долина тут виступають потужними каналами міграції багатьох видів, насамперед – водної фауни і флори (рис. 1).

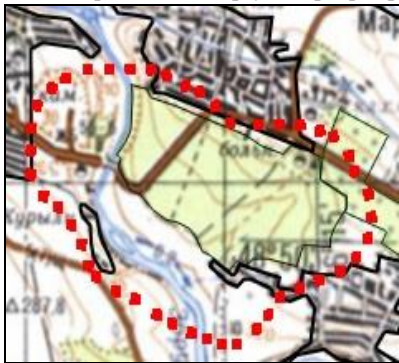

Рис. 1. Ключова територія «Гуківсько-П'ятничанська»

Природне ядро «Гермаківське» – розташоване в межах Борщівського району на північній частині с. Гермаківка. В межах ядра функціонує дендрологічний парк «Гермаківський», площею 56 га, де зростають зелені масиви дендрарію, в якому зібрано понад дві тисячі видів і форм деревних і чагарникових порід екзотів. Наразі, в дендропарку представлені 248 видів і 75 деревовидних форм, з них 7 гібридних дерев, кущів та ліан. На його території росте понад 1500 різноманітних порід дерев та чагарників. Основну частину колекції становлять хвойні породи, представлені 200 видами, з них понад 20 видів і форм ялини, 34 – сосни, 32 – туї, кілька видів секвої. Зростає сосна італійська, ялиця іспанська, тюльпанове дерево, пірамідальний кипарис, голубий каліфорнійський кипарис, тис, бархат японський та багато інших небачених раніше на Поділлі рослин.

На території дендропарку представлені рослини, занесені до природоохоронної Червоної книги України: ясен білоцвітий, модрина польська, сосна кедрова європейська, сосна Станкевича, дуб австрійський, жостір фарбувальний, верба туполиста, корчичка периста, бузок східнокарпатський, тис ягідний [3].

Серед великого рослинного розмаїття дендропарку є реліктові рослини, один з таких унікальних представників реліктової флори серед листяних порід – гінго дволопатева.

В межах перспективного природного ядра зустрічається унікальне біорізноманіття, в трав'яному покриві зростає ряд лікарських рослин, що має велике водоохоронне та ґрунтозахисне значення. Ця територія є центром в нижній частині басейну Збруча біологічного та ландшафтного різноманіття і може стати основною структурною одиницею екологічної мережі (рис. 2).

Рис. 2. Природне ядро «Гермаківське»

Висновок. Таким чином, в перспективі ключові території екологічної мережі в межах басейну р. Збруч виступають як території важливого біологічного значення, є інтегрованими в об'єднану екосистему-ландшафтну структуру та є осередками збереження біорізноманіття на різних його рівнях (від видового, екосистемного, і до ландшафтного), та середовищ існування біоти.

Список використаних джерел:

1. Гунько С.І. Царик Л.П. Про оптимізацію територіальної структури природоохоронних об'єктів Тернопільської області. *Матеріали четвертої звітної наукової конференції викладачів та студентів географічного факультету*. Тернопіль, 1994. С. 24-26.
2. Кагало О.О. Шляхи оптимізації природно-заповідного фонду Поділля у зв'язку з формуванням екомережі України. *Матеріали Українсько-Польської міжнародної конференції «Роль природно-заповідних територій Західного Поділля та Юри Ойцовської у збереженні біологічного та ландшафтного різноманіття»*. Гримайлів, 2002. С. 17-18.
3. Царик Л.Л. Складові структурні елементи регіональної екологічної мережі Північного Поділля в межах Тернопільської області. *Наукові записки ТДПУ. Серія: Географія*. Тернопіль, 2003. №2. С. 107-110.

The article highlights the main aspects of the prospective core areas, their natural, species, coenotic, population diversity.

Key words: ecological network, natural nucleus, biodiversity, Landscape diversity.

Отримано: 16.04.2018

**БІОТОПІЧНИЙ РОЗПОДІЛ, ЧИСЕЛЬНІСТЬ, ГНІЗДОВИЙ СТЕРЕОТИП
SCIURUS VULGARIS В УМОВАХ КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО**

Визначено чисельність, поширення, гніздовий стереотип та біотопічний розподіл вивірки звичайної (*Sciurus vulgaris*) в умовах міста Кам'янця-Подільського.

Ключові слова: *Sciurus vulgaris*, гайно, вивірка, гніздовий стереотип, біотопічний розподіл, м. Кам'янець-Подільський.

Нині виявлено схильність вивірки силитися в антропогенних біотопах, оскільки спостерігається збільшення чисельності різних кольорових форм у містах, порівняно із природними біотопами за останні 15-20 років [2, с.147-154]. Це пов'язано, очевидно, із збереженістю зелених зон у містах, кращою забезпеченістю кормом, відсутністю туг хижаків тощо [2, с.147-154].

Дослідженням цього питання на території м. Кам'янця-Подільського займаються викладачі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, співробітники НПП «Подільські Товтри». Є велика кількість наукових праць, присвячених цій темі, але, на нашу думку, ця проблема ще не повністю вирішена. Ми зробимо спробу більш детально розглянути питання, які стосуються саме чисельності, гніздового стереотипу та біотопічного розподілу вивірки на території дослідження.

Мета дослідження – визначити чисельність, біотопічний розподіл та гніздовий стереотип вивірки (*Sciurus vulgaris*) в умовах міста Кам'янця-Подільського.

Матеріали та методи дослідження. Об'єктом дослідження була вивірка звичайна (*Sciurus vulgaris*). Дослідження в м. Кам'янці-Подільському були здійснені нами з вересня 2015 року по травень 2017 року. При проведенні описів гнізд вивірки ми визначали, на якому дереві побудоване гніздо, на якій висоті, на якій відстані від стовбура, з якого матеріалу гніздо, особливості розміщення гнізда.

Нами під час дослідження були використані методи маршрутного обліку, пов'язані із обліками вивірки на маршрутичних стежках, стаціонарних або напівстаціонарних ділянках [3, с.150-151]; метод фотографії та відео – якісно стикетоване фото є таким самим науковим документом, як і запис у польовому щоденнику, карта чи колекційний екземпляр [3, с.150-151]; сенсорні методи – група маршрутичних методів, основою яких є визначення видового складу та ведення кількісних обліків тварин на слух (звуки вивірки тощо), зір – визначення видового складу середньо-розмірної групи [3, с.150-151]; метод квадратів, який полягає в тому, що за допомогою рамки певного розміру і форми як би «вирізується» частина простору, на/в якому мешкають особини популяції, що вивчаються [1, с.190].

Результати дослідження та їх обговорення. Під час дослідження нами було знайдено 266 гайн. У парковій зоні знайдено 89 гнізд (гайн) вивірки звичайної, зокрема, у дендропарку – 49 гнізд, у парку відпочинку імені Т.Г. Шевченка – 35; у «парку танкістів» – 1; сквері «Водойма» – 1; Комсомольському парку – 3 гнізда. В районі багатоповерхової забудови зареєстровано 19 гнізд; одноповерхової забудови – 13; змішаної забудови – 39; каньйони – 5; лісосмугах – 12; промзоні – 79; садово-огородній зоні – 10 гнізд. Гайна були розміщені на 22 видах дерев: липа, осика, каштан, нектен, клен польовий, вяз, черешня, клен ясеню-листяний, ялина, грецький горіх, граб, верба, акація, ясен, береза, ілліном, тополя звичайна, тополя пірамідальна, туя, клен гостролистий, глідчія, дуб. Найбільше гнізд розташовано на тополі пірамідальній – 24,6%, липі – 19,9%, а найменше на ілліномі – 0,4% (табл. 1).

Таблиця 1

Розміщення гнізд вивірки звичайної *Sciurus vulgaris* на видах дерев (у %) у районах міста Кам'янця-Подільського у 2017 р.

№	Райони міста	n	Вид дерева (%)													
			липа	осика	каштан	нектен	клен польовий	вяз	черешня	клен ясеню-листяний	ялина	грецький горіх	граб			
	Багатоповерхівки	19	1,2	0	0	0	0	0,4	0,8	0	0	0,4				

Продовження таблиці 1

Змішаний тип	39	4,1	0,4	0,4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Каньйон	5	0	0	0	0	0	0	0	0,4	0	0,4	0				
Лісосмуга	12	0,4	0	0	0	0	0	0,4	0	0	0	1,5				
Одноповерхівки	13	1,5	0	0	0,4	0	0	0	0	0	0,8	0				
Паркова зона	89	7,8	0	0,4	0	4,5	0,8	0	0	0,4	0	0,8				
Промзона	79	4,9	0,4	0	0,8	1,2	0	0,4	1,5	0,4	0,4	0				
Садово-огородна	10	0	0	0	0	0	0	0	0,8	0	0	0				
Разом	266	19,9	0,8	0,8	1,2	5,7	0,8	1,2	3,5	0,8	1,6	2,7				

№	Райони міста	n	Вид дерева (%)													
			верба	акація	ясен	береза	ілліном	тополя звичайна	тополя пірамідальна	туя	клен	гостролистий	глідчія	дуб		
	Багатоповерхівки	19	0	0	0,4	0	0	0,4	3,1	0	0,4	0	0			
	Змішаний тип	39	0,4	0	1,2	0,4	0	0	5,7	1,5	0,8	0	0			
	Каньйон	5	1,2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
	Лісосмуга	12	0	0	0,8	0	0	0	0	0	0	1,5	0			
	Одноповерхівки	13	0	0,8	0,4	0	0	0	1,2	0	0	0	0			
	Паркова зона	89	0	1,5	3,7	0	0,4	0	0	0,4	12,1	0	0,8			
	Промзона	79	0	0	4,1	0,8	0	0,4	14,6	0	0	0	0			
	Садово-огородна	10	0	0,4	0,8	0,8	0	0	0	0	0,4	0,8	0			
	Разом	266	1,6	2,7	11,4	2	0,4	0,8	24,6	1,9	13,7	2,3	0,8			

У результаті обліків нами було встановлено, що вивірка звичайна будує свої гнізда на висоті від 3,5 м до 23 м, тобто середня висота розташування гнізда вивірки – 9,5 м. Особливості розташування гнізда вивірки залежать від виду дерева (найвище свої гнізда вивірка будує на ясені, тополі пірамідальній а найнижче на ялині і туї) (табл. 2).

Матеріалом для побудови гнізда у більшості випадків є гілки (41,4%), листя-гілки (26,8%), гілки-листя (13,1%), менше гнізд побудовано лише з листя (6,3%), листя і гілок у рівній пропорції (12,3%). В окремих гніздах був знайдений целофан (3,6%), вата (3,4%), мох (0,8%), крилатки (0,8%) (табл. 4).

У більшості випадків вивірка будує своє гніздо в мотовці – 51,6%, яка зазвичай складається з 2-3 гілок, рідше – біля стовбура – 32,3%, на гілці – 12,8%, та між стовбурами – 2,4%. (табл. 3).

За розміщенням гнізда на гілці переважають випадки розміщення гнізда на гілці з кутом нахилу відносно землі 45° (49,1%), менше гнізд із кутом нахилу 30° (24,2%), 0° (15,3%), 60° (6,2%) (табл. 3).

При дослідженні було виявлено що максимальна відстань до гнізда на гілці від стовбура складає 3,5 м, а мінімальна відстань до гнізда на гілці від стовбура – 1 м (табл. 2).

Таблиця 2

Висота розміщення (м) та відстань до гнізда на гілці від стовбура (м) гнізд вивірки звичайної *Sciurus vulgaris* у районах міста Кам'янця-Подільського у 2017 р.

№ з/п	Райони міста	n	Висота (м)			n	Відстань до гнізда на гілці від стовбура (м)		
			min	max	у середньому		min	max	у середньому
	Багатоповерхівки	19	4	12	8	1	1,2	1,2	1,2

Продовження таблиці 2

Змішаний тип	39	4,5	15	9,8	3	1,2	2	1,6
Каньйон	5	4	9	6,5	1	1,5	1,5	1,5
Лісосмуга	12	3,5	8	5,8	3	1	3	2
Одноповерхівки	13	5,5	15	10,2	0	0	0	0
Паркова зона	89	5	23	14	18	1,2	3,5	2,3
Промзона	79	4	18	11	5	1	1,5	1,2
Садово-огородна	10	4,5	16	10,2	0	0	0	0
У середньому		3,9	14,5	9,5		1,2	2,1	1,6

Таблиця 3

Характер розміщення на дереві та на гілках з різним кутом нахилу (γ %) гнізд вивірки звичайної *Sciurus vulgaris* у районах міста Кам'янець-Подільського у 2017 р.

№	Райони міста	п	Розміщення на дереві				Розміщення на гілці				
			між стовбурами	біля стовбура	мутовка	на гілці	п	кут нахилу гілки відносно землі (°)			
								0	30	45	60
	Багатопверхівки	19	0	3	3,8	0,4	1	0	0	3,1	0
	Змішаний тип	39	0	6,9	6,9	1,6	4	0	3,1	6,2	3,1
	Каньйон	5	0	0,4	1,2	0,4	1	0	0	3,1	0
	Лісосмуга	12	1,2	1,2	1,2	1,2	3	0	0	9,3	0
	Одноповерхівки	13	0	1,9	3,1	0	0	0	0	0	0
	Паркова зона	89	0,8	5,3	19,9	7,3	19	3,1	21,2	24,3	3,1
	Промзона	79	0	11,3	15,5	1,9	5	12,2	0	3,1	0
	Садово-огородна	10	0,4	2,3	0	0	0	0	0	0	0
	Разом	266	2,4	32,3	51,6	12,8	33	15,3	24,2	49,1	6,2

УДК 581.93(477.44)

В. Р. Вонцовська, магістрантка природничого факультету

АНАЛІЗ ВИДОВОГО РІЗНОМАНІТТЯ РОДИНИ ROSACEAE У МІСТІ КАМ'ЯНЦІ-ПОДІЛЬСЬКОМУ ТА ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В ОЗЕЛЕНЕННІ ШКІЛ

Подано загальне значення родини Rosaceae у природі та житті людини, проведено аналіз на наявність родового різноманіття родини Rosaceae на пришкольніх ділянках, розроблено схеми для озеленення.

Ключові слова: клумба, Rosaceae, флора, озеленення, місто Кам'янець-Подільський.

Родина Розоцвіті в сучасному світі заслуговує особливої уваги, адже представники даної родини мають як господарське, лікувальне, естетичне, так і декоративне значення. Значна частина деревних рослин родини відносяться до плодово-їстівних. Деякі види використовують в озелененні та оздобленні різноманітних клумб [1, с.124].

Метою роботи було створення зеленої ділянки біля шкіл міста Кам'янець-Подільського з використанням родини Розоцвіті, адже аналізуючи стан клумб біля шкіл було виявлено невелику кількість представників даної родини. Враховуючи різноманітний видовий склад родини Rosaceae ми спробували розробити орієнтовну план-схему для створення пришкольньої ділянки певного типу. Аналізуючи стан пришкольніх ділянок нами було виявлено наявність рослин з родів родини Розоцвітіх:

- троянда (*Rosa*);
- перстач (*Potentilla*);
- яблуня (*Malus*);
- слива (*Prunus*);
- абрикос (*Armeniaca*);
- парило (*Agrimonia*);
- гравілат (*Geum*).

Представники даних родів ростуть на території шкіл, деякі з них не підлягають особливому догляду. Згідно родового спектра найчисленнішим виявився рід перстач.

Таблиця 4
Будівельний матеріал гнізд (%) вивірки звичайної *Sciurus vulgaris* у районах міста Кам'янець-Подільського у 2017 р.

№	Райони міста	п	Будівельний матеріал гнізда (%)								
			листя	гілки	листя-гілки	гілки-листя	листя-гілки	цефан	мох	крилатки	вата
	Багатопверхівки	19	0,4	2,6	3	0,4	0,8	0,8	0	0	0
	Змішаний тип	39	0,4	5,3	3,4	3,1	2,7	0,4	0,4	0	0
	Каньйон	5	0	1,2	0,8	0	0	0	0	0	0
	Лісосмуга	12	0	2,6	1,2	0,4	0,4	0,8	0	0	1,1
	Одноповерхівки	13	0,4	1,5	1,9	1,2	0	0,4	0	0,4	0
	Паркова зона	89	2,7	9,9	12,4	5,3	3,1	0,4	0	0	0
	Промзона	79	2,4	14,8	4,1	2,3	5,3	0,8	0,4	0,4	1,9
	Садово-огородна	10	0	3,5	0	0,4	0	0	0	0	0,4
	Разом	266	6,3	41,4	26,8	13,1	12,3	3,6	0,8	0,8	3,4

Список використаних джерел:

1. Гиляров А.М. Популяционная экология. Москва : МГУ, 1990. 190 с.
2. Зізда Ю. Поширення кольорових форм вивірки (*Sciurus vulgaris*) у Закарпатті та в суміжних областях України. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Біологія*. 2005. Вип. 17. С. 147-154.
3. Зізда Ю.Е. Прижиттєві методи дослідження дендрофілних гризунів. *Значення та перспективи стаціонарних досліджень для збереження біорізноманіття* : матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 50-ти річчю функціонування високогірного біологічного стаціонару «Пожижевська» (Львів-Пожижевська, 23-27 вересня, 2008 р.). Львів, 2008. С. 150-151.

Determined the size, distribution, breeding stereotype and distribution biotopic red squirrel (*Sciurus vulgaris*) in a city Kamenetz-Podolsk.

Key words: *Sciurus vulgaris*, Heine, reconciliation, breeding stereotype biotopic distribution, c. Kamenetz.

Отримано: 17.04.2018

Пріоритетність екологічної освіти на сьогоднішній день визнана всією світовою спільнотою. Тому благоустрою територій, що прилягають до навчальних закладів, приділяється значна увага: в школі все повинно бути пронизано прагненням до прекрасного, а школярі повинні навчитися відчувати, розуміти, цінувати, і найголовніше творити красу. Осць чому благоустрій пришкольньої території має не тільки естетичне, а й освітнє значення [4, с.89].

Для того, щоб збільшити використання Розоцвітіх на території шкіл, ми розробили приклади клумб з використанням трав'янистих рослин, кущів і дерев, а також поодинокі використання деяких видів родини у декоративних цілях.

Наприклад, кизильник блискучий *Cotoneaster lucidus*, який зростає на території Кам'янець-Подільського ботанічного саду, можна застосовувати в озелененні ділянок біля шкіл, оздобленні бордюрів, та створенні декоративного огорожі (рис. 1). Рослина має дрібні листя, що легко кущиться після стрижки, тому кизильник блискучий використовують для створення ландшафтних фігур [1, с.171].

Щодо впровадження рослин з родини *Rosaceae*, то разом з керівником та з дозволу Кам'янець-Подільського ботанічного саду, нам було виділено частину земельної ділянки на території ботанічного саду на якій ми висадили рослин *Potentilla verna*, *Fragaria ananassa Duch* для подальшого догляду та передачі на виласку до шкіл. Даний процес посилить викорис-

тання родини *Rosaceae* на прищільних ділянках та дозволить урізноманітнити видовий склад клумб.

Рис. 1. Огорожа з *Cotoneaster lucidus*

Нами був розроблений проект для озеленення ділянок біля школи за участю родини *Rosaceae*. Перед початком роботи обов'язково потрібно готувати ґрунт до висадки рослин. Для створення трав'янистої клумби найкраще використовувати рослини з родів гравілат та перстач (рис. 2).

Гравілат (*Geum*) – рід багаторічних рослин родини Розові (*Rosaceae*), зустрічається на всіх континентах, крім Антарктиди. Багаторічні лугові, рідше лісові рослини. Прикореневі листки великі, перисто-лопатові або перисто-розсічені; стеблові – майже сидячі, здебільшого тричі надрізані; верхівкові – маленькі, цілісні. Квітки жовті, білі, рожеві, червоні або помаранчеві, широко розкриті, зібрані по 3-10 штук у зонтичні або волотисті суцвіття. Чашечка та віночок вільні, п'ятичленні. Запилюється комахами. Насіння з хвостиком, загнутим гачком на кінці, легко відпадають від квітів. Цвіте в кінці весни – початку літа [3, с.56].

Перстач (*Potentilla*) – один з найбільших за кількістю видів рід рослин із родини *Rosaceae*. Рід охоплює понад 300 видів з яких в Україні росте 41 вид.

Найхарактерніші представники: перстач гусячий та перстач прямостоячий. Дослідження з філогенії розоцвітих, засновані на аналізі послідовностей ДНК, що привели до радикального перегляду обсягу роду за рахунок включення в нього родів, які раніше вважалися цілком самостійними [1, с.96].

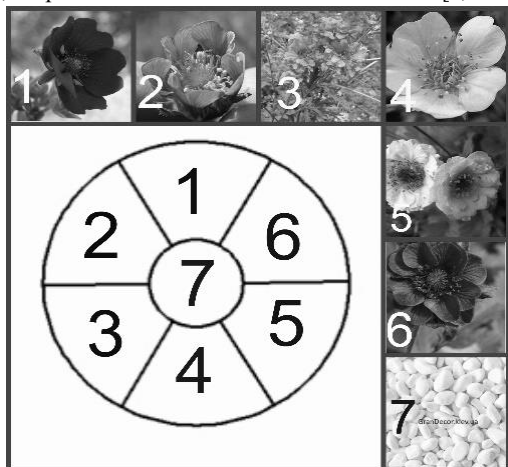

Рис. 2. Трав'яниста клумба з гравілату: 1 – гравілат яскраво-червоний; 2 – гравілат річковий; 3 – гравілат чилійський; 4 – гравілат Росса; 5 – гравілат «Май-тай»; 6 – гравілат «Вогняна куля»; 7 – декоративне каміння

Активно використовуються рослини родини Розоцвітих у створення розаріїв та тематичних клумб для озеленення. Розарій – квітник, складений з різних сортів і груп троянд. Незважаючи на сортову різноманітність, всі троянди достатньо примхливі й вимагають укриття на зиму, тому зручніше виконати посадку на одній ділянці, яка повністю ховатиметься на зиму. Для розарію вибирають тепле, сонячне місце з дренажним ґрунтом [2, с.64].

Для прищільних ділянок ми можемо рекомендувати саме троянди, адже вони мають, як естетичне так і декоративне значення (рис. 3).

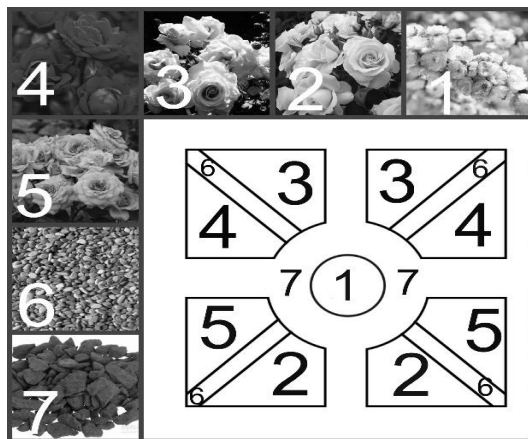

Рис. 3. Трояндова клумба з мигдалем: 1 – мигдаль; 2 – «Aspirin Rose»; 3 – «Rosa Paul Neyron»; 4 – «Rosa Knock Out»; 5 – «Rosa Royal Bonice»; 6 – декоративне каміння; 7 – декоративне каміння

Троянда *Rosa L.*, або шипшина – рід і культурна форма рослини роду роза родини розових, кущі до 2 метрів заввишки. Дикі рослини зростають, в основному, у помірно-умірному кліматі. Всього налічується близько 300-400 видів дикої троянди. Рослини зазвичай мають форму куща або ліани. У класичному зображенні троянда має 32 пелюстки, звідси назва роза (троянда) вітрів. Відомо близько 6000 сортів, що їх отримано шляхом гібридизації й відбору.

Дуже цінну трояндову олію одержують з пелюсток так званої троянди дамаської *R. damascena*, яку здавна культивують у Болгарії, її вирощують також в Україні, в Молдові і на Кавказі [1, с.92].

Також троянди використовують у ландшафтному дизайні при створення «зеленої» огорожі (рис. 4).

Рис. 4. Огорожа з *Rosa Double Knock Out*

Висновки. Отже, родина *Rosaceae* у місті Кам'янці-Подільському налічує 98 видів, які належать до 20 родів, з них лише 20% використовується для озеленення прищільних ділянок. Рекомендуємо створювати клумби з використанням родини Розоцвітих, адже представники родини належать до декоративних, плодових, ароматичних, олійних, ягідних, лікарських груп рослин і широко використовуються у народному господарстві, квітникарстві, медицині.

Список використаних джерел:

1. Нечитайло В.А., Кучерява Л.Ф. Ботаніка. Вищі рослини. Київ : Фітосоціоцентр, 2001. 432 с.
2. Барна М.М. Ботаніка. Терміни. Поняття. Персоналії. Київ : Академія, 1997. 272 с.
3. Черевченко Т.М., Кузнецов С.І. Ботанічні сади і дендропарки як об'єкти садово-паркового будівництва: минуле, сучасне, майбутнє. *Міські сади і парки* : наук. вісник. Львів : УДЛУ, 2001. Вип. 115. С. 29-33.
4. Флора УРСР. Київ : АН УРСР, 1954. Т. 6. 300 с.

Posted overall value of the family *Rosaceae* in nature and human life, the analysis for the family *Rosaceae* tribal diversity in school areas designed schemes for landscaping.

Key words: Flowerbed, *Rosacea*, flora, landscaping, city Kamenets.

Отримано: 20.04.2018

О. О. Гончарук, студентка природничого факультету

АНАЛІЗ ВИЩИХ СУДИННИХ РОСЛИН В МЕЖАХ «СЕМЕНОВОГО ОЗЕРА» (Ізяславський р-н, Хмельницька обл.)

Досліджено та проаналізовано видове різноманіття і особливості флори Семенового озера (Ізяславського р-ну, Хмельницької області). Зокрема, здійснено систематичний аналіз флори; проаналізовано біоморфологічні особливості видів флори; визначено еколого-ценотичну структуру.

Ключові слова: флора, систематичний, біоморфологічний, екологічний аналіз, еколого-ценотична структура.

Видове різноманіття і особливості флори Семенового озера в літературних джерелах не наводяться і в гербарних зборах не представлені. В подальшому матеріали дослідження можна використовувати при вивченні флори території Малеого Полісся. Також важливим є вивчення та фіксація змін видового складу рослин території під впливом різних умов. Флора території Семенового озера була досліджена нами вперше. Перспективним є приєднання до НПП «Мале Полісся», оскільки територія знаходиться на віддалі 12 км.

Мета дослідження: проаналізувати систематичні, біоморфологічні та еколого-ценотичні особливості флори у межах Семенового озера, Ізяславського району Хмельницької області.

Об'єктом є вищі судинні рослини флори Семенового озера. При виконанні роботи використовувалися методи структурного аналізу за О.І. Толмачевим [5], біоморфологія видів наведена за Х. Раункієром [1, 3] та І.Г. Сребряковим [3, 4], а екологічний та еколого-фітоценотичний – проведено за Я.П. Дідухом та ін. [2].

Результати досліджень та їх обговорення. Під час дослідження флористичного різноманіття Семенового озера (Ізяславський район, Хмельницька область) нами було виявлено 75 видів рослин. Для розуміння особливостей флори [5], проведено систематичний аналіз, результати якого наведені у табл. 1.

Таблиця 1

Головні пропорції флори Семенового озера

Назва відділу, класу	Кількість родин		Кількість родів		Кількість видів	
	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%
<i>Pinophyta</i>	1	2,4	1	1,6	1	1,3
<i>Lycopodiophyta</i>	2	4,9	2	3,2	2	2,7
<i>Polypodiophyta</i>	2	4,9	2	3,2	2	2,7
<i>Bryophyta</i>	4	9,8	4	6,5	7	9,3
<i>Magnoliophyta</i>	32	78	53	85,5	63	84
в тому числі:						
<i>Liliopsida</i>	7	21,8	12	22,6	13	20,6
<i>Magnoliopsida</i>	25	78,2	41	77,4	50	79,4
Всього	41	100	62	100	75	100

Загалом, найбільш чисельним відділом у флорі є відділ Покрытонасінні (*Magnoliophyta*), який включає 84% досліджуваних видів, з яких 20,6% це рослини класу Однодольні (*Liliopsida*) і 79,4% представники класу Дводольні (*Magnoliopsida*). Провідними родинами флори Семенового озера є Айстрові (*Asteraceae*), Розові (*Rosaceae*), Тонконогові (*Poaceae*), Вересові (*Ericaceae*) та Березові (*Betulaceae*), які нараховують 15 видів (36,5%).

У родовому спектрі переважають роди *Betula*, *Rubus*, *Vaccinium*, *Sphagnum*, які мають по три види та роди *Hieracium*, *Salix*, *Utricularia*, *Veronica*, *Juncus*, *Dicranum* – з двома видами, а решта родів – з одним видом.

За результатами біоморфологічного аналізу життєвих форм 75 видів за Раункієром ми маємо такі результати: у флорі Семенового озера переважаючими біоморфами є гемікриптофіти (45,0%) та криптофіти (25,4%). Якщо детальніше розглядати поділ криптофітів то, зокрема, наявність гідрофітів становить 12,0% від усіх видів, наявність геофітів та гелофітів по 6,7%. Найменша кількість видів належить до терофітів (2 види; 2,8%).

Провівши аналіз 75 видів рослин флори Семенового озера та визначивши їх життєві форми за класифікацією І.Г. Сребрякова маємо такі результати: переважають трав'янисті рослини, які становлять 76,0% усієї флори і лише 24,0% належать деревним рослинам. Серед деревних рослин перева-

жають дерева (12,0% від усіх видів) і трохи менше за кількістю кущів і кушків. З трав'яних рослин переважають полікарпики, які становлять 73,3% від усієї флори і найменший відсоток припадає на монокарпики (всього 2,7% від усієї флори). Отже, флора Семенового озера представлена переважно трав'янистими багаторічними видами і деревами, переважно болотних лісових та болотних лучних груп, що найбільш пристосовані до даних умов існування.

Екологічна структура визначає пристосованість видів до екологічних умов регіону. За відношенням до водного режиму у флорі Семенового озера переважають мезофіти (52,0%) та гігрофіти (22,7%). Найменша кількість видів належить до ксеромезофітів та гігрозомезофітів. По відношенню до світла у флорі Семенового озера переважають сциогеліофіти (41,3%) та геліофіти (34,7%), тобто переважають світлолюбиві і тіневитривалі види, а сциофіти становлять лише 6,7% з усіх проаналізованих видів.

Переважання сциогеліофітів можна пояснити тим, що озеро розташоване у лісовому масиві, а значна кількість геліофітів вказує на наявність екотопів з високим рівнем освітленості, наприклад, види, які зростають у не вкритій лісом прибережній частині озера. Також переважання світлолюбивих рослин пов'язане з висиханням великої частини озера і розселенням там лучних видів рослин та бур'янів.

Визначивши екоценоморфу для кожного виду, ми встановили еколого-ценотичну структуру флори (табл. 2).

Таблиця 2

Еколого-ценотична структура флори Семенового озера

Тип флори	К-ть видів	%
Лісова бореальна	14	18,7
Лучна	13	17,3
Лісова неморальна	10	13,3
Лісо-болотна	10	13,3
Водна	6	8
Види з широкою екологічною структурою	6	8
Узлісна	5	6,7
Лучно-болотна	4	5,3
Прибережно-водна	4	5,3
Лучно- степова	2	2,8
Псамофітна	1	1,3
Всього:	75	100

Найменший відсоток видів припадає на лучно-степову та псамофітну групи рослин це 2,8% та 1,3% від усіх видів.

Такі результати еколого-ценотичної структури флори можна пояснити тим, що досліджувана нами флора округи Семенового озера сформована різними біотопами. Так, навколо озера переважають сосново-дубово-грабові ліси, наявні заболочені березові ацидофільні ліси. Але на момент дослідження частина озера за період 2015-2016 рр. змінила оводненість, тому активно розвинулась лучна група видів рослин.

Висновки. Систематична структура флори для такої незначної території, яка складає 10% від флори Східної частини Малеого Полісся не претендує на порівняння, але вказує на її своєрідність. Зокрема, як вказує Юглічек Л.С. [6], важливим є представленість видів спорових рослин, які вказують на перехідний характер флори від бореальної до неморальної. У флорі переважають трав'янисті багаторічники, бруньки відновлення яких закладаються близько до поверхні ґрунту й покриваються на зиму відмерлою надземною частиною і трав'янисті багаторічні рослини, у яких бруньки відновлення закладаються в бульбах, кореневищах, цибулинах і знаходяться під землею або під водою. У флорі озера найбільшу частку складають види лісової бореальної групи (14 видів, 18,7%) та види лучної групи (13 видів, 17,3%), по 10 видів (13,3%) займають види лісової неморальної та лісо-болотної груп.

Близьке розташування Семенового озера до НПП «Мале Полісся» потребує подальшого моніторингу флори Семенового озера як буферної території.

Список використаних джерел:

1. Вікіпедія: Життєві форми рослин. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Життєві_форми_рослин.
2. Екофлора України / відпов. ред. Я.П. Дідух. Київ : Фітосоціоцентр, 2000. Т. 1, 284 с.
3. Рослинний світ у нашому житті: Поняття про життєві форми рослин. URL: <https://sites.google.com/site/roslinnijsvitunasomuzitti/budova-ta-procesi-zittedianosti-roslin/ponatta-prozittevi-formi-roslin>.
4. Серебряков И.Г. Жизненные формы растений и их изучение. *Полевая геоботаника*. Москва ; Ленинград, 1965. Т. 3. С. 146-205.

5. Толмачев А.И. О некоторых количественных соотношениях во флорах земного шара. *Вест. Ленингр. гос. ун-та*. 1970. №15. С. 62-74.
6. Юглік Л.С. Рослинність східної частини Малеого Полісся : автореф. дис. ... канд. біол. наук : 03.00.05. Київ, 2003. 19 с.

The species diversity and features of the flora of Semenova lake (Lyzaslav district, Khmelnytsky region) have been investigated and analyzed. In particular, a systematic analysis of the flora was carried out; Biomorphological features of flora species are analyzed; ecological-coenotic structure is determined.

Key words: flora, systematic, biomorphological, ecological analyzes, ecological-coenotic structure.

Отримано: 27.04.2018

УДК 911.3:33(477.43)

А. М. Григораш, студентка природничого факультету

НАСЛІДКИ ВПЛИВУ СИСТЕМИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В МЕЖАХ НИЖНЬОЇ ЧАСТИНИ БАСЕЙНУ РІЧКИ МУКША

У статті розкриваються аспекти системи природокористування в межах частини басейну річки Мукша. Проаналізовано різноманітний вплив господарської діяльності стан річки Мукша.

Ключові слова: забруднення, сільське господарство, підприємство, стічні води, р. Мукша.

На сьогодні, однією з найбільш актуальних проблем людства є раціональне природокористування, використання і відтворення природних ресурсів. Поряд з глобальними проблемами, проблема охорони водойм і раціонального використання природних ресурсів має яскраво виражений регіональний характер і відіграє особливу роль.

Мета: розглянути основні наслідки впливу системи природокористування в межах нижньої частини басейну річки Мукша.

На стан води в річці Мукша впливають такі фактори як: сільське господарство, промисловість, комунальна інфраструктура, транспортна система.

Сільське господарство є одним з найбільших споживачів, а також забруднювачів вод річки Мукша. Вода річки Мукша використовується в сільському господарстві: для водопою, меліорації, скидання стічних вод, розведення риби та інших сільськогосподарських потреб [4].

На берегах річки Мукша в селах Мукша-Китайгородська, Мала Слобода, Тарасівка, Велика Слобода та їх околицях розташовані значні площі орних земель та пасовищ.

У районах інтенсивного землеробства використання орних земель без достатніх ґрунтоохоронних заходів приводить не тільки до зміни водного режиму річки, але й до посилення ерозійних процесів, стимулює роутворення, що є причиною повної деградації основних природних комплексів і впливає на структуру морфологічної системи [2]. Процес інтенсивної водної ерозії визначає підвищене надходження наносів у річку, порушуючи заплавно-руслівні процеси.

Сільське господарство відноситься до головних джерел хімічного і бактеріального забруднення річки Мукша. У сільському господарстві широко застосовуються отрутохімікати (пестициди) для боротьби з шкідниками та мінеральні добрива. Особливо небезпечною виявляється хімізація сільського господарства при порушеннях технологічних норм зберігання та застосування хімічних речовин. Найбільш поширеними групами пестицидів є гербіциди, інсектициди та фунгіциди. Ще більше в ґрунт поступає мінеральних добрив. При розмиванні дощовими водами шкідливі хімічні речовини інфільтруються у ґрунт і підґрунтя, забруднюють ґрунтові води, зливаються у річку.

Крім хімічного неорганічного забруднення води річки, сільське господарство сприяє органічному і бактеріальному забрудненню. Збагачені органікою та хвороботворними бактеріями тваринницькі стоки безперешкодно потрапляють у поверхневі води [4]. Евтрофікація водоймищ, коли збільшення у водоймищах біогенних речовин, зокрема тих, що містять багато азоту і фосфору, порушує в них нормальний біологічний кругообіг, викликає зменшення

вмісту кисню і зрештою – загибель водних організмів. Також бактеріальне забруднення вод річки та інших водойм може спричинити спалахи епідемій інфекційних хвороб.

В селах Балин, Чечельник, Гуменці, Слобідка Гумецька та на околицях села Лисогірка близько берегів річки Мукша розміщені господарства селян, що вирощують велику рогату худобу та інших свійських тварин [1].

Як і всі водні об'єкти – річка Мукша зазнає впливу від промисловості. Підприємства прямо чи приховано скидають шкідливі речовини, рештки виробленої продукції, відходи від виробництва у річку. І це призводить до вагомих наслідків. Річка протікає околицями села Гуменці та біля міста Кам'янець-Подільського, де розташовані найбільші підприємства, що завдають шкоди річці. Це – ПАТ агрофірма «Авіс» і ПАТ «Подільський цемент».

Діяльність ПАТ агрофірми «Авіс» призводить не тільки до забруднення навколишніх водних об'єктів, в тому числі і р. Мукша, але й до забруднення повітря (часто це неприємний запах з пташників) і ґрунтів, на які вивозять відходи виробництва.

Вода у виробничому процесі підприємства необхідна для здійснення розроблювання та миття туш, миття устаткування, інвентарю та приміщень, а також при митті підлоги, тари, в камері охолодження [2]. Стічні води, що утворюються після здійснення технологічних процесів містять пісок, кров, корм та інші залишки життєдіяльності тварин, часточки м'яса, білок, сіль, завислі речовини і відводяться по каналізаційній системі підприємства.

Також свої відходи від виробництва скидає ПАТ «Подільський цемент» міста Кам'янець-Подільського. Робота даного підприємства шкодить не лише водним об'єктам, а й призводить до виділення в атмосферне повітря великої кількості полідисперсного пилу, шкідливих газів та інших забруднень. Виробничі води підприємства в основному забруднені мінеральними домішками. А також органічними речовинами.

Скиди виробничих стічних вод промислових підприємств зумовлюють погіршення якості річки Мукша. Основними речовинами, які поступають з водозбирання, є евтрофікуючі сполуки (фосфати, азот амонійний, нітрити), які істотно підвищують біогенне навантаження на водну екосистему, що є причиною структурної перебудови природної спільноти гідрофітів, пов'язаних із зміною видового складу домінуючого комплексу та індикаторних видів [4].

Річка Мукша протікає околицями міста Кам'янець-Подільський, тому її води використовуються населенням міста для задоволення господарських потреб [3]. Одним з найбільших джерел забруднення води річки Мукша є побутові стічні води. Оскільки щодня в стічні води потрапляє величезний

об'єм фекалій, головним завданням при переробці побутових стоків в колекторах очисних установок є видалення патогенних мікроорганізмів. При повторному використанні недостатньо очищених фекальних стоків бактерії і віруси, що містяться в них, можуть викликати кишкові захворювання (тиф, холеру і дизентерію), а також гепатит і поліомієліт.

У розчиненому вигляді в стічних водах, що потрапляють у річку Мукша присутні мило, синтетичні пральні порошки, дезінфікуючі засоби, відбілювачі та інші речовини побутової хімії. З житлових будинків надходить паперове сміття, відходи рослинної і тваринної їжі. З вулиць в каналізацію стікає дощова і тала вода, часто, з піском або сіллю, які використовуються для прискорення танення снігу і льоду.

Вплив транспортної системи на річку Мукша незначний. Але разом з іншими чинниками забруднення призводить до серйозних наслідків для річки.

Нижньою течією річки Мукша можуть плавати моторні катери та прогулянкові (екскурсійні) човни [1]. В умовах звичайної експлуатації основними джерелами забруднення є судові двигуни і, насамперед, головна енергетична установка. Головну роль у забрудненні річки та інших водойм, що розташовуються поблизу неї відіграють викиди теплових двигунів, їх шум і вібрація. Енергетичні установки суден забруднюють відпрацьованими газами (CO, CO₂, SO₂) передусім атмосферу, звідки токсичні речовини частково або повністю потрапляють у води річки та інших водойм.

Через річку Мукша простягається велика кількість мостів. В нижній течії річки їх лише 3. На околиці села Мала Слобода – 2 мости і на околиці села Тарасівка – 1 міст. По цих мостах проходять різні види автомобільного транспорту, від легкових до вантажних автомобілів, що супроводжується забрудненням як річки Мукша, так і повітря навколо [3].

Слід відзначити, що в атмосферу у великих кількостях викидаються оксиди сірки та азоту, що утворюються при згорянні палива. Вони можуть стати причиною кислотних дощів.

У водній екосистемі річки Мукша кислотні опади можуть викликати загибель риб та інших водних мешканців.

Висновки. З розвитком сільського господарства, впровадженням певних технологій на виробництві у промисловості, рекреаційної діяльності активізувались негативні процеси та явища, насамперед водна і вітрова ерозія ґрунтів, зсуви, руйнування берегів річки Мукша. Разом з цим, прискорились дегуміфікація та падіння родючості ґрунтів, а відтак – продуктивність сільськогосподарських і лісових угідь. Великою мірою зросла ймовірність виникнення паводків та підтоплення. Гострою проблемою стало замулювання річки Мукша, забруднення та погіршення якості природних вод, руйнування і деградація водної екосистеми, зменшення рибопродуктивності, втрата естетичної цінності й рекреаційного потенціалу ландшафтів, а в результаті – погіршення здоров'я населення.

Список використаних джерел:

1. Водне господарство в Україні / за ред. А.В. Яценка, В.М. Хорєва. Київ : Генеза, 2000. 456 с.
2. Заверуха Н.М., Серебряков В.В., Скиба Ю.А. Основи екології : навч. пос. для вищих навчальних закладів. Київ : Каравела, 2006. 365 с.
3. Ковальчук С.І., Любінська Л.Г., Сорочан Ю.К. Водні багатства Хмельниччини. Кам'янець-Подільський : Абетка, 2001. 214 с.
4. Корсак К.В., Плахотнік О.І. Основи екології : навч. посіб. 3-є вид., перероб. і доп. Київ : МАУП, 2002. 294 с.

The paper reveals aspects of environmental management Muksha river. Analyzed various economic activities impact the river Muksha.

Key words: pollution, agriculture, business, waste water, r. Myksha.

Отримано: 23.04.2018

УДК 504.054/667.6

А. П. Довгань, студент природничого факультету

ІНТЕГРАЛЬНА ОЦІНКА СТАНУ ЗЕЛЕНИХ НАСАДЖЕНЬ м. КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ

Стаття присвячена аналізу екологічного функціонування зелених насаджень в межах урбоекосистеми м. Кам'янець-Подільський. Висвітлюються питання інтегральної оцінки якісного стану деревної, чагарникової і кушової рослинності на основі показників відносного життєвого стану деревостою, площі озелененої території, щільності деревостою і чагарників, середнього віку деревних насаджень, видового різноманіття зелених насаджень і кількості видів.

Ключові слова: зелені насадження, урбоекосистема, екологічні функції.

Озеленення – найбільш ефективний прийом забезпечення екологічної рівноваги промислових територій, результатом якого є компенсація шкідливих викидів промислових підприємств, зниження шумового і пилового забруднення, температури повітря, підвищення його вологості і збагачення фітонцидами [1, 7].

Рослини, які використовуються для озеленення міських територій, повинні бути ефективними у санітарному відношенні і досить стійкими до забруднення промисловими викидами [6, 7]. Під час формування архітектурно-просторового середовища промислових підприємств керуються рядом принципів, які враховують специфіку промислової архітектури, у тому числі екологічних, покликаних максимально знизити шкідливий вплив промислових підприємств і створити максимально комфортне середовище для діяльності людини, забезпечити екологічну рівновагу промислових територій.

На думку Е.В. Антонова, С.С. Мацулева під час добору деревних рослин для озеленення міських територій потрібно орієнтуватися на вічнозелені рослини, декоративні протягом цілого року [1]. В Європейських країнах розповсюджена тенденція із застосування в озелененні представників родини Кипарисових, які характеризуються цілорічною декоративністю, фітонцидністю, відзначаються низькою ушкодженістю [9]. Активне використання в ландшафтній архітектурі інтродукованих деревних рослин дозволяє успішно реалізовувати концепцію стійкого розвитку міст.

Для виконання наших моніторингових досліджень екологічного стану зелених насаджень, було обрано три облікові ділянки розмірами 10 м² на території м. Кам'янець-Подільський:

ділянка №1 розташовується біля автодороги (проспект Грушевського) та являє собою алею; ділянка №2 є частиною скверу Танкістів; ділянка №3 – частина скверу Василяса. Інвентаризація насаджень проводилася у відповідності з діючою інструкцією маршрутним методом [8]. Видовий склад насаджень визначався за працею О.І. Колесникова [4, 5]. Інтегральна оцінка стану насаджень визначалась за методикою А.Н. Вітченко, Е.В. Крилович [3, 4].

Ділянка №1 – це пішохідна алея, по обидва боки якої розташовується автомобільна дорога (рис. 1). Ділянки біля дерев густо засаджені травою; кущів, чагарників тощо нами не спостерігалось. На 10 м² припадає 16 одиниць дерев рядової посадки, рід – липа (*Tilia*), вид – (*Tilia cordata*).

Рис. 1. Пішохідна алея (пр-т Грушевського)

Ділянка №2 являє собою частину парку «Танкістів» (рис. 2). На досліджувану площу припадає до 20 одиниць дерев, серед яких присутні такі види як: каштан їстівний (*Castanea sativa*), липа (*Tilia*), дуб та такий релікт, як тюльпанове дерево.

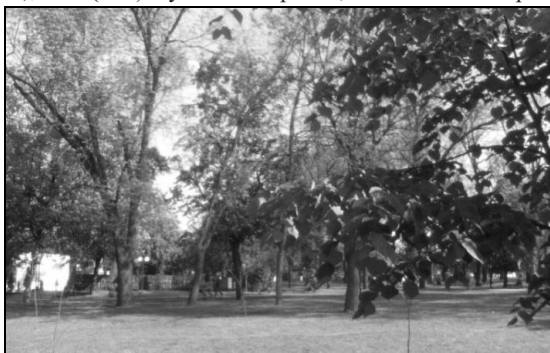

Рис. 2. Сквер «Танкістів» (вул. Уральська)

Ділянка №3 є частиною скверу імені Васильєва (рис. 3). Рослинність парку досить різноманітна. У рівній кількості можна спостерігати листяні та хвойні насадження. Рослинність даної частини парку представлена видами: ялина звичайна або європейська (*Picea abies* (L.) Karsten, або *Picea excelsa* Link.), липа (*Tilia*), дуб (*Quercus*), клен (*Acer*) тощо.

Рис. 3. Алеї скверу імені Васильєва до меморіалів визволителям міста в часи Другої світової війни і жертвам голодомору

Аналіз матеріалів проведеної нами інвентаризації існуючих насаджень показав, що на території м. Кам'янець-Подільський зростає різноманітна кількість видів і форм деревних рослин, у тому числі листяних і хвойних. За нашою оцінкою відносний життєвий стан деревостою міста можна віднести до категорії здорові з ознаками ослаблення, що відповідає показнику $C = 4$ бали.

За даними департаменту житлово-комунального господарства Кам'янець-Подільської міської ради загальна кількість дерев у місті Кам'янець-Подільський – 76 тис. дерев. Крім того, 68 тис. кущів, близько 804 тис. м² придорожніх зелених насаджень, 5639 м² квітників та клумб. Площа міста складає 2787,1 га. Таким чином щільність деревостою становить 27 дерев на 1 гектар загальної території, тоді відповідно рівень показника $C = 4$ бали; щільність чагарників і кущів – 24 од/га загальної території, показник $C = 1$ бал. Загальновідомо, що щільність насаджень

впливає на мікроклімат території, поглинання атмосферних викидів, шумове забруднення, а недостатня щільність може ослаблювати функціональний стан насаджень [2].

Середній вік деревних насаджень 20-39 років, що відповідає показнику $C = 3$ бали. А видове різноманіття зелених насаджень міста в межах діапазону 30-39, а значить $C = 4$ бали.

Розрахований інтегральний показник стану зелених насаджень склав $K_{сзн} = 3,2$. Таким чином зелені насадження м. Кам'янець-Подільський належать до категорії задовільного стану.

Якість функціонального стану зелених насаджень території м. Кам'янець-Подільський визначається недостатньою щільністю дерев, а також недостатнім рівнем озеленення. Для стійкого функціонування зелених насаджень доцільно розширити видовий склад деревних насаджень.

Список використаних джерел:

1. Антонова Е.В., Мацулева С.С. Древесные насаждения промышленных объектов. *Вестник ВДУ: Биология*. 2010. №5 (59). С. 60-64.
2. Бодяк В.Д., Цилорик А.В., Новак Б.І. Морфолого-екологічні особливості омели білої в умовах Києва та хімічні заходи для її зменшення. *Наук. вісник НАУ: Лісівництво*. Київ: НАУ, 1999. Вип. 20. С. 149-154.
3. Витченко А.Н., Крылович Е.В. Геоэкологическая оценка зеленых насаждений промышленных объектов городов Беларуси. URL: <http://elib.bsu.by/handle/123456789/124957>.
4. Зібцева О.В., Лісовий С.О. Зелені насадження на території київського електровагоноремонтного заводу. *Наукові доповіді Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2016. №4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nd_2016_4_32.
5. Колесников А.И. Декоративная дендрология. Москва: Лесная промышленность, 1974. 704 с.
6. Пищухина Е.Ю. Озеленение территорий промышленных предприятий при помощи живых изгородей. URL: <http://sadovnik.topf.ru/viewtopic.php?id=17>.
7. Поляков А.К., Сулова Е.П., Лихацкая Е.Н. Видовой состав и состояние древесно-кустарниковых растений на территории Авдеевского коксохимического завода. *Промышленная ботаника*. 2007. Вып. 7. С. 42-49.
8. Про затвердження Інструкції з інвентаризації зелених насаджень у населених пунктах України: Наказ Державного комітету будівництва, архітектури та житлової політики України від 24.12.2001 р. № 226 / Державний комітет будівництва, архітектури та житлової політики України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0182-02>.
9. Чеснокова Е.В. Анализ структуры и санитарно-гигиеническая роль древесных насаждений вблизи промышленных предприятий. URL: <http://alaimn.ru/kg/7/?nid=177&a=entry.show>.

This article analyzes the ecological functioning of green infrastructure within urban ecosystem Kamianets-Podilskyi city. The issue of integrated assessment of the quality of trees, shrubs and bushes. Used indicators: relative life status derevostoyu, the area of green area, density derevostoyu and shrubs, the average age of tree plantations, species diversity of green space, the number of species.

Key words: green infrastructure, urban ecosystem, environmental functions.

Отримано: 25.04.2018

УДК 631.95:711.14:502.35(477.84)

М. В. Козлюк, магістрантка природничого факультету

ОПТИМІЗАЦІЯ СТРУКТУРИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЛАНДШАФТІВ ТА РОЗРОБКА ПРИРОДООХОРОННОГО ПЛАНУ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ДП ДГ «ПОДІЛЬСЬКЕ»

Розглянуті теоретико-методичні аспекти оптимізації структури сільськогосподарських ландшафтів. Проаналізовано сучасний стан агроландшафтів в умовах землекористування ДП «ДГ «Подільське». Розроблено природоохоронний план землекористування ДП «ДГ «Подільське».

Ключові слова: оптимізація агроландшафтів, агроландшафт, угіддя, сівозмінна; землекористування.

Постановка проблеми. Тривале безсистемне використання природно-ресурсного потенціалу, порушення в процесі освоєння території і господарської діяльності природ-

ного балансу в структурі угідь обумовили виникнення цілого ряду екологічних проблем: ерозія ґрунтів, зсуви, деґуміфікація, зниження родючості ґрунтів і продуктивності

агроценозів; зміна геохімічного потенціалу в ландшафті, порушення кругообігу речовин та енергії, що є ознакою дестабілізації ландшафтів [3, с.63].

Тому пошук шляхів оптимізації землекористування є надзвичайно актуальною проблемою, у розв'язанні якої важлива роль належить науковому обґрунтуванню принципів організації території з урахуванням структурно-динамічних особливостей агроландшафтів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема оптимізації структури сільськогосподарських угідь та її оцінки на місцевому рівні досліджувалася рядом відомих вітчизняних учених: С.Ю. Булигіном, Д.С. Добряком, В.М. Кривомом, В.О. Леонцем, А.М. Третьяком. Ними запропонована система заходів для збереження продуктивних якостей земель сільськогосподарського призначення. Серед зарубіжних вчених питання оптимізації на основі екологічнобезпечного використання вивчали Е. Гойке, І. Риборські (Словаччина), Н.Ф. Реймерс (Росія), Ю. Одум, Г. Одум (США) та ін.

Однак, окреслена проблема структуризації сільськогосподарських угідь є досить складною і дискусійною. Оптимізацію агроландшафтів слід проводити разом з природоохоронним плануванням землекористування, що показано у даній статті.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є розробка природоохоронного плану землекористування ДП «ДГ «Подільське»». Виходячи з мети поставлені такі завдання: 1) проаналізувати сучасний стан агроландшафту в умовах ДП «ДГ «Подільське»»; 2) розробка природо-охоронного плану землекористування в умовах ДП «ДГ «Подільське»».

Оптимізацію землекористування можна визначити як процес установлення такої структури земельних угідь, що буде найбільшою мірою адекватна уявленням про ефективне використання земель. Наукове визначення поняття «оптимальність землекористування» має триєдину формулу, в якій повинні гармонійно поєднатися екологічний, економічний та соціальний напрями оптимізації, а нехтування хоча б одним із них фактично може призвести до порушення стабільності землекористування.

Екологічну складову оптимізації землекористування можна визначити як усвідомлену необхідність збереження і раціонального використання землі основного природного ресурсу та базисного компоненту довкілля. Головними шляхами досягнення її цілей є, в першу чергу, збереження, відновлення та розширення територій із природними біоценотичними комплексами, по-друге, мінімізація (в т.ч. через нормування) антропогенного (переважно виробничого) навантаження на інші землі [3, с.63-64].

Щоб провести екологічну оптимізацію землекористування слід зробити оцінку екологічної стабільності даної території.

Абіотичний метод заснований на визначенні та зіставленні площ, зайнятих різними елементами ландшафту, з урахуванням їх позитивного або негативного впливу на навколишнє природне середовище (формула 1):

$$КЕСЛ_1 = \sum_{i=1}^n F_{cm} / \sum_{i=1}^m F_{ncm} \quad (1)$$

Де, F_{cm} – площі, зайняті стабільними елементами ландшафту сільськогосподарськими культурами і рослинними співтовариствами; F_{ncm} – площі, зайняті нестабільними елементами ландшафту[4].

Оцінку ландшафту виробляють за наступною шкалою:

КЕСЛ1 характеристика ландшафту

- <0,5 нестабільність добре виражена
- 0,51... 1,00 стан стабільний
- 1,01... 3,00 стан умовно стабільне
- 4,51 і більше стабільність добре виражена

За абіотичним методом коефіцієнт екологічної стабільності ландшафтів в умовах ДП «ДГ «Подільське»» становить 0,003.

$$КЕСЛ_1 = (5 + 48,86) / 1646,14$$

$$КЕСЛ_1 = 0,03$$

Оцінка ландшафту: нестабільність добре виражена.

Щоб агроландшафт був стабільним площі зайняті стабільними елементами мають складати, як мінімум половину загальної площі.

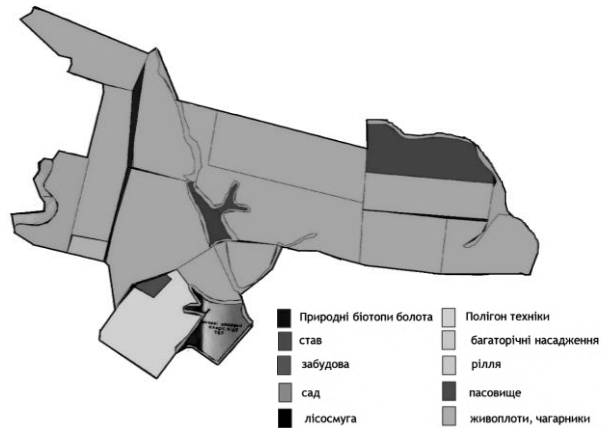

Рис. 1. План землекористування після оптимізації

Рационально було б запровадити лісосмуги та живоплоти загальною площею 100 га, для профілактики вітрової ерозії; збільшити площу саду з 48,8 га до 124 га; 532 га засіяти багаторічними травами: конюшиною, люцерною, епарцетом та лукопасовищними травами, 100 га виділити на пасовища, пари та перелоги.

$$КЕСЛ = (100 + 124 + 532 + 100) / 1646,14$$

$$КЕСЛ_1 = 0,52$$

Оцінка ландшафту: стан стабільний.

Якщо агроландшафт є стабільним значить його екологічна оптимізація проведена успішно.

Висновки. Агроландшафт в умовах ДП «ДГ «Подільське»» є нестабільним, це зумовлено тим, що майже усі землі дослідного господарства використовуються під рілля, тобто щороку обробляються, є нестійкими. Тому землекористуванню потрібна оптимізація агроландшафтів.

Рекомендовано для збільшення стабільності впровадити природоохоронного плану, а саме виділити більше земель під сіножаті; збільшити площі під багаторічними насадженнями; запровадити лісосмуги та живоплоти, пари та перелоги.

Список використаних джерел:

1. Белолипский В.А. Принципы оптимизации агроландшафта. *Земледелие*. 1992. №7-8. С. 17-20.
2. Камінський В.Ф., Сайко В.Ф. Стратегія оптимізації використання земельних ресурсів в агропромисловому виробництві в Україні в контексті світового стабільного розвитку. *Вісник аграрної науки*. 2014. №3. 2014. С. 5-10.
3. Коломієць Л.П. Особливості оптимізації сільськогосподарських землекористувань в процесі реформування земельних відносин. *Міжвідомчий тематичний науковий збірник «Землеробство»*. С. 63-68.
4. Оцінка екологічної стійкості ландшафту, URL: <http://www.novaecologia.org/voecos-2208-1.html>.
5. Третьяк А.М. Землевпорядне проектування: Теоретичні основи і територіальний землеустрій : навч. пос. Київ : Вища освіта, 2006. 528 с.

Theoretical and methodological aspects of optimizing the structure of agricultural landscapes. The current state of agricultural landscapes in terms of land use SE «Podil'ske». Developed environmental land use plan of SE «Podil'ske».

Key words: optimization of agricultural landscapes, agrolandscape, land, crop rotation; land use.

Отримано: 23.04.2018

МОДЕЛЮВАННЯ ЗОНИ ЗАТОПЛЕННЯ ЗАСОБАМИ ARCGIS НА ВИПАДОК ПРОРИВУ ДАМБИ ГІДРОЕЛЕКТРОСТАНЦІЇ

Висвітлено основні теоретико-методологічні аспекти дослідження гідрологічних об'єктів при моделюванні зон затоплення внаслідок прориву дамб гідроелектростанцій. В середовищі ArcGIS на основі даних топокарт, супутникових знімків та власних польових досліджень встановлено максимальну зону затоплення території с. Кочубіїв у випадку прориву дамби діючої гідроелектростанції.

Ключові слова: водосховище, зона затоплення, ArcGIS, гідрологічне ГІС-моделювання.

Побудова гідроелектростанцій несе низку ризиків, в першу чергу пов'язаних із небезпекою підтоплення територій в разі прориву дамби при надзвичайних ситуаціях природного та природно-антропогенного характеру. Для мінімалізації збитків та зниження негативного впливу на території, що знаходяться нижче по течії водотоків, проводиться комплекс оціночних робіт як на стадії проектування гідросторуд так і під час контролю за їхнім функціонуванням. Одним із аспектів такої оцінки є прогнозне моделювання максимальної зони затоплення території внаслідок прориву дамби гідроелектростанції.

Результати досліджень з цієї тематики висвітлені у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема це праці Ю.М. Андрейчука, С.В. Гриб, Х.В. Бурштинської, О.С. Зубченка, А.В. Костина, І.Д. Мура, С.В. Кострікова, О.О. Світличного, Г.Т. Фрімана, В.В. Хромих, В.П. Чіпака, Д. Шауба та ін [1-5].

Метою статті є моделювання максимальної зони затоплення території у випадку прориву дамби гідроелектростанції (на прикладі Кочубіївської ГЕС).

Виклад основного матеріалу. Застосування ГІС-технологій при моделюванні зони затоплення тієї чи іншої території передбачає врахування низки факторів (характер рельєфу, тип ґрунту заплави, об'єм одночасно текучої води, ширину річкової долини та ін.), що потребує складних розрахунково-аналітичних операцій. Від наявності тієї чи іншої інформації залежить і точність кінцевого прогнозу. На сьогодні існує безліч методик різного рівня складності щодо оптимального врахування вищезазначених факторів, які застосовуються гідрологами, інженерами та географами. Усі вони мають свої переваги та недоліки, і звичай підходять до якогось одного типу гідроморфологічних умов. Проте у всіх випадках засоби ArcGIS є лише інструментами для автоматизованої реалізації аналітичних алгоритмів та наочного просторово-часового моделювання отриманих результатів.

Досліджуваному полігону ми обрали територію с. Кочубіїв, що знаходиться нижче по течії діючої гідроелектростанції на р. Жванчик. В якості первинних даних нами було використано:

- топографічні карти масштабу 1:10000 для отримання відміток висот, глибин та побудови цифрової моделі рельєфу (ЦМР);
- супутникові знімки Google, Yandex та ESRI Imagine з максимальним розширенням 0,25 м/піксель для коректного встановлення меж водотоків, сільськогосподарських угідь, селитебних територій та інженерних споруд;
- результати власних досліджень 2008-2016 рр. для безпосереднього польового коригування максимальних значень паводків та зон підтоплення.

Методичною основою наших досліджень стала спрощена методика А. Абдуліна, яка передбачає наближене моделювання зон затоплення на основі даних про об'єми води у водосховищі та орографічних особливостей долини річки (ширина заплави, відмітки висот та ін.).

Для проведення розрахунків, нами в середовищі ArcMap, на основі топографічної карти масштабу 1:10000 було створено GRID-модель рельєфу шляхом векторизації ізогісів та відміток висот. Для виділення сучасних меж водотоків, сільськогосподарських угідь та господарських споруд використано супутникові знімки Google, Yandex та ESRI Imagine з попереднім коригуванням просторової прив'язки.

Визначення зони підтоплення здійснювали на основі аналітичних розрахунків висоти хвилі прориву, співстав-

ляючи їх з даними висот рельєфу шляхом створення TIN-поверхонь з паралельною конвертацією в GRID:

$$H_{\text{затопл. max}} = h_{\text{рельєфу max}} + n_0, \quad (1)$$

$$H_{\text{затопл. min}} = h_{\text{рельєфу min}} + n_N,$$

де $H_{\text{затопл.}}$ – абсолютне значення рівня затоплення, м; n – рівень затоплення, м; h – абсолютне значення відміток рельєфу в непідтопленому стані, м.

3D-моделювання здійснювали в середовищі ArcScene шляхом послідовного накладання векторних та растрових шарів.

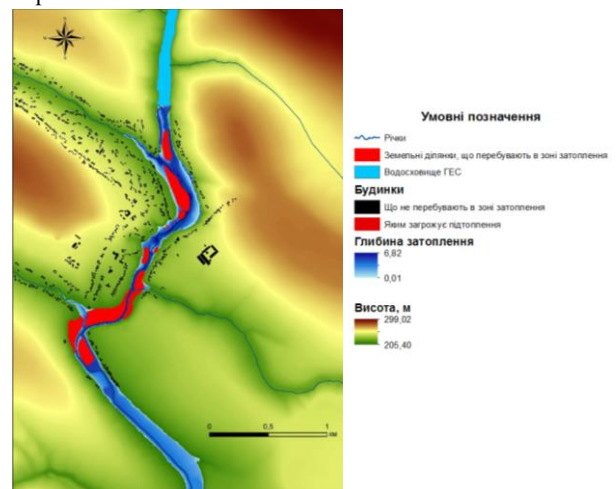

Рис. 1. Максимальна зона затоплення в разі прориву Кочубіївської ГЕС

Отримані результати свідчать, що діюча Кочубіївська ГЕС створена з досить високим рівнем обґрунтування екологічної безпеки на випадок виникнення стихійних лих. Сформована на цьому відрізку каньйоподібна долина р. Жванчик дозволяє мінімізувати зону підтоплення. Серед існуючих житлових та господарських будівель лише 1 двір знаходиться в зоні ризику. Основна небезпека пов'язана із ймовірністю підтоплення сільськогосподарських угідь, здебільшого пасовищ та деяких площ ріллі.

Отже, засоби ArcGIS дозволяють швидко та якісно моделювати зону затоплення території внаслідок прориву дамб гідроелектростанцій, паводків, повеней та інших надзвичайних ситуацій. Великий набір інструментів дає змогу наочно відобразити отримані результати у вигляді 2D та 3D зображень. Отримані результати моделювання зони затоплення території на прикладі Кочубіївської ГЕС свідчать, що основні ризики пов'язані із підтопленням сільськогосподарських угідь (рілля, пасовища) і лише в окремих випадках існує небезпека підтоплення житлових будинків та господарських споруд.

Список використаних джерел:

1. Гриб С.В. Моделирование гидрологической сети и основных характеристик поверхностного стока с помощью ГИС. *Материалы Междунар. молодежной науч.-практ. конф.* Пинск, 2010. С. 150-152.
2. Ковальчук І.П., Шевчук С.А., Яковенко Ю.П. Наукові принципи та задачі інформаційно-аналітичної системи оцінки зміни меліоративного стану для захисту від підтоплення сільськогосподарських угідь. *Таврійський науковий вісник*. Херсон : ТОВ «Айлант», 2006. Вип. 45. С. 81-89.
3. Костріков С.В., Воробйов Б.Н. Моделювання гідролого-геоморфологічних характеристик водозбору. *Український географічний журнал*. 2002. №2. С. 43-48.

4. Костріков С.В. Про деякі ключові принципи гідрологічного моделювання при роботі із геопросторовими даними. *Людина та довкілля. Проблеми неоекології*. 2012. №1-2. С. 7-14.
5. Якушев А.І., Зубач В.М., Мельник Т.П. Гідроморфологічний моніторинг стоку річок басейну р. Тиси і її приток. Рівне : Волинські обереги, 2009. 64 с.

The basic theoretical and methodological aspects of the study of hydrological modeling objects in flood zones due to

hydroelectric power dams breakthrough. In ArcGIS environment based topokart, satellite images and field studies of their own set maximum area with flooding of Kochubiyiv when existing hydroelectric dam.

Key words: reservoir, flooding zone, ArcGIS, hydrological GIS-modeling.

Отримано: 26.04.2018

УДК 5826/9(477.43)

А. І. Пахарчук, студент природничого факультету

ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ МАКРОФІТІВ ВИДІВ РОДУ *CAREX* НА ТЕРИТОРІЇ НПП «ПОДІЛЬСЬКІ ТОВТРИ»

Проведено географічний аналіз макрофітів роду *Carex* на території НПП «Подільські Товтри». Встановлено зональне, регіональне та залежно від характеру розміщення ареалів видів у океанічних та внутрішніх областях. Проаналізовано вісім представників флори НПП «Подільські Товтри» та проведено їх розподіл серед хорологічних груп.

Ключові слова: географічний аналіз, макрофіти, вид.

Розвиток географічного аналізу розпочався у XIII столітті з виходом праць К. Ліннея, П.С. Паласса. Види рослин, сукупність яких утворює флору, розрізняють за їх географічним поширенням та походженням [8]. Відомості про географічне поширення певних видів і флористичних комплексів території України, Росії, Білорусії, Кавказу, Сибіру, Далекого Сходу знайдено у працях О.А. Гройсгейма, Д.В. Дубини [3], Я.П. Дідуха та інших учених. На теперішній час географічний аналіз застосовують у флористичних роботах [1, 2].

Не дивлячись на те, що багато публікацій присвячено хорології окремих регіонів, географічний аналіз флористичної структури видів роду *Carex* на території НПП «Подільські Товтри» досі не завершений. Тому встановлення кількості хорологічних груп, виявлення їх участі на цій території є актуальним.

Метою дослідження є проведення географічного аналізу і встановлення хорологічної групи видів роду *Carex*.

Методи та матеріали. При класифікації ареалів флори було взяте за основу ботаніко-географічне районування, розроблене Мойзелем зі співавторами [11]. Був використаний метод класифікації типів ареалів за просторовою тривимірною системою координат Мойзеля [10]. Цей метод дозволяє відобразити їх зональне і регіональне положення, а також ступінь їх океанічності та континентальності [3].

Результати дослідження та їх обговорення. Відповідно до зонального положення ареалів видів роду *Carex* виділяємо дві зональні групи: борео-субмеридіональна та температурно-меридіональна (табл. 1) [7].

Також відповідно до регіонального поширення виділяємо такі типи ареалів, як євросибірський, євразійський та циркумполярний (табл. 1).

Залежно від характеру розміщення ареалів видів в океанічних або внутрішніх (континентальних та перехідних) областях виділяємо три форми ареалів: I – індиферентна, II – євриокеанічна, III – євриконтинентальна (табл. 1) [3, 5].

Таблиця 1

Спектр хорологічних груп макрофітів видів роду *Carex*

№	Вид	Зональне поширення	Регіональне поширення	Форми ареалів
1	<i>Carex acuta</i>	Борео-субмеридіональна	Євросибірський	Євриконтинентальний
2	<i>Carex acutiformis</i>	Температурно-меридіональна	Євразійський	Індиферентний
3	<i>Carex paniculata</i>	Борео-субмеридіональна	Євразійський	Євриокеанічний
4	<i>Carex pseudocyperus</i>	Температурно-меридіональна	Циркумполярний	Євриокеанічний
5	<i>Carex riparia</i>	Борео-субмеридіональна	Євразійський	Євриокеанічний
6	<i>Carex vesicaria</i>	Температурно-меридіональна	Циркумполярний	Індиферентний
7	<i>Carex vulpina</i>	Температурно-субмеридіональна	Євросибірський	Індиферентний
8	<i>Carex elata</i>	Борео-субмеридіональна	Євросибірський	Індиферентний

Таблиця 2

Відсотковий спектр за зональним поширенням

№	Зональне поширення	Кількість видів	Частка від загальної кількості, %
1	Борео-субмеридіональна	4	50
2	Температурно-меридіональна	4	50
	Всього	8	100

Таблиця 3

Відсотковий спектр за регіональним поширенням

№	Регіональне поширення	Кількість видів	Частка від загальної кількості, %
1	Євросибірський	3	37,5
2	Євразійський	3	37,5
3	Циркумполярний	2	25
	Всього	8	100

Таблиця 4

Відсотковий спектр форм океанічних ареалів

№	Форма ареалів	Кількість видів	Частка від загальної кількості, %
1	Індиферентна	4	50
2	Євриокеанічна	3	37,5
3	Євриконтинентальна	1	12,5
	Всього	8	100

Аналіз хорологічного спектру дав змогу визначити зональну та регіональну приуроченість видів флори на території НПП «Подільські Товтри» [6]. Встановлено, що головними групами зонального поширення видів є борео-субмеридіональна та температурно-меридіональна. У регіональному поширенні переважають євросибірські та євразійські види.

Борео-субмеридіональна та температурно-меридіональна групи мають по 50% видів роду *Carex* на цій території. Подібне співвідношення цих груп є на території Малого Полісся. Але на території Малого Полісся є вид, який має аркто-меридіональну групу, яка відсутня на території Поділля [3].

У хорологічному спектрі флори Поділля перше місце розділяють євросибірський (37,5%) та євразійський (37,5%). Друге місце належить циркумполярній групі (25%) [9]. Тобто євросибірський та євразійський типи представлені 3 видами, а циркумполярний – 2 видами.

На першому місці частка індиферентних видів становить 50%, далі євриокеанічних – 37,5% та останнє євриконтинентальних – 12,5%.

Висновки. Нами розглянуто географічну структуру макрофітів видів роду *Carex* на території НПП «Подільські Товтри». Встановлено хорологічні групи видів роду *Carex*. На території Поділля, як показали наші дослідження, хорологічні групи прибережно-водних видів, а саме роду *Carex* має важливе значення для встановлення динаміки рослинності та заростання водойм повітряно-водними видами, що є актуальним при інтенсивному заростанні водойм та будівництві ГЕС.

Список використаних джерел:

1. Алехин В.В. География растений : [монография]. Москва : Учпедгиз, 1950. 420 с.
2. Дубина Д.В., Шеляг-Сосонко Ю.Р. Географічна структура флори водойм України. *Укр. ботан. журн.* 1984. 41, №4. С. 1-7.
3. Заверуха Б.В. Флора Волино-Поділля та її генезис. Київ : Наук. думка, 1985. 192 с.
4. Козак М.І. Географічний аналіз вищої водної флори антропогенних водойм Кам'янецького Придністров'я. *Різноманіття природи Хмельниччини* : зб. статей «Ландшафтне та біологічне різноманіття Хмельниччини: дослідження, збереження та відтворення». Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА. 2015. С. 36-42.
5. Козак М.І. Збереження та використання біорізноманіття водно-болотних угідь НПП «Подільські Товтри». *Впровадження цілей охорони біорізноманіття національного природного парку «Подільські Товтри»* : методичні рекомендації. Кам'янець-Подільський, 2007. С. 24-26.
6. Макрофиты – индикаторы изменений природной среды / [Д.В. Дубына, С.М. Стойко, К.М. Сытник, Л.А. Тасенкевич и др.] ; отв. ред.: С. Гейны, К.М. Сытник. Київ : Наук. думка, 1993. 433 с.
7. Толмачев А.И. Введение в географию растений : [монография]. Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1974. 244 с.
8. Хорология флоры Украины / [А.И. Барбарич, Д.Н. Доброчаева, О.Н. Дубовик и др.]. Київ : Наук. думка, 1986. С. 272.
9. Чорна Г.А. Флора водойм і боліт Лісостепу України. Су-динні рослини. Київ : Фітосоціоцентр, 2006. 184 с.
10. Meusel H., Jager E., Weinert E. Vergleichende Chorologie der zentral europaischen Flora. Jena : Fischer, 1965. Bd. 1-2. 258 s.

Geographical analysis of macrophytes of the kind *Carex* was conducted in the territory of NNP «Podilsky Tovtry». The zonal, regional and depending on the nature of the habitat types in the ocean and inland areas are established. Eight representatives of flora NNP «Podilsky Tovtry» have been analyzed and their distribution among chorological groups has been carried out.

Key words: geographic analysis, macrophytes, species.

Отримано: 20.04.2018

УДК 911.3:33

В. Д. Рудський, студент природничого факультету

ТРАНСФОРМАЦІЯ РІЧКОВОЇ МЕРЕЖІ БАСЕЙНУ РІЧКИ СМОТРИЧ В ІСТОРИЧНИЙ ЧАС

Зростаючий вплив суспільства на довкілля потребує проведення комплексних досліджень антропогенних змін в басейнах малих річок. Погіршення екологічного стану природного середовища басейнів малих річок, і відповідно якості води, обумовлюється проведеннями гідротехнічними меліораціями, збільшенням розораності земель, вирубкою лісів, рекреацією, розвитком промисловості, ерозією ґрунтів, радіонуклідним забрудненням територій внаслідок Чорнобильської катастрофи та інше.

Ключові слова: басейн річки Смотрич, Амадоцьке озеро.

Об'єктом дослідження є гідро-геоморфологічна динаміка басейну річки Смотрич протягом історичного часу.

Для дослідження застосовувались бібліографічні історичні джерела, топографічні карти різних років видання та спостереження на місцевості.

Виклад матеріалу. Загальних рис сучасного вигляду басейн річки Смотрич набув з початком голоцену 12-14 тис. р. Однак до сьогодні відбуваються локальні зміни водності основного русла та притоків, формування заплави і схилів. Активізація змін обумовлена інтенсифікацією прямого та опосередкованого господарського впливу.

До найцікавіших історико-географічних гіпотез динаміки геоморфологічних процесів належить припущення про існування Амадоцького озера. Останнє існувало в річковій долині Південного Бугу від містечка Чорний Острів до села Голосків, за картою це приблизно 45 км. Тільки біля самого Голоскова ширина цього озера (за меліоративними каналами) сягала 3 км., а далі вгору вона зменшувалась до двох і менше км.

Щодо існування озера свідчать наступні підтвердження:

1. На багатьох картах середньовіччя, де зображуються території Поділля, досить часто можна побачити «Амадосаралус», з якого брали витік чотири, а деколи й більше річок, в тому числі і річка Смотрич.
2. Болотниста місцевість (торфовища) у межах Північного Поділля зустрічаються у долинах верхів'їв Південного Бугу, Горині, Серету. Значні поклади торфу у межиріччя річок Бужок, Іква, Вовк, які дають початок русловому потоку Південного Бугу.
3. Дослідниця Кам'янця-Подільського Ольга Пламеницька пов'язує з існуванням озера колись високий рівень води в допливах Дністра – річках Смотричі, Збручі, Студениці, Ушиці. Досить переконливим є твердження що у I-II століттях рівень води був майже на 15 метрів вищий від сучасного. Цевизначено за відбитками рівнів води у вигляді чітких горизонтальних слідів на вапнякових скелях каньйону.
4. Існування Амадоцького озера в стародавні часи, за описами Птолемея у 2 столітті н.е., який стверджував що Гіпаніс бере початок від великого озера, а те що Гіпаніс – це Південний Буг, то озеро, з якого ця річка могла витікати, потрібно шукати в районі витоків, витік Південного Буга знаходиться орієнтовно в районі Амадоцького озера, тобто в районі тієї території, де картографі малювали озеро-болото.

5. Цікаво, що лінія трасування валів Траяна на Поділля переривається саме там, де починається місцевість, яка була покрита Амадоцьким озером.

Висихання озера, на думку О. Пламеницької, пов'язане з неотектонічними зсувами, зокрема голоценовими рухами земної кори Наддністрянського Поділля. Також можна розглядати версії як посушливі періоди, однак достименно про аномальну спеку в ті часи важко говорити. Так і карстуванням, що пов'язане з геоморфологічною будовою Північного Поділля.

Антропогенна діяльність на річкову долину починається ще в період ранньої античності (VIII ст. до н.е. – V ст. н.е.), береги річки Смотрич вже були заселені людьми. Так варто виділити Черняхівську культуру зокрема (1 століття до н.е.). Представники якої підпорядковували води Смотрича. Так господарська діяльність цих людей приводила до загачування річкової мережі, з'являються системи ставків.

У період середньовіччя трансформаційні процеси проявляються у більш масштабних формах. Кам'янець-Подільський, в той час неодноразово піддавався нападу ворогів із сусідніх держав, оскільки місто було вигідним торговельним, адміністративним та політичним центром на міжнародній арені середньовіччя. Щоб сприяти підсиленню обороноздатності фортеці, задіювалися усі природні ресурси, а саме морфологічний тип річкової долини Смотрича – каньйон.

У найдоступніших для ворога місцях північно-західного та південно-західного в'їздів було споруджено комплекси Польської і Руської брам. До системи укріплень обох брам входили шлюзи, що перегороджували течію річки. Спочатку перекидали шлюз у нижній течії річки, на Руській брамі і наповнювали каньйон водою до певного рівня. Після цього опускали шлюз у верхній течії на Польській брамі, таким чином вода затоплювала частину каньйону між Польською брамою і скелястим перешийком.

Однак з появою перших повеней, після спорудження брам, постала проблема в їх збереженні від швидкого підймання води, що могли знести шлюзи Польської брами і тут знову розпочався процес втручання людини у перебудову гідрологічної мережі Смотрича. Так у 1544 році розпочалося будівництво склепінчастого каналу під Замковим мостом.

У 17 столітті внаслідок вирубки лісу, активізується флювіальна ерозія на берегах річкової долини. Починають-

ся активно формуватися під лінійною ерозією яри. Які згодом почнуть утворювати нові елементи річкової долини.

З потребами людства води Смотрича все більш стають задіяні у природокористуванні. Так зокрема у XIX – початок XX ст. на території Поділля формувалися аквальні і водно-болотні ландшафти. У цей період активізується процес використання водних ресурсів Поділля, це призводить до розвитку судноплавства, впорядковуються русла річок, чисельно будуються греблі, а також канали. на річці масово споруджують млини, проводяться меліоративні роботи. Так зокрема у Кам'янець-Подільському повіті у 1932 році працювало 334 млина.

Під кінець 1935-го було побудовано Кам'янець-Подільську ГЕС. Пізніше Смотрич зазнав чимало трансформаційних процесів, особливо на головному річищі було споруджено Голосківську ГЕС, Цвіклівське водосховище, у 1965 споруджено Цибулівське водосховище.

Отож, для дослідження зміни трансформації басейну річки Смотрич у період з 1868 по 1985, а саме у від'ємній чи додатній кількості елементів річкової системи, була використана класифікація Штралера-Філософова.

Тут порядок приток встановлюється від витoku да гирла. Нерозгалужені водотоки вважаються водотоками 1-го порядку. Зливаючись, два водотоки 1-го порядку утворюють водотік 2-го порядку. Водотік 3-го порядку утворюється від злиття двох водотоків 2-го порядку, водотік 4-го – злиттям двох водотоків 3-го порядку і т.д. Якщо до притоки 2-го і вищого порядку прислується будь-яке число приток 1-го порядку, його порядок залишається незмінним. Порядок може підвищитись лише в разі злиття двох водотоків однакового порядку. Також існують інші класифікації: І.Д. Гарцмана, А.Е. Шайдеггера, Н.А. Ржаніцина, Хортон та інших гідрологів.

За даними трьох різночасових зрізів басейну річки Смотрич було пороховано кількість приток від першого порядку до четвертого. За розрахунком, який здійснювався за допомогою класифікації Штралера-Філософова, отримано такі дані:

Таблиця 1

Кількість приток різних порядків за трьома зрізами часу

Притоки	1868 р.	1930 р.	1985 р.
1 порядку	152	266	291
2 порядку	35	63	67
3 порядку	8	15	19
4 порядку	3	6	6

УДК 912.648

А. В. Салюк, студент природничого факультету

3D-МОДЕЛЮВАННЯ МІСЬКОГО ЛАНДШАФТУ ЗАСОБАМИ ARCGIS ТА АНАЛІЗ МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА (моделювання міст як складова частина віртуальної дійсності)

У статті висвітлено основні напрямки застосування цифрових моделей міського ландшафту та виокремлено завдання для вирішення яких вони створюються. В середовищі ArcGIS на основі ArcCatalog створено персональну базу геоданих. Наступним кроком є створення класу просторових об'єктів (точки, полігони). На основі ArcMap на власний вибір та фантазію можна розмістити точки та полігони у будь-якому вигляді для подальшого застосування. Останнім кроком є програма ArcScene, де завершальним етапом стає саме 3d моделювання (вибір моделей).

Ключові слова: 3d-моделювання, міський ландшафт, міське середовище, ArcGIS, ArcCatalog, ArcMap, ArcScene.

Віртуальна дійсність – це штучно створений світ, що сприймається людиною, як і реальний, але має одну особливість: реальний світ існує незалежно від бажання та можливостей людини, а віртуальний може бути створений за її бажанням у будь-якому вигляді. При цьому створюється майже стопроцентковий ефект присутності, тобто людина сприймає створений світ, як реальний, незалежно від того, чи є він його відображенням, чи лише втіленням фантазій. На сучасному етапі розвитку інформаційних технологій та їх глобалізації людство виявляє тенденцію до утворення віртуальних копій багатьох складових частин реального життя. Красномовним прикладом цього може слугувати система ArcGIS.

На сучасному етапі моделювання міст, особливо у мережі Internet, є одним з складових елементів загальної інформаційної інтеграції. Користувач отримує можливість майже «реально» помандрувати містами, які віддалені від нього на тисячі кілометрів. Крім того, такі системи моде-

лювання можна використовувати як в розважальних, так і в наукових цілях, проводячи на них дослідження як технічного, так і соціального характеру.

Результати досліджень з цієї тематики висвітлені у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема це праці Аврутіна В.Д., Онішка К.В., Руденка В.Ю., Степанова Д.І., Толчевської А.С., Шипуліна В.Д. та ін [1-5]. В цілому питання тривимірного моделювання міського середовища було підняте в працях багатьох закордонних та вітчизняних науковців, оскільки така специфіка досліджень є і буде актуальною ще досить довгий час.

Список використаних джерел:

1. Вінюкова В. Пливли Смотричем галери... З історії. *Кам'янець-Подільський вісник*. 2002. 26 квітня. С. 3.
2. Вальчук-Оркуша О.М., Ситник О.І. Загальна гідрологія.
3. Пламеницька О. Кам'янець-Подільський – місто на периферії Римської Імперії. *Пам'ятки України*. 1999. №4.
4. Куролєнко Н. Озеро-Фантом і карта обманка. *Київські ведомості*. 2004. 3 апреля.
5. Ганаба С.О. Мое місто. Кам'янець-Подільський, 2004.
6. Середнє Придністров'я: [монографія] / за ред. Г.І. Денисика. Вінниця : ПП «Видавництво «Теза», 2007. (Поділля: природа і ландшафти).

The growing influence of society on the environment requires a comprehensive research of anthropogenic changes in basins of small rivers. The deterioration of the ecological environment of the natural pools of small rivers and according to water quality, driven by the ongoing hydraulic reclamation, increasing arable land, deforestation, recreation, industrial development, soil erosion, radioactive contamination from the Chernobyl disaster areas, and more.

Key words: basin of river Smotrich, Amadoka lake.

Отримано: 23.04.2018

збільшення якості 3D-моделювання; розробка алгоритму побудови 3D-моделі; виконання аналізу 3D-моделей міста.

Для вирішення поставленого завдання об'єктом 3D-моделювання обрано умовну частину міського ландшафту. 3D-модель міського середовища, створена інструментами ArcGIS.

На сьогодні використовуються різні програмні продукти для тривимірного представлення міського середовища. На території України найпопулярнішими з них є ArcScene, 3ds Max, SketchUp, Maya, але для подальшого аналізу все ж найкращими залишаються інструменти ArcGIS.

Для створення такої 3D-моделі потрібно завантажити ArcCatalog (попередньо створити папку для роботи), підключити папку, у якій будуть створюватись потрібні елементи. Після підключення папки, створюємо персональну базу геоданих (задаємо потрібну назву), у якій створюється клас просторових об'єктів (задаємо назву та тип об'єкту, координатну систему, текстовий тип даних).

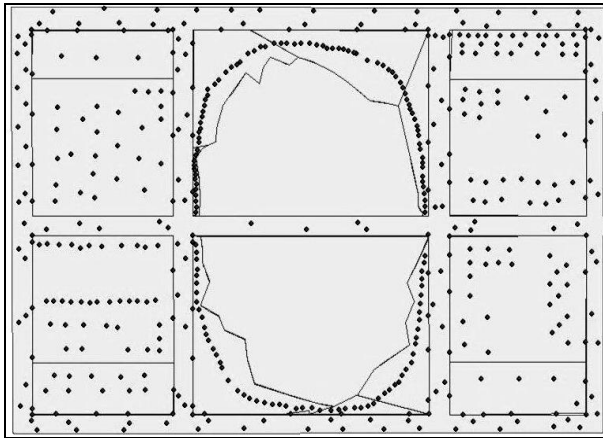

Рис. 1. Початковий вигляд майбутньої 3D-моделі міського середовища

Наступним кроком буде завантаження програми ArcMap. Опцією «Додати дані» відкриваємо персональну базу геоданих та додаємо клас просторових об'єктів (точки / полігони) і будь-яку картинку, аби мати основу. Далі опція «Редактор» – «Начати редакування». Праворуч з'являється вікно «Создати об'єкти», де натиснувши на певний клас (наприклад точки) можна почати редакування або створення майбутньої 3D-моделі, записуючи їх у «Таблиця атрибутів». Після закінчення майбутня 3D-модель буде мати вигляд як на рис. 1; далі натискаємо опції «Зберегти» і «Завершити редакування».

Останнім та основним кроком у створенні 3D-моделі постає програма ArcScene. Завантаживши програму, ліворуч є

вікно «Таблиця содержания», де додаємо ті самі створені дані із ArcMap. Натискаючи на дані, з'являється перелік символів, завдяки яким і створюється модель. Для більшого різноманіття є опція «Ссылки на стили». Після обрання можна коротко відредагувати (опції: цвет/размер/угол для точок і цвет заливки/ширина контура/цвет контура для полігонів). Після завершення 3D-модель буде мати вигляд як на рис. 2.

Рис. 2. Умовна 3D-модель міського середовища

Висновки. Отже, засоби ArcGIS є потужним інструментом для реалістичного представлення міського середовища й доповненням лінійки програмних продуктів компанії ESRI, що відповідає сучасним вимогам користувачів. У той же час програмний продукт ArcGIS потребує подальшого удосконалення.

Список використаних джерел:

1. Аврутин В.Д., Руденко В.Ю. О трехмерной модели городского пространства города Санкт-Петербурга. *ГИС Review*. 2009. №4.
2. Журнал «Дата+». «3D-моделирование в ArcGIS 10.2 – настоящее, будущее» Тумасьева В.А. URL: http://www.dataplus.ru/news/arcreview/detail.php?ID=11160&SECTION_ID=288&print.
3. Онішко К.В., Шипулін В.Д. 3D-моделювання та аналіз міського середовища. *Комунальне господарство міст*. Сер.: Технічні науки та архітектури. 2014. Вип. 114. С. 51-53.
4. Степанов Д.И. 3D моделирование. URL: www.benta.spb.ru/work/foto/3d_model/index.html.
5. Толчевская А. Е. «Зачем нужны трехмерные модели». URL: <http://www.panorama.kharkov.ua/articles/rarticle.htm?page=13>.

In the article the basic directions of digital models of the urban landscape and singled out the task for which they are created. In the environment of ArcGIS ArcCatalog created based personal database location. The next step is to create a class of spatial objects (points, polygons). Based on the ArcMap own choice and imagination can be placed points and polygons in any form for later use. The final step is the application ArcScene, where the final stage is 3d modeling is (choosing models).

Key words: 3d-modeling, urban landscape, urban environment, ArcGIS, ArcCatalog, ArcMap, ArcScene.

Отримано: 20.04.2018

УДК 556.51

В. В. Семенюк, студент природничого факультету

КОМПЛЕКСНЕ ПОЄДНАННЯ ОБ'ЄКТІВ ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ

У статті розглянутий стан зеленого туризму у межах Кам'янець-Подільського району. На прикладі селищ Китайгород, Суржинці та Вихватнівці, запропоновано комплексне поєднання об'єктів зеленого туризму, як умови ефективного функціонування Кам'янець-Подільського району.

Ключові слова: зелений туризм, агрооселя, підприємництво, додатковий дохід.

Аналіз останніх досліджень. Окремі аспекти зеленого туризму висвітлені у працях відомих вчених у галузях географії і туризмознавства, зокрема: Любинська І.Б., Мисько В.З., Гловацька В.В., Прокопова І. В., Зінько Ю.В., Рутинський М. Й., Пінчук Т. А., та інших дослідників.

Виклад матеріалу. Кам'янець-Подільський район нараховує 121 село та одне селище міського типу. Серед яких лише 11 використовують своє географічне положення та рекреаційний потенціал у наданні послуг із зеленого туризму.

Зелений туризм – новий вид туризму, що включає стаціонарний відпочинок у сільській місцевості з акцентами на сільське господарство та збереження і відновлення природи [1].

Попри вирішення соціально-економічних проблем села та якісного відпочинку, основною послугою зеленого туризму є надання туристам тимчасового проживання – агрооселі.

Агрооселя – це житлове приміщення, що знаходиться в сільській місцевості, містить не більше 30 ліжок-місць (залежно від категорії житла), пристосованих для проживання туристів, і належить на правах приватної власності господарю, який займається сільськогосподарською діяльністю або зайнятий у сфері обслуговування чи соціальній сфері [7].

Проживання туристів у комфортних умовах є необхідною складовою в процесі розвитку і функціонування підприємницької діяльності господаря та зеленого туризму загалом. Але не зважаючи на це існує ряд чинників, які мають важливе значення, а саме: сприятливе географічне розташування, наявність і демонстрація культурних та природних пам'яток, облаштування туристичних маршрутів та надання екскурсійних послуг, транспортне обслуговування туристів, виробництво та реалізація туристам еко-

логічно чистих продуктів харчування, цінова доступність проживання, розроблення заходів для збільшення тривалості перебування відпочинку у садибі тощо.

Враховуючи вище перелічені фактори для розвитку зеленого туризму в сільській місцевості, слід запропонувати один із варіантів комплексного поєднання природних об'єктів зеленого туризму, як умови ефективного його функціонування на базі Кам'янець-Подільського району.

Одним із таких поєднань є село Китайгород, в 20 кілометрах на схід від районного центру – Кам'янець-Подільський. Ця місцевість відома тим, що на її території виявлені залишки поселень трипільської культури та давньоруських часів. У селищі збереглися Костел Пречистої Діви Марії з 1772 року та руїна панського будинку сім'ї Потоцьких. Окрім цього, вагомого значення має Китайгородське відслонення – геологічна пам'ятка природи загальнодержавного значення. Охоронний режим якої встановлений з 1984 року. Китайгородська стінка – єдиний в межах Східно-Європейської платформи міжнародний еталон вендських відкладень протерозойської ери та один з найповніших в світі розрізів відкладень силуру та девону палеозойської ери.

Яскравим прикладом комплексного поєднання об'єктів зеленого туризму можуть бути такі села, як Суржинці та Вихватнівці.

У с. Суржинці є вже досить відома садиба «Пілігрим», яка стала популярною не тільки серед українських туристів, а й іноземців. Вона надає низку послуг і розваг, але окрім цього туристам необхідні екскурсійні подорожі більшого масштабу.

Звернувши на це увагу, ми пропонуємо об'єднати села Суржинці і Вихватнівці, як рекреаційну зону. Враховуючи малу відстань між ними, а саме – 8 км., відпочиваючим буде не лише комфортно провести час у садибі, але й здійснити екскурсію околицями ландшафтного заказника загальнодержавного значення – Совий Яр, який розташований за 30 км. від м. Кам'янець-Подільський, між селами Вихватнівці та Крушанівка. Заповідна територія якого тягнеться вузькою смугою з півночі на південь по каньйоноподібних схилах долини річки Студениці. Заказник є одним із найкрасивіших та найбагатших на рослинне і тваринне розмаїття втвормом Хмельниччини.

Отже, слід сказати, що Кам'янець-Подільський район має великі перспективи для розвитку рекреації та туризму. Однак зелений туризм не став пріоритетним напрямком розвитку господарського комплексу в селищах Китайгород та Вихватнівці, хоча є всі сприятливі для цього умови, які у подальшому можуть дати неабиякий результат.

Комплексне поєднання об'єктів зеленого туризму в с. Китайгород дасть змогу сільським жителям не лише збере-

гти в незмінному стані Китайгородське відслонення та історичні пам'ятки, але і сприятиме зростаючому попиту мешканців українських міст та іноземних цін на відпочинки у сільській місцевості. Також можна буде вирішити проблему із безробіття у селі.

Вдалим буде і поєднання сіл Суржинці та Вихватнівці. За рахунок сприятливого географічного розташування, мальовничих краєвидів Сового Яру, наявності місця проживання – садиби «Пілігрим» та надання автотранспорту, функціонування зеленого туризму на даній території буде ефективним.

Проте, існують проблеми, які ускладнюють процес розвитку зеленого туризму в районі, як то відсутність регіональних програм із розвитку зеленого туризму; низька активність щодо організації власної справи; відсутність самого досвіду в організації зеленого туризму.

Але при належному сприянні держави, зелений туризм в цьому районі може активізувати розвиток депресивних сільських територій, спонукати до більшої кількості сільських садиб, їх покращення, а також підвищення культурно-освітнього рівня сільського населення. Цей вид туризму дасть змогу підвищити добробут населення і економіку регіону.

Висновок. Таким чином, поєднавши об'єкти зеленого туризму у таких селах як Китайгород, Суржинці і Вихватнівці, ми дійшли висновку, що даний запропонований нами варіант дасть змогу як найкраще використовувати саму місцевість в процесі чого буде створена умова ефективного функціонування Кам'янець-Подільського району.

Список використаних джерел:

1. Биркович В. Сільський зелений туризм – пріоритет розвитку туристичної галузі України. *Стратегічні пріоритети*. 2008. №1. С. 138-143.
2. Гловацька В.В. Сільський зелений туризм: сутність, функції, основи організації. *Економіка АПК*. 2006. №10. С. 148-155.
3. Опельд Л.І., Гордіян А.О. Міжнародний досвід зеленого туризму в Україні: проблеми та перспективи. *Ефективна економіка*. 2014. №1.
4. Рутинський М.Й., Зінько Ю.В. Сільський туризм : навч. посіб.
5. Прокопова І.В. Матеріали наради-семінару «Аналіз розвитку та рекомендації щодо вирішення проблемних питань сільського зеленого туризму України». Яремче, 2011.

In the article the state tourism wit him the Kam'yanets-Podolsk district. For example Kytaihorod villages, and Surzhyntsi and Vyhvatnivtsi proposed integrating eco-tourism facilities as a condition of effective functioning of Kamenetz-Podolsk district.

Key words: green tourism, farmstead, business, extra income.

Отримано: 26.04.2018

УДК 912.648

Н. В. Стець, студентка природничого факультету

ЛАНДШАФТНЕ ПЛАНУВАННЯ ЗАСОБАМИ ARCGIS ЯК МЕТОД ГЕОГРАФІЧНОГО АНАЛІЗУ ТЕРИТОРІЇ

В статті викладено теоретико-методологічні засади застосування ArcGIS для цілей ландшафтного моделювання в регіональному плануванні. Висвітлено методику створення конкретних ландшафтних моделей за допомогою програмного забезпечення ArcGIS. Створено умовну 3D-модель міського ландшафту.

Ключові слова: ландшафтне планування, просторове моделювання, 3D-моделювання, ArcGIS, ArcScene.

Реалізація проектів із ландшафтного планування на всіх його етапах ґрунтується на застосуванні геоінформаційних систем (ГІС) – інформаційних систем для збору, обробки, організації, аналізу та представлення географічних даних. Застосування ГІС сьогодні є загальноприйнятою практикою, що полегшує як власне розробку планувальних етапів і зміст ландшафтного планування, так і інтеграцію його результатів в інші види діяльності. Геоінформаційні технології у ландшафтному плануванні мають за мету забезпечити цілісність планувальних етапів – збір даних – аналіз – формулювання цілей – представлення результатів.

Результати досліджень з цієї тематики висвітлені у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема це праці Олещенко А.В., Соломаха І.В., Голубців О.Г.

[1-4]. В цілому питання ландшафтного 3D моделювання міського середовища було висвітлене в працях багатьох закордонних та вітчизняних науковців, оскільки така тематика досліджень є і буде актуальною, ще досить довгий час.

Мета – оцінка можливостей реалізації принципів ландшафтного планування. Досягнення мети можливе за умови всебічного аналізу сучасної ситуації ландшафтного планування у містобудівній практиці та в сільських населених пунктах, а також аналізу законодавчої бази відносно оптимізації ландшафтів і прогнозу її розвитку на майбутнє.

Завданнями дослідження є: 3D-моделювання частини міського ландшафту, розробка алгоритму побудови 3D-моделі, виконання аналізу 3D-моделей міста.

Для побудови ландшафтного проекту потрібно завантажити ArcCatalog (попередньо створити папку для роботи), підключити папку, у якій будуть створюватись потрібні елементи. Після підключення папки, створюємо персональну базу геоданих (задаємо потрібну назву), у якій створюється клас просторових об'єктів (задаємо назву та тип об'єкту, координатну систему, текстовий тип даних).

Далі відбувається завантаження програми ArcMap. Опцією «Добавить данные» відкриваємо персональну базу геоданих та додаємо клас просторових об'єктів (точки/полігони) і будь-яку картинку, аби мати основу. Далі «Редактор» – «Начать редактирование». Праворуч з'являється вікно «Создать объекты», де натиснувши на певний клас (наприклад точки) можна почати редагування або створення майбутньої 3D-моделі, записуючи їх у «Таблиця атрибутів» Після закінчення майбутня 3D-модель буде мати вигляд як на рис. 1; далі натискаємо опції «Сохранить» і «Завершить редактирование».

Останнім та основним кроком у створенні 3D-моделі постає програма ArcScene. Завантаживши програму, ліворуч є вікно «Таблица содержания», де додаємо ті самі створені дані із ArcMap.

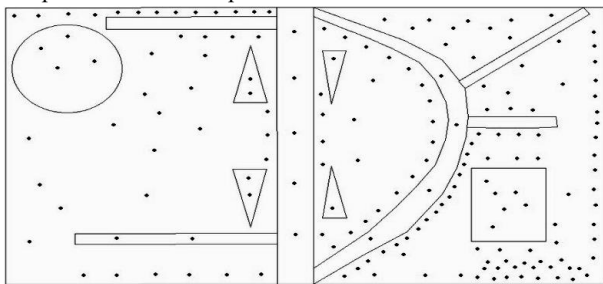

Рис. 1. Майбутня 3D-модель у двовимірному просторі

Натискаючи на дані, з'являється перелік символів, завдяки яким і створюється модель. Для більшого різноманіття є опція «Ссылки на стили». Після обрання можна коротко відредагувати. Після завершення 3D-модель буде мати вигляд як на рис. 2.

Ландшафтне планування – це територіально-концептуальне галузеве планування землекористування з точки зору охорони природи. Завдання ландшафтного планування – надати обґрунтування для рішень щодо напрямів і заходів охорони і збереження природи на певній території. Ландшафтне планування стає платформою для вирішення широкого спектра завдань у галузях інформування, комунікації із громадськістю та бізнесовими колами, екологічної освіти, територіального та га-

лузевого планування, оцінювання впливу на навколишнє природне середовище. Застосування ГІС-технологій у ландшафтному плануванні базується як на загальних теоретико-методологічних засадах функціонування геоінформаційних систем.

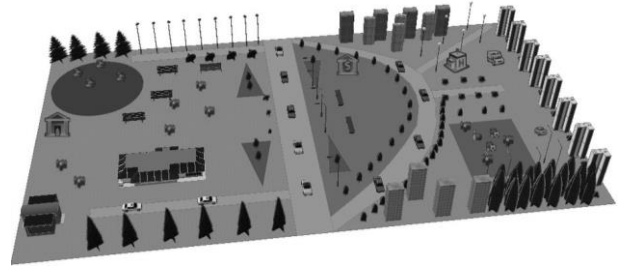

Рис. 2. 3D-модель міського ландшафту

Висновки. Отже, ландшафтне планування, як комплекс методів і інструментів планування навколишнього середовища, оперує великим обсягом вихідних географічних даних різного ступеню деталізації. Застосування геоінформаційних систем у ландшафтно-планувальних роботах полегшує і впорядковує процес збору, організації, збереження та актуалізації вихідних геоданих. ГІС у ландшафтному плануванні є технологією, яка забезпечує цілісність етапів ландшафтного планування – від збору і аналізу даних до вироблення природоохоронних цілей та поширення інформації.

Список використаних джерел:

1. Григорян А.Г. Ландшафт современного города. Москва : Стройиздат, 1986. 136 с.
2. Ландшафтне планування в Україні / Л.Г. Руденко, Є.О. Маруняк, О.Г. Голубцов та ін. ; під ред. Л.Г. Руденка. Київ : Реферат, 2014. 144 с.
3. Самойленко В.М. Основи геоінформаційних систем. Методологія. Київ : Ніка-Центр, 2003. 276 с.
4. Шипулін В.Д. Основні принципи геоінформаційних систем : навч. посібник. Харків : ХНАМГ, 2010. 213 с.

The article outlines theoretical and methodological principles of application of ArcGIS for the purposes of landscape modeling in regional planning. The methodology for creating specific landscape models using ArcGIS software is highlighted. A conditional 3D city landscape pattern is created.

Key words: landscape planning, spatial modeling, 3D modeling, ArcGIS, ArcScene.

Отримано: 19.04.2018

УДК 911

О. Я. Танасійчук, магістрант природничого факультету

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОВОЧІВНИЦТВА ЗАКРИТОГО ҐРУНТУ НА ПРИКЛАДІ ТЕПЛИЧНОГО ГОСПОДАРСТВА С. ГОРОШОВА

У публікації висвітлено фізико-географічні передумови розвитку та подаються відомості про сучасний стан тепличного господарства в межах села, його просторову організацію, а також проблеми та напрямки оптимізації овочівництва закритого ґрунту.

Ключові слова: овочівництво закритого ґрунту, тепличне господарство, с. Горошова, теплиця.

Тепличне господарство є традиційною галуззю для Середнього Придністер'я, проте воно розвивалося стихійно і залежало від кон'юнктури ринку. Саме тому комплексно-географічний підхід до вивчення даного питання є необхідною передумовою для подальшого розвитку овочівництва закритого ґрунту, особливо в умовах сучасної економічної кризи.

У виробництві більшості видів продукції овочівництва закритого ґрунту переважають індивідуальні селянські господарства. Проте вони не витримують тиску високих цін на енергоносії, і представляють весняно-літнє вирощування ранніх овочів у захищеному ґрунті.

Однак розкрито і досліджено лише окремі питання економіки, організації розвитку тепличного господарства, що не повною мірою відображає екологічні та економічні перспективи його розвитку в Україні.

Цій проблемі присвячені праці таких вчених-економістів: В.А. Бризгалова, С.Ф. Ващенко, В.В. Вітвіцького, О.Л. Оверчука, Н.І. Савінова, Д.В. Свентицької.

Зокрема М.Ф. Кисляченко (Український науководослідний інститут продуктивності агропромислового комплексу) висвітлює економічні й екологічні аспекти розвитку сучасного овочівництва закритого ґрунту в ринкових умовах виробництва і споживання в Україні.

Проте Середнє Придністер'я мало досліджене в сфері тепличного господарства. Цей регіон досліджував лише один науковець – І.П. Касіяник.

Мета дослідження – розкрити природні передумови, проаналізувати сучасний тип господарювання та дослідити перспективи розвитку овочівництва закритого ґрунту на прикладі с. Горошова.

Виклад основного матеріалу. Село Горошова (Тернопільська область, Борщівський район) знаходиться в межах Середнього Придністер'я, і з трьох сторін оточене меандрою Дністра. Таким чином тут сформувалися сприятливі агрокліматичні умови. Сума температур, вищих від 10°C, коливається тут від 2500° до 2700°C. Середньорічна температура повітря +7,3°C, безморозний період – 160-165 днів, опадів випадає від 520 до 600 мм на рік. Цей район (берег Дністра) називають ще «теплим Поділлям». Весна настає тут майже на два тижні швидше, ніж на решті території області.

Сільське господарство в основному зосереджується на двох культурах: огірках і помідорах, причому вирощують найбільш урожайні і технологічно відпрацьовані сорти і гібриди. Застосування при вирощуванні томатів і огірків різних технологій призводить до різниці в собівартості, рівні рентабельності, виробничих витратах і, в кінцевому рахунку, урожайності з одиниці площі.

Загалом спостерігається позитивна тенденція до збільшення валового виробництва овочів закритого ґрунту, що становить приріст у 95,3 % 2012 р. порівняно з 2008 р. Частка господарств населення у загальному валовому виробництві збільшилась на 15,8 % за вказаний період.

В досліджуваному регіоні також спостерігається така тенденція. Станом на 2015 рік тут налічується 1449 теплиць (рис. 1) загальною площею 89,33 га (за даними оцифрування супутникового знімка 2015 р.). З кожним роком кількість теплиць зростає.

Рис. 1. Село Горошова. Просторова структура тепличного господарства

Причини, що стримують збільшення обсягів виробництва овочевої продукції закритого ґрунту в с. Горошова:

- відсутність прямої фінансової допомоги галузі з боку держави;
- низький рівень агротехнологій при виробництві продукції через недостатність ресурсного і технологічного забезпечення, зокрема загроза побудови каскаду ГЕС на Дністрі, що вплине на найважливіший ресурс господарства – воду;
- відсутність державної підтримки за рахунок економічних важелів: пільгового кредитування й оподаткування, прямої підтримки виробників, відшкодування витрат на здешевлення матеріально-технічних ресурсів;
- недостатнє використання нової техніки, що не дозволяє застосовувати енергозберігаючі технології вирощування, тобто збільшує собівартість овочевої продукції;

- відсутність можливості формувати великі обсяги для реалізації, у більшості виробників відсутність устаткування із сортування і пакування;
- недосконале законодавство з регулювання експортно-імпорتنних операцій;
- відсутність системи сертифікації господарств відповідно до світових стандартів якості і норм екологічної безпеки.

Напрями вирішення вищезазначених проблем:

- створення правових, фінансових і організаційних умов ефективного функціонування механізму виробництва, переробки, зберігання і реалізації якісної овочевої продукції;
- розробка, удосконалення і застосування ресурсозберігаючих, екологічнобезпечних технологій виробництва нових високоврожайних, високоякісних вітчизняних сортів і гібридів овочевих культур;
- забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку ринкової інфраструктури (будівництво і модернізація споруд захищеного ґрунту, сучасних овочесховищ, переробних підприємств, оптових ринків і підприємств з післязбиральної обробки овочевої продукції);
- створення сприятливих умов для застосування інноваційних та інвестиційних проєктів і удосконалення законодавчої бази з регулювання експортних операцій овочевої продукції;
- впровадження стандартизації і сертифікації овочевої продукції за стандартами Global GAP і HACCP ISO, що дозволить експортувати овочі і продукцію їх переробки в країни ЄС;
- збільшення кількості тепличних підприємств зі збільшенням площі вирощування та виробництва валової продукції для мінімізації імпорту, для чого необхідно частково повертати вартість будівництва з державного бюджету;
- надання державної підтримки для виробництва елітного насіння з метою формування вітчизняних сортових ресурсів;
- удосконалення системи збуту овочів дрібних товаровиробників і забезпечення ринків експрес-приборами для перевірки якості овочевої продукції.

Висновки. Введення нових елементів у технологію виробництва в закритому ґрунті сприяє підвищенню ефективності виробництва та забезпечує екологічну безпеку овочевої продукції. Чинників, що поліпшують економічну ефективність, безліч: конструкції теплиць, наявні технології, гібриди F1, організаційні питання, технічне обслуговування процесу, професіоналізм спеціалістів і персоналу для обслуговування, маркетинг і менеджмент.

Список використаних джерел:

1. Агропромисловий комплекс України: стан та перспективи розвитку / за ред. П.Т. Кабука, М.Ф. Кропивника. Київ : ІАЕ УААН, 1999. 86 с.
2. Баранов О.Г. Організаційно-економічні чинники підвищення ефективності господарювання. *Економіка АПК*. 2000. №9. С. 12-14.
3. Бюлетні. Державна служба статистики України. 29 с. – 2008-2012 рр.
4. Кисляченко М.Ф. Зниження витрат енергоресурсів в овочівництві закритого ґрунту. *Продуктивність агропромислового виробництва*. 2010. №16. С. 39-43.
5. Криворучко В.І. Розвиток овочівництва в Україні. *Економіка АПК*. 1999. №12. С. 23.
6. Кучеренко Т. Современные проблемы и перспективы развития овощеводства защищенного грунта. *Овощеводство*. 2012. №11. С. 22-27.
7. Яковенко К.І. Овочівництво України на порозі 21 ст. *Вісник аграрної науки*. 2000. №8. С. 34-35.

The article examines the geographical preconditions for development, and provides information about the current state of greenhouses within the village, its spatial organization and challenges and optimize vegetable greenhouses.

Key words: vegetable greenhouses, greenhouses, p. Horosova, greenhouse.

Отримано: 25.04.2018

А. О. Тимкова, магістрантка природничого факультету

БІОМОРФОЛОГІЧНА ТА ЕКОЛОГО-ГЕОГРАФІЧНА СТРУКТУРА ДЕНДРОФЛОРИ м. БАР ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Проведено структурно-порівняльний аналіз дендрофлори міста Бар Вінницької області. Досліджено її біоморфологічну, географічну та екологічну структуру. Встановлено, що видовий склад дендрофлори м. Бар нараховує 78 видів, що належать до 49 родів, 26 родин та 2 відділів. У біоморфологічній структурі переважну більшість видів становлять дерева (54 види, 69,2%) або фанерофіти (61 вид, 78%). Найширше представленими ареалогічними групами є циркумполярна – 19 видів (24,4%), європейська – 17. У складі геліоморф переважають сціогеліофіти (31 вид, 39,7%), а у складі гігморф – мезофіти (50 видів, 65,8%).

Ключові слова: дендрофлора; екологічний, географічний, біоморфологічний аналізи флори; Бар.

Відносно сталим компонентом рослинного покриву міст стають насадження деревних рослин. Дослідження структурних і функціональних особливостей дендрофлори міст та всебічна оптимізація міського середовища є важливою проблемою сьогодення. Зміни, що відбуваються у місті протягом його існування, та їхній вплив на природний рослинний покрив потребують вивчення, дослідження та опанування з позицій концепції сталого розвитку, з використанням останніх досягнень у теорії інтродукції рослин, охорони природи, теорії і практиці озеленення населених пунктів [4].

Через територію Вінницької області протікає дві з чотирьох головних річок України – Дністер та Південний Буг, у долинах яких збереглася малопорушена рослинність. Разом із тим, область характеризується одним з найнижчих в Україні відсотком заповідності. Значна частина територій з високим ступенем багатства та різноманітності природної флори та рослинності не забезпечені належною охороною. Така ситуація зумовлює необхідність детального дослідження флори та рослинності області.

Мета роботи – біоморфологічна та еколого-географічна характеристика дендрофлори міста Бар Вінницької області.

Матеріали та методи досліджень. Конспект дендрофлори досліджуваного району складений на підставі власних польових досліджень, проведених протягом 2015-2017 рр. та на основі вивчення літературних джерел. Систематична приуроченість рослин визначалась за визначниками та флорами [2, 3]. Номенклатура таксонів наводиться за S. Mosyakin, M. Fedorovich [7]. Біоморфологічна структура визначалась за І.Г. Серебряковим [5] та за К. Раункієром [8]. Географічний аналіз проведений на основі регіонального підходу до класифікації типів арелів; використано схему типів арелів Г. Вальтера [1]. При аналізі географічної структури дендрофлори звертали увагу на приналежність до фітохоріонів, виділених А.Л. Тахтаджяном [6]. Екологічна структура подана відповідно до «Екофлори України» [3].

Результати дослідження та їх обговорення. У результаті дослідження виявлено, що видовий склад дендрофлори м. Бар нараховує 78 видів, що належать до 49 родів, 26 родин та 2 відділів. Провідними родинami дендрофлори міста є *Rosaceae*, *Salicaceae*, *Betulaceae*, *Hydrangeaceae*, *Oleaceae*, *Aceraceae*, *Asteraceae*

У біоморфологічній структурі за І. Г. Серебряковим [5] переважають дерева (54 види, 69,2%) (рис. 1, А), 17 видів (21,8%) належать до кущів. Решта груп складають помітну меншість: напівкущики – 2 види (2,6%), та ліани – 6 (7,0%).

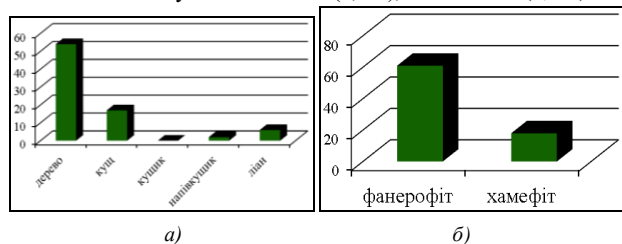

Рис. 1. Біоморфологічна структура дендрофлори м. Бар: а) – за І.Г. Серебряковим, б) – за К. Раункієром.

Відносно життєвих форм за К. Раункієром [8] (рис. 1, б) більше половини (61 вид, 78,0%) всіх видів дендрофлори становлять фанерофіти, тобто рослини в яких бруньки відновлення переносять холод або посуху відкрито високо над

землею. Хамефітами є 18 видів, 23,0% – рослини, зимуючі бруньки поновлення яких розміщені невисоко над землею (напівкущі з дерев'янистою основою стебла, низькорослі сланкі кущики). Наявність цих видів визначається холодним зимовим періодом. А домінування фанерофітів свідчить про вологий теплий клімат, де бруньки рослин не вимагають особливого захисту.

Здійснено географічний аналіз даної дендрофлори (табл. 1), який показав, що за типом ареалу види рослин належать до 13 регіональних груп.

Таблиця 1

Географічна структура дендрофлори м. Бар Вінницької області

Тип ареалу	Кількість видів, шт	% від загальної кількості видів
Циркумполярний	19	24,4
Європейський	17	21,8
Євразійський	9	11,5
Американський	9	11,5
Голарктичний	6	7,7
Східноазійсько-ірано-туранський	5	6,4
Європейсько-азійський	4	5,1
Давньо-середземноморський	3	3,8
Північноамериканський	2	2,6
Циркумбореальний	2	2,6
Атлантично-північноамериканський	2	2,6
Бореальний	1	1,3
Американсько-азійський	1	1,3
Разом:	78	100

Найширше представленими ареалогічними групами є циркумполярна – 19 видів (24,4%), європейська – 17, американська та євразійська – по 9 видів. Інші групи представлені 1-6 видами (рис. 2). Таке різноманіття арелів пояснюється великою кількістю занесених видів рослин, характерних для центральної частини України.

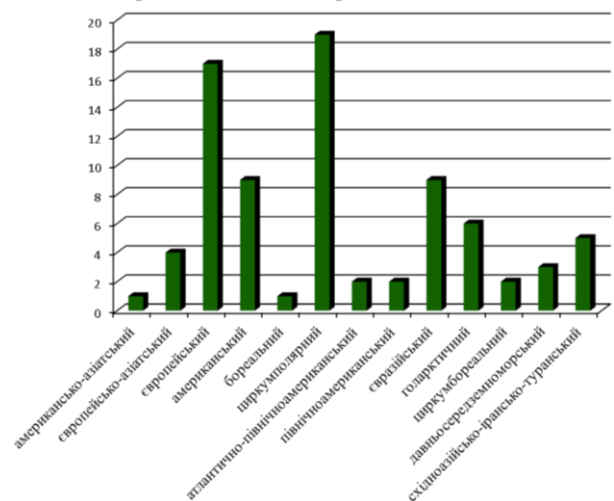

Рис. 2. Географічна структура дендрофлори м. Бар

Аналіз екологічної структури (табл. 2) показав, що у складі геліоморф переважають сціогеліофіти (31 вид, 39,7%), оскільки більшість антропогенних екотипів є відкритими місцезростаннями. Серед них: *Ginkgo biloba* L., *Picea abies* L., *Thuja occidentalis* L., *Buxus sempervirens* L., *Robinia pseudoacacia* L., *Betula pendula* Roth. та інші.

Група геліофітних екоморф нараховує 30 видів (38,5%), що майже не відрізняється за відсотковим складом від групи сціогеліофітних рослин. Вона представлена видами: *Pinus sylvestris* L., *Berberis vulgaris* L., *Quercus robur* L., *Juglans regia* L., *Populus nigra* L., *Phylladelphus coronarius* L.

Таблиця 2

Екологічний спектр флори за відношенням до освітлення

Екологічні групи рослин по відношенню до освітлення	Кількість видів	% від загальної кількості
Сціогеліофіт	31	39,7
Геліофіт	30	38,5
Геліосціофіт	11	14,1
Сціофіт	6	7,7
В цілому	78	100

У складі гігоморф (табл. 3) найбільше мезофітів (50 видів, 64,1%), які не виносять тривалого періоду засухи. Представники мезофільної групи широко розповсюджені на території дослідження і зустрічаються на різних екотопах.

На другому місці – ксеромезофіти, які об'єднують 16 видів (20,5%). До цієї групи екоморф належать: *Sambucus nigra* L., *Vixus sempervirens* L., *Quercus robur* L., *Robinia pseudoacacia* L., та інші. Ксеромезофіти поширені переважно на сухих схилах, вздовж шляхів, дорожніх насипів тощо.

Таблиця 3

Екологічний спектр флори за відношенням до водного режиму

Екологічна група рослин по відношенню до водного режиму	Кількість видів	% від загальної кількості
Мезофіти	50	64,1
Ксеромезофіти	16	20,5
Мезогігрофіти	6	7,7
Ксерофіти	5	6,4
Мезоксерофіти	1	1,3
Гігрофіти	1	1,3
В цілому:	78	100

Висновки. Отже, дендрофлора міста Бар характеризується циркумпольярним типом ареалу походження. У біо-

морфологічній структурі переважають дерева – 54 види (69,2%). Екологічний аналіз дендрофлори показав, що у складі геліоморф переважають сціогеліофіти (31 вид, 39,7%), а у складі гігоморф найбільше мезофітів (50 видів, 65,8%), що свідчить про особливість даної дендрофлори.

Список використаних джерел:

1. Вальтер Г. Общая геоботаника. Москва : Мир, 1982. 264 с.
2. Определитель высших растений Украины / Д.Н. Доброчаева, М.И. Котов, Ю.Н. Прокудин и др. Киев: Наук. думка, 1987. 540 с.
3. Екофлора України в 5 т. Київ : Фітосоціоцентр, 2000-2010. Т.1-3, 5,6.
4. Клауснитцер Б. Экология городской фауны. Москва : Мир, 1990. 246 с.
5. Серебряков И.Г. Жизненные формы высших растений. Москва : Ленинград, 1964. Т. 3. С. 146-205.
6. Тахтаджян А.Л. Флористические области Земли. Ленинград : Наука, 1978. 248 с.
7. Mosyakin S.L., Fedoronchuk M.M. Vascular plants of Ukraine: A nomenclatural checklist. Kiev : M.G. Kholodny Institute of Botany, 1999. 346 p.
8. Raunkiaer C. Life formea of plants and stical plant geography. New York ; London, 1934. 352 p.

A comparative analysis of structural dendroflora of Bar Vinnytsia region. Studied its biomorphological, geographical and ecological structure. Established that the species composition of dendroflora. Bar has 78 species belonging to 49 genera, 26 families and two divisions. In biomorphological structure of the vast majority of species are trees (54 species, 69,2%) or phanerophytes (61 species, 78,0%). The most widely represented areographic groups are circumpolar – 19 species (24,4%), European – 17. As part heliоmorf dominated stsioheliоfity (31 species, 39,7%) as a part hihromorf – mesophytes (50 species, 65,8%).

Key words: dendroflora; ecological, geographical and biomorphological analysis of flora; Bar.

Отримано: 27.04.2018

УДК 821.161.2-1

І. М. Андріюк, студентка 3 курсу факультету української філології та журналістики

РОМАНС ЯК ЛІРИЧНИЙ ЖАНР У ТВОРЧОСТІ ЄВГЕНА ГРЕБІНКИ

Стаття присвячена дослідженню особливостей романсу як ліричного жанру у творчості Є. Гребінки.

Ключові слова: романс, жанр, ліричність.

Розвиток романсу – тривалий і дуже складний процес. Саме романс був тим видом мистецтва, в якому найактивніше відбувалося взаємодіяння й схрещування, з одного боку, усної народнопісенної творчості, а з другого – писемної літератури та професійної музики, які привносили з собою різноманітні художні течії та впливи. Власне й сам жанр романсу виник як результат цього взаємодіяння народного та професійного мистецтва [3, с.22].

Велике значення для розвитку пісень-романсів мала творчість українських поетів-романтиків О. Афанасьєва-Чужбинського, В. Забіли, Є. Гребінки, М. Петренка та ін., які опоетизували інтимні переживання людини – любов, вірність, розлуку, – збагатили культуру вірша, щедро вводили у свої твори фольклорні мотиви.

Романс відзначається певними характерними рисами. Як і в інших ліричних жанрах, у ньому переважає відтворення внутрішнього світу людини, глибини її настроїв, переживань. Перевага особистих інтимних мотивів, психологізоване відображення почуттів та думок, наспівна мелодика зближає його з народною ліричною піснею, особливо присвяченою темі кохання.

Мета дослідження полягає у характеристиці і визначенні особливостей романсу як ліричного жанру у творчості Є. Гребінки.

Об'єкт дослідження: романс як ліричний жанр у творчості Євгена Гребінки.

Одна із граней таланту Євгена Гребінки – романси. Світова естрада нещодавно визначила три найпопулярніші у ХХ столітті естрадні пісні. На другому місці – наш земляк Євген Гребінка з романсом «Очи черные», який з успіхом виконують на всіх континентах. Популярними виявилися також «Ні, мамо, не можна нелюба любити!» («Українська мелодія»), «Слыхали ль вы», «Молода еще девица я была», поетичний вірш «Човен», поезія «Казак на чужбині», «Почтальон» та інші.

Відомий романс «Очи черні...» спершу був звичайним віршем, який Євген Гребінка написав у дусі епохи романтизму. Багато науковців у радянські часи вважали, що письменник написав цей вірш, будучи в Санкт-Петербурзі. Однак сучасні дослідження доводять протилежне. Вірш насправді був написаний близько 1843 року в Україні, ще й, що цікаво, в товаристві Тараса Шевченка [2].

В автографі поезії присвята відсутня. Тому дослідники й не дійдуть згоди: одні стверджують, що вірш присвячений майбутній дружині поета Марії Ростенберг, другі – першому коханню Євгена Мар'яні Новицькій.

Прихильники присвяти дружині стверджують, що в ніч після одержання згоди на шлюб з Марією Євген, повернувшись додому, не міг заспокоїтись, усю ніч не спав. У його уяві поряд з ним була Марія, її чудові очі... Рука мимоволі потяглася до пера, і – на аркуш паперу лягли нахненні рядки [Цит. за 1, с.85]:

Очи черные, очи страстные,
Очи жгучие и прекрасные!
Как люблю я вас! Как боюсь я вас!
Знать увидел вас, я в недобрый час.

Прихильники ж присвяти Мар'яні Новицькій звертають увагу на канонічний текст романсу і стверджують, що це вірш – спогад, звернений у минуле, до кохання, якого вже не повернути [Цит. за 4]:

Ох, недаром вы глубины темней!
Вижу траур в вас по душе моей,
Вижу пламя в вас я победное,
Сождено на нем сердце бедное.

Попри розрив з Мар'яною, Євген не ремствує на свою долю і все ж закінчує вірш словами подяки коханій за прекрасні дні минулого [Цит. за 1, с.86]:

Все, что лучшего в жизни Бог дал нам,
В жертву отдал я огненным глазам.

Та кому б не був присвячений цей чудовий твір, він завжди виховуватиме і викликатиме в людей почуття справжнього кохання, «...нерозгадане, – за словами самого Євгена Гребінки, – таємниче, святе почуття, яке возвеличує людину».

Також Гребінка являється автором романсу «Почтальон». Майстерно використовуючи фольклорно-пісенні мотиви та образ листоноші, Євген Гребінка створює єдину художню цілість. Поет використовує різноманітні образно-стилістичні шари, побутову лексику.

В інших ліричних поезіях Є. Гребінки «Українська мелодія» («Ні, мамо, не можна нелюба любити!»), «Заквітчалася дівчина», «Маруся», написаних у народнопісенних традиціях і позначених романтичним колоритом, у журливих, елегійних тонах оспівуються мотиви нерозділеного кохання, почуття розлуки, зради, душевних страждань, неможливості досягнення щастя в реальному житті. Вірші ці пройняті зворушливими настроями, оповиті серпанком смутку й трагізму, позначені яскравою мелодійністю й інтонаційною розмаїтістю.

«Ні, мамо, не можна нелюба любити!» був опублікований під назвою "Українська мелодія" в 1840 році та в основі мав суто національний, відомий ще з фольклору, мотив: мати змусила дочку вийти за нелюба й та помирає, не стерпівши такої наруги над своїми почуттями. У проміжку між материним наполяганням віддатися за нелюба й пізнішим її (матері) каяттям звучить у романсі мотив доччиної покорності; дочка не наважується перечити матері, бо вона – мати, у чому неважко помітити ще й зв'язок творчості Євгена Гребінки з ідеями просвітництва, яке покладало великі надії на дидактичні, виховні функції національної літератури [Цит. за 1, с.54]:

«О мамо, голубко, не плач, не ридай,
Готуй рушники і хустки вишивай.
Нехай за нелюбом я щастя утрачу;
Ти будеш весела, одна я заплачу!».

А от поетика романсу «Слыхали ль вы» пронизана витонченістю романтично-пейзажної лірики Гребінки. Автор доносить до нас сум «краси-дівичі», який насичує метафорами «Слеза сверкает на реснице, И пурпур на щеках горит» [Цит. за 1, с. 83]:

Слыхали ль вы, когда в дубраве темной
Под кровом девственных ветвей,
Склонясь на грудь подруги скромной,
Руладит песню соловей?

Значного поширення набули романси «Черные очи» та «Слышали ли вы».

Аргументовано, що у всіх творах, які були проаналізовані вище, переважає наявність глибокого ліризму, оспівування романтичних почуттів та переживань, роздумів над життям.

Проаналізувавши твори письменника, ми дійшли висновку, що характерною рисою романсів Є. Гребінки, написаних українською і російською мовами, є тісний зв'язок з народнописенною традицією. В українських поезіях висловлюється протест проти наруги над людськими почуттями, зображується важка доля дівчини-сироти, бринить туга за щастям, що проходить мимо.

Список використаних джерел:

1. Гулак-Артемівський П.П. Поетичні твори. Гребінка Є.П. Твори. Київ : Наукова думка, 1984.

УДК 811.161.2:821.161.2-84Д1/7].08

Д. К. Бановська, студентка 2 курсу факультету української філології та журналістики

ПАРЕМІЇ ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО КОЛОРИТУ В РОМАНІ МАРІЇ ДЗЮБИ «УКРИТІ НЕБОМ»

Стаття спрямована на виокремлення та диференціацію паремій у романі Марії Дзюби «Укриті небом». У статті надано визначення пареміології та вказано дослідників цієї галузі мовознавства. Виокремлено і проаналізовано прислів'я, приказки як пареміологічні одиниці. Зроблено спробу класифікувати їх з погляду на їх творення, походження, значення та діалектні особливості. Розглянуто паремії як засоби відображення національної картини світу, їх роль в українській ментальності.

Ключові слова: паремії, класифікація паремій, прислів'я, приказки, національний колорит, ідіостиль.

Вже два століття, а особливо після здобуття незалежності Україною, мова активно почала вивчатись під специфічними кутами. Коли гостро постало питання виокремлення українського етносу з поміж інших, мова постала як прямий репрезентант історії народу, давніх вірувань, ментальності та етнокоду. А так як одним із яскравих виразників національного світобачення та мудрості є паремії, особливу увагу почали звертати саме на них.

Прислів'я та приказки цікавили науковців ще з XIX ст., одним із перших їх дослідників був О. Потебня, тоді ж почали з'являться словники української пареміології М. Номиса, І. Франка, Я. Головацького та інших. Теоретичними засадами пареміології на перетині XX – XXI століть займалися такі науковці, як Є. Іванов, В. Калашник, А. Королькова, М. Котова, Т. Манякіна, В. Мокієнко, Г. Пермяков, Л. Савенкова, Т. Радзівська, В. Ужченко, Н. Шарманова та інші.

Досі не визначено статус пареміології – одні науковці виокремлюють її як окрему галузь інші приєднують, як В. Виноградов, зараховують пареміологію до складу фразеології. Ми надаємо перевагу визначенню наданому в словнику «Українська мова: Енциклопедія»: Пареміологія (від грец. *parēmia* – прислів'я, приказка і *logos* і слово, вчення) – філол. дисципліна, що вивчає паремії, або нар. вислови, виражені реченням, а також короткими ланцюжками речень, якими передаються елементарна сценка чи найпростіший діалог [10, с.461].

У тій же енциклопедії до паремій відносять: прислів'я, приказки (основа паремічного фонду), примовки, загадки, прикмети, «ділові» вислови, повір'я, «віщі» сни, ворожби, задачі, головоломки, скоромовки, пустомовки, замовляння, небилиці, нісенітниці, одномоментні анекдоти, казкові формули тощо [10, с.461].

Дослідження паремій наразі дуже актуальне, адже воно відіграє роль не тільки мовознавчу, але й національно-виокремлюючу.

Письменники і поети часто використовують паремії в своїй творчості для зображення епохи, створення колориту, заглиблення в менталітет народу. Ці тексти вийшли за межі художніх і стали привертати інтерес фольклористів та пареміологів. Так наприклад Наталя Салтакова у статті «Шевченкові афоризми та народні паремії: типологічні паралелі» розглядала вплив народної мудрості на твори великого Кобзаря. Новизна нашого дослідження полягає в тому, що в перше розглядаємо прислів'я і приказки в творчості Марії Дзюби, їх значення для творення національного колориту у романі «Укриті небом» та ідіостилі письменниці.

Метою статті є розгляд паремій у творі Марії Дзюби «Укриті небом».

2. Зінченко Н.І. Фольклорно-історичний роман Євгена Гребінки «Чайковський» крізь призму естетичного ідеалу письменника. *Література та культура Полісся*. 2012. №68.
3. Нахлік Є.К. Українська романтична проза 20-60-х р. XIX ст. Київ, 1988.
4. Хоронжук Т. «Очі чорні, очі жагучі...»: автором славнозвісного роману насправді є відомий український письменник. URL: <http://expres.ua/news/2017/02/25/229837-ochi-chorni-ochi-zhaguchi-avtorom-slavnozvisnogo-romansu-naspravdi-vidomyi-ukrainський-pis'mennik>.

The article is devoted to the study of the features of the romance as a lyrical genre in the works of E. Hrebinka.

Key words: romance, genre, lyrical.

Отримано: 27.04.2018

У науці є багато суперечностей щодо розмежування прислів'я і приказки, ми будемо дотримуватись таких визначень: «прислів'я – стислий і влучний народний вислів (часто афористичний і заримований), у якому в образній формі виражена повчальна думка чи емоційна оцінка якогось явища» [9, с.336], натомість «приказка – влучний, афористичний, іноді римований вислів, який, на відміну від прислів'я, не має повчального змісту та обґрунтування висновку» [9, с.332].

Перейдемо до аналізу роману «Укриті небом». Марія Дзюба у творі використовує велике різноманіття народних паремій, зважаючи на особливості говірки, району між бойківським, гуцульським та надністрянським діалектами. Але вона не сухо використовує вже знайомі говірківі та словникові прислів'я та приказки, а вкладає у уста героїв нові паремії.

Виокремлені прислів'я та приказки у романі ми пропонуємо систематизувати у дві групи: без змін (які ми можемо знайти в словнику) та авторські (принципово нові одиниці пареміології), в кожній групі ми виділимо тематичні підгрупи (тематичну класифікацію використовував М. Номис у своєму збірнику Українських приказок і прислів'їв). Зауважимо, що обсяг статті не дозволяє нам навести усі приклади, тож зупинимось на більш вдалих.

У пареміях без авторських змін, відповідні до словникових варіантів ми виділили такі тематичні підгрупи:

На релігійну тематику, з уживанням біблійних висловів, (в більшості випадків з уживанням лексеми Бог), такі прислів'я та приказки відображать вірування народу та ставлення до божественного. Наприклад: «*Незбаженні шляхи Господні, на все Його свята воля*» [1, с.18]; «*Хто терпеливий, той спасений*» [1, с.18]; «*Як тривога, то до Бога, по тривозі, та й по Бозі*» [1, с.286]; «*Кладе Бог драбину всорі і в долину*» [1, с.52].

Для українців на всіх територіях надзвичайно важливим є господарство з ним і пов'язана наступна підгрупа – паремії з уживанням назв тварин: «*На те коня й кують, щоб не спотикався*» [1, с.92]; «*Не з власної волі пішла коза на базар*» [1, с.59]; «*Дуб теж дерево фаніне, але його плоди тільки свиням годяться*» [1, с.127].

Наступна підгрупа – паремії на позначення людських якостей: «*Виносишся поперед усіх, як лайняк на цуфлі*» [1, с.121]; «*Хоч до рани прикладай*» [1, с.40], «*Нема риби без кости, а чоловіка без злості*» [1, с.49].

Можна виділити ще одну велику групу паремій, які використовуються без змін – прислів'я та приказки про людські вади: «*За дурною головою та й ноги бідують*» [1, с.27]; «*Мудруй не мудруй, а мудріш від себе не станеш*» [1, с.80]; «*Заднім*

розумом кожна мудра» [1, с.265]; про ліниву людину «То лиш до їди вовк, а до роботи заяць» [1, с.53]; про небажання працювати «Як не вмер Данило, то болячка задавила» [1, с.123].

Значну групу складають паремії: про рідний дім «Своя стріха – своя втіха» [1, с.289]; про перевагу досвіду над молодістю «Де старий спіткнеться, там молодий простягнеться» [1, с.232]; про примушення «Просим покорно, наступивши на горло» [1, с.254] та інші.

Марія Дзюба, крім народних паремій, використовувала власні, оказіональні, творячи тим свій неповторний стиль. У цій групі прислів'їв та приказок ми виокремили такі тематичні підгрупи:

На релігійну тематику: «Бог не прийде буюм бити, але трутить» Марія Дзюба перетворила на «Бог не прийде буюм бити, а на старість відмолиш» [1, с.49], «До тої правди, як до ксьондза, годі доступитися» [1, с.33]; «Що нам сіно вліті змокне, котрий Бог змочить, той і висушить».

Наступна підгрупа – паремії у яких висміюють людські вади: про дівочу легковажність «То таке дівоче, що бере хто хоче» [1, с.51]; «А там того гонору, що лиш під спідницею, раз узв'яв – і нема, вичерпався» [1, с.77]; «Такі «тихі» з голови до пояса створіння гей би Божі, а нижче пупця – таки чисто дідьчі» [1, с.97]; «А дівка не сонце, всіх не зігріє» [1, с.63]; про норовливість «Не зачіпайте пса спереду, коня ззаду, а Параню з усіх боків» [1, с.50]; про слабкодухність «А така людина, як худобина: вдарив вона боїться, поки не забуде» [1, с.90]; «А такого кметя, як наш молодий, і солом'яна баба наб'є» [1, с.52]; про надмірну дівочу розкутість «Коло тої курки і пустий когут заспіє» [1, с.51]; про постійно незадоволену людину «Не будь квасна, бо з квасної яблуці солодкого плоду не зірвеш» [1, с.79]; також Марія Дзюба усілка прислів'я «Не будь солодкий, бо тя злижуть, не будь горкій, бо тя сплюють» і утворила приказку «Не будь такий солодкий, бо тя злижуть» [1, с.78].

У досліджуваному романі зображено добу створення колгоспів і для передачі ставлення людей та реалій життя авторка створює такі паремії: «Комунізм – рай на кістках і крові!» [1, с.49]; «До колгоспу з душею той розлучився з нею» [1, с.126]; «Роби рухом, а живися Божим духом» [1, с.126]; «Як були нам злидні й голод – тепер жерім серп та молот» [1, с.126].

А отже, з всього вище сказаного ми можемо зробити такі висновки: пареміологія – це окрема галузь мовознавства; паремії – це самостійні вирази, що несуть повчальний зміст; у творах паремії відіграють роль виразників менталітету та застосовуються для створення колориту; у творі Марії Дзюби «Укріті небом» прислів'я та приказки можна розділити на загальнонаціональні, які виражають спільні для всієї України

ознаки й авторські, які використовує письменниця для створення окремих образів та передачі духу епохи.

Список використаних джерел:

1. Дзюба. М. Укріті небом. Львів : Апіріорі, 2014. 300 с.
2. Колоїз Ж.В., Малюга Н.М., Шарманова Н.М. Українська пареміологія: навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Кривий Ріг : КП ДВНЗ «КНУ», 2014. 349 с.
3. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии. Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1963. 208 с.
4. Шарманова Н.М. Етнолінгвістика : навчальний посібник для студентів факультету української філології / за ред. Ж.В. Колоїз. Кривий Ріг : НПП АСТЕРІКС, 2015. 192 с.
5. Пермяков Г.Л. К вопросу о структуре паремииологического фонда. Типологические исследования по фольклору / сост. Е.М. Мелетинский, С.Ю. Неклюдов. Москва : Наука, 1975. С. 247-274.
6. Алефиренко Н.Ф., Семенов Н.Н. Фразеология и паремииология : [учеб. пособие для бакалаврского уровня филологического образования]. Москва : Флинта; Наука, 2009. 344 с.
7. Лановик М.Б., Лановик З.Б. Українська усна народна творчість : [підручник]. [3-є вид., стереотип.]. Київ : Знання-Прес, 2005. 591 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / упорядн. та гол. ред.: В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2009. 1736 с.
9. Мала філологічна енциклопедія / уклад. О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк. Київ : Довіра, 2007. 477 с.
10. Українська мова: Енциклопедія. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2004. 824 с.
11. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : [словник-довідник]. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
12. Українські приказки, прислів'я і таке інше / упоряд., приміт. та вступна ст. М.М. Пазяка. Київ : Либідь, 1993. 768 с.
13. Знайшов – не скач, згубив – не плач: Укр. 3-70 прислів'я, приказки, усталені вирази / упоряд. К.Л. Яніцька. Київ : Довіра, 2002. 200 с.

The article is aimed at the isolation and differentiation of paremas in the novel Mariya Dziuba «Covered by the Sky». The article presents the definition of paramyology and indicates the researchers of this branch of linguistics. Proverbs and sayings as paremiological units are singled out and analyzed. An attempt has been made to classify them from the point of view of their creation, origin, meaning and dialectal features. Paremas are considered as means of displaying the national picture of the world, their role in the Ukrainian mentality.

Key words: parema, parema classification, proverb, proverbs, national color, idiostyle.

Отримано: 23.04.2018

УДК 808.3-413

О. С. Буцвін, студентка 2 курсу факультету української філології та журналістики

МУЗИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ У ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ ВАСИЛЯ СТУСА

У статті розглянуто особливості функціонування термінологічної музичної лексики в поезіях В. Стуса. Проаналізовано естетичну трансформацію семантики музичних термінів у процесі формування складних метафоричних образів.

Ключові слова: музична термінологія, термін, поезія, поетична мова.

Образність (багатозначність) слова може бути закладена в його семантиці, однак навіть однозначні «необразні» слова в художньому контексті «прагнуть» до образності. До таких необразних слів належать терміни, зокрема й музичні, які, потрапляючи за межі терміносистеми, розширюють свою семантичну структуру і зближуються із загальноживаними словами. Найбільш сприятливі умови для цих процесів надає художній стиль.

Ядром музичної терміносистеми є музичні терміни слова або словосполучення, які співвідносяться з музичними поняттями, мають наукові визначення і «вступають у системні відношення з іншими подібними одиницями мови, утворюючи разом з ними особливу систему термінологію» [3, с.146]. Українська музична термінологія – це відносно стабільна і закріплена традицією лексико-семантична система, що перебуває у стані безперервного руху й поступового вдосконалення. У мові художньої літератури, зокрема поетичних творах,

музичні терміни втрачають свої специфічні ознаки, набуваючи додаткових смислових значень, стають елементом образної системи мови. У новому стильовому контексті термін, неемоційний за своєю природою, може розвивати емоційно-експресивні відтінки і конотації [2, с.128].

Музичні терміни в історичному аспекті були предметом наукового зацікавлення О. Горбача, З. Булика, М. Шекери. Функціонування музичних термінів у художньому мовленні вивчав В. Ярмач. Певні спостереження про музичну термінологію подано в колективній монографії Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк «Українське термінознавство». Комплексне синхронно-діахронне дослідження музичної термінології здійснила С. Булик-Верхола [1].

Мета нашої роботи – проаналізувати музичні терміни, ужиті в поетичному мовленні Василя Стуса, встановити їх функції.

У мовознавстві сьогодні існує кілька класифікації музичних термінів: С. Булик-Верхола, А. Суперанської Н. Подольської, Н. Васильєвої та ін. Найповнішою вважаємо класифікацію музичних термінів, запропоновану Н.Г. Ткаченко: 1) музичні інструменти та їх складові; 2) співочі голоси та їх реєстри; 3) музичні колективи і їх групи; 4) професії, спеціальності, амплуа; 5) дії, процеси праці; 6) жанри, види, сфери музики; 7) окремі музичні твори та їх частини; 8) музичні форми та їх елементи [6, с.70].

У нашій статті ми схарактеризували дві групи термінів: назви музичних інструментів, музичні форми та їх елементи, які здебільшого ужито в переносному, метафоризованому значенні.

У поетичному мовленні В. Стуса музичні терміни втрачають свою стилістичну замкненість, використовуються як елементи тропів. Зокрема у вірші «Посадити деревце» **сурма** означає не назву музичного інструмента, а вживається як символ краси та ніжності рослин: *Дикий виноград обснував гострі шпичаки, розвісив лапате листя і навіть попускав синюваті грона, повисив повій, **трублячи** в поблідлі **сурми** ніжності* [10, с.44]. Або ж творі «Навкруг Землі мої кружляли мрії» лексема **мелодія пісні** допомагає описати рідний край, передати почуття ліричного героя, за яким упізнаємо автора: *Мій краю! Ти спливаєш піді мною **мелодією пісні**, що з дитинства з грудей моїх до неба проростала* [4, с.16]. Метафоризований музичний термін **хор**, нейтральний поза контекстом, ужито для відтворення почуття розпачу: *Церква святої Ірини, пугач кричить із імлі, **хором ериній** нарине розпач, усе замалий – не нагодує довіку геть перехляхлих чекань, зводиться тихо, як віко, шпарою рань* [4, с.82]. (Еринії – богині помсти у римлян). В. Стус використовує прийом навмисного перенесення термінологічних понять у віддалену від термінології сферу діяльності, що дає змогу створити оригінальні образи.

Окрім того, ми спостерегли різні види назв музичних інструментів за походженням, часом виникнення та функціонування: *басоля, дрімба, ріг, литаври, бубон, гітара, скрипка, віолончель та ін.* Наприклад, музичний інструмент **басоля** – український народний смичковий музичний інструмент, схожий на віолончель; поширений на Слобожанщині [7, с.217]: *Біда тут грала на **басолі**, // чорти казались по кутках* [5, с.250]; *Всі вітри зійшлися у полі, / і владять тобою поволи / і **грають** тобі на **басолі** // страшний козачок божевіль* [4, с.130]. Ця лексема уживається, щоб створити атмосферу неспокою, шаленого ритму.

Діалектною є назва музичного інструмента **дримба** – український народний музичний інструмент, поширений в Західній Україні; за формою схожий на невелику підкову, всередині якої розташований тоненький сталевий язичок [7, с.76]: *Скільки тих облич довкола виду твого, ніби німби, так сумовито **виграють** на **дримбу**, хоч Господа на допо-*

могу клич [5, с.192]. Метафоризована назва цього музичного інструмента допомагає авторові відтворити сум, тугу.

Назви ударних музичних інструментів – литаври, бубон – ужито зі стилістичною метою: одні з них використовувались для урочистих подій (литаври), інший є українським народним розважальним інструментом (бубон). Відповідною до цього стає стилістика тексту: ***Тарілки литавр** – // І площини вишу й долу – **колихались**, // Як мідь уроча* [5, с.103]; *Як **бубон**, бився волохатий жаль, // на поворотах автострада тихла // і **ластівок ласкаве чорне пікколо** ліпилось, // мов **гніздо до етажа безлистя посивисті осінні крон*** [5, с.44].

Щоб повніше передати різнобарвність життя, багатоголося навколишнього світу, В. Стус використовує звуки живої природи: *співи світанкових горобців; вологогорлі солов'ї; невмовкні зозулі; птаство цебетливе* та ін. Особливого колориту поезіям надають викликані музичними асоціаціями неологізми на зразок *тонкоспів, підспівало* тощо.

Отже, використання музичної термінології у творах Василя Стуса здебільшого має глибоко асоціативний характер. Крім номінативної функції музичних термінів, поет активно уживає музичні терміни як метафору, порівнює музичні терміни з різними тваринами, явищами, такими як добро, зло, горе, печаль. Використання назв музичних інструментів формує цілісні акустично-зорові образи, у яких уявна картина зображуваного постає через асоціації з зовнішньою формою інструмента та його звуками водночас.

Список використаних джерел:

1. Булик-Верхола С. Формування і розвиток української музичної термінології : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Львів, 2003. 20 с.
2. Вавринюк Т.І. Терміни в поетичних творах Ліни Костенко. URL: <http://journal.kdpu.edu.ua/filstd/article/viewFile/472/443>.
3. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство : підручник. Львів : Світ, 1994. 216 с.
4. Стус В.С. Дорога болю: поезії. Київ : Рад. письменник, 1990. 222 с.
5. Стус В. Твори : у 4 т. Львів : Просвіта, 1994. Т. 1. Кн. 1. 237 с.
6. Ткаченко Н.Г. К истории музыкальной терминологии. *Язык, сознание, коммуникация* : сб. статей. Москва : Филология, 1998. Вып. 5. 80 с.
7. Юцевич Ю. Музыка: словник-довідник. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2003. 352 с.

The article deals with the peculiarities of the functioning of the terminological musical vocabulary in the poems by V. Stus. The aesthetic transformation of semantics of musical terms in the process of formation of complex metaphorical images is analyzed.

Key words: musical terminology, term, poetry, poetic language.

Отримано: 25.04.2018

УДК 821.161.2:811.161.2:161.26

Р. В. Гадюк, аспірантка кафедри української мови

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ МОДАЛЬНОСТІ ПРОХАННЯ У ТВОРАХ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті проаналізовано засоби вираження функції прохання, що належить до зони пом'якшеного спонування. Матеріалом дослідження стала вибірка прохальних речень із текстів художнього стилю, зокрема творів українського письменника Ірванця О.В.

Ключові слова: модальність, інтенція, спонукальна модальність, модальність прохання, прохальне речення.

Багатовекторний характер сучасної лінгвістики зумовлює різноаспектне вивчення мовних одиниць. Визначення потенціалу модальних компонентів, їх здатності визначати кількість і якість залежних від них словоформ, відбувається в безпосередній проекції на основний суб'єкт комунікації – адресанта, беручи до уваги характеристики свідомості (інтенційність) та здатність автора до розумового сприйняття і переробки зовнішньої інформації (когнітивність). Опираючись на таке твердження можемо говорити про можливість нових поглядів на вивчення традиційних, усталених понять, а також перспективи детальнішого аналізу функційних можливостей та потенціалу мовних одиниць в процесі комунікації.

Визначальна особливість тексту як об'єкта вивчення полягає в антропоцентризмі. Це, зокрема, зумовило перехід від опису формальної структури мови як універсального засобу спілкування до аналізу особливостей реалізації мовними засобами суб'єктивних смислів. Людина – центр, навколо якого організовується текст, як на рівні свідомості (інтенція), так і на рівні сприйняття (рецепція). З цього випливає, що антропоцентричний характер об'єднує категорії модальності та інтенційності. Г.Г. Почепцов стверджує, що «своїм мовленнєвим ходом мовець переслідує певну мету... Інтенцію можна розглядати як різновид бажання... У тому разі, якщо інтенція належить мовцеві, дії,

спрямовані на реалізацію інтенції, включають продукування мови або зводяться до цього процесу» [4, с.111].

Інтенційні потреби комуніканта виробили систему вербалізованих засобів, які репрезентують різне за інтенсивністю волевиявлення мовця, спрямоване на спонукання реципієнта виконати певну дію. Функції стимулювання до дії у сучасному мовознавстві дуже різноманітні та складні, а звідси й різноманітність підходів до класифікації функцій спонукальності.

Проаналізувавши праці В.С. Храковського, М.Ф. Косильової та ін. мовознавців, диференціюємо функції спонукання за такими ознаками: відношення між комунікантами; ставлення адресанта до потенційної дії; ставлення адресата до потенційної дії. За такими ознаками спонукальність можна класифікувати на три рівні: категоричне спонукання, пом'якшене спонукання та нейтральне спонукання.

Мовець повинен не відкидати можливість опору – небажання комунікативним опонентом виконати вказану дію, процес. При цьому експресивна сила, тобто сила впливу на волю адресата повинна зрости («*Поїхали-поїхали, – вже майже благально зашепотів Шлойма до водія*») [2, с.22]. Так, присутність цієї ознаки в пом'якшеному спонуканні зумовлює вираження посиленого прохання, перехід його в інший варіант спонукання, наприклад, благання чи упрощування.

Характерно, що через певні позамовні умови властива проханню риса спрямованості дії на користь адресанта може перетворитись у спрямованість дії на користь адресата. Це вказує на існування прохання у мовленнєвому акті. Його характерною ознакою є зацікавленість мовця у тому, щоб схилити адресата до виконання певної дії або прийняття якогонебудь рішення для блага останнього [3, с.167]. Це може супроводжуватись забарвленням відкритої небайдужості або переживання за стан адресата. Виділяють два види прохань: прямі, виражені за допомогою спонукального речення («*Слиш, мужик. Вот такі ножички делаем, на заводи металлоделій. Кути, недорого*» [2, с.31]) та непрямі – мовець побічно спонукає адресата до здійснення дії («*Можє б я сіла, мене так нога болють...?*» [2, с.52]). У прямих прохальних конструкціях подибуємо лексеми сакрального характеру, так звані ввічливі маркери: *благаю, прошу, молю, будьте ласкаві, будь ласка та ін.* («*Візьміть. Прошу, збережіть цей мій твір. Перевезіть його туди, у ваш світ...*» [2, с.45]).

Інтенція прохання може виражатися:

- стверджувальними реченнями: «*Сідайте ось тут. Петре, дай стільця людині, – промовила письменниця неголосно...*» [2, с.43]; «*Скоко грівень при себе маєте? – запитав він Шлойму крізь віконечко, ще й руку простягнув: – Декларацію пред'явить, пожалуста*» [2, с. 11].
- питально-заперечними реченнями: «*Привіт, – поспішно відповів їй Шлойма... – Можє, ти маєш алказельцер?*» [2, с.4]; «*Чи ти можєш дати мені сигарету?*» [2, с.7]; – «*О, у вас хароші сигарети! – – Можє, вгостите?*» [2, с.14].
- реченнями-закиками: «*«Води!»*, «*Води!»* – *а води, як на зло, ніде не знаходилося...*» [2, с.20]; «*Шлоймо Васи-*

льовичу! ... Повертайтеся в поезію, Шлоймо Васильовичу!» [2, с.18].

Стверджувальні, питально-заперечні і закличні висловлювання різняться емоційним відтінком і можуть виражати настрої співчуття та хвилювання, вимоги, заохочення, побажання, тощо. Комунікативні акти прохання, поряд з іншими актами мовлення, володіють розвиненою системою мовних стереотипів, які виражають ілокутивні функції. Так, до груп спеціалізованих засобів вираження інтенції прохання відносяться дієслова, смисловим і предикативним центром яких також є дієслово. Звідси, дієслово є основним засобом реалізації інтенції прохання. В якості додаткових засобів можуть використовуватись слова, словосполучення, частини складного речення, етикетні форми з певною семантикою. Формальною сферою вираження прохання є наказовий спосіб – імператив, який відрізняється від інших способів спеціальним модальним значенням, емоційно-благальною інтонацією, експресією («*Синку, їдь. Я чекатиму. – У матеріному голосі теж чулися нотки прохання*» [2, с. 13]).

Однак, не дивлячись на багаточисельні мовні засоби вираження прохання, варто відзначити, що мовленнєві акти прохання відносяться до проблемної сфери спілкування. Прохання не завжди може викликати мовленнєвий акт згоди, а нерідко й відмову. Часто адресант впевнений, що звертається з проханням, але звучить це, як вимога («*Так що лишіть мене у спокої, будь ласка...*» [2, с.13]). З іншого боку, А.А. Прокопчук вважає, що «прохання в якійсь мірі накладає певну моральну відповідальність на адресата незалежно від його реакції на прохання» [5, с.81].

Таким чином, прохання – потенційно конфліктна тактика, адже учасники комунікативного акту залежать один від одного. Так, автор прохального висловлення повністю залежить від рішення того, кому це висловлення направлено – виконувати чи не виконувати прохання свого співрозмовника.

Список використаних джерел:

1. Бережан Л.В. Категорія спонукальності в сучасній українській мові : автореф. дис. Чернівці, 1996.
2. Ірванець О. Сатириконт-XXI. Харків : Фоліо, 2011. 763 с.
3. Наумук О.В. Мовні засоби вербалізації поради: когнітивний та прагматичний аспекти : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 211 с.
4. Почепцов О.Г. Основы прагматического описания предложения. Київ : Вища школа, 1986. 116 с.
5. Прокопчук А.А. Текст и предложение. *Вестн. Харьк. гос. ун-та.* Харьков : Основа, 1992. №372. С. 77-78.

The article considers the means of expressing the request function belonging to the softened induction zone. The research material is a selection of proverbial sentences from texts of artistic style, in particular the works of the Ukrainian writer Irvanets O.V.

Key words: modality, intention, inductive modality, modality of the request, whimsical sentence.

Отримано: 20.04.2018

УДК 821.161.2-1

М. П. Мазурик, студентка 4 курсу факультету української філології та журналістики

СПОСОБИ ТВОРЕННЯ ЗВУКООБРАЗУ У ПОЕЗІЇ М. СЕМЕНКА

У статті на основі концепції С. Бураго здійснено аналіз мелодії поезій М. Семенка. Доведено смислоутворювальну роль мелодії поетичних творів. Встановлено взаємозв'язок мелодії з ідейно-тематичними та образотворчими елементами.

Ключові слова: мелодія поетичного твору, звукообраз, звучність, М. Семенко.

«*Я остроїв поезію в стрій, ні разу не надіваний*» – пише М. Семенко в одному зі своїх віршів. І справді, поет є одним із найталановитіших новаторів ХХ століття у сфері художнього слова. Свідоме відхилення від віршових канонів, образно-асоціативних стереотипів, від тогочасних мовних норм стало творчим *serdo* М. Семенка, невід'ємною ознакою його ідіостилу.

Багато науковців (М. Вороний [3], Б. Якубський [9], Г. Вокальчук [2], Ю. Ковалів [5], М. Сулима [7], О. Гальчук

[4], та ін.), досліджуючи творчість Семенка, аналізували його стиль, поетичну мову, новаторські теми, провідні мотиви. Проте саме звуковому вираженню його поезії приділяли мало уваги. П. Филипович навіть так сказав про М. Семенка: «Бракує йому і тої мелодійності, що так відзначає твори Северяніна, і тої яскравої образності, на яку такій багатий Маяковський» [8, с.227]. Важко погодитися з тезою П. Филиповича, адже поезія М. Семенка вирізняється фонічним багатством (яскраві алітерації, асонансами, грою звуків). До того ж,

М. Семенко був чудовим скрипалем, тому, експериментуючи зі словом, він напевне звертав увагу на звукове вираження своєї поезії, брав до уваги семантику звуку.

Метою нашої роботи є дослідження ролі звукообразу в поетичній творчості М. Семенка. Для реалізації поставленої мети важливим є розв'язання таких **завдань**: виявлення та аналіз способів творення звукообразів у поезії М. Семенка; з'ясування їх основних функцій у поетичному тексті.

Коли говорять про мелодійність поезії, зазвичай мають на увазі ритм, метр, алітерацію, асонанси, риму, інтонаційне оформлення, що втілюють її. Але чи достатньо лише цього, щоб «почути» мелодію вірша? Відомий дослідник С. Бурого пропонує концепцію мелодії поетичного мовлення, яка націлена виявити найбільш об'єктивні чинники мелодійності поезії. Концепція ґрунтується на понятті звучності, що не залежить від суб'єктивного інтонування, а лише від сили кожного звуку.

С. Бурого всі звуки мови ділить на сім класів і кожному з описаних груп, а також паузу наділяє числовим еквівалентом в порядку зростаючої звучності («1» – пауза; «2» – п, т, к, ф; «3» – ш, щ, ч, ц, с, х; «4» – г, б, д, з, ж; «5» – р, л, м, н, в, й; «6» – не наголошений голосний; «7» – наголошений голосний) [1, с.145]. Отож, загальний рівень звучності кожного вірша – це середнє арифметичне від кількості усіх звуків у вірші; звучність усієї поезії дорівнює середньому арифметичному від звучності усіх віршів твору. Звичайно, такий підрахунок не є самоціллю. За спостереженнями С. Бурого, «у високому звучанні вірша проявляється його емоційна відкритість» [1, с.161], «навколо середнього, тобто найхарактернішого, рівня мають тенденцію розміщуватися найбільш важливі і характерні елементи поетичного твору з точки зору його тематичної заданості» [1, с.151] і «глухо звучить те, що несе на собі відбиток емоційної скутості» [1, с.161]. Отож, визначивши звучність кожного вірша і всього поетичного твору загалом, можемо побудувати графік мелодії поетичного твору, і позначити на ньому його середню звучність. Мелодія поезії набуває наочної форми, що дає можливість безпосередньо співвідносити динаміку рівня звучності і семантику художнього тексту.

На прикладі поезії М. Семенка «Місто» [6, с.34] простежимо формування звукообразу шляхом мелодії вірша за концепцією С.Б. Бурого. Сенс поезії виходить за межі «голої» семантики і на передній план виходить саме звучність, мелодія, динаміка цього вірша. Назва поезії, а також такі образи як «візники», «трамвай», «рухобіги», «автомобілібілі», «життерух» вказують на динаміку міста та його звучання, мелодію. Розглянемо графік мелодії поезії М. Семенка «Місто».

Найвищу звучність у поезії мають віршорядки: «бі бо» (5,75); «бу» (6), «елі» (6), «лілі» (6), і це зрозуміло, тому що вони відтворюють галасливі звуки машин. У вірші це підсилено ще й алітерацією на «б» і асонансом на «і»: *бі бо* (5,75) / *бу* (6) / *автомобілібілі* (5,35) / *бігорух рухобіги* (5,13) / *рухливобіги* (5,27). Читаючи, ми ніби чуємо як сигналять машини: «бі-бі-і-бі-бі-і-бі-бі», чуємо їх своєрідну музику, – спочатку наростання цієї звучності (від 5,75 до 6), ніби машини наближаються, а потім спадання (від 6 до 5,27), тобто машини вже проїхали повз. У віршорядках «селі» (5,5), «елі» (6), «лілі» (6), що теж вирізняються високою звучністю, ми також «чуємо» звук проїжджаючої повз карети швидкої допомоги: «елі-елі-лілі», і у цьому випадку це наростаюче звучання (від 5,5 до 6). Аналізуючи рядки з найвищою звучністю, бачимо, що вони відповідають ненаголошеному голосному (6), тобто наближені до вокального співу, так як звучання голосного є ні що інше, як вокальне звучання.

З графіка видно, що звучність поезії «Місто» коливається від 6 до 4. Це говорить нам про високу контрастність її віршорядків. Таким чином перепади звучності відображають саме динаміку міста, його насиченість звуками та водночас спокійним розміреним життям. Якщо рядки з найвищою звучністю (6) відтворюють голосні звуки ма-

шин, то у рядках з найнижчою звучністю: *пах* (4,33); *пахка* (4,2); *пахітоска* (4,22) «чуємо» як людина у вирі цього шуму спокійно палить (адже «пахітоска» – це тонка цигарка з тютюну, загорнутого в лист кукурудзи). Цей звукообраз доповнений алітерацією на «п», «х» та «к», що допомагає «почути» як людина ніби видихає дим: «пх-пхк-пхк».

У поезії дуже цікавими є рядки: *кохатъ кахикатъ* (4) / *життедатъ* (4,25), що також мають найнижчу звучність. Це говорить про те, що у місті панує не тільки мелодія машин, руху та шуму, а є і місце почуттям, при мелодії яких всі звуки міста відходять на другий план. Особливо це добре видно у порівнянні цих рядків з попередніми: *дим синій* (5,37) / *чорний дим* (5,12) / *пускають* (4,85) / *бензин* (5,33) / *чаду блазять* (4,9), що мають вищу звучність та семантично зображають картину міста. Але раптом поет звертається до почуття кохання і ці картини відразу зникають, мелодія стає менш звучною, спокійною.

Найближчими до середньої звучності твору (5,02) є кілька віршорядків: *berceus кару* (5); *диму сталь* (5); *м* (5); *трам* (5). Найцікавішим тут є рядок «*berceus кару*», адже *berceus* – з французької означає коліскова. Звукообраз *berceus* знову натякає нам на музику, а у цьому випадку саме на «коліскову кару / селі». У цьому вірші закладено смислове ядро усієї поезії – коліскова міста, яке завжди живе, динамічне, звучне, постійно рухається, крутиться, як карусель і водночас є коліскою, тихим і рідним куточком.

Не можливо не звернути увагу у цій поезії і на семантику таких okazionalizmів як «бігорух», «рухобіги», «рухливобіги», «життерух», «життебензин», що підсилюють ідейну наповненість цього вірша – показати швидкість, стрімкий, постійний рух у місті. Ці слова разом із звукообразами доповнюють картину міського життя.

Отже, віршам М. Семенка мелодійність не просто притаманна, вона часто стає ключовим чинником організації його творів. Звукообрази, витворені через гаму звуків підсилюють ідейно-тематичне наповнення, вказують на основні художні образи, роблять поезію М. Семенка виразною і неповторною.

Список використаних джерел:

1. Бурого С.Б. Мелодія стиха. (Мир. Человек. Язык. Поэзия) : монографія. Київ : Collegium, 1999. 50 с.
2. Вокальчук Г.М. Михайль Семенко : «Я хочу кожний день все слів нових...». *Українська мова*. 2002. №2. С. 92-100.
3. Вороний М.М. Семенко. «Prelude. Лірика». Київ, 1989. С. 643-647.
4. Гальчук О.В. Рецептивний горизонт міфології Сатурна в ліриці Михайля Семенка. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Філологічні науки : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2015. Вип. 39. С. 58-63.
5. Ковалів Ю. Михайль Семенко і футуризм. *Визвольний шлях*. 1995. №10-11. С. 12-16.
6. Семенко М. Вибрані твори / упоряд. А. Біла. Київ : Смолоскип, 2010. 688 с.
7. Сулима М. «...Що для мене Азія значить» (Східні мотиви у творчості Михайля Семенка). *Слово і час*. 2008. №9. С. 70-73.
8. Филипович П. [Про Михайля Семенка]. *Літературно-критичні статті*. Київ, 1991. С. 226-231.
9. Якубський Б. Михайль Семенко. *Червоний шлях*. 1925. №1-2. С. 244-255.

The article deals with the analysis of melody of M. Semenکو's poetic works, based on the concept of S. Burago. It is proved that melody of poetic works makes sense. The interconnection of melody with ideological and thematic and descriptive elements is revealed.

Key words: melody of poetic work, soundimage, sonority, M. Semenکو.

Отримано: 26.04.2018

МІЛІТАРНА ПОЕЗІЯ ІВАНА МАЛКОВИЧА У ДЗЕРКАЛІ АНТИВОЄННОЇ ЛІРИКИ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА

Стаття розкриває питання присутності воєнної тематики у творчості В. Симоненка й І. Малковича. Належачи до різних історичних епох і письменницьких поколінь, обидва поети реалізують тему війни як власний пережитий досвід. Доведено, що попри порушення в ліриці цих поетів загальнозначимої проблематики, воєнні вірші мають приватне, інтимне звучання.

Ключові слова: Василь Симоненко, Іван Малкович, мілітарна лірика, поет, шістдесятництво, Друга світова війна, війна на Сході.

Актуальність нашого дослідження зумовлене необхідністю прочитання мілітарної поезії в контексті зовнішніх і внутрішніх політичних проблем сучасності. Воєнна тематика в поезії наразі досліджена меншою мірою, порівняно з прозою. У зв'язку з цим виникла потреба детального вивчення ліричних творів мілітарного спрямування, бо це має стосунок до тих викликів, які доводиться переживати Україні.

Метою дослідження є порівняльний аналіз зразків мілітарної лірики представників різних епох Василя Симоненка та Івана Малковича.

Василь Симоненко пережив лихоліття Другої світової війни, яка лягла твердим відбитком на його життєвий та творчий шлях. Він був дитиною війни, але сприймав її наслідки та відгомін далеко не по-дитячому. «Знаковим є той аспект, що автор творить візію війни крізь призму світосприйняття принципово немілітарного героя» [2, с.15]. В своїй поезії «Можливо, знову заgrimлять гармати» автор зміг передати і своє власне ставлення до війни, і біль свого замученого народу: «І буде плакати і журитись мати, / Коли сини ітимуть на війну» [5, с.118]. Він описує безнадію, яка охоплює народ: «А може, дехто втрапить віру й силу...» [5, с.118]. Поет втілює в своєму ліричному героєві риси справжнього солдата, яким він поставав для нього: «Я рад прийняти на себе всі вогні» [5, с.118]. Так може вчинити лише мужня людина, і це саме та риса, яку автор возвеличує в своєму народові. Василь Симоненко дійсно боїться того, що хтось може забути той пережитий жах, що майбутні покоління не зможуть оцінити, який дорогоцінний скарб вони мають – мир. В поезії «Земля кричить. Шинкують кров'ю війни...» митець повною мірою передає жахіття війни: «І без кінця – окопи, барикади...» [5, с.202]. Він нараощує напруження, щоб створити відповідну атмосферу: «...Були німі кургани, / І війни йшли не на життя – на смерть, / Гриміли залпи, і ятрись рани, / І світ ішов, здавалось, шкереберть» [5, с.202]. Василь Симоненко благає, щоб майбутні покоління пам'ятали це, аби не повторити тих помилок: «О, не забудьте, люди... Щоб більше нашу голубу планету / Не шарпали розбійницькі бої» [5, с.202]. Війна глибоко позначилася на свідомості автора. Утвердженням миру є ще одна поезія Василя Симоненка, яка має промовисту назву «Салюти миру». Вірш просякнутий оптимізмом: «Перемоги радісної день...» [5, с.204]. Він оспівує героїв, які вічно житимуть для нас: «І живуть у пам'яті народу, / Його вірні дочки і сини» [5, с.204]. Як логічний висновок автор стверджує, що тепер «наші грізні бойові гармати / Салютують миру – не війні!» [5, с.204].

Іван Малкович застав війну, яка поступається Другій світовій лише масштабами. «У його поетичних творах виразно відчутний протилежний офіційно диктованій стратегії погляд на війну та її відображення у творчості. Аналіз творів дає можливість простежити зовсім іншу систему соціально-етичних координат і моральних цінностей. Тому зображення війни та її наслідків не вписувалося в офіційну оптимістично-наступальну перспективу літератури, яка задавалася як єдино можлива і безальтернативна. У основі мілітарної лірики поета – уникання патетичної риторики, героїчно-оптимістичної настанови як знакових для офіційної версії парадної переможної війни» [1, с.26].

Він широко співпереживає своїй державі, підкреслює значимість боротьби: «Тут зібрались, вітчизно, твої найвірніші сини / й твої доньки найкращі. Й ніхто не чекає бліцкригу» [3, с.260]. Автор наче проводить паралелі між війною, яку народ ще досі не може забути, і війною, яка наносить нові рани на ще свіжі шрами. В поезії «Ніч. Терикони...» ці паралелі дуже відчутні: «... знову червоної просять зими, / знову вовки будуть ситі а ситі / знову в річках

згігантють соми» [3, с.261]. Він переводить оповідь на свого ліричного героя, який прямо в центрі нового пекла: «...я ще відстрілююсь, отже – живий...» [3, с.261]. Віршем «Гавбиця, мавзер, трофейний танк...» Іван Малкович відкриває завісу сучасної міжнародної війни, говорячи про все без партитур: «Лівославні усі православні і, ковтнувши кремлівського гелію...» [3, с.262]. Автор влучною фразою передає становище своєї країни: «То завезені люди. Не наші. Тут наших тепер замало» [3, с.262]. Його ліричний герой, ймовірно той воїн-музикант Ярема, якому присвячено вірш, описує різкі зміни в своєму житті, спричинені війною: «Ще недавно я грав на кобзі, співав, малював ікони. / А тепер – териконів рясне кровотиння. Стережу терикони...» [3, с.263]. Цим висловом автор описує стан всієї України, всього народу, життя якого стрімко перевернулося. Але поет широко вірить в щасливе завершення війни, і вселяє цей оптимізм в його читачів: «...знов засіються тут наші люди, / тож немарна тут кров і моя, і колись тут поіншому буде» [3, с.263]. Митець вірить, що може бути боротьба до згину: «...до останнього пострілу, подиху, вибуху, вдиху» [3, с.263]. Народ буде боротися за свою свободу, територію, своє майбутнє. Ще одна поезія Івана Малковича є картиною українського сьогодення – «Я був м'який, як віск...». В ній він відверто говорить про мету кожного сучасного українця-воїна: «Йдем в імлі/ латати вирви на кордонах/ старої княжої землі» [3, с.264].

Тема війни у творах багатьох митців зазначеного періоду реалізувалася нерідко як відгомін пам'яті. Патріотична та мілітарна лірика цих двох поетів є надзвичайно життєствердною та мотивувальною. Митці закликають любити свою землю, боротися за неї, і показують це на власному прикладі. Образ нашої держави надзвичайно промовистий: вона безбройна, проте має велику силу – силу духу, що простяглася через весь Всесвіт.

«Найпривабливіша риса творчості Василя Симоненка – гуманізм, найвища цінність для поета – людина і людське життя», – стверджував Я. Розумний [4, с.40]. Поезія Івана Малковича надзвичайно актуальна для українців, які у ХХІ столітті, вже маючи незалежність, сприймали її як дар, а тепер змушені захищати кров'ю.

Здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів аналізу мілітарної лірики різних епох. Подальша робота буде спрямована на дослідження громадянської лірики Василя Симоненка та Івана Малковича, адже вона тісно пов'язана з мілітарною тематикою.

Список використаних джерел:

1. Захарчук І.В. Війна і слово (Мілітарна парадигма літератури соціалістичного реалізму) : монографія. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2008. 406 с.
2. Логвиненко Ю.В. Мілітарна лірика Миколи Руденка в контексті тоталітарної літератури ХХ століття. *Філологічні трактати*. 2014. Т. 6, №3. С. 11-17.
3. Малкович І. Подорожник з новими віршами. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2017. 304 с.
4. Розумний Я. Героїка чи антигероїка : тема війни в поезії шістдесятників і Нью-Йоркської групи. *Сучасність*. 1986. №11. С. 34-45
5. Симоненко В.А. Вино з троянд: вибрані твори. Київ : Знання, 2017. 207 с.

The article reveals the issue of the presence of military issues in the works of V. Symonenko and I. Malkovich. Belonging to different historical epochs and writers' generations, both

poets realize the theme of war as their own experience. It is proved that despite the violation in these lyric poems of common problems, military verses have a private, intimate sound.

Key words: Vasyl Symonenko, Ivan Malkovich, military lyric poet, sixties, Second World War, war on the East.

Отримано: 26.04.2018

УДК 821.161.2-1.091

А. М. Нехороших, студентка 3 курсу факультету української філології та журналістики

ПРОБЛЕМА АВТОБІОГРАФІЗМУ У РОМАНІ МАРКО ВОВЧОК «ЖИВАЯ ДУША»

Стаття присвячена дослідженню у визначенні і обґрунтуванні проблеми автобіографізму у романі «Жива душа» Марко Вовчок.

Ключові слова: роман, автобіографізм, авторське «Я».

Останнім часом в українському літературознавстві спостерігається поживлене зацікавлення творчим процесом України другої половини XIX століття. Дослідження автобіографічних творів стало провідним напрямом у сучасному літературознавстві. Не зважаючи на численні дослідження невіршеними залишаються питання, які стосуються автобіографізму починаючи від самого визначення поняття «автобіографізм». Марко Вовчок збагатила українську літературу жанрами соціально-проблемного та баладного оповідання, соціальної повісті, психологічного оповідання й повісті, соціально-побутової казки, художнього нарису. Деякі оповідання Марка Вовчка за жанровими ознаками й поетикою, по суті, є етюдами, ескізами.

Теоретико-методологічні аспекти творчості Марко Вовчок досліджували Б.М. Мінчин, Н.С. Крутікова, Є.П. Брандіс, А.В. Недзвідський, М.С. Грицай, І.Я. Павленко та інші.

Мета статті полягає у визначенні і обґрунтуванні проблеми автобіографізму у романі «Живая душа» Марко Вовчок.

У другій половині XVIII століття із мемуарів виокремилася автобіографія. Автобіографізм – досить поширене явище у художній літературі. Зумовлено це тим, що при написанні художнього твору будь-який автор свідомо чи підсвідомо використовує свій власний досвід, вплітаючи його у тло розповіді. Таким чином реалізується метатекстуальність – різновид інтертекстуальності, що характеризується переказом, варіаціями на тему перетексту, дописуванням «чужого» тексту, мовною грою з перетекстами [1, с.112].

Марко Вовчок – одна з перших в Україні, хто заговорив про права жінок, – мабуть, на неї так вплинула тодішня Європа, де письменниця жила довгі роки. Вона плідно працювала над журналом, у якому піднімалися питання емансипації та який, в свою чергу, повинен був допомагати жінкам. Вовчок говорила [1, с.65]:

«Мене дуже тепер хвилює думка, скільки б могли зробити жінки, священицькі доньки й дружини, і що вони нічого не роблять».

Феміністичні настрої упродовж її життя чергувалися з романами, хоча в своїй літературній діяльності письменниця описувала жінок, які залежали від кохання, ситуацій, суспільних нав'ювань. Сама вона прагнула бути вільною ще змолоду, коли у 17 вийшла заміж, щоб позбутися родинної опіки. Чим краще складалось її життя, тим краще розвивалась її літературна діяльність.

Не тільки біографія, але й творчість Марка Вовчка свідчить про її зацікавленість проблемами фемінізму, адже з такою любов'ю та ніжністю вона ставиться до своїх героїнь, тонко вимальовуючи їхні характери, настрої та погляди на життя.

Українська та російська проза Марка Вовчка – це великий світ прекрасних жіночих образів, духовних пошуків і відкриттів істини людського буття. Письменниця зуміла зазирнути в такі глибини жіночої душі, які ще не відкривалися нікому до того часу. Марко Вовчок на сучасному етапі розвитку не тільки української, а й світової літератури займає одне з провідних місць, оскільки саме з її ім'ям пов'язана постановка проблеми емансипації жінки в українській літературі [2, с.15].

У романі «Живая душа» Марко Вовчок моделює образ нової жінки – цілісної, рішучої, цілеспрямованої люди-

ни, здатної долати обставини та опір середовища, втілювати свої переконання. Дослідниця М. Крупка наголошує на тому, що за способом інтерпретації дійсності творчість письменниці належить до першої фази літературного фемінізму (за класифікацією Е. Шовалтер) [3, с.266].

Додамо, що перша фаза фемінізму складається з творів із виразною емансипаційною спрямованістю, тож до останніх можна зарахувати і роман «Живая душа».

Образ Маші, головної героїні роману, відповідає типу жіночого образу «жінка – аристократка духом». Жінки цього типу керуються прагненнями гармонізувати буття, досягти щастя завдяки любові, добру, розуму, а також рівності у взаминах між чоловіком і жінкою. В характері аристократки духу поєднано розум і почуттєвість, жіночі та чоловічі риси. Вона – самостійна і самодостатня жінка, яка прагне робити добро і здатна на самопожертву заради добра [2, с.331].

Варто підкреслити, що її героїня Маша як і сама Марія Вілінська раптово і цілеспрямовано починає усвідомлювати своє призначення. Головна героїня в іншому світлі побачила обмеженість своєї тітки Надії Сергіївни та її гостей, і перспектива уподібнитись їм стала поштовхом до духовного переродження та рішучих дій.

Внутрішні монологи покликані дати читачеві якомога повніше розуміння зростання й реалізації бунту Маші проти системи патріархальних цінностей, в якій вона мусить існувати.

Так, Маша після однієї з «інтелектуальних» бесід, що їх часто проводила в себе вдома Надія Сергіївна й куди запрошувалися «прогресивні» люди містечка, вирішує, що з неї досить нікчемних розмов про добро й правду, про високе призначення людини, про боротьбу й неминучі страждання за любов до істини:

«Але нема за тими словами ніякого діла – і тому виснуть у повітрі безпорадними уривками ці слова, гаснуть і зникають» [4, с.56].

Змальований етап розвитку головної героїні як індивіда завершується її формуванням як особистості. Дівчина раптово і цілеспрямовано починає усвідомлювати своє призначення, духовно переконструюючись й водночас відмовляючись від усіх умовностей і стереотипів, які досі стримували її подальший духовний ріст: *«Тут же примешивались і припутьывались тисячи воспоминаний, тысячи неясных планов, много внезапных открытий, неожиданных прозрений»* [4, с.276].

Другий етап передбачає посвячення у внутрішній духовний світ, коли індивідуальна психологія людини відокремлюється від колективної. Відбувається так зване розширення особистості, яке досягне свого піку під час зустрічі із Загайним. Ці «зустрічі» не слід сприймати буквально – це метафора моменту досягнення найвищого духовного росту людини, який досягається збагаченням внутрішнього світу завдяки впливу несвідомого. Так, знайомство із Загайним впливає на неї дивовижним чином. Вона переживає досі не звідане почуття, яке навряд чи можна ідентифікувати як кохання – це радше відчуття релігійного благовоління глибоко віруючої людини перед святиною: *«Всю ночь она не спала и даже не ложилась, а сидела у окна, подперши голову руками. Иногда крупные тихие слезы катились по ее лицу; ей дышалось легко и вольно, как после темницы на свежем, живительном воздухе...»* [4, с.141].

Таким чином, серед жіночих образів-характерів у досліджуваному романі можна виокремити образ «жінки –

аристократки духом» Маші, яка втілює протест проти субординації жінок у патріархальному суспільстві Російської імперії другої половини XIX ст. Цей протест не полягає у заперечуванні влади чоловіка, а лише спрямований на здобуття рівних прав для самореалізації. Це також протест проти традиційної ролі жінки в будуварі, який Маші вдається успішно втілити в життя.

Власне «я» письменниці виражається через автобіографічні теми, мотиви, образи. Письменниця показує життя жінки «зсереди», про це свідчать сумніви, коливання, прагнення. Саме в її творах відбита сутність жіночої природи, виражені особливості жіночого бачення світу.

Аналіз дослідження свідчить про те, що у творчості Марка Вовчка в цілому, увага в «Живій душі» зосереджена на осмисленні місця і ролі жінки у суспільстві, її емансипації. Були також зачеплені питання відступництва, конформізму особистості.

УДК 821.161.2–2.0*06.091

О. В. Паламар, магістрантка факультету української філології та журналістики

МОДЕРНІ ЯВИЩА В УКРАЇНСЬКІЙ ДРАМАТУРГІЇ ПЕРШИХ ДЕСЯТИЛІТЬ XX СТОЛІТТЯ: КОМПАРАТИВНИЙ ДИСКУРС

У статті розглядається функціонування модерних явищ в українській драматургії перших десятиліть XX століття, що реалізують компаративний дискурс із європейською драмою модерну; простежується зв'язок українських драматургів із митцями зарубіжної драматургії модерну.

Ключові слова: модерна драма, неоромантизм, експресіонізм, символізм.

Розвиток української драми доби модернізму – одне з найбільш актуальних проблем сучасного літературознавства. Жанрову специфіку новітньої драми досліджували С. Хороб [10], І. Слоновська [8], Н. Малютіна [4] та ін., однак глибина проблеми і досі відкриває нові грані, що потребують додаткових студій.

Модерне мислення у драматургії перших десятиліть XX століття характеризується змінами внутрішнього світу особистості, пошуками нового у формах вираження та творенням передусім індивідуальності, що реалізується у своєрідних виявах. Драматург Микола Куліш в одному з листів до Івана Дніпрянського пише про необхідний пошук нових форм: «Шукаю форми. Прочитав «От символізма до октябрія» (така є книжка про літературні напрямки і школи), читав Троцького «Література і революція», заглядаю до Пільняка, зачеплюю Іванова Вс., Бабеля, прислухаюсь до Тичини, придивляюсь до Хвильового... і думаю собі: ні, Жане, з реалізму я не можу вийти, інакше мене не буде, але і стара форма гонить мене від себе, як та теща. Тікав би од неї на край світу» [2, с.515].

На авансцену європейського театру виходить «нова драма». Неоднозначна та непрограмна, вона запропонувала свою інтерпретацію не лише натуралізму, а й імпресіонізму та символізму. У п'єсах Ібсена, Шоу, Гауптмана, Стріндберга, Метерлінка формуються нові світоглядні постулати [9]. А. Стріндберг наголошує на тому, що сучасна драматургія не повинна бути обмежена вже визначеними художніми формами, а навпаки – має реалізовуватися авторськими переживаннями й спостереженнями. Зокрема ідея «камерної музики у драмі» та триповерхова будова Стріндберга паралельні з композицією «Патетичної сонати» М. Куліша.

Складність драми у будь-якому вияві полягає у тому, що її творець має враховувати велику кількість нюансів. Якось Конгрів сказав Вольтеру, що він не так драматург, як дворянин. Враховуючи, що Конгрів стоїть біля витоків комедії моралі, ця думка яскраво демонструє, що авторів комедій слід підходити як комедіографу насамперед до себе. Те ж стосується трагедії та власне драми. «Нова драма» fin de siècle ж реалізує прагнення правдивого зображення нового внутрішнього світу, соціальних та побутових характеристик, відкриває своєрідні принципи художнього драматичного мистецтва. Зосібна, з'являється феномен «четвертої сцени», що дозволяє актору (за К. Станіславським) почати жити власне життям п'єси. Така драматургія розвиває та реалізує також соціальну, психологічну й інтелектуальну «драму ідей» [1].

Феномен «нової драми» спонукає до виникнення національних театрів у співпраці режисерів та драматургів – Андре

Список використаних джерел:

1. Доманицький В. З науково-творчої спадщини : Статті, рецензії, огляди, бібліографія. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю., 2010. Кн. 2. 410 с.
2. Засенко О. Марко Вовчок. Життя, творчість, місце в історії літератури. Київ : АН УРСР, 1964. 656 с.
3. Кісілюк Н.Ю. Духовний світ жіночих образів у романі «Живая душа» Марка Вовчка. *Питання літературознавства*. 2011. №82.
4. Марко Вовчок. Живая душа. Київ : Молодь. 334 с.
5. Фатеева Н.А. Контрапункт интертекстуальности, или интертекст в мире текстов. Москва : Агар, 2000. 280 с.

The article is devoted to the study of the definition and substantiation of the problem of autobiographicalism in the novel «The Living Soul» by Mark Vovchok.

Key words: novel, autobiography, author «I».

Отримано: 17.04.2018

Антуан (паризький «Вільний театр»), Отто Брам і Макс Рейнградт («Вільна сцена», «Німецький театр», «Новий театр», «Камерний театр»), Дж.Т. Грейн, Б. Шоу, Х. Гренвілл-Баркер («Незалежний театр», «Королівський театр» в Англії), К. Станіславський, В.І. Немирович-Данченко (МХТ) [5]. В українській літературі модерна драма презентована «театром корифеїв» у діяльності трупи І. Карпенка-Карого та П. Сакасаганського; театром «Березиль» Леся Курбаса. У своїх експресіоністських спектаклях («Газ», «Джиммі Хігінс», «Народний Малахій», «Маклена Граса») Леся Курбас акцентував на проблемі зіставлень та протиставлень між колективістським «ми» й особистісним «я», що вирішувалося особливо трагічно, виключно емоційно «вибухово». Тож, ідеї, які сповідували герої таких драматургічних творів і вистав не лише відображали соціальні проблеми, а й ставали їх внутрішньою «субстанційною сутністю» [10, с.310].

Українська література кінця XIX – початку XX століття переживає ті ж процеси, що і європейська. З'являються нові течії, відбувається ламання старих форм, пошук нових виражальних засобів. У річці нових пошуків європейських драматургів розгортається і вітчизняна драма початку нового століття. Гучно заявляє про себе інтелектуальна неоромантична драматургія Лесі Українки, засобами психологічної драми розробляє морально-етичну проблематику В. Винниченка, принципи «нової драми» блискуче втілює М. Куліш, символістську драму творить Олександр Олесь [8].

Перші десятиліття XX століття стають тлом для творення нової авторської свідомості та своєрідних модерних структур. На підставі цього С. Хороб у монографії «Українська модерна драма кінця XIX – початку XX століття» [10] виокремлює три основних явища у модерній драматургії: неоромантизм, експресіонізм, символізм.

Літературознавець наголошує на багатогранності розвитку німецького неоромантизму, що поєднав у мистецтві як поетику, так і практику; на розвитку французької та польської національної неоромантичної свідомості й на філософсько-соціальних питаннях у англійській літературі цього періоду. «У неоромантизмі, як і в романтизмі, земне пов'язувалося з небесно-містичним, полярно протилежні елементи об'єднувалися в душевних глибинах індивідуума, що відбиває видимий і невидимий світ «через призму власної індивідуальності й творчо оформляє культуру сприйняття, розуміння, мистецькі почуття і ставлення до життя або вчинків» [10, с.24]. Так виокремлюється «неоромантичне покоління» Лесі Українки, Михайла Коцюбинського, Володимира Винниченка, Василя Сте-

фаника, Ольги Кобилянської, Богдана Лепкого, Олександра Олеся, Миколи Вороного та ін.

Символізм, що зародився у французькому та бельгійському письменстві на філософських засадах Артура Шопенгауера й Анрі Бергсона С. Хороб відмежовує від неоромантизму. «П'єси Моріса Метерлінка, Гергарта Гауптмана, Станіслава Пшибишевського, Станіслава Виспянського, Люціана Риделя та інших митців слова, що сповідували принципи символістського типу художнього мислення (замість реалістично-раціонального домінуючим тут було ірреально-ідеалістичне), засвідчують прагнення їх авторів поставити своїх дійових осіб у всезагальні, сказати б, космічні простори» [10, с.126] – наголошує дослідник.

Український символізм споріднений із західноєвропейським, польським та російським, але без потужного функціонування натуралістичної моделі авторської художньої свідомості. Українська символістська драма як самоцінне явище сформувалася із «філософії серця» й романтизму. Реалізувалася вона у творчості Лесі Українки, Олександра Олеся, Спиридона Черкасенка, Гната Хоткевича, Володимира Винниченка, а згодом символістською естетикою й поетикою послуговувалися Микола Куліш, Іван Кочерга, Леонід Мосендз [10, с.180]. Феномен експресіоністської драми С. Хоробом зазначається як імпульсований драматургічною спадщиною Августа Стріндберга та Георга Бюхнера.

Свого часу доволі влучно охарактеризував загальний пафос експресіоністських драм Лесь Курбас: «В обривках програм, у вирваних цитатах, сильних, як удари стихій, в котрих невідомо скільки духу, а скільки безпосередньої інтуїтивності, в котрих картини небувалих досі об'явлень шпурляються з легкістю жонглера, в котрих почуватися дике стремління до необмеженого, необнятного; людина у вселенній, величина у своїй трагедії, сама на гльобі, з рукою, що вп'ялася в небо і рве його до стіп своїх; міць і воля – хаотична, гаряча, що ломить те, що досі звалось «стильність», щоб, нічим не зв'язаній, відбити на небесах яскраву, небувало колірну цятку своєї сили» [3, с. 254].

Головним образом експресіоністської драми стає «молода людина», що спрямовує свою боротьбу супроти надлюдських сил. Ця нова особистість твориться на основі філософій А. Шопенгауера та Ф. Ніцше й проявляє себе як у драмах Августа Стріндберга та Станіслава Пшибишевського, так у драматургічній спадщині Миколи Куліша, Володимира Винниченка, Спиридона Черкасенка. Як приклад, ідейно-художній зміст драми «Народний Малахій» (М. Куліш) висвітлює експресіоністського героя (Малахій), що зазнає трагедійної поразки у життєвій боротьбі й стає не стільки індивідуалістом, скільки мучеником індивідуалізму [10, с.346].

Англійський письменник Сомерсет Моєм у своєму романі «Підводчачи підсумки» викладає секрет написання модерних п'єс у двох заповідях – не відхилитися від головного

та скорочувати всюди, де лише можна. Він пояснює це так: якщо автор відволікається від основної ідеї – від неї відволікається й глядач, а автор втрачає єдиний шанс скеровувати цікавість глядача; публіка ж нетерпелива, їй іноді достатньо й натяку, тож потрібно «скорочувати й скорочувати допоки не буде досягнуто максимальної концентрації» [6, с.449].

Окрім широких пошуків та різноаспектних напрацювань у структурі та ідейно-тематичній сфері власне української модерної драми важливе місце займають західноєвропейські віяння, що сприяли її розвитку та формуванню. «Нова драма», «драма ідей» знаходять своє місце серед модерних явищ української драматургії перших десятиліть ХХ століття, реалізуючись у спадщині таких митців, як Леся Українка, Володимир Винниченко, Микола Куліш тощо. Тож, драматургічні модерні явища постають як результат напрацювань українських драматургів і їх ідейно-творчих зрушень, випливаючи одночасно із розвитку європейської драми.

Список використаних джерел:

1. Андреев Л., Карельский А. Зарубежная литература ХХ века : учебник для вузов. Москва : Высшая школа, 2004. 559 с.
2. Куліш М. Твори : в 2 т. Київ : Дніпро, 1990. Т. 2. 546 с.
3. Курбас Л. Філософія театру. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 917 с.
4. Малютіна Н. Українська драматургія кінця ХІХ – початку ХХ століття: аспекти родожанрової динаміки : монографія. Одеса : Астропринт, 2006. 352 с.
5. Меркулова М. Английская «новая драма» конца ХІХ – начала ХХ века: становление национальной модели драматургии. *Филология и культура*. 2013. №2. С. 157-160.
6. Моєм С. Вибрані твори у 2-х томах. Москва : Радуга, 1985. Т. І. Романи. 560 с.
7. Ришар Л. Энциклопедия экспрессионизма: Живопись и графика. Скульптура. Архитектура. Литература. Драматургия. Театр. Кино. Музыка. Москва : Республика, 2003. 432 с.
8. Слоневська І. Українська драматургія початку ХХ століття у дискурсі західноєвропейської « нової драми». *Філологічний дискурс*. 2016. Вип. 3. С. 167-176.
9. Толмачев В. Зарубежная литература конца ХІХ – начала ХХ века. URL: <http://20v-euro-lit.niv.ru/20v-euro-lit/literatura-19-20-veka-tolmachev/index.htm>.
10. Хороб С. Українська модерна драма кінця ХІХ – початку ХХ століття (Неоромантизм, символізм, експресіонізм) : монографія. Івано-Франківськ : Плай, 2002. 413 с.

The article considers modernist phenomenon in Ukrainian literature of the first decades of XX century and how these phenomena realized a comparative discourse with European drama of modern; article also focuses on connection between art of Ukrainian modern playwrights and foreign modern playwrights.

Key words: modern drama, neo-romanticism, expressionism, symbolism.

Отримано: 20.04.2018

УДК 373.5.016:811.161.2'367.624

О. О. Попкова, студентка 4 курсу факультету української філології та журналістики

СИСТЕМА ВИДІВ ДИКТАНТІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ПРИ ВИВЧЕННІ ТЕМИ «ПРИСЛІВНИК»

У статті автор розглянула особливості проведення диктантів та їх види при вивченні теми «Прислівник».

Ключові слова: розвиток мовлення, диктант, зв'язне мовлення, практичні уміння.

Серед багатьох почесних завдань сучасної школи важливе місце займає питання ґрунтовної мовної підготовки учнів. Культура усного та писемного мовлення – одна з основних рис освіченої людини. Добре знання мови потрібне у всіх сферах суспільної діяльності.

Наукою і шкільною практикою переконливо доведено, що високих успіхів з мови досягає лише той учитель, що вмів поєднати вивчення теорії з практикою.

У загальній школі провідним принципом навчання виступає розвиток мовлення школярів. При цьому розвиток мовлення пронизує і об'єднує усі сторони мовленнєвої діяльності учнів. Основним напрямком розвитку мовлення є формування його зв'язності. Зв'язне мовлення – це процес, діяльність мов-

ця, послідовний усний чи письмовий виклад думок, знань. Щоб сформувати у дітей певні елементарні рівні монологічного та діалогічного мовлення, передбачається проводити значну роботу спочатку над умінням дітей відповідати на запитання і ставити їх перед однокласниками, учителем, правильно, емоційно сприймати мовлення дорослих і однолітків. Робота з розвитку мовлення школярів включає в себе такі основні напрямки: вимовний (фонетико-орфоепічний), лексичний, морфологічний, синтаксичний і рівень зв'язного мовлення – тексту. На уроках розвитку зв'язного мовлення необхідна попередня робота по з'ясуванню змісту тексту, аналізу запропонованого зразка, розбору словосполучень і речень, які входять в текст, конструювання словосполучень і речень. Важливим

засобом розвитку зв'язного мовлення є вивчення теми «Прислівник». Учні ознайомлюються з такими основними ознаками прислівника: поняття про прислівник як частину мови (значення, питання, роль у реченні, зв'язок з дієсловами); прислівники, близькі і протилежні за значенням, поширення речень (тексту) прислівниками, побудова речень з однорідними членами, вираженими прислівниками; спостереження за роллю прислівників у тексті; вибір з поданих прислівників тих, які найбільше відповідають меті та типу висловлювання; вживання прислівників під час побудови текстів. В результаті вивчення прислівника в учнів повинні сформуватися практичні уміння розрізняти серед поданих слів прислівники, ставити до них питання; будувати сполучення слів з прислівниками.

Завдання вчителя під час формування поняття «Прислівник» полягає в тому, щоб досягти практичного усвідомлення прислівника як лексико-граматичної групи слів; навчити розпізнавати прислівники серед відомих дітям частин мови; сформувати вміння вживати цю групу слів у практиці усного та писемного мовлення; домогтися, щоб учні практично оволоділи навичками правопису найпоширеніших груп прислівників, передбачених програмою. Під час формування граматичного поняття прислівника слід учити школярів абстрагуватися від лексичного значення конкретних слів, узагальнювати те спільне, що властиве певній мовній категорії. Кінцевою метою є формування уміння застосовувати набуті граматичні знання безпосередньо з метою спілкування. Для цього проводиться робота з розвитку мовлення, спрямована на формування у учнів уміння вживати прислівники в усному і писемному мовленні.

Для успішної реалізації навчальних завдань у процесі вивчення теми «Прислівник» потрібно запроваджувати наявні активні методи навчання, що стимулюють позитивну мотивацію роботи та забезпечують розумову і мовленнєву активність. Оптимальними з цього погляду є навчальні вправи чотирьох типів: на збагачення й активізацію словникового запасу; на засвоєння граматичної категорії прислівника; на визначення синтаксичної ролі прислівника; вправи і завдання трансформаційного характеру.

Одним з видів розвитку мовлення та закріплення набутих навичок є різні види диктантів.

«Диктант – одна з найважливіших письмових граматико-орфографічних аналітично-синтетичних вправ, що полягає у відтворенні почутого, тобто сприйнятого на слух тексту чи окремих його елементів (слухові диктанти), а також сприйнятого зором, який на відміну від списування, фіксується з пам'яті» [1, с.36]. Для диктанту добираються тексти, максимально насичені вивченими орфограмами й пунктограмами. За метою висловлювання це можуть бути тексти-розповіді, описи чи міркування. Проте частіше це тексти комбінованого типу, у яких органічно поєднуються елементи всіх типів з монологічною і діалогічною формою викладу. Методика проведення диктанту охоплює такі обов'язкові етапи:

- читання вчителем тексту диктанту загалом;
- проведення лексико-семантичної роботи;
- виразне читання кожного речення зокрема (учні повинні на слух сприйняти його інтонаційний малюнок);
- читання речення логічно виділеними частинами (двічі кожно);

- перероблення вчителем речення загалом (учні остаточно визначають у пунктуації речення);
- роботи здаються одразу після перевірки за вчителем.

Важливе значення для успішного написання контрольного диктанту має рівень оперативної пам'яті учня – уміння утримувати і відповідно відтворювати на письмі по ходу диктування фрази, логічні частини тексту. Нерозвинена оперативна пам'ять збиває з колективного ритму письма, спонукає до перепитування, заглядання у усебіч і врешті спричинює відставання.

Залежно від мети виконуваної роботи диктанти бувають навчальними або контрольними. Оскільки навчальні диктанти допомагають виявити також рівень знань слухачів, а контрольні мають і навчальне значення, межа між ними до певної міри умовна. Текст, що диктується, може бути зв'язним або складатися з окремих речень, словосполучень або слів, так званий словниковий диктант.

Отже, існують чотири основних типи диктантів:

1. Текстуальний.
2. Вибірковий.
3. Вільний.
4. Творчий.

Кожен з них залежно від мети проведення може бути навчальним або контрольним, а навчальний залежно від способу опрацювання текст попереджувальним або пояснювальним (перед написанням чи після здійснюємо орфографічний чи стилістичний розбір, пояснення тексту). Попереджувальні диктанти бувають слуховими або зоро-слуховими, а пояснювальні – слуховими або слухо-зоровими.

У практиці спостерігаємо вибіркові диктанти у поєднанні з творчим завданням. Наприклад, слухачі одержали завдання з продиктованих речень вибрати прислівники, що пишуться через дефіс, записати їх у рядок, потім з кожним із прислівників скласти речення. Продиктовано такий текст: *Ніч була тиха і по-осінньому прохолодна і непроглядна. У тиху погоду в лісі анішегесне: тихо-тихо, тільки коли-не-коли флейтою іволага заграє. Ось один з варіантів виконаного завдання: По-осінньому, тихо-тихо, коли-не-коли. Ночі вже були по – осінньому холодні. По небу тихо-тихо пливли хмарки. Лише коли-не-коли щебетали птахи.*

Таким чином, різні види вибіркового диктантів дають можливість враховувати вікові особливості та ступінь підготовки слухачів, обирати ефективні завдання, прийоми опрацювання мовою матеріалу, виходячи з конкретних умов. Цей вид роботи сприяє розвитку уваги й аналітичного мислення.

Список використаних джерел:

1. Наумчук М.М. Словник-довідник основних термінів і понять з методики української мови. Тернопіль : Видавництво Астон, 2008. 132 с.

In the article the author considered the peculiarities of dictation and their types in the study of the theme «Adverb».

Key words: speech development, dictation, coherent speech, practical skills.

Отримано: 25.04.2018

УДК 811.161.2'28:821.161.2Д1/.7].08

Х. Ю. Тодоріка, студентка 2 курсу факультету української філології та журналістики

ДІАЛЕКТНА ЛЕКСИКА В РОМАНІ «СВІТОВАН» МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ

У статті схарактеризовані діалектні слова, які належать до різних лексико-граматичних класів, а також описані семантичні групи діалектизмів, що передають колоритність гірської місцевості. Матеріалом для дослідження послуговував роман «Світован. Штудії під небесним шатром» М. Дочинця.

Ключові слова: діалектизми, закарпатська говірка, лексико-граматичні класи, роман, тематичні групи.

Проблема взаємодії української літературної мови та її діалектів залишається актуальною для сучасного мовознавства. Діалектна лексика виявляє себе як в усній, так і в писемній формах, які «складають те єдине ціле, що звучить загальнонародною національною мовою» [1, с.3].

Популярним напрямком лінгвістики стали дослідження мови творчості письменників – уживання діалектної лексики в художньому творі. Відомий діалектолог П. Грищенко наголошує: діалектизм у художньому творі – це один із виявів багатогранного процесу взаємодії діалектів і літературної мови:

вплив літературної мови прискорює стирання відмінностей говорів, перебудову їхньої структури, зміну функцій їхніх елементів; окрім того, літературна мова живиться діалектизмами як засобом реалізації художнього задуму [2, с.36].

Діалектні одиниці можуть слугувати засобом відтворення місцевого колориту, розуміння світогляду персонажу, його характеристики. Про свідоме використання письменниками діалектизмів у художніх творах «як стилістичного засобу для реалістичного змалювання місцевого життя і персонажів з діалектного середовища» зазначає і Б. Кобилянський [4, с.33].

Уживання говіркового мовлення насичує та збагачує мовно-емоційний простір та мовно-художнє зображення твору. Український лінгвіст Т. Ткаченко зауважує: «доречно використаний діалектизм у художньому творі є потужним засобом експресії; у художніх текстах діалектним словам відводять не тільки стилістичну, але й власне номінативну роль, зокрема в тих випадках, коли вони є єдиною можливим засобом позначення відповідних реалій, створення етнокультурного тла оповіді» [5, с.232]. Проте надмірне насичення творів говіркою може мати і негативний результат. Тому Б. Кобилянський пропонує живити діалектизмів в художніх творах лише тоді, коли «вони необхідні для кращої(повнішої) характеристики зображуваних осіб, сцен, подій; з контексту зрозумілі для широких читачьких мас; кількісно і якісно не порушують художньо-естетичних вимог твору» [4, с.38].

Отже, діалектна лексика поряд із літературною мовою в художньому творі виконує важливі функції: номінативну, стилістичну, експресивну та інші.

Мета статті – описати діалектну лексику в романі «Світован» Мирослава Дочинця; простежити її різні семантичні групи.

Мова художніх творів видатного прозаїка кінця ХХ – початку ХХІ ст. М. Дочинця є предметом різнопланових наукових лінгвістичних досліджень. Вивченням прози письменника займався чимало вчених, зокрема О. Талько, А. Вегеш, В. Базилевський, С. Баран, Л. Єршова, С. Жила, О. Капленко, В. Нитка, М. Яцьків та інші.

Письменник народився в місті Хуст, на Закарпатті. Ще з дитинства виявив хист до «майстерності слова», тому брав участь у конкурсах юних літераторів, а також друкувався у виданнях для дітей. Упродовж навчання на факультеті журналістики Львівського університету мав обов'язки дописувача в університетській газеті «За радянську науку», а пізніше став редактором «Джерела». Проте справжню професійну діяльність розпочала в газеті «Молодь Закарпаття». 1990 року заснував у Мукачеві газету «Новини Мукачєва», а через вісім років – видавництво «Карпатська вежа», в якому підготував і видав власні твори: «Гірчичне зерно» (1989), «Оскал собаки» (1991), «Вічник. Сповідь на перевалі духу» (2012), «Криничар» (2012), «Світован. Штудії під небесним шатром» (2014) та інші.

Безперечно, місцева говірка мала безпосередній вплив на літературну спадщину М. Дочинця. Український діалектолог Ф. Жилко поділяв закарпатські говірки на марамороські, боржавські, ужанські та верховинські [3, с.212]. За критерієм локалізації ми визначили, що у творах письменника переважають марамороські та боржавські говірки.

У мові роману М. Дочинця засвідчуємо діалектизми різних лексико-граматичних класів, а саме:

1) іменники: *празник* 'свято', *свайба* 'весілля', *пчолі* 'бджоли', *муравлі* 'мурахи', *штудія* 'студія', *сильветка* 'силует', *одробина* 'частина', *шамотня* 'метушня, шелест', *згага* 'спрага', *ровта* 'загін війська', *лайбик* 'лапка', *рамено* 'плече', *стос* 'пачка', *пломінь* 'полум'я', *габа* 'смуґа, хвиля', *вільґа* 'вологість', *плишка* 'верхівка', *пішник* 'стежка', *плай* 'луг', *поточина* 'струмок', *фльора* 'розмова', *марниця* 'дрібниця, дурниця', *збрюя* 'зброя', *звізда* 'зірка', *огень* 'вогонь', *поступ* 'крок', *триб* 'спосіб, хід, порядок', *вервечка* 'ряд', *любасок* 'коханець', *онучка* 'гачнірка, тканина, якою обминають ноги перед взуванням', *нурт* 'велика кількість', *вид* 'обличчя', *газда* 'господар', *мливо* 'помел, борошно', *зелейник* 'знахар, людина, котра лікує травами', *дїтвацтво* 'дитинство', *зарінок* 'рівне місце біля річки, поросле травою', *позір* 'погляд', *паніко* 'пані', *горазд* 'шастя, благополуччя';

- 2) прикметники: *кужібна* 'гарна', *послідній* 'останній', *гойний* 'щедрий, цілющий', *доброє* 'добре', *файна* 'красива', *цибатий* 'довгоногий', *охлялий* 'знесилений', *хтивий* 'ненаситний', *опасистий* 'товстий', *тинькований* 'штукатурений', *добра* 'смачна', *обвикий* 'привичасний', *найкрасніша* 'найгарніша', *перістий* 'пернатий';
- 3) дієслова: *самувати* 'нудьгувати', *дишеться* 'дихається', *вергати* 'кидати', *вивергати* 'викидати', *ряхтіти* 'виблизкувати', *глотити* 'тіснити', *жебонити* 'дзюркотити', *заціпнути* 'перестати говорити', *видіти* 'бачити', *тяти* 'косити', *зачинати* 'починати', *пахтіти* 'пахнути', *цебеніти* 'литися', *чалувати* 'впізнавати', *шамкотіти* 'шелестіти', *заживати* 'запивати', *мачулити* 'дрібнити', *цубрити* 'збирати, мотати', *прохромити* 'проколювати', *напудитися* 'налякатися', *раяти* 'радити', *цукати* 'вдаряти, стукати', *дзуміти* 'дзижчати', *загріти* 'зігріти', *запіяти* 'заспівати', *ізслизистись* 'пропасти';
- 4) прислівники: *не варт* 'не варто', *наполи* 'наполовину', *направду* 'насправді', *доста* 'досить', *лежма* 'лежачи', *сторожко* 'обережно', *спровокла* 'не поспішаючи', *зоко* 'росяно', *тільки би* 'тільки би', *ниньки* 'тепер, зараз', *согірше* 'гірше', *попервах* 'спочатку', *посполу* 'разом', *невідь-звідки* 'невідомо звідки', *перегодом* 'згодом', *красно* 'гарно', *стілько* 'стільки', *полегша* 'краще', *вельми* 'дуже', *ачей* 'можливо';
- 5) займенники: *се* 'це', *сим* 'чим', *сеї* 'цієї', *сього* 'цього', *сеї* 'цей', *сю* 'цю', *сьому* 'цьому', *оте* 'те';
- 6) вигуки: ба, айбо, айно, ай, овва, бігме, оно, супісь, кедь.

Варто зазначити, що художній текст насичений різноманітними групами діалектних слів. Серед них виділяємо саме такі:

- 1) назви рослин: *лепех* 'айр', *центорія* 'центурія', *зело* 'трави', *оріх* 'горіх', *просвірник* / *красні жінчовки* 'алтей', *божі батіжки* / *баранячі язички* / *бук-трава* 'буковиця лікарська', *бородавник* / *ластівчина трава* / *прозорник* 'чистотіл', *румничик* 'ромашка лікарська', *борицівник*, *портулак*, *дрок* 'дрік', *чорна чага* 'астрагал', *частуха* / *жабина травичка* / *сушениця болотна* / *жабник* 'алісма', *припутник* 'подорожник', *кошача лапка* 'котячі лапки', *півники* 'дикий ірис', *синильник* 'вайда красильна', *усьма*, *шоломник* 'шоломниця байкальська', *таволга* 'гадючник';
- 2) назви спорідненості: *дїтвак* 'дитина', *дівойка* 'дівчина', *вуй*, *вуйко* 'дядько по матері, брат матері, про старшого віком чоловіка', *нянко* 'батько', *жінчовка* 'жінка', *братко* / *брать* 'брат';
- 3) власні назви: *Юліна*, *Митро*, *Влена*, *Йван*, *Штефан*, *Лько*, *Федьо*;
- 4) назви тварин, птахів, комах: *шашель* 'точильний жук', *червець* 'комашка, якою барвили нитки для вишивання', *гедзь* 'велика муха', *когут* 'півень', *сіряк* / *бобальок* / *зайчук* 'засць';
- 5) назви захворювань: *сверб* 'короста', *дихавиця* 'астма', *кольки* 'гострий біль у животі', *дрижаки* 'тремтіння', *болість* 'біль', *хворощі* 'хвороби', *пал* 'жар', *донна болість* 'подагра', *чечуйна болість* 'геморой', *трясучка* 'малярія', *златяниця* 'жовтуха', *камчуг* 'артрит';
- 6) назви страв: *мелайний токан* 'мамаліґа', *кисляк* 'загусле кисле молоко', *солонина* 'сало', *зеленина* 'зелень', *сушениця* 'сушені фрукти, ягоди', *мясце* 'м'ясо', *самокиш* 'закваска', *потрухи* 'нутроці', *праники* 'печиво';
- 7) назви кухонного начиння: *гальба* 'півлітровий кухоль', *деца* 'чарка на 100 мл', *жебан* 'глек', *тайстра*, *саква* 'торбина, яку носять через плече', *кендир* 'кувшин', *макітра* 'глиняна посудина', *варішка* 'ополоник, велика ложка';
- 8) назви господарських приборів і предметів: *рундучок* 'ганок', *верета* 'рядно, килим', *джерґа* 'покривало', *капура* 'хвіртка', *глиця* 'місток, кладка, поперечна планка, яка що-небудь з'єднує', *дараб* 'пліт із дерев'яних кругляків', *ворина* 'жердина';
- 9) назви одягу та взуття: *крисаня* 'капелюх, бриль', *бокани* 'взуття', *постоли* 'личак, плетене взуття з лику', *шкарбуни* 'старе, стоптане, рване взуття';
- 10) назви тимчасового житла, споруд: *крійвка* 'схованка', *примодок* 'прихисток', *війма* 'прихисток', *шопа* 'покрівля, сарай', *осідок* 'притулок'.

Ми простежили також цікаві граматичні форми, наприклад: *якби 'сьте* 'якби ви'; *час до часу* (прийменник до на місці *від*); а також словосполучення: *заднім часом* 'останнім часом'; *в першу голову* 'насамперед', *спадь на Бога* 'бійся Бога' (Спадь на Бога, так вимордувати животину) та питальні речення: *яки дзвоном?* 'яким дзвоном?'; *за кого маши себе ти?* 'хто ти?'; *як ся чує?* 'як себе почуває?' та інші.

Цікаві з семантичного погляду словосполучення: *мучитися печінкою, нагла кров, біль в черевах*.

Отже, монолого-діалогічне мовлення роману «Світован. Штудії під небесним шатром» Мирослава Дочинця стилістично навантажено лексикою закарпатської говірки. Діалектизми поділено на тематичні групи, що дає можливість дослідити їх комплексно. На нашу думку, одиниці говіркового мовлення не є «зайвими елементами» у творі, оскільки за їх допомоги досягається відчуття місцевого колориту, недоторканої гірської природи, глибини людського духу, а також особливого авторського стилю, відчуття живого народного слова.

УДК 373.5.016:811.161.2-048.35

І. О. Цімерман, студентка 4 курсу факультету української філології та журналістики

МОДЕРН У НАВЧАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ШКОЛІ

У статті обмотивовується необхідність модернізації методики навчання української мови у школі. Розкривається сутність використання інноваційних технологій при вивченні української мови у школі з метою компетентісного навчання.

Ключові слова: модерн, модернізувати, компетентісне навчання, інновації, нестандартні уроки.

Сучасна людина, аби почувати себе у світі комфортно, має вчитися постійно, а навчання для неї має стати природною й цікавою справою. Загальноосвітня школа має формувати здібності в учня діяти й бути успішним у ситуаціях відкритого сучасного суспільства, що динамічно розвивається, формувати цілісну систему універсальних знань, умінь, навичок, а також особистої відповідальності учнів, формувати ключові компетентності, що визначають сучасну якість освіти. Тому метою державної Національної програми «Освіта» («Україна ХХІ ст.») [3] є виведення освіти в Україні на рівень розвинутих країн світу, що можливо лише за умов відходу від авторитарної педагогіки і впровадження сучасних педагогічних технологій. Саме цим зумовлена увага педагогів, методистів до модерну в освіті. Термін *модерн* запозичений із французької мови із буквальним перекладом *moderne – сучасний* [4, с.649]. Утворене від цього іменника дієслово *модернізувати* позначає процес «удосконалювати, змінювати згідно з вимогами сучасних технологій» [4, с.649].

Аби модернізувати процес викладання української мови, необхідно його оновлювати, тобто, увести *інновації*. Запозичення цього терміна пов'язане із бажанням виділити мотиваційний бік навчання, відмежуватися від чергових «переможних методик», які за короткий час повинні дати максимальний ефект незалежно від особливостей класу та окремих учнів, їхніх бажань, здібностей тощо.

Як засвідчує аналіз науково-методичних джерел, проблема використання інноваційних технологій у вивченні української мови у шкільному курсі ще недостатньо розроблена, це процес творчий, тому не може бути зведеним до обмеженого кола понять, описаний остаточно, що підкреслює *актуальність* обраної теми. Існує суперечність між потребами практики і науковим обґрунтуванням їхньої реалізації.

Мета дослідження: розкриття сутності використання інноваційних технологій при вивченні української мови у школі для компетентісного навчання.

Ми дотримуємося поглядів тих учених-педагогів і методистів, котрі підкреслюють, що «нині одним із завдань навчання української мови в основній школі є вироблення у школярів компетентності комунікативно виправдано користуватися засобами мови в різних життєвих ситуаціях, самостійно здобувати знання [5], уважають, що для досягнення цілей саме «компетентісна мовна освіта дає можливість учневі самому здобувати знання: знання не передаються в готовому вигляді, школяр їх здобуває, конструє,

Список використаних джерел:

1. Бевзенко С.П. Українська діалектологія. Київ : Вища школа, 1980. 247 с.
2. Грищенко П.Ю. Мови чисті джерела. Культура слова. Київ, 1983. Вип. 25. С. 32-38.
3. Жилко Ф.Т. Нариси з діалектології української мови. Київ : Радянська школа, 1966. 308 с.
4. Кобилянський Б.В. Діалект і літературна мова. Київ : Радянська школа, 1960. 276 с.
5. Ткаченко Т. Діалектизми в мові прози Михайла Стельмаха. *Мовознавчий вісник* : зб. наук. пр. Черкаси, 2011. Вип. 12-13. С. 232-235.

In the article there were characterised dialectal words, which belong to different lexico-grammatical classes, the semantic groups that convey the picturesque views of the mountainous. The material used to research was the novel «Svitovan. Shtudiyi pid nebesnym shatrom» M. Dochyntsyu.

Key words: dialectics, transcarpathian dialect, lexico-grammatical classes, the novel, thematic groups.

Отримано: 27.04.2018

генерує у власній діяльності, тобто він стає активним співтворцем навчально-виховного процесу. Кожен учень в означеній парадигмі (на протигагу традиційній) виступає індивідуальністю, яка має генетично закладену сутність і відповідну програму розвитку» [2, с.11].

Питання про особливості використання інтерактивних методів навчання української мови порушує О. Горошкіна, зокрема з'ясовує їх основні ознаки. Автором запропоновано варіанти класифікації зазначених методів: в основу класифікації покласти технологічний критерій, що співвідносить метод із відповідною інтерактивною технологією. На думку автора, «ефективною є взаємодія традиційних та інтерактивних методів і прийомів навчання, що допомагає підвищити мотивацію школярів до навчання, сприяє досягненню високого ступеня включення їх у навчально-виховний процес, активізує комунікативну домінують уроку» [2, с.9-10].

Пошук інновацій у формах навчання привів до появи нестандартних уроків. Серед найбільш розповсюджених типів нестандартних уроків виступають ділові ігри, прес-конференції, урок типу КВК, урок-конкурс, уроки-концерти, рольові ігри, конференції, семінари, екскурсії, урок-подорож, урок-«кафе» тощо.

Більшість занять нестандартної форми передбачає групове навчання, що сприяє реалізації комплексних його цілей засвоєння знань: формує навички самоконтролю, почуття обов'язку й відповідальності за результати навчання.

Класифікація нестандартних уроків ще не склалася остаточно, але добірка їх уже досить різноманітна. Аналіз робіт науковців (Т. Байбара, Н. Вакарчук, Л. Варзацька, Т. Гусак, О. Кузьменко, Е. Печерська, О. Савченко, Н. Стяглик, Г. Тарасенко, В. Шпак), методистів (В. Авер'янова, Д. Вельбрехт, В. Заворотнюк, Г. Лисенко, Л. Лухтай, Н. Токар, В. Лекіна), ознайомлення із досвідом роботи педагогів-практиків, дають підстави заявити, що форми уроків, які застосовуються в сучасній школі, можна згрупувати наступним чином:

- бінарні уроки;
- віршовані (римовані) уроки;
- інтегровані (міжпредметні) уроки;
- уроки-дискусії (урок-діалог, урок-диспут, урок запитань і відповідей, урок-засідання, урок – круглий стіл, урок-конгрес, урок-практикум, урок – прес-конференція, урок – проблемний стіл, урок-семінар, урок-суд, урок-телеміст);

- уроки-дослідження (урок-знайомство, урок – панорама ідей, урок пошук, урок-самопізнання, урок «Слідство ведуть знатоки», урок «Що? Де? Коли?»);
- уроки-звіти (урок-аукціон, урок-залік, урок-захист, урок-інтерв'ю, урок-екзамен, урок-ерудит, урок-композиція, урок-концерт, урок – огляд знань, урок-презентація, урок-ярмарок);
- уроки-змагання (урок – брейн-ринг, урок-вікторина, урок-КВД – конкурс винахідливих та допитливих, урок-КВК – конкурс веселих та кмітливих, урок-конкурс, урок – мозкова атака, урок-турнір);
- уроки-мандрівки (урок-екскурсія, урок-екскурсія, урок-марафон, урок-подорож);
- уроки – сюжетні замальовки (урок-віночок, урок-вечорниці, урок-драматизація, урок-казка, урок – картинна галерея, урок-ранок, урок-спектакль, урок-фестиваль, урок – усний журнал).

У запропонованій нами класифікації бінарні, віршовані та інтегровані уроки виділені окремо. Інші ж види уроків зібрані за групами, що відрізняються характером реалізації творчого потенціалу вчителя й учнів.

Застосовуючи нетрадиційні методи потрібно пам'ятати:

- на сучасному етапі роботи школи в основу педагогічної практики слід покласти творчий підхід;
- новачки мислення мають бути педагогічно впровадженими та відповідати основним вимогам навчання й виховання;
- на уроці необхідно досягти поєднання ігрової та навчальної форм діяльності;
- нетрадиційні заняття дають змогу урізноманітнювати форми і методи роботи на уроці, позбавлятися шаблонів, виховують цілісну, творчу особистість;
- використання нетрадиційних форм навчання сприяє формуванню пізнавальних інтересів школярів, їхніх життєвих компетенцій;

- уміле поєднання традиційних і нетрадиційних форм роботи забезпечує високу ефективність нестандартних уроків, бажання дітей навчитися, належний рівень навчальних досягнень школярів.

Пошук нових форм і прийомів організації уроку у наш час – явище не тільки закономірне, але і необхідне. Інноваційні форми і методи – один з важливих засобів навчання, оскільки вони формують в учнів стійкий інтерес до навчання, знімають напругу, допомагають формувати навички професійної і навчальної діяльності, емоційно впливають на учнів, завдяки чому у них формуються більш міцні і глибокі знання, а відсутність однозначного переліку їх форм і методики проведення указує на перспективність вивчення у наступних дослідженнях.

Список використаних джерел:

1. Варзацька Л. Загальнонавчальні вміння в системі компетентнісної мовної освіти. *Дивослово*. 2014. №4. С. 11-17.
2. Горошкіна О. Особливості використання інтерактивних методів на уроках української мови. *Українська мова і література в школі*. 2013. №3. С. 7-10.
3. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. *Освіта*. 2001. 24-31 жовтня.
4. Словник іншомовних слів / уклад. Л.О. Пустовіт. Київ, 2000. 1018 с.
5. Шелехова Г. Формування читацької діяльності учнів 5-7 класів на уроках української мови. *Українська мова і література в школі*. 2013. №8. С. 11-14.

In article obmotivovuetsâ the need for modernization of the methods of teaching of the Ukrainian language in school. Reveals the essence of the use of innovative technologies in the study of language in school, with the aim of kompetentisnogo training.

Key words: art nouveau, upgrade, kompetentnisne learning, innovation, custom lessons.

Отримано: 23.04.2018

УДК 373.3.016:53:001.895

Б. К. Горох, студент 4 курсу фізико-математичного факультету

STEM – ОСВІТА ЯК ВАЖЛИВИЙ ОРІЄНТИР ІННОВАЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ФІЗИКИ

У статті проаналізовано основні технологічні впровадження STEM-освіти в процесах забезпечення результативності та якості навчання фізики. Окреслено можливість переходу від освітньої парадигми процесу до парадигми, орієнтованої на результат.

Ключові слова: STEM-освіта, інтегровані курси, бінарні уроки, науково-технічна сфера.

Постановка проблеми, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. Інтенсивна інформатизація сучасного суспільства веде до того, що на планеті все більше стають популярними та перспективними фахівцями програмісти, IT-фахівці, інженери, професіонали в галузі високих технологій тощо. Можна передбачити, що в недалекому майбутньому з'являться професії, які будуть пов'язані з високо технологічним виробництвом на стику з природничими науками.

Актуальність та перспективність дослідження проблеми інтегрованого навчання зумовлюється завданнями, визначеними проектом Концепції STEM-освіти в Україні, затвердженої робочою групою з питань впровадження STEM-освіти в Україні [8]. Ідея інтегрованого навчання передбачає досягнення мети якісної освіти, тобто освіти конкурентоспроможної особистості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вперше поняття «інтеграція» було використано в XVII столітті Я. Коменським у праці «Велика дидактика», який сказав що все, що знаходиться у взаємозв'язку, повинно викладатися у такому ж взаємозв'язку. Протягом наступних століть ідея пошуку ефективних шляхів інтегрованого навчання розглядалася у працях Ш. Амонашвілі, Д. Ковалевського, В. Сухомлинського, К. Ушинського, П. Атаманчука, Н. Гончарова та багатьох інших вчених [3-8].

Метою нашої наукової статті є ґрунтовний аналіз ефективності використання інноваційної STEM-освіти в процесах забезпечення результативності та якості навчання фізики.

Фізика – це наука, яка активно розвивається і донині. Тому особлива увага приділяється дослідженням фізики для подальшого наукового відкриття та досягнень. Останнім часом багато в навчальному процесі було змінено. Цифрове обладнання, мобільні гаджети, персональні комп'ютери значно спростили методику викладання предмету та навчання в навчальних закладах. Сьогодні прийшов час вивчати предмети природничо-математичного циклу по новому. Відкривати на заняттях реальний світ, а не тільки сторінку підручника – мета сучасної нової української школи. Сучасні діти неохоче сприймають готову інформацію. Чи то література, чи математика, а тим більше фізика. Вони хочуть здобувати знання самі. Вивчення фізики не повинно бути засвоєнням фрагментів знань, а стати захоплюючим процесом пізнання оточуючого світу та науки.

STEM-освіту часто називають «навчанням навпаки», «перевернутою освітою». І все тому, що шлях «від теорії до практики» у STEM зазвичай зворотний: спочатку практика (придумування та конструювання пристроїв і механізмів), а вже потім, у процесі цієї діяльності, – опанування теорії і нових знань. Цей метод «навчання навпаки» досить часто у своїй роботі використовують викладачі природничих дисциплін. Фізика та інші науки стають прикладними, адже отримані на уроках знання стають у нагоді і в професійній діяльності, і в повсякденному житті. Але STEM-освіта – це не тільки «навчання навпаки». Найбільша цінність STEM-

освіти у тому, що вона допомагає опанувати їх не відокремлено, а за допомогою інтеграції всіх чотирьох дисциплін у єдину систему навчання [1].

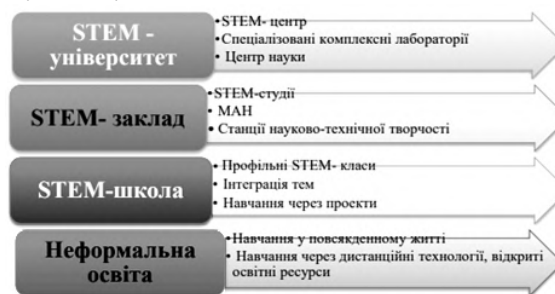

Рис. 1.

Особливою формою STEM-освіти є інтегровані уроки, які можна проводити двома шляхами: через об'єднання схожої тематики кількох навчальних предметів; через формування інтегрованих курсів або окремих спецкурсів шляхом об'єднання навчальних програм таких курсів. Наприклад, досить поширене явище в навчальних закладах, коли вчителі інформатики та фізики розробляють та проводять бінарні уроки, у ході яких учні створюють певні продукти (презентації, текстові документи тощо), закріплюють знання загальних принципів роботи з програмами, розвивають фізичну компетентність, спостережливість, викликають інтерес до навчального предмета та експериментування, виховують світогляд, культуру поведінки, позитивні людські якості, сприяють формуванню в учнів продуктивної творчої діяльності. Отже, міжпредметні зв'язки та інтегровані курси скорочують час на засвоєння матеріалу, дають необхідні знання і більш якісну підготовку молоді до успішного працевлаштування та подальшої освіти [5].

Задля залучення учнів до практичної діяльності доцільно: розширити діапазон організаційних форм та методів навчання, способів навчальної взаємодії, надати пріоритет засвоєнню навчального матеріалу в процесі екскурсій, квестів, конкурсів, фестивалів, практикумів тощо. Не менш ефективним засобом STEM-освіти є дослідно-проектна діяльність учнів. Виконання навчальних проектів передбачає інтегровану дослідницьку, творчу діяльність учнів, спрямовану на отримання самостійних результатів під керівництвом учителя. У процесі вивчення різних тем окремі учні або групи впродовж певного часу розробляють навчальні проекти. Учитель здійснює управління такою діяльністю і спонукає до пошукової діяльності вихованців, допомагає у визначенні мети, завдань навчального проекту, орієнтованих методів або прийомів дослідницької діяльності та пошуку інформації для розв'язання окремих навчально-пізнавальних завдань. Під час виконання навчальних проектів виконують різноманітні дидактичні, виховні та розвивальні завдання: учні набувають нових знань, умінь і навичок, які знадобляться в житті; розвиваються мотивація та пізнавальні навички; формується вміння самостійно орієнту-

ватися в інформаційному просторі, висловлювати власні судження, виявляти компетентність [2].

Основні ключові компетентності концепції «Нової української школи», а саме: спілкування державною та іноземними мовами, математична грамотність, компетентності в природничих науках і технологіях, інформаційно-цифрова грамотність, уміння навчатися впродовж життя, соціальні й громадянські компетентності, підприємливість, загальнокультурна, екологічна грамотність і здорове життя, гармонійно вписуються у систему STEM-освіти, створюючи основу для успішної підготовки учнів до самореалізації і як особистості, і як майбутнього фахівця, і як громадянина [3]. Як зазначається у «Методичних рекомендаціях», у рамках реформи децентралізації оновлення матеріально-технічної бази навчальних закладів відбувається переважно коштом Державної субвенції на рівні місцевих органів влади, тому створення належних умов навчання безпосередньо залежить від ініціативності, професійної компетентності педагогів і керівників навчального закладу. З найбільш поширених засобів навчання для здійснення STEM-навчання є конструктори, робототехнічні системи, моделі, вимірювальні комплекси та датчики, лабораторні прилади, електронні пристрої (3D-принтери, комп'ютери, цифрові проектори, проекційні екрани, різноманітні моделі, інтерактивні дошки, проекційні столики тощо). Потужним засобом заохочувального відбору учнівської молоді, яка зможе реалізувати себе в науково-технічній сфері, є участь у конкурсах, олімпіадах, конференціях, турнірах, наукових пікніках, фестивалях та інших інтелектуальних змаганнях. Міністерство освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти рекомендують закладам освіти, що працюють за напрямом STEM, включити у плани навчально-виховної роботи в 2017-18 навчальному році проведення науково-просвітницьких акцій, STEM-тижнів, організації літніх та зимових таборів, Днів науки, фестивалів, виставок науково-технічної творчості тощо [6].

Висновок. Основна мета учителя в даній діяльності – створити ситуацію успіху в засвоєні фізики, дати дитині можливість відчувати радість досягнення результату, оцінити свої можливості і повірити в себе це підвищує мотивацію, розвиває пізнавальний інтерес, а також дозволяє учню відчувати задоволення від навчання і рухатися далі – вперед. Важливим є те, що під час інтерактивних демонстрацій учні спостерігають і приймають участь в експериментах по всіх розділах шкільного курсу фізики, отримуючи можливість самостійно висувати гіпотези і робити висновки. Впровадження STEM освіти в загальноосвітніх навчальних закладах дає принципово нову

модель природничо-математичної освіти з новими можливостями і результатами, як для вчителів, так і для учнів.

Список використаних джерел:

1. Горох Б.К. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій як засіб активізації навчання учнів у процесі вивчення фізики. *Збірник матеріалів наукових досліджень студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Фізико-математичні науки. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. Вип. 14. С. 32-35.
2. Доценко С.О., Лебедева В.В. STEM-освіта як засіб активізації творчого потенціалу особистості. URL: www.dgma.donetsk.ua/docs/konf/2017/mkonf2017/dopovidy/it/Доценко-Лебедева.pdf.
3. Василяшко І.П., Горбенко С.Л., Лозова О.В., Патрикеева О.О. Методичні рекомендації щодо впровадження STEM-освіти у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах України на 2017-2018 навчальний рік. *Методист*. 2017. №8. С. 38-43.
4. Лабудько В.С., Решетняк Г.М. Професійне спрямування при вивченні математики в закладах професійно-технічної освіти. *Освіта Сумщини*. 2016. №4 (32). С. 15-22.
5. Підлісна Ю.Г., Темченко О.В. Інноваційні підходи у реалізації міжпредметних зв'язків. *Освіта Сумщини*. 2016. №4 (32). С. 12-14.
6. План заходів щодо впровадження STEM-освіти в Україні на 2016-2018 р., затверджений Міністерством освіти і науки України від 05.05.2016 р. URL: <https://imzo.gov.ua/2016-11/10/plan-zahodiv-shhodo-vprovadzheniya-steamosviti-v-ukrayini-na-2016-2018-roki>.
7. Атаманчук П.С., Ляшенко О.І., Мендерещкий В.В., Ніколаєв О.М. Методика і техніка навчального фізичного експерименту в основній школі : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. 292 с.
8. Атаманчук П.С., Ляшенко О.І., Мендерещкий В.В., Ніколаєв О.М. Методика і техніка навчального фізичного експерименту в старшій школі : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. 412 с.

In the article analyzed the main technological implementation of STEM-education in the processes of ensuring the effectiveness and quality of teaching physics. The possibility of transition from the educational paradigm of the process to the result-oriented paradigm is outlined.

Key words: STEM-education, integrated courses, binary lessons, scientific and technical sphere.

Отримано: 26.04.2018

УДК 378.016:53(043.3)

Д. В. Думанський, магістрант фізико-математичного факультету

ЗНАЧЕННЯ КУРСУ «ОСНОВИ ОХОРОНИ ПРАЦІ» ПРИ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТЬОГО ФАХІВЦЯ

У статті проаналізовано значення формування професійної компетентності у майбутніх фахівців при вивченні дисциплін безпекового циклу (безпека життєдіяльності, цивільний захист та охорона праці). Проведені практичні дослідження їх ефективності. Проаналізовані різні підходи до організації навчання з аналізу ризику та розглядаються практичні аспекти підготовки майбутніх фахівців до вирішення проблем, які пов'язані з безпекою життєдіяльності та цивільного захисту в сучасних умовах української освіти.

Ключові слова: професійна освіта, компетентність, безпека життєдіяльності, охорона праці, безпека життєдіяльності, цивільний захист, професійна компетентність.

Сучасне виробництво висуває високі вимоги до робочих кадрів і системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації в умовах ринкових відносин. В умовах науково-технічного прогресу одні професії відмирають, інші з'являються, треті модифікуються. Ущільнюється трудовий ритм, міняються технічні засоби. Усе це породжує необхідність нових форм підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації робочих кадрів.

Варто зазначити, що висока кваліфікація працівника – це запорука не лише належної якості його роботи, а і безпеки його професійної діяльності. Низька кваліфікація, недостатня обізнаність працівників із питаннями охорони праці та безпечними методами роботи стали причинами значної кількості нещасних випадків. Зменшення їх кількості можна досягти за

рахунок удосконалення системи професійно-технічної та вищої освіти, завданням якої є формування у працівників професійних компетенцій щодо дотримання безпечних умов праці впродовж усієї трудової діяльності [5].

На якості професійного навчання персоналу підприємств, його результативності, мотивації працівників до участі у навчальних програмах негативно позначається відсутність системи безперервної професійної освіти працівників упродовж життя, адже навчання у професійно-технічних навчальних закладах і підвищення кваліфікації працівників, які мають значний життєвий і професійний досвід, здійснюється практично за одними навчальними планами та програмами і переважно за шкільною системою. Не позбавлене цього недоліку і навчання з охорони праці. Прийнятим законом визначені ос-

новні напрями діяльності роботодавців у сфері професійного розвитку працівників, серед яких вперше на законодавчому рівні закріплено зобов'язання роботодавця щодо забезпечення підвищення кваліфікації працівників безпосередньо у роботодавця або в навчальних закладах, як правило, не рідше, ніж один раз на п'ять років. Зазначена норма не погоджена з вимогами Закону України «Про охорону праці» № 229-IV від 21 листопада 2002 р., яким передбачено проведення навчання та перевірки знань не рідше 1 разу за 3 роки [2].

Питання охорони праці і безпеки життєдіяльності дедалі серйозніше звучать сьогодні в організації навчально-виховного процесу різноманітних навчальних закладів, адже дотримання встановлених норм з охорони праці – це одна з найважливіших складових ефективної діяльності навчального закладу. Сьогодні акцентує увагу на безпечності умов під час проведення навчально-виховних занять, вживанні конкретних заходів щодо збереження здоров'я та життя всіх учасників навчально-виховного процесу. Не секрет, що робота навчального закладу не може бути високоєфективною, якщо на першому місці не стоять питання створення умов та виконання посадових обов'язків, спрямованих на збереження як власного життя і здоров'я працівників закладу, так і життя та здоров'я дітей. Кожен досвідчений педагог розуміє, що сьогодні слід докладати максимум зусиль, аби самперед через систему освіти впливати на умови збереження, зміцнення і відновлення здоров'я особистості. Для цього у кожному навчальному закладі, в першу чергу, повинні бути створені умови, належна матеріально-технічна база, чого, на превеликий жаль, бракує [1-4].

У зв'язку з потребою формування у майбутніх фахівців професійних компетенцій зі створення безпечних умов праці у вищих навчальних закладах здійснюється вивчення дисциплін безпекового циклу. Формування у студентів компетентності з безпеки життя та діяльності людини відбувається за умови використання принципів наступності та неперервності навчання.

Розроблений у 2011 р. Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України комплекс типових навчальних програм із нормативних дисциплін «Безпека життєдіяльності», «Основи охорони праці», «Охорона праці в галузі» та «Цивільний захист» передбачав формування у майбутніх фахівців загальнокультурних і професійних компетенцій із безпечної життєдіяльності [3].

На превеликий жаль в Україні останніми роками, на противагу світовим традиціям, спостерігається зворотня тенденція. З подачі Кабінету міністрів України, наше Міністерство освіти і науки України ініціювало внесення змін до галузевих стандартів вищої освіти, відповідно до яких скасовується вивчення дисциплін безпека життєдіяльності, цивільний захист та охорона праці (як нормативних) у вищих навчальних закладах. А в загальноосвітніх навчальних закладах вивчення дисципліни ОБЖД скасовано ще декілька років тому. Практичним наслідком скасування зазначеного наказу і передача права вищим навчальним закладам самостійно встановлювати структуру і обсяги підготовки з дисциплін охорона праці, безпека життєдіяльності та цивільний захист призвело до того що більшість навчальних закладів в умовах дефіциту фінансування, скорочення викладацьких кадрів вирішило взагалі відмовитись від вивчення цих дисциплін або звести цей процес до формального рівня [5].

Світовий досвід переконує, що з кожним роком збільшується кількість факторів, що негативно впливають на життя і здоров'я людини, на безпеку її життєдіяльності. Технічний

прогрес постійно, мов тінь, супроводжують техногенні аварії та нещасні випадки. В більшості випадків вони створюються самою людиною: її діяльністю, негативним впливом на природу, науково-технічним прогресом. Біді ж краще запобігти, ніж боротися з її наслідками, часто трагічними. У зв'язку з бурхливим розвитком цивілізації зростає кількість комунікацій, транспорту, виникає небезпека антропогенних катастроф, аварій, а останнім часом й тероризму. Багато шкоди людям завдають небезпеки пов'язані з: електричним струмом, газом та водопровідними комунікаціями, радіоактивними та електромагнітними джерелами випромінювань та ін.

Можемо констатувати, що останніми роками у всіх країнах з розвинутою економікою (США, Країни ЄС) особлива увага звертається на забезпечення підготовки фахівців в галузі аналізу ризику і управління безпекою. Складовими цієї галузі є різноманітні науки про безпеку. У всьому світі пріоритетна увага приділяється вивченню дисциплін, пов'язаних з питаннями безпеки [2].

Вважаємо за потрібне наполягати на вивченні у вищих навчальних закладах України дисциплін: Цивільний захист, Безпека життєдіяльності, Основи охорони праці, Охорона праці в галузі. Їх вивчення залишити на рівні, запропонованому у кваліфіковано розроблених і затверджених ще у 2011 році МОН України відповідних навчальних програмах. Ці дисципліни мають входити до переліку нормативних навчальних. Навчання має мати обов'язково практичне спрямування. Основна частина навчального часу повинна відводитись на практично-лабораторні заняття та індивідуальні дослідження. Вивченням дисциплін повинно завершуватись складанням іспиту або диференційованого заліку, а не носити формальний характер. Питання цивільного захисту, безпеки життєдіяльності та охорони праці мають обов'язково включатись до всіх видів наукових досліджень, які проводяться у ВНЗ.

Список використаних джерел:

1. Атаманчук П.С., Мендерецький В.В., Панчук О.П., Чорна О.Г. Безпека життєдіяльності (теоретичні основи) : навч. пос. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 276 с.
2. Атаманчук П.С., Мендерецький В.В., Панчук О.П., Білик Р.М. Безпека життєдіяльності у надзвичайних ситуаціях (цивільний захист населення). Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друк-сервіс», 2014. 84 с.
3. Атаманчук П.С., Мендерецький В.В., Недільська У.І. та ін. Безпека життєдіяльності та цивільний захист і методика її навчання. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друк-Сервіс», 2013. 244 с.
4. Атаманчук П.С., Мендерецький В.В., Панчук О.П., Чорна О.Г. Основи охорони праці (практичний курс) : навч. пос. Кам'янець-Подільський ; Київ : Центр учбової літератури, 2011. 224 с.
5. Атаманчук П.С., Мендерецький В.В., Панчук О.П., Білик Р.М. Охорона праці в галузі : навч. пос. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 322 с.

The article analyzes the importance of forming the professional competence of future specialists in the study of disciplines of the security cycle (life safety, civil protection and labor protection). Conducted practical studies of their effectiveness. Different approaches to organization of exercises on risk analysis are analyzed and practical aspects of preparation of future specialists for solving problems connected with life safety and civil protection in modern conditions of Ukrainian education are considered.

Key words: vocational education, competence, life safety, occupational safety, life safety, civil defense, professional competence.

Отримано: 20.04.2018

УДК 378.853

С. С. Зварич, магістрант фізико-математичного факультету

ОН-ЛАЙН СЕРВІСИ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕСТУВАНЬ

Здійснено аналіз он-лайн сервісів для створення тестів із можливістю їх подання на мобільних пристроях. Визначено переваги і недоліки таких систем тестування.

Ключові слова: тест, тестування, он-лайн сервіс, аналіз.

Тест – (Від слова англ. Test – «випробування», «перевірка») або випробування – спосіб вивчення глибинних процесів діяльності системи, за допомогою приміщення

системи в різні ситуації і відстеження доступних спостереженню змін в ній. В навчанні – система формалізованих завдань, призначених для встановлення освітнього (квалі-

фікаційного) рівня особи. Педагогічне тестування – форма оцінювання знань учнів, студентів (абітурієнтів), основана на застосуванні педагогічних тестів.

На сьогоднішній день тестування стало невід’ємною частиною встановлення освітнього рівня особи. Існує безліч нюансів щодо створення досить якісного тесту, який би найкраще відображав вимірюваний тестом рівень тої чи іншої якості. Проте не менш важливим є середовище виконання тесту, адже на відповіді індивіда також впливають зовнішні фактори, що в свою чергу вплине на кінцевий результат, та похибку при встановленні вимірюваного рівня. Одним з цих факторів є представлення тесту індивіду. Тест може бути представлений на комп’ютері в програмному середовищі, може на роздрукованому аркуші, може озвучуватись суб’єктом, може відображатись на одному екрані (проекторі), і т.д. Спосіб є безліч, в кожного свої плюси та мінуси. Під час пошуків в мережі інтернет, я зрозумів що на сьогодні акцент проведення тестування робиться на програмному забезпеченні, і це правильно, технології рухаються вперед, наприклад з осені 2016 року в школах Фінляндії скасували обов’язкове навчання написанню прописом, тому що на думку фінського міністерства освіти, школярі повинні більше часу проводити не над зошитами, а за комп’ютером, набираючи текст за допомогою клавіатури. Переваги такого типу тестування перед писаним такі: насамперед точні відповіді, в кожній людині індивідуальний стиль написання, і написана відповідь індивідом може не правильно сприйнятись суб’єктом. Не менш важливою перевагою є аналіз тесту комп’ютером, адже викладач може помилитись, що властиво всім особам не залежно від рівня освіченості. Приводимо аналіз он-лайн сервісів для організації тестування.

GOOGLE ФОРМИ. Google Форми – частина офісного інструментарію Google Drive. Мабуть, це один з найшвидших і простих способів створити своє опитування або тест: пишемо завдання, вибираємо тип відповіді (вибір з кількох варіантів, написання власного). Одержаний тест можна провести на уроці в комп’ютерному класі, відправити по електронній пошті або вбудувати на свій сайт за допомогою спеціального коду. Для прискорення роботи рекомендуємо додати плагін Flubaroo – він автоматично перевіряє відповіді учнів і ставить оцінки за заданими критеріями. Форми абсолютно безкоштовні – для використання ресурсу потрібно тільки мати акаунт Google.

АЙРЕН. Додаток, за допомогою якого можна створювати тести для перевірки учнівських знань і проводити тестування на шкільних комп’ютерах. Завдання різних типів: з вибором одного або декількох вірних відповідей, з введенням відповіді з клавіатури, на встановлення відповідності, на впорядкування і на класифікацію. Вчитель зможе побачити результати на своєму комп’ютері – відобразяться відомості про успіхи кожного з учнів.

MYTEST. Повністю безкоштовний сервіс зі зручним редактором тестів, яка вміє працювати з сімома типами завдань: одиночний вибір, множинний вибір, встановлення порядку проходження, встановлення відповідності, ручне введення числа, ручне введення тексту, вибір місця на зображенні. Параметри тестування, завдання і зображення до завдань – все зберігається в одному файлі, що зручно для вчителя.

QUIZLET. За допомогою цього сервісу можна створювати тести, де учні будуть вибирати правильні відповіді із запропонованих, зставляти зображення і інформацію або вписувати власні варіанти. Користуватися дуже легко – в інтерфейсі можна розібратися буквально за пару хвилин, до того ж, Quizlet працює на Android та iOS. Безкоштовний, але буває і підписка Plus за \$ 10 – вона дозволить завантажувати власні картини і створювати необмежену кількість навчальних груп.

МАЙСТЕР-ТЕСТ. Інтернет-сервіс, що дозволяє створювати он-лайн тести, які можна скачати і проходити тест без підключення до інтернету. Зручно, що не потрібно встановлювати на комп’ютер додаткові програми.

PROPROFS. Proprofs готує тести на будь-який смак – можна запропонувати на вибір один або кілька варіантів, попросити заповнити пропущене слово або написати розгорнуту відповідь. Сервіс дозволяє вставляти в завдання текстові документи та презентації, файли PDF, а також зображення, аудіо- та відеофайли. Завершивши роботу над тестом, можна залишити його в загальному доступі на сайті

Proprofs або вбудувати на свою сторінку. Сервіс безкоштовний, але є платні розширення.

КАНООТ. Дозволяє подавати в форматі опитувань і тестів мало не весь навчальний матеріал. Щоб налагодити зворотний зв’язок з учнями, можна обіграти нові теми у формі простих питань і відповідей, а закріпити знання за допомогою більш докладного тестування. Kahoot! розрахований на застосування в класі – викладач показує матеріал на головному екрані, а в цей час школярі відповідають на питання і обговорюють інформацію, використовуючи спеціальний сервіс для комп’ютерів або браузер на смартфонах (Android, iOS, Windows Phone). Для того щоб увійти в віртуальну класну кімнату, учні повинні ввести спеціальний код, який надішле викладач. Сервіс дозволяє дізнатися, як відповідав на питання кожен студент, або будувати діаграми успішності всього класу. Самі ж учні можуть стежити за своїми результатами в спеціальних таблицях. Kahoot! безкоштовний і повністю доступний після реєстрації.

EASYQUIZZY. Комерційний сервіс для створення тестів. Створені тести можуть запускатись як окремі файли на будь-якому комп’ютері без додаткових програм. Має велику кількість можливостей і налаштувань, гнучке налаштування оцінювання за будь-якою системою.

CLASSMARKER. У ClassMarker можна робити опитування з різними форматами відповідей – крім звичних варіантів, є навіть есе. Для початку роботи викладачеві потрібно створити віртуальний клас і розіслати запрошення коду учням. ClassMarker зберігає результати всіх проведених тестів, ведучи статистику успішності. Якщо у викладача є власна веб-сторінка, він може вбудувати тестові завдання на неї. В безкоштовному варіанті ClassMarker дозволяє створити не більше 100 тестів.

Але в тестуванні на комп’ютері також є свої мінуси. Найперше це забезпечення навчальних закладів комп’ютерами, для деяких країн світу це не є проблемою, проте в Україні це важливий нюанс. Але припустимо в нас є комп’ютери, наступне з чим ми зіткнемось це обмеження доступу індивідів до сторонніх ресурсів комп’ютера, звісно це можливо, але потрібні знання, якими деякі викладачі можуть не володіти. Далі, це компактність та автономність проведення тестування. У разі виникнення необхідності зміни приміщення проведення тестування, виникне багато проблем, так само якщо вимкнути мережеве живлення, в більшості випадків проведення тестування буде неможливим. Виникає питання, як досягнути оптимального методу проведення тестування? Для цього потрібний пристрій який би був не дорогим, компактним, та автономним. Компонентами пристрою були: сам пристрій та картки з отворами з питаннями тесту. Конструкція пристрою була проста: на ньому розташовано дві лампи червоного та зеленого кольору, та кнопки з варіантами відповідей, для щоб відповісти на конкретне питання, потрібно було вставити картку з відповідним питанням в пристрій, та натиснути на одну з кнопок, відображаючи відповідь, якщо загорялась зелена лампа, відповідь правильна, якщо горіла червона – відповідь не правильна. Цей пристрій вже тоді позбавляв мінусів при писаному тесті, і в свою чергу позбавляв мінусів теперішнього тестування на комп’ютері, але і сам мав недоліки, такі як: друкування нового тесту, неможливість поміняти варіанти відповідей та ін..

Таким чином, використання он-лайн сервісів для створення тестів та їх наступне використання стає доступним при використанні сучасних мобільних гаджетів (айфон, смартфон, планшет) і забезпечує ефективний контроль навчальних здобутків учнів.

Список використаних джерел:

1. 5 онлайн-сервісів для опитування учнів. URL: <https://osvitoria.media/experience/5-onlajn-servisiv-shho-dopomozhut-vchytelyu-myttyvevo-opytaty-uves-klas>.
2. Майстер-Тест. URL: <http://master-test.net/uk>.
3. Сім платформ для створення тестів. URL: <http://osvita.ua/school/method/technol/45747>.

An analysis of on-line services for creating tests with the possibility of their presentation on mobile devices is carried out. The advantages and disadvantages of such testing systems are outlined.

Key words: test, testing, on-line service, analysis.

Отримано: 23.04.2018

ІНСТРУКТАЖІ З ОХОРОНИ ПРАЦІ ЯК ЗАСІБ ПРОФІЛАКТИКИ ВИРОБНИЧОГО ТРАВМАТИЗМУ

Стаття присвячена аналізу стану виробничого травматизму в умовах розвитку економічних відносин в Україні як актуальної проблеми сучасності. Здійснено аналіз основних причин та особливостей виробничого травматизму, на основі яких подані раціональні шляхи запобігання даного явища.

Ключові слова: виробнича травма, організаційні, технічні, санітарно-гігієнічні, психофізіологічні причини виробничого травматизму.

У нестримний час розвитку глобалізаційної економіки та досягнень НТР створення безпечних умов праці неодмінно продовжує залишатися невід'ємною частиною соціально-економічного розвитку держави та складовою державної політики. Так, згідно з ст. 3 Конституції України і Закону України «Про охорону праці», основним принципом державної політики є пріоритет життя і здоров'я працівників відносно будь-яких результатів виробничої діяльності [1].

Варто зазначити, що глибокий вплив на трудове життя та умови праці загалом має глобалізація. Ми вважаємо, що сьогодні тиск світової конкуренції змушує роботодавця розглядати профілактику травматизму й охорону праці працівників не як інтегральну компоненту управління якістю, а як додаткову перепону на шляху до збуту продукції. Саме тому дослідження проблеми виробничого травматизму в ХХІ ст. набуває вагомості актуальності, особливо на теренах нашої держави, адже вітчизняні підприємства на сьогодні не в змозі одночасно підвищувати рівень випуску продукції та суттєво поліпшити стан умов та безпеки праці [3].

Проблема виробничого травматизму неодноразово висвітлювалася у працях вітчизняних та закордонних науковців. Зокрема серед них варто зазначити: В.М. Ярошевську, В.С. Венедіктова, М.І. Іншина, Модеста Халімовського, Г.Г. Гогіташвілі, Я.В. Крушельницьку та ін. Проте багато аспектів даної проблеми все ж таки ще потребують чималого дослідження та практичного застосування.

Загалом проблема зниження виробничого травматизму віднесена Президентом України до категорії особливої державної і суспільної значущості, а її розв'язання – до пріоритетних завдань національної безпеки. Таким чином, метою даної статті є аналіз виробничого травматизму, його причин та особливостей в Україні та виявлення основних шляхів його запобігання на перспективу.

Проблема охорони праці є загальносвітовою: за даними МОП, в світі щороку реєструється 270 млн. випадків виробничого травматизму, у зв'язку з виробничою діяльністю помирає щороку 2 млн. осіб, щорічно, за оцінками Міжнародного бюро праці, нещасні випадки на виробництві і професійні захворювання забирають життя приблизно 2 млн. працівників і обходяться глобальній економіці в 1,25 трильйони доларів США [5].

Проблема створення безпечних і нешкідливих умов праці в Україні існувала завжди, про що свідчить статистика нещасних випадків: ще понад 20 років тому на виробництві щорічно травмувалося 125 000 працівників, з них гинуло майже 3000. Проте, справжній стан охорони праці та рівень виробничого травматизму на той час замовчувались. З цих причин багато важливих невідкладних наукових і виробничих завдань з питань умов праці зовсім не вирішувалось.

А сьогодні наслідками такого минулого для незалежної України стали: відставання від світових досягнень на 15-20 років вітчизняної науки з питань охорони праці; зро-

стання в 5-8 разів рівня виробничого травматизму порівняно з такими ж показниками в інших промислово-розвинених країнах; перевищення майже в 2 рази в розрахунку на одного працюючого виплат на пільги і компенсації за роботу в шкідливих умовах над витратами на профілактику нещасних випадків і професійних захворювань [4].

Сьогодні як результат проведеного дослідження ми пропонуємо застосовувати наступні заходи з охорони праці, що сприяють запобіганню випадкам виробничого травматизму:

- а) організаційні: проведення навчання та інструктаж з охорони праці, виробничої санітарії, пожежної безпеки; застосування комп'ютерних методів прикладного та інструментального забезпечення, що значно підвищують якість навчального процесу, використовуючи необхідну інформацію з ресурсів мережі Internet, правові системи «Ліга» та ін.;
- б) технічні: модернізація технологічного обладнання, перепланування його розміщення; впровадження автоматичного та дистанційного керування виробничими обладнаннями;
- в) санітарно-виробничі: придбання або виготовлення пристроїв, що захищають працівників від електромагнітних випромінювань, пилу, газів, шуму; влаштування нових і реконструкція діючих вентиляційних систем, систем опалення, кондиціонування;
- г) медико-профілактичні: придбання молока, засобів миття та знешкодження; організація лікувально-профілактичного харчування.

Список використаних джерел:

1. Охорона праці в Україні: Нормативні документи / упоряд. О.М. Роїна : ред. О.А. Кривенко. – 2-е вид., випр. і доп. Київ : КНТ, 2006. 418 с.
2. Венедіктов В.С., Грохольський В.П., Іншин М.І. та ін. Охорона праці: європейські і міжнародні стандарти та законодавство України (порівняльний аналіз) : науково-практичний посібник : у 2-т – Київ, 2006. Т. 1. 713 с.
3. Гогіташвілі Г.Г., Лапін В.М. Основи охорони праці : навч. посіб. 4-е вид., випр. і доп. Київ : Знання, 2008. 302 с.
4. Ткачук К.Н., Халімовський М.О. Основи охорони праці: підручник. 2-е вид., доп. та перероб. Київ : Основа, 2006. 448 с.
5. Атаманчук П.С., Мендерецький В.В., Панчук О.П., Білик Р.М. Охорона праці в галузі : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 322 с.

The article is devoted to the analysis of the condition of occupational injuries in the conditions of development of economic relations in Ukraine as an actual problem of the present. The analysis of the main causes and features of occupational injuries, based on which rational ways of preventing this phenomenon are presented.

Key words: industrial trauma, organizational, technical, sanitary-hygienic, psychophysiological causes of occupational injuries.

Отримано: 27.04.2018

ЗОВНІШНЄ НЕЗАЛЕЖНЕ ОЦІНЮВАННЯ З ФІЗИКИ: АЛЬТЕРНАТИВНИЙ ПРОЕКТ

Стаття присвячена обґрунтуванню та ілюстрації можливостей реалізації альтернативної ідеології організації зовнішнього незалежного оцінювання знань учнів з фізики. Вона вибудовується, перш за все, на тих засадах, що фізика є наукою світоглядною, коли сутнісними виступають не тільки знанієвий аспект компетентнісної обізнаності суб'єкта, але й аспекти світогляду (переконань) суб'єкта його впевненості в істинності конкретного знання (в рамках дії механізму діалектичного сумніву: якщо здобуті нові наукові факти спростовують попередню точку зору, то від попередньої точки зору відмовляються) та філософського осмислення (причинно-наслідкові зв'язки, закони діалектики) категорії «Знання», користуючись формулою (В.Г. Разумовський): фізика = експеримент + філософія.

Ключові слова: фізика, світогляд, діалектика, компетентність, обізнаність, експеримент, філософія.

Проблема «бездефектного» навчання, з часів Яна Амоса Коменського, була і залишається актуальною: адже й досі якісний показник навчання школярів чи студентів з більшості навчальних предметів далеко не завжди сягає 50%. На жаль, результати вступних кампаній ВНЗ вказують на те (рівень домагань абітурієнтів в обранні майбутніх спеціальностей), що в групі ризиків сьогодні знаходяться пріоритетні (світогляд, діалектичне мислення, наукова картина світу, науково-технічний прогрес, нанотехнології та ін.) дисципліни фізико-математичного, фізико-технічного та фізико-технологічного блоків [1].

Важливим засобом організаційно-методичної підтримки активного і результативного навчання виступає освітнє середовище [8; 9]. Проте, необхідно визнати, що на сучасному етапі розвитку національної школи, особливо в умовах його детермінації вимогами Закону України «Про вищу освіту», освітнє середовище виокремлюється як емпірична основа в логічному ланцюгові компонент освітньої моделі (прогнозу) та освітнього стандарту [12]. Не ефективними, скажімо, будуть і прогноз, і стандарт фізичної освіти (для середньої чи вищої школи), якщо у відповідних навчальних програмах не існують вказівки про те, на формування яких компетентнісних та світоглядних якостей індивіда орієнтує ця фундаментальна дисципліна. Нездійсненними стануть також наші найкращі наміри, якщо у навчальних планах щодо кількості годин на вивчення фізики дотримуватися принципу довільності, а не науково обґрунтованої доцільності. Своєрідним педагогічним лицемірством виступає кожен той факт, коли не забезпечується відповідність вимог державної навчальної програми з матеріально-технічними, ідейно-технологічними та кадровими можливостями конкретного навчального закладу.

Фізика (від грец. φυσικός природний, φυσία природа) – природнична наука, яка досліджує загальні властивості матерії та явищ у ній, а також виявляє загальні закони, які керують цими явищами. Це наука про закономірності. Природи в широкому сенсі цього слова.

Питання формування сучасної фізичної картини світу складне і різностороннє. В його основі лежать певні філософські уявлення й ідеї, зокрема гносеологічні аспекти науки. Фізична картина світу є найважливішою складовою природничо-наукової картини світу, яка в свою чергу є складовою загальної наукової картини світу. Разом з тим, фізична картина світу визначає загальний напрямок курсу фізики на формування світогляду студентів (учнів) при формуванні сучасного наукового способу мислення. Отже, узагальнення наукових відомостей не є кінцевою межею знань, тобто фізична картина світу має суттєвий еволюційний характер [1].

Фізика є науковою дисципліною, яка одночасно охоплює методологічні знання і володіє характерними особливостями сучасних природничо-наукових теорій, охоплює науковий, технічний і гуманітарний аспекти, що дозволяє сформувати широкі уявлення про сучасну фізичну картину світу [4].

Фізика відноситься до числа природних наук, завданням яких є вивчення природи з метою її підпорядкування людині.

Ми вирішили скласти альтернативний варіант зовнішнього незалежного оцінювання, щоб показати, що задачі з фізики можуть бути не тільки стандартизованими, але й не стандартними, цікавими та нескладними.

У альтернативному варіанті зовнішнього незалежного оцінювання використовуються цікаві задачі фізики шкільного курсу, приклади розв'язування задач різних типів, зразки завдань подібних до зовнішнього незалежного оцінювання.

Перевірити свої знання учні зможуть за допомогою тестів, а проконтролювати – за допомогою ключів-відповідей, наведених в кінці варіанту зовнішнього незалежного оцінювання.

Задачі альтернативного варіанту ЗНО варіювані за рівнями знань: заучування, наслідування, розуміння головного, повне володіння знаннями, навички, уміння та переконання. В умовах рівневої диференціації альтернативний варіант ЗНО допоможе вчителю фізики цілеспрямовано орієнтувати навчально-пізнавальну діяльність учнів на прогнозовані результати навчання.

Таблиця 1

Компетентнісно-світоглядні характеристики особистості

Рівень	Значення компетентності	Позначення	Діяльнісно-особистісна сутність компетентності; ціннісні новоутворення
Нижчий	Завчені Знання	ЗЗ	учень механічно відтворює зміст пізнавальної задачі в обсязі і структурі її засвоєння;
	Наслідування	НС	учень копіює головні дії, пов'язані з засвоєнням пізнавальної задачі, під впливом певних мотивів (внутрішніх або зовнішніх);
	Розуміння головного	РГ	учень свідомо відтворює головну ідею в постановці і вирішенні пізнавальної задачі (первинний ефект в контексті доцільної діяльності);
Оптимальний	Повне володіння знаннями	ПВЗ	учень не тільки розуміє головну суть пізнавальної задачі, але й здатний відтворити весь її зміст в будь-якій структурі викладу (імплікативній, операціональній або класифікаційній);
Вищий	Навичка	Н	учень здатний використовувати зміст конкретної пізнавальної задачі на підвідомому рівні, як автоматично виконувану операцію (єдина якість знань учня, на виявлення якої необхідно накласти жорсткий часовий регламент);
	Уміння застосовувати знання	УЗЗ	здатність свідомо використовувати набуті знання в нестандартних навчальних ситуаціях (творче перенесення);
	Переконавання	П	це знання, незаперечні для учня, які він свідомо долучає до своєї життєдіяльності, в істинності яких він впевнений і готовий їх відстоювати і захищати;
	Звичка	Зв.	це процес, коли індивідуальні досягнення учня, крім інших якостей, набувають поведінкового відтінку. Загалом впровадження стандартів контролю (рівнів компетентності) в навчальний процес дозволяє більш точно проектувати пізнавальні цілі навчання.

Для вчителя фізики цей тест буде гарним методичним посібником щоб підготувати учня до справжнього зовнішнього незалежного оцінювання. Для учня ж цей тест буде нагодою підготуватися до тесту та можливих труднощів при його проходженні, а також змога перевірити свої набуті знання для пояснення явищ природи.

Досвід і апробація впровадження технології, яка орієнтована на креативну та продуктивну діяльність суб'єкта, відображає рівень його компетентнісного та світоглядного досвіду, тому такі посібники (тестові завдання) можуть бути корисними для забезпечення об'єктивного контролю результативності та якості суб'єкта.

Тестові завдання:

1. (ЗЗ). Під чий керівництвом вперше був сконструйований і виведений на орбіту перший штучний супутник Землі?

- а) Корольова С. П.; б) Гагаріна Ю. О.
в) Курчатова І. В.; г) Ціолковського К. Е.

2. (РГ). Сталева та дерев'яна суцільні кульки однакового радіуса підвишені на однакових довгих легких не розтяжних нитках. Їх відводять у бік на однакову відстань і відпускають. Яке з наведених тверджень щодо коливань кульок правильне?

- а) У сталевої кульки період коливань більший.
б) У дерев'яної кульки період коливань більший.
в) У сталевої кульки коливання затухають швидше.
г) У дерев'яної кульки коливання затухають швидше.

3. (ПВЗ). Катер перепливає річку, рухаючись відносно води з швидкістю 5 м/с перпендикулярно до берегів. Ширина річки 300 м, швидкість течії 0,3 м/с. На яку відстань течія знесе катер вниз?

- а) 60 м; б) 10 м;
в) 50 м; г) 18 м.

4. (ПВЗ). Знайдіть силу F , яка діє на тіло масою m , що рухається прямолінійно за законом $x(t) = 2t^3 - t^2$, при $t = 2$.

- а) 20; б) 12;
в) 22; г) 24.

5. (ПВЗ). Тіло вільно падає з висоти 490 м. Визначити переміщення тіла за останню секунду падіння.

- а) 49 м; б) 93,1 м;
в) 59,8 м; г) 102,9 м.

6. (Н). Гепард, нападаючи на жертву, розганяється на відстані 100 м до швидкості 144 км/год. Знайти час, протягом якого він пробігає цю відстань і його прискорення. Порівняти це прискорення з максимальним прискоренням автомобіля «Жигулі», якщо він розганяється до швидкості 100 км/год за 16 с.

- а) 5,3 с; 7,5 м/с²; в 4,3 раза більше, ніж в автомобіля;
б) 4,7 с; 8,5 м/с²; в 4,9 раза більше, ніж в автомобіля;
в) 5 с; 8 м/с²; в 4,6 раза більше, ніж в автомобіля;
г) 5 с; 103 км/год²; в 16,5 раза більше, ніж в автомобіля.

7. (ЗЗ). Маса срібної ложки становить 30 г. Яка кількість атомів срібла міститься у цьому виробі?

- а) $30 \cdot 10^{23}$ г; б) $3,14 \cdot 10^{-19}$ г;
в) $2,5 \cdot 10^{-9}$ г; г) $1,67 \cdot 10^{23}$ г.

8. (РГ). У скільки разів збільшиться тиск газу в балоні електричної лампочки, якщо в робочому стані температура газу в ній підвищилась від 15°C до 300°C?

- а) 1,5; б) 3;
в) 0,5; г) 2.

9. (ПВЗ). Визначити температуру, при якій знаходиться газ, якщо маса однієї молекули газу $5,3 \cdot 10^{-26}$ кг, а середня квадратична її швидкість 540 м/с.

- а) 100°C; б) 90°C;
в) 80°C; г) 50°C.

10. (ПВЗ). Використовуючи число Авогадро, підрахувати число молекул, які потрапляють в наші легені з тих, котрі брали участь в одному із наших попередніх вдихів, якщо вважати, що вони рівномірно розподілені в атмосфері Землі. Об'єм легенів 2 л.

- а) 24; б) 31;
в) 28; г) 35.

11. (ПВЗ). Балон об'ємом 4 л містить газ під тиском 4 атм, а другий, з вдвічі більшим об'ємом той же газ при атмосферному тиску. Який тиск встановиться при сполученні балонів один з одним? Температура газу стала.

- а) $2 \cdot 10^5$ Па; б) $6 \cdot 10^5$ Па;
в) $8 \cdot 10^4$ Па; г) $6 \cdot 10^4$ Па.

12. (УЗЗ) Тонкостінна гумова куля з власною вагою 0,6 Н наповнена неонам і занурена в озеро на глибину 120 м. Знайти

масу неону, якщо куля знаходиться в положенні рівноваги. Атмосферний тиск $1,03 \cdot 10^5$ Па, температура на глибині озера 4°C. Натягом гуми знехтувати.

- а) $1,47 \cdot 10^{-4}$ кг; б) $6,94 \cdot 10^{-4}$ кг;
в) $1,85 \cdot 10^{-4}$ кг; г) $7 \cdot 10^{-4}$ кг.

13. (ПЕР) Чому дорівнює середня квадратична швидкість молекул азоту, які знаходяться в об'ємі 8,0 м³ під тиском 2,1 атм, якщо кількість речовини в даному випадку становить 1300 молів?

- а) 350 м/с; б) 341,25 м/с;
в) 370 м/с; г) 360 м/с.

14. (НС) Яка сила діє на провідник завдовжки 10 см в однорідному магнітному полі з індукцією 2,6 Тл, якщо струм у провіднику дорівнює 12 А, а кут між напрямом струму та лініями індукції 90°?

- а) 31 Н; б) 62 Н;
в) 3,1 Н; г) 6,2 Н.

15. (РГ) Як будуть поводити себе провідники у випадку зображеному на рисунку

- а) притягуватись;
в) обертаються;
б) не змінювати свого положення;
г) відштовхуватись.

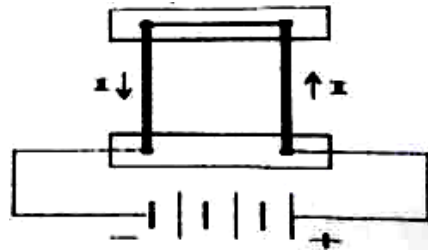

Рис. 1.

16. (РГ) Які сили врівноважуються після відхилення стрілки амперметра на певний кут?

- а) сила земного тяжіння і сила магнітного поля;
б) сила пружності і сила земного тяжіння;
в) сила пружності і сила магнітного поля;
г) правильної відповіді немає.

17. (РГ) Який ККД мають більшість гучномовців?

- а) 1-80%; б) 100%;
в) 60-63%; г) 1-3%.

18. (ПВЗ) Як виміряти величину невідомого опору, маючи вольтметр, амперметр і джерела ЕРС з невідомими внутрішніми опором (рис. 2.)

- а) неможливо;
б) провівши два виміри за схемами 1 і 2;
в) достатньо зібрати схему 1;
г) достатньо зібрати схему 2.

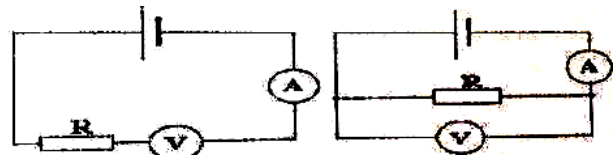

Рис. 2.

19. (ПВЗ) Скільки акумуляторів з ЕРС 2 В і внутрішнім опором 2 Ом треба з'єднати послідовно, щоб одержати в зовнішньому колі $I = 5$ А при різниці потенціалів на полюсах батареї $U = 110$ В?

- а) 10; б) 150;
в) 23; г) 110.

20. (ПВЗ) Визначити індуктивність одиниці довжини двопровідної стрічкової лінії (рис. 3), якщо відстань між стрічками h значно менша від їх ширини b , точніше, $b/h = 50$.

- а) 40 нГн/м; б) 25 Тл/м;
в) 25 нГн/м; г) 16 Гн/м.

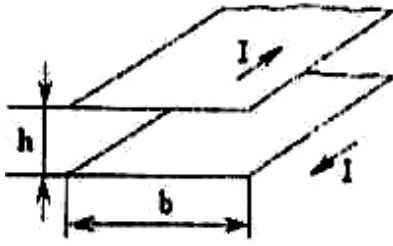

Рис. 3.

21. (ПВЗ). Якщо обернути магніт (рис. 4), то замкнутий виток дроту, що закріплений на осі, почне обертатись. Пояснити явище і визначити напрям обертання витка.

- а) збігається із напрямком обертання магніту;
- б) проти руху магніту;
- в) рухатись не буде;
- г) правильної відповіді немає.

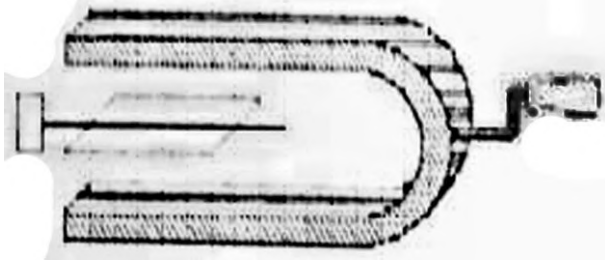

Рис. 4.

22. (ПВЗ). Який з варіантів відображає характер ліній індукції котушки зі струмом рис. 5)?

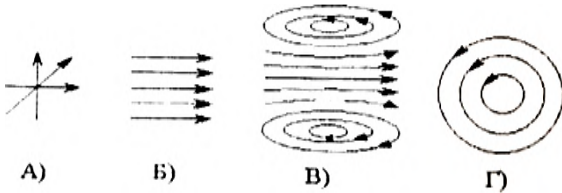

Рис. 5.

23. (ПВЗ) Знайти індукцію магнітного поля, якщо на провідник струмом 25 А, діє сила 50 мН. Поле і струм взаємоперпендикулярні. Довжина активної частини провідника 5 см.

- а) 40 мТл;
- б) 4 мТл;
- в) 0,4 мТл;
- г) 80 мТл.

24. (Н) Дві кульки однакових мас і радіусів, з однаковими зарядами, підвішені в одній точці на нитках однакової довжини в рідкий діелектрик, проникність якого ϵ і густина ρ_0 . Якою повинна бути густина речовини кульок, щоб кут розходження ниток в повітрі і в діелектрику був один і той самий?

25. (УЗЗ) Скільки енергії споживає електрична плітка щосекунди при напрузі 120 В, якщо сила струму в спіралі 5 А?

- а) 450 Дж;
- б) 600 Дж;
- в) 720 Дж;
- г) 680 Дж.

26. (ПЕР) Два точкові електричні заряди $Q_1 = 1$ нКл і $Q_2 = -2$ нКл знаходяться у повітрі на відстані 10 см. один від одного. Визначити напруженість і потенціал поля, створеного цими зарядами у точці А, віддаленої від заряду Q_1 на відстань 9 см. і від заряду Q_2 на 7 см.

- а) 4,85 кВ/м і -147 В;
- б) 3,85 кВ/м і -157 В;
- в) 2,85 кВ/м і -167 В;
- г) Визначити не можливо

27. (ЗЗ). Чи буде мати місце фотоэффект у літію, якщо він освітлюється монохроматичним світлом з довжиною хвилі 589 нм?

28. (НС). Знайти довжину хвилі світла, яким опромінюється металева поверхня даху будинку, якщо максимальна кінетична енергія фотоелектронів дорівнює $4,5 \cdot 10^{-20}$ Дж, а робота виходу електрона з металу – $7,5 \cdot 10^{19}$ Дж.

- а) $0,38 \cdot 10^{-7}$ м;
- б) $0,6 \cdot 10^{-7}$ м;
- в) $0,37 \cdot 10^{-7}$ м;
- г) $0,4 \cdot 10^{-7}$ м.

29. (НС) Знайти максимальну швидкість електронів, які вивільняються при фотоэффекті світлом з довжиною хвилі $4 \cdot 10^7$ м з поверхні матеріалу з виходу 1,9 еВ.

- а) $6,5 \cdot 10^5$ м/с;
- б) $6,4 \cdot 10^5$ м/с;
- в) $7,6 \cdot 10^5$ м/с;
- г) $5,9 \cdot 10^5$ м/с

30. (РГ). Металева пластинка під дією рентгенівських променів зарядилася. Який знак має заряд?

- а) додатній знак;
- б) від'ємний знак;
- в) нейтральний знак;
- г) правильної відповіді немає.

31. (ПВЗ) Яку максимальну швидкість мають вирвані з літію електрони при опромінюванні світлом з частотою 1015 Гц?

- а) $3 \cdot 10^5$ м/с;
- б) $0,8 \cdot 10^6$ м/с;
- в) $9 \cdot 10^7$ м/с;
- г) правильної відповіді немає,

32. (ПВЗ) На рисунку приведено графік залежності струму від напруга в газовому проміжку, що опромінюється іонізуючими частками. Які ділянки використовують для реєстрації часток пропорційними приладами?

- а) ділянка 0-1;
- б) ділянка 1-2;
- в) ділянка 2-3;
- г) ділянка 3-4.

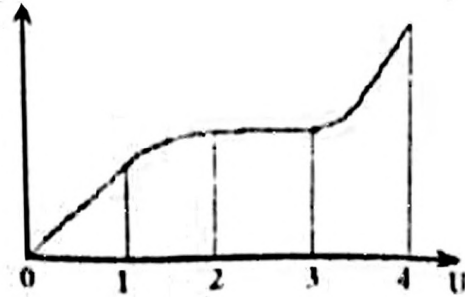

Рис. 6.

33. (ПВЗ) Треноване око, яке довго перебуває у темноті, сприймає світло з довжиною хвилі 0,5 мкм при потужності випромінювача $P=2,1 \cdot 10^{-17}$ Вт. Скільки фотонів попаде в цьому випадку на сітчатку ока за 1 с?

- а) 50 фотонів;
- б) 500 фотонів;
- в) 10^3 фотонів;
- г) 10 фотонів.

34. (ПЕР) Чи може фотон при зіткненні з іншою частинкою віддати їй більше енергії та імпульсу, ніж він має?

- а) енергії – так; імпульсу – так;
- б) енергії – так; імпульсу – ні;
- в) енергії – ні; імпульсу – так;
- г) енергії – ні; імпульсу – ні.

Правильні відповіді та методичні поради щодо розв'язків завдань:

1 а; 2 г; 3 г; 4 в; 5 б; 6 в; 7 г; 8 г; 9 а; 10 в; 11 а; 12 б; 13 в; 14 в; 15 а; 16 в; 17 г; 18 б; 19 г; 20 в; 21 а; 22 в; 23 а; 24 Робота виконується на адіабатичних відрізках (1-2) та (3-4); 25 б; 26 б; 27 ні; 28 в; 29 а; 30 а; 31 б; 32 в; 33 а; 34 в.

23. Розв'язування

Дано:

$$L = 5 \text{ см.} = 0,05 \text{ м} \quad F = I \times B \times L \times \sin \alpha$$

$$F = 50 \text{ мН} = 0,05 \text{ Н}$$

$$B = \frac{F}{I \times L \times \sin \alpha} = \frac{0,05 \text{ Н}}{25 \text{ А} \times 0,05 \text{ м} \times 1} = 0,04 \text{ Тл} = 40 \text{ мТл}$$

$$I = 25 \text{ А}$$

$$\alpha = 90^\circ$$

25. Розв'язування

Дано:

$$I = 5 \text{ А} \quad A = U \times I \times t = 120 \text{ В} \times 5 \text{ А} \times 1 \text{ с} = 600 \text{ Дж}$$

$$U = 120 \text{ В}$$

$$t = 1 \text{ с}$$

$$A = ?$$

26. Розв'язування

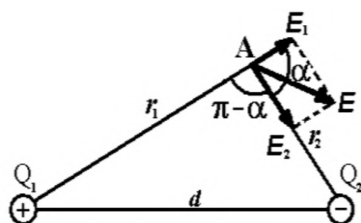

Рис. 7.

Дано:

$$Q_1 = 1 \text{ нКл} = 10^{-9} \text{ Кл } E = E_1 + E_2$$

$$Q_2 = -2 \text{ нКл} = -2 \times 10^{-9} \text{ Кл}$$

$$E_1 = \frac{|Q_1|}{4\pi\epsilon_0 r_1^2}, E_2 = \frac{|Q_2|}{4\pi\epsilon_0 r_2^2}$$

$$d = 10 \text{ см.} = 0,1 \text{ м } E = \sqrt{E_1^2 + E_2^2 + 2E_1E_2 \cos \alpha}$$

$$r_1 = 9 \text{ см.} = 0,09 \text{ м } \cos \alpha = \frac{d^2 + r_1^2 - r_2^2}{2r_1r_2}$$

$$r_2 = 7 \text{ см.} = 0,07 \text{ м}$$

$$\cos \alpha = \frac{(0,1)^2 - (0,09)^2 - (0,07)^2}{2 \times 0,09 \times 0,07}$$

$$E - ? E = \frac{1}{4\pi\epsilon_0} \sqrt{\frac{Q_1^2}{r_1^4} + \frac{Q_2^2}{r_2^4} + 2 \frac{|Q_1||Q_2|}{r_1^2 r_2^2} \cos \alpha}$$

$$\varphi - ? \varphi = \varphi_1 + \varphi_2$$

$$\varphi = \frac{Q}{4\pi\epsilon_0 r}$$

$$\varphi = \frac{Q_1}{4\pi\epsilon_0 r_1} + \frac{Q_2}{4\pi\epsilon_0 r_2}$$

$$E = 9 \times 10^9 \times$$

$$\sqrt{\frac{(10^{-9})^2}{0,09^4} + \frac{(2 \times 10^{-9})^2}{0,07^4} + 2 \times \frac{(10^{-9})^2}{0,09^4} \times \frac{(2 \times 10^{-9})^2}{0,07^4} \times (-0,238)} = 3,85 \times 10^3 \text{ В/м} = 3,85 \text{ кВ/м}$$

$$\varphi = 9 \times 10^9 \left(\frac{10^{-9}}{0,09} + \frac{2 \times 10^{-9}}{0,07} \right) = -157 \text{ В}$$

28. Розв'язування

Дано:

$$A = 7,5 \times 10^{-9} \text{ Дж } \frac{hc}{\gamma} = E_{\max} + A$$

$$E_{\max} = 4,5 \times 10^{-20} \text{ Дж } \frac{hc}{\gamma} = 7,5 \times 10^{-19} + 4,5 \times 10^{-20}$$

$$C = 3 \times 10^8 \frac{hc}{\gamma} = 0,75 \times 10^{-20} + 4,5 \times 10^{-20}$$

$$h = 6,63 \times 10^{-34} \frac{hc}{\gamma} = 5,25 \times 10^{-20}$$

$$d - ? Y = \frac{6,63 \times 10^{-34} \times 3 \times 10^8}{5,25 \times 10^{-20}} = 0,37 \times 10^{-7}$$

29. Розв'язування

Дано:

$$d = 4 \times 10^{-7} \text{ м } \frac{mU^2}{2} = E$$

$$A = 1,9 \text{ еВ } \frac{hc}{\gamma} = E + A$$

$$m = 9,1 \times 10^{-31} \frac{6,63 \times 10^{-34} \times 3 \times 10^8}{4 \times 10^{-7}} = \frac{mU^2}{2} + 1,9$$

$$h = 6,63 \times 10^{-34} 4,97 \times 10^{-19} - 3,044 \times 10^{-19} = \frac{mU^2}{2}$$

$$C = 3 \times 10^8 1,926 \times 10^{-19} = \frac{9,1 \times 10^{-31} \times U^2}{2}$$

$$U_{\max} - ? 3,85 \times 10^{-19} = 9,1 \times 10^{-31} \times U^2$$

$$U^2 = \frac{3,85 \times 10^{-19}}{9,1 \times 10^{-31}} = 0,425 \times 10^{12}$$

$$U = 6,5 \times 10^5$$

28. Розв'язування

$A = 7,5 \times 10^{-19} \text{ Дж}$	$\frac{hc}{\gamma} = E_{\max} + A$
$E_{\max} = 4,5 \times 10^{-20} \text{ Дж}$	$\frac{hc}{\gamma}$
$C = 3 \times 10^8$	$\frac{hc}{\gamma} = 7,5 \times 10^{-19} + 4,5 \times 10^{-20}$
$h = 6,63 \times 10^{-34}$	$\frac{hc}{\gamma} = 0,75 \times 10^{-20} + 4,5 \times 10^{-20}$
$d - ?$	$\frac{hc}{\gamma} = 5,25 \times 10^{-20}$
	$Y = \frac{6,63 \times 10^{-34} \times 3 \times 10^8}{5,25 \times 10^{-20}} = 0,37 \times 10^{-7}$

29. Розв'язування

$d = 4 \times 10^{-7} \text{ м}$	$\frac{mv^2}{2} = E$
$A = 1,9 \text{ еВ}$	$\frac{hc}{\gamma} = E + A$
$m = 9,1 \times 10^{-31}$	$\frac{hc}{\gamma}$
$h = 6,63 \times 10^{-34}$	$\frac{6,63 \times 10^{-34} \times 3 \times 10^8}{4 \times 10^{-7}} = \frac{mv^2}{2} + 1,9$
$C = 3 \times 10^8$	$4,97 \times 10^{-19} - 3,044 \times 10^{-19} = \frac{mv^2}{2}$
$U_{\max} - ?$	$1,926 \times 10^{-19} = \frac{9,1 \times 10^{-31} \times v^2}{2}$
	$3,85 \times 10^{-19} = 9,1 \times 10^{-31} \times v^2$
	$v^2 = \frac{3,85 \times 10^{-19}}{9,1 \times 10^{-31}} = 0,425 \times 10^{12}$
	$v = 6,5 \times 10^5$

30. Розв'язування:

$\lambda = 0,25 \text{ мкм}$	$\frac{hc}{\lambda} = A + T_{\max}$, де T_{\max} – максимальна кінетична енергія фотоелектронів
$u_{\min} = 0,96 \text{ В}$	Потік припиняється при такій мінімальній затримуючій різниці потенціалів, що $T_{\max} = e \times u_{\min}$, p – заряд електрона.
	Отримасмо:
	$\frac{hc}{\lambda} = A + u_{\min}$.
	Звідси робота виходу електронів із металу
	$A = \frac{hc}{\lambda} - e \times u_{\min}$,
	$A = \frac{6,63 \cdot 10^{-34} \text{ Дж} \times 3 \cdot 10^8 \frac{\text{М}}{\text{с}}}{0,25 \cdot 10^{-6} \text{ м}} - 1,6 \cdot 10^{-19} \text{ Кл} \cdot 0,96 \text{ В} = 6,42 \cdot 10^{-19} \text{ Дж} = 4,0 \text{ еВ}$

Список використаних джерел:

- Атаманчук П.С., Панчук О.П. Дидактичні основи формування фізико-технологічних компетентностей учнів: монографія. Кам'янець-Подільський: К-ПНУ, 2011. 252 с.
- Атаманчук П.С. Інноваційні технології управління навчанням фізики. Кам'янець-Подільський: К-ПДПУ, 1999. 174 с.
- Атаманчук П.С. Управління процесом навчально-пізнавальної діяльності. Кам'янець-Подільський: К-ПДПУ, 1997. 136 с.
- Атаманчук П.С., Криськов А.А., Мендерський В.В. Збірник задач з фізики / за ред. П.С. Атаманчука. Київ: Школяр, 1996. 304 с.

5. Атаманчук П.С., Кух А.М. Тематичні завдання еталонних рівнів з фізики (7-11 класи) : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : К-ПДПУ, інформаційно-видавничий відділ, 2004. 76 с.
6. URL: zno.osvita.ua/physics/260/(Індекс Гірша).
7. URL: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=xoeKrv0AAA>.
8. Аккаунт Атаманчука П.С. (Європейсько-Азіатська першість з наукової аналітики). URL: gisap.eu/ru/user/1943.
9. Закон України «Про вищу освіту» : чинне законодавство (ОФІЦ. ТЕКСТ). Київ : Паливода А.В., 2014. 100 с.
10. Запрудский Н.И. Современные школьные технологии–2. Минск, 2010. 256 с.
11. Сайт Збірника наукових праць кафедри. URL: journals.uran.ua/index.php/2307-4507/issue/archive.
12. Гончаренко С.У. Формування наукового світогляду учнів під час вивчення фізики : посіб. для вчителя. Київ : Рад. шк., 1990. 208 с.
13. Князев В.Н. Концепция взаимодействия в современной физике. Москва : Прометей, 1991. 126 с.
14. URL: prd.kdu.edu.ua/Files/Meoda/posibniki/fiz/FIZIKA_V2.pdf.

The article is devoted to the substantiation and illustration of the possibilities of realization of the alternative ideology of organization of external independent assessment of students' knowledge in physics. First of all, it is based on the principles that physics is a world-view science, when not only the knowledge aspect of the competence competence of the subject acts, but also aspects of the world's (beliefs) of the subject of his confidence in the truth of specific knowledge (in the framework of action the mechanism of dialectical doubt: if the new scientific facts obtained refute the previous point of view, they refuse from the previous point of view) and philosophical comprehension (causal relationships, laws of dialectics) of the category «Knowledge», using formula (V.G. Razumovsky): physics = experiment + philosophy.

Key words: physics, philosophy, dialectics, competence, awareness, experiment, philosophy.

Отримано: 26.04.2018

УДК 373.5.091.33-027.22:53:614.8

В. О. Маруняк, студентка 4 курсу фізико-математичного факультету

ОРГАНІЗАЦІЯ БЕЗПЕЧНОГО ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ У КАБІНЕТАХ ФІЗИКИ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто умови створення безпечних умов навчання у кабінетах фізики закладів загальної середньої освіти.

Ключові слова: заняття, безпека, кабінет фізики, обладнання, нормативні документи.

Постановка проблеми, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. Кабінет фізики – навчальний підрозділ закладу освіти, що оснащений наочними посібниками, навчальним обладнанням, меблями і пристроями. У ньому проводяться уроки, позакласні факультативні заняття, виховна робота з учнями, систематичне підвищення наукової і методичної кваліфікації вчителів. Уся робота здійснюється за допомогою комплексного використання засобів навчання, демонстрування дослідів, проведення самостійних експериментальних, лабораторних, практичних робіт, роботи з книжок, довідковим і роздавальним матеріалом. Питання створення безпечних умов на уроках фізики все серйозніше та частіше звучать сьогодні під час організації освітнього процесу у закладах загальної середньої освіти. Сьогодні акцентується увага на вживанні конкретних заходів щодо збереження здоров'я та життя учнів.

Дирекція навчального закладу, вчителі повинні забезпечити: здорові та безпечні умови перебування в кабінетах, безпечну експлуатацію обладнання і технічних засобів навчання, оптимальний режим роботи і навчання.

Метою наукової статті є з'ясування особливостей організації безпечного проведення занять у кабінетах фізики відповідно до зазначених нормативних документів.

Відповідно до Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти [4] завідувачі кабінетів фізики, учителі, керівники фізичних гуртків несуть відповідальність за безпечний стан робочих місць, обладнання, приладів, інвентарю тощо. Вони здійснюють заходи для створення здорових і безпечних умов навчально-виховного процесу, забезпечують виконання чинних правил і норм з безпеки і гігієни праці та навчання.

Перед початком нового навчального року кабінети (лабораторії) навчального закладу приймає комісія, створена за наказом керівника навчального закладу, про що складається акт-дозвіл на проведення занять.

Вимоги до приміщення кабінету фізики, затверджені наказом Держохорони праці України від 16.11.98 р. №220. У даних вимогах зазначено: загальні положення; вимоги до розміщення кабінетів фізики, їх обладнання; вимоги щодо освітлення; вимоги щодо електричної мережі; вимоги до опалення і вентиляції та пожежної безпеки; вимоги безпеки під час проведення занять у кабінетах фізики; вимоги безпеки під час проведення практичних занять; правила поведінки у кабінеті фізики.

Під час проведення занять з використанням засобів інформаційних та комунікаційних технологій вимоги безпеки визначаються Правилами безпеки під час навчання в кабінетах інформатики. Сучасні технічні засоби навчання, до яких належать комп'ютер, мультимедійний проектор, проекційний екран та інтерактивна дошка, повинні бути заземлені за схемами, які розміщені в технічних описах та інструкціях, що додаються до пристроїв.

Учитель, який проводить навчання в кабінеті фізики повинен перевіряти комплектність протипожежного обладнання, засобів надання першої допомоги та стежити за їх справним станом.

Ручні вогнегасники повинні навішуватися на вертикальні конструкції на висоті не більше як 1,5 м від рівня підлоги до нижнього торця вогнегасника на видних і легкодоступних місцях. Поряд повинна бути інструкція з правилами пожежної безпеки, написи з телефонами пожежної охорони та прізвища посадових осіб, відповідальних за пожежну безпеку.

Кабінети фізики обладнуються аптечкою з набором медикаментів, перев'язувальних засобів і приладів. У разі нещасного випадку, що трапився з учнем під час проведення навчально-виховного процесу в кабінеті (лабораторії) учитель повинен терміново організувати надання першої допомоги потерпілому відповідно до нормативних документів.

Під час навчально-виховного процесу вчитель проводить з учнями інструктажі з безпеки життєдіяльності. Програми їх проведення повинні містити питання особистої безпеки та безпеки оточуючих відповідно до напрямку проведення заходів. Такі інструктажі проводяться з наступною перевіркою знань та навичок, ігрових тренінгів тощо. На початку навчального року перед початком занять у кожному кабінеті фізики проводиться первинний інструктаж з безпеки життєдіяльності. Мета такого інструктажу – формування відповідального ставлення учнів до питань особистої безпеки та безпеки тих, хто їх оточує, свідоме розуміння необхідності захисту та збереження свого власного здоров'я, дотримання правил безпечної поведінки в умовах виникнення екстремальних ситуацій, у тому числі аварій, і уміння надати першу допомогу і самопомогу у разі нещасних випадків.

Шкільні меблі у кабінеті фізики повинні відповідати Державним санітарним правилам і нормам влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу, а їх розміщення здійснюватися відповідно до вимог Державних будівельних норм України ДБН В.2.2-3-97 Будинки та споруди навчальних закладів [1].

На кожний кабінет фізики складається паспорт кабінету, у якому визначають основні параметри: освітлення, площа, наявність інженерних мереж (водопостачання, каналізація, вентиляція, тепломережа, електромережа), забезпечення меблями, обладнанням, підручниками, посібниками, приладами тощо.

Забороняється у кабінетах фізики використовувати пристрої та прилади, що не відповідають вимогам безпеки праці; використовувати електричне обладнання, що не відповідає вимогам державних стандартів. Для вимірювання напруги і сили струму вимірювальні прилади треба з'єднувати провідниками з надійною ізоляцією. Не дозволяється залишати без нагляду прилади.

Перебування учнів в кабінеті фізики і лаборантській дозволяється лише в присутності вчителя.

Отже, організація освітнього процесу у закладі загальної середньої освіти повинна відповідати вимогам безпеки відповідно до затверджених нормативних документів [1-3; 5; 6-8].

Ці правила встановлюють вимоги безпечного проведення занять в кабінетах та лабораторіях фізики. Дані вимоги є обов'язковими для усіх навчальних закладів.

Висновки. Правила безпечного проведення занять у кабінетах фізики закладів загальної середньої освіти поширюються на всіх учасників навчально-виховного процесу під час організації та проведення занять, незалежно від форм власності.

Створюючи безпечні умови під час проведення занять в кабінетах фізики, адміністрація і вчитель фізики, зокрема, забезпечують здорові і безпечні умови перебування учнів у кабінетах, безпечну експлуатацію обладнання і технічних засобів навчання, створюють оптимальний режим роботи і навчання, що загалом сприяє зменшенню травматизму серед учасників навчально-виховного процесу.

Список використаних джерел:

1. Державні будівельні норми ДБН В.2.2-3-97 «Будинки та споруди навчальних закладів», затверджені наказом Дер-

жавного комітету України у справах містобудування і архітектури від 27 червня 1996 року №117.

2. Лист МОН № 1/9-72 від 01.02.2012 р. Про інструктивно-методичні матеріали «Безпечне проведення занять у кабінетах природничо-математичного напрямку загальноосвітніх навчальних закладів».
3. Лист Міністерства освіти і науки України від 26 квітня 2013 року №1/9-305 «Про використання Інструктивно-методичних матеріалів з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності у навчально-виховному процесі та інших нормативно-правових актів, визначених чинним законодавством».
4. Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти, затверджене наказом МОН України №1669 від 26.12.2017 р.
5. Правила безпеки під час проведення навчально-виховного процесу в кабінетах (лабораторіях) фізики та хімії загальноосвітніх навчальних закладів, затверджені наказом Міністерства надзвичайних ситуацій №992 від 16.07.2012 р.
6. Правила безпечної експлуатації електроустановок споживачів, затверджених наказом Комітету по нагляду за охороною праці Міністерства праці та соціальної політики України від 09 січня 1998 року №4.
7. Атаманчук П.С., Ляшенко О.І., Мендерський В.В., Ніколаєв О.М. Методика і техніка навчального фізичного експерименту в основній школі: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. 292 с.
8. Атаманчук П.С., Ляшенко О.І., Мендерський В.В., Ніколаєв О.М. Методика і техніка навчального фізичного експерименту в старшій школі: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. 412 с.

The article deals with the conditions for creating safe conditions for study in the offices of physics of institutions of general secondary education.

Key words: occupation, safety, cabinet of physics, equipment, normative documents.

Отримано: 24.04.2018

УДК 37.012:004.65

І. А. Михайлова, студентка 2 курсу фізико-математичного факультету

ОГЛЯД ІНФОРМАЦІЙНИХ ЖУРНАЛЬНИХ СИСТЕМ ДЛЯ НАУКОВИХ ВИДАНЬ З ОСВІТНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті розглядаються особливості існуючих електронних інформаційних журнальних систем, їх можливості, вимоги до розробки та тестування електронних журнальних систем.

Ключові слова: інформаційні системи, бази даних, інформаційне суспільство, електронні журнальні системи.

Сьогодні усвідомлені головні передумови і реальні шляхи формування і розвитку інформаційного суспільства в Україні. Цей процес має глобальний характер і неминуче входження нашої країни в інформаційну спільноту. Україна повинна ввійти в сім'ю технологічно та економічно розвинутих країн на правах повноцінного учасника світового цивілізаційного розвитку із збереженням політичної незалежності, національної самобутності і культурних традицій, із розвинутих громадянським суспільством і правовою державою.

Постановка проблеми. Необхідність переходу до інформаційного суспільства тісно пов'язана із зміною характеру впливу науково-технічного прогресу на життя людей. При цьому кардинально змінюється спосіб життя більшої частини населення, соціально-психологічна модель поведінки людей і суспільства в цілому. Одним із найважливіших показників зміни способу життя є розвиток та використання нових інформаційно-комунікаційних технологій у всіх сферах соціального життя і діяльності, рівень виробництва і споживання суспільством інформаційних продуктів і послуг. Тому очевидним є відношення до інформації і розширення можливостей отримання і застосування інформації для посилення людського потенціалу і його розвитку у багатьох напрямках. Все вищеперераховане визначає виникнення і необхідність розв'язання суспільно значущої задачі – створення соціально-психологічної моделі поведінки члена інформа-

ційного суспільства, виявлення «точок» і методів впливів, які забезпечують нормальну адаптацію і комфортне існування людини в умовах інформаційного суспільства.

В Україні за останні десять років сформувалися фактори соціально-економічного, науково-технічного і культурного розвитку, які слід розглядати як передумови переходу до інформаційного суспільства.

Разом з тим процес впровадження новітніх інформаційних технологій у різноманітних сферах діяльності в Україні є досить консервативним. Цей процес без використання інформаційних технологій характеризується високими витратами часу, що в свою чергу, приводить до збільшення часу робіт та їх собівартості.

Цю проблему можна розв'язати за рахунок впровадження інформаційних технологій у процес впровадження електронних відкритих журнальних систем для наукових видань з освітніх досліджень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є проведення порівняльного аналізу можливостей та послуг програмних продуктів для розробки моделі даних, правил їх опрацювання та інтерфейсу користувача електронних журнальних систем, та їх можливостей.

Виклад основного матеріалу. Проведемо аналіз можливостей та послуг, які надають існуючі електронні журнальні системи.

Аналіз наукових джерел свідчить про відсутність узгодженої позиції щодо усталеної назви технологій для підтримки редакційно-видавничого процесу електронних наукових журналів. Узагальнюючі існуючі трактування, можемо дати таке означення [2-4].

Електронна журнальна система (ЕЖС) – це програмне забезпечення, що дозволяє автоматизувати управління та поточне обслуговування редакційно-видавничим процесом наукових журналів та збірників статей [1].

Зразки електронних журнальних систем, що мають найбільший рейтинг використання у науковому середовищі:

GAPworks розроблена German Academic Publishers (GAP) Project. Останнє оновлення проекту було здійснено в червні 2006 р., однак не містило супровідної документації та інструкцій щодо інсталяції [6].

Topaz створена на замовлення та для підтримки публічної наукової бібліотеки Public Library of Science (PLoS) [7].

DiVA (Digitala Vetenskapliga Arkivet) створена у 2000 р. Центром електронного видавництва Упсальського університету (Швеція) з метою підтримки он-лайн сховища локальних наукових матеріалів, у першу чергу, електронних дисертацій [8].

Open Journal Systems (OJS) створена ініціативною групою Public Knowledge Project (PKP) Університету Британської Колумбії спільно з Університетом Саймона Фрайзера (2002 р.) [9].

Використання цієї системи має наступні переваги: спрощене налаштування, більш потужні функціональні можливості та скорочення витрат на публікацію наукового продукту [5]. З іншого боку, для функціонування всіх вищезазначених електронних журнальних систем необхідною умовою є наявність бази даних, розташованої на веб-сервері, з постійним безперервним доступом до мережі Інтернет, що вимагає від наукової установи придбання або оренди веб-сервера й замовлення послуг компетентного системного адміністратора.

Розглянемо одну із цих систем, а саме Open Journal Systems.

Open Journal Systems (OJS) – програмна платформа для підтримки видавництва й управління електронними науковими журналами (рис. 1); розроблена в межах проекту Public Knowledge Project з метою надання відкритого доступу до результатів наукових досліджень та їх поширення в мережі Інтернет.

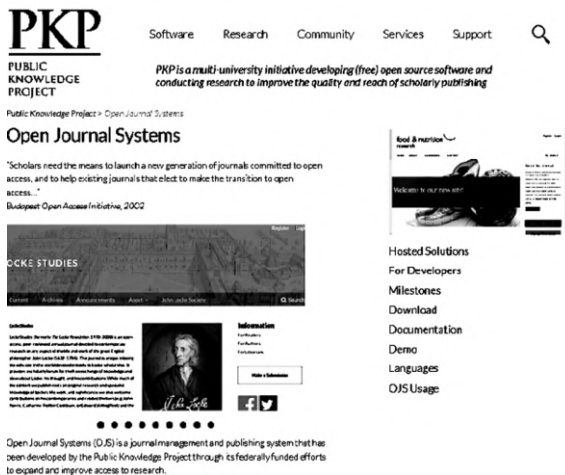

Рис. 1. Open Journal Systems

В Open Journal Systems представлено комплекс функціональних можливостей і потужний інструментарій управління редакційно-видавничим процесом на всіх його етапах – від завантаження рукопису на сайт до публікації готових випусків журналу он-лайн.

Проведений аналіз дає змогу визначити такі можливості ЕЖС: оперативність процесу підготовки і рецензування статей; публікацію статей і випусків, необмежених за розміром (в сторінках або в Мб); якісний багаторівневий пошук необхідних матеріалів за допомогою низки пошукових інструментів; необмежений безперервний доступ до контенту для мільйонів користувачів в будь-який час, з будь-якого робочого місця; налагодження безпосереднього контакту користувачів з автором статті через електронну пошту;

отримання необхідного матеріалу в електронному вигляді, зручному для подальшої обробки, копіювання та ін.

Спираючись на вищевикладене, можна визначити набір основних критеріїв та показників якості електронних журнальних систем з розподілом на чотири групи: 1) управління контентом, 2) сервіси адміністрування, 3) користувацький інтерфейс, 4) підтримка та супровід (рис. 2).

Рис. 2. Напрямки оцінювання якості ЕЖС

Дані критерії можуть бути застосовані як керівництво для розробників у проектуванні/тестуванні нових ЕЖС.

Висновки. Спираючись на результати дослідження інформаційних систем для підтримки електронних наукових журналів вдалося встановити, що переведення редакційно-видавничого процесу в он-лайн формат за допомогою електронних журнальних систем є важливим кроком у напрямку впровадження інформаційного суспільства в Україні та надає наступні переваги:

- скорочення часу на розгляд рукописів та їх пересилання між авторами, рецензентами і редакторами;
- підвищення продуктивності роботи завдяки централізованому архівуванню історії редакційних дій, рецензій експертів, контактних даних та всіх версій документів;
- економію фінансового забезпечення на утримання штату, друк та розсилку опублікованих випусків журналу;
- необмежений постійний відкритий доступ до результатів наукових досліджень одночасно великої кількості користувачів;
- інформаційно-аналітичну підтримку педагогічних досліджень шляхом індексування опублікованих статей в наукометричних базах даних.

Список використаних джерел:

1. Спірін О.М., Яцишин А.В., Іванова С.М., Кільченко А.В., Лупаренко Л.А. Використання електронних систем відкритого доступу для інформаційно-аналітичної підтримки педагогічних досліджень. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2016. №5. С. 136-174. URL: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1501>.
2. Лупаренко Л.А. Використання електронних журнальних систем відкритого доступу для випуску науково-освітніх видань: порівняльний аналіз програмного забезпечення. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2011. Т. 25. №5. URL: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/573>.
3. Тарасов А.О., Коновалов С.В. Перспективи Open Journal Systems – on-line системи для управління і публікації журналів. *Матеріали Всеросійської научн. конф. студентів, аспірантів і молодих учених*. Новокузнецк. 2014. С. 237-238.
4. Елизаров А.М., Зуев Д.С., Липачев Е.К. Информационные системы управления электронными научными журналами. *Научно-техническая информация*. Серия 1. Организация и методика информационной работы. 2014. №3. С. 31-38.
5. Ахметов Д.Ю., Елизаров А.М., Липачев Е.К. Система автоматизации редакционных процессов на платформе электронных научных журналов. *Ученые записки ИСГЗ*. 2014. №1. С. 228-233.
6. Електронна журнальна система GAPworks. URL: <http://gapworks.berlios.de>.
7. Електронна журнальна система Topaz. URL: <http://www.topazproject.org/trac>.
8. Електронна журнальна система DiVA (Digitala Vetenskapliga Arkivet). URL: <http://www.diva-portal.org/smash/aboutdiva.jfs>.
9. Електронна журнальна система Open Journal Systems (OJS). URL: <https://pkp.sfu.ca/ojs>.

The article deals with the features of existing electronic information journal systems, their capabilities, requirements for the development and testing of electronic journal systems.

Key words: information systems, databases, information society, electronic journal systems.

Отримано: 20.04.2018

ЗОВНІШНЄ НЕЗАЛЕЖНЕ ОЦІНЮВАННЯ З ФІЗИКИ: АСПЕКТ АНАЛІТИКИ

Починаючи з 2008 року учні, які планують вступати в вищі навчальні заклади України повинні скласти зовнішнє незалежне оцінювання. Одним з предметів є фізика. Чимало охочих проходить дане випробування, проте не всі отримують бажаний результат.

Матеріал статті присвячений проблемам, які можуть виникати в ході зовнішнього незалежного оцінювання з фізики. В ньому наведені статистичні дані, приклади завдань в яких учні зробили найбільше помилок, та теми з навчальної програми, з яких було дібрано завдання. Здійснено також аналіз помилок, які учні допускають при складанні тестування та рекомендації, як покращити результати.

Ключові слова: фізика, ЗНО, рекомендації, тестування, аналіз, статистика, освіта, світогляд, науково-пізнавальна діяльність.

Постановка проблеми. Суспільство, в якому ми живемо, має чітко сформовані цінності та поставлену мету: удосконалитись з кожним днем. В основі будь якого прогресу стоїть інформація та знання, яких ми набуваємо протягом життя, та все ж головна база знань засвоюється учнями в школі, і в залежності від успіхів в конкретних напрямках розпочинається розвиток учня як особистості. Формуванням індивіда як фахівця власної справи займаються вищі навчальні заклади. Та щоб перейти від однієї ланки освіти до іншої необхідно подолати щабель, який носить назву «ЗОВНІШНЄ НЕЗАЛЕЖНЕ ОЦІНЮВАННЯ» (ЗНО).

На сьогоднішній день ЗНО є необхідним при вступі в вищі навчальні заклади України. З його допомогою оцінюються знання школяра набуті під час навчання в школі, а також можливість навчатись на певній спеціальності в подальшому. На жаль, результати вступних кампаній ВНЗ вказують на те (рівень домагань абітурієнтів в обранні майбутніх спеціальностей), що в групі ризиків сьогодні знаходяться пріоритетні (світогляд, діалектичне мислення, наукова картина світу, науково-технічний прогрес, нанотехнології та ін.) дисципліни фізико-математичного, фізико-технічного та фізико-технологічного блоків.[1]. Причини та шляхи подолання даної проблеми досліджуються в даній статті.

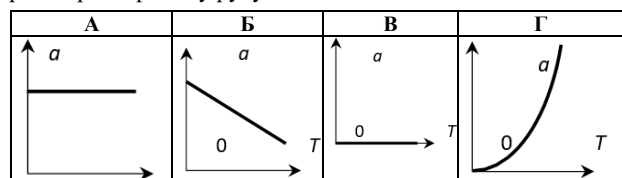
Розв'язання проблеми. За останні роки складання тестування з фізики картина значно погіршилась. Неозброєним оком можна побачити, що після 2013 року відбувся значний спад бажаних вивчати таку дисципліну як «Фізика». Для того щоб переконатись в цьому в таблиці подано статистичні дані.

Рік	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Кількість учасників тестування	32142	32142	46439	46240	59938	61403	48789	40464	27771	23597
Максимально можливий бал	51	51	53	55	54	56	56	54	56	56
Максимально набраний бал	50	51	53	55	54	56	56	54	56	56
Середній набраний бал	18,3	13,49	17,40	16,39	17,26	17,46	15,41	12,91	18,98	16,81
Стандартне відхилення	8,78	7,43	9,92	7,41	8,62	8,75	9,20	7,83	9,88	10,17

Для того щоб зробити висновки щодо низьких набраних балів учнів, необхідно спершу дослідити завдання зовнішнього незалежного оцінювання. Оперуючи завданнями ЗНО з 2008 по 2017 рік в дану статтю відібрано завдання, в яких великий відсоток учнів зробили свій вибір на користь неправильної відповіді.

Завдання з вибором однієї правильної відповіді.

1. Установіть, який із графіків залежності прискорення тіла від часу, що рухається прямолінійно, відповідає рівноприскореному руху.

Відповіді учасників (%)				Не виконали завдання (%)	Складність (P-value)	Дискримінація (D-index)	Кореляція (Rir)
А*	Б	В	Г				
37,68	5,50	49,73	6,93	0,16	37,68	27,18	0,22

2. Тепловою рівновагою називають такий стан системи, при якому:

А робота, яку виконує система, дорівнює отриманій кількості теплоти;

Б усі параметри системи за відсутності зовнішніх впливів залишаються незмінними;

В система здійснює роботу, а її внутрішня енергія залишається без змін;

Г система отримує певну кількість теплоти, але не виконує роботу;

Відповіді учасників (%)				Не виконали завдання (%)	Складність (P-value)	Дискримінація (D-index)	Кореляція (Rir)
А	Б*	В	Г				
54,95	25,43	14,33	5,14	0,15	25,43	21,59	0,18

3. Електромагнітна хвиля поширюється у просторі. Виберіть правильне твердження.

А Швидкість електромагнітних хвиль у вакуумі залежить від довжини хвилі.

Б Вектор магнітної індукції поля хвилі напрямлений у бік її поширення.

В Електромагнітна хвиля є поперечною хвилею.

Г Для поширення електромагнітних хвиль потрібне пружне середовище.

Відповіді учасників (%)				Не виконали завдання (%)	Складність (P-value)	Дискримінація (D-index)	Кореляція (Rir)
А	Б	В*	Г				
26,65	36,89	25,51	10,57	0,39	25,51	28,42	0,25

4. Відомо, що трансформатор під навантаженням гуде. Причиною виникнення звуку є:

А зміна довжини дроту при нагріванні;

Б коливання витків обмоток унаслідок магнітної взаємодії;

В коливання пластинок осердя при перемагнічуванні;

Г розширення повітря при нагріванні.

Відповіді учасників (%)				Не виконали завдання (%)	Складність (P-value)	Дискримінація (D-index)	Кореляція (Rir)
А	Б	В*	Г				
5,44	44,56	39,32	10,34	0,33	39,32	19,05	0,10

5. Світловий промінь переходить із середовища 1 в середовище 2 (див. рисунок). Виберіть правильне твердження.

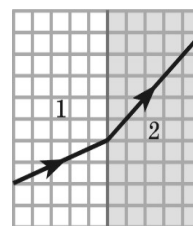

Рис. 1.

А Промінь переходить із середовища 1 у середовище 2, не заломлюючись.

Б Кут падіння променя більший від кута заломлення.

В Швидкість світла в середовищі 1 менша, ніж у середовищі 2.

Г Довжина світлової хвилі в середовищі 2 менша від довжини хвилі в середовищі 1

Відповіді учасників (%)				Не виконали завдання (%)	Складність (P-value)	Дискримінація (D-index)	Кореляція (Rit)
А	Б	В*	Г				
4,22	43,79	29,25	22,58	0,17	29,25	22,07	0,17

6. Дві однакові пластилінові кульки підвішено на нерозтяжних, невагомих нитках однакової довжини L , які закріплено в одній точці. Одну з кульок відхилили на кут 90° від вертикалі (див. рисунок) і відпустили. На яку висоту піднімуться кульки після непружної взаємодії? Розміром кульок знехтуйте.

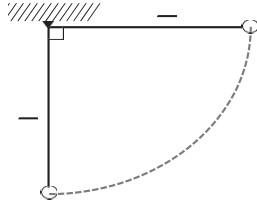

Рис. 2.

А	Б	В	Г
$L-2$	$L-4$	$-3L/4$	L

Відповіді учасників (%)				Не виконали завдання (%)	Складність (P-value)	Дискримінація (D-index)	Кореляція (Rit)
А	Б*	В	Г				
43,97	24,03	16,88	14,93	0,18	24,03	17,04	0,10

7. Укажіть правильний запис одиниці індуктивності провідника, вираженої через основні одиниці SI.

А	Б	В	Г
$\text{кг} \cdot \text{м}^2$	$\text{кг} \cdot \text{м}^2$	$\text{кг} \cdot \text{м}$	$\text{кг} \cdot \text{м}^2$
$A^2 \cdot c^2$	$A \cdot c^2$	$A \cdot c^2$	$A \cdot c^3$

Відповіді учасників (%)				Не виконали завдання (%)	Складність (P-value)	Дискримінація (D-index)	Кореляція (Rit)
А*	Б	В	Г				
16,68	47,32	27,28	8,55	0,17	16,68	15,02	0,25

8. Під час вільних незгаючих електромагнітних коливань у коливальному контурі максимальна сила струму дорівнює 5 мА, а максимальна напруга на конденсаторі – 10 В. Визначте модуль напруги на конденсаторі в момент, коли сила струму в котушці дорівнює 3 мА.

А	Б	В	Г
2 В	4 В	6 В	8 В

Відповіді учасників (%)				Не виконали завдання (%)	Складність (P-value)	Дискримінація (D-index)	Кореляція (Rit)
А	Б	В	Г*				
8,86	7,78	72,37	10,78	0,20	10,78	1,22	0,07

9. На дзеркало в точку O падає промінь під кутом 60° , як показано на рисунку. На який кут потрібно повернути дзеркало проти годинникової стрілки, щоб відбитий промінь попав у точку A ? Вісь обертання проходить через точку O перпендикулярно до площини рисунка.

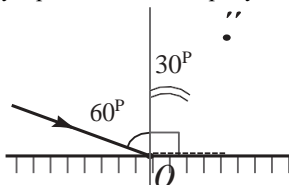

Рис. 2.

А	Б	В	Г
15о	30о	90о	120о

Відповіді учасників (%)				Не виконали завдання (%)	Складність (P-value)	Дискримінація (D-index)	Кореляція (Rit)
А*	Б	В	Г				
23,35	50,44	16,88	9,23	0,08	23,35	33,31	0,33

10. Трубку, запаяну з одного кінця, занурюють відкритим кінцем у воду (ρ – густина води, g – прискорення вільного падіння, a і b – див. позначення на схематичному рисунку). Яка з формул відображає правильне співвідно-

шення між атмосферним тиском $p_{\text{атм}}$ і тиском повітря всередині трубки $p_{\text{тр}}$?

- А $p_{\text{тр}} = p_{\text{атм}} + \rho g a$
- Б $p_{\text{тр}} = p_{\text{атм}} + \rho g b$
- В $p_{\text{тр}} = p_{\text{атм}} + \rho g(a + b)$
- Г $p_{\text{тр}} = p_{\text{атм}} - \rho g(a + b)$

Відповіді учасників (%)				Не виконали завдання (%)	Складність (P-value)	Дискримінація (D-index)	Кореляція (Rit)
А*	Б	В	Г				
22,7	24,0	35,7	17,4	0,2	22,7	23,4	0,2

10. Тепловою рівновагою називають стан системи, за якого

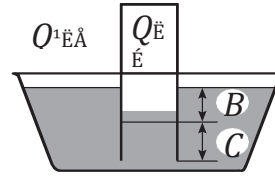

Рис. 3.

А робота, яку виконує система, дорівнює отриманій кількості теплоти

Б усі макроскопічні параметри системи як завгодно довго залишаються незмінними.

В система здійснює роботу, а зміна внутрішньої енергії дорівнює нулю

Г система отримує певну кількість теплоти, але не виконує роботу.

Відповіді учасників (%)				Не виконали завдання (%)	Складність (P-value)	Дискримінація (D-index)	Кореляція (Rit)
А	Б*	В	Г				
55,2	19,2	19,7	5,7	0,2	19,2	21,5	0,3

11. На відстані 10 см. від точкового заряду модуль напруженості електричного поля дорівнює E . Чому дорівнює модуль напруженості електричного поля в точці, що знаходиться на відстані 5 см від цього заряду?

А	Б	В	Г
$2E$	$4E$	$6E$	$8E$

Відповіді учасників (%)				Не виконали завдання (%)	Складність (P-value)	Дискримінація (D-index)	Кореляція (Rit)
А	Б*	В	Г				
57,7	34,9	5,3	1,9	0,2	34,9	56,7	0,5

12. Напруга в мережі підвищилася з 200 до 240 В. У скільки разів збільшилася потужність струму в лампах, увімкнених у мережу? Залежність опору ламп від розжарення не враховуйте.

А	Б	В	Г
0,64	0,8	1,2	1,44

Відповіді учасників (%)				Не виконали завдання (%)	Складність (P-value)	Дискримінація (D-index)	Кореляція (Rit)
А	Б	В	Г*				
9,2	16,8	54,7	19,2	0,1	19,2	31,4	0,4

13. На рисунку схематично зображено частинку, яка рухається в магнітному полі. Вектор магнітної індукції напрямлений перпендикулярно до площини рисунка від вас, \vec{L} – вектор сили Лоренца, – вектор швидкості руху частинки. Укажіть правильне твердження.

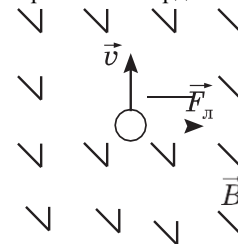

Рис. 4.

- А частинка заряджена позитивно
- Б частинка не заряджена
- В знак заряду частинки визначити неможливо
- Г частинка заряджена негативно

Відповіді учасників (%)				Не виконали завдання (%)	Складність (P-value)	Дискримінація (D-index)	Кореляція (Rit)
A	B	B	Г*				
39,6	11,0	12,8	36,4	0,2	36,4	39,1	0,3

14. Амплітуда коливань тіла на пружині дорівнює 0,5 м. Визначте шлях, який пройшло це тіло за п'ять періодів коливань.

A	B	B	Г
10 м	5 м	2,5 м	0,5 м

Відповіді учасників (%)				Не виконали завдання (%)	Складність (P-value)	Дискримінація (D-index)	Кореляція (Rit)
A*	B	B	Г				
18,4	34,1	43,4	3,8	0,3	18,4	41,9	0,5

Завдання на встановлення відповідності

1. Установіть відповідність між назвами приладів для реєстрації радіоактивного випромінювання та фізичними процесами, на яких ґрунтується робота цих приладів:

1. Лічильник Гейгера-Мюллера;	A іонізація молекул рідини;
2. Бульбашкова камера;	B випромінювання квантів світла люмінофором, на який потрапляють частинки;
3. Камера Вільсона;	B іонізація молекул фотоемulsії;
4. Фотоемulsійний лічильник.	Г утворення центрів конденсації за рахунок іонізації молекул газу; Д газовий розряд унаслідок іонізації молекул газу.

Відповіді учасників (%)					Складність (P-value)	Дискримінація (D-index)	Кореляція (Rit)	
Ключ	0	1	2	3				4
1Д, 2А, 3Г, 4В	16,49	37,17	25,94	14,99	5,41	38,92	26,83	0,28

2. Установіть відповідність між типом процесу (1-4), що відбувається з ідеальним газом певної маси, і характером перетворення енергії (А-Д), яка відповідає цьому процесу.

1. Ізотермічний	A кількість теплоти, що отримує газ, повністю витрачається на збільшення його внутрішньої енергії
2. Адіабатний	B тепло, що передається газу, частково витрачається на збільшення внутрішньої енергії газу
3. Ізохорний	B під час розширення газу в теплоізоляційній посудині відбувається його охолодження
4. Ізобарний	Г усе тепло, що отримує газ, витрачається на виконання ним роботи
Д під час розширення газу він віддає тепло, а його внутрішня енергія збільшується

Ключ	Розподіл учасників (%) за кількістю набраних балів					Складність (P-value)	Дискримінація (D-index)	Кореляція (Rit)
	0	1	2	3	4			
ГВАБ	32,2	32,2	17,0	7,8	10,9	33,3	48,5	0,6

3. Установіть відповідність між назвою процесу (1-4), що відбувається з ідеальним газом незмінної маси, та записом першого закону термодинаміки для цього процесу (А-Д), де Q – кількість теплоти, надана газу, A – робота над газом, ΔU – зміна внутрішньої енергії.

Назва процесу	Запис першого закону термодинаміки
1. Ізотермічний	A Q = A + ΔU
2. Ізобарний	B Q = A
3. Ізохорний	B A = ΔU
4. Адіабатний	Г ΔU + A = 0
Д ΔU = Q

Правильна відповідь	Розподіл учасників (%) за кількістю набраних балів					Складність (P-value)	Дискримінація (D-index)	Кореляція (Rit)
	0	1	2	3	4			
БАДГ	23,75	35,07	22,91	7,78	10,49	36,55	38,20	0,47

4. На рисунку зображено графік залежності механічної напруги в мідному дроті від відносного видовження дроту. Установіть відповідність між точками K, L, M, N на графіку і характером деформації дроту.

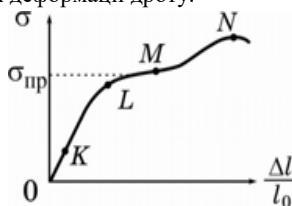

Рис. 5.

- Точка K А Деформація непружна, спостерігається текучість
- Точка L Б Деформація пружна, закон Гука не виконується.
- Точка M В Деформація непружна, закон Гука виконується.
- Точка N Г Деформація пружна, закон Гука виконується.

Д Деформація непружна, відповідає границі міцності

Відповіді учасників (%)					Складність (P-value)	Дискримінація (D-index)	Кореляція (Rit)	
Ключ	0	1	2	3				4
ГБАД	36,30	33,89	19,10	5,78	4,93	27,29	29,18	0,33

5. Установіть відповідність між указаними діями та результатами (можливими змінами опору провідника)

- Неізолюваний металевий дріт склали удвоє. А Опір провідника не змінився.
- Неізолюваний металевий дріт протягли Б Опір провідника через волочильний верстат: довжина дроту збільшилася в 4 рази, збільшилася у 2 рази, а маса не змінилася.
- На неізолюваному металевому дроті В Опір провідника нарізали різьбу, у результаті цього площа збільшилася в 2 рази, його поперечного перерізу зменшилася вдвічі по всій довжині.
- Неізолюваний металевий дріт вкрили Г Опір провідника ізоляцією. зменшився в 4 рази. Д Опір провідника зменшився до нуля

Завдання з відкритою відповіддю

1. Два конденсатори з'єднані послідовно. На одному з них написано «1 мкФ, 6 В», на другому написано «2 мкФ, 6 В». Визначте (у вольтах), яку максимально допустиму напругу можна прикласти до цієї ділянки кола.

Відповіді учасників (%)			Складність (P-value)	Дискримінація (D-index)	Кореляція (Rit)
Ключ	0	2			
9	95,05	4,95	4,95	11,88	0,24

2. Визначте кількість теплоти, яку отримав ідеальний газ під час процесу, зображеного на графіку. Урахуйте, що внутрішня енергія ідеального газу залежить тільки від його температури. Відповідь запишіть у джоулях.

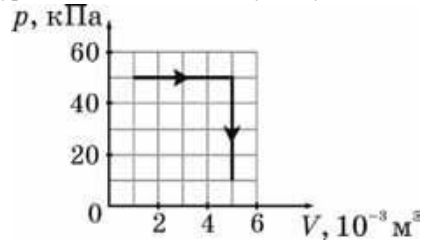

Рис. 6.

Відповіді учасників (%)			Складність (P-value)	Дискримінація (D-index)	Кореляція (Rit)
Ключ	0	2			
200	96,33	3,67	3,67	12,07	0,32

3. Об'єктив проекційного апарату має оптичну силу 5,25 дптр. Екран розташований на відстані 4 м від об'єктива. Визначте мінімальну висоту екрана, на якому має поміститися зображення предмета. Висота предмета дорівнює 6 см. Відповідь запишіть у метрах.

Відповіді абітурієнтів (%)			Складність (P-value)	Дискримінація (D-index)	Кореляція (Rit)
Ключ	0	2			
1,2	93,18	6,82	6,82	22,17	0,47

4. Визначте швидкість (км/с) руху електрона, за якої його імпульс дорівнює імпульсу фотона з довжиною хвилі 0,66 мкм. Уважайте, що стала Планка дорівнює $6,6 \cdot 10^{-34}$ Дж · с, маса електрона – $9 \cdot 10^{-31}$ кг. Відповідь округліть до десятих.

Правильна відповідь	Розподіл учасників (%) за кількістю набраних балів		Складність (P-value)	Дискримінація (D-index)	Кореляція (Rit)
	0	2			
1,1	93,65	6,35	6,35	22,33	0,56

Дослідивши результати учнів та помилки, яких вони допускають під час проходження ЗНО з фізики можна виділити основні причини невдачі.

1. Знання учнів. При підготовці варто звернути особливу увагу на наступні теми: «Рівноприскорений рух», «Пер-

шим законом термодинаміки), «Електромагнітна індукція», «Струми Фуко», «Закони відбивання», «Момент сили», «Механічні та електромагнітні хвилі», «Напруженість електричного поля», «Механічні хвилі. Гармонійні коливання», «Сила Лоренса і магнітна індукція», «Потужність» «Зопроцеси», «Деформація тіл», «Опір провідника». Саме у них в учнів виявлено найбільше прогалин.

2. Практика. Залучення суб'єкта до активної пізнавальної діяльності є основою переходу на пошуково-креативні технології навчання фізики.
3. Смысловий бар'єр. Досить часто в учнів виникають проблеми під час розуміння завдання. Якщо ця проблема виникла у більшості учнів, тоді можна звинувачувати розробників даного завдання, оскільки воно не є коректним.
4. Одиниці вимірювання та математична підготовка. При виконанні завдань, в яких присутні обчислення, учні часто допускають помилки через недостатню або незадовільну математичну підготовку. Як для прикладу, всі завдання вищого рівня складності з відкритою відповіддю, які оцінюються в максимальний бал, потребують розрахунків. Навіть при знанні матеріалу та формул важко виконати завдання правильно, якщо не володіти математичними операціями. Помилки можна допустити також ігноруючи одиниці вимірювання, що, здебільшого, призводить до хибної відповіді.
5. Неправильне трактування зображень. Як відомо графіки, зображення та інші наочні матеріали звичайно допомагають учням під час розв'язання певних завдань, проте інколи учні їх ігнорують або розуміють не правильно що призводить до невірних розв'язань.
6. Психологічні фактори. Сюди можна віднести як невпевненість, швилювання, стрес, напруженість. Під час підготовки своїх учнів вчителі здебільшого звертають увагу на знання суб'єкта, і рідше на психологічні фактори, що є не менш важливим чинником. Учень повинен вміти зібратись у відповідальний момент та проявити всі свої найкращі якості наскільки це можливо.

Висновки. За словами відомого педагога В.Г. Разумовського: «Фізика = Експеримент + Філософія» Не можна керуватись тільки сухою теорією пізнання законів цієї масштабної науки. Для того щоб удосконалити свої знання необхідна практика, яка полягає в експерименті та пізнанні, яке ховається у нашому світогляді.

Завдання вчителя підготувати учня до зовнішнього незалежного оцінювання. В процесі підготовки варто звернути увагу на наступні аспекти:

1. Приділяти основну увагу на теми, які виносяться на ЗНО.
2. Переконавшись в тому, що учні достовірно володіють одиницями вимірювання.
3. Приділяти увагу основним математичним операціям.
4. Сконцентрувати роботу на вдосконаленні практичних навиків учнів.
5. Готувати учнів не тільки теоретично, а й психологічно.
6. Розширювати світогляд учнів, та розвиватись разом із ними.

З тлумачення поняття освітнього середовища як сфери життєдіяльності школяра, – що постійно розширюючись, вбирає у себе все багатство її, опосередкованих культурою, зв'язків з оточуючим світом, – випливає, що освітнє середовище легко інтерпретується двома складовими: матеріально-ресурсною та інформаційно-технологічною. Легко бачити, що матеріально-ресурсна складова освітнього середовища визначається якістю матеріально-технічної бази та кадрового забезпечення навчання; інформаційно-технологічна складова освітнього середовища характеризується вагомістю складно опосередкованих зв'язків з реальним світом, які виникають в процесі життєдіяльності.

Опираючись на дану статтю можна стверджувати, що тестування в Україні повинно удосконалюватись з кожним роком, а учні та вчителі повинні прагнути до того щоб результати покращувались.

Список використаних джерел:

1. Атаманчук П.С. Теоретичні і практичні основи управління процесами становлення майбутнього вчителя фізико-технологічного профілю. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2016. №22. С. 7-11.
2. Атаманчук П.С., Поведа Т.П. Педагогічна практика – показник готовності майбутнього вчителя фізики до професійної діяльності. *Науковий журнал «Фізико-математична освіта»*. Суми, 2017. Вип. 2 (12). С. 17-20.
3. Офіційний звіт про проведення зовнішнього незалежного оцінювання знань випускників загальноосвітніх навчальних закладів України у 2008 році. Міністерство освіти і науки України. 2008. 327 с.
4. Офіційний звіт про проведення зовнішнього незалежного оцінювання знань випускників загальноосвітніх навчальних закладів України у 2009 році. Міністерство освіти і науки України. 2009. 321 с.
5. Офіційний звіт про проведення зовнішнього незалежного оцінювання знань випускників загальноосвітніх навчальних закладів України у 2010 році. Міністерство освіти і науки України. 2010. 352 с.
6. Офіційний звіт про проведення зовнішнього незалежного оцінювання знань випускників загальноосвітніх навчальних закладів України у 2011 році. Міністерство освіти і науки України. 2011. 359 с.
7. Офіційний звіт про проведення зовнішнього незалежного оцінювання знань випускників загальноосвітніх навчальних закладів України у 2012 році. Міністерство освіти і науки України. 2012. 403 с.
8. Офіційний звіт про проведення зовнішнього незалежного оцінювання знань випускників загальноосвітніх навчальних закладів України у 2013 році. Міністерство освіти і науки України. 2013. 345 с.
9. Офіційний звіт про проведення зовнішнього незалежного оцінювання знань випускників загальноосвітніх навчальних закладів України у 2014 році. Міністерство освіти і науки України. 2014. 305 с.
10. Офіційний звіт про проведення зовнішнього незалежного оцінювання знань випускників загальноосвітніх навчальних закладів України у 2015 році. Міністерство освіти і науки України. 2015. 358 с.
11. Офіційний звіт про проведення зовнішнього незалежного оцінювання знань випускників загальноосвітніх навчальних закладів України у 2016 році. Міністерство освіти і науки України. 2016. 386 с.
12. Офіційний звіт про проведення зовнішнього незалежного оцінювання знань випускників загальноосвітніх навчальних закладів України у 2017 році. Міністерство освіти і науки України. 2017. 375 с.

Starting from 2008, students who plan to enter higher education institutions in Ukraine should make an external independent assessment. One of the subjects is physics. Many willing to pass this test, but not everyone gets the desired result.

The article is devoted to the problems that may arise during the external independent evaluation of physics. It provides statistics, examples of tasks in which students made the most mistakes, and topics from the curriculum from which the task was identified. The analysis of mistakes that students are allowed to take during testing and recommendations on how to improve results is also carried out.

Key words: physics, external testing, recommendations, testing, analysis, statistics, education, worldview, scientific and cognitive activity.

Отримано: 20.04.2018

ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕДУРИ КОМП'ЮТЕРНОГО ТЕСТУВАННЯ

Розглядаючи проблему впровадження тестування як основної форми контролю використання засобів інформаційно-телекомунікаційних технологій є ключовим в реалізації пропонованого підходу. На основі проведеного системного аналізу організаційних форм пропонується процедура оптимізації розробки і застосування тестів і для контролю знань студентів.

Ключові слова: тест, інформаційно-телекомунікаційні технології, комп'ютерне тестування.

Тест сьогодні є основним засобом контролю знань, визначення відповідності предмета випробування заданим специфікаціям. Тестування застосовується в техніці, медицині, психіатрії, освіті для визначення придатності об'єкта тестування для виконання тих чи інших функцій. Якість тестування і достовірність його результатів значною мірою залежить від методів тестування та складу тестів.

Питаннями застосування тестів в освіті досліджували Б.С. Гершунський, М.І. Жалдак, Л.В. Забродська, Н.В. Морзе, Ю.І. Машбиць, Ю.С. Рамський, Д.В. Чернілевський, М.Н. Мойсеева та ін.

Мета статті – обґрунтування процедури тестування як засобу вимірювань якості навчальних досягнень студентів із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій.

Аналіз останніх публікацій і досліджень та виклад основного матеріалу. Аналіз літератури, присвячений питанням тестового контролю знань, показує, що існують різні підходи до розробки й класифікації тестів, кожен з яких має під собою певні підстави.

Необхідним ресурсом для цілей тестування є простір тестових завдань. Формування тестового простору може вироблятися всіма учасниками освітнього процесу: учнями, викладачами ВНЗ, учителями, при наявності педагогічної моделі знань даної предметної галузі й структури тестового простору.

Застосування комп'ютерних технологій у навчальному процесі є цілком законним явищем в епоху інформатизації суспільства. Однак ефективність їх використання в навчанні залежить від чіткого поняття про місце, що вони повинні займати в комплексі взаємозв'язків, що виникають у системі взаємодії викладача студент.

Роль контролю в процесі навчання має пріоритетне значення, тому запропонований підхід до впровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій (ІТКТ) у процес навчання, сприяє їх проникненню у процес контролю, як важливого й невід'ємного елемента процесу навчання.

Використання ІТКТ сприяє зміні цілей, змісту навчання, у тому числі й контролю, що спричиняє появу нових методів, засобів і організаційних форм навчання й контролю.

У роботі Д.В. Чернілевського відзначається, що для вищої школи, для якої характерна пізнавальна активність і самостійність студентів, поряд із традиційним контролем необхідна організація нових способів контролю, максимально економічних за часом. Також відзначається важливість регулярного оцінювання на молодших курсах, оскільки надійшовши у ВНЗ, учорашній школяр зіштовхується з тим, що за його навчальною діяльністю практично ніхто не стежить, що у свою чергу, позначається на ефективності процесу навчання в цілому. [4].

Проблему тестового комп'ютерного контролю теоретичних знань у процесі підготовки майбутнього вчителя предметника досліджували Р.С. Гуревич, Б.С. Гершунський, А.М. Коломієць, С.В. Подолячук, Б.Ф. Скіннер, Н.Т. Тверезовська та інші.

Уже перший досвід застосування ПК у навчальному процесі показав, що використання інформаційних технологій дозволяє підвищити ефективність процесу навчання, поліпшити облік і оцінку знань, забезпечити можливість індивідуальної допомоги викладача кожному студенту в розв'язанні окремих задач, полегшити створення і постановку нових курсів [2].

Комп'ютерне тестування – це автоматизоване тестування на базі спеціалізованих комп'ютерних програм. Проведення контролю засвоєння навчального матеріалу з використанням різних програм тестування є однією з галузей інформатизації освіти й одержало широке поширення. Комп'ютерне тестування студентів використовується при проведенні поточного, рубіжного й підсумкового контролю

знань, при перевірці залишкових знань, при виставлянні екзаменаційних оцінок по відповідних дисциплінах [1].

Комп'ютерне тестування має ряд переваг: забезпечення стандартизації; забезпечення індивідуальності процедури контролю; підвищення об'єктивності контролю й виключення суб'єктивних факторів (утома викладача і його емоційність або поганий настрій, відсутність часу для особистого спілкування з студентами тощо); оперативність статистичної обробки результатів контролю; доступність для контролю та повна інформація про результати; забезпечення можливості викладачеві швидкої перевірки знань великої кількості студентів, за різними темами, виконанню завдань по дисципліні в комплексі; звільнення викладача від виконання повторюваної трудомісткої й рутинної роботи з організації масового контролю, вивільнення часу для творчого вдосконалення різних аспектів його професійної діяльності; забезпечення всебічної й повної перевірки; забезпечення можливості самоперевірки студентом освоєння матеріалу в тім режимі роботи як це йому зручно (мережевий режим доступу до контролюючих систем); доступність й рівноправності всіх учасників процедури тестування [3].

Можливості ІТКТ як інструмента діяльності людини й принципово нового засобу навчання призводить до появи нових методів, засобів, організаційних форм контролю й більше інтенсивному їхньому впровадженню в навчальний процес.

Впровадження інформаційних технологій в освіту надає можливість створювати системи автоматизованого контролю знань студентів за будь-якими дисциплінами їх підготовки.

Процес тестування включає:

- подачу тестового набору;
- визначення реакції об'єкта тестування на тестовий набір;
- оцінку реакції і висновки.

Тестовий набір складається з окремих тестів і розробляється таким чином, щоб забезпечити повне або значне покриття множини ймовірних впливів на об'єкт тестування. Цим, також, визначається складність розробки як окремих тестів, так і тестових наборів.

У технічній діагностиці застосовуються формалізовані методи розробки мінімальних, необхідних і достатніх тестів перевірки працездатності (відповідності специфікаціям). Наприклад, в електронній промисловості, формалізовані методи розробки тестів цифрових пристроїв можуть базуватись на моделях статичних несправностей (розрив, коротке замикання, тощо) та статистичних даних про несправності в аналогічних пристроях.

В педагогічній діагностиці отримали поширення методи тестування, що не погіршують якості отриманих об'єктом тестування (учнем) знань. Ця специфіка пов'язана з тим, що процес тестування є частиною навчального процесу і під час тестування учень не повинен отримувати або закріплювати хибних знань. Ця проблема є досить гострою в автоматизованих системах перевірки знань.

Загальна інструкція до тесту може пред'являтися учневі як на окремому аркуші паперу, так і в словесній формі. Крім того, перед виконанням кожного субтесту учнів інструктують про типи тестових задач, на прикладах пояснюють спосіб розв'язання. Достовірність результатів тестового обстеження багато в чому залежить від чіткого дотримування інструкції, точного контролю часу виконання окремих субтестів.

Загальна інструкція: «Зараз вам будуть запропоновані завдання, які дозволять з'ясувати, наскільки добре ви розумієте, думаєте, порівнюєте предмети і явища навколишньої дійсності.

Ви будете виконувати різні набори тестових задач, так звані субтести. Їх шість. Подані вони на окремих аркушах. Два перших субтести визначають вашу загальну обізнаність

наність, світоглядну поінформованість, третій – здатність встановлювати аналогії між предметами і явищами, четвертий – уміння класифікувати, п'ятий – узагальнювати і шостий субтест – рівень розвитку математичного мислення.

Перед початком виконання кожного субтесту надається інструкція, яка також подається на окремому аркуші. В ній описується тип тестових завдань та наводяться приклади, що наочно пояснюють спосіб їх рішення.

На виконання кожного субтесту відводиться обмежена кількість часу. Розпочинати і припиняти роботу над тестовими задачами необхідно за нашою командою. Аркуші, на яких подаються інструкції та набори завдань, ні в якому разі самостійно не перегортати.

Всі завдання необхідно розв'язувати послідовно. Намагайтеся працювати швидко і без помилок. Успіху вам!»

Тестове завдання – складова частина педагогічного тесту, що відповідає вимогам технологічності, форми, змісту і, крім цього, статистичним вимогам:

- означеної складності;
- достатньої роздільної здатності.

Тестові завдання можна розділити на дві групи:

➤ *закриті:*

- завдання з множиною варіантів;
- завдання альтернативних відповідей;
- завдання множинного вибору;
- завдання на встановлення відповідності;
- завдання на встановлення правильної послідовності.

➤ *відкриті:*

- завдання вільного викладу;
- завдання-доповнення.

Переваги тестування.

- Тестування є якіснішим і об'єктивнішим способом оцінювання, його об'єктивність досягається шляхом стандартизації процедури проведення, перевірки показників якості завдань і тестів у цілому.
- Тестування – справедливіший метод, який ставить усіх учнів в однакові умови, як у процесі контролю, так і в процесі оцінювання, практично усуваючи суб'єктивізм викладача. За даними англійської асоціації NEAB, що займається підсумковою атестацією учнів Великої Британії, тестування дозволяє знизити число апеляцій більше ніж у три рази, зробити процедуру оцінювання однаковою для всіх учнів незалежно від місця проживання, типу і виду навчального закладу, де навчаються учні.
- Тести – це об'ємніший інструмент, оскільки тестування може включати в себе завдання по усіх темах курсу, тоді як на усний екзамен зазвичай виноситься 2-4 теми, а на письмовий – 3-5. Це дозволяє діагностувати знання учня по усьому курсу, виключаючи елемент випадковості при витягуванні екзаменаційного білета. За допомогою тестування можна встановити рівень знань учня по дисципліні у цілому і по окремих її розділах.
- Тест є точнішим інструментом, так, наприклад, шкала оцінювання тесту з 20 запитань містить 20 поділок, у той же час як звична шкала оцінювання знань – лише 4.

- Тестування є ефективнішим з економічних міркувань. Основні затрати при тестуванні припадають на розробку якісного інструментарію, тобто мають одноразовий характер. Затрати ж на проведення тесту значно нижчі, ніж при письмовому чи усному контролі. Проведення тестування і контроль результатів в групі з 30 осіб забирає півтори-дві години, усний або письмовий екзамен – не менше чотирьох годин.

- Тестування – це найбільш м'який інструмент, вони ставлять всіх учнів в однакові умови, використовуючи єдину процедуру і єдині критерії оцінки, що приводить до зниження передекзаменаційних нервових напружень.

Недоліки тестування

- Розробка якісного тестового інструментарію – тривалий, трудомісткий і затратний процес. Стандартні набори тестів для більшості дисциплін ще не розроблені, а розроблені зазвичай мають низьку якість.
- Дані, що отримує викладач в результаті тестування, хоча і включають інформацію про недостатність підготовки по конкретних розділах, але не дозволяють судити про причини цих недоліків.
- Тест не дозволяє перевіряти і оцінювати високі, продуктивні рівні знань, пов'язані з творчістю, тобто імовірнісні, абстрактні і методологічні знання.
- Широта охоплення тем у тестуванні має і зворотний бік. Учень при тестуванні, на відміну від усного або письмового іспиту, не має достатньо часу для скільки-небудь глибокого аналізу теми.
- Забезпечення об'єктивності і справедливості тесту вимагає прийняття спеціальних заходів по забезпеченню конфіденційності тестових завдань. При повторному застосуванні тесту бажано внесення змін до завдань.
- У тестуванні присутній елемент випадковості. Наприклад, учень, що не відповів на просте запитання, може дати правильну відповідь на складніше. Причиною цього може бути, як випадкова помилка у першому випадку, так і вгадування відповіді у другому. Це спотворює результати тесту і призводить до необхідності врахування ймовірнісної складової при їх аналізі.

Список використаних джерел:

1. Беспалко В.П. Инструменты диагностики качества знаний учащихся. *Школьные технологии*. 2006. №2. С. 118-128.
2. Красильникова В.А. Подготовка заданий для компьютерного тестирования : методические рекомендации. Оренбург : ИПК ГОУ ОГУ, 2004. 31 с.
3. Чернилевский Д.В., Филатов О.К. Технология учебы в высшей школе. Москва : Экспедитор, 1996. 231 с.

Considering the problem of introducing testing as the main form of control of the use of means of information and telecommunication technologies is key in implementing the proposed approach. On the basis of the conducted systematic analysis of organizational forms, a procedure is proposed for optimizing the development and application of tests and for controlling the knowledge of students.

Key words: test, information and telecommunication technologies, computer testing.

Отримано: 23.04.2018

УДК 375.5.016:53

А. М. Підгурська, студентка 2 курсу фізико-математичного факультету

ОРГАНІЗАЦІЯ УРОКІВ З ФІЗИКИ В ПОЄДНАННІ З МИСТЕЦТВОМ

У статті розглядається фізика, використання фізичних законів та явищ з точки зору мистецтва. Запропоновано альтернативні форми проведення уроків, показано роль фізики у створенні творів мистецтва, вихованні почуття прекрасного і вміння насолоджуватися красою фізики як науки.

Ключові слова: мистецтво, світогляд, майбутнє, уява, цікавість.

Світ – мінливий, різнобарвний та багатогранний. Кожен малює його так, як бачить та відчуває. Щодо науки, то кожен пропускає її через свою призму світобачення. Будь-яка наука сама по собі представляє перш за все певну систему ідей, понять, категорій та законів, які більш чи менш адекватно відображають дійсність, дають достовірні дані про існування світу.

Наука і мистецтво – нерозривно пов'язані одне з одним, завжди за кожним великим науковим відкриттям стоїть натхнення, інтуїція та осяяння.

Наразі актуальною є проблема виходити у світ фізики, відчути його красу, подих його тасмниць [1]. Виникнення інтересу до цієї науки залежить більшою мірою від мето-

дики її викладання, від того, наскільки вміло буде побудована технологія навчання фізики. Головне, зараз – озброюючись знаннями, виховати інтелектуально-розвинену особистість, яка прагне до пізнання. У зв'язку з цим сучасні вимоги до уроку ставлять перед вчителем завдання плано-мірного розвитку особистості шляхом включення в активну навчально-пізнавальну діяльність [2].

Фізика займає особливе місце серед шкільних дисциплін. Як навчальний предмет вона спрямована на формування в учнів наукової картини світу. Фізика формує творчі здібності учнів, їх світогляд і переконання, сприяє вихованню високоморальної особистості. Ця основна мета навчання може бути досягнута тільки тоді, коли в процесі навчання буде сформований інтерес до знань. Протягом всього курсу фізики, при вивченні кожного фізичного явища або закону необхідно показати, як ці закони або явища використовуються на практиці.

Мета статті полягає у розробці методичних засад формування потреб і вмінь учнів організувати свою діяльність у навколишньому світі з використанням фізики як мистецтва. У формуванні пізнавального інтересу учнів можна виділити кілька етапів. Спочатку він проявляється у вигляді цікавості – природної реакції людини на все несподіване, інтригуюче, воно привокє увагу учнів до матеріалу даного уроку. Більш високою стадією інтересу є допитливість, коли учень виявляє бажання глибше розібратись, зрозуміти досліджуване явище, він активний на уроці, задає питання вчителю. Тому завдання педагога полягає у тому, щоб підтримувати допитливість і прагнути сформувати в учнів стійкий інтерес, при якому учень розуміє структуру, логіку курсу, а в навчанні його захоплює сам процес розуміння нових знань.

Педагогічні дослідження дають підстави виділяти наступну систему організації проведення нетрадиційних уроків:

Вивчення навчальних можливостей учнів.

Діти одного і того ж класу відрізняються одне від одного своїми інтересами, здібностями, темпом мислення, підготовці, відношенню до навчання, складом характеру.

Інтерес до навчання.

Рівні розвитку пізнавального інтересу різні: у значної частини підлітків пізнавальний інтерес має широкую локалізацію, для них характерні внутрішні спонукання, відкритість до багатьох галузей знань. Вони активно шукають знання, витягуючи їх із різних джерел і за межами уроку. Психологічний стан дітей – важливий аспект уваги в навчально-виховному процесі [1].

Форми і методи роботи.

У наш час найбільш важливі і цікаві відкриття здійснюються на стику наук, більшість з яких має комплексний характер. Тому особливо важливо стас організації міжпредметної діяльності учнів. Міжпредметні зв'язки, викликають інтерес до пізнання, активізують розумову діяльність учня. Включення учнів в активну роботу, використання при цьому різноманітних форм, методів пізнавальної діяльності значно розширює навчально-виховні можливості уроку, що виступає провідною формою організації навчальної діяльності. Якщо викликає інтерес до навчання на уроці, то вдома в учня виникає потреба в розширенні, поглибленні, закріпленні отриманих знань, бажання пояснити спостережуване явище з точки зору фізики.

Ігрова діяльність.

Гра можлива тільки за умов зацікавленості в ній і учнів, і вчителя. Ні в одну гру формально грати неможливо. Результатом ділової гри стає колективне рішення задачі, а проблемна ситуація, необхідна для активізації діяльності школярів, виникає як би мимоволі: вона зумовлена правилами і умовами протікання самої гри. Це фантазія і реальність [3].

Розглянемо особливості практичної інтерпретації фізики. У різних прикладах цікавість – це початковий поштовх до поглибленої пізнавальної діяльності учнів. Інший прийом, що сприяє розвитку пізнавального інтересу учнів, є робота з ребусами і кросвордами. Такі завдання сприяють засвоєнню визначень, законів, запам'ятовування імен вчених, назв приладів. Їх можна використовувати для закріплення і повторення на узагальнюючих уроках. Дуже цікавими є для учнів кросворди, коли їх форма пов'язана з темою повторення. Після розгадування ребуса, дітям можна запропонувати описати, спираючись на свої знання з теми, дане слово [3].

Демонстраційний експеримент і лабораторні роботи.

Включення демонстраційного експерименту в ході уроку необхідно, але досліди повинні проводитися з певною метою і активізувати пізнавальну діяльність учнів. За допомогою дослідів можна або створити проблемну ситуацію, або підтвердити (відкинути) якісь теоретичні висновки. Прикладом може служити наступне: при вивченні явища повного відбиття світла, учні прийдуть у повний захват і здивування, якщо показати їм дослід, коли абсолютно чорну кульку опустити у воду і вона стає срібною, діти будуть враженні.

Дидактичні ігри.

Гра, навчання, праця – ось три основних види діяльності людини. Гра готує дитину і до навчання, і до праці, при цьому сама гра завжди – трохи вчення і трохи праця. Для вчителя гра є засобом вивчення дітей. Я вважаю, що дидактичні ігри за змістом і методикою їх проведення, повинні розроблятися вчителем і використовуватися на уроках фізики з метою розвитку пізнавальних інтересів учнів і підвищення ефективності навчання. В процесі повторення пройденого, ряд ігор, які переслідують цю мету, може складатись на одному і тому ж фактичному матеріалі – одні і ті ж фізичні явища, закони, формули змушують учня згадати, порівняти, встановити подібність і відмінність і тим самим сприяють активному, а не механічному закріпленню знань [3].

Використання художньої літератури.

Фізика, як і математику, прийнято відносити до точних наук. І вже якщо прозвенів дзвінок на цей урок, але не тільки учні, а й багато вчителів вважають, що все стороннє – література, мистецтво, поезія – має поступитись місцем точному експерименту, строгого доказу і формулами. Залишаючи, природно, за останніми вирішальну роль, слід, однак, визнати що це помилкова думка про несумісність науки і мистецтва на уроках фізики. Як підтвердження цьому, досить згадати мислителів Стародавньої Греції, які успішно поєднували поезію і науку. Вміле і своєчасне використання художньої літератури на уроках фізики пробуджує в учнів інтерес до досліджуваного матеріалу, допомагає їм усвідомити і краще запам'ятати пройдене, а вчителю надається ще одна можливість для естетичного виховання школярів [4].

Таким чином, активізувати розумову діяльність учнів потрібно на різних етапах уроку і різними методами. При цьому слід пам'ятати, що активізація розумової діяльності учнів не повинна зводитись до простого збільшення числа виконуваних ними самостійних робіт – важлива якраз методика включення всіх учнів у навчальний процес, роботи повинні максимальним чином розвивати розумову активність учнів.

Формування наукового світогляду, активізація розумової діяльності – справа складна. Необхідно використовувати всі можливості для того, щоб у свідомості учнів складалось правильне загальне уявлення про світ і його пізнання методами фізичної науки. Для цього, перш за все, слід формувати у свідомості учнів єдину фізичну карту світу, інтерес до філософського осмислення дійсності і пробудити в учнів радісне почуття спілкування з процесом наукових пошуків і з людьми, які в цих пошуках бачили сенс свого життя – саме головне, заради чого ми і вчимо фізику.

Список використаних джерел:

1. Атаманчук П.С., Поведа Т.П., Семерня О.М. Дидактична забезпечення семінарських занять з курсу «Методика навчання фізики» (загальні питання) : навч. посібник. 2-е вид. (випр. і доп.). Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. 384 с.
2. Кобилянська О. Апостол черні : повість : у 2 т. Львів, 1936.
3. Атаманчук П.С., Семерня О.М., Поведа Т.П. Дидактичне забезпечення семінарських занять з курсу «Методика навчання фізики» (загальні питання) : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. 392 с.
4. Гончаренко С.У. Методика як наука : навчальний посібник. Хмельницький : ХГКП, 2001. 30 с.

The article deals with physics, the use of physical laws and phenomena in terms of art. Alternative forms of conducting lessons are offered, the role of physics in the created works of art, education of a sense of beauty and the ability to enjoy the beauty of physics as a science are shown.

Key words: art, worldview, future, imagination, interesting.

Отримано: 20.04.2018

ОНЛАЙН-ТЕСТУВАННЯ В СИСТЕМІ КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ ЗНАТЬ УЧНІВ З ФІЗИКИ

Стаття присвячена проблемі контролю досягнень учнів з фізики за допомогою технології онлайн-тестування. Визначено потужності систем онлайн-тестування й розроблено покрокову інструкцію для створення тестів на прикладі сервісу «Майстер-Тест».

Ключові слова: контроль досягнень учнів, технологія онлайн-тестування, Майстер-Тест сервіс.

Тестовий спосіб перевірки знань – напрямок, що розвивається на перетині таких галузей, як теорія вимірювань, математичне моделювання, статистика, педагогіка. Варто відзначити, що у навчанні фізики дедалі більше зростає роль тестового контролю, адже останній є засобом діагностики доступності навчального матеріалу, мірилом визначення рівня знань учня, способом прогнозування успішності чи неуспішності навчання в цілому [4]. У цьому контексті видається слушним зауваження Л. Дрібної, яка твердить, що тестування – серед інших сучасних форм контролю – забезпечує оптимальну ефективність і надійність оцінки навчальних досягнень учнів [2].

З розвитком сучасних технологій, поширенням і доступністю Інтернет-зв'язку відкриваються унікальні можливості для освіти. Інтернет – це не лише невичерпна скарбниця освітньої інформації, а й джерело активної інтелектуальної діяльності сучасного студента, який має необмежені можливості для одержання знань, удосконалення умінь, навичок. Вчителю, у свою чергу, надається можливість оптимізувати систему контролю, зокрема переводячи тестування в онлайн режим.

Метою статті є визначення потужностей системи онлайн-тестування й опис методики створення таких тестів в мережі Інтернет. Для реалізації цієї мети передбачається розв'язання таких *завдань*: огляд сучасних Інтернет-сервісів для створення педагогічних тестів і розробка тесту з «Механіки» на прикладі сервісу «Майстер-Тест».

Більшість дослідників одностайні в тому, що тестування дозволяє об'єктивно виміряти ті характеристики педагогічного процесу, що вивчаються, і є однією з найбільш точних і технологічних форм проведення контролю, здатних задовольнити вимоги, що висуваються до його якості. Зокрема, В. Аванесов визначає педагогічний тест як систему завдань специфічної форми, змісту, розташованих за зростанням складності, яка дає можливість якісно виміряти рівень підготовки учнів та оцінити структуру їх знань. Науковець наголошує на таких перевагах тестового контролю, як високий ступінь стандартизації, об'єктивність оцінки, швидкість здійснення контролю, широке охоплення матеріалу, орієнтованість на сучасні технічні засоби, автоматизовані системи, універсальність та ін. [1] Переваги, які надають онлайн-тести, полягають у ще більшій швидкості здійснення контролю, максимальній автоматизації цього процесу, можливості використання тестів у дистанційному навчанні, в самостійній роботі учня.

Створення автоматизованих тестів – складна і кропітка робота, яка потребує навичок програмування. Проте це не означає, що такий засіб діагностики та контролю доступний лише програмувальнику чи викладачу інформатики. Сьогодні існує ціла низка Інтернет-сервісів для створення тестів широкого призначення, а серед них такі:

Майстер-Тест – Інтернет-сервіс створення онлайн тестів <http://master-test.net/uk>.

Сервіс створення тесту для сайту – <http://test.fromgomel.com>.

Ankt.ru – безкоштовні тести. Тести онлайн – <http://ankt.ru>.

Банк тестов.Ру – <http://www.banktestov.ru>.

Твій тест – сайт створення та проведення онлайн-тестування – <http://www.make-test.ru>.

Online Test Pad – конструктор тестів <http://onlinetestpad.com/ru-ru/Main/TestMaker.aspx>.

Simpoll – зручний конструктор опитувань та форм зворотного зв'язку <http://simpoll.ru>.

Усі перелічені сервіси є автоматизованими системами онлайн-тестування, метою яких є забезпечити вчителя доступним інструментом для організації та проведення контролю знань й обробки результатів тестування. Такі системи (кожна відповідно до своїх потужностей) дозволяють створювати до-

вільну кількість тестів з потрібною кількістю питань, задавати свій алгоритм аналізу результатів тестування, переглядати результати кожного користувача, повторно призначати вже виконані учнями тести й порівнювати результати, створювати графічні питання, використовувати відео- та аудіоматеріал.

Майстер-Тест – це безкоштовний освітній Інтернет-сервіс, що дозволяє створювати педагогічні тести. На сторінках сайту немає зайвої інформації, яка буде відволікати користувача від проходження тесту. Основна ідея цієї програми – проводити інтерактивне тестування знань студентів і учнів.

Щоб опанувати роботу сервісом «Майстер-Тест» можна слідувати такі покрокові інструкції:

Реєстрація в системі.

Для того, щоб мати можливість створювати онлайн-тести та використовувати їх, необхідно пройти процедуру реєстрації. Введіть в адресний рядок браузера текст <http://master-test.net/uk> та перейдіть за посиланням. Натисніть кнопку «Реєстрація». Заповніть необхідні для реєстрації комірки відповідними даними, пам'ятаючи, що для безпеки особистої інформації пароль не повинен збігатися з паролем вашої електронної скриньки. Натисніть – «Зареєструватися».

Створення онлайн-тесту.

При вході в систему перше перед вами з'явиться список тестів. Якщо ви ще не створювали тести, то він буде порожнім. Створення нового тесту починається з натискання кнопки «Створити новий тест», яку ви знайдете над списком з тестами.

Натисніть кнопку «Створити перший тест зараз» або «Створити новий тест». Після цього ви перейдете в редактор тестів, де маєте змогу змінювати структуру онлайн-тесту.

Виберіть опцію «Додати питання» (З'явиться редактор питання). Визначте потрібний тип запитання і в залежності від цього заповніть необхідні пункти. Не забудьте позначити правильні відповіді, ранжувати питання від 1 до 10; натисніть кнопку «Готово», коли ви сформулюєте питання та відповіді на нього, та після додавання потрібної кількості запитань або редагування – кнопку «Зберегти».

Натисніть «Змінити титул» для активації редагування титульної частини тексту. Тут ви можете додати певні інструкції щодо проходження тесту онлайн (наприклад, якою позначкою позначені питання, що мають більше однієї правильної відповіді і т.д.).

Натисніть кнопку «Результат» для відкриття редактора відображення результату виконання тесту. Тут ви можете обрати необхідні опції для відображення результату та розмістити певне повідомлення. Ви також можете задати текст, який відобразиться, якщо буде набрана певна кількість балів. Не забудьте натиснути кнопку «Зберегти» після закінчення роботи з редактором відображення результату виконання тесту.

Натиснувши кнопку «Спробувати тест», ви активуєте виконання тесту, що дозволить вам спробувати пройти тест, як це робитиме студент.

Активізація онлайн-тесту та додавання тесту на свій сайт.

Натисніть кнопки «Поновити», щоб врахувати всі внесені зміни до тесту, та «Активувати».

Оберіть пункт «Опублікувати тест» та натисніть кнопку «Далі».

Веб-віджет Майстер-Тесту – це код, який можна вставити на будь-яку Інтернет-сторінку. Цей код завантажує тест із сайту «Майстер-Тест» та публікує його на сторінці, на яку був доданий код віджету. Натисніть кнопку навпроти напису «Опублікувати тест на іншому сайті», після цього ви побачите код, який необхідно скопіювати.

Вставте код на веб-сторінку, на якій ви бажаєте бачити свій тест (не забудьте встановити Панель HTML-кодів).

продемонструвати наявність цих процесів та явищ у природі. Але число демонстраційних дослідів, які можна продемонструвати при вивченні, наприклад, молекулярної фізики в школі не дуже багато. Тому, за виключенням експерименту, широко використовуються рисунки, креслення, фотографії, плакати і комп'ютерні моделі, які останнім часом стали одним із найбільш перспективних напрямків використання інформаційних технологій в фізичній освіті.

Комп'ютерні моделі, на сьогодні, можуть легко вписатись у традиційний урок, та дадуть можливість вчителю продемонструвати, хоча б на екрані комп'ютера, велику кількість фізичних явищ. А також дозволяють організувати нові, нетрадиційні види навчальної діяльності.

Комп'ютерні моделі дозволяють користувачу керувати поведінкою об'єктів на екрані монітору, вимірювати початкові та кінцеві умови експериментів та проводити різноманітні фізичні досліди. Певні моделі також дозволяють спостерігати одночасно за ходом експерименту і будувати графічну залежність ряду фізичних величин, які описують даний експеримент.

Одним з найпростіших прикладів може слугувати вивчення теми «Вода та її агрегатні стани». Усі учні на елементарному рівні знають за яких умов вода може переходити із газоподібного стану в рідкий та навпаки. Але чи усі школярі розуміють, як це відбувається на молекулярному рівні? Адже, якщо вони не зможуть пояснити природу води, найпростішого прикладу, то надалі їм буде ще важче зрозуміти природу зміни агрегатного стану будь-яких речовин.

Відомо, що вода може перебувати у трьох різних станах: твердому, рідкому та газоподібному. Їх можна спостерігати, як у природі, так і просто в наших оселях. Але для того, щоб спостерігати, як змінюється агрегатний стан води, необхідно затратити певний час. За допомогою PhET-симуляції **States of Matter** (Стани речовини) можна наочно зобразити, як поведуть себе молекули води у різних станах та при якій температурі вони переходять в інший агрегатний стан.

Оскільки буде розглянуто стани води, то необхідно обрати в меню **Atoms & Molecules** (Атоми і молекули) підменю **Water** (Вода) (рис. 1).

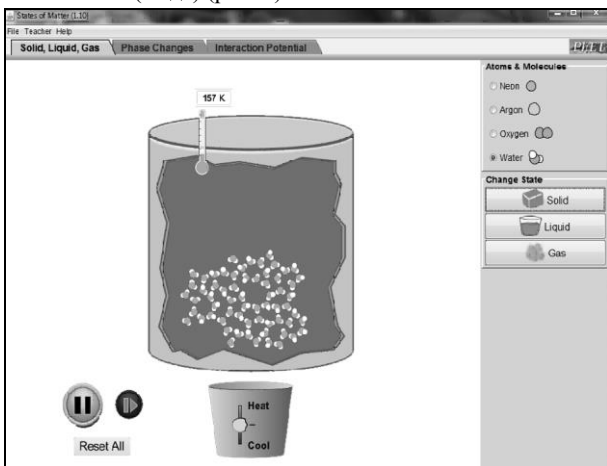

Рис. 1. Молекула води у твердому стані

Бачимо, що речовина знаходиться у твердому стані (Solid), при температурі 157 K (-116 °C). Усі молекули пов'язані між собою кристалічною решіткою. Почнемо нагрівати воду. Вода переходить з твердого агрегатного стану у рідкий при температурі 273 K (0°C). Нагріваємо посудину до температури 328 K (55 °C). Вода знаходиться у рідкому стані (рис. 2). Ми можемо спостерігати відсутність кристалічності зв'язків. Вода у рідкому стані стає текучою (Liquid).

Продовжимо нагрівання води. Вода переходить з рідкого стану в газоподібний при температурі 373 K (100 °C). Завдяки PhET-симуляції ми зможемо нагріти воду настільки, наскільки у домашніх умовах не змогли б. Нагріємо воду до температури 809 K (536 °C). Вода перейшла у газоподібний стан (рис. 3), характерною властивістю якого є хаотичний рух молекул.

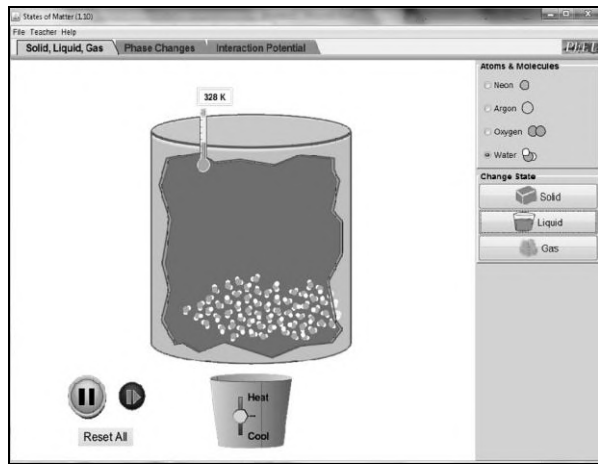

Рис. 2. Вигляд води у рідкому агрегатному стані

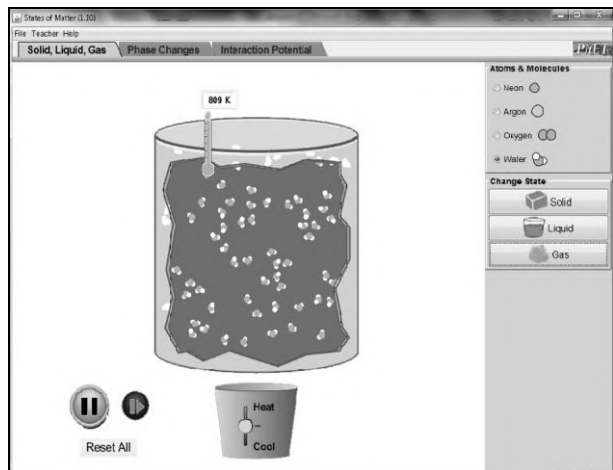

Рис. 3. Молекули води у газоподібному стані

Також у цьому експерименті ми можемо спостерігати за агрегатними станами атомів неону та аргону, а також молекул кисню.

Ще один величезний плюс у симуляції **States of Matter** (Стани речовини) те, що ми можемо спостерігати за речовиною у стані, якого досягнути у реальних умовах неможливо – стан речовини при абсолютному нулі (0 K).

Охолоджуємо нашу посудину до температури абсолютного нуля (рис. 4).

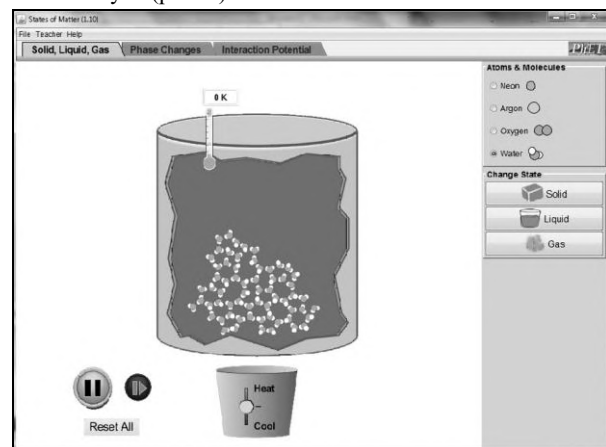

Рис. 4. Вигляд молекул води при абсолютному нулі

Ми можемо спостерігати, що при 0 K у нас зупиняється будь-який рух молекул чи атомів будь-яких речовин. Наочно цього побачити за допомогою фізичних приладів нам не вдалося б, через те, що досягнути абсолютного нуля на даному етапі розвитку неможливо. А у цій симуляції ми наочно спостерігаємо за поведінкою речовини при даній температурі. Також ми можемо нагрівати воду до такої температури, якої б досягнути у лабораторних умовах чи під час домашньої роботи нам не вдалося б.

Завдяки цьому експерименту ми можемо самостійно змінювати агрегатні стани речовин та спостерігати за поведінкою молекул у цих станах.

Роль комп'ютерного моделювання в навчальному процесі зростає, та буде невпинно зростати в міру появи нових та покращення сучасних комп'ютерних програм. Однак, якісний стрибок в даній області буде можливим лише тоді, коли розробники комп'ютерних програм будуть усвідомлювати, що для отримання дійсно ефективного та практичного програмного забезпечення їм необхідний тісний взаємозв'язок з учителями, які добре знайомі з комп'ютерними технологіями та активно застосовують дані технології в роботі з учнями

Список використаних джерел:

1. Атаманчук П.С., Кух А.М. Освітня доктрина та інформаційно-освітнє середовище як засоби формування дієвої дидактики фізики. *Комп'ютерно орієнтовані системи навчання* : зб. наук. праць. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2006. №11. С. 153-157.
2. Мясковська М.О., Пшембаєв І.М. Використання Phet-симуляцій для виконання домашніх завдань з молекулярної фізики. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Серія : Педагогічна. 2016. Вип. 22. С. 204-207. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkp_ped_2016_22_66.

3. Пшембаєв І.М. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій як засобів проведення лабораторних робіт з фізики. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Фізико-математичні науки. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. Вип. 17. 165 с.
4. Слободяник О.В. Домашні експериментальні завдання як засіб активізації самостійної пізнавальної діяльності студентів. *Наукові записки*. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. №1. С. 108-113.

The article investigates the feasibility of using computer models for the study of invisible physical phenomena. It is suggested to use computer models and simulations to illustrate the process that is taking place. Using PhET simulations, an example of improving the understanding of the nature of substances is considered. It is noted that with improved methods of performing laboratory work with the help of a computer, the attention of students is intensified, their motivation increases, cognitive processes, thinking, attention, imagination and fantasy develop; quality control of knowledge is carried out; technologies of distance and person-oriented learning are realized.

Key words: computer models, simulation, invisible physical phenomena, aggregate status, PhET simulation, computer technology, multimedia.

Отримано: 27.04.2018

УДК 373.5.016:53:004.9

І. Б. Ратушняк, магистранка фізико-математичного факультету

ВИКОРИСТАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ ЗАСОБІВ НА УРОКАХ ФІЗИКИ

В статті розглянуто використання віртуальних засобів на уроках фізики, як засобу ефективного використання шкільного фізичного експерименту в навчально-виховному процесі.

Ключові слова: віртуальні засоби, шкільний фізичний експеримент, віртуальний експеримент.

Постановка проблеми. З огляду на те, що багато явищ і дослідів освітнього характеру провести в умовах навчального закладу дуже складно або навіть неможливо, має місце використання інноваційних технологій в освітньому середовищі, в тому числі віртуальних лабораторій з фізики, хімії, біології, екології та інших предметів [1].

Віртуальні лабораторні роботи застосовуються в класі під час лекції як доповнення до лекційних матеріалів, проводяться в комп'ютерному класі по мережі з подальшим аналізом успішності учня. Змінюючи параметри в віртуальній лабораторії, користувач бачить зміни в 3D середовищі як результат своїх дій [2].

Аналіз останніх досліджень. Наразі розроблено велику кількість віртуальних лабораторій, які візуалізують та спрощують сприйняття навчального матеріалу, допомагають більш наочно та безпечніше провести різноманітні досліди та експерименти. Питаннями комп'ютеризації експериментальної діяльності з фізики займаються багато методистів-фізиків: Заболотний В.Ф., Жук Ю.О., Сосницька Н.Л., Соколюк О.М., Величко С.П., Гуржій А.М., Моклюк М.О., Сумський В.І., П'яних І.М., Клятченко В.Ф., Петриця А.Н., та ін. [2].

Метою даної роботи є дослідження методичних засад організації віртуальних лабораторних робіт у шкільному фізичному експерименті.

Виклад основного матеріалу. Використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в освіті (ІКТ) – це вже не новина, а реальність сьогодення для всього цивілізованого світу. В даний час ІКТ міцно увійшли в освітню сферу. Вони дозволяють змінити якість освітнього процесу, зробити урок сучасним, цікавим, результативним. Віртуальні програми – це програми або інструменти пізнання на уроках. Віртуальна освіта вносить і етичний компонент – комп'ютерна технологія ніколи не замінить зв'язок між учнями. Воно тільки може підтримувати потенціал їх спільного прагнення до нових ресурсів і підходить для використання в різних навчальних ситуаціях, де навчаються, вивчаючи предмет, беруть участь в діалозі з однолітками і викладачами щодо досліджуваного матеріалу. Віртуальні технології – спосіб підготовки інформації, що включає візуальне, мульт-

типорограмування різних ситуацій [3]. При проведенні уроку з використанням віртуальних коштів дотримується основний принцип дидактики – наочність, що забезпечує оптимальне засвоєння матеріалу учнями, підвищує емоційне сприйняття і розвиває всі види мислення в учнів. Віртуальні засоби навчання є одним з найсучасніших засобів, використовуваних для навчання на уроках. Віртуальне уявлення лабораторних робіт – це низка яскравих образів, рух – все це дозволяє побачити те, що важко уявити, спостерігати за тим, що відбувається явищем, досвідом. Такий урок дозволяє отримувати інформацію відразу в декількох видах, таким чином викладач має можливість посилити емоційний вплив на учня. Одним з очевидних переваг такого уроку є посилення наочності. Згадаймо відому фразу К.Д. Ушинського: «Дитяча природа ясно вимагає наочності. Учть дитину яким-небудь п'яти невідомим йому словами, і він буде довго і марно мучитися над ними; але зв'яжіть з картинками двадцять таких слів – і дитина засвоїв їх на льоту. Ви пояснюєте дитині дуже просту думку, і він вас не розуміє; ви пояснюєте тій самій дитині складну картину, і він вас розуміє швидко... Якщо ви входите в клас, вільно...» [4]. А також експериментально встановлено, що при усному викладі матеріалу учень за хвилину сприймає і здатний переробити до 1 тисячі умовних одиниць інформації, а при підключенні органів зору до 100 тисяч таких одиниць. Застосування віртуальних програм на уроках – це потужний стимул у навчанні. Одним з віртуальних програм є віртуальні лабораторії, які відіграють велику роль в освітньому процесі. Вони не замінюють викладача і підручники фізики, а створюють сучасні, нові можливості для засвоєння матеріалу: підвищується наочність, розширюються можливості демонстрації дослідів, які важко або неможливо поставити в навчальному закладі. Віртуальна лабораторія представляє собою інтерактивний програмний модуль, покликаний реалізувати перехід від інформаційно-ілюстративної функції цифрових джерел до функції інструментально-діяльнісної і пошукової, як сприяє розвитку критичного мислення, вироблення навичок і умінь практичного використання одержуваної інформації [1].

Класифікація лабораторних робіт, в основу яких покладено підхід до використання [2, 3]:

Якісна – явище або досвід, зазвичай складні або не здійсненні в умовах навчального закладу, відтворюється на екрані при управлінні користувачем;

Напівкількісна – у віртуальній лабораторії моделюється досвід, і реалістичне зміна окремих характеристик (наприклад, положення повзунка реостата в електричному ланцюзі) викликає зміни в роботі установки, схеми, пристрою;

Кількісна (параметрична) – в моделі чисельно задані параметри змінюють залежні від них характеристики або моделюють явища.

Цілоком погоджуючись із доцільністю створення робіт всіх трьох типів, вважаючи, що основний рух буде зроблений на реалістичні напівкількісні лабораторні роботи, що забезпечують високу педагогічну ефективність їх застосування. Суттєвою особливістю пропонованого підходу є можливість відпрацьовувати навички експериментальної роботи в реалістичних напівкількісних моделях. Крім того, в них реалізована варіабельність проведення дослідів і одержуваних значень, що збільшує ефективність використання практикуму при мережевій роботі в комп'ютерному класі. Відмінною особливістю планованої розробки повинна стати висока реалістичність експериментів в віртуальних лабораторіях, точність відтворення фізичних законів світу і сутності дослідів і явищ, а також унікально висока інтерактивність. На відміну від реалізованих віртуальних лабораторних робіт, в яких відпрацьовуються не ті вміння і навички, що в реальних роботах, при створенні реалістичних напівкількісних моделей буде зроблений упор на формування навичок експериментальної роботи, що актуально і доцільно. Крім того, в таких роботах буде реалізована висока варіабельність проведення дослідів і одержуваних значень, що збільшить ефективність використання лабораторного практикуму при мережевій роботі в комп'ютерному класі [3, 4].

Дослідження напівкількісної моделі (з неявної математичною основою) являє собою нетривіальну задачу, до якої залучаються різноманітні вміння: планувати експеримент, висувати або вибирати найбільш розумні гіпотези про зв'язок явищ, властивостей, параметрів, робити висновки на основі експериментальних даних, формувати завдання. Особливо важливим і доцільним є вміння вказувати кордону (область, умови) застосовності наукових моделей, включаючи вивчення того, які аспекти реального явища комп'ютерна модель відтворює вдало, а які виявляються за межею моделювання [3].

Урочний використання віртуальних лабораторних робіт по відношенню до реальних може бути різних видів [5]:

- демонстраційне (перед реальною роботою) використання: показати фронтально, з великого екрану монітора або через мультимедійний проєктор послідовність дій реальної роботи; переважні реалістичні якісні і напівкількісні моделі;
- узагальнююче (після реальної роботи) використання: фронтальний режим (демонстрація, уточнення питань, формулювання висновків і закріплення розглянутого) або індивідуальний (математична сторона експериментів, аналіз графіків і цифрових значень, вивчення моделі як способу відображення і представлення реальності; переважні кількісні, параметричні моделі).
- експериментальне (замість реальної роботи) використання: індивідуальне (в малих групах) виконання завдань у віртуальній лабораторії без виконання реальної роботи, комп'ютерний експеримент. Може виконуватися як з реалістичними напівкількісними 3D-моделями, так і з параметричними.

Очікувані результати впровадження віртуальної лабораторії як віртуального засоби навчання [1, 5]:

- створення і впровадження практикумів з високою реалістичністю і неявної математичною основою, що є об'єктом дослідження учнів, стане однією з основ для розвитку критичного мислення та самостійності;
- буде досягнуто підвищення ефективності проведення практичних занять за рахунок оптимального поєднання реальних і віртуальних робіт;
- прогнозується підвищення інтересу до процесу навчання у груп учнів, погано досягають успіху в звичайній системі викладання.

Віртуальні фізичні лабораторії – простий метод викладу теорії та перевірки рівня засвоєння навчального матеріалу. Програмні засоби такого типу є досить прості в користуванні. Варто зауважити, що число переваг перевищує число недоліків. Це означає, що використання такого педагогічного програмного засоби (ППЗ), як віртуальна лабораторія, є доцільним для традиційного уроку. Новий метод відкриває нові горизонти. Тому для вчителя з'являються не випробувані види та методи роботи для навчальної діяльності з учнями

Існує велика кількість програмних засобів у вільному доступі. Таке широке розмаїття схиляє спробувати попрацювати хоча б з одним. Тоді педагог одразу відчуже переваги користування віртуальним практичним засобом. Можливість комбінувати урок, наповнювати його цікавими демонстраціями, яскравими мультимедійними фрагментами, ретельно добирати необхідний матеріал та сортувати його, дасть про себе знати. Та й навіть учні відчують різницю. Те що раніше сприймалося на слух – зараз вони зможуть побачити, розставити всі акценти та задати необхідні питання в тих місцях де в них виникли неточності. Під час навчання для учнів велику роль відіграє їхній інтерес до пізнавальної активності, вміння вчителя скерувати його в правильному руслі. Користуючись різноманітними завданнями, учень набуває навички та здібності творчого характеру в процесі їх розв'язання. На даний момент бурхливо розвиваються комп'ютерні технології, тому підібрати необхідні завдання, які розробляються з використанням гіпертекстових і мультимедійних технологій, за допомогою навчальних чи довідково-пошукових систем не складає ніяких труднощів.

Висновки. На основі всього вище сказаного можемо зробити висновок, що варто наполегливо працювати та розвивати інформаційно-комунікативні технології, адже можливість використання продуктів комп'ютерного моделювання дасть у найближчому майбутньому очікувані результати як і в дистанційній освіті, так і в класно-урочній системі.

Отже, на сучасному етапі розвитку професійно-технічної освіти проблема застосування віртуальних практичних засобів на уроках загальної фізики стає актуальною. Персональний комп'ютер (ПК) разом із набором певних педагогічних програмних засобів у руках вчителя набуває великого значення для проведення уроку, стає ефективним методом навчання учнів. Використовуючи віртуальну лабораторію, учень може продивитися матеріал самостійно в позаурочний час. Це призведе до того, що робота буде виконуватися без контролю вчителя, а за допомогою ПК, який точно вкаже на всі допущені помилки при виконанні лабораторної роботи або при розв'язанні практичних задач. Послугуючись заздалегідь заготовленими демонстраціями учень має можливість представити протікання фізичного процесу. Такий крок допоможе та підштовхне в розумінні та сприйманні матеріалу.

Таким чином, застосування віртуальних програмних засобів під час навчання сприяє активній пізнавальній діяльності, збільшенню рівня емоційності сприймання навчального матеріалу за рахунок яскравих наочностей, цікавій графіці, мультимедійному наповненню, розвиває творче мислення під час пошуку рішення задач з середнім та високим рівнем складності [4].

Список використаних джерел:

1. Атаманчук П.С. Інноваційні технології управління навчанням фізики. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 1999. 174 с.
2. Атаманчук П.С., Ляшенко О.І., Мендерецький В.В., Ніколаєв О.М. Методика і техніка навчального фізичного експерименту в основній школі : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. 292 с.
3. Гулд Х., Тобочник Я. Компьютерное моделирование в физике. Москва : Мир, 1990. 252 с.
4. Сумський В.І. ЕОМ при вивченні фізики. Київ : Віпол, 1997. 146 с.
5. Желюк О. Засоби НІТ у навчальному фізичному експерименті. *Фізика та астрономія в школі*. 2003. №1. С. 39-43.

The article deals with the use of virtual tools in physics lessons, with the help of which the improvement of the school physical experiment in the teaching and educational process.

Key words: virtual means, school physical experiment, virtual experiment.

Отримано: 23.04.2018

УДК 378.016:53(043.3)

В. В. Собань, магістрант фізико-математичного факультету

ОХОРОНА ПРАЦІ ЖІНОК ТА ПІДЛІТКІВ У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

В статті проаналізовано законодавчі основи охорони праці жінок та неповнолітніх в Україні. Вказано граничні норми підймання та переміщення вантажів жінками та підлітками. Розкрито актуальну проблему використання праці жінок та неповнолітніх у шкідливих і небезпечних умовах праці.

Ключові слова: охорона праці, умови праці, законодавчий акт.

Охорона праці жінок. Конституція України (ст. 24) на вищому законодавчому рівні закріпила рівність прав жінки і чоловіка. Разом з тим, трудове законодавство, враховуючи фізіологічні особливості організму жінки, інтереси охорони материнства і дитинства, встановлює спеціальні норми, що стосуються охорони праці та здоров'я жінок.

Відповідно до ст. 174 КЗпП забороняється застосування праці жінок на важких роботах і на роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах, крім деяких підземних робіт (нефізичних робіт або робіт з санітарного та побутового обслуговування).

Забороняється також залучати жінок до підймання і переміщення речей, маса яких перевищує чинні для жінок норми. Міністерство охорони здоров'я України 10 грудня 1993 р. видало наказ №241, яким встановлені граничні норми підймання і переміщення важких речей жінками:

- підймання і переміщення вантажів при чергуванні з іншою роботою (до двох разів на годину) – 10 кг.;
- підймання і переміщення вантажів постійно протягом робочої зміни – 7 кг.

Сумарна маса вантажу, який переміщується протягом кожної години робочої зміни, не повинна перевищувати: з робочої поверхні – 350 кг.; з підлоги – 175 кг.

Залучення жінок до робіт у нічний час (з 22.00 до 6.00) не допускається, за винятком тих галузей народного господарства, де це зумовлено необхідністю і дозволяється як тимчасовий захід (ст. 175 КЗпП).

У законодавчих актах про охорону праці приділяється значна увага наданню пільг вагітним жінкам і жінкам, які мають дітей віком до трьох років. Таких жінок забороняється залучати до роботи у нічний час, до надурочних робіт і робіт у вихідні дні, а також направляти у відрадження (ст. 176 КЗпП). Крім цього, жінки, що мають дітей віком від трьох до чотирнадцяти років або дітей-інвалідів, не можуть залучатися до надурочних робіт або направлятися у відрадження без їх згоди (ст. 177 КЗпП). Вагітним жінкам відповідно до медичного висновку знижують норми виробітку, норми обслуговування, або їх переводять на іншу роботу, яка є легшою і унеможливує вплив несприятливих виробничих чинників, із збереженням середнього заробітку за попередньою роботою (ст. 178 КЗпП).

Відповідно до Закону України «Про відпустки» (ст. 17) на підставі медичного висновку жінкам надається оплачувана відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами тривалістю 126 календарних днів (70 днів до і 56 днів після пологів). Після закінчення відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами за бажанням жінки їй надається відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку та додаткова неоплачувана відпустка по догляду за дитиною до досягнення нею шести років. Час цих відпусток зараховується як у загальний, так і в безперервний стаж роботи і в стаж за спеціальністю (ст. 181 КЗпП).

Відповідно до ст. 19 Закону України «Про відпустки» жінці, яка працює і має двох і більше дітей віком до 15 років або дитину-інваліда, за її бажанням, щорічно надається додаткова оплачувана відпустка тривалістю 5 календарних днів без урахування вихідних.

Забороняється відмовляти жінкам у прийнятті на роботу і знижувати їм заробітну плату з мотивів, пов'язаних з вагітністю або наявністю дітей віком до трьох років. Звільняти жінок,

які мають дітей віком до трьох (шести) років, з ініціативи власника або уповноваженого ним органу не допускається, крім випадків повної ліквідації підприємства, установи, організації, але з обов'язковим працевлаштуванням (ст. 184 КЗпП).

Охорона праці неповнолітніх.

Держава враховує певні фізичні, фізіологічні та інші особливості неповнолітніх і виявляє турботу про здоров'я молодого покоління. Законодавчо це закріплено, зокрема, в ст. 43 Конституції України. Законом України «Про охорону праці» забороняється застосування праці неповнолітніх, тобто осіб віком до 18 років, на важких роботах і на роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах.

Забороняється також залучати неповнолітніх до підймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми. Граничні норми підймання і переміщення важких речей неповнолітніми затверджені МОЗ України (табл. 1).

Таблиця 1

Граничні норми підймання та переміщення важких речей неповнолітніми

Календарний вік, років	Граничні норми маси вантажу, кг			
	Короткочасна робота		Тривала робота	
	Юнаки	Дівчата	Юнаки	Дівчата
14	5,0	2,5	-	-
15	12,0	6,0	8,4	4,2
16	14,0	7,0	11,2	5,6
17	16,0	8,0	12,6	6,3

Не допускається зараховувати на роботу осіб, молодших 16 років. Однак, як виняток, можуть прийматися на роботу особи, які досягли 16 років, за згодою одного з батьків або особи, що його замінює. Для підготовки молоді до продуктивної праці допускається оформляти на роботу учнів загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних і середніх спеціальних навчальних закладів для виконання легкої роботи, яка не завдає шкоди здоров'ю і не порушує процесу навчання, у вільний від навчання час після досягнення ними 14-річного віку, за згодою одного з батьків або особи, що його замінює (ст. 188 КЗпП).

Забороняється залучати неповнолітніх до нічних, надурочних робіт та робіт у вихідні дні (ст. 192 КЗпП). Усі особи, молодші 18 років, приймаються на роботу лише після попереднього медичного огляду і в подальшому, до досягнення 21 року, щороку підлягають обов'язковому медичному оглядові (ст. 191 КЗпП).

Для неповнолітніх у віці від 16 до 18 років встановлений скорочений 36-годинний робочий тиждень, а для 15-річних – 24-годинний.

Заробітна плата працівникам молодше 18 років за скороченою тривалістю щоденної роботи сплачується в такому ж розмірі, як працівникам відповідних категорій за повної тривалістю щоденної роботи (ст. 194 КЗпП).

Щорічні відпустки неповнолітнім надаються в літній час або, за їх бажанням, у будь-яку іншу пору року (ст. 195 КЗпП). Тривалість такої відпустки – один календарний місяць.

Звільнення неповнолітніх з ініціативи власника або уповноваженого ним органу допускається, крім додержання загального порядку звільнення, тільки за згодою районної (міської) комісії в справах неповнолітніх (ст. 198 КЗпП).

Список використаних джерел:

1. Охорона праці в Україні : Нормативні документи / упоряд. О.М. Роїна ; ред. О.А. Кривенко. 2-ге вид., виправлене і доповнене. Київ : КНТ, 2006. 418 с. (Нормативні директивні правові документи).
2. Венедітков В.С., Грохольський В.П., Іншин М.І. та ін. Охорона праці: європейські і міжнародні стандарти та законодавство України (порівняльний аналіз) : науково-практичний посібник : у 2-т. Київ, 2006. Т. 1. 713 с.
3. Гогіташвілі Г.Г., Лапін В.М. Основи охорони праці : навч. посіб. 4-те вид., випр. і доп. Київ : Знання, 2008. 302 с.
4. Ткачук К.Н., Халімовський М.О. Основи охорони праці: підручник. 2-ге вид., доп. та перероб. Київ : Основа, 2006. 448 с.
5. Атаманчук П.С., Мендерецький В.В., Панчук О.П., Білик Р.М. Охорона праці в галузі : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 322 с.

The article analyzes the legal framework for the protection of labor of women and minors in Ukraine. The limits of lifting and moving loads of women and adolescents are specified. The current problem of using the labor of women and minors in hazardous and hazardous working conditions is revealed.

Key words: labor protection, working conditions, legislative act.

Отримано: 26.04.2018

УДК 331.45:004.9

І. Трач, магістрант фізико-математичного факультету

ЗАСОБИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ ПРАЦІ НА ВИРОБНИЦТВІ

Аналіз нещасних випадків на виробництві показує, що основними їх причинами в Україні є організаційні (до 60%). Завдяки ІТ-технологіям всіма процесами контролю безпеки, безпеки обладнання та безпеки виробничих процесів можна керувати та значно спростити контроль за ними, що дозволить завчасно виявляти різні поломки на обладнанні та попередити травматизм на виробництві. Надзвичайно корисним для безпеки працюючих є впровадження на виробництвах автоматизованих систем захисту із різних типів датчиків. Дану систему пропонуємо реалізувати за допомогою універсального програмованого контролера Arduino. Програма буде керувати різними датчиками за заданим алгоритмом.

Ключові слова: СУОП, безпека, датчик, керівник, охорона праці, травматизм.

Складні виробничі умови, пожежі, вибухи, аварії та інші причини призводять до того, що в світі на виробництві щорічно спостерігається до 50 млн. нещасних випадків, у результаті яких гине більш ніж 250 тис. працездатного населення (в Україні до 1000 чоловік за рік) та щосекунди травмуються 2 людини. В Хмельницькій області від початку 2018 року сталося понад 200 нещасних випадків пов'язаних з виробництвом у яких постраждали більше як 2000 працівників. Аналіз нещасних випадків на виробництві показує, що основними їх причинами в Україні є організаційні (до 60%), а це, перш за все, зумовлено низьким рівнем управління охороною праці, відсутністю необхідних знань з охорони праці на всіх ланках виробництва, умінь та навичок безпечної праці, належного контролю за станом виробничого середовища та недоліками правового регулювання трудових відносин.

Повністю безпечних та нешкідливих умов праці не буває. Виробниче середовище завжди характеризується наявністю певних небезпечних та шкідливих для здоров'я людини чинників.

У наш час, у зв'язку з бурхливим розвитком ІТ-технологій – засобів комп'ютерної техніки, мобільного зв'язку, електронного захисту інформації різко зростає й надалі буде зростати кількість областей і сфер діяльності людини, у яких використовуються інформаційні технології, в тому числі й у галузі охорони праці. Завдяки ІТ-технологіям всіма процесами контролю безпеки, безпеки обладнання та безпеки виробничих процесів можна керувати та значно спростити контроль за ними, завчасно виявляти різні поломки на обладнанні та попередити травматизм на виробництві.

Метою цієї роботи є ознайомлення з ІТ можливостями та впровадження їх у службах і системах управління охороною праці.

У зв'язку з тим, що роботодавець несе безпосередню відповідальність за стан умов та безпеки праці, для офіційного розподілу обов'язків, прав та відповідальності в галузі охорони праці між усіма учасниками виробничого процесу необхідно призначити посадових осіб, які повинні бути відповідальні та забезпечували вирішення конкретних питань охорони праці. Якщо у підпорядкуванні роботодавця є інженерно-технічні працівники, то у їхніх посадових інструкціях повинні бути відображені обов'язки, права і відповідальність за виконання покладених на них функцій з охорони праці.

Крім того, необхідно визначити порядок взаємодії всіх осіб, які беруть участь в управлінні виробництвом, а також порядок підготовки, прийняття та реалізації управлінських рішень (накази, розпорядження, приписи тощо).

При цьому треба врахувати, що очолює роботу з управління охороною праці та несе безпосередню відповідальність за її функціонування в цілому на підприємстві роботодавець (керівник підприємства), а у цехах, службах, на дільницях – керівники відповідних підрозділів і служб, відповідальні за стан умов та безпеку праці у підпорядкованих їм підрозділах.

Наказом Мініпраці від 22.10. 2001 р. №432 затверджена Концепція управління охороною праці, яка визначає, що управління охороною праці – це підготовка, прийняття та реалізація правових, організаційних, науково-технічних, санітарно-гігієнічних, соціально-економічних та лікувально-профілактичних заходів, спрямованих на збереження життя, здоров'я та працездатності людини в процесі трудової діяльності.

Відповідно до ст. 13 Закону «Про охорону праці» роботодавець повинен забезпечити функціонування системи управління охороною праці (СУОП). Він очолює роботу з управління охороною праці та несе безпосередню відповідальність за її функціонування в цілому на підприємстві.

СУОП, як підсистема загальної системи управління виробництвом, повинна передбачати такі функції:

- організацію і координацію робіт (обов'язки, відповідальність, повноваження керівників різного рівня, осіб, які виконують та перевіряють виконання роботи);
- облік, аналіз та оцінка ризиків;
- планування показників стану умов та безпеки праці;
- контроль планових показників та аудит всієї системи;
- коригування, запобігання та можливість адаптації до обставин, які змінюються;
- заохочення працівників за активну участь та ініціативу щодо здійснення заходів з підвищення рівня безпеки та поліпшення умов праці.

Завдяки цій системі повинні забезпечуватися вирішення таких основних завдань:

- професійний добір працівників, які виконують роботи підвищеної небезпеки з урахуванням стану їхнього здоров'я та психофізіологічних показників;
- навчання та пропаганда з охорони праці;
- безпека обладнання;
- безпека виробничих процесів;
- безпека будівель та споруд;
- забезпечення нормативних санітарно-гігієнічних умов праці;
- наявність засобів індивідуального захисту (ЗІЗ);
- оптимальні режими праці та відпочинку;
- лікувально-профілактичне обслуговування працюючих;
- санітарно-побутове обслуговування.

Проте, як показує практика, хоча на підприємствах та виробництві проводяться заходи з безпеки праці, відбувається періодичний контроль за технічним станом обладнання фахівцями з охорони праці, все одно ці заходи не дають 100% захисту працюючих від нещасних випадків та погіршення стану здоров'я. Тому ми вважаємо, що надзвичайно корисним є впровадження на виробництвах автоматизованих систем захисту із різних типів датчиків, таких як:

- датчики тиску (абсолютного тиску, надлишкового тиску, розрідження, тиску-розрідження, різниці тиску, гідростатичного тиску);
- датчики витрати (механічні лічильники витрати, ультразвукові витратоміри, електромагнітні витратоміри, вихрові витратоміри);
- датчики рівня (поплашкові, смісні, радарні, ультразвукові);
- датчики температури (термопара, термометр опору, пірометр);
- датчики концентрації (кондуктометри);
- датчики радіоактивності, також іменуються детекторами радіоактивності або випромінювань (іонізаційна камера, датчик прямого заряду);
- датчики переміщення (абсолютний шифратор, відносний шифратор, LVDT-датчик);
- датчики положення (контактні, безконтактні);
- фотодатчики (фотодіод, фотосенсор);
- датчики кутового положення (перетворювач кут-код, RVDT-датчик);
- датчики вібрації (п'єзоелектричний, вихрострумний);
- датчики механічних величин (відносного розширення ротора, абсолютного розширення);
- датчики дугового захисту.

Дану систему ми пропонуємо реалізувати за допомогою універсального програмованого контролера Arduino. У процесор Arduino можна завантажити програму, яка буде керувати всіма цими датчиками за заданим алгоритмом. Програми для Arduino пишуться на звичайному C++, доповненим простими і зрозумілими функціями для керування введенням/виведенням на контактах. Дане завдання плануємо вирішати в межах виконання магістерської роботи «Засоби інформаційних технологій у організації професійної діяльності керівника служби охорони праці»

В такому випадку, ми входимо за стандартні рамки захисту, тільки від захисту ураження струмом, а й можемо відс-

лідковувати викид отруйних речовин, механічних відхилень на робочих приладах. Ці механічні відхилення або викид отруйних речовин можуть не відразу бути помічені чи почуті за допомогою органів відчуттів працюючих, а якщо ці недоліки виявить датчик майже миттєво, то це дозволить вчасно зреагувати та попередити виробничий травматизм.

Важливо відмітити, у разі наявності зазначених вище датчиків, при виникненні нестандартного фактора на підприємстві (задимлення, підвищення температури), про це відразу поступить повідомлення керівнику служби охорони праці на мобільний телефон, оскільки ця служба в автоматичному порядку повідомить про дану ситуацію за допомогою СМС.

Висновки. Враховуючи актуальність зазначеної проблеми, ми працюємо над вдосконаленням розробленої нами системи, яка буде попереджувати неналежний стан обладнання на виробництві, пожежної безпеки, небезпеку від ураженням струмом, наявні поломки обладнання, стан вентиляції і викиду отруйних речовин, які людина не в змозі відчутти за допомогою органів чуття. Така система буде швидко і ефективно реагувати на ці фактори, що дозволить суттєво знизити рівень небезпеки і травматизму на виробництві.

Список використаних джерел:

1. Атаманчук П.С., Мендерецький В.В., Панчук О.П., Білик Р.М. Охорона праці в галузі : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 322 с.
2. Сивко В.Й. Правові та організаційні основи охорони праці в Україні : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2003. 140 с.
3. Практикум із охорони праці : навчальний посібник / В.Ц. Жидецький В.С. Джигерей, В.М. Сторожук та ін. ; за ред. В.Ц. Жидецького. Львів : Афіша, 2000. 352 с.

Because there are IT technologies, all processes for controlling the safety, security of equipment and safety of production processes can be managed. This will greatly simplify the control over them, allow you to detect various breakdowns on the equipment in advance and prevent work-related injuries. Very useful for the safety of employees is the introduction of automated protection systems from different types of sensors at the manufactures. We offer this system with the help of a universal programmable controller Arduino. The program will manage different sensors according to the given algorithm.

Key words: SOUP, safety, sensor, head, occupational safety, injuries.

Отримано: 26.04.2018

УДК 372.853.53

Д. Ю. Хомовський, студент 4 курсу фізико-математичного факультету

РОЗРОБКА САМОРОБНИХ ДЕМОНСТРАЦІЙНИХ ПРИЛАДІВ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ З ФІЗИКИ

У статті розкривається сутність розробки демонстраційних моделей та їх використання на уроках фізики.

Ключові слова: модель, фонтан Герона, навчальна демонстрація, фізика.

Однією з актуальних проблем навчання фізики в основній школі є використання методу проектів. Реалізація такого методу навчання вбачаємо в конструюванні разом з учнями саморобних приладів та моделей. При такій постановці проблеми учнями досліджується історичні аспекти винаходу, з'ясовується фізична суть процесів та явищ, визначається практичне застосування винаходу, розробляється імітаційна модель. При цьому учні включаються в активну навчально-пізнавальну діяльність, що сприяє виникненню стійкого пізнавального інтересу до вивчення фізики.

Розглянемо етапи проектно-пізнавальної діяльності учнів при вивченні теми «Атмосферний тиск» в 7 класі.

Постановка завдання. Одним з цікавих винаходів стародавнього світу є фонтан Герона. Він служив окрасою храмових комплексів. Здивування відвідувачів викликала висота підняття струменя води без відсутності видимих механізмів. З'ясувати фізичну суть фонтану Герона і розробити діючу модель.

Аналіз історичних відомостей. Багато хто, вивчаючи фізику або історію техніки, з подивом дізнається, що деякі сучасні технології, предмети і знання були відкриті і ви-

найдені в далекі античні часи. Дуже багато корисних винаходів було забуто.

Дві тисячі років тому жив винахідник, що створив реактивний пристрій, торговельний автомат, автоматичний театр, гідравлічний насос і який вмів перетворювати воду у вино. Його ім'я – Герон Александрійський. Одним із цікавих його винаходів є фонтан названий його іменем.

Герон проживав в Єгипті в місті Александрія. Сучасні історики припускають, що він жив в I-му столітті н.е. десь між 10-75 роками. Встановлено, що Герон викладав в Александрійському Музеї – науковому центрі античного Єгипту, до складу якого входила і знаменита Александрійська бібліотека. Більшість праць Герона представлена у вигляді коментарів і записок до навчальних курсів з різних дисциплін. На жаль, оригінали цих праць не збереглися.

Головна особливість фонтану Герона полягає в тому, що вода з фонтану біла сама, без використання, будь-якого зовнішнього джерела води.

Будова та принцип дії. Фонтан Герона складається з закритої чаші і двох посудин розташованих під нею та підставці, яка розташована посередині нижньої та середньої посудин-

ни, для того щоб висота фонтана була більшою. З верхньої чаші в нижню смінь, йде повністю герметична трубка. Якщо налити в верхню чашу води, то вода по трубці починає стікати в нижню смінь, витісняючи звідти повітря. Оскільки сама нижня смінь повністю герметична, то повітря виштовхується водою, по герметичній трубці, передає повітряний тиск в середню чашу. Тиск повітря в середній місткості починає виштовхувати воду, і фонтан починає працювати (рис. 1).

Рис. 1. Будова фонтану Герона

Підйом води у верхню чашу здійснюється за рахунок напору води висотою H_1 , при цьому воду фонтан піднімає на набагато більшу висоту H_2 , що на перший погляд здається неможливим. Адже на це має потурбуватися набагато більший тиск. Фонтан не повинен працювати. Але знання стародавніх греків виявилось настільки високими, що вони здогадалися передавати тиск води з нижньої посудини, в середню посудину, не водою, а повітрям. Оскільки вага повітря значно нижче ваги води, втрати тиску на цій ділянці виходять дуже незначними, і фонтан б'є з чаші на висоту H_3 . Висота струменя фонтану H_3 , без урахування втрат тиску в трубках, буде дорівнює висоті на

Таким чином, щоб вода фонтану була максимально високо, необхідно якомога вище зробити конструкцію фонтану, тим самим збільшивши відстань H_1 . Крім того, потрібно якомога вище підняти середню посудину. Вода з середньої посудини, під дією гравітації стікає в нижню посудину. Перестане фонтан працювати тоді, коли вся вода перетече в нижню посудину. пору води H_1 (рис. 2).

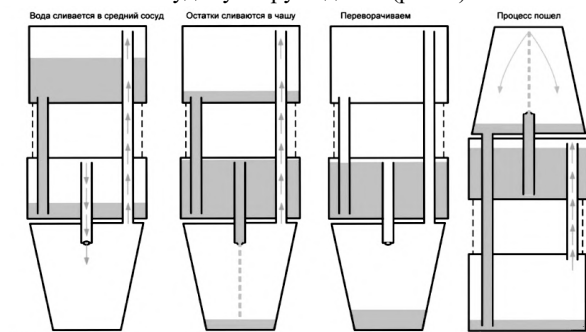

Рис. 2. Принцип дії фонтану

Моделювання і проектування. Отже для побудови моделі фонтану Герона необхідно помістити одну посудину в іншу і забезпечити їх герметичність. Для цього скористаємося пластиковими бутылками різних діаметрів. Для перетікання рідини використаємо систему трубок. Для забезпечення герметичності використаємо силіконовий клей (пістолет). Результат проектування відображено на рис. 3.

Рис. 3. Виготовлений прилад

Практичне використання. Фонтан Герона може бути актуальним і в наші дні, хоча і був придуманий дві тисячі років тому. Це не просто наочне уявлення деяких фізичних законів, це, при бажанні, декоративне і корисне прикраса інтер'єру. Фонтан простий у виконанні.

Звичайно, зараз простіше купити готовий фонтан, що працює за допомогою насоса. Але такий фонтан цілком і повністю залежить від електрики. А чудовий винахід Герона може працювати нескінченно довго без жодних витрат електроенергії.

Процес проектування досить простий та практичний у використанні. Учні можуть виконати його в домашніх умовах. Модель фонтану Герона цікава школярам. Про це свідчать запитання учнів: як він працює, чому вода піднімається вгору, які механізми підключені до моделі, тощо. Тим самим вони зацікавлені та здивовані. Саме так можна заохотити учнів до вивчення фізики, історії техніки та інших предметів.

Список використаних джерел:

1. URL: <https://romanenko.biz/ua/publikatsii/84-zabuti-vinakhodi-gerona-aleksandrijskogo>.
2. URL: <http://www.calculator888.ru/blog/biografiya/geron.html>.
3. URL: <http://kakizobreli.ru/geron-aleksandrijskij>.
4. URL: <http://heduanotal.ru/rizne/47322-geron-oleksandrijskij-inzhener-davninu-jakij.html>.
5. URL: https://molomo.com.ua/inquiry/famous_inventors.html.
6. URL: <https://biography.com.ua/nauka/geron-aleksandrijskij.html>.

The article reveals the essence of the development of demonstration models and their use in physics classes.

Key words: model, fountain of Gerona, educational demonstration, physics.

Отримано: 23.04.2018

УДК 373.5:016:53:793

І. Б. Шулик, студентка 4 курсу фізико-математичного факультету

ЗАСТОСУВАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ФІЗИКИ

У статті розглянуто проблему гри, як дидактичного методу навчання; приклади застосування ігрових технологій при вивченні фізики; методи проведення дидактичної гри під час уроків фізики різного типу.

Ключові слова: дидактична гра, ігрові технології, урок фізики.

Актуальність проблеми. Гра – це вид діяльності в умовах ситуацій, спрямованих на відтворення та засвоєння загального досвіду, в якому складається і розвивається самокерування процесом. В іграх школярі не тільки від-

бражають реальне життя, а й перебудовують його. Дидактична гра, як метод навчання формує певні якості особистості такі як: увага, самостійність, пам'ять, спостережливість. Під час ігор розвивається мислення, виявляються

творчі здібності школяра. Також дидактична гра допомагає вивчити новий важкий матеріал, повторення і закріплення вивченого. Кожна гра викликає у дітей задоволення, позитивні враження і розширюється уявлення про навколишній світ, формується певний світогляд.

Аналіз попередніх досліджень. Над проблемою ігрової технології навчання та теорії гри працювали такі відомі педагоги та психологи, як К.Ушинський, С. Рубінштейн, Д. Ельконін, а також дослідники та мислителі зарубіжжя К. Гросс, Ф. Шіллер, Г. Спенсер, К. Бюлер, З. Фрейд і Ж. Піаже та ін.

Учні будуть любити предмет, вчити його, захоплюватися ним лише тоді, коли їм буде цікаво. А зацікавити учнів – це обов'язок кожного вчителя. Ще А. Ейнштейн писав, що якщо учитель поширює навколо себе подих нудьги, то в такому оточенні все зачахне; зуміє навчити той, хто навчає цікаво. Саме тому на практиці необхідно застосовувати ігрові форми навчальної діяльності.

Метою роботи є проаналізувати аналіз сутності ігрових технологій навчання та на конкретному прикладі показати застосування цієї технології у процесі навчання фізики.

Виклад основного матеріалу. Ігрові технології навчання на уроках фізики мають місце при здійсненні дидактичної гри. Це форма організації навчання, яка здійснюється педагогом на основі цілеспрямованої організованої діяльності учнів за спеціально розробленим ігровим сценарієм, спираючись на максимальну самоорганізацію учнів при моделюванні досвіду людської діяльності. Можна використовувати різні методи при дидактичних іграх [1]:

- моделювання реальності;
- рольова діяльність;
- рольове змагання у відповідності до правил гри.

Використання ігрових прийомів та ситуацій на уроках повинно відповідати певним вимогам:

- дидактична мета ставиться перед учнями у формі ігрової задачі;
- навчальна діяльність підкорюється правилам гри, а навчальний матеріал використовується в якості її засобу;
- в навчальній діяльності обов'язково повинен бути елемент змагання, за допомогою якого дидактична задача переводиться в ігрову;
- успішне виконання завдання повинно обов'язково пов'язане з ігровим результатом;
- гра повинна викликати в учнів лише позитивні емоції;
- гра повинна ґрунтуватися на вільній творчості і самодіяльності.

Використання ігрових технологій на уроках фізики дозволяє не лише зацікавити учнів змістом предмета, але і сприяти їх соціальній адаптації, оволодінню дітьми нових соціальних ролей.

Зауважимо, що під час застосування гри на уроках фізики потрібно також звертати увагу на вікові особливості учнів і класу в цілому. Чим молодші школярі, тим легше і швидше вони сприймають правила і вимоги гри, тим цікавіше результат як для дітей так і для вчителя [4].

Відповідно до мети можна застосувати різні ігрові моменти на уроках фізики. Наведемо приклади ігор, які дають позитивні результати навчання на уроках фізики.

Гра «Питання – відповідь». Дві команди заздалегідь готуються питання суперникам і намагаються як більше набрати балів. Оцінюється винахідливість, кмітливість та оригінальність питань та відповідей.

Гра «Суд. Користь і шкода тертя». Учні об'єднуються у дві команди, які виступають у ролі «захисника» та «обвинувача», кожна сторона намагається довести свою точку зору [2].

Гра «Вчена рада». Учні витягують картки з зазначеними на них ролями «автор», «критик», «експериментатор», «теоретик», «промисловець» тощо. Учні пропонуються прочитати текст та виступити перед аудиторією у відповідній ролі, при цьому переслідуючи конкретну мету.

Гра «Логічне коло». Учні об'єднуються в 4 команди, кожна з яких витягує конверт з завдання «Вступ», «Головна думка», «Висновок», «Доповнення». Кожна команда по черзі розповідає по темі, що вони дізналися з нового матеріалу відповідно свого завдання, а команда «Доповнення» заробляє бали виступаючи після кожної команди [3].

Гра «Коло ідей». Метод який дає можливість учням по черзі, сидячи в колі, висловлювати свою думку або обґрунтовувати свою позицію.

Гра «Мозковий штурм». Ефективний метод колективного обговорення, пошук рішень шляхом вільного висловлювання думок усіх учасників. Мозковий штурм спонукає учнів упродовж обмеженого часу виявляти уяву і творчість.

Гра «Займи позицію». Допомогає вести обговорення дискусійного питання в класі. Учні займають певну позицію щодо певного питання: «так», «ні», «не визначився» [5].

Висновки. Ігри важливо проводити з певною метою й систематично на кожному занятті, починаючи з елементарних ігрових ситуацій і задач, поступово ускладнюючи й урізноманітнюючи їх у міру накопичення в учнів знань, розвитку логічного мислення, вироблення навичок і вмінь, розвитку кмітливості, самостійності, тобто таких якостей інтелектуальної сфери, які характеризують творчу особистість учнів. Отже, гра є поштовхом для творчого пошуку нових навчальних технологій, що забезпечують удосконалення навчального процесу.

Список використаних джерел:

1. Буряк Ю.В. Розвиток творчих здібностей учнів на уроках фізики. *Фізика*. 2004. №36. С. 22-25.
2. Занько С.Ф., Тюнников Ю.С., Тюнникова С.М. *Игра и учение. Теория, практика и перспективы игрового обучения*. Москва : Логос, 1992. Ч. 1. 127 с.
3. *Интерактивные вправи та ігри / упор.: Г.М. Кучерова, В.В. Ягоднікова*. Харків : Вид. група «Основа», 2009. 144 с.
4. Селевко Г.К. *Современные образовательные технологии : учебное пособие*. Москва, 1998. 256 с.
5. Шарко В.Д. *Игрові ситуації як засіб активізації учнів на уроках фізики. Збірник наукових праць. Педагогічні науки*. Херсон, 1999. Вип. XI. С. 65-73.

In this article the problem of playing as didactic teaching method; examples of gaming technology in the study of physics; methods of didactic games during physics lessons of various types.

Key words: didactic game, gaming technology, physics lesson.

Отримано: 25.04.2018

УДК 796.012.6:613.98

*В. М. Базів, студентка 2 курсу факультету фізичної культури,
Р. І. Скіпальська, студентка 2 курсу факультету фізичної культури*

ФІЗИЧНА АКТИВНІСТЬ У ПОХИЛОМУ ТА СТАРЕЧОМУ ВІЦІ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ?

В статті розглядаються проблеми збереження і зміцнення здоров'я, покращення функціональних можливостей людей похилого та старечого віку за допомогою фізичної активності.

Ключові слова: похилий та старечий вік, старіння, фізична активність, геронтологія, гериатрія.

Пов'язане з постарінням населення збільшення поширеності хронічної патології потребує адекватного впровадження ефективних механізмів профілактики хронічних неінфекційних захворювань, що стали основною причиною передчасної смертності людей [2].

Фізична активність, що використовується людьми похилого віку з метою підвищення їх життєздатності, забезпечує природну стимуляцію регуляторно-приспосувальних механізмів людини і вигідно відрізняється від лікарських засобів лікування.

Біологічна природа людини не виносить бездіяльності, оскільки без руху немає життя, тому фізична активність є однією з основних біологічних потреб людини протягом усього життя [1].

Метою дослідження є вивчення проблеми фізичної активності людей похилого та старечого віку як основної біологічної потреби.

Виклад основного матеріалу. Існує кілька теорій, розроблених геронтологами, які намагаються пояснити процеси, що відбуваються в організмі людини похилого віку: гіпотеза щилаков, теорія вільних радикалів, теорія мозкової регуляції, «шлакова» теорія, теорія аутоімунного старіння [2; 3].

На сьогоднішній день до людей похилого віку відносяться особи з 61-74 років чоловіки, з 56-74 років жінки; до літнього віку з 75-90 років; до довгожителів – старше 90 років [1]. В цей період життя на перше місце виходять оздоровчо-відновлювальна і профілактична спрямованість фізичної діяльності.

Науковці розрізняють фізіологічне, патологічне і передчасне старіння [3]. Фізіологічне старіння характеризується певним темпом і послідовністю вікових змін, відповідних біологічним, адаптаційно-регуляторним можливостям даної людської популяції.

Патологічне старіння настає в результаті перенесених протягом життя різних захворювань, під дією несприятливих умов зовнішнього середовища, нерационального способу життя, гіподинамії, шкідливих звичок і інших чинників [1].

Передчасне старіння, яке за статистикою зустрічається найчастіше, характеризується більш раннім розвитком вікових змін або ж більшою їх виразністю в той чи інший віковий період.

Якими видами фізичної активності і в якому обсязі можна займатися людям похилого та старечого віку? В цьому відношенні осіб цього віку умовно можна розділити на три групи.

До першої групи можна віднести тих, хто в молодості активно займався фізичною культурою і спортом і до сьогодні, незважаючи на вік, продовжує захоплюватися улюбленим видом спорту. В окремих випадках людям похилого віку, які в минулому займалися спортом можна навіть дозволити брати участь в змаганнях, але тільки в своїй віковій групі і з особливо розробленими правилами, що враховує їх вік. У похилому віці нерідко продовжують займатися спортивними вправами,

але з обмеженням тренувальних навантажень і змагань. Прагнення до «спортивного довголіття» не повинно входити в суперечність з інтересами збереження здоров'я. Тому змагання виправдані лише за умови особливо ретельного лікарського контролю і лише в тих видах спорту, в яких з повною упевненістю можна гарантувати оздоровчий ефект, або які не належать до високоінтенсивних видів рухової діяльності (стрілецький спорт, виїздки в кінному спорті і т.д.) [2].

До другої групи належать практично здорові люди похилого віку, які не захоплювалися фізичною культурою, принаймні, в останні роки. Вони потребують кваліфікованої поради і допомоги, без чого їх самостійні заняття можуть принести більше шкоди, ніж користі. До числа основних засобів збереження і відновлення функцій рухового апарату в похилому віці відноситься гігієнічна, основна і лікувальна гімнастика. Спеціальні комплекси гімнастичних вправ, методично-розроблені для людей цього віку, дозволяють направлено впливати на ослаблені м'язові групи, забезпечувати прогресивні зміни в опорно-руховому апараті, не допускати втрати силових якостей і гнучкості, відновлювати досконалі форми координації рухів, підтримувати нормальну поставу. Важливо при цьому, що гімнастичні вправи без снарядів, з предметами, спеціальними пристроями і на снарядах можуть бути точно дозовані як щодо спрямованості, так і за ступенем навантаження [3].

Третю групу складають особи, які найбільш часто в літньому віці зустрічаються з такими захворюваннями: ішемічною і гіпертонічною хворобами, хронічним бронхітом, артритом та ін. Представники цієї групи мають потребу в чітко дозованих заняттях фізичною культурою під постійним наглядом лікарів або в групах лікувальної фізкультури при лікувально-профілактичних установах. У загальнооздоровчих цілях і для спрямованого впливу на функції серцево-судинної і дихальної систем широко використовується дозована ходьба, біг помірної інтенсивності, прогулянки на лижах, їзда на велосипеді, плавання та інші вправи циклічного характеру, відповідно регламентовані за інтенсивністю та тривалістю навантаження. Застосовуються також такі ігри, як теніс, бадмінтон [4].

Форми організації занять фізичною активністю людей похилого та старечого віку здійснюються різними шляхами: колективні (заняття в групах здоров'я, секціях загальної фізичної підготовки, клубах любителів бігу та ін.); туристичні походи; самостійні (індивідуальні) заняття [1].

Емоційна «вартість» занять фізичною активністю зменшується, якщо групи не однорідні за рівнем фізичної підготовки, не враховані вагорові параметри, оскільки стресові явища посилюються навіть при зменшенні візуального огляду навколишньої ситуації під час заняття, а також не взяті до уваги вікові відмінності і психологічна сумісність партнерів при виборі і виконанні вправ [3].

Висновки. Отже, старість є заключним періодом вікового розвитку. Фізична активність, адекватна фізіологічним можливостям організму, раціональний режим харчування, діяльності і відпочинку, що підтримують оптимальний рівень функціонування основних систем організму, є

ефективним засобом по-передження передчасного старіння і подовження трудової активності людини.

Список використаних джерел:

1. Анопченко А.С., Агранович Н.В., Кнышова С.А. Физическая активность в пожилом и старческом возрасте: миф или реальность? *Адаптивная физическая культура*. 2015. Вып. 3 (63). С. 33-35.
2. Власова И.А., Губин Г.И., Губин Д.Г. Физические упражнения и пожилой возраст. *Адаптивная физическая культура*. 2006. Вып. 2 (17). С. 31-33.
3. Крывня Е.Н., Мосунов Д.Ф. Старение и задачи физической культуры в пожилом возрасте. *Адаптивная физическая культура*. 2015. Вып. 1 (61). С. 46-49.

4. Мурахов И.В. Оздоровительные аспекты физической культуры и спорта. Киев : Здоров'я, 1989. С. 124.
5. Шиян Б.М. Теория і методика фізичного виховання. Ч. I. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2007. С. 272.

The article deals with problems of preservation and strengthening of health, improvement of functional abilities of the elderly by means of physical exercises.

Key words: obsolete and aging age, physical activity, gerontology, geriatrics.

Отримано: 20.04.2018

УДК 615.82:82.343:159.952-053.5

А. О. Буянова, студент 2 курсу факультету фізичної культури

МАСАЖНІ ПРИЙОМИ З ВИКОРИСТАННЯМ ВІРШОВАНОЇ КАЗКИ ЯК ЗАСІБ КОНЦЕНТРАЦІЇ УВАГИ ДІТЕЙ

У статті висвітлено комплекс масажних прийомів з використанням віршованої казки на практичному занятті з дисципліни «Масаж» як засіб розслаблення та концентрації уваги дітей.

Ключові слова: масажні прийоми, казка, увага, розслаблення, дитина.

Постановка проблеми. Діти молодшого віку – надзвичайно активні та непосидючі. Допомогти дитині заспокоїтися і розслабитися після активних ігор, або навпаки – виплеснути енергію в тому випадку, коли рух з будь-яких причин обмежений можна за допомогою масажу.

Масаж в ігровій формі буде ефективним лише тоді, коли дитина розслаблена. Це найважливіший аспект у проведенні масажу. Ми маємо встановити не лише фізичний, але й психологічний контакт з дитиною. Концентрація уваги є довільною, оскільки під час проведення прийомів масажу, ми заохочуємо дитину до розвитку уваги, називаючи їй відомі слова, до прикладу: слон, ведмідь, поросятко. Це допомагає дорослому знайти підхід до дитини, зацікавити її та не допустити психологічного «бар'єру».

В іншому випадку ми не отримаємо очікуваного результату.

Ігровий масаж як засіб оздоровлення дітей у різних формах роботи з фізичного виховання в режимі дня, як один із методів впливу на концентрацію уваги в поєднанні з розслабленням м'язів [1].

Аналіз останніх досліджень. Методика дитячого точкового масажу розроблена професором Уманською більше десяти років тому і за минулі роки показала хороші результати при регулярному застосуванні. Як і будь-який метод оздоровлення, не дає швидких результатів, але якщо виявити терпіння і практикувати його послідовно і регулярно, то можна забути про застуди і позбутися від хронічних захворювань носоглотки – гаймориту і аденоїдів.

Методика Уманської полягає в стимуляції пальцями дев'яти точок на тілі, розташованих у легкодоступних місцях. Впливають на точки великим, вказівним або середнім пальцем. Кожна зона, у відповідності з рекомендаціями, спочатку масажується 9 разів за годинниковою стрілкою, що активує зону, потім 9 разів проти годинникової стрілки для розслаблення і заспокоєння. Біозони масажуються в строгому порядку. У профілактичних цілях використовують м'який вплив на точки, при захворюваннях інтенсивність стимуляції посилюється [2].

Простота і доступність методики уможливило її застосування і в дошкільному закладі і вдома. Вона не має обмежень за віком: робити точковий масаж можна з перших місяців життя немовляти, а старші діти можуть робити його самостійно.

Метою дослідження є висвітлити комплекс масажних прийомів з використанням віршованої казки на практичному занятті з дисципліни «Масаж» як засіб розслаблення та концентрації уваги дітей.

Дитячий масаж впливає на фізичний і психічний розвиток дитини, стимулює ріст і розвиток м'язової маси, сприяє підтримці оптимального тонуусу і є своєрідним подразником

рецепторів шкіри. Зміцнюючи організм і сприяючи загальному розвитку, масаж допомагає попередити численні захворювання. Масаж у віршах являє собою ігрову гімнастику. Вона ефективно розслабляє дитину та знімає напругу. Активаторами розслаблення слугують точки, розташовані на спині, обличчі, вухах, пальцях рук і ніг, ступнях [3].

В результаті регулярних занять масажем здорова дитина стає більш активнішою, а дитина, яка відстає в розвитку швидко наздоганяє своїх однолітків [4].

На практичному занятті з дисципліни «Масаж» ми розглядали тему «Використання віршів (казок) у дитячому масажі як засіб концентрації уваги та розслаблення дітей». Нам було поставлено завдання скласти вірші, які можуть використовуватися у масажній практиці для дітей. У поданій статті ми розглядаємо вірш «Ведмежа сім'я», створений та адаптований для дітей як засіб концентрації уваги та розслаблення.

Перша стрічка вірша «Мама, тато, син-ведмідь» розпочинає наш масаж повздовжнім погладженням тулуба подушечками пальців. Погладження виконується спокійно, без ривків, не створюючи шкірного валика. Ми пропонуємо дитині поринути з нами у казочку.

Наступний рядок «Тупотіли до угідь» продовжує погладження. Але погладження тепер буде не повздовжнім, а поперечним. Виконується даний прийом спокійно, без ривків, не створюючи шкірного валика. Дитині стає все цікавіше, і вона все більше зосереджує свою увагу на казочці, а масажні рухи, в свою чергу, розслаблюють її.

«Бо цвіркочуть горобці». Під час даного рядка стукаємо дрібненько кінчиками пальців по всій спинці, тим самим виконуючи погладження.

«Що хтось з'їв усі млинці» – легенько розтираємо долонями спину. Все робимо спокійно, неквапливо, адже наше завдання – розслабити малечу.

«Вліз ведмідь малий у хату» – пальцями йдемо по спинці. Це нібито символізує тупотіння ведмедів. Продовжуємо погладження.

«Смокче лапу волохату» – погладжуємо спину граблєподібно, тим самим ще більше розслабляємо дитину.

«Та не спить малий зітхає». Під час даного рядка продовжуємо погладжувати спину.

Рядок «млинців хоче та не має» виконуємо рухи: розтирання долонями спинки дитини, асоціюючи це з млинцями, адже млинець має круглу форму.

«Тут ведмедиця мудра» – при проговоренні даної фрази переходимо до розтирання. Виконуємо подушечками пальців прямолінійно.

«І як сильно згаласує!» – продовжуємо розтирання швидко з невеликим натисканням прямолінійно. Цим самим трішки підвищуємо голос, але головним завданням залишається не лякати дитину.

Наступний рядок «Хто це лісом – перелісом заліз до хати...» – на даному етапі масажу проводимо розтирання подушечками пальців, символізуючи чийсь кроки.

«Щоб моїми млинцями поласувати?» – спіралеподібні рухи подушечками пальців з великим натиском.

«А ведмідь прийшов до тямі» – виконуємо легеньке розтирання всією долонею однієї руки, поперемінно змінюючи їх.

«Бачить – сліди, заметені хвостами» – зигзагоподібне розтирання подушечками пальців. Асоціюємо дані рухи із тваринами які мають хвостики, і нібито замітали свої сліди.

«Думає ведмідь...» – розтирання «пиляння» (виконується ребром долоні). Закінчуємо розтирання на даній фразі і переходимо до розминання.

Промовляючи «Білочка любить горішки» – розминання великим пальцем, роблячи такий перехід, який асоціюється з прижками білочки.

«А зайченятка не ходять пішки» – знову виконуємо розминання великим пальцем, роблячи такий перехід, який асоціюється з прижками зайчика.

«Світлячок – не їсть млинців» – надаємо перевагу розминанню I-IV пальцями повільно, плавно, нібито пов'язуємо це із повзанням жучка.

«Кенгуру – у гаманці» – асоціація даної тварини пов'язана з розминанням, яке ми будемо виконувати пучками пальців, зібраними разом.

Наступний рядок «Павучок має лапки» – розминання I-IV пальцями повільно, плавно, нібито пов'язуємо це із повзанням павучка.

«Поросятко – не любить порядки» – виконуємо гребення кулачків, але дуже легенько, без сильного натиску на м'язи, щоб не завдати шкоди дитині.

«Сліди заметені хвостами» – зигзагоподібне розминання подушечками пальців. Асоціюємо дані рухи із тваринами які мають хвостики, і нібито замітали свої сліди.

«Вовченята» – промовив вустами» – виконуємо розминання великим пальцем.

«Пішов ведмідь шукать злодюжок» – пальцями йдемо по спинці. Це нібито символізує тупотіння ведмеда. Тут виконаємо погладження, щоб трішки заспокоїти дитину, і перейти до виконання наступного прийому.

«Ні млинців, ні вовченят...» – продовжуємо виконувати прямолінійне погладження асоціюючи це з вовченятами, почергово змінюючи його на легке погладження долонями спини малечі, яке пов'язане нібито із млинцями.

Наступний рядок «Ведмедиця – розумна мама!» – переходимо до останнього прийому – вібрації. Виконуємо безперервну вібрацію.

«Щоб син – медвідь був «отаманом» – виконуємо «рубання». Пов'язуємо даний тип вібрації із словом «отаман», підкреслюючи те, що медвідь – мужній та сильний.

«Пекла, пекла завзято» – поплескування по спинці усією долонькою.

Останній рядок вірша «І знов в родині запанувало свято!» – завершуємо масаж погладженням усієї спинки. При цьому заспокоюємо дитину та розслабляємо.

Мама, тато, син-ведмідь
Тупотіли до угідь
Бо цвіркочуть горобці,
що хтось з'їв усі млинці.

Вліз ведмідь малий у хату,
смокче лапу волохату.

Та не спить малий зітхає,
млинців хоче та не має.

Тут ведмедиця мудрує,
І як сильно згласує!

«Хто це лісом – перелісом заліз до хати,
щоб моїми млинцями поласувати?»

А ведмідь прийшов до тямі,
бачить – сліди, заметені хвостами.

Думає ведмідь...

Білочка любить горішки,
а зайченятка не ходять пішки.

Світлячок – не їсть млинців,
кенгуру – у гаманці.

Павучок має лапки,
поросятко – не любить порядки.

Сліди заметені хвостами –
«Вовченята» – промовив вустами.

Пішов ведмідь шукать злодюжок,
Та все на смарку.

Ні млинців, ні вовченят...

Ведмедиця – розумна мама,
щоб син – медвідь був «отаманом»

Пекла, пекла завзято,

І знов в родині запанувало свято!

Висновок: масаж – це один із методів розслаблення, також він може слугувати засобом, який здатний сконцентрувати увагу (стосовно дітей).

Він вважається універсальним, оскільки сприяє профілактиці і лікуванню захворювань, як фізичних, так і психічних, зміцненню опорно-рухової системи, відновлює в правильному режимі роботу внутрішніх органів.

Для дітей не цікаве проведення «офіційного» масажу, тому їм потрібно зацікавлення.

Підсумовуючи усю інформацію, ми прийшли до висновку, що використання віршованої казки сприяє концентрації уваги дітей та може бути ефективною при виконанні масажних прийомів у поєднанні з ЛФК та різними видами оздоровчих вправ.

Список використаних джерел:

1. Губерт К.Д., Рысс М.Г. Гимнастика и массаж в раннем возрасте. Москва : Просвещение, 1981. 126 с.
2. Ігровий масаж як засіб оздоровлення дітей дошкільного та молодшого шкільного віку у різних формах роботи з фізичного виховання в режимі дня : методичні рекомендації – Полтава, 2013. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4048/1/Kirilenko.pdf>.
3. Штреренгерц А.Е., Белая Н.А. Массаж для взрослых и детей. Київ : Здоров'я, 1996. 383 с.
4. Васичкин В.И. Справочник по массажу. Ленинград : Медицина, 1990. 173с.

The article covers the complex of massage techniques with the using a verse fairy tale on practical lessons in the discipline «Massage» as a means of relaxation and concentration of children's attention.

Key words: massage techniques, fairy tale, attention, relaxation, child.

Отримано: 27.04.2018

УДК 616.5-003.42:614 615.825:616.5-003.42

О. І. Вернигора, студентка 2 курсу факультету фізичної культури

ОСОБЛИВОСТІ КІНЕЗІОТЕЙПУВАННЯ ПРИ ГЕМАТОМАХ

У статті досліджено вплив кінезіотейпування на гематоми та розкриті особливості тейпування саме при цьому виді травм. Дослідниками в галузі тейпування зазначено, що простота та економічність застосування цього методу заслуговує на увагу з боку фахівців, які прагнуть застосовувати сучасні методики у своїй практиці. На основі цих даних ми перевіримо, наскільки даний метод буде ефективний при різних гематомах.

Ключові слова: гематома, тейп, кінезіологічне тейпування, травма, ефективність.

Постановка проблеми. Кінезіотейпування – метод профілактики різноманітних м'язових та суглобових травм без будь-якого медикаментозного втручання за допомогою

накладання спеціальних стрічок-тейпів на пошкоджену ділянку тіла. Цей метод був розроблений в 1973 році американським лікарем японського походження Кензо Касі,

спеціалістом в галузі хіропрактики та акупунктури. Сьогодні його успішно використовують в усьому світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кожна людина незалежно від статі, віку, соціального статусу стикається з такою проблемою, як гематома. Причини виникнення гематоми відомі – це забій або сильний удар. Але засоби лікування ті ж самі що й 50 років назад – кріокомпреси та спеціальний масаж. На сьогодні спеціалісти з кінезіотейпінгу стверджують, що тейпування є ефективним засобом при гематомах. Крім того, виробники кінезіотейпів також вказують на те, що тейпи можна застосовувати при цих пошкодженнях. Отож на практичних заняттях з масажу ми вирішили дослідити ефективність тейпування при цьому виді травм.

Метою статті є дослідити ефективність кінезіотейпування при гематомах на основі аналізу і синтезу наукових джерел та практичного досвіду.

Обговорення результатів дослідження. У медичній енциклопедії гематому описано як «обмежене скупчення крові в тканинах в результаті внутрішньої кровотечі» [1; 9]. Найпоширенішими є гематоми від забобів, як пише Головко, вони з'являються внаслідок пошкодження великих судин [4].

Кров, в результаті виливу змінюється, з неї випадає фібрин, розпадаються форменні елементи, гемоглобін виходить із еритроцитів і після ряду змін перетворюється в кров'яний пігмент (гематин і гемосидерин). Коли гематома розташована поверхнево, ці зміни видно на шкірі у вигляді червоної плями, яка змінює свій колір на лілово-червоний, потім на зеленувато-жовтий і жовтий («синяк», синець). Кров, яка розщеплюється, згодом розсмоктується. В лімфатичних шляхах і лімфатичних вузлах з'являються спочатку еритроцити, а потім зерна кров'яного пігменту. Якщо гематома невелика, може бути повне її розщеплення, без будь-якого сліду.

Гематома зазвичай виявляється на 2-3 день після травми. Якщо вона невелика, біль може бути повністю відсутній. Чим більша площа ураження, тим сильніші болі.

Класичне лікування гематоми проходить в два етапи. На першому етапі рекомендуються холодні компреси, пов'язки тощо. Для покращення відтоку крові з пошкодженої ділянки слід зайняти положення, при якому пошкодження частина тіла знаходиться вище серця. На другому етапі, коли біль та набряк зменшуються, рекомендується застосування тепла, масажу, активних і пасивних рухів [1; 9].

Що ж нам пропонує кінезіотейпування? Тейп сприяє покращенню крово- та лімфообігу, зменшенню больових відчуттів, усуненню застійних явищ, покращенню функції ураженої ділянки тіла тощо [6].

Розрізняють такі основні фізіологічні ефекти кінезіотейпування [6]:

- зменшення болю і внутрішньотканинного тиску;
- підтримка м'язів;
- усунення застійних явищ;
- коригування біомеханіки (покращення біомеханіки).

Вплив кінезіотейпування на шкіру полягає у сенсорній стимуляції механорецепторів шкіри та зменшенні запалення і відповідно імпульсації з хеморецепторів.

Вплив кінезіотейпування на роботу м'язів можна описати наступним чином: зниження втомлюваності м'язів, полегшення болю, збільшення амплітуди рухів, зменшення надмірного розтягнення та перенапруження, розсмоктування крововиливів та гематом, швидке відновлення ослаблених м'язів.

Кінезіотейпування впливає на лімфатичну систему так: покращує лімфо- та кровообіг, збільшує лімфодренаж дерми і гіподерми, знімає запалення, що супроводжується зниженням внутрішньотканинного тиску і больової імпульсації, еластичний пластир, піднімаючи шкіру набуває характерного хвиляподібного вигляду що оптимізує лімфо- і кровообіг та зменшує біль.

Вплив кінезіотейпування на функції суглобів: виправляє біомеханіку рухів, яка порушена в результаті м'язового спазму чи вкорочення м'язів, нормалізує тону м'язів і фасцій, збільшує амплітуду рухів і зменшує біль.

Як уже зазначалося, на практичному занятті з «Масажу» ми дослідили вплив тейпування на гематоми. Для нашого дослідження ми обрали декілька студентів, яким були

поставлені по дві однакові гематоми за допомогою вакуумних банок. Далі на одну з них ми наклеювали аплікацію з тейпу, а саме: наклали аплікаційну смужку тейпу I-подібної форми з натягом 20-30% по центру, «якорі» наклеювались без натягу (рис. 1), іншу залишали без змін. Необхідно пам'ятати, що кінезіотейпування буде ефективним при правильному наклеюванні. В іншому випадку еластичний тейп нічим не буде відрізнятися від звичайного пластиру.

Рис. 1. Накладання вакуумних банок, утворені гематоми, тейпування гематоми

Через 24 години тейпи були зняті і ми отримали наступні результати: гематома, на якій знаходилася аплікація тейпом (справа), була світлішою, на відміну від іншої (зліва), та з розмитими краями, що видно на фото (рис 2).

Рис. 2. Вигляд гематоми через 24 години.

Це вказує на те, що тейп створив дренажний ефект, покращив крово- та лімфотік і, відповідно сприяв швидшому розсмоктуванню гематоми, в порівнянні з незатейпованою.

Слід зауважити, що накладання кінезіотейпу викликає незначне підвищення температури шкірних покривів у місці аплікації в представників усіх вікових груп, незалежно від статі. Це явище пояснюється так званним «ліфтинг-ефектом», створюваним за рахунок еластичності кінезіотейпу. Ці зміни в зоні аплікації підтверджують обґрунтованість його застосування під час низки патологічних станів і захворювань, де однією з ланок патогенезу є порушення мікроциркуляції [8].

Варто зазначити, що до тейпування є також протипоказання, це зокрема: індивідуальна непереносимість компонентів тейпу (тканини або клею), алергічна реакція на акрил, захворювання шкіри, відкриті рани та трофічні виразки в місці аплікації, перший триместр вагітності, тромбоз глибоких вен нижніх кінцівок, похилий вік з чутливою, слабкою шкірою тощо [6].

На сьогодні вже є результати використання кінезіологічних тейпів у практиці. Так, Ольга Бас у своєму дослідженні дійшла висновку, що тейпові аплікації покращують циркуляцію крові та лімфи і посилюють їх дренаж, тому кінезіотейпування є ефективним при патологіях та порушеннях у роботі лімфатичної системи [3].

Інший дослідник, Сергій Королик в своїй статті зазначає, що під час ультразвукового дослідження м'язів стегна у великій кількості пацієнтів після застосування кінезіотейпінгу стало помітним значне збільшення міжфасціального простору. Це вказує на те, що тейп механічно зменшує тиск та тканин

на місці аплікації. В результаті декомпресії відбувається зменшення тиску на вільні нервові закінчення в тканинах, які відповідають за ноціцепцію (біль), що дозволяє швидко зняти больові відчуття [7].

Схожий ефект описує в своїй книзі Дмитро Кисельов, що наголошує на зменшенні больового синдрому у поперековому відділі хребта в результаті тейпування. Декомпресія сприяє покращенню циркуляції крові та лімфи в ділянці аплікації. Це зменшує набряк на місці травми. Автор вказує також на правильність накладання тейпу [5].

Висновок. Отож, в ході аналізу і синтезу наукових джерел ми ознайомились з механізмом дії кінезіотейпування на організм людини, зокрема при порушеннях крово- та лімфообігу, а також вплив його на пропріорецепцію та зменшення больових відчуттів. В результаті проведеного нами дослідження ми дійшли висновків, що затейповані гематоми швидше розсмоктовуються. Причина полягає в тому, що тейп сприяє швидшому розсмоктуванню гематоми, внаслідок покращення мікроциркуляції крові та лімфи.

Проте маємо зазначити також, що були результати, які не виявили жодних видимих змін гематоми. Наші припущення стосовно даного результату є наступними: при неправильному наклеюванні не відбулося декомпресійного ефекту, кровотік та лімфотік не покращилися, тобто тейп був рівноцінний звичайному лейкопластиру і не дав ніякого ефекту.

Перспективи подальшого дослідження будуть пов'язані з проблемою особливостей розсмоктування гематом при різних способах кінезіотейпування.

Список використаних джерел:

1. Абрикосов А.И., Струков А.И. Патологическая анатомия. Москва, 1953. Ч. 1. С. 53.
2. Бакулев А.И. Большая Медицинская Энциклопедия. 2-е изд. Москва : Государственное издательство медицинской литературы, 1958.

УДК 796.01/09:796.42

Л. М. Гулай, студентка 4 курсу факультету фізичної культури

ВИКОРИСТАННЯ В НАВЧАЛЬНО-ТРЕНУВАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЮНИХ ЛЕГКОАТЛЕТІВ ІГРОВОГО МЕТОДУ

У статті розглянуто ефективність застосування збільшеного обсягу ігор та ігрових вправ ефективність застосування збільшеного обсягу ігор та ігрових вправ.

Ключові слова: юні легкоатлети, тренувальний процес, ігрові вправи.

Спорт на сучасному етапі відрізняється високим рівнем спортивних досягнень, неймовірним ростом фізичних можливостей людського організму і висуває особливі вимоги до якості юних спортсменів. Подальше вдосконалення систем спортивного відбору в підготовці учнів ДЮСШ має здійснюється за рахунок використання найбільш раціональних засобів і методів тренування і індивідуалізації тренувального процесу. У теорії і практиці побудова навчального тренувального процесу у дітей 10-12 років є протилежні підходи в застосуванні ігор та ігрових вправ протягом річного макроциклу [4, 6].

З огляду на поліфункціональність ігрового методу в становленні рухових і особистісних здібностей юних легкоатлетів, на наш погляд, цей метод більш виграний на початковому етапі спортивної спеціалізації. Висока психоемоційного рухливих ігор та ігрового методу дозволяє використовувати більш високі психофізіологічні навантаження, що сприяє становленню тренуваності, знижує психічний «тиск» від використання монотонних легкоатлетичних вправ [1, 3]. Одні автори рекомендують відводити на ігри та ігрові вправи близько 50% загального часу в річному циклі, інші – 36%, в практичній же роботі з дітьми тренери дуже часто ігор і ігрових вправ приділяють не більше 20% часу [2, 5].

Мета дослідження: експериментально перевірити ефективність застосування збільшеного обсягу ігор та ігрових вправ (близько 70-80% в першій групі) і середнього обсягу (близько 40% у другій групі) ефективність застосування збільшеного обсягу ігор та ігрових вправ

Організація і методика роботи: Дослідження проводилися в НВК №13 в секції з легкої атлетики. У дослідженні брали участь дві групи випробовуваних (по 10 осіб). Експеримент проводився протягом року, навчально-тренувальні заняття в кожній групі проходили 4 рази на тиждень.

3. Бас О. Кінезіологічне тейпування як засіб фізичної терапії при лімфостазі. *Вісник Прикарпатського університету. Фізична культура.* 2017. №27. С. 13-17.
4. Голово О.Ф. Основи медичних знань : навчальний посібник. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2006. Ч. 2. 340 с.
5. Киселев Д.А. Кинезиотейпинг в лечебной практике неврологии и ортопедии. Санкт-Петербург : Питер, 2015. 280 с.
6. Ключиков А.И. Тейпирование и применение кинезиотейпа в спортивной практике : методическое пособие. Москва : РАСМИРБИ, 2009. 140 с.
7. Королик С.В. Кинезиотейпинг как метод профилактики и лечения в спортивной и восстановительной медицине. *Фізична реабілітація та рекреаційно-оздоровчі технології.* 2016. С. 45-48.
8. Михайлюк И.Г., Сальников Е.В., Спирин Н.Н., Кузьмин Ф.А. Влияние кинезиотейпирования на функциональное состояние микроциркуляции у человека. *Вестник КГУ им. Н.А. Некрасова.* 2014. Т. 20, №7. С. 50-53.
9. Руфанов И.Г. Общая хирургия. Москва, 1957. С. 120.

The article investigates the effect of kinesioteaping on hematomas and discloses the features of taping precisely with this type of trauma. Researchers in the field of tapping noted that the simplicity and cost-effectiveness of the application of this method deserves attention from professionals who seek to apply modern techniques in their practice. Based on this data, we checked how much this method would be effective for various hematomas.

Key words: hematoma, type, kinesiological typing, trauma, effective.

Отримано: 27.04.2018

Навчально-тренувальні заняття в першій групі відрізнялися:

- а) на кожному тренувальному занятті застосовувалися ігри та ігрові вправи;
- б) протягом експерименту в тренуванні застосовувалося понад 80% ігор і ігрових вправ з метою розвитку швидкісних, швидкісно-силових, координаційних здібностей, аеробного і анаеробної витривалості;
- в) кожні 2 місяці ігрові вправи та ігри змінювалися;
- г) протягом року близько 400 годин було відведено на тренувальні заняття, з них протягом 300 годин виконувалися ігри та ігрові вправи.

У дослідженні застосовувалося педагогічне тестування (біг 30 м, 300 м, 500 м, човниковий біг, стрибок з місця і потрійний стрибок з місця), вивчалися антропометричні дані, використовувалися математико-статистичні методи.

Результати дослідження: У ході дослідження були отримані наступні результати. Анкетне опитування тренерів показало, що в процесі спортивного тренування юні легкоатлети застосовують 25-30% ігор і ігрових вправ від загального обсягу навантаження в річному циклі тренування. За час експерименту відбулися істотні зрушення (недостовірні зміни при $p > 0,05$ і $p > 0,01$) як в I, так і в II групі у всіх тестованих показниках. Разом з тим при порівнянні двох груп було виявлено, що в першій групі більшість показників були достовірно вище, ніж у другій групі (човниковий біг, стрибок у довжину з місця і потрійний стрибок, біг на 300 і 500 м).

Висновки.

1. Проведений нами експеримент показав ефективність застосування збільшеного обсягу до (70%) ігор та ігрових вправ у річному тренувальному циклі у легкоатлетів 10-12 років.

2. В ході завершення експерименту в учнів підвищився інтерес до занять легкою атлетикою і знизився відтік займаються з секції.

Список використаних джерел:

1. Артюшенко О.Ф., Стеценко А.І. Легка атлетика : навч. посіб. для студ. ф-тів фіз. культури. Черкаси, 2006. 424 с.
2. Бевзюк В.С. Методичні рекомендації до вивчення курсу «Легка атлетика та методика її викладання. Айлант, 2001. 28 с.
3. Зеліченко В.Б. Підготовка юних легкоатлетів. Москва : Terra спорт, 2000. 165 с.
4. Максименко Г.Н. Теоретико-методические основы подготовки юных легкоатлетів. Луганск : Альма-матер, 2007. 394 с.

5. Полищук В.Д. Использование специальных и подводящих упражнений в тренировочном процессе легкоатлетов. Киев : Олимпийская литература, 2009. 143 с.
6. Присяжнюк Д.С. Легка атлетика в школі. Вінниця, 2008. 265 с.

In this article, the effectiveness of the application of increased volume of games and gaming exercises is considered, the efficiency of the application of increased volume of games and game exercises is considered.

Key words: young athletes, training process, game exercises.

Отримано: 25.04.2018

УДК 796.015.52-048.24

Д. Р. Дмитрук, студентка 1 курсу факультету фізичної культури

КОМПЛЕКСНЕ ТЕСТУВАННЯ ЯК ОДИН ІЗ МЕТОДІВ ВИЗНАЧЕННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТАНУ М'ЯЗІВ

Стаття присвячена розробці комплексу м'язового тестування, визначенню функціональної спроможності м'язів різних частин тіла та оцінці здатності людини до активної м'язової діяльності.

Ключові слова: фізична терапія, фізична реабілітація, м'язи, вкорочення м'язів, м'язове тестування, сила м'язів, гіпермобільність, тест Ловетта.

Постановка проблеми. М'язове тестування є діагностичним і контролюючим методом визначення функціонального стану м'язів. Лише тіло людини може розповісти про наявність певних проблем. Для виявлення тих чи інших проблем зі здоров'ям використовують функціональні проби. Для діагностики прихованих проблем з серцем проводять навантажувальні проби, при дослідженні нервової системи застосовуються різні подразники і оцінюють реакцію мозку на них, а на проблеми з опорно-руховим апаратом активно реагують м'язи, змінюючи свій тонус.

Німецькі науковці К. Левіт, І. Захсе, В. Янде у своїй праці «Мануальна медицина» вказують на показання і протипоказання до мануальної терапії, а також про місце її серед інших методів рефлекторної терапії. Особливий інтерес для нас представляє опис функціональних порушень опорно-рухової системи і дослідження окремих груп м'язів [Помилка! Джерело посилання не знайдено.].

Метою статті є дослідити комплекс м'язового тестування, який дозволить діагностувати функціональний стан м'язів, дати оцінку здатності людини до активної м'язової діяльності.

М'язове тестування дає змогу не лише встановити наявність ослаблення м'язів, але й зрозуміти причину.

М'язове тестування – оцінка функціональної здатності м'яза, його здатність до адаптації при нарощуванні опору і руху та можливість розвивати силу. Методи м'язового тестування є розробленими і систематизованими рухами для окремих м'язів і м'язових груп. По характеру виконання тестового руху, по опору, який при цьому долається, роблять висновки про силу і функціональні можливості досліджуваних м'язів. Відповідно до тесту Ловетта, м'язове тестування має градацію від 0 до 5, де: 0 – повна відсутність напруження м'язів; 1 – сліди напруження, тобто напруження без руху; 2 – виразне напруження м'язів і здатність виконати рух без допомоги реабілітатора, без сили тяжіння; 3 – повна амплітуда руху проти сили тяжіння; 4 – повна амплітуда руху з середнім опором за всією амплітудою; 5 – повна амплітуда з максимальним опором [2].

У техніці тестування незамінними є такі частини:

- вихідне положення пацієнта, що описана для всіх груп м'язів під час дослідження; застосовують переважно ізольовані позиції, наприклад, лежачи чи сидячи;
- стабілізація відділу тіла, в межах якого розміщений цей м'яз: частково задовольняє стабілізацію рівна поверхня, така, як стіл; також регламентовано під час дослідження деяких м'язів підтримування ближнього відділу суглоба рукою;
- власне виконання руху, тесту; важливою у цьому є амплітуда руху, активність, яку повинен виявити пацієнт,

без співпраці з пацієнтом дослідження не дасть необхідного результату;

- застосування опору при дослідженні сили м'яза 4-го ступеня. Опір повинен застосовуватись відповідно до віку, статі та загального стану пацієнта.

При фізичному навантаженні м'язовий тонус істотно збільшується, також він збільшується і в стані втоми. Після скорочення м'язовий тонус відновлюється не відразу, і м'яз залишається в так званому вкороченому положенні. Порушення функцій м'язів викликають біомеханічно неправильне навантаження, в першу чергу на хребет і суглоби, що може привести до нестабільності або зменшення рухливості суглобів.

Основними причинами вкорочення м'язів є:

- недостатнє фізичне навантаження в підлітковому віці;
- монотонні рухи;
- травми, перенапруження опорно-рухового апарату;
- одностороннє спортивне тренування;
- втоми, тривалий дисбаланс.

Профілактикою вкорочення м'язів є:

- постійний спортивно-методичний розвиток нових рухів;
- регулярна загальнофізична підготовка;
- проведення вправ на розтяжку до і після навантажень;
- регулярний контроль м'язового балансу, виконання відповідної тренувальної програми;
- оптимальне співвідношення оптимального навантаження і відновлення;
- дотримання правильної постави при виконанні вправ [3].

Дослідження м'язів нижніх кінцівок. В першу чергу досліджуємо розтяжність триголового м'яза гомілки, скорочення якого призводить до обмеження флексії в гомілко-востопному суглобі. Просимо пацієнта сісти навпочіпки, не відриваючи п'яти від підлоги. Якщо при цьому п'яти піднімаються, значить триголовий м'яз гомілки, включаючи камбалоподібний та литковий, вкорочені.

Наступні м'язи – згиначі колінного суглоба. Просимо пацієнта прийняти позу лежачи на спині, зігнувши колінний суглоб і фіксуємо ногу, над якою не проводитиметься тестування. Пацієнт вирівнює ногу і починає піднімати її, згинаючи тазостегновий суглоб. Здатність підняти ногу на певну висоту оцінюємо в 3 бали. Здійснюємо опір на ногу та оцінюємо (від 3 до 5 балів). Підтримуючи ногу пацієнта, підіймаємо її до появи легкого опору і натягу в підколінній ямці, вимірюємо кут між піднятим стегном і кушеткою. Якщо згинання в тазостегновому суглобі досягає 80°, то згиначі колінного суглоба в нормі, якщо більше 120°, то слід розглядати це як значну гіпермобільність. Такі ж маніпуляції проводимо і з іншою ногою.

Оцінка привідних м'язів стегна проводиться лежачи на спині. Просимо відвести ногу, над якою не проводитиметься тест, на 15°-25° і варто зафіксувати її. Гомілку нижньої кінцівки з п'ятою утримуємо в вигині ліктя, рука тисне спереду на гомілку і розгинає колінний суглоб. Стопа пацієнта випирається в плече, щоб запобігти зовнішній ротації в тазостегновому суглобі. Відводимо випрямлену ногу наскільки це можливо. У момент, коли досягається крайнє положення, ми повільно згинаємо колінний суглоб і збільшуємо абдукції. Правильний обсяг руху: абдукція до 40° як при розігнутому, так і при зігнутому коліні. Якщо обмеження обсягу руху при розігнутому і зігнутому коліні однаковий або майже однаковий, вкороченні одностегнові привідних м'язів. Більший за норму обсяг вказує на вкорочення двостегнових привідних м'язів [4].

Дослідження м'язів тазостегнового суглоба. Перш ніж тестувати великий сідничний м'яз, ми досліджуємо розгинання в тазостегновому суглобі в положенні пацієнта лежачи на животі. Розгинання в тазостегновому суглобі відбувається не тільки за рахунок функції великого сідничного м'яза, а й завдяки згиначам колінного суглоба і розгиначам спини. У розгинанні тазостегнового суглоба основними є м'язи згиначів колінного суглоба, однак скорочення великого сідничного м'яза має слідувати негайно за скороченням цих м'язів. При частому гальмуванні великого сідничного м'язу, його скорочення явно запізнюється і відразу починається посилене скорочення м'язів, які випрямляють спину. При зігнутому колінному суглобі і зовнішньої ротації стегна великий сідничний м'яз напружений, а згиначі колінного суглоба менш активні. Власне м'язовий тест проводиться в положенні пацієнта лежачи на животі з зігнутим коліном і фіксованим тазом. Ми чинимо опір руху, натискаючи на дорсальну сторону стегна і оцінюємо силу м'язів. При тестуванні необхідно порівнювати дані обох сторін.

Проводимо наступний тест. Пацієнт лежить на животі на краю кушетки, його ноги звисають і торкають підлоги, а він міцно тримається обома руками за край кушетки. Ми просимо пацієнта в цьому положенні підняти одну ногу і чинимо опір, натискаючи зверху дорсально на нижню частину стегна. При не координованості рухів можемо відзначити відхилення ноги вбік. Додатково можна попросити пацієнта підняти обидві ноги одночасно і визначити, яка нога відстає або раніше опускається.

При дослідженні згиначів стегна можемо визначити вкорочення м'язів при обмеженні розгинання кульшового суглоба. Дослідження згиначів стегна на вкорочення здійснюється в положенні лежачи на спині. Пацієнт підтягує коліна до грудей до згладжування поперекового лордозу, іншу (досліджувану) ногу опускає так, щоб вона звисала з краю лави. Ми спостерігаємо, що стегно піднімається над горизонталлю або витягує гомілку вперед. Якщо тиснути на стегно донизу то гомілка випрямляється, і, навпаки, якщо зігнути коліно, то сильніше підводиться стегно. Це свідчить про вкорочення клубово-поперекового м'язу. Натиснення на стегно до низу (в положенні екстензії тазостегнового суглоба) викликає скорочення клубово-поперекового м'язу, в той час як вкорочення прямого м'язу стегна може виражатися в випрямленні колінного суглоба. Згинання в колінному суглобі призводить до скорочення прямого м'язу стегна і згинання в тазостегновому.

Вкорочення прямого м'язу стегна можна перевірити ізольовано – в положенні пацієнта лежачи на животі не можна привести п'яту до сідниці.

Дослідження м'язів тулуба. Спершу зупинимось на дослідженні м'язів живота. Вони згинають тулуб відносно тазу і разом з клубово-поперековим м'язом, який бере участь у згинанні тазостегнового суглоба, частково діють як синергісти. Так як м'язи живота схильні до розслаблення, а клубово-поперековий – до вкорочення, спостерігаємо тенденцію до заміщення, тому при дослідженні м'язів живота повинні виключити згинання у тазостегновому суглобі. Пацієнт, лежачи на спині та зігнувши ноги в колінному

суглобі, повинен максимально плавно та без ривків підняти голову, шию, плечі, грудний відділ, поперековий відділ і таз. При такому виконанні вправи спостерігаємо заміщення м'язів, тому фіксуємо таз та коліна пацієнта. Якщо пацієнт може виконати завдання, схрестивши руки за головою і розвівши ліктьові суглоби в боки, оцінюємо силу м'язів у 5 балів; 4 бали – здійснює, витягнувши руки вперед; 3 бали – може підняти лише плечовий пояс [5].

М'яз, який вирівнює тулуб, схильний до вкорочення та спазмів. Якщо м'яз спини вкорочений, то пацієнт, згинаючи тулуб вперед в положенні сидячи, не може дотягнутись лобом до колін. Пробу можна проводити фіксуючи поперековий відділ хребта.

Тестування м'язів, які вирівнюють спину, проводиться лежачи на животі. Пацієнт піднімає голову і підіймає тулуб, ми фіксуємо таз і чинимо опір в області грудного відділу хребта.

Дослідження нижніх фіксаторів плечового поясу. Ромбоподібний і середній трапецієподібний м'яз тестуємо в положенні пацієнта лежачи на животі і поклавши руки вздовж тулуба. Схрещеними руками давимо на лопатки і розводимо їх. Пацієнт повинен розвести лопатки, долаючи опір.

Найширший м'яз спини, великий круглий м'яз і задню частину дельтоподібного м'язу можемо перевірити у положенні лежачи на животі з приведенням рук і ротацією їх всередину. Ми здійснюємо опір на нижню 1/3 частину плеча, іншою рукою фіксуємо лопатку.

Дослідження м'язів шиї. М'язи, які згинають шию досліджуємо в положенні лежачи на спині двома способами: глибокі згиначі – дугоподібне згинання шиї і нахил голови, при цьому підборіддя притягується до яремної ямки, а грудино-ключично-соскоподібний – вентральне зміщення голови відносно шиї. Опір здійснюємо, давлячи на лоб у відповідному напрямку [6].

Висновок. У ході нашого дослідження ми розтлумачили та визначили причини вкорочення м'язів, склали комплекс м'язового тестування для м'язів нижніх кінцівок, тазостегнового суглоба, м'язів тулуба, нижніх фіксаторів плечового поясу та шиї, який дозволить дати оцінку функціональної здатності м'язу, його здатності до адаптації при нарощуванні опору і руху та можливості розвивати силу, дасть змогу встановити наявність та причину ослаблення м'язів.

Список використаних джерел:

1. Левит К., Захсе Й., Янда В. Мануальна медицина. Москва: Медицина, 1993. 456 с.
2. Тест Ловетта. URL: http://info-farm.ru/alphabet_index/t/test-lovetta.html.
3. Дисбаланс м'язів. Проблеми виникнення і способи устраниння. URL: <http://www.cyclospor.ru/disbalans-myshts-problemy-vozniknoveniya-i-sposoby-ustraneniya>.
4. Баннікова Р., Крестей В., Магнусевський Ю. Здоров'я людини, фітнес і рекреація. Фізичне виховання різних груп населення. Фізична реабілітація. *Теорія і методика фізичного навантаження і спорту*. 2017. №1. С. 47-53.
5. Спортивна медицина і фізична реабілітація: навч. посіб. Київ: Медицина, 2008. С. 120-146
6. Хорошуха М.Ф., Приймаков О.О. Спортивна медицина: навч. посібник. Київ: Вид-во Національного пед. ун-ту ім. М.П. Драгоманова, 2009. С. 59-68.

The article is devoted to the development of muscle testing complex, to determine the functional capacity of the muscles of different parts of the body and to assess the ability of a person to active muscle activity.

Key words: physical therapy, physical rehabilitation, muscle, muscle contraction, muscle testing, muscle strength, hypermobility, levette test.

Отримано: 26.04.2018

НЕМЕДИКАМЕНТОЗНЕ ЛІКУВАННЯ ХВОРИХ АРТЕРІАЛЬНОЮ ГІПЕРТЕНЗІЄЮ

У статті проаналізовано шляхи впливу немедикаментозного лікування на організм пацієнта хворого на артеріальну гіпертензію. Запропоновано варіанти режиму харчування та фізичних навантажень в ході терапії.

Ключові слова: гіпертензія, артеріальний тиск, немедикаментозне лікування.

Постановка проблеми. Артеріальна гіпертензія (АГ) є найбільшою в історії людства неінфекційною пандемією. Особливу тривогу викликає поширення АГ серед працездатного населення і як наслідок рання інвалідизація таких хворих і зниження тривалості життя. Підвищений артеріальний тиск (АТ) змінює структуру артерії. У результаті підвищений ризик інсульту, хвороби серця, недостатність нирок та інші захворювання, що з'являються у людей з артеріальною гіпертензією. Не належне харчування, брак фізичних вправ і в результаті ожиріння підвищують АТ і як результат хвороби пов'язані з гіпертензією проявляються, але з часом.

В усьому світі 51% інсультів і 45% випадків смертності від ішемічної хвороби серця пов'язані з високим рівнем АТ. У будь-якому випадку ризик смерті від високого кров'яного тиску в Україні як в країні з середнім рівнем доходу більший ніж подвійний, порівняно з країнами з високим рівнем доходу. У країнах з високим рівнем доходу лише 7% смертей викликано високим рівнем АТ відбувається у віці до 60.

І така статистика не є позитивною. Лікувальна фізична культура є одним із найдієвіших методів профілактики та лікування гіпертензії на початкових стадіях.

Метою статті є формування рекомендацій до занять лікувальною фізичною культурою та висвітлення основних принципів немедикаментозного лікування для лікування початкових стадій АГ та контролю АТ.

Обговорення результатів дослідження. Стіяка АГ – це поширений клінічний діагноз що з часом виснажує серцево-судинну систему. Гіпертензія зазвичай починається в молодому віці і зустрічається в 5-10% людей у віці 20-30 років. З віком поширеність гіпертензії збільшується; вона спостерігається в 20-30% людей середнього віку і в 50-60% людей старших за 60 років [2, с.54].

Фактори ризику поділяються на три основні групи:

- Генетичні: сімейний анамнез, стать, раса.
- Метаболічні: ожиріння, резистентність до інсуліну, толерантність до глюкози.

Такі клінічні стани стають причинами аномальної регуляції васкулярного об'єму, що призводить до підвищення АТ [3, с.35].

Поведінкові: стреси, надмірне вживання алкоголю, зловживання лікувальними препаратами включно з стимуляторами (амфетамін, кокаїн, анаболічні стероїди), куріння.

Хоча не доведено, що куріння призводить до стабільної гіпертензії, але безсумнівно воно викликає різке підвищення АТ.

Немедикаментозна терапія спрямована на: зменшення ваги тіла за наявності ожиріння, зменшення вживання алкоголю, регулярне виконання динамічних фізичних вправ, обмеження вживання кухонної солі до 5,0 г на добу (1/2 чайної ложки солі), достатнє вживання калію, кальцію та магнію, зменшення вживання насичених жирів та холестерину, відмову від паління [5, с.76].

Немедикаментозне лікування називають також модифікацією способу життя, тому що його основа – це усунення шкідливих звичок (паління, надмірного вживання алкоголю), збільшення фізичної активності, обмеження солі в їжі, тощо [9, с.18].

Збільшення маси тіла корелює з підвищенням АТ, а її зменшення у хворих на ожиріння має значний антигіпертензивний ефект. Так, стійке зменшення маси тіла на 1 кг. супроводжується зниженням систолічного артеріального тиску (САТ) на 1,5-3 мм рт. ст., та діастолічного артеріального тиску (ДАТ) – на 1-2 мм рт. ст. [1, с.114].

Фізична активність сприяє зменшенню АТ. Для досягнення антигіпертензивного ефекту необхідне регулярне помі-

рне аеробне навантаження. Як правило, достатньо швидко ходьби протягом 30-45 хвилин щодня або хоча б 5 разів на тиждень. Ізометричні навантаження, такі як підйом ваги, сприяють підвищенню АТ і повинні бути виключені [4, с.369].

Обмеження вживання солі та дотримання дієти сприяє зниженню АТ. Доведено, що зменшення натрію в дієті до 5,0 г кухонної солі (стілки солі міститься у 1/2 чайної ложки) асоціюється зі зниженням САТ на 4-6 мм рт. ст. та ДАТ на 2-3 мм рт. ст. Зниження АТ внаслідок зменшення вживання солі більш суттєве у людей похилого віку. Їжа повинна містити достатню кількість калію і магнію (щоденне вживання фруктів та овочів до 400-500 г) та кальцію (молочні продукти). Рекомендується вживати рибу тричі на тиждень. Зменшувати в раціоні кількість жирів, особливо тваринного походження, та обмежувати продукти, багаті на холестерин. Менше вживати цукру (60 г/добу) і продуктів, що його містять. Рациональна дієтологія дозволяє зменшити рівень АТ у хворих з м'якою гіпертензією тією ж або навіть більшою мірою, ніж монотерапія антигіпертензивними препаратами. Так, в дослідженні DASH дотримання хворими низькосольової дієти, що містить фрукти, овочі та продукти з низьким вмістом жирів, дозволило досягнути зниження АТ у пацієнтів з АГ на 11,4/5,5 мм рт. ст. [7, с.178; 10, с.263]. Нижче наводяться основні компоненти цієї дієти (табл. 1).

Таблиця 1

Харчові компоненти дієти

Вид їжі	Приклади
Злаки та зернові продукти	Цільний пшеничний хліб, хліб грубого помолу, крупи та рослинні волокна, вівсяна крупа <i>Забезпечує енергією та рослинними волокнами</i>
Овочі	Помідори, картопля, морква, горох, гарбуз (кабачок); брокколі, ріпа, листові капусти, шпінат, квасоля (боби) <i>Джерела калію, магнію і волокон</i>
Фрукти	Абрикоси, банани, фініки, виноград, апельсин, грейпфрути, манго, диня, персики, яблука, сливи (чорносливи), родзинки, суниця і мандарини <i>Джерела калію, магнію та волокон</i>
Продукти з низьким вмістом жиру та знежирені молочні продукти	Знежирене або 1% молоко, знежирена сироватка або йогурт, частково знежирений сир <i>Багаті джерела кальцію та білків</i>
М'ясо, домашня птиця, риба	Брати тільки пісне, вилучати жир, тушкувати або варити, але не жарити, знімати шкіру з птиці <i>Багате джерело білків і магнію</i>
Горіхи, боби, насіння	Мигдаль, фундук, арахіс, грецький горіх, насіння соняшнику <i>Джерело білків і волокон</i>

Надмірне вживання алкоголю сприяє підвищенню АТ та викликає резистентність до антигіпертензивної терапії. Вживання алкоголю не повинно перевищувати 30 мл етанолу на добу для чоловіків і 15 мл – для жінок [8, с.12].

Важливим заходом немедикаментозної корекції є лікування ожиріння та регулярне виконання динамічних фізичних вправ [6, с.32].

Висновки. Таким чином, в будь-якому випадку немедикаментозні методи в основі яких, лікування гіпертензії без використання спеціальних препаратів, застосовуються тільки на ранніх стадіях хвороби. Якщо АГ знаходиться на стадії, де відбулись зміни і порушення функцій в органах-мішенях, без лікарських препаратів обійтись неможливо. Для точної діагностики та ефективного лікування хвороби необхідно звернутись до лікаря, а самолікування може бути шкідливим для здоров'я.

Список використаних джерел:

1. Арутюнов Г.П., Горбунов В.М. Артериальная гипертензия. Москва : ГЭОТАР-Медиа, 2009. 206 с.

2. Гармаш В.Я., Урясьев О.М., Труфанов К.В. Гипертоническая болезнь. Рязань, 2010. 89 с.
3. Рекомендації Українського товариства кардіологів з профілактики та лікування артеріальної гіпертензії. Київ, 1999. 51 с.
4. Свищенко Е.П., Коваленко В.Н. Артеріальна гіпертензія: практическое руководство. Киев: Моріон, 2001. 527 с.
5. Сіренко Ю.М. Артеріальна гіпертензія. Київ: Моріон, 2001. 176 с.
6. Уметов М.Л., Шарданов И.А. Диагностика и лечение артериальной гипертензии. Нальчик, 2002. 96 с.
7. Шулуто Б.И. Артериальная гипертензия. Санкт-Петербург: Ренкор, 2001. 382 с.
8. Clinical Value of Measuring the Renin. Aldosterone Levels: Optimising the Management of Uncontrolled. *Bentham Science Publishers*. 2018. №1. P. 10-14.
9. GLOBAL HEALTH RISKS: Mortality and burden of disease attributable to selected major risks. 2009. P. 16-22.
10. Michael L., Donald H. Clinical pathophysiology of hypertension. Champaign, United States: Kinetics Publishers. *Heart Disease and Rehabilitation*. 1995. 308 p.

The article analyzes ways of influencing non-drug treatment on an organism of a patient with arterial hypertension. The variants of a mode of a food and physical loads during a therapy are offered.

Key words: hypertension, arterial pressure, non-medicated treatment.

Отримано: 23.04.2018

УДК 613.25(477)(100)

Д. Ірківа, студентка факультету корекційної і соціальної педагогіки та психології

ПРОБЛЕМА ОЖИРІННЯ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

У статті розглянуто результати сучасних досліджень щодо поширеності ожиріння та надмірної ваги у громадян України та світу, вплив ожиріння на стан здоров'я та якість життя людей; розглянуто основні чинники, які провокують ожиріння, а також основні способи профілактики надмірної ваги.

Ключові слова: зайва вага, ожиріння, здоров'я, раціональне харчування.

Актуальність дослідження полягає в тому, що за останні кілька десятиріч кількість людей, які страждають ожирінням, зростає у рази, водночас стали поширеними і хронічні захворювання, які провокують ожиріння. В Україні це явище ще не набуло статусу епідемії, як це відбувається у багатьох розвинених країнах, але і в нашій державі ця проблема стає досить актуальною, а більшість громадян часто не усвідомлюють, до яких наслідків може призвести надмірна вага, а тим більше – ожиріння.

Мета дослідження: проаналізувати результати досліджень щодо причин та наслідків ожиріння, впливу цієї хвороби на життя людей.

Метод дослідження: загальнонауковий (аналіз, синтез, узагальнення).

Завдання дослідження:

1. Зібрати статистичні дані про поширеність ожиріння в Україні та світі.
2. Дати загальні рекомендації для профілактики надмірної ваги та її нормалізації.

Результати дослідження. Надмірну вагу та ожиріння почали досліджувати відносно недавно, тому що ще у минулому столітті ця проблема не мала статусу епідемії. Дослідження проводились переважно вченими таких країн як США, Великобританія, Німеччина та ін., в Україні такі дослідження проводились з метою отримання та демонстрації статистичних даних у науково-популярних журналах, висвітлення проблеми у збірниках статей медиків-науковців. Впродовж останніх десятиліть спостерігається збільшення кількості людей із проблемою зайвої ваги та ожиріння. Загальною рисою для сучасних людей є низька культура харчування і неправильний спосіб життя. Це викликає порушення в обміні речовин, які ведуть до хронічних захворювань і, зокрема, проблем зайвої ваги та ожиріння.

Науковці Імперського коледжу Лондона під керівництвом професора Маджіда Еззаті провели дослідження, у рамках якого порівняли індекси маси тіла (ІМТ) 20 мільйонів жінок та чоловіків дорослого віку у період із 1975 по 2014 роки. В результаті цього дослідження виявилось, що за той час кількість хворих на ожиріння людей зростає у кілька разів: серед жінок – більш як удвічі, серед чоловіків – утричі. Такі результати свідчать про епідеміальний характер ожиріння. Для іншого дослідження учені використали дані мешканців 186 країн, загалом кількість людей, що страждають на ожиріння, за цей період зростає з 105 мільйонів (1975 р.) до 641 мільйона (2014 р.). Серед чоловіків показник ожиріння підвищився з 3,2% до 10,8%, а серед жінок – з 6,4% до 14,9%; у 2014 році надмірну вагу мали приблизно 266 мільйонів чоловіків та 375 мільйонів жінок по всьому світу. Най-

більш характерною надмірна маса тіла є для громадян Іспанії, Італії, Греції, Англії, Швейцарії, Хорватії.

Найвищим у Європі є показник ожиріння у Великобританії: він становить 28,4% серед жінок та 26,2% серед чоловіків. Загалом показник ожиріння у країнах Західної Європи коливається від 20% до 24%.

В Україні станом на 2014 рік 22,1% дорослого населення страждали на ожиріння [1]. За результатами дослідження Держстату України, більшість людей з ожирінням проживають у Полтавській, Запорізькій, Херсонській та Миколаївській областях.

«Ожиріння – захворювання, при якому надлишковий накопичений жир у тілі несприятливо впливає на стан здоров'я, призводячи до зменшення середньої тривалості життя та/або збільшення проблем зі здоров'ям. Людину вважають хворою на ожиріння, якщо індекс маси тіла (ІМТ), показник, який можна вирахувати, розділивши вагу людини у кілограмах на зведений у квадрат зріст людини в метрах, перевищує 30 кг/м²» [2].

Надмірна маса тіла часто пов'язана з неправильною культурою харчування, малою рухливістю та надлишком енергії, отриманої з продуктів харчування. Набору маси тіла сприяють надмірне споживання насичених жирів, а саме: жирного м'яса, рослинного масла, фаст-фуду тощо; а також надмірна кількість вуглеводів, які сприяють накопиченню жиру та продуктів із високою енергетичною цінністю: хлібобулочних виробів, солодощів, солодких напоїв, цукру та ін., при цьому відсутність або низька рухова активність й недостатнє споживання свіжих овочів та фруктів, корисних білків (молокопродукти, риба, нежирне м'ясо) теж сприяють утворенню надмірної ваги. Аналіз статистичних даних про споживання продуктів харчування населенням України (див. дж. №5) за останнє десятиліття показує, що саме так і харчуються більшість громадян. Окрім цього, на схильність до надмірної ваги теж впливають генетичні фактори, стан ендокринної системи, наявність шкідливих звичок, перенесені захворювання тощо.

Проблема ожиріння має серйозні наслідки для здоров'я та впливає на якість життя людей. Численні дослідження доводять, що саме ожиріння є однією із основних причин виникнення цукрового діабету 2 типу (44% випадків хвороби – спричинені ожирінням), є фактором для появи таких серцево-судинних захворювань як ішемічна хвороба серця, артеріальна гіпертензія, серцева недостатність, згодом може негативно впливати на роботу серця і навіть викликати інфаркт міокарда; часто є причиною гіповентиляції легень та проблем дихальної системи, пов'язаних з ожирінням; гіперурикемії; стеатозу печінки, також є фактором підвищеного ризику виникнення пухлин молочної залози, матки, яєчників, товстої кишки, простати, є ризик-фактором аменореї, безплідності, полікістозу яєчників, остеоартриту [3].

Люди з проблемами зайвої ваги часто зазнають соціальної дискримінації, не можуть повноцінно жити внаслідок постійної боротьби із захворюваннями; часто хвороби, спричинені ожирінням, стають причиною інвалідності. Ожиріння викликає багато психологічних проблем, основні з яких: незадоволення власним тілом, низька самооцінка, відчуття розпачу, депресивні стани, нестача енергії, втома, тривожність, проблеми поведінкового характеру, нервозність. Деякі із цих проблем раніше вважались етіологічними чинниками надмірної ваги, але дослідження свідчать, що саме вони, як правило, є наслідками ожиріння. Незадовільний емоційний стан заважає виконувати будь-яку роботу, люди поступово стають залежними від власних емоцій. Достовірно, що зайва вага впливає на психічне здоров'я та якість життя людей [4].

У процесі дослідження було виділено основні рекомендації щодо профілактики ожиріння. По-перше, це – раціональне харчування. Збалансоване харчування завжди зміцнює здоров'я та нормалізує обмін речовин, перешкоджає надмірному накопиченню жиру в організмі. В більшості випадків ожиріння зумовлене нераціональним харчуванням, пропусканням прийомів їжі з подальшим надмірним вживанням шкідливої, висококалорійної їжі, багатой на легкозасвоювані вуглеводи, які негативно впливають на обмін речовин, провокуючи жиронакопичення, особливо, коли таку їжу вживають незадовго до сну. Раціональне харчування має 4 головних складових: споживання різноманітних, багатих на вітаміни та корисні речовини продуктів; кількість отриманої енергії з їжі повинна відповідати енергетичним потребам; необхідно обирати безпечну та приємну їжу та збалансовано розподіляти її на 4-5 прийомів впродовж дня. Рекомендовано розподіляти прийоми їжі за енергетичною цінністю таким чином: перший сніданок – 20% від потреб на добу, другий сніданок – 15%, обід – 35%, полуденок – 10%, вечеря – 20%. В разі, коли потрібно вилікувати ожиріння та усунути його наслідки, може виникнути необхідність у дієтотерапії, яку може підібрати лікар-дієтолог і відповідно до неї порекомендувати необхідне фізичне навантаження [6].

По-друге, необхідно надавати перевагу активному способу життя: за можливості гуляти на свіжому повітрі, ходити пішки замість поїздки на транспортних засобах, робити ранкову зарядку чи відвідувати спортивні центри для покращення стану м'язів, корекції проблемних частин тіла із подальшим підтриманням організму у здоровій формі, тощо.

УДК 796.035-053.9:616-005.4

І. С. Ковальчук, студентка 4 курсу факультету фізичної культури

ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ХВОРИХ НА ІШЕМІЧНУ ХВОРОБУ СЕРЦЯ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

У статті розглянуто особливості застосування засобів фізичної реабілітації у комплексному відновному лікуванні хворих на ішемічну хворобу серця похилого віку. Визначено сучасні підходи до проведення фізичних тренувань. Проаналізовано застосування засобів фізичної реабілітації.

Ключові слова: ішемічна хвороба серця, похилий вік, тренування, фізична реабілітація.

Постановка проблеми. У структурі поширеності хвороб та причин смертності осіб похилого віку в Україні перше місце посідають хвороби системи кровообігу (52,1 та 75,9% відповідно), при цьому найбільше медико-соціальне навантаження серед кардіо-васкулярних захворювань належить ішемічній хворобі серця (ІХС). Комплексна фізична реабілітація є одним із найважливіших засобів немедикаментозної терапії хворих на ІХС, що обумовлює необхідність постійного пошуку шляхів підвищення ефективності та специфічності її засобів та їх урізноманітнення.

Проблема фізичної реабілітації осіб похилого віку з ІХС активно досліджується впродовж останніх років як вітчизняними, так і закордонними фахівцями. Однак, не зважаючи на те, що фізична реабілітація рекомендується в якості невід'ємного компонента сучасного лікування пацієнтів із ІХС, використання засобів та методів фізичної реабілітації у даній категорії хворих все ще є недостатньо дослідженим напрямком.

Метою дослідження є аналіз та виявлення особливостей застосування засобів фізичної реабілітації в осіб похилого віку з ІХС.

Висновки. Ожиріння та проблеми надмірної ваги за останні десятиліття набули характеру епідемії, яка загрожує здоров'ю населення України та світу, тому необхідно проводити заходи щодо висвітлення проблеми зайвої ваги та ожиріння серед громадян, сприяти здоровому способу життя за допомогою різних тренінгів, виступів тощо.

Надмірна вага може призвести до ожиріння, яке є небезпечною хворобою, що негативно впливає на здоров'я та якість життя людей. Ожиріння може впливати на психічний стан людини, негативно впливати на якість життя.

Необхідно сприяти підвищенню рівня знань людей про важливість здорового харчування та фізичної активності для здоров'я.

Список використаних джерел:

1. Вчені: людей з ожирінням більше, ніж з недостатньою вагою. URL: http://www.bbc.com/ukrainian/health/2016/04/160404_obesity_rates_sa.
2. Дудар Л.В., Гончаренко Л.І., Овдій М.О., Бруханська В.С. Вплив надмірної ваги на якість життя осіб молодого віку. *Український науково-медичний журнал*. 2012. №4. С. 19-20.
3. Корзун В.Н., Гаркуша С.Л., Болохнова М.В. та ін. Профілактика та лікування ожиріння як основної складової метаболічного синдрому у населення. *Проблеми старення і долголетия*. 2015. Т. 24, №3-4. С. 408-419. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSD_2015_24_3-4_19.
4. Ожиріння. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Ожиріння>.
5. Статистичний збірник «Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України». *Публікація документів Державної служби Статистики України*. URL: https://ukstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_spog_zb.htm.
6. Фадєєнко Г.Д., Запровальна О.Є. Роль ожиріння та цукрового діабету 2 типу у виникненні атеротромботичного ризику при ішемічній хворобі серця. *Український терапевтичний журнал*. 2014. №3-4. С. 29.

In the article are considered the results of modern researches about prevalence of obesity and overweight among Ukrainian and world citizens, the impact of obesity on the health and quality of life of people; there are reviewed the main factors what cause obesity, and the main methods to prevent overweight.

Key words: overweight, obesity, health, rational nutrition.

Отримано: 24.04.2018

Обговорення результатів дослідження. ІХС – це група захворювань до якої, окрім інфаркту міокарда, належить різноманітні форми порушень коронарного кровообігу, а саме раптова коронарна смерть, стабільна та не стабільна стенокардія, післяінфарктний кардіосклероз, порушення серцевого ритму, серцева недостатність.

Основними моментами, які визначають функціональний статус хворого ІХС, є толерантність до фізичного навантаження, потреба в нітратах, частота і тяжкість нападів стенокардії, враженість критеріїв ішемії при фізичному навантаженні та у спокої, а також порушення ритму і провідності, стадія серцевої недостатності [6, с.187].

Основні завдання фізичних тренувань у профілактиці лікуванні ІХС [4, с.158]:

Нормалізація діяльності центральної та вегетативної нервової системи.

1. Усунення м'язового дисбалансу.
2. Стимуляція обміну речовин шляхом підвищення окисно-відновних реакцій і енерговитрат, нормалізації жирового і вуглеводного обміну.

3. Покращення функціонального стану серцево-судинної системи шляхом покращення коронарного і периферичного кровотоку, підвищення скоротливої здатності міокарда; нормалізації судинного тонуусу, активізації про-тигортанної системи крові.
4. Підвищення функції зовнішнього дихання шляхом збільшення рухливості діафрагми, грудної клітки, суглобів хребта, сили дихальної мускулатури, збільшення дихальної поверхні легенів і встановлення нормально вентильційно-перфузійних відносин.
5. Нормалізація діяльності шлунково-кишкового тракту, попередження спланхноптозу, появи кардіальних гриж стравоходу шляхом поліпшення моторної й секреторної функції шлунка і кишківника, печінки і жовчного міхура, зміцнення м'язів тазового дна діафрагми, черевної стінки, спини й ніг.
6. Підвищення життєвих функцій організму й толерантності до фізичних навантажень.
7. Фізична реабілітація при захворюванні ІХС поділяється на два періоди.

Лікарняний період реабілітації. Основними завданнями лікування є стабілізація стану пацієнта, при неефективності медикаментозної терапії визначаються показання до електроімпульсної терапії (лікування аритмії) або хірургічного лікування (ангіопластика, аортокоронарне шунтування); тренування механізмів адаптації (рухові режими, лікувальна фізична культура, масаж, фізіотерапія), формування адекватної психологічної реакції хворого на хворобу [1, с.39; 2, с.341].

Післялікарняний період реабілітації. Основними завданнями санаторного лікування хворих на ІХС є вторинна профілактика ІХС, розвиток компенсаторних кардіальних та екстракардіальних механізмів компенсації, підвищення та підтримання рівня фізичної працездатності [7, с.72].

Основні завдання диспансерно-поліклінічного етапу реабілітації є попередження прогресування ІХС, відновлення функцій серцево-судинної системи; підвищення толерантності до фізичних навантажень, відновлення працездатності хворих та повернення до професійної діяльності, раціональне працевлаштування хворих динамічне диспансерне спостереження за хворими, нормалізація психоемоційного стану організму та покращення якості життя [3, с.479].

Медична реабілітація, в першу чергу, базується на адекватній індивідуалізованій програмі медикаментозного лікування та зміні стилю життя пацієнта (раціональна дієтотерапія, руховий режим, психотерапія) [5, с.262].

В цілому доведено, що рухова активність, раціональне харчування та контроль маси тіла сприяють збереженню нормальної функції серцево-судинної системи в похилому віці. З іншого боку, до цього часу остаточно не з'ясовані питання належних параметрів фізичних тренувань (режим, тривалість, інтенсивність, тощо) у комплексному відновлювальному лікуванні пацієнтів літнього віку, хворих на ІХС. Оптимальним видом рухової активності вважають дозовану ходьбу, яка знижує загальну смертність серед людей похилого віку. Проте було з'ясовано, що для безпе-

чного повернення хворих до побутових навантажень велике значення мають резистентні тренування, спрямовані на збільшення сили м'язів [6, с.38].

Основа фізичної реабілітації для хворих похилого віку повинні складати тренування в аеробному режимі (ходьба) у поєднанні з індивідуально підібраними резистентними вправами низької або помірної інтенсивності. Застосування силових вправ є можливим лише за умови навчання хворих правильно-му подоланню статичного навантаження (без затримки дихання) та обов'язкового чергування резистентних вправ із вправами на розслаблення, дихальними вправами та динамічними навантаженнями низької або помірної інтенсивності [5, с.337].

Висновки. Таким чином, не зважаючи на весь обсяг проведених досліджень та запропонованих методик фізичної реабілітації для хворих на ІХС, участь пацієнтів похилого віку в програмах реабілітації все ще залишається недопустимо низьким. Окрім того, в умовах програми реабілітації можливо реалізувати всебічні підходи до зниження факторів ризику.

Адекватні фізичні тренування підвищують працездатність, поліпшують функцію серцево-судинної системи, розвивають тренувальний ефект. Робота м'язів, прискорюючи руйнування адреналіну, підтримуючого емоційне напруження, нормалізує функцію серцево-судинної системи й збудливість центральної нервової системи.

Список використаних джерел:

1. Зозуля І.С. Епідеміологія цереброваскулярних захворювань в Україні. *Український медичний часопис. Актуальні питання клінічної практики.* 2011. №5 (85). С. 38-41.
2. Медична та соціальна реабілітація : навчальний посібник / за заг. ред. І.Р. Мисули, Л.О. Вакуленко. Тернопіль : ТДМУ, 2005. 402 с.
3. Носков С.М., Маргазин В.А., Шкрєбко А.Н. и др. Реабилитация при заболеваниях сердца и суставов. Москва : ГЭОТАР-Медиа. 2010. 640 с.
4. Рекомендации по реабилитации при заболеваниях сердца / научн. ред. Д. Котко. Киев : Олимпийская литература, 2011. 240 с.
5. Старение и двигательная активность / ред. С.Дж. Джоунс, Д.Дж. Роуз. Киев : Олимпийская литература, 2012. 440 с.
6. Чаплинський Р.Б. Фізична реабілітація при серцево-судинних захворюваннях : навч. пос. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2013. 312 с.
7. Braith R.W., Beck D.T. Resistance exercise: training adaptations and developing a safe exercise prescription. *Heart Fail Rev.* 2008. №13 (1). P. 69-79.

In the article features of application of means of physical rehabilitation in the complex restorative treatment of patients with ischemic heart disease of the elderly are considered. The modern approaches to carrying out of physical training are determined. The application of means of physical rehabilitation has been analyzed.

Key words: ischemic heart disease, elderly age, training, physical rehabilitation.

Отримано: 20.04.2018

УДК 612.1

Ю. А. Лискун, студентка 3 курсу факультету фізичної культури

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ХВОРИХ ПРИ РОЗЛАДАХ ОБМІНУ РЕЧОВИН

У статті розглянуто особливості застосування засобів фізичної реабілітації у хворих з розладами обміну речовин. Проаналізовано причини виникнення ожиріння. Розглянуто особливості призначення збалансованого харчування, фізичних вправ, фізіотерапії при порушенні обміну речовин.

Ключові слова: здоров'я, ожиріння, харчування, фізична реабілітація, фізіотерапія.

Постановка проблеми. За даними ВООЗ, близько 30% населення в економічно розвинених країнах має масу тіла, що перевищує норму на 20% і більше. Відзначено, що ожиріння частіше спостерігається у жінок у вікових групах старше 50 років. Встановлено, що перевищення маси тіла порівняно з нормою на 10% збільшує смертність в середньому на 30%, тому ожиріння слід розглядати як важливу медико-соціальну проблему.

Метою дослідження є вивчення та розробка концепції формування здорового способу життя, занять фізичною культурою, аналіз особисто-орієнтовного, компетентісно-рефлексивного підходу до освіти і виховання людини схильної до ожиріння.

Обговорення результатів дослідження. Ожиріння – це захворювання, при якому в підшкірній клітковині і інших тканинах накопичується надмірна кількість жиру. Воно може

бути самостійним захворюванням (первинне ожиріння) або синдромом, що розвивається при різних ураженнях центральної нервової системи і залоз внутрішньої секреції (вторинне ожиріння). Такий поділ відповідає двом формам ожиріння: екзогенної та ендогенної. Екзогенне ожиріння – результат надмірного харчування при обмеженій руховій активності. Ендогенне ожиріння зумовлене або порушенням функцій залоз внутрішньої секреції або регуляції жирового обміну нервовими центрами (дисфункція гіпоталамуса) [2, с.22].

Ожиріння може розвинути в результаті порушення рівноваги між прийнятою їжею, і витраченою енергією, тобто підвищеного надходження їжі і зниження витрати енергії.

До ожиріння можуть призводити й інші несприятливі фактори [6, с.35]:

- генетичні фактори, зокрема – підвищена активність ферментів ліпогенезу; зниження активності ферментів ліполізу; підвищене споживання легкозасвоєваних вуглеводів;
- деякі хвороби, зокрема ендокринні захворювання;
- порушення харчування, порушенням харчової поведінки – психологічний розлад, що призводить до підвищеного прийому їжі;
- схильність до стресів;
- недосипання;
- психотропні препарати.

При ожирінні відбувається порушення балансу енергії, підвищується здатність до утворення жиру, відкладання його в жирових депо і утруднення виведення жирів з тканинних структур. При надлишковому надходженні харчових продуктів ліпогенез перевищує ліполіз, це призводить до відкладання тригліцеридів в жирових клітинах, що в свою чергу призводить до збільшення розмірів ліпоцитів. Гіпертрофія ліпоцитів є головним чинником ожиріння, так як обсяг ліпоцитів тісно корелює з показниками маси тіла і в результаті маса жиру в організмі збільшується в кілька разів [1, с.5].

Хворі ожирінням скаржаться на погане самопочуття, мінливість настрою, швидку стомлюваність, сонливість, біль в ділянці серця, задишку, набряки.

Важливе значення при лікуванні ожиріння має лікувальна фізична культура (ЛФК). Метод ЛФК є патогенетично обґрунтованим, так як фізичні навантаження стимулюють обмін речовин за рахунок підвищення швидкості окисно-відновних процесів і збільшення енерговитрат. Фізичні навантаження, правильно дозовані з урахуванням стану хворого будуть сприяти поліпшенню порушеного функціонального стану серцево-судинної системи і дихання, підвищенню працездатності пацієнтів [3, с.104; 5, с.48].

Під впливом тривалих помірних навантажень можна досягти більш сприятливих зрушень з боку жирового обміну, ніж при короткочасних інтенсивних навантаженнях.

Завдання фізичної реабілітації (ФР) при ожирінні [7, с.274]:

- поліпшення обміну речовин;
- активізація окислювальних процесів;
- посилення процесів розщеплення жиру;
- зменшення надлишкової маси тіла;
- усунення порушень в організмі, обумовлених ожирінням.

ФР хворих ожирінням здійснюється при всіх її ступенях, з урахуванням стану хворого, характеру клінічних проявів хвороби, стану кардіо-респіраторної системи, віку і тренованості хворого.

Ефективним засобом для схуднення є дозована ходьба, темп якої залежить від ступеня ожиріння і стану хворих. Так,

дуже повільна ходьба (60-70 крок/хв) рекомендується при ожирінні III ступеня без відхилень у стані здоров'я; ходьба в середньому темпі (80-90 крок/хв) – при ожирінні I-II ступеня з відхиленнями у стані здоров'я; швидка ходьба (100-120 крок/хв) при ожирінні без відхилень у стані здоров'я. При ходьбі необхідно звертати увагу на дихання. Дихати потрібно спокійно, глибоко, вдих повинен припадати на 1-2 кроки, видих 2-4 кроки, особливо це важливо на початку тренувань, щоб створити навички правильного чергування дихання з навантаженням [8, с.193].

З метою посилення обмінних процесів застосовують фізіотерапію, як тонізуючий та загартовуючий засіб при екзогенному ожирінні у вигляді гідропродур: обливання, душі, підводний душ масаж. При екзогенному ожирінні без серцево-судинних порушень показані теплові процедури: загальні гарячі ванни та гарячі сухоповітряні ванни. Ефективна в цих випадках також російська та російська лазні. Під впливом 10-хвилинного перебування в парній лазні при температурі 57-72°C вага тіла знижується в середньому на 0,51 кг [4, с.187].

Висновки. Отже, однією з основних причин виникнення ожиріння поряд з порушенням режиму харчування є зниження фізичної активності людини, тому проведення реабілітації з використанням фізичних вправ при даному захворюванні є досить аргументованим. Важлива роль при цьому, крім раціонального харчування з обмеженням жирів і вуглеводів, відводиться методиці проведення занять фізичними вправами при ожирінні відповідно до стану хворого.

В якості найбільш ефективного підходу, пропонується комплекс занять лікувальною фізкультурою у вигляді макроциклів, при цьому доцільно використовувати фізичні навантаження середньої інтенсивності, що сприяють посиленню витрат вуглеводів і активізації енергетичного забезпечення за рахунок розщеплення жирів.

Списки використаних джерел:

1. Амосова Е.М. Профілактика серцево-судинних захворювань: кожен лікар може більше, ніж він думає. *Therapia Український медичний вісник*. Київ, 2009. Вип. 1 (33). С. 5-7.
2. Микеник Дж., Берет Э.М. Ожирение и диета. *Новости медицины и фармации*. 2008. №21-22. С. 21-22.
3. Калинин М.И. Питание. Здоровье. Двигательная активность. Киев : Наук. думка, 1990. 176 с.
4. Ломака Ж.М. Взаимосвязь духовности человека с факторами, формирующей. здоровый образ жизни и здоровье. *Педагогика, психология та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. Харків, 2008. №11. С. 185-188.
5. Мітюков В.О., Томашевський В.І. Модифікація способу життя, рух і дихання по Бутейко. *Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Горлівка, 2008. С. 42-51.
6. Профілактика в первинних структурах охорони здоров'я : [посібник СІНДІ – Україна]. 1999. С. 19-60.
7. Романенко В.А. Двигательная способность человека. Донецк : Новый мир, 1999. 336 с.
8. Сущенко Л.П. Соціальні технології культивування здорового способу життя людини. Запоріжжя, 1999. 308 с.

In the article features of application of means of physical rehabilitation in patients with metabolic disorders are considered. The causes of obesity are analyzed. Peculiarities of the purpose of balanced nutrition, physical exercises, physiotherapy in violation of metabolism are considered.

Key words: health, obesity, nutrition, physical rehabilitation, physiotherapy.

Отримано: 27.04.2018

ВЕГЕТАТИВНИЙ ДИСБАЛАНС, ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ІНІЦІАЦІЇ ТА ПРОГРЕСУВАННЯ РІЗНИХ ПАТОЛОГІЧНИХ СТАНІВ

У статті розглянуто ланки вегетативної нервової системи. Проаналізовано ефекти симпатичної та парасимпатичної систем, особливості дисфункції вегетативної нервової системи. Охарактеризовано дисбаланс вегетативної нервової системи, як чинника виникнення та прогресування різних хвороб.

Ключові слова: вегетативна нервова система, дисфункція, дисбаланс, ризик, хвороби.

Постановка проблеми. Зрівноважене, гармонійне функціонування систем організму визначає здоров'я людини. Це твердження особливо стосується збалансованої роботи обох ланок вегетативної нервової системи (ВНС): симпатичної та парасимпатичної. Якщо одна з них починає переважати або знижує свою активність, формується дисбаланс, який може виявлятися цілою низкою захворювань. Зокрема, це розлади функції серцево-судинної системи на будь-якому її рівні, починаючи з порушення частоти серцевих скорочень (ЧСС), ритму серця, формування синдрому підвищеного артеріального тиску і закінчуючи розвитком фатальних, загрозливих для життя станів. Навіть за умови поступового наростання дисбалансу ВНС не можна повністю виключити загрози розвитку серцевої недостатності (СН), порушення коронарного кровотоку та ритму серця. Такий стан речей спонукає оцінити роль вегетативного дисбалансу, який може бути важливим фактором ризику серцево-судинних катастроф.

Метою статті є аналіз та оцінка ланок ВНС, ефектів симпатичної та парасимпатичної систем, особливостей дисфункції ВНС, дисбалансу ВНС, як чинника виникнення та прогресування різних хвороб.

Обговорення результатів дослідження. Основна функція ВНС полягає в підтримці функціонування життєво важливих органів, складається з двох основних ланок: парасимпатичної і симпатичної, які утворені, в свою чергу, різними відділами спинного мозку, гіпоталамусу, лімбічної системи, основи і кори головного мозку. Функціонування ВНС також включає цілу низку висцеральних (органних) рефлексів. Інформаційні сигнали від рецепторів внутрішніх органів надходять в автономні ганглії, основу головного мозку чи гіпоталамус, які реагують через чітко визначену рефлекторну дугу, яка замикається на певному органі, що дозволяє широко контролювати його функцію, практично не втручаючись в роботу інших органів [3, с.104].

Ефекти симпатичної та парасимпатичної систем у більшості випадків антагоністичні, чим забезпечується досягнення необхідного рівня її гармонізації. Більшість органів мають подвійну регуляцію. Саме збалансованість тонуусу симпатичної й парасимпатичної систем, який контролюється роботою гіпоталамусу, і дає необхідний зрівноважуючий ефект. Коли гіпоталамус активує симпатичну нервову систему, він одночасно пригнічує, інгібує парасимпатичний відділ, і навпаки [6, с.175].

Крім того, обидва відділи ВНС в тих чи інших ситуаціях можуть працювати цілком по-різному. Це досягається вивільненням їхніми нейронами різних медіаторів. Водночас кожен орган володіє тільки певною конфігурацією різних адренергічних (симпатичний відділ) і холінергічних (парасимпатичний відділ) рецепторів, що до певної міри обмежує його реакцію на сигнали, які надходять з центральних структур ВНС і, поряд з цим, індивідуалізує його, даючи можливість прицільно регулювати основні функції [1, с.358].

На противагу симпатичному відділу ВНС, який готує тіло до відповіді на подразник в умовах гострого стресу, парасимпатичний відділ контролює роботу внутрішніх органів у стані спокою. Основним елементом парасимпатичної нервової системи вважається десятий черепний нерв (блукуючий нерв, або *nervus vagus*), який підтримує базові функції організму і збереження енергії в період спокою й відновлення [8, с.419].

У стані спокою парасимпатичні імпульси, які прямують до травних залоз і гладкої мускулатури шлунково-кишкового тракту, переважають симпатичні. Відповідно, парасимпатична система, активуючи в основному енергоутворюючі та енергозберігаючі системи, пригнічує функції систем, які контролюють фізичну активність [4, с.76].

Хронотропна (частота серцевих скорочень) та інотропна (сила серцевих скорочень) функції серця в основному залежать від роботи автономної нервової системи цього органа, хоч впливи симпатичного та парасимпатичного її відділів визначаються реалізацією різних механізмів. ЧСС залежить від процесів, які відбуваються в клітинних мембранах синусового вузла, і залежать як від симпатичної, так і парасимпатичної нервової систем [2, с.41].

Дисфункція ВНС часто асоціюється з розвитком і прогресуванням хронічних неінфекційних захворювань людини і є ключовим механізмом їх виникнення і прогресування.

На даний час доведено, що вегетативний дисбаланс є вагомим фактором розвитку хронічної СН, яка належить до найбільш інвалідизуючих патологічних станів [1, с. 295].

Поряд з цим дисбаланс ВНС є важливим чинником ініціації та прогресування ішемічної хвороби серця (ІХС). Безпосередньою її причиною є атеросклероз – прогресуюче дегенеративне ураження артерій, яке проявляється формуванням атеросклеротичної бляшки та тромбуванням просвіту артерій з розвитком невідповідності між потребою й постачанням тканинам кисню. У свою чергу, погіршення кровопостачання тканин приводить до порушення балансу симпатичного та парасимпатичного відділів ВНС. На перших етапах такі порушення мають адаптаційний характер, та з часом, по мірі наростання незворотніх змін в ішемізованих тканинах та прогресування власне ішемічної хвороби, пристосувальні механізми тільки ще більше ускладнюють її перебіг і неминуче приводять до розвитку фатальних ускладнень [6, с.83].

Дисфункція автономної нервової системи асоціюється з високим ризиком смертності хворих на цукровий діабет. Це особливо стосується тих, хто переніс інфаркт міокарда, а також осіб похилого віку. Цей факт пояснюють схильністю хворих таких груп ризику до виникнення серцевих аритмій. Існує й інший бік цієї проблеми. Особи з діагностованим цукровим діабетом мають високий ризик виникнення дисфункції ВНС [7, с.210].

Все частіше з'являються публікації про вагомий вклад вегетативної дисфункції в патогенез формування метаболічного синдрому – патології, яка розповсюджується в сучасному суспільстві із загрозливою швидкістю [5, с.328].

Дисбаланс ВНС також має значення і при розвитку інших патологічних станів аж до тієї міри, що можна з упевненістю констатувати, що неузгодженість симпатичного та парасимпатичного відділів ВНС, зважаючи на їх багатогранну роль в підтримці внутрішнього гомеостазу організму, відіграє роль практично при будь-якій патології.

Висновки. Таким чином, основна функція ВНС полягає в підтримці функціонування життєво важливих органів. Ефекти симпатичної та парасимпатичної систем у більшості випадків антагоністичні, чим забезпечується досягнення необхідного рівня її гармонізації. Дисфункція ВНС часто асоціюється з розвитком і прогресуванням хронічних неінфекційних захворювань людини і є ключовим механізмом їх виникнення і прогресування. Дисбаланс ВНС є важливим чинником ініціації та прогресування ІХС та інших патологічних станів.

Список використаних джерел:

1. Вейн А.М., Вознесенская Т.Г., Воробьева О.В. и др. Вегетативные расстройства: клиника, лечение, диагностика / под ред. А.М. Вейна. Москва : Медицинское информационное агентство, 1998. 752 с.
2. Линець М.М., Андрієнко Г.М. Витривалість, здоров'я, працездатність. Львів, 1993. 131 с.
3. Парцерняк С.А. Вегетозы. Санкт-Петербург : Гиппократ, 1999. 176 с.

4. Реабилитация кардиологических больных / под ред. К.В. Лядова, В.Н. Преображенского. Москва : ГОЭТАР-Медиа, 2005. 288 с.
5. Свищенко Е.П., Коваленко В.Н. Артериальная гипертензия: практическое руководство. Киев : Моріон, 2001. 527 с.
6. Филиппов М.М. Психофизиология функциональных состояний. Киев : МАУП, 2006. 240 с.
7. Svacinová H. Baroreflex sensitivity in patients with type 2 Diabetes mellitus: effect of exercise training. *Scripta medica*. 2002. Vol. 75 (4). P. 209-214.
8. Tortora G., Grabowski S.J. Principles of Anatomy and Physiology. 10-th ed. New Jersey : John Wiley and Sons Ltd., 2003. 652 p.

In the article the links of the autonomic nervous system are considered. The effects of sympathetic and parasympathetic systems, features of autonomic dysfunction of the autonomic nervous system are analyzed. The disequilibrium of the autonomic nervous system, as a factor in the emergence and progression of various diseases, has been characterized.

Key words: autonomic nervous system, dysfunction, imbalance, risk, wheezing.

Отримано: 25.04.2018

УДК 796.433.2

О. М. Пинтак, студент 4 курсу факультету фізичної культури

ЗАСОБИ І МЕТОДИ РОЗВИТКУ ШВИДКІСНО-СИЛОВИХ ЯКОСТЕЙ МЕТАЛЬНИКІВ СПИСА НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ТРЕНУВАННЯ

У статті розглянуті методичні особливості розвитку та існуючі методичні підходи швидкісно-силових якостей метальників списа. На підставі наукової і науково-методичної літератури обґрунтовано можливість розвитку швидкісно-силових якостей метальників списа в навчально-тренувальному

Ключові слова: метальники списа, швидкісно-силова підготовка, техніка метання списа.

Одним з основних компонентів технічної підготовки метальників списа є миттєвий перехід від швидкого розбігу до кидка, що вимагає від спортсмена високого рівня розвитку швидкісно-силових якостей [3, с.4].

При цьому ключовою проблемою фізичної підготовки юних спортсменів в метанні списами є пошук ефективних засобів і методів розвитку швидкісно-силової підготовки. Це обумовлено недоліками системи підготовки спортивного резерву, пов'язаними з відставанням науково-методичного забезпечення навчально-тренувального процесу від сучасних вимог.

Предмет дослідження: методичні особливості розвитку швидкісно-силових якостей метальників списа.

Мета дослідження: виявити методичні особливості розвитку швидкісно-силових якостей метальників списа.

Завдання дослідження:

1. Вивчити теоретичні аспекти та існуючі методичні підходи швидкісно-силових якостей метальників списа.
2. На підставі наукової і науково-методичної літератури обґрунтувати можливість розвитку швидкісно-силових якостей метальників списа в навчально-тренувальному процесі.

При розвитку швидкісно-силових якостей слід схилитися до наступного педагогічного впливу: на самому початку навчально-тренувальної діяльності прийнято розвивати такі якості як швидкість, гнучкість, спритність. Потім використовуються вправи на розвиток швидкісних, силових і швидкісно-силових якостей: стрибкові вправи (стрибки з місця і з розбігу, в довжину і у висоту, многоскоки, потрійний, на скакалці, в глибину, вистрибування), метання, прискорення з обтяженнями, тренажерні пристрої – все це є засобами розвитку швидкісно-силових якостей. У сучасному спорті спортсмени широко використовують виконання в тренуванні вправи з високою інтенсивністю. Долаючи опір, спортсмени намагаються проявити найбільшу силу за короткий проміжок часу. Заключна частина швидкісно-силової підготовки присвячена розвитку витривалості. Засобами заключної частини навчально-тренувального заняття служать різноманітні фізичні вправи: після анаеробних навантажень – вправи аеробного характеру (повільний біг, дихальні вправи), після значних фізичних і психоемоційних навантажень – вправи, пов'язані з розслабленням м'язів і психогігієнічною саморегуляцією [4, с.316-323]. обов'язковою умовою розвитку швидкісно-силових якостей є багаторічна, цілорічна, систематичне тренування [5, с.27-30].

Одним з ефективних методів розвитку швидкісно-силових якостей є метод вправи (спосіб виконання засобів фізичної підготовки спортсмена, який визначає переважну швидкісно-силову спрямованість їх тренування впливу на організм). Згідно з дослідженнями Ю.В. Верхошанського (1988), виділяють ряд методів [1, с.120-124]: метод повторних максимальних зусиль (передбачає виконання вправи з високим

рівнем якісної характеристики руху; характерний вправами з великими обтяженнями і обмеженим числом повторень), повторно-серійний метод (в якості основного фактора виступає не велику вагу обтяження, а тривалість роботи з оптимальною вагою), ударний метод (заснований на ударному напрузі м'язових груп шляхом використання падаючого вантажу або ваги власного тіла; полягає в попередньому розтягуванні м'язів за рахунок зворотного руху, попереднього основного), комплексний метод (передбачає послідовне узгоджене і збалансоване за обсягом поєднання засобів швидкісно-силової спрямованості), метод багаторазових легких і середніх напружень (серійні навантаження методу не призводять до тимчасового виснаження нервово-м'язової системи; виконуючи серії з максимальною швидкістю, спортсмен повторює рух стільки разів, скільки це необхідно для забезпечення початкової зв'язку тканин з нервовою системою), метод контрасту (призначений для прямого перетворення максимальної сили в швидкість; після раптового зменшення опору відбувається руховий вибух, і подальша динамічна фаза може бути виконана з високою швидкістю), варіативний метод (ефективний метод розвитку швидкісно-силових якостей, що передбачає чергування швидкісно-силових вправ в ускладнених, звичайних і полегшених умовах.).

Найбільш ефективним способом контролю за ходом тренувального процесу і ростом спортивних результатів є тести (число підтягувань, віджимань, дальність метань, стрибків) і показники, що дозволяють оцінити рівень розвитку швидкісно-силових якостей метальників списа [2, с.183-184] (див. табл. 1).

Таблиця 1

Тести, що визначають рівень швидкісно-силових якостей метальників списа

№	Тест	Якість
1.	Стрибок у довжину з місця, м	Вибухова сила
2.	Стрибки на одній нозі, 30 м	Швидкісно-силовий показник м'язів ніг.
3.	Біг 60 м з ходу, с	Максимальна швидкість бігу
4.	Кидок ядра (4 кг) двома руками знизу вперед, м	Швидкісно-силовий показник м'язів ніг, тулуба, таза.
5.	Біг 30 м по сигналу, с	Стартова сила, максимальна швидкість біга зі старту.

Висновки. В останні роки в метанні списа застосовуються різноманітні технічні засоби, створені на основі сучасної технології, для навчання, тренування, реабілітації та діагностики.

У процесі вивчення науково-методичної літератури з проблеми дослідження можна сказати, що найбільш ефективним засобом системи швидкісно-силової підготовки є виконання вправ з максимальною інтенсивністю і високою швидкістю.

При цьому, розвиток швидкісно-силової підготовки повинно бути найбільш оптимальним, щоб різке підвищен-

ня швидкісно-силових якостей не привело до зниження результату [5, с.201-203].

Список використаних джерел:

1. Заціорский В.М. Физические качества спортсмена: основы теории и методики воспитания. Москва : Советский спорт, 2009, 200 с.
2. Круглик И.И., Шевчук А.В., Широканова Л.И. Гибкость – как физическое качество. *Научные стремления 2010* : материалы I Республиканской научно-практической конференции с международным участием. Минск, 2010. С. 183-184.
3. Мехриадзе В.В., Позюбанов Э.П., Ермолаев Б.В. Метание копья : пособие. Минск : БГУФК, 2010. 32 с.

4. Сулов Ф.П., Холодов Ж.К. Теория и методика спорта. Москва : Воениздат, 1997, 416 с.
5. Филин В.П. Скоростно-силовая подготовка юных спортсменов. Москва : ФиС, 2000. 247 с.

In this article the methodical peculiarities of development and existing methodical approaches of speed-strength qualities of spillway throwers are considered. On the basis of scientific and scientific-methodical literature, the possibility of development of speed-strength qualities of spear slivers in the training-training.

Key words: spillway throwers, speed-strength training, spit throwing technique.

Отримано : 27.04.2018

УДК 378.016:796

В. О. Поліщук, студентка 3 курсу факультету фізичної культури

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАЛУЧЕННЯ СТУДЕНТІВ ДО ОЗДОРОВЧОЇ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ У ВНЗ

Визначено перспективний напрям розв'язання проблеми залучення студентів до оздоровчої рухової активності, що передбачає врахування у процесі фізичного виховання студентів положень теорії самовизначення. Процес необхідно спрямовувати на досягнення студентами відповідної внутрішньої мотивації, що досягається адекватними діями викладача у напрямі задоволення психологічних потреб студентів: незалежності, компетентності, взаємодії у колективі.

Ключові слова: студенти, фізична активність, фізичне виховання, мотивація, самовизначення.

Постановка проблеми, аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі усвідомлюється виключне значення здоров'я студентської молоді як одного з найважливіших чинників успішного розвитку суспільства у різних сферах життєдіяльності. Ефективне вирішення цього завдання неможливе без належного організаційного та змістового забезпечення, як навчального процесу у вишах (ВНЗ), так і дозвілля студентів у позанавчальний час. Мова ведеться, насамперед, про систематичну фізичну активність студентів з оптимальними параметрами, оскільки саме вона є найдієвішим засобом успішного вирішення означеного завдання [2; 6].

Фізична активність студентів сьогодні забезпечується, передусім обов'язковими заняттями з фізичного виховання у ВНЗ. Проте така кількість навіть при оптимальних параметрах фізичних навантажень на кожному занятті не забезпечує досягнення оздоровчого, а тим більше розвивального ефектів [4].

Інший напрям фізичного виховання у ВНЗ, реалізація якого дозволяє усунути дефіцит фізичної активності студентів, – заняття фізичними вправами у позанавчальний час, передусім у секціях з видів спорту, що функціонують в навчальному закладі [6]. Необхідно зазначити, що відвідування таких занять є добровільним, а значить передбачає наявність у студентів відповідного бажання, так само як і використання ними у позанавчальний час інших форм занять фізичними вправами, – самостійних або групових самодіяльних. Беручи до уваги пріоритети студентів – виконання домашніх завдань, різноманітні інтереси, що не пов'язані з фізичною активністю оздоровчого спрямування, – реальність її систематичної реалізації студентами визначатиметься виключно відповідною мотивацією. Тому посилення у студентів такої мотивації є актуальним завданням сьогодення. Проте такі дослідження є поодинокими [8; 10], а спрямовані на вирішення означеного завдання в процесі фізичного виховання студентів першого-другого років навчання, враховуючи специфіку навчального процесу у вітчизняних ВНЗ, взагалі відсутні.

Мета дослідження полягала у визначенні стану сформованості мотивації студентів до фізичної активності оздоровчого спрямування та узагальненні сучасних концептуальних ідей і положень щодо її посилення.

Дослідження проводили, використовуючи загальнонаукові методи, а саме аналіз, систематизацію, узагальнення документальних матеріалів і даних наукової літератури. Використовували також метод анкетного опитування: за розробленою нами анкетною у 120 дівчат і 120 хлопців, які розпочали навчання у ВНЗ, вивчали стан сформованості у них мотивації до фізичної активності оздоровчого спрямування. Опрацьовували одержані дані методами математичної статистики.

Результати дослідження та їх обговорення. На сучасному етапі накопичено значну кількість емпіричних даних щодо норми та оптимальних параметрів фізичної активності учнівської молоді для досягнення оздоровчого ефекту. Необхідно зазначити, що цьому питанню вітчизняна наука приділяла увагу ще наприкінці XIX століття. Зокрема видатний вітчизняний дослідник О.Д. Бутовський [2] зазначав, що активність, яка передбачає використання фізичних вправ, повинна тривати щонайменше 1,5 години щоденно, а пріоритет (особливо при знижених кондиціях) необхідно надавати кількості повторень, а не інтенсивності виконання вправ. Конкретизують ці параметри останні результати вітчизняних дослідників [3; 4; 6]: оптимальними для учнівської молоді є 3-4 заняття фізичними вправами на тиждень, кожне триває щонайменше 30-45 хв., з інтенсивністю виконання вправ на рівні, що забезпечує споживання кисню у межах 55-60% від максимального, яке відповідає частоті пульсу 140-160 ск./хв¹.

За даними Р.С. Паффенбаргера [3] добова норма фізичної активності дівчат 17-22 років становить 3,6-4,8 годин, хлопців – 4,8-5,8, а тижнева – 7-12 при добових енерговитратах на рівні відповідно 3000 і 3500-4300 ккал/на добу або кількості локомоцій у межах 20-25 і 25-30 тисяч.

Наведені параметри є оптимальними для фізичної активності підтримуючої і рекреаційної спрямованості. Для досягнення розвивального ефекту вони будуть, передусім тривалішими, а також з переважним використанням фізичних навантажень, що сприяють розвитку анаеробних можливостей організму [1]. У зв'язку із зазначеним нормування параметрів фізичної активності дівчат і юнаків повинно передбачати декілька рівнів: I рівень (збереження здоров'я) – рухово-гігієнічний мінімум фізичної активності – передбачає щоденну ранкову гімнастику, загартовування і прогулянку перед сном; II (гармонійного розвитку) – рухово-загальнопідготовчий мінімум – передбачає заходи I рівня та 30-60 хв. активного відпочинку з використанням фізичних вправ; III (спортивної діяльності) – загальнопідготовчий оптимум – передбачає заходи II рівня та 3-6 години занять фізичними вправами на тиждень [6].

Дещо інший висновок робить О. Бар-Ор і Т. Роуланд [1]: кількість занять фізичними вправами на тиждень повинна становити від 2-3 до щоденних, кожне тривалістю 35-45 хв.; інтенсивність навантажень – 60-70% від максимального споживання кисню, що відповідає частоті пульсу на рівні 150-170 ск./хв¹; тривалість такої підтримуючої-тренувальної програми – 6-8 тижнів.

Отже на сучасному етапі досить точно визначено параметри фізичної активності для учнівської молоді, систематичне використання яких дозволяє покращити і підтримувати функціональні можливості організму на рівні, що забезпечує високі показники здоров'я.

Водночас результати проведеного нами дослідження, що було спрямоване на вивчення стану фізичної активності студентів, засвідчили таке. За даними анкетного опитування систематично здійснює таку активність у повсякденному житті тільки 33% студентів першого-четвертого років навчання, епізодично – 25% при тижневій тривалості у першій-другій роки навчання на рівні 1,3 години, у третій-четвертій роки – лише 0,54 години [5]. Головна причина такого результату в першій із зазначених груп – відсутність необхідних умов (22-26% респондентів) та фінансові труднощі (24-26%), у другій групі – відсутність інтересу (23-33%) та фінансові труднощі (21%).

Отже тижневий обсяг фізичної активності оздоровчого спрямування у більшості сучасних студентів (дівчат і хлопців) вітчизняних ВНЗ значно менший від мінімально необхідного, причому на фоні послаблення з роками навчання їхнього інтересу до такої активності.

У зв'язку з таким висновком систематизували дані про стан фізичної активності учнівської молоді розвинутих країн Європи і США на сучасному етапі. Необхідність такого дослідження пов'язували з дуже активною позицією і практичними діями цих країн у залученні молоді до фізичної активності оздоровчого спрямування, результатом яких може бути вища мотивація до її здійснення. Одержані дані засвідчили, що систематично, з параметрами не менше 30 хв п'ять або більше разів на тиждень, означену активність здійснює лише 15-20% студентської молоді [8; 10], епізодично без дотримання оздоровчих параметрів – 50-55%, а решта 30% взагалі не приділяють їй жодної уваги. Водночас виникає додаткова проблема: з тих, хто розпочав систематичні заняття фізичними вправами, більшість припиняє їх уже в перший рік [10].

Отже наведені дані дозволяють зробити декілька висновків. По-перше, дії держави з посилення мотивації молоді до занять фізичними вправами лише частково сприяють вирішенню цього завдання, але відзначаються практично нульовим ефектом у її підтриманні на такому рівні тривалості час. По-друге, проблема недостатньої фізичної активності значної частини молоді має глобальний характер, а один з реальних шляхів її розв'язання – формування у них відповідної мотивації і забезпечення її вияву якомога довше протягом індивідуального життя.

У зв'язку із зазначеним за доступними літературними джерелами проаналізували інформацію, пов'язану із сучасними концептуальними ідеями та положеннями щодо формування (посилення) мотивації учнівської молоді до фізичної активності оздоровчого спрямування. Спеціальним дослідженням [6] виявлено, що більшість вітчизняних дослідників надають перевагу відповідній освіті студентів, а значить певною мірою й актуалізації мотивів, пов'язаних з реалізацією фізичної активності оздоровчої спрямованості. До недавнього часу аналогічною була позиція більшості іноземних фахівців, а основу їхніх досліджень становили положення концепції суспільної освіти з питань фізично активного способу життя [10; 11]. Проте недостатня ефективність таких заходів у США [10] та Європі [9] зумовила пошук інших шляхів розв'язання означеної проблеми. У зв'язку з цим у сучасній психології мотивації фізичної активності провідних позицій набули положення теорії самовизначення, що в найбільш загальному вигляді полягають у такому.

Практичні заняття фізичними вправами та адекватні дії педагога (з організації занять, взаємодії учня з іншими членами групи) є визначальними у задоволенні психологічних потреб тих, хто займається, що є основою актуалізації їхньої мотивації до найвищого рівня, – за визначенням автора теорії самовизначення E.L. Deci [8] – «самостійної поведінки індивіда». Досягнення такої поведінки відбувається поетапно, а кожному етапу притаманний певний тип мотивації: від амотивації (відсутності мотивації), через зовнішню мотивацію до внутрішньої. Остання передбачає активність учня у зв'язку з причинами, що виходять зсередини (безпосередньо від учня) або пов'язані із самою діяльністю, тоді як зовнішній тип – активність учня у зв'язку з причинами, що надходять ззовні (від учителя, обставин).

Експериментально доведено [6] залежність рівня актуальної мотивації від ступеня реалізації психологічних пот-

реб, – збільшення останніх посилює, тоді як зменшення, навпаки – послаблює внутрішню і посилює зовнішню мотивації аж до можливої амотивації. Психологічними потребами, задоволення яких забезпечує найвищий рівень самовизначення учня (тобто внутрішню мотивацію), є: незалежність, компетентність, взаємодія з іншими учасниками певної колективної діяльності. Спонукальними у випадку зовнішньої мотивації будуть дії педагога, що, залежно від рівня самовизначення учня, передбачають застосування певного типу регулювання його активності: зовнішнього, інтроєртованого, визначеного і комплексного [9]. Останній тип регулювання активності учня зустрічається рідко, а зміст інших полягає у такому: зовнішнє регулювання – педагог пропонує учням різні стимули для їх досягнення; інтроєртоване і визначене регулювання – педагог акцентує увагу учнів відповідно на відчутті провини і важливості (необхідності) здійснення пропонованої фізичної активності.

На сучасному етапі виявлено три види внутрішньої мотивації учнів до фізичної активності оздоровчої спрямованості, що пов'язані з розумінням необхідності (подобаться займатися фізичними вправами), бажанням досягнення (задоволення від підвищення результатів) та відтворенням стимулювального ефекту (задоволення від емоційного підйому, що виникає під час діяльності) [11].

Іншим дослідженням [8] виявлено зв'язок між розумінням значення фізичного виховання та силою мотивації дітей підліткового віку до відповідної фізичної активності: педагогічні дії необхідно спрямовувати на задоволення їхніх психологічних потреб, що сприятиме посиленню внутрішньої мотивації, тобто досягненню самовизначеності щодо фізичної активності оздоровчого спрямування. Дії вчителя тут можуть бути такими: для задоволення потреби у незалежності – надавати учням право вибору видів фізичних вправ, стимулювати до участі в процесі виконання таких вправ (оцінку, похвалою) і до вдосконалення свого тіла, враховувати думку учнів у певних питаннях організації заняття, давати завдання для підготовки до заняття [9]. Для задоволення потреби учнів у компетентності дії вчителя повинні забезпечувати: відсутність акценту на порівнянні їхніх досягнень; помірні за складністю індивідуальні завдання; усвідомлення спроможності досягти мети, але тільки завдяки докладним зусиллям [6].

Сприяти задоволенню потреби у взаємодії з іншими членами групи (учнями класу) під час спільної діяльності можуть пропозиції вчителя щодо завдань, виконання яких потребує колективних зусиль, та стимулювання такого прагнення учнів [5].

Отже, залучення учнів до фізичної активності оздоровчого спрямування і закріплення відповідної мотивації у подальшому повинно здійснюватися діями вчителя (викладача), передусім у процесі фізичного виховання, враховуючи положення теорії самовизначення та бути спрямованими на досягнення внутрішньої мотивації учня до фізичної активності.

Висновки:

1. Нерозв'язаною на сучасному етапі залишається проблема посилення мотивації студентів до фізичної активності оздоровчого спрямування, що значною мірою зумовлено її неформованістю під час навчання у школі.
2. Сформованість мотивації до фізичної активності оздоровчого спрямування відзначається комплексом актуалізованих мотивів і ситуативних чинників, що спонукають індивіда до її здійснення та є відповідно відносно сталими і мінливими утвореннями, а вирішення цього завдання – одним з головних для фізичного виховання у ВНЗ.
3. Перспективним у вирішенні завдання з формування і посилення мотивації учнівської молоді до фізичної активності оздоровчого спрямування є теорія самовизначення, що передбачає досягнення ними відповідної внутрішньої мотивації завдяки адекватним діям викладача в процесі фізичного виховання у напрямі задоволення психологічних потреб, – незалежності, компетентності, взаємодії у колективі.

Подальші дослідження необхідно спрямувати на розроблення технології посилення мотивації студентів до систематичної фізичної активності у позанавчальний час, що

враховує положення теорії самовизначення і реалізується в процесі фізичного виховання у ВНЗ.

Список використаних джерел:

1. Бар-Ор О., Роуланд Т. Здоровье детей и двигательная активность: от физиологических основ до практического применения. Пер. с англ. И. Андреев. Киев : Олимп. л-ра, 2009. 528 с.
2. Бутовский А.Д. Собрание сочинений : в 4-х томах. Киев : Олимп. л-ра, 2009. Т. 3. 360 с.
3. Паффенбаргер Р.С., Ольсен Э. Здоровый образ жизни. Киев, 1999. 320 с.
4. Пильненький В.В., Леонова В.А. Методичні основи підвищення фізичної підготовленості і фізичного здоров'я студентів методом оздоровчого тренування : метод. рекомендації. Миколаїв : Деловая информация, 2004. 91 с.
5. Романова В.І., Леонова В.А. Методика підвищення фізичної підготовленості студенток вищих навчальних закладів на основі різних режимів фізичної активності : метод. рекомендації. Рівне : ППДМ, 2009. 165 с.
6. Юрчишин Ю.В., Скавронський С.П. Фізіологічні основи фізичного виховання студентської молоді : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута», 2015. 222 с.
7. Юрчишин Ю.В. Стан та особливості мотивації студентів до рухової активності оздоровчого спрямування на сучасному етапі реалізації фізичного виховання у ВНЗ. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту* : зб. наук. пр. Харків : ХДАДМ (XXIII), 2012. №4. С. 118-123.
8. Deci E.L., Ryan R.M. A motivational of approach to self: integration in personality. *Perspectives on motivation : nebraska symposium on motivation*. Lincoln : University of Nebraska Press, 1991. Vol. 38. P. 237-288.
9. Kilpatrick M., Hebert E., Jacobsen D. Physical activity motivation: a practitioner's guide to self-determination theory. *International Journ. of Sport Psychol.* Roma, 2002. №73 (4). P. 36-41.
10. Theobald M.A. Increasing student motivation: strategies for middle and high school teachers. California : Corwin Press, 2005. 145 p.
11. Yli-Piipari S., Watt A., Jaakkola T., Liukkonen J., Nurmi J.-E. Relationships between physical education students motivational profiles, enjoyment, state anxiety, and self-reported physical activity. *Journ. of Sports Science and Medicine*. 2009. №8. P. 327-336.

Identified promising direction of solving this problem of healthy motor activity that takes into consideration in the process of physical training of students of the theory of self-determination. The process should lead to the achievement of the students of the respective internal motivation, achieved adequate actions toward the teacher meet the psychological needs of students, independence, competence and interaction in the team.

Key words: students, physical activity, physical education, motivation, self-determination.

Отримано: 23.04.2018

УДК 796.012.1-057.87

К. Р. Райтаровський, студент 3 курсу факультету фізичної культури

ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОГО СТАНУ ШКОЛЯРІВ 6-7 КЛАСІВ ЗНЗ

У статті розглянути характерні для середнього шкільного віку фізіологічні та психічні особливості розвитку дітей 11-13 років; залежність фізичного розвитку організму від стадії статевого дозрівання; сучасні процеси прискореного фізичного розвитку школярів.

Ключові слова: учні, фізичне виховання, здоров'я, розвиток, підлітковий вік.

Актуальність дослідження. Середній шкільний вік називають підлітковим, перехідним від дитинства до юності. Цей вік є дуже визначальним в фізичному розвитку дітей. В організмі відбуваються значні перебудови.

Він співпадає з стрічкою бурхливого зростання організму. Для цього віку характерні нерівномірне дозрівання. Протягом цих років з'являються ознаки статевого дозрівання, відбувається перетворення хлопчика в юнака, дівчинки в дівчину. Зростання тіла в довжину переважає над зростанням у ширину; кінцівки ростуть швидше, ніж тулуб. Зберігається велика рухливість хребта, а отже, не виключаються і можливості його скривлення при неправильних положеннях тіла, однобічних і надмірних напруженнях. Розвиток м'язів відстає від загального росту тіла, під цим розуміють швидку стомлюваність підлітків при фізичній роботі.

Відомі дитячі фізіологи (Бисярина В.П., Леонтьева Н.Н., Сапін М.Р., Панина З.А.) визначають, що характерним для середнього шкільного віку є загальна перебудова органів і систем, значна інтенсифікація росту і розвитку організму. Перебудова організму спричинює збільшену загальну чутливість, змінюється динамічна рівновага між першою і другою сигнальними системами, відбувається ослаблення вищого функціонального рівня кіркової діяльності другої сигнальної системи. Особливістю розвитку серцево-судинної системи є його відставання від росту тіла. Це зумовлює підвищення втомлюваності організму. Також особливістю цього віку є статево дозрівання, яке характеризується лабільністю психіки, вегетативної нервової системи, відхиленнями у функціях серцево-судинної системи. У цей період інтенсифікуються процеси кіркової діяльності, скостеніння, розвитку скелетних м'язів. Ріст легень призводить до збільшення об'єму кожного вдиху, а також хвилинного об'єму дихання та життєвої ємкості легень.

Фізичний розвиток під впливом різних захворювань може змінюватися. За наявності розладів ендокринної системи спостерігаються суттєві зміни у фізичному розвитку – гігантизм, карликовість, нерівномірний розвиток окремих частин тіла. У дітей, які часто і тривало хворіють, особливо

хронічними захворюваннями, спостерігається сповільнення росту, зниження надбавок маси тіла, ослаблення тону м'язів, порушення статури, плоскостопість.

Вивчення питання фізичного розвитку дітей середнього шкільного віку є актуальним і ми детально зупинимось в даній роботі на його основних аспектах.

Мета роботи: проаналізувати стан фізичного розвитку дітей середнього шкільного віку (11-13 років).

Завдання роботи:

1. Вивчити вікові особливості фізичного розвитку середніх школярів.
2. Дослідити рівень фізичного розвитку підлітків 11-13 років.

Об'єкт дослідження: вікові особливості учнів загальноосвітніх шкіл.

Предмет дослідження: стан фізичного розвитку школярів.

Методи дослідження: метод визначення та аналіз науково-методичної літератури.

Фізичний розвиток – це закономірний процес становлення і зміни форм і функцій організму людини, який здійснюється під впливом умов життя, зокрема фізичного виховання. Фізичний розвиток залежить не лише від фізичного виховання, а й від цілої сукупності різних факторів і умов, суспільних і природних у тому числі і генетичних [7, с.15].

Під фізичним розвитком розуміють розміри і форму тіла, співвідношення їх віковій нормі. З фізичним розвитком тісно пов'язані моторний розвиток і статево дозрівання. Фізичний розвиток можна розглядати як зовнішню прояву адекватності процесів росту і розвитку умовам існування організму [3, с.12-13].

Підлітковий вік – це період особливого біологічного розвитку, статевого дозрівання, активізації гормональної функції статевих залоз, період найбільш активних змін у структурі всього розвиваючого організму [1, с.167].

Вік 11-13 років характеризується інтенсивним зростанням всього організму. Дане явище пов'язане зі статевим дозрі-

ванням, чим і відрізняється від фізичного розвитку молодших і старших школярів. Довжина тіла підлітків збільшується на 5-8 см. на рік, маса – на 4-8 кг.; зростає сила м'язів, розвивається серцево-судинна система, завершують розвиток чуттєві і рухові закінчення нервово-м'язового апарату, збільшується обсяг серця і легенів. Швидкі зміни, що відбуваються в організмі, ведуть до того, що підлітки недостатньо координовані, у них багато зайвих «кустастих» рухів. У той же час вони здатні успішно опанувати технікою складних рухів.

У віці 11-13 років швидко розвивається м'язова система. М'язи складають близько 29% усієї маси тіла. Одночасно зі збільшенням м'язової маси збільшується і сила м'язів. Найбільш інтенсивний приріст сили м'язів у дівчаток відзначається в 12 років, а у хлопчиків – в 13 років [4, с.69].

В середньому шкільному віці завершується формування у підлітка властивого йому морфотипа [12, с.113].

Має свої особливості розвитку серцево-судинна система підлітків. Частота серцевих скорочень складає в середньому 70-80 ударів за хвилину, збільшується товщина стінок, обсяг і маса серця, особливо лівого шлуночку. Темпи зростання і розвитку серця не однакові у хлопчиків і дівчаток. Якщо найбільше щорічне збільшення зростання серця в дівчаток спостерігається у віці 12-13 років, а у хлопчиків – у віці 13-14 років.

В середньому шкільному віці повністю формується система кровообігу, інтенсивно іде процес розвитку дихальної системи.

Рівень фізичного розвитку організму і якостей рухової діяльності залежить від стадії статевого дозрівання. Чим вища стадія статевого дозрівання у підлітка, тим вище його фізичні можливості і спортивні досягнення [12, с.130-141].

Підлітковий вік збігається з пубертатним стрибком зростання і фізичного розвитку. Початок цього процесу приходить у дівчаток на 11-12 років, а у хлопчиків на 13-14 років.

Процес статевого дозрівання зачіпає всі органи і системи організму. У цей період відбувається формування індивідуальної морфотипа людини із специфічними особливостями форми і розмірів тіла, співвідношення м'язової і жирової тканини. Завершуються процеси становлення типологічних особливостей поведінкових реакцій, характеристик особи підлітка. До специфічних особливостей перехідного періоду відноситься формування первинних статевих ознак (розвиток статевих залоз і статевих органів) і вторинних статевих ознак.

У підлітковому віці особливо яскраво виявляється акселерація. Акселерація – це процес прискореного фізичного розвитку дітей.

За даними досліджень, за останні 50-60 років середній зріст підлітків збільшився на 10 см.; маса – на 10 кг.; на 5 см. – окружність грудної клітки. У 60-70-х роках найвищий стрибок росту, наприклад, приходився в дівчаток на період між 11-12 роками, а у хлопчиків між 13-15,5 роками. Приблизно на цей же час приходився стрибок у масі тіла.

Найбільш яскраво акселерація виявляється в збільшенні багатьох антропометричних показників (зріст, маса тіла, коло грудної клітки та ін.). Діти стали вищого зросту, мають більшу масу тіла, ніж їх однолітки минулих десятиріч. За останні 100 років зріст підлітків в середньому збільшився на 12-20 см. Наголошується також більш раннє припинення зросту [8, с.257].

В цей час зібрана ще недостатня кількість наукових даних, що повністю розкривають вплив акселерації на рівень здоров'я. У ряді спостережень встановлений позитивний вплив акселерації на фізичний розвиток, більш легкий перебіг різних захворювань, поліпшення деяких психологічних якостей.

Не менш важливий і психологічний аспект підліткового періоду. Розвиток психіки підлітка характеризується підвищеною емоційністю.

Методи визначення показників фізичного розвитку підлітків називають антропометричними дослідженнями, які становлять сукупність методів вимірювання морфоно-

логічних особливостей людського тіла, і включають в себе вивчення таких ознак:

- соматоскопічних, до яких належать стан кістково-м'язового апарату, шкірних покривів, слизових оболонок, форма хребта, грудної клітки, ніг, статури, розвиток м'язів, ступінь жировідкладення, оцінка стану зубів, ступінь статевого розвитку та ін.;
- соматометричних, зокрема довжини тіла або зріст, маса тіла, обвід грудної клітки, обвід голови тощо;
- фізіометричних, а саме життєва ємкість легень, м'язова сила рук, станова сила, рівень артеріального тиску, частота пульсу [3, с.12].

Висновки. Підлітковий вік характеризується інтенсивним зростанням всього організму. Дане явище пов'язане зі статевим дозріванням, чим і відрізняється від фізичного розвитку молодших і старших школярів. Довжина тіла підлітків збільшується на 5-8 см. на рік, маса – на 4-8 кг.; зростає сила м'язів, розвивається серцево-судинна система, завершують розвиток чуттєві і рухові закінчення нервово-м'язового апарату, збільшується обсяг серця і легенів.

Характерним для середнього шкільного віку є загальна перебудова органів і систем, значна інтенсифікація росту і розвитку організму. Перебудова організму спричинює збільшену загальну чутливість, змінюється динамічна рівновага між першою і другою сигнальними системами, відбувається ослаблення вищого функціонального рівня кіркової діяльності другої сигнальної системи. Індивідуальна оцінка фізичного розвитку ґрунтується на антропометричних і описових ознаках, на урахуванні особливостей статури (конституціональних) школяра і на результатах лікарського дослідження в цілому.

Список використаних джерел:

1. Волков Л.В. Теория и методика детского и юношеского спорта. Киев : Олимпийская литература, 2002. 256 с.
2. Прокопова Л.І. Курс лекцій з теорії і методики фізичного виховання. Суми : СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2001. 206 с.
3. Сергієнко Л.В. Тестування рухових здібностей школярів. Київ : Олімпійська література, 2001. 427 с.
4. Спортивная физиология / под. ред. Я.М. Коца. Москва : ФиС, 1986. 240 с.
5. Холодов Ж.К., Кузнецов В.С. Теория и методика физического воспитания и спорта. Москва : Академия, 2002. 480 с.
6. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2001. 272 с.
7. Гальперин С.И. Анатомия и физиология человека (возрастные особенности с основами школьной гигиены) : учебное пособие. Москва : Высшая школа, 1974. 468 с.
8. Сапин М.Р. Анатомия и физиология человека (с возрастными особенностями детского организма) : учебное пособие. Москва : Академия, 1997. 438 с.
9. Панина З.А. Возрастная анатомия, физиология и школьная гигиена. Бийск : БПУ им. В.М. Шукшина, 2007. 133 с.
10. Сапин М.Р. Анатомия и физиология детей и подростков : учебное пособие. Москва : Академия, 2005. 432 с.
11. Леонтьева Н.Н. Анатомия и физиология детского организма (Основы учения о клетке и развитии организма, нервная система, опорно-двигательный аппарат) : учебник для институтов. Москва : Просвещение, 1986. 288 с.
12. Бисярина В.П. Анатомо-физиологические особенности детского возраста : учебник для училищ. Москва : Медицина, 1973. 223 с.

In the article to consider the physiological and mental characteristics of children 11-13 years old characteristic of secondary school age; the dependence of the physical development of the organism on the stage of puberty; modern processes of accelerated physical development of schoolchildren.

Key words: students, physical education, health, development, adolescence.

Отримано: 27.04.2018

ПСИХОФІЗИЧНИЙ СТАН СТУДЕНТІВ ПІД ВПЛИВОМ ЗАНЯТЬ ОЗДОРОВЧОЮ РУХОВОЮ АКТИВНІСТЮ

Дана праця висвітлює питання корисної дії занять загальною фізичною підготовкою студентів у вищих навчальних закладах; досліджується вплив цих занять на психологічний та фізичний стан майбутнього фахівця.

Ключові слова: загальна фізична підготовка, здоровий спосіб життя, студентська молодь.

Постановка проблеми. У сучасних умовах високого технологічного прогресу здоров'я молодого фахівця є одним з головних факторів при подальшому влаштуванні його на роботу.

Погіршення здоров'я студентської молоді, а надалі і молодого фахівця, з кожним роком має явну тенденцію до збільшення цього показника. Цьому негативному явищу сприяє багато різноманітних факторів, однак, самий значний фактор, це неправильний спосіб життя, негативне відношення до свого здоров'я, до навколишнього середовища, до занять фізичною культурою. В результаті чого у студентів знижується працездатність і продуктивність навчання, збільшується розумове і нервово-емоційне навантаження, погіршується психофізичний стан, що у тій чи іншій формі приводить до погіршення стану здоров'я людини або до захворювання організму в цілому. Ми згадуємо про наше здоров'я тільки у лікаря, коли вже маємо відхилення у здоров'ї або певне захворювання. Про те, як зберегти здоров'я, працездатність і активність, для повноцінного життя, запобігти виникненню хвороб, необхідно думати, починаючи зі школи і до глибокої старості протягом усього життя. Одним з головних засобів зміцнення і збереження здоров'я, фізичної активності, оптимального психофізичного стану, є заняття по загальній фізичній підготовці (ЗФП) або учбово-спортивні відділення (УСВ), тому що саме ЗФП найбільш позитивно впливає на моральний і психофізичний стан людини. З огляду на вище викладене, особливе значення в нашому вузі на заняттях по фізичному вихованню приділяється саме програмі ЗФП [1; 3; 4; 10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням ЗФП в країні і за її межами займалися багато відомих вітчизняних і закордонних фахівців у галузі фізичної культури і спорту: Л.П. Матвєєв, А.Д. Новиков, В.А. Головін, В.А. Маслякова, А.В. Коробок, В.А. Кабачків, С.А. Полієвський, А.А. Александров, Р.Т. Раєвський, В.І. Філінков, В.М. Заціорський, А.М. Максименко, В.Д. Мазниченко, А.М. Шлеміна, Н.І. Шарабакіна та ін.

Ці та інші автори розглядають безліч питань, пов'язаних з ЗФП. Розкривають особливості методики проведення навчальних занять по фізичному вихованню, заняття ЗФП студентів вузів та велику увагу приділяють професійно-прикладній фізичній підготовці.

Особливу увагу на навчальних заняттях по ЗФП вітчизняні і закордонні автори приділяють формуванню мотиваційних передумов до самостійних систематичних занять фізкультурою, формуванню в студентів глибоких знань по теорії і методиці фізичного виховання. Ці заняття сприяють зміцненню й удосконаленню в студентів психофізичної підготовки, розвитку базових фізичних якостей, практичних умінь і навичок, необхідних для подальшої продуктивної роботи протягом усього періоду трудової діяльності [2].

Мета роботи – визначити вплив занять загальної фізичної підготовки на психофізичний стан студентів вищих навчальних закладів.

Відповідно до мети нами були поставити такі **завдання**:

1. Показати ефективність організаційно-педагогічних основ занять ЗФП на студентах нашого вузу.
2. Розкрити позитивний вплив занять по ЗФП на психофізичний стан студентів.

Для реалізації поставлених задач нами були використані такі **методи**: огляд літературних джерел, тестування, педагогічні спостереження.

Організація дослідження. Фізична культура у вищому навчальному закладі – частина національної програми по фо-

рмуванню загальної і професійної культури особистості сучасного фахівця. Як навчальна дисципліна, обов'язкова для всіх спеціальностей, вона забезпечує профільну фізичну готовність, виховання усвідомленої потреби ведення здорового способу життя, є одним із засобів формування всебічно розвинутої особистості. Фізична культура є фактором зміцнення здоров'я, підвищує фізичний і психофізичний стан студентів у процесі професійної підготовки.

Основним цільовим завданням фізичної підготовки основного контингенту студентів є ЗФП. З ЗФП пов'язане досягнення фізичної досконалості – рівня здоров'я і всебічного розвитку фізичних здібностей, що відповідають вимогам людської діяльності у історично сформованих умовах виробництва, військової справи та інших сфер громадського життя. При цьому варто пам'ятати, що навіть досить висока загальна фізична підготовленість найчастіше не може забезпечити успіху в конкретній спортивній дисципліні або в різних видах професійної праці. Це значить, що в одних випадках потрібен підвищений розвиток витривалості, а в інших – сили і т.д., тобто необхідна спеціальна підготовка [1; 2].

Програма ЗФП у вузах нашої країни, розроблена для занять студентської молоді і спрямована на підвищення функціональних можливостей, загальної працездатності, є основною базою для спеціальної підготовки і досягнення високих результатів в обраній сфері діяльності або виду спорту. Реалізація цієї програми буде проходити більш ефективно при побудові методично правильних організаційно-педагогічних основ занять ЗФП. Процес якісного вирішення цього напрямку залежить від організаційно-педагогічних основ ЗФП, що спрямовані на вирішення наступних завдань: досягнення гармонійного розвитку м'язової системи тіла і відповідної сили м'язів; вдосконалення загальної витривалості; підвищення швидкості виконання різних рухів, загальних швидкісних здібностей; збільшення рухливості основних суглобів, еластичності м'язів; покращення спритності в найрізноманітніших (побутових, трудових, спортивних) діях, уміння координувати прості і складні рухи; навчитися виконувати рухи без зайвих напружень, опанувати вміння розслаблюватися [1; 3].

Для організації планомірної роботи з ЗФП у нашому вузі (Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка), кафедрою фізичного виховання створені спеціальні секції і групи, проводяться спортивні змагання.

При побудові занять по ЗФП дотримуються загальні методичні принципи фізичного виховання: свідомості й активності, наочності, індивідуалізації, систематичності, динамічності. Усі ці принципи відображають окремі сторони і закономірності виховного процесу. Жоден із зазначених принципів не може бути реалізований повною мірою, якщо ігноруються інші. І лише на основі єдності всіх принципів досягається найбільший ефект і доцільність занять ЗФП [1-3; 5].

Організаційно-педагогічна основа проведення занять ЗФП вказує на позитивний фізичний, функціональний і оздоровчий ефект. Це спостерігається, насамперед, зростанням фізичних якостей студентів, їх позитивних відносин до систематичних занять фізичними вправами, зібраністю в навчанні і підвищенню успішності, а також поліпшенням стану здоров'я в цілому.

Обговорення результатів дослідження. Дослідження ряду вітчизняних і закордонних авторів, а також спостереження й анкетування студентів нашого університету показали, що регулярні заняття ЗФП відіграють немаловажну роль у профілактиці серцево-судинних захворювань, у нормалізації систолічного артеріального тиску, зникненню болю у ділянці серця й ішемічних проявів на ЗКГ. Заняття ЗФП поліпшують скорочувальну здатність міокарда, збільшують

мережу коллатералій, підвищують вміст глікогену, білкових з'єднань і активність ферментів, необхідних для інтенсивної і тривалої роботи серця. На думку ряду авторів, фізичні вправи, особливо спрямовані на розвиток загальної витривалості, мають істотне значення в профілактиці атеросклерозу, сприяють зменшенню частоти розвитку коронарної хвороби. Основні фізіологічні показники в стані спокою в тренуваних осіб знаходяться на більш «ощадливому» рівні, а максимальні можливості при м'язовій роботі більш високі, ніж у нетренуваних людей [2-4; 6-7; 9].

При систематичних заняттях ЗФП істотно змінюються морфофункційні характеристики дихальної системи: розвиваються дихальні м'язи, збільшується загальна ємкість легень, відбувається фізіологічно доцільний розвиток капілярної мережі. Аналіз захворюваності осіб, що займаються масово-оздоровчими формами фізичної культури показав, що частота розвитку захворювання дихальної системи та частота загострень хронічних захворювань в них значно нижча, ніж у тих, які не займаються фізичними вправами [1; 2; 5].

При регулярних заняттях ЗФП сприятливі зміни спостерігаються і з боку опорно-рухового апарату: удосконалюються кровопостачання і нервова регуляція, у м'язах підвищується активність ферментів, що прискорюють аеробні й анаеробні реакції, покращується функціональна здатність суглобів.

Рціональні фізичні навантаження впливають на функціональний стан нервової, ендокринної системи. У тих людей, які займаються ЗФП, збільшується рухливість і підвищується урівноваженість нервових процесів, покращуються функціональні можливості щитовидної залози і коркової речовини нирок.

Слід зазначити, що досягнення необхідного оздоровчого ефекту при заняттях фізичними вправами зв'язано з рішенням ряду найважливіших питань, а саме: адекватністю фізичних навантажень на організм згідно з індивідуальними можливостями організму, підтримання упорядкованого всього життя належного рівня всебічної фізичної підготовленості, збереження міцного здоров'я та трудової активності.

Отримані спостереження викладачів, тестування, огляд літературних джерел дають нам право зробити наступні висновки:

1. Організаційно-педагогічні основи проведення занять ЗФП і отримані дослідження ряду авторів дають нам можливість вказати на позитивний фізичний, функціональний і оздоровчий ефект цих занять.

УДК 615.825:616.127-005.8

К. С. Сельський, магістрант факультету фізичної культури

ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ХВОРИХ ПІСЛЯ ІНФАРКТУ МІОКАРДА У ПІСЛЯЛІКАРНЯНИЙ ПЕРІОД

У статті розглянуто компоненти комплексної програми реабілітації, фізіологічні види фізичних навантажень. Проаналізовано переваги ступінчасто-зростаючого тренувального навантаження та застосування фізичної реабілітації в домашніх умовах. Охарактеризовано головну мету програм фізичних тренувань в домашніх умовах, фактори що впливають на процес реабілітації.

Ключові слова: інфаркт міокарда, реабілітація, програма реабілітації, фізичні навантаження, засоби контролю.

Постановка проблеми. Незважаючи на сучасні досягнення у лікуванні та удосконаленні технологій діагностики, вирішення проблеми попередження або мінімізації виникнення ускладнень у результаті перенесеного гострого інфаркту міокарда (ІМ), покращення якості життя хворих вимагає пошуку нових науково-обґрунтованих, безпечних і доступних реабілітаційних програм та методів оцінки їх ефективності.

Ефективне проведення реабілітаційних заходів із застосуванням фізичної реабілітації на різних етапах прискорює відновлення хворих, знижує захворюваність та смертність після ІМ, підвищує працездатність та соціально-побутову активність хворих внаслідок застосування фізичних вправ різної інтенсивності.

Метою статті є аналіз та оцінка компонентів комплексної програми реабілітації, фізіологічних видів фізичних навантажень, переваг ступінчасто-зростаючого тренувального навантаження та застосування фізичної реабілітації в домашніх

2. ЗФП відіграє важливу роль у зміцненні здоров'я, підвищенні рівня фізичної працездатності, здорового способу життя, впливає на позитивний психофізичний стан студентів у їхньому повсякденному житті.

Список використаних джерел:

1. Долженко Л. Оптимизация физического воспитания в вузе на основе учета уровня физического здоровья. *Олімпійський спорт і спорт для всіх* : IV Міжнар. наук. конгрес. Київ, 2000. С. 362.
2. Физическое воспитание : учебник / под ред. В.А. Головина, В.А. Маслякова, А.В. Коробкова. Москва : Высшая школа, 2003. 391 с.
3. Физическая культура студента : учебник / под ред. В.И. Ильинича. Москва : Гардарики, 2002. 448 с.
4. Пирогова Е.А., Иващенко Л.Я., Страпко Н.И. Влияние физических упражнений на работоспособность и здоровье человека. Киев : Здоровье, 2006. 152 с.
5. Дембо А.Г. Актуальные проблемы современной спортивной медицины. Москва : Физкультура и спорт, 1980. 294 с.
6. Мверсон Ф.В. Адаптация, дезадаптация к недостаточности сердца. Москва : Медицина, 2008. 344 с.
7. Муравов И.В., Боев В.А., Ракочин А.Г., Соколова И.Г. Пути и механизмы адаптации функций кровообращения к мышечной деятельности на разных этапах онтогенеза. *Актуальные проблемы возрастной физиологии*. Свердловск, 2003. С. 33-34.
8. Сорокин А.Л. Адаптация и управление свойствами организма. Москва : Медицина, 2007. 258 с.
9. Фарфель В.С. Физиология спорта. Москва : Физкультура и спорт, 2010. 164 с.
10. Юрчишин Ю.В. Стан та особливості мотивації студентів до рухової активності оздоровчого спрямування на сучасному етапі реалізації фізичного виховання у ВНЗ. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту* : зб. наук. пр. / за ред. С.С. Єрмакова. Харків : ХДАДМ (XXIII), 2012. №4. С. 118-123.

The questions of the effective of the classes in general Physical Training are considered by the students of the Higher Educational Establishment in the article. And also the impact of these classes on the further specialist's physical condition.

Key words: general physical training, healthy way of life, the student's youth.

Отримано: 26.04.2018

умовах, головної мети програм фізичних тренувань в домашніх умовах, факторів що впливають на процес реабілітації.

Обговорення результатів дослідження. Донедавна обов'язковим для пацієнтів після ІМ за необхідне вважали створення максимально щадного режиму. Тільки в останнє десятиліття ці погляди зазнали докорінних змін.

У доповіді експертів ВООЗ, присвяченій реабілітації хворих кардіологічного профілю, подані рекомендації щодо вдосконалення реабілітаційних програм. Комплексна програма реабілітації повинна складатися з трьох компонентів:

- 1) програми фізичних тренувань;
- 2) необхідної побутової рухової активності;
- 3) оцінки психосоціального професійного статусу хворого і надання йому консультативної допомоги за наявності певних проблем [1, с.448-450].

Загальновизнано, що перші тижні після виписки післяінфарктного хворого є досить важливими для виконання

реабілітаційних заходів, а також модифікації факторів ризику розвитку ускладнень серцево-судинної патології.

В організації фізичної реабілітації хворих після ІМ існує безліч спірних питань. Ряд авторів найбільш фізіологічним видом фізичних навантажень вважають дозовану ходьбу, особливо в домашніх умовах [3, с.56; 6, с.79]; інші надають перевагу тренуванню на велоергометрі, теренкуру, бігу, плаванню, гімнастиці у воді, ходьбі на лижах та іншим видам фізичної активності [2, с.113; 5, с.8].

Перевагу слід надавати реабілітаційним програмам з тривалим періодом спостереження, які включають навчання пацієнтів самоконтролю, консультування, психотерапевтичну допомогу, корекцію факторів ризику [9, с.303].

Доведено, що обов'язковою умовою успіху реабілітації хворих кардіологічного профілю є регулярне виконання фізичного навантаження [4, с.5].

Разом з тим, добір і дозування фізичних вправ для хворих після ІМ може викликати багато складнощів у зв'язку зі зміненою толерантністю організму хворого до фізичного навантаження. При цьому слід враховувати, що обсяг фізичного навантаження, з одного боку, повинен бути достатнім для досягнення тренувального ефекту, а з іншого, – одночасно безпечним для хворого, особливо в домашніх умовах.

Протягом останніх років публікуються результати наукових спостережень щодо переваги ступінчасто-зростаючого тренувального навантаження порівняно з рівномірно розподіленим, що є особливо актуальним для фізичних тренувань в домашніх умовах. Такий вид навантаження спричиняє стійку адаптацію серцевого м'яза до кризових станів [8, с.123].

Одним із перспективних напрямів розвитку фізичної реабілітації є її застосування в домашніх умовах, оскільки це безпечний, ефективний, дешевий і доступний вид реабілітації, що відповідає сучасним вимогам реабілітаційних програм.

Існують різні тренувальні програми дозованої ходьби для самостійних занять в домашніх умовах. Головною метою програм фізичних тренувань в домашніх умовах є збереження досягнутих результатів на попередніх етапах реабілітації, подальше покращення фізичного стану пацієнтів, а також акцентування уваги на модифікації факторів ризику [7, с.91].

Для об'єктивної оцінки фізичного стану хворих зі серцево-судинною патологією, визначення толерантності до фізичного навантаження використовують велоергометричне тестування, тредміл, стептест.

Важливим фактором, що впливає на процес реабілітації хворих після ІМ є не тільки правильно підібране фізичне навантаження, але й використання ефективних засобів контролю за станом адаптації на різних етапах реабілітації, що дозволяє не лише покращити адаптаційні резерви, забезпечити оптимальні умови для відновних процесів, але й запобігти виникненню ускладнень.

Висновки. Таким чином, для післяінфарктних пацієнтів потрібно застосовувати такі види фізичних навантажень, які є найбільш ефективними і одночасно безпечними

для пацієнтів саме цієї категорії, щоб отримати оптимальні результати швидшого і повноцінного відновлення функціональних можливостей серцево-судинної системи, покращення працездатності і повернення до трудової діяльності осіб з цією патологією у стислі терміни.

Принципово важливо акцентувати увагу на вдосконаленні реабілітаційних програм у домашніх умовах після виписки пацієнтів зі стаціонару.

Позитивний адаптаційний вплив на організм післяінфарктного пацієнта дають лише індивідуально підібрані за видом, обсягом, інтенсивністю, тривалістю фізичні навантаження, з урахуванням рухових режимів, функціональної класифікації за результатами проби з дозованим фізичним навантаженням.

Список використаних джерел:

1. Болезни сердца и сосудов. Руководство Европейского общества кардиологов / перевод с англ. под ред. Е.В. Шляхто. Москва : ГЭОТАР-Медиа, 2011. 1480 с.
2. Долецкий А.А. Кардиореабилитация. Москва : Медицинское информационное агентство, 2016. 240 с.
3. Медична реабілітація в санаторно-курортних закладах ЗАТ «Укрпрофоздоровниця» : метод. посіб. / за ред. Е.О. Колесника. Київ : ПП Купріянова, 2004. 312 с.
4. Следзевська І.К., Шумаков В.О., Бабій Л.М. та ін. Медична реабілітація хворих після гострого порушення коронарного кровообігу : метод. рек. Київ, 2004. 16 с.
5. Потылицина Н.М. Реабилитация больных, перенесших острый инфаркт миокарда и операции по реваскуляризации миокарда, на постстационарном этапе реабилитации. Красноярск, 2010. 35 с.
6. Реабилитация кардиологических больных / под ред. К.В. Лядова, В.Н. Преображенского. Москва : ГЭОТАР-Медиа, 2005. 288 с.
7. Серцево-судинні захворювання. Класифікація, стандарти діагностики та лікування кардіологічних хворих / за ред. В.М. Коваленка, М.І. Лутая, Ю.М. Сіренка. Київ : Асоціація кардіологів України, 2007. 128 с.
8. Швед М.І. Сучасні стратегії лікування та реабілітації хворих на інфаркт міокарда. Київ : Медкнига, 2015. 152 с.
9. Elliott M.A., Hand M., Armstrong P.W. et al. 2007 Focused update of the ACC/AHA 2004 Guidelines for the management of patients with ST-elevation myocardial infarction. *Circulation*. 2008. №117. P. 296-329.

In the article the components of the complex rehabilitation program, physiological types of physical activity are considered. The advantages of step-by-step training load and application of physical rehabilitation at home are analyzed. The main goal of the programs of physical training in home conditions, factors that influence the process of rehabilitation are described.

Key words: myocardial infarction, rehabilitation, rehabilitation program, physical activity, control means.

Отримано: 23.04.2018

УДК 612.812.2

К. О. Хомовська, студентка 1 курсу факультету фізичної культури

ЩОСЬ ІЗ ПАМ'ЯТТЮ МОЄЮ СТАЛОСЬ. ПРИЙОМИ УСПІШНОГО ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ

У статті проведений аналіз літературних джерел, які дають пояснення щодо причин погіршення пам'яті та методів її покращення. Розглянуто основні прийоми успішного запам'ятовування.

Ключові слова: пам'ять, причини погіршення, запам'ятовування, методи покращення, молодь.

Актуальність дослідження. Проблема пам'яті є однією з традиційних проблем класичної та сучасної психології та педагогіки. У різних наукових концепціях було здійснено спробу розкриття загально-психологічних та фізіологічних закономірностей пам'яті, яка вивчалася в різних аспектах. Наразі виникає необхідність актуалізації досліджень мнемічних процесів у студентської молоді, оскільки проблема погіршення пам'яті стає все більш розповсюдженою [1].

Мета дослідження – виявлення причин погіршення пам'яті сучасної людини та виокремлення методів покращення запам'ятовування.

Результати дослідження. Більшість пересічних громадян вважає, що проблеми із пам'яттю притаманні лише людям в похилому віці. Проте в нашому сучасному світі часто виникають проблеми з пам'яттю у молодих людей. Причини можуть бути найрізноманітнішими, наведемо основні: часті недосипання, хронічна втома, приймання антидепресантів, знеболювальних засобів, авітаміноз, черепно-мозкові травми, стрес, нервові виснаження, особисті проблеми [1].

Одна з основних причин проблем з пам'яттю полягає в зловживанні снодійними, оскільки ними користуються частіше і регулярніше, ніж іншими засобами. Снодійні викликають сонливість і загальмованість, притупляючи пильність і увагу. Аналогічний ефект зумовлюють деякі серцеві препарати [2].

Порушення пам'яті помітно у алкоголіків будь-якого віку: алкоголь знижує здатність до навчання і уповільнює розумові процеси, в результаті чого запис і зберігання інформації здійснюється неякісно. Наслідки алкогольного сп'яніння вельми довго позначаються на роботі головного мозку [3].

У курців ослаблена функція короткочасної пам'яті. У тих, хто викурюють більше однієї пачки цигарок в день вражені і візуальна, і вербальна види пам'яті [1].

Окремі гіпотензивні засоби здатні провокувати депресію і, отже, згубно позначаються на роботі пам'яті. Якщо вам раптом почала відмовляти пам'ять, перевірте спочатку, які лікарські препарати ви приймаєте [3].

Також існує багато фізичних розладів, які погано позначаються на функції пам'яті. Підвищений артеріальний тиск, цукровий діабет, захворювання щитовидної залози, наслідки анестезії, зниження слуху і зору, отруєння пестицидами, вітаміноз. Проблеми з пам'яттю виникають при різних пухлинах мозку, хоча останні провокують в основному епілепсію і порушення моторної функції організму та ін. [2].

Методи покращення пам'яті.

1. Перемикач пам'яті – використовують будь-який жест або рух, наприклад, з'єднання разом великого і вказівного пальців або підняття вгору великого пальця. Який би певний знак ви не вибрали, він створений для нагадування про те, що зараз треба бути особливо уважним і пильним. Завдяки цьому ви зможете запам'ятати усе, що необхідно [2].

2. Асоціації – це ключовий момент при відновленні в пам'яті якої-небудь події – коли вам треба якомога яскравіше уявити себе в ситуації, яку ви хочете згадати. Необхідно звертати увагу на обстановку, будівлі, людей навколо вас в цей момент. Щоб згадати забуте ім'я, уявіть собі і детальніше відновте першу зустріч з цією людиною. Згадайте, хто ще при цьому знаходився, де це відбувалося. Подумки привітайтеся з цією людиною, як при першій зустрічі, і уважно слухайте, як він говорить вам своє ім'я [1].

3. Рух для пам'яті. Більше рухайтесь, бо життя – це рух. Рух покращує кровообіг в головному мозку, та активізує психічні процеси, що забезпечують процеси опрацювання інформації. Тож танцюйте, займайтесь спортом або ж просто більше ходіть пішки. Займайтесь рукоділлям: вишивання хрестиком, бісером, плетіння, квілінгом. Такі вправи активізують пам'ять і роботу головного мозку в цілому. Оточуйте себе ароматами ефірних масел, які стимулюють процес запам'ятовування, наприклад, лимонним, м'ятним або розмариновим тощо [3].

4. Корисні продукти на вашому столі – це запорука вашого здоров'я. Наведений список корисних продуктів рекомендований для поліпшення пам'яті і ясності розуму [1-3].

- цільнозернові – для поліпшення пам'яті обов'язково включайте в свій раціон крупу, пшеничні висівки пшеничні паростки;
- горіхи – вітамін Е, який міститься в горіхах, запобігає погіршенню пам'яті; відмінне джерело вітаміну Е – зелені листові овочі, насіння, яйця, коричневий рис і цільнозернові;
- чорниця – екстракт чорниці допомагає від тимчасової втрати пам'яті;
- жирна риба – в рибі, олії з волоських горіхів і лляних насіннячок містяться кислоти омега-3, необхідні для

здоров'я нервової системи; у рибі міститься йод, який покращує ясність розуму;

- помідори – лікопен, потужний антиоксидант, що знаходиться в помідорах, допомагає позбутися від вільних радикалів, що ушкоджують клітини і призводять до недоумства;
- чорна смородина – вітамін С покращує жвавість розуму; один з кращих джерел вітаміну С – чорна смородина;
- шавлія – добре покращує пам'ять; в ній міститься потрібна олія, тому її теж бажано додати в свій раціон;
- брокколи – відмінне джерело вітаміну К, який покращує пізнавальну функцію і покращує роботу мозку;
- гарбузове насіння – жменя насіння в день – це рекомендована доза цинку, необхідного для поліпшення пам'яті і навички мислення.

5. Потрібно вивчати іноземні мови. Наприклад китайською весна буде 春天 (Chūntiān), а пам'ять 記憶 Jìyù.

6. Кофеїн. Так-так, ця речовина теж відноситься до стимуляторів пам'яті. Таким чином, чашка натуральної кави вранці – це не тільки смачно, але й корисно. Але кофеїн, і це доведено, покращує короткочасну пам'ять, перешкоджає погіршенню процесу запам'ятовування в середньому і старшому віці. Крім того, кофеїн може навіть бути одним із засобів боротьби з втратою пам'яті при хворобі Альцгеймера [3].

7. Денний сон. Так, медики стверджують, що денний сон поліпшує загальне самопочуття організму, включаючи нормалізацію роботи мозку. Крім того, денний сон здатний поліпшити психічний стан – тобто вплив стресів все ж нівельюється. Але, звичайно, далеко не всім це вдається [3].

8. Кожного разу по дорозі до вишу чи роботи, рекомендовано вигадувати новий маршрут для себе, яким потім і повертатися додому.

9. Використовуйте телефонні ігри для розвитку пам'яті.

10. Виконуйте щоденну рутину слабшою рукою.

11. Вимовляйте слова навпаки.

12. Робіть усі обчислення в голові.

13. Приймайте душ/ванну в темряві [3].

Висновки: Отже доведено, що розвиток пам'яті залежить від того, як забезпечено управління цим процесом. Особистість тільки тоді матиме вагомі успіхи, коли буде достатньо наполегливо докладати зусиль до запам'ятовування необхідного якнайбільше, загалом і в деталях. Адже пам'ять погіршується від неповного її використання.

Список використаних джерел:

1. Юрочко Ф. Вправи для вашого мозку. *Медицина світу*. 2008. №6. Т. 25. С. 347-352.
2. Вакарій М.І. Загальна психологія : навч. посібник для студ. психол. і педагог. спеціальностей. Львів : Край, 2005. 245 с.
3. Загальна психологія : підручн. для студ. вищ. навч. закладів / за заг. ред. акад. С.Д. Максименка. Київ : Форум, 2000. 305 с.

The article analyzes literary sources, which give an explanation of the reasons for the deterioration of memory and the methods of its improvement. The main techniques of successful memorization are considered.

Key words: memory, causes of deterioration, memorization, methods of improvement, youth.

Отримано: 26.04.2018

УДК 796.8:796.093.1

Є. В. Храмов, магістрант факультету фізичної культури

ОСОБЛИВОСТІ ТЕХНІКО-ТАКТИЧНИХ ДІЙ КВАЛІФІКОВАНИХ БОРЦІВ І ПАРАМЕТРИ ЗМАГАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті подано аналіз техніко-тактичних дій кваліфікованих борців та фактори, що вплинули на їх вдосконалення. Охарактеризовано особливості зміни змагальної діяльності які вплинули покращення видовищності та інтенсивності проведення поєдинків. Наведено статистичні дані щодо зміни техніко-тактичних дій та проаналізовано їх ефективність.

Ключові слова: боротьба, змагальна діяльність, техніко-тактичні дії.

Постановка проблеми. Принцип первинності змагань і вторинності тренування знаходить все більше підтвердження і безпосереднє застосування в практичній роботі тренерів. Результати аналізу змагальної діяльності вдається ефективно

використовувати при розробці методичних рекомендацій з підготовки спортсменів і керуванні тренувальним процесом. На основі аналізу змагань високого рівня оптимізуються правила, регламент і умови проведення самих змагань [1; 2].

Дослідження змагальної діяльності кваліфікованих борців дозволяють виявити основні тенденції розвитку боротьби, визначити значимість, результативність, надійність, ефективність і популярність різних ТТД, накреслити напрямки й завдання подальших досліджень, дати рекомендації для керування тренувальним процесом.

З проблеми аналізу змагальної діяльності виконано ряд системних досліджень. Завданням даної частини огляду є виявлення найбільш значимих характеристик ефективності змагального двобою борців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Однією з перших робіт цього напрямку є дослідження Н. Галковського, А. Новікова і Б. Шустина (1976). Автори при вивченні модельних характеристик найсильніших борців, починаючи з 1962 р. по 1974 р., аналізували результати виступів борців вільного стилю на першостях СРСР і міжнародних змаганнях [3].

Приблизно за цей же період часу (до зміни правил змагань у 1975 році) В. Шуміліним і А. Морозовим був виконаний аналіз складу ТТД ведучих борців вільного стилю під час проведення ряду відповідальних змагань. Зокрема, фіксувалася кількість оцінених ТТД як у стійці, так і в партері окремо. Виявилось, що в 1000 сутичках було проведено 3081 ТТД, у тому числі 774 (24,8%) у партері і 2317 (75,2%) у стійці. Співвідношення різних ТТД у стійці таке: збиванням з різними захопленнями – 1560 (67,3%); кидки нахилом, «млином», через спину, прогином, переводом – 754 (32,7%). З 1560 ТТД збиванням 1170 (75%) приходилося на захоплення супротивника за ногу (ноги). Ці прийоми виявилися найбільш ефективними. Автори роблять висновок, що прийоми збиванням захопленням ніг (ноги) в даний час найбільш ефективні.

Мета дослідження полягала в ретроспективному аналізі техніко-технічних дій кваліфікованих борців і параметрів змагальної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Аналіз результатів анкетування 100 найсильніших борців, показав, що найчастіше вони використовують такі ТТД: збивання з захопленням ніг – 90 борців; збивання з захопленням ноги і голови зсередини – 92; збивання з захопленням голови зовні – 91; кидки «млином» – 37; різні перевороти – 28; збивання зачепом зовні з захопленням тулуба чи тулуба і голови – 24; кидки через спину – 14; кидки прогином – 13; відхвати й відбиви – 9. З відповідей можна побачити, що найчастіше борці вдаються до збивань захопленням за ногу (ноги). При цьому як тактичні дії, найчастіше борці використовують різні прийоми виведення з рівноваги.

У 1974 році в Ленінграді за дорученням ФЛА були проведені експериментальні змагання з метою корекції правил боротьби. Оцінювалися такі середні, в розрахунку на одну сутичку, параметри змагань: кількість ТТД, одержані бали, попередження, виконані складні ТТД, перемоги на туше, перемоги з явною перевагою за балами, перемоги за дискваліфікацією, оцінка (окремо) прийомів на 1, 2, 3 бали і складних. Виявилось, що боротьба за експериментальними правилами стала більш видовищною; за всіма важливими показниками змагань спостерігався приріст значень: збільшилася кількість прийомів у сутичці, кількість складних прийомів, туше та ін.

У 1975 році Міжнародна федерація боротьби затвердила нові правила. Це значно вплинуло на склад і структуру двобоїв, збільшилася кількість прийомів, які застосовувалися, підвищилася видовищність боротьби.

У 1981 році ФЛА знову змінила правила проведення змагань з регламентом борцівського двобою 2 періоди по 3 хвилини з однохвилинною перервою. При боротьбі за цими правилами ще більше проявилася тенденція зменшення розмаїтості ТТД у партері.

Тактико-технічні особливості використання атакуючих дій у змагальних сутичках з вільної боротьби спортсменів

високого класу були проаналізовані З. Чочарасем. Провідні спортсмени здебільшого використовували тактику атакуючого ведення боротьби. Двобої, що мали явно виражений атакуючий характер, склали 41,7%. Найбільш результативними є перші хвилини зустрічі, а основною атакуючою дією – «кидок із захопленням за ногу». Показано, що в структурі атакуючих дій вільної боротьби переважають складні технічні дії, що вимагають спеціальної підготовки. У той же час у літературі відсутні рекомендації з тактичних варіантів застосування складних атакуючих дій і оптимальних тактичних планів.

У 1983 році правила, запропоновані в 1981 році, були остаточно затверджені. При рівному рахунку за цими правилами перемога присуджувалася тому, хто виграв останній бал чи виконував складну ТТД. Однак у 1988 році регламент сутички було переглянуто. Тривалість сутички складала вже 5 хвилин без перерви; додатковий час у 3 хвилини давався у випадку, якщо рахунок не перевищував 3 балів, а сутичка в цьому випадку продовжувалася до першого виграного бала. У 1999 році регламент сутички знову був переглянутий: він визначався в два періоди по 3 хвилини з 30 секундною перервою; додатковий час у 3 хвилини давався у випадку нічиєї або при рахунку, який не перевищує 3 бали.

Висновок. Поданий аналіз показує, що змагальна діяльність – це складна багатофакторна система, що характеризується великою кількістю параметрів, які вимірюються й розраховуються. Узагальнюючи досвід аналізу характеристик змагальної сутички, у роботах [4; 5] запропоновано методичний прийом, що дозволяє розчленувати сутичку на окремі дії і виділити епізоди активності, підпорядковані реалізації конкретної мети спортсмена. Виявилось, що за кількістю дій, які виконуються в усі три періоди сутички переможці й переможені практично не відрізняються; при цьому відсоток реалізованих дій (44-45%) у переможених не змінюється протягом усього двобою, у той час як у переможців він наростає від періоду до періоду (від 59 до 66%). Дані результати автор пов'язує зі структурою тактичних дій в атаці і двобою в цілому.

Список використаних джерел:

1. Акопян О.А., Новиков А.А. Анализ-синтез спортивной деятельности в борьбе как соревновательный фактор совершенствования методики тренировки. *Науч. тр. ВНИИ физ. культуры*. Москва, 1996. С. 21-31.
2. Новиков А.А., Шустин Б.Н. Тенденции исследования соревновательной деятельности в спорте высших достижений. *Современный олимпийский спорт* : тез. докл. междунар. науч. конгр. Киев, 1993. С. 167-170.
3. Галковский Н.М., Новиков А.А., Шустин Б.Н. Модельные характеристики сильнейших борцов в вольной борьбе. *Спортивная борьба*. 1976. С. 9-11.
4. Пугачев В.И., Пугачев В.И., Сиротин О.А. Метод повышения надежности соревновательной деятельности борцов. *Спортивная борьба*. 1982. С. 47-48.
5. Поцеваев А.И. Функциональное состояние центральной нервной системы и мышечного аппарата борцов. *Спортивная борьба*. 1982. С. 11-12.

The analysis of technical and tactical actions of skilled fighters and factors that influenced on their perfection are given in the article. The features of change of contention activity are described that influenced improvement of spectacle and intensity of realization of duels. Statistical data over are brought in relation to the change of technical and tactical actions and their efficiency is analysed.

Key words: fight, contention activity, technical and tactical actions.

Отримано: 25.04.2018

ЛІКУВАЛЬНО-ПРОФІЛАКТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ *CAMELLIA SINENSIS* L

У статі досліджується застосування чаю не лише як звичайний харчовий напій, а його вплив на спосіб життя, і вживання його з лікувальною метою. Чай застосовується для зменшення запалення, поліпшення кровообігу, лікування інфекцій, «очищення» організму і забезпечення розумової діяльності та психічної рівноваги.

Ключові слова: чай, ферментація, кофеїн, катехіни, спосіб життя, фармакологічні властивості.

Постановка проблеми. Археологічні дослідження виявили, що настої і відвари листя різних рослин (можливо і чаю) люди могли вживати понад 500 тис. років тому. Китайська легенда свідчить, що вживання чаю започаткував у 2737 р. до н. е. імператор Шен Нунг, відкривши для себе напій із приємним ароматом і освіжаючим смаком, коли сухе листя випадково потрапило у киплячу воду.

Мета роботи – висвітлити основні фармакологічні властивості *Camellia sinensis* L.

Виклад основного матеріалу. Листки *camellia sinensis* скручують і висушують відразу після зривання, при цьому інактивується ензим поліфенолоксидаза, який зумовлює окислення катехінів, до полі- і олігомерних похідних – теафлавінів і теарубігінів. З одного чайного куща отримують декілька сортів чаю, це залежить від способу його обробки, і чим менша обробка, тим більше корисних речовин зберігається [2].

Відповідно вміст катехінів (флаван-3-олів) у зеленому чаї найвищий – до 30% сухого залишку екстракту. До інших складників чаю належать флавоноли (кверцитин, рутин і кемпферол), кофеїн, фенолові кислоти, теанін. Чорний чай піддають ферментації, вміст катехінів у ньому багато менший (3-12% сухого залишку екстракту), натомість теафлавіни і теарубігін становлять 2-6% і 10-20% сухого залишку екстракту, саме вони визначають колір і аромат чорного чаю. Горнятко зеленого чаю (1 г сухого листя на 100 мл води із запарюванням упродовж 3 хв.) містить: 250-350 мг сухого залишку екстракту чаю, 30-42% катехінів і 3-6% кофеїну [1; 2].

Чай містить більше ніж 200 біологічно активних компонентів, які в комплексі позитивно впливають на організм людини. У деяких сортах чорного чаю (Riston, Lipton, Heritage Quality) вміст кофеїну сягає 8-11%, що відповідає 40 мг кофеїну у стандартній чашці.

Найліпше вивченою властивістю поліфенолів чаю є їх антиоксидантна активність – у зеленого чаю вона сильніша, ніж вітамінів С і Е. Поліфеноли зв'язують активні радикали кисню й азоту, зменшуючи їх шкідливий вплив на ліпідні мембрани, білки і нуклеїнові кислоти [3].

Властивості зеленого чаю: зелений чай може запобігати метастазуванню пухлин і шляхом взаємодії з іншими ензимами; підвищує стійкість зубів до пошкодження каріогенними бактеріями, пригнічує утворення нерозчинних у воді глюкозаної і молочної кислот, які сприяють адгезії цих бактерій до емалі та утворенню зубного нальоту і каменю; зменшує запах з рота завдяки пригніченню росту відповідних бактерій; одним із можливих механізмів протективної дії чаю на серцево-судинну систему вважають пригнічення поліфенолами чаю окислення ліпопротеїдів низької густини, яке бере участь у розвитку атеросклерозу; має захисний вплив на слизову оболонку травного каналу; пригнічує ріст *Helicobacter pylori*. У Японії вживання жінками понад 2 л зеленого чаю на добу супроводжувалося зниженням захворюваності на всі види раку [2; 3].

У чашці чаю міститься 40 мг кофеїну, для порівняння: у філіжанці кави 75-100 мг. Деякі вважають, що кофеїн призводить до гіпертензії, дегідратації, тривоги, безсоння та вад розвитку плоду, натомість інші відзначають його позитивний

вплив на когнітивну спроможність, фізичну витривалість, втому – при вживанні в добовій дозі 60-400 мг. на добу [1].

Під час споживання чаю виявлено зниження удвічі частоти серцевих нападів серед осіб, які пили хоча б горнятко чорного чаю на день, порівняно з тими, хто не пив чаю взагалі, натомість у дослідженні серед чоловіків, що пили чорний чай, виявлено підвищену частоту ІХС [3].

Припускали, що молоко (яке зазвичай додають до чаю у Великобританії) порушує абсорбцію катехінів. Однак наступні дослідження не виявили зниження рівня катехінів у плазмі при додаванні молока до чаю. І все ж такі вважають, що молоко знижує антиоксидантну активність чаю. Дослідження, проведене у північній Італії, засвідчило захисний вплив чаю щодо раку ротової порожнини, глотки і гортані. Загалом досліджень щодо частоти раку при вживанні чорного чаю небагато, відзначають, що споживачі чорного чаю здебільшого живляться типовою «західною» дієтою, яка несприятлива щодо раку травного каналу. Чорний чай є незалежним протективним фактором щодо перелому стегна в чоловіків, вживання 4 і більше горняток чаю на добу супроводжувалося суттєвим підвищенням мінеральної щільності кісток у жінок похилого віку [1; 3].

Висновки. Чай, кава, червоне вино – усі ці напої супроводжують людство тисячоліттями. І, якщо шкідливість таких давніх «супутників» цивілізації як тютюн чи опій уже давно перестала бути питанням принципових дискусій (ідеться лише про обсяг медичних і соціальних збитків), то названі напої є предметом для розмови не лише за столом чи у рекламі, а й на дуже серйозному рівні серед вузьких фахівців.

Однак, якщо раніше аргументами були лише дослідження хімічного складу та результати експериментів, то в епоху доказової медицини «важкою артилерією» стали дані продуманих епідеміологічних досліджень з урахуванням різних спотворюючих чинників (віку, фонові патології, інших звичок), кількості випитого напою тощо. Мірилом стали захворюваність, насамперед, на фатальну в масовому масштабі патологію – серцево-судинні ураження, онкозахворювання та, відповідно, смертність від них. То все-таки – що пити і скільки?

Список використаних джерел:

1. Тумак І. Улюблені напої – пити чи не пити?. *Медицина світу*. 2008. Т. 25. С. 279-287.
2. Gardner E.J., Ruxton C. H.S., Leeds A.R. Black tea –helpful or harmful? A review of the evidence. *Europ. J. Clin. Nutr.* 2007. Vol. 61. P. 3-18.
3. Koo M.W.L., Cho C.H. Pharmacological effects of green tea on the gastrointestinal system. *Europ. J. Pharmacol.* 2004. Vol. 500. P. 177-185.

The article investigates the use of tea not only as a regular food drink, but its effect on lifestyle and its use for therapeutic purposes. Tea is used to reduce inflammation, improve blood circulation, treat infections, «cleanse» the body and ensure mental activity and mental balance.

Key words: tea, fermentation, caffeine, catechins, lifestyle, pharmacological properties.

Отримано: 25.04.2018

ЗАЛЕЖНІСТЬ РІВНЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ ВІД СПОСОБУ ЖИТТЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У даній статті досліджується стан фізичного виховання та здорового способу життя сучасної студентської молоді. Вивчається рівень фізичної підготовленості студентів, їх думку про фізичну культуру в університеті та власному житті.

Ключові слова: фізичне виховання, здоровий спосіб життя, фізичний розвиток, фізична підготовленість, студенти.

Постановка проблеми. Стан екології, стреси, малорухомий спосіб життя призводять до значного погіршення здоров'я та, як наслідок, фізичного стану молоді. За останні 10 років в світі спостерігається стійка тенденція до зниження рівня фізичної підготовленості населення. Понад 50% всієї студентської молоді, згідно з результатами тестування, мають незадовільну фізичну підготовку. Ці факти свідчать про необхідність змін у системі фізичного виховання студентської та учнівської молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До списку країн, в яких фізичний розвиток молоді знаходиться на доволі низькому рівні, потрапили, насамперед, США, Канада, Англія, Фінляндія та ін. (Н. Lerch, 1991; Beer, 1991) [6].

Не краща ситуація спостерігається і в Україні. Як зазначено в цільовій комплексній програмі «Фізичне виховання – здоров'я нації», 90% дітей, учнів та студентів мають відхилення у стані здоров'я. Протягом останніх 7 років на 41% збільшилась кількість студентів, віднесених за станом здоров'я до навчальних секцій фізичної реабілітації [3].

З початку 90-х років майже на 700 тисяч скоротилась кількість підлітків, що займаються оздоровчою руховою активністю в спортивних секціях та клубах [6]. Результати тестування, проведеного за останні 8 років показали, що з загальної кількості студентів мінімальні вимоги виконало лише 21,5% чоловіків і 27,1% жінок, а на початку навчального року всі вимоги тестування виконує 25,2% усіх чоловіків основного відділення та 39,6% жінок [1]. Причина цього полягає в: одно-дворазовому занятті на тиждень; зменшенні до мінімуму рухових можливостей студентів під час сесії; недостатній інтенсивності та стандартності навантажень; великій чисельності (30 і більше студентів) навчальних груп; недостатньому матеріально-технічному забезпеченні навчального процесу та ін. (Соломонко В.В., Пацевко А.Й., Приставський Т.Г., Стахів М.М., 2001).

Слід пам'ятати, що молодь потрапляє до вищих навчальних закладів із певною фізичною підготовленістю (на жаль, незадовільною). Понад 50% школярів не можуть скласти нормативних вимог. «Сприяють» цьому соціальний, генетичний, екологічний фактори; шкідливі звички; недостатня рухова активність; невідповідність школярів дбати про свій фізичний стан; недостатній професіоналізм вчителів, розбіжність програм з фізичного виховання у школах та ВНЗ та недостатній рівень фізичного виховання у школах (Зварищук О.М., 2002).

В тих умовах, що склались сьогодні, викладач фізичного виховання повинен враховувати сучасні технології, знання та використовувати навіть мінімальні шанси для покращення фізичного стану генофонду України [4].

Оскільки у 60 % студентів інтерес до занять фізичною культурою формується до навчання у ВНЗ, у 22% – на I курсі, а у 18% всього студентства цей інтерес так і лишається неформованим до кінця навчання (Фалькова Н.І., 2002 р.).

На підставі досліджень встановлено, що факторами підвищення рівня фізичної підготовленості студента є:

- систематичні заняття оздоровчою руховою активністю;
- профілактика захворювань;
- загартування організму;
- раціональне харчування;
- боротьба із шкідливими звичками;
- активний відпочинок (Дутчак М.В., 2010; Поташнюк Р.З., 2011; Юрчишин Ю.В., 2012).

Беручи до уваги соціально-психологічний портрет молоді України, необхідно (Драчук А.І., 2001):

- посилити гуманістичну спрямованість фізичного виховання, звертати увагу на мотивацію занять ФК і С;

- активно залучати студентів до здорового способу життя (оскільки сучасне студентство є терпимим до паління, вживання алкоголю та наркотиків);
- обмежити використання в процесі занять фізичними вправами, які прищеплюють агресивність поведінки та привчають до культури насилля.

І, зважаючи на те, що значна кількість фахівців (Боднар І.Р., 2000; Шупейко М.Н., Сисоєв Н. В. та ін.) вказують на погіршення стану здоров'я студентів під час навчання у ВНЗ, сама програма з фізичного виховання потребує значних змін.

Мета роботи: дослідити рівень фізичного розвитку студентів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та на підставі отриманих даних виявити шляхи оптимізації процесу фізичного виховання.

Організація досліджень. З метою визначення рівня зацікавленості студентів фізичною культурою і спортом та виявлення шляхів вдосконалення процесу фізичного виховання молоді, студентам Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка була запропонована анкета, яка включала в себе 26 питань, пов'язаних з процесом їх фізичного виховання. В дослідженнях взяло участь 150 хлопців та дівчат I-IV курсів факультетів університету. Анкетування проводилось анонімно та в позанавчальний час.

Для контролю за динамікою фізичної підготовленості студенти склали низку нормативних тестів. В кінці навчального року (травень) в рівних умовах студенти склали 8 контрольних нормативів, які дають можливість об'єктивно оцінити рівень фізичної підготовленості.

Результати дослідження та їх обговорення. Дослідження показали, що 89% хлопців прагнуть підвищити рівень своєї фізичної підготовленості, а у дівчат цей показник складає 16%. Більша частина дівчат (64%) відвідує заняття через бажання отримати високу оцінку з фізичного виховання. Такі закономірності пояснюються тим, що до вступу в університет в спортивних секціях займалися 19,5% дівчат, а у хлопців ця цифра складає 54%.

Слід зазначити, що в останні роки збільшується кількість студентів, які хотіли б на заняттях з фізичного виховання займатись конкретними видами спорту. Дане твердження ми дізналися у студентів, котрим було поставлено це питання. Було встановлено, що 73% хлопців мають бажання займатися футболом, баскетболом, волейболом та бойовими мистецтвами, відповідно 50% дівчат обрали для себе заняття різновидами фітнесу.

Вкрай тривожним є те, що майже 66% студенток оцінюють свій рівень фізичної підготовленості як середній, а 25,9% дівчат визначили його низьким. У хлопців 27% вважають свій рівень фізичної підготовленості, як високий, а 64,9% – як середній.

Також заслуговує на підвищену увагу той факт, що більше 18,9% хлопців і 14,8% дівчат впевнені, що вони ведуть здоровий спосіб життя, а 48,6% і 39,2% відповідно дали відповідь «швидше так, ніж ні». Важливим є те, що тільки 54,1% хлопців та 3,7% дівчат стверджують, що вони мають достатню кількість знань для самостійних занять фізичними вправами. У зв'язку з тим, що у більшості ВНЗ заняття з фізичного виховання проходять один-два рази на тиждень, самостійні заняття становлять основу фізичного виховання студентської молоді. Тим більше, що 91,8% хлопців та 81,5% дівчат намагаються займатися фізичними вправами самостійно хоча би 1-2 рази на тиждень.

Результати наших досліджень показали, що 59,3% дівчат та 59,4% хлопців відмічають покращення свого самопочуття в результаті занять фізичною культурою.

Також дослідження продемонстрували, що студентська молодь виявляє високу зацікавленість до покращення

свого фізичного розвитку, який в цілому при вступі до університету невисокий.

Шляхи вдосконалення системи фізичного виховання, які можна виявити на підставі результатів анкетування, полягають у наступному: вдосконалення самої системи занять фізичною культурою (розподіл матеріалу з урахуванням потреб фізичного розвитку студентів), створення груп за зацікавленістю з відповідними програмами занять, підвищення ролі теоретичних знань студентів для самостійних занять.

Для багатьох представників учнівської молоді, на превеликий жаль, уроки фізичної культури лишають не тільки неприємні спогади, а і стають причиною підсвідомої відмови від будь-яких видів фізичних занять. Якщо врахувати, наскільки застаріли такі уроки, це не дивно. Дуже часто заняття з фізичного виховання у школах та ВНЗ в новому тисячоріччі лишаються такими ж, як у 50 роках ХХ ст.

Уроки фізичної культури розроблялися на основі Сокільської гімнастики, яка була створена ще раніше – на межі ХІХ-ХХ ст., коли після тривалого забуття почався новий сплеск популярності фітнесу. В той час з'являються найрізноманітніші гімнастичні системи: німецька, шведська, дихальна гімнастика Мюллера, атлетична гімнастика Сандова.

З'являються нові технології, наукові видання не встигають за науковими відкриттями. Нововведення необхідно широко використовувати в галузі фізичного виховання у ВНЗ.

Відсутність творчого підходу та креативного мислення викладачів з фізичного виховання приводить до такої небажаної «стабільності». Заняття подібні одне на друге із року в рік. В кращому випадку – студенти ввічливо сумують на таких уроках (позитив дорівнює нулю), в гіршому – ігнорують їх.

Для того, щоб заняття приносили студентам позитивні емоції – спробуйте скористуватись «правилом трьох». На кожному занятті студенти повинні отримати порцію: зацікавленості → задоволення → здоров'я.

Отож, щоб фізичне виховання приносило студентам користь та емоційне задоволення, вони мають самі обрати для себе вид занять.

Заняття з фізичного виховання в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка проводяться з ІІІ по ІV семестри. Ми мали можливість спостерігати наступні зміни в динаміці фізичного розвитку. В дівчат протягом навчання відбувався рівномірний, стійкий, проте незначний приріст результату: стрибок в довжину з місця на 1,1%, вис на зігнутих руках на 1,4%, човниковий біг 4x9 м на 2,6%, піднімання в сід за 1 хвилину – на 15,5%.

У хлопців спостерігалася дещо інша картина. У ІІІ семестрі нами було зафіксоване погіршення результатів тестування фізичного розвитку студентів в середньому на 3-4%. Це можна пояснити збільшенням кількості пропущених ними

занять з фізичного виховання. У ІV семестрі відбулося покращення результатів: підтягування на 1,3%, стрибок в довжину з місця на 2,9%, піднімання в сід за 1 хвилину на 2,2%.

Висновки. Анкетування студентів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка виявило, що 87,6% з них позитивно ставляться до фізичної культури загалом і до занять з фізичного виховання зокрема. Проте, займатися студенти бажають з обраної спеціалізації (близько 65% хлопців обрали ігрові види спорту, приблизно 50% дівчат бажають відвідувати заняття з фітнесом).

Дослідження показали, що суттєвого покращення фізичного розвитку студентів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка під час навчання в університеті не спостерігається. Середній приріст результатів складання тестів дорівнює $2,5 \pm 0,5\%$.

Встановлено, що навантаження на заняттях із фізичного виховання мають стандартний характер, спрямований переважно на розвиток якоїсь одної фізичної якості. Внаслідок цього необхідно перебудувати зміст занять таким чином, щоб розвиток фізичних якостей відбувався у комплексі.

Список використаних джерел:

1. Апанасенко Г., Долженко Л. Рівень здоров'я і фізіологічні резерви організму. *Теорія і методика фіз. вих. і спорту*. 2007. №1. С. 17-21.
2. Боднар І.Р. Теорія, методика і організація фізичного виховання учнів спеціальної медичної групи : навч.-метод. посібн. Львів, Українські технології. 2005. 48 с.
3. Козак Є.М. Формування мотиваційно-ціннісного ставлення до фізичного виховання. *Фізичне виховання в школі*. 2002. №4. С. 51-52.
4. Поташнюк Р.З. Соціально-економічна сутність здоров'я. Луцьк, 1995. 92 с.
5. Сущенко Л.П. Соціальні технології культивування здорового способу життя людини. Запоріжжя, 1999. 308 с.
6. Юрчишин Ю.В. Стан та особливості мотивації студентів до рухової активності оздоровчого спрямування на сучасному етапі реалізації фізичного виховання у ВНЗ. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту* : зб. наук. пр. / за ред. С.С. Єрмакова. Харків : ХДАДМ (ХХІІІ), 2012. №4. С. 118-123.

In the present article is investigated the state of physical training and healthy way of life of the up to day young people. It is studying the degree of physical students' qualification, their views on the physical culture in university and own life.

Key words: physical training, healthy way of life, physical development, physical preparedness, students.

Отримано: 25.04.2018

ВІДОМОСТІ ПРО НАУКОВИХ КЕРІВНИКІВ ТА АВТОРІВ

Секція ЕКОНОМІЧНИХ НАУК

- Андрейцева І.А.**, кандидат економічних наук, доцент
Матковська А.С., магістрант економічного факультету
- Баженова С.Е.**, доктор історичних наук, професор
Родимюк Т.Ю., студентка 2 курсу економічного факультету
- Буторіна В.Б.**, кандидат економічних наук, старший викладач
Бойчук Ю.О., студентка 5 курсу економічного факультету
Щербан Ю.І., магістрант економічного факультету
- Веселовська Т.Є.**, кандидат технічних наук, доцент
Маслюк О.І., студентка 2 курсу економічного факультету
Рудзік Л.М., студентки 3 курсу економічного факультету
- Кушнір О.К.**, кандидат економічних наук, доцент
Назірняк В.І., магістрант економічного факультету
- Мазур Н.А.**, доктор економічних наук, професор
Ткачук Д., студент 4 курсу економічного факультету
- Олійник Н.Ю.**, кандидат педагогічних наук, доцент
Бойко Л.А., магістрантка економічного факультету
Маковська Т.П., студентка 2 курсу економічного факультету
- Олійник О.С.**, кандидат економічних наук, старший викладач
Качковський О.А., магістрант економічного факультету
- Опря Б.О.**, кандидат історичних наук, доцент кафедри
Бараненко А., студентка 2 курсу економічного факультету
Дяконюк М., студентка 2 курсу економічного факультету
- Рарок Л.А.**, кандидат економічних наук, асистент
Москаль О., студентка 4 курсу економічного факультету
- Рарок О.В.**, кандидат економічних наук, старший викладач
Капустинська І.А., студентка 4 курсу економічного факультету
- Семенець І.В.**, кандидат економічних наук, доцент
Щавінський П.В., магістрант економічного факультету
- Стрельбіцький П.А.**, кандидат економічних наук, доцент
Гончарук Д.В., студентка 4 курсу економічного факультету
Мельник А.І., магістрант економічного факультету
- Ткачук В.В.**, кандидат економічних наук, доцент
Гончар Є.В., магістрант економічного факультету

Секція ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

- Галайбіда О.В.**, кандидат філологічних наук, доцент
Боднарчук Д., магістрантка факультету іноземної філології
- Голубішко І.Ю.**, кандидат філологічних наук, доцент
Боднар Т.С., студентка 2 курсу факультету іноземної філології
Варфоломєєва Ю.О., студентка 2 курсу факультету іноземної філології
- Казимір В.О.**, кандидат філологічних наук, доцент
В.В. Магдін, магістрант факультету іноземної філології
- Крецька Ю.А.**, кандидат педагогічних наук, старший викладач
Леончук Ю.О., студентка 4 курсу факультету іноземної філології
- Кришталюк Г.А.**, кандидат філологічних наук, доцент
Козак І.А., студентка 3 курсу факультету іноземної філології
- Кшивецький В.С.**, кандидат філологічних наук, доцент
Гамор О.В., магістрант факультету іноземної філології
Гергеледжій О.О., магістрант факультету іноземної філології
Марків Н.В., магістрант факультету іноземної філології
Стефак У.І., магістрант факультету іноземної філології
Христенко Н.Р., магістрант факультету іноземної філології
Чижик Н.Я., магістрант факультету іноземної філології
Щепанська Л.В., магістрант факультету іноземної філології
Ярош А.С., магістрант факультету іноземної філології
Ясна С.С., магістрант факультету іноземної філології

Никитюк С. І., викладач англійської мови

Козуляк О.М., студентка 3 курсу факультету іноземної філології

Секція ІСТОРИЧНИХ НАУК

Боровець І.І., кандидат історичних наук, доцент

Панченко Н.О., студентка 4 курсу історичного факультету

Верстюк В.В., старший викладач

Ненін Г., студент 4 курсу історичного факультету

Штефанко Ю., студент 4 курсу історичного факультету

Віннічук О.В., кандидат політичних наук, доцент

Боднарук Б.Б., студент 3 курсу історичного факультету

Глушковецький А.Л., кандидат історичних наук, доцент

Николайчук Ю.В., магістрант історичного факультету

Щербань Р.П., студент 3 курсу історичного факультету

Завальнюк О.М., доктор історичних наук, професор

Атаманчук С., магістрантка історичного факультету

Братік К., магістрантка історичного факультету

Гавринюк Т., магістрантка історичного факультету

Гураль Т., магістрантка історичного факультету

Кібкало Я., студентка 4 курсу історичного факультету

Ляскович Т., магістрантка історичного факультету

Науменко Н., студентка 4 курсу історичного факультету

Пашінова А., студентка 4 курсу історичного факультету

Приймак М., студентка 4 курсу історичного факультету

Тютюнник М., магістрант історичного факультету

Швець Х., студентка 4 курсу історичного факультету

Шолк О., студент 4 курсу історичного факультету

Заводовський А.А., кандидат історичних наук, доцент

Вужицька В.В., магістрантка 2 курсу історичного факультету

Олійник С.В., кандидат історичних наук, доцент

Гурин В.С., магістрантка історичного факультету

Линник Н.В., магістрантка історичного факультету

Макогон А.Ю., магістрантка історичного факультету

Сидорук С.А., кандидат історичних наук, доцент

Періг С.О. студентка 2 курсу історичного факультету

Трубчанинов С.В., кандидат історичних наук, доцент

Сірук О.І., студент 4 курсу історичного факультету

Хоптяр Ю.А., кандидат історичних наук, доцент, професор кафедри

Руснак Л.В., студентка 4 курсу історичного факультету

Секція КОРЕКЦІЙНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ

Белова О.Б. кандидат педагогічних наук, старший викладач

Войтанович Х., студентка 2 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології

Маковійчук Ю., студентка 2 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології

Подтабачний Н., студент 2 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології

Хомич М., студентка 2 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології

Савицька О.В., кандидат психологічних наук, доцент

Варфоломеєва Ю.О., студентка 2 курсу факультету іноземної філології

Яцишин Д.В., студентка 2 курсу факультету іноземної філології

Толков О.С., кандидат психологічних наук, старший викладач

Кобилянська О.В., студентка 2 курсу педагогічного факультету

Секція ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК

Бабюк Т. Й., кандидат педагогічних наук, доцент

Гладиш О.В., магістрантка педагогічного факультету

Бахмат Н.В., доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри

Микитчук Г.Ю., магістрантка педагогічного факультету

Сеник Н.В., магістрантка педагогічного факультету

- Вагаманюк Г.П.**, кандидат педагогічних наук, старший викладач
Гарасим І.І., студентка 2 курсу педагогічного факультету
Пашко Я.М., студентка 2 курсу педагогічного факультету
- Газіна І.О.**, кандидат педагогічних наук, доцент
Сенюк М., студентка 2 курсу педагогічного факультету
- Галаманжук Л.Л.**, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри
Яковишен О.Б., магістрантка педагогічного факультету
- Гнатенко О.С.**, кандидат фізико-математичних наук, доцент
Герасимюк Б.М., студентка 3 курсу педагогічного факультету
Герцан Ю.М., магістрантка педагогічного факультету
Ткачишина Г.М., студентка 4 курсу педагогічного факультету
- Горбатюк О.В.**, кандидат педагогічних наук, доцент
Пахарчук А.І., студентка 4 курсу природничого факультету
- Гордійчук М.С.**, кандидат педагогічних наук, доцент
Піщевська В.М., студентка 2 курсу педагогічного факультету
- Гудима Н.В.**, кандидат філологічних наук, доцент
Балабан В.В., студентка 2 курсу педагогічного факультету
Боднар Г.Я., магістрантка педагогічного факультету
Зібер А.О., магістрантка педагогічного факультету
- Гуцул І.А.**, кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри
Тарнавська М.П., студентка 3 курсу педагогічного факультету
- Ковальчук Г.П.**, кандидат педагогічних наук, старший викладач
Гасюк О., студент 2 курсу історичного факультету
Періг С., студентка 2 курсу історичного факультету
Фурман І.О., студент 2 курсу історичного факультету
- Лебідь І.Ю.**, кандидат педагогічних наук, доцент
Авдєєва І.М., студентка 4 курсу педагогічного факультету
- Мартіна О.В.**, кандидат філологічних наук, доцент
Лазаренко Т.М., студентка 3 курсу педагогічного факультету
- Мелекєсцева Н.В.**, кандидат філологічних наук, старший викладач
Будовіцька В.В., студентка 3 курсу педагогічного факультету
Ярема С.В., студентка 3 курсу педагогічного факультету
- Попова О.Ю.**, асистент кафедри теорії та методик початкової освіти
Блонська С.С., студентка 2 курсу педагогічного факультету

Секція ПРИРОДНИЧИХ НАУК

- Гарбар В.В.**, кандидат географічних наук, асистент
Лисенко С.Б., студент 2 курсу природничого факультету
Салюк А.В., студент природничого факультету
Стець Н.В., студент природничого факультету
- Касяник І.П.**, кандидат географічних наук, доцент
Бігняк О.П., магістрант природничого факультету
Танасійчук О.Я., магістрант природничого факультету
- Козак М.І.**, кандидат біологічних наук, доцент
Пахарчук А.І., студент природничого факультету
- Любінська Л.Г.**, доктор біологічних наук, доцент, професор кафедри
Вонцовська В.Р., магістрантка природничого факультету
Гончарук О.О., студентка природничого факультету
- Любінський О.І.**, доктор сільськогосподарських наук, професор
Козлюк М.В., магістрантка природничого факультету
- Матвєєв М.Д.**, кандидат біологічних наук, доцент
Бучацька О.С., студентка природничого факультету
- Назарук М.М.**, доктор географічних наук, професор
Григораш А.М., студент природничого факультету
Семенюк В.В., студент природничого факультету
- Оптасюк О.М.**, кандидат біологічних наук, доцент
Тимкова А.О., магістрантка природничого факультету
- Чернюк Г.В.**, кандидат географічних наук, доцент
Рудський В.Д., студент природничого факультету
- Шаравара В.В.**, кандидат технічних наук, асистент
Довгань А.П., студент природничого факультету

Секція УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ

Волковинська І.В., кандидат філологічних наук, старший викладач

Мазурик М.П., студентка 4 курсу факультету української філології та журналістики

Джурбій Т.О., кандидат філологічних наук, старший викладач

Андріюк І.М., студентка 3 курсу факультету української філології та журналістики

Нехороших А.М., студентка 3 курсу факультету української філології та журналістики

Дзюбак Н.М., кандидат філологічних наук, доцент

Бановська Д.К., студентка 2 курсу факультету української філології та журналістики

Козак Р.В., кандидат філологічних наук, доцент

Цімерман І.О., студентка 4 курсу факультету української філології та журналістики

Ладиняк Н.Б., кандидат філологічних наук, доцент

Буцвін О.С., студентка 2 курсу факультету української філології та журналістики

Марчук Л.М., доктор філологічних наук, професор

Гадюк Р.В., аспірантка кафедри української мови факультету української філології та журналістики

Попкова О.О., студентка 4 курсу факультету української філології та журналістики

Мозолюк О.М., старший викладач

Тодоріка Х.Ю., студентка 2 курсу факультету української філології та журналістики

Насмінчук Г.Й., кандидат філологічних наук, професор

Неставальська Н.Л., студентка 3 курсу факультету української філології та журналістики

Починюк Л.І., кандидат філологічних наук, доцент

Паламар О.В., магістрантка факультету української філології та журналістики

Секція ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНИХ НАУК

Атаманчук П.С., доктор педагогічних наук, професор

Горох Б.К., студент 4 курсу фізико-математичного факультету

Зварич С.С., магістрант фізико-математичного факультету

Іванчук М.Д., магістрант фізико-математичного факультету

Левицька В.В., магістрант фізико-математичного факультету

Пицаль А.О., магістрант фізико-математичного факультету

Павленкова Ю.Г., магістрантка фізико-математичного факультету

Підгурська А.М., студентка 2 курсу фізико-математичного факультету

Пристаюк Н., магістрантка фізико-математичного факультету

Пшембаєв І.М., магістрант фізико-математичного факультету

Кух А.М., доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри

Пицаль А.П., магістрант фізико-математичного факультету

Хомовський Д.Ю., студент 4 курсу фізико-математичного факультету

Кух О.М., асистент

Зварич С.С., магістрант фізико-математичного факультету

Ніколаєв О.М., доктор педагогічних наук, доцент

Ратушняк І.Б., магістрантка фізико-математичного факультету

Панчук О.П., кандидат педагогічних наук, доцент

Думанський Д.В., магістрант фізико-математичного факультету

Кащук П.О., магістрант фізико-математичного факультету

Собань В.В., магістрант фізико-математичного факультету

Пилипюк Т.М., кандидат фізико-математичних наук, старший викладач

Михайлова І.А., студентка 2 курсу фізико-математичного факультету

Поведа Т.П., кандидат педагогічних наук, доцент

Трач І., магістрант фізико-математичного факультету

Шулик І.Б., студентка 4 курсу фізико-математичного факультету

Чорна О.Г., кандидат педагогічних наук, старший викладач

Маруняк В.О., студентка 4 курсу фізико-математичного факультету

Секція ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Боднар А.О., кандидат педагогічних наук, старший викладач

Храмов Є.В., магістрант факультету фізичної культури

Вергущ О.М., викладач кафедри легкої атлетики з методикою викладання

Гулай Л.М., студентка 4 курсу факультету фізичної культури

Пінтак О.М., студент 4 курсу факультету фізичної культури

Жигульова Е. О., кандидат біологічних наук, доцент

Базів В.М., студентка 2 курсу факультету фізичної культури
Скіпальська Р.І., студентка 2 курсу факультету фізичної культури
Хомовська К.О., студентка 1 курсу факультету фізичної культури
Левіцька В.А., магістрантка факультету фізичної культури
Лівицький В.Р., магістрант факультету фізичної культури
Чесановська Ю.В., магістрантка факультету фізичної культури

Зданюк В.В., кандидат педагогічних наук, доцент

Буянова А.О., студент 2 курсу факультету фізичної культури
Вернигора О.І., студентка 2 курсу факультету фізичної культури
Дмитрук Д.Р., студентка 1 курсу факультету фізичної культури

Клюс О.А., кандидат наук з фізичного виховання та спорту, викладач

Трікова Д., студентка факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології
Райтаровська І.В., старший викладач
Райтаровський К.Р., студент 3 курсу факультету фізичної культури

Юрчишин Ю.В., кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент

Поліщук В.О., студентка 3 курсу факультету фізичної культури
Рудковська Я.І., студентка 2 курсу природничого факультету
Шведова А.І., студентка 1 курсу економічного факультету

Чаплінський Р.Б., кандидат медичних наук, доцент, професор кафедри

Заярнюк Т.Г., студентка 2 курсу факультету фізичної культури
Ковальчук І.С., студентка 4 курсу факультету фізичної культури
Лискун Ю.А., студентка 3 курсу факультету фізичної культури
Мазуркевич Т.І., магістрантка заочної форми навчання факультету фізичної культури
Сельський К.С., магістрант факультету фізичної культури

ЗМІСТ

Секція ЕКОНОМІЧНИХ НАУК

<i>Бараненко А.</i> Інновації у ресторанному бізнесі	3
<i>Бойко Л. А.</i> Управління соціально-трудовими конфліктами та способи їх вирішення	4
<i>Бойчук Ю. О.</i> Особливості реклами в електронній торгівлі	5
<i>Гончар Є. В.</i> Шляхи оптимізації інформаційних потоків в управлінській діяльності	6
<i>Гончарук Д. В.</i> Характеристика кадрового потенціалу підприємства	8
<i>Дяконюк М.</i> Сутність ліцензування туристичної діяльності	9
<i>Капустинська І. А.</i> Кадрова політика в організаціях	10
<i>Качковський О. А.</i> Поняття і особливості ліквідації підприємств	12
<i>Маковська Т. П.</i> Вплив мотивів та стимулів при управлінні навчальним процесом учнів старшого шкільного віку	13
<i>Маслюк О. І.</i> Офіціант ХХІ століття. Який він?	14
<i>Матковська А. С.</i> Аутсорсинг як інструмент управління персоналом	15
<i>Мельник А. І.</i> Міграційні процеси та їх вплив на зайнятість населення	16
<i>Москаль О. М.</i> Сучасні методи і технології нематеріального мотивування персоналу	18
<i>Нагірняк В. І.</i> Історичні аспекти соціального страхування	19
<i>Родимюк Т. Ю.</i> Парадигма туризму ХХІ століття	21
<i>Рудзік Л. М.</i> Фаст-фуд і здорове харчування	22
<i>Ткачук Д.</i> Збутова діяльність підприємства: стан, проблеми та шляхи удосконалення	23
<i>Щавінський П. В.</i> Актуальні питання обліку запасів підприємства	25
<i>Щербан Ю. І.</i> Значення засобів психологічного впливу PR для формування споживчої цінності товару	26

Секція ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

<i>Боднар Т. С.</i> Проблематика прози Стефана Цвейга	28
<i>Боднарчук Д.</i> «Black» as the Semantic Indicator of Darkness (on the Material of the Novel «Sons and Lovers» by D.H. Lawrence)	29
<i>Варфоломеева Ю. О.</i> Втілення теорії «Мистецтво заради мистецтва» у поетичній збірці Т. Готье «Емалі і Камей»	30
<i>Гамор О. В.</i> Літературні витоки детективного роману	31
<i>Герселеджій О. О.</i> Творчість М. Етвуд в оцінці сучасного літературознавства	32
<i>Козак І.</i> Прислів'я – носії гендерної інформації	33
<i>Козуляк О. М.</i> The Ukrainian Translations of W. Shakespeare's Sonnets with Simile Reproduction	35
<i>Леончук Ю. О.</i> Казка як засіб формування соціокультурної компетентності при вивченні німецької мови в школі	36
<i>Магдін В. В.</i> Die Widerspiegelung der Deutschen Gegenwartssprache in Medien	37
<i>Марків Н. В.</i> Філософічність поезії Обрі Вінсента Бердслі	38
<i>Стефак У. І.</i> Відтворення та еволюція прецедентного сюжету про Пігмаліона у світовій культурі	39
<i>Христенко Н. Р.</i> Постколоніальний дискурс у творчості С. Рушді	41
<i>Чижик Н. Я. А.</i> Азімов і розвиток наукової фантастики ХХ століття	42
<i>Щепанська Л. В.</i> Поняття «Абсурдне» у трактуванні В. Берроуза	43
<i>Ярош А. С.</i> Біографічна складова роману «Острови в океані» Е. Гемінгвея	44
<i>Ясна С. С.</i> Концепт як основне поняття лінгвокультурології	46

Секція ІСТОРИЧНИХ НАУК

<i>Атаманчук С.</i> 1919 рік: основні революційні тенденції в Україні	47
<i>Боднарчук Б. Б.</i> Співвідношення молодіжної субкультури і політики	48
<i>Братнік К.</i> Органи влади в українському державотворенні 1917-1920-х рр.: історичний аспект	50
<i>Вужицька В. В.</i> Місце української преси Наддніпрянщини в українському націстворенні на початку 60-х рр. XIX ст.	53
<i>Гавринтюк Т.</i> Визвольні змагання 1917-1918 рр. в Україні у науковому доробку канадського історика В. Вериги	54
<i>Гураль Т.</i> Українські державні утворення 1917-1920 років у оцінці священика, професора Українського католицького університету Ісидора Нагаєвського	55
<i>Гурин В. С.</i> Західні українці і вибори до польського сейму в 1922 р.	57
<i>Кібкало Я.</i> Громадське життя студентів Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.)	58
<i>Линник Н. В.</i> Конфесійна політика російської окупаційної влади в Східній Галичині 1914-1916 рр.	60
<i>Лякович Т.</i> Українсько-польська війна 1918-1919 рр.: погляд з ХХІ ст.	61
<i>Макогон А. Ю.</i> Козацькі літописи як джерело з дослідження української складової російсько-турецької війни 1677-1681 років	63
<i>Науменко Н.</i> Періодичні видання Кам'янець-Подільського державного українського університету (1920 р.)	64
<i>Непін Г.</i> Участь Е. Роммеля в Північно-Африканській кампанії (1941-1943 рр.)	66
<i>Ніколайчук Ю. В.</i> Журнал «Советский экран» як джерело вивчення радянського кінематографу періоду «відлиги»	67
<i>Панченко Н. О.</i> Державницькі ідеї північної Італії в 1791-1799 рр.	69
<i>Пашінова А.</i> Студенти Кам'янець-Подільського державного українського університету у політичних і військових подіях України (1918-1920 рр.)	71
<i>Періг С. О.</i> Особливості розвитку барокової культури на теренах Західної України Наддніпрянщини: порівняльний аспект	72
<i>Приймак М.</i> Наукове товариство Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919-1920 рр.)	74
<i>Руснак Л. В.</i> Неосталінізм в СРСР і крах десталінізації радянського суспільства	76

<i>Сірук О. І.</i> Історично-географічний вектор наукової діяльності Олександра Грушевського.....	78
<i>Тютюнник М.</i> Внесок історика Д.Ф. Розовика (1949-2016) у вивчення культурного будівництва в Україні (1917-1920 рр.)....	79
<i>Швець Х.</i> Більшовицька влада і Кам'янець-Подільський державний український університет у 1920 році.....	81
<i>Шолк О.</i> Склад студентського контингенту Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920)....	83
<i>Штефанко Ю.</i> Прихід до влади та прикметні риси правління Єлизавети II в 50-х рр. XX ст.	85
<i>Щербань Р. П.</i> Використання геоінформаційних систем (ГІС) в історичних дослідженнях: здобутки і перспективи.....	87

Секція КОРЕКЦІЙНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ

<i>Варфоломєєва Ю. О.</i> Діагностика та розвиток творчого потенціалу майбутніх педагогів.....	90
<i>Войтанович Х.</i> Особливості розвитку мотиваційної сфери у дітей з типовим та порушеним мовленнєвим розвитком.....	91
<i>Кобиланська О. В.</i> Формування мотивації учіння молодших школярів.....	92
<i>Маковійчук Ю.</i> Особливості розвитку уяви у дітей дошкільного віку з типовим психофізичним розвитком та з порушеннями мовлення.....	93
<i>Подтабачний Н.</i> Науково-теоретичні погляди та сутність вольових якостей особистості.....	94
<i>Хомич М.</i> Емоційні переживання у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення.....	95
<i>Яцишин Д. В.</i> Психологічні особливості розвитку вольової регуляції студентів.....	96

Секція ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК

<i>Авдєєва І. М.</i> Аналіз провідних положень педагога-гуманіста Й. Г. Песталоцці щодо сутності й змісту педагогічної діяльності.....	97
<i>Балабан В. В.</i> Формування писемної компетентності першокласників на уроках навчання грамоти.....	98
<i>Блонська С. С.</i> Нетрадиційні методи навчання грамоти.....	99
<i>Боднар Г. Я.</i> Дитячий фольклор як засіб розвитку мовлення молодших школярів.....	100
<i>Будовіцька В. В.</i> Драматизація на уроках англійської мови в початковій школі.....	101
<i>Гарасим І. І.</i> Проблема розвитку мовлення дошкільників у світлі педагогічної спадщини Софії Русової.....	102
<i>Гасюк О.</i> Естетика праці в творах А. С. Макаренка.....	103
<i>Герасимюк Б. М.</i> Елементи випереджувального навчання у процесі вивчення частин і дробів.....	105
<i>Герцан Ю. М.</i> Математична казка як один із засобів екологічної освіти та екологічного виховання молодших школярів.....	106
<i>Гладиш О. В.</i> Організація експериментальної діяльності старших дошкільників у процесі екологічного виховання.....	108
<i>Зібер А. О.</i> Реалізація диференційованих завдань на уроках української мови в початковій школі.....	109
<i>Лазаренко Т. М.</i> Формування мовленнєвої компетенції учнів початкових класів на уроках української мови.....	110
<i>Микитчук Г. Ю.</i> Використання інформаційних технологій у процесі вивчення природничих дисциплін у початковій школі.....	111
<i>Пахарчук А. І.</i> Мотиваційно-стимулюючий компонент як засіб підвищення результативності навчання.....	112
<i>Періг С.</i> Трудове становлення особистості в народній педагогіці.....	113
<i>Пацко Я. М.</i> Характерні ознаки дитячої гри.....	115
<i>Піщевська В. М.</i> Вплив інноваційних технологій на формування мовленнєвої компетентності дошкільників.....	117
<i>Сенюк М.</i> Японські методики у підготовці дітей до школи: кумон.....	118
<i>Сепик Н. В.</i> Технологія диференційованого навчання на уроках української мови як один із шляхів індивідуалізації діяльності учнів.....	119
<i>Тарнавська М. П.</i> Використання підмалювка як засіб досягнення гармонії кольору в живописі.....	121
<i>Ткачишина Г. М.</i> Застосування дидактичних ігор у процесі вивчення алгебраїчного матеріалу учнями 3 класу.....	122
<i>Фурман І. О.</i> Ідеал морально вихованої людини у педагогічних поглядах Івана Франка.....	123
<i>Яковишен О. Б.</i> Стан фізичного розвитку та вияву фізичних якостей у дітей дошкільного віку.....	125
<i>Ярема С. В.</i> Використання фізкультхвилинок на уроках англійської мови в початкових класах.....	126

Секція ПРИРОДНИЧИХ НАУК

<i>Бігняк О. П.</i> Перспективні природні ядра в нижній частині басейну р. Збруч, як умова ефективного функціонування локальної екомережі.....	128
<i>Бучацька О. С.</i> Біотопічний розподіл, чисельність, гніздовий стереотип <i>Sciurus Vulgaris</i> в умовах Кам'янця-Подільського.....	129
<i>Вонцовська В. Р.</i> Аналіз видового різноманіття родини <i>Rosaceae</i> у місті Кам'янці-Подільському та його використання в озелененні шкіл.....	130
<i>Гончарук О. О.</i> Аналіз вищих судинних рослин в межах «Семенового озера» (Ізяславський р-н, Хмельницька обл.).....	132
<i>Григораш А. М.</i> Наслідки впливу системи природокористування в межах нижньої частини басейну річки Мукша.....	133
<i>Довгань А. П.</i> Інтегральна оцінка стану зелених насаджень м. Кам'янець-Подільський.....	134
<i>Козлюк М. В.</i> Оптимізація структури сільськогосподарських ландшафтів та розробка природоохоронного плану землекористування ДП ДГ «Подільське».....	135
<i>Лисенко С. Б.</i> Моделювання зони затоплення засобами ARCGIS на випадок прориву дамби гідроелектростанції.....	137
<i>Пахарчук А. І.</i> Географічний аналіз макрофітів видів роду <i>Carex</i> на території НПП «Подільські товтри».....	138
<i>Рудський В. Д.</i> Трансформація річкової мережі басейну річки Смотрич в історичний час.....	139
<i>Салюк А. В.</i> 3D-моделювання міського ландшафту засобами ARCGIS та аналіз міського середовища (моделювання міст як складова частина віртуальної дійсності).....	140
<i>Семенюк В. В.</i> Комплексне поєднання об'єктів зеленого туризму як умова ефективного функціонування Кам'янець-Подільського району.....	141
<i>Стець Н. В.</i> Ландшафтне планування засобами ARCGIS як метод географічного аналізу території.....	142

Танасійчук О. Я. Проблеми та перспективи розвитку овочівництва закритого ґрунту на прикладі тепличного господарства с. Горошова.....	143
Тимкова А. О. Біоморфологічна та еколого-географічна структура дендрофлори м. Бар Вінницької області.....	145

Секція УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ

Андріюк І. М. Романс як ліричний жанр у творчості Євгена Гребінки.....	147
Бановська Д. К. Паремії як засіб створення національного колориту в романі Марії Дзюби «Укриті небом».....	148
Буцвін О. С. Музична термінологія у поетичному мовленні Василя Стуса.....	149
Гадюк Р. В. Вербалізація модальності прохання у творах художньої літератури.....	150
Мазурик М. П. Способи творення звукообразу у поезії М. Семенка.....	151
Неставальська Н. Л. Мілітарна поезія Івана Малковича у дзеркалі антивоєнної лірики Василя Симоненка.....	153
Нехороших А. М. Проблема автобіографізму у романі марко вовчок «Живая душа».....	154
Паламар О. В. Модерні явища в українській драматургії перших десятиліть ХХ століття: компаративний дискурс.....	155
Попкова О. О. Система видів диктантів на уроках української мови при вивченні теми «Прислівник».....	156
Тодоріка Х. Ю. Діалектна лексика в романі «Світован» Мирослава Дочинця.....	157
Цімерман І. О. Модерн у навчанні української мови у школі.....	159

Секція ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНИХ НАУК

Горох Б. К. Stem – освіта як важливий орієнтир інноваційного навчання фізики.....	161
Думанський Д. В. Значення курсу «Основи охорони праці» при підготовці майбутнього фахівця.....	162
Зварич С. С. Он-лайн сервіси для організації тестувань.....	163
Кащук П. О. Інструктажі з охорони праці як засіб профілактики виробничого травматизму.....	165
Левецька В. В., Зварич С. С., Іванчук М. Д., Пицаль А. О. Зовнішнє незалежне оцінювання з фізики: альтернативний проєкт.....	166
Маруняк В. О. Організація безпечного проведення занять у кабінетах фізики закладів загальної середньої освіти.....	170
Михайлова І. А. Огляд інформаційних журнальних систем для наукових видань з освітніх досліджень.....	171
Павленкова Ю. Г. Зовнішнє незалежне оцінювання з фізики: аспект аналітики.....	173
Пицаль А. П. Оптимізація процедури комп'ютерного тестування.....	177
Підгурська А. М. Організація уроків з фізики в поєднанні з мистецтвом.....	178
Пристаюк Н. Онлайн-тестування в системі контролю якості знань учнів з фізики.....	180
Пшембаєв І. М. Доцільність використання комп'ютерних моделей для вивчення невидимих фізичних явищ.....	181
Ратушняк І. Б. Використання віртуальних засобів на уроках фізики.....	183
Собань В. В. Охорона праці жінок та підлітків у законодавстві України.....	185
Трач І. Засоби інформаційних технологій у організації системи управління охороною праці на виробництві.....	186
Хомовський Д. Ю. Розробка саморобних демонстраційних приладів та їх використання в навчальному процесі з фізики.....	187
Шулик І. Б. Застосування ігрових технологій навчання під час вивчення фізики.....	188

Секція ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Базів В. М., Скіпальська Р. І. Фізична активність у похилому та старечому віці: міф чи реальність?.....	190
Буянова А. О. Масажні прийоми з використанням віршованої казки як засіб концентрації уваги дітей.....	191
Вернигора О. І. Особливості кінезіотейпування при гематомах.....	192
Гулай Л. М. Використання в навчально-тренувальному процесі юних легкоатлетів ігрового методу.....	194
Дмитрук Д. Р. Комплексне тестування як один із методів визначення функціонального стану м'язів.....	195
Заярнюк Т. Г. Немедикаментозне лікування хворих артеріальною гіпертензією.....	197
Іркіова Д. Проблема ожиріння в Україні та світі.....	198
Ковальчук І. С. Особливості фізичної реабілітації хворих на ішемічну хворобу серця людей похилого віку.....	199
Лискун Ю. А. Фізична реабілітація хворих при розладах обміну речовин.....	200
Мазуркевич Т. І. Вегетативний дисбаланс, як важливий чинник ініціації та прогресування різних патологічних станів.....	202
Пінтак О. М. Засоби і методи розвитку швидко-силових якостей металічників списа на початковому етапі тренування.....	203
Полющук В. О. Окремі аспекти залучення студентів до оздоровчої рухової активності під час навчання у ВНЗ.....	204
Райтаровський К. Р. Особливості фізичного стану школярів 6-7 класів ЗНЗ.....	206
Рудковська Я. І. Психофізичний стан студентів під впливом занять оздоровчою руховою активністю.....	208
Сельський К. С. Особливості фізичної реабілітації хворих після інфаркту міокарда у післялікарняний період.....	209
Хомовська К. О. Щось із пам'яттю моєю сталося. Прийоми успішного запам'ятовування.....	210
Храмов Є. В. Особливості техніко-тактичних дій кваліфікованих борців і параметри змагальної діяльності.....	211
Чесановська Ю. В., Левицька В. А., Лівіцький В. Р. Лікувально-профілактичні властивості Camellia Sinensis L.....	213
Шведова А. І. Залежність рівня фізичної підготовленості від способу життя студентської молоді.....	214

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
СТУДЕНТІВ ТА МАГІСТРАНТІВ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

Випуск 12

Підписано до друку 26.12.2018. Формат 60 x 90 1/8.
Гарнітура "Таймс". Папір офсетний. Друк різнографічний.
Умовн. друк. арк. 28. Обл.-вид. арк. 39,3.
Тираж 60. Зам. № 840.

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.
Свідоцтво серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.

Надруковано в Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.